ДОНИШГОҲИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ САЙЁҲӢ ВА СОҲИБКОРИИ ТОҶИКИСТОН

АКАДЕМИЯИ САЙЁҲӢ

САЙЁҲӢ ҲАМЧУН МУҲАРРИКИ РУШДИ УСТУВОР: ТАҶРИБАИ МИЛЛӢ ВА БАЙНАЛМИЛАЛӢ

Маводи Конфронси илмию амалии байналмилалӣ
Душанбе, 16-17 апрели соли 2026

TOURISM AS A DRIVER OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT: NATIONAL AND INTERNATIONAL EXPERIENCE

Proceedings of the International Scientific and Practical Conference
Dushanbe, April 16–17, 2026

Душанбе, 2026

УДК: 338.48:502.131.1(100+575.3)
ББК: 65.433(5Тоҷ.)
М34

Муҳаррири масъул:
Доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор, Асрорзода У.С.
Responsible Editor:
Doctor of Economic Sciences, Professor Asrorzoda U.S.

Муҳаррири илмӣ:
Номзади илмҳои филологӣ, дотсент Мустафозода Н.
Scientific Editor:
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor Mustafozoda N.

Ҳайати таҳририя:
Номзади илмҳои педагогӣ, дотсент Қодирзода Ф.С.
Номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсент Гадоев Ҳ.С.
Номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсент Хубони Сорбон
Номзади илмҳои педагогӣ Акрамова М.Ҳ.

Editorial Board:
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor Qodirzoda F.S.
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor Gadoev H.S.
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor Khuboni Sorbon
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor Akramova M.H.

Сайёҳӣ ҳамчун муҳаррики рушди устувор: таҷрибаи миллӣ ва байналмилалӣ: Маҷмуаи маводи конфронси илмию амалии байналмилалӣ. - Душанбе: ДБСТ, 2026. 287с.

Tourism as a Driver of Sustainable Development: National and International Experience: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference. – Dushanbe: IUTET, 2026. – p.

Маҷмуаи маводи конфронси илмию амалии байналмилалӣ натиҷаҳои таҳқиқоти илмӣ, таҷрибаҳои пешқадам ва таҳлилҳои муосирро дар самти рушди соҳаи сайёҳӣ дар бар мегирад. Дар маҷмуа масъалаҳои муҳими таъмини рушди устувор, рақобатпазирии соҳа, татбиқи технологияҳои рақамӣ, идоракунии самаранок ва истифодаи захираҳои сайёҳӣ дар сатҳи миллӣ ва байналмилалӣ баррасӣ шудаанд. Маводҳо барои олимон, муҳаққиқон, омӯзгорон, донишҷӯён ва мутахассисони соҳаи сайёҳӣ ва меҳмондорӣ пешбинӣ гардидаанд.

©Донишгоҳи байналмилалии сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон, 2026

МУНДАРИҶА

Пешгуфтор.....	6
Асрорзода У.С., Кодирзода Ф.С. - Трансформация туризма в Республике Таджикистан в контексте устойчивого развития: региональные, институциональные и социально-экономические аспекты.....	7
Абдалимов А.-Улучшение механизмов балансирования экономических, социальных и экологических выгод в условиях устойчивого развития туризма.....	14
Гусейнов Хафиз Фехруз оглы, Гусейнова Имми Али кызы - Роль нафталановой нефти в развитии оздоровительного туризма.....	20
Кадырова М.И.- Интеграция системы непрерывного образования в развитие человеческого капитала для устойчивого туризма.....	25
Begmatova D. M. -The role of cultural heritage in the development of sustainable tourism (the case of Uzbekistan)	31
Хусравбекова З. Г. Перспективы развития медицинский туризма в Таджикистане.....	34
Željko Šević-Green, blue and sustainable tourism in international and national development: policy approaches for landlocked resource-constrained lower-middle-income countries.....	38
Сафаралиев Б.С.-Туризм и этнопедагогика.....	51
Мамметова И.Б. -Зелёный туризм и поведенческие намерения поколения z: анализ на основе теории запланированного поведения.....	56
Rahmatulloeva G.A.-The role of language in tourism: how linguistic diversity shapes travel experiences.....	60
Ishtukhtayeva F. KH.-Digitalization of tourism as a factor of sustainable development……	67
Gadoev H. S., Ridzhabeykov N. CH. - Natural resource potential and prospects for the development of ecological tourism in the Sughd region	71
Barkamol E. D.-"Institutional mechanisms for the development of medical tourism in the context of regional competition (on the example of the countries of Central Asia)"…	77
Исоева П.-Рушди сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун омили муҳими рушди устувори иқтисоди миллӣ.....	88
Prof. Dr. ORHAN ÇAĞLAYAN- Evaluation of the characteristics of a successful entrepreneur.....	92
Хубони С., Абдураҳмонов Ш. И.-Медицинский туризм и санаторно-курортное лечение в условиях глобализации:перспективы использования природных ресурсов Таджикистана.....	96
Назарова С.Ҷ.- Сайёҳии кӯҳӣ ва мавқеи байналмилалии Тоҷикистон.....	102
Камышева А. О.- Роль образовательных стратегий в подготовке кадров для устойчивого развития туризма: вызовы и перспективы.....	108
Парвинаи Р.-Экологический туризм и устойчивое развитие регионов Таджикистана.....	112
Мақсадзода Ҳ.И., Бобозода С. О. - Таъсири тағйирёбии иқлим ба пиряхҳо ва захираҳои рекреатсионӣ – сайёҳии водии Зарафшон	116
Сохибов А. Н.-Развитие туризма в современных условиях: тенденции, проблемы перспективы.....	122
Аминов Х. Н., Самиев А.М.-Таъсири сайёҳӣ ба тағйирёбии ландшафтҳои табиӣ ва роҳҳои коҳиш додани он.....	126

Султонбекова З.В., Мамадамонова Г., Мамадризохонов А.А.-Инновационные подходы к территориальному управлению туризмом в горных регионах (на примере ГБАО Республики Таджикистан).....	131
Азизбекова Л. - Перспективы, пути развития и предложения по улучшению сферы туризма ГБАО.....	139
Мусоев Д. Г.-Горные ледники как фактор формирования гидроресурсов и туристского потенциала высокогорных регионов.....	143
Саидов А.Ғ.-Мушкилот ва дурнамои истифодаи ёдгориҳои таърихӣ-фарҳангӣ дар низоми сайёҳии фарҳангии Тоҷикистон.....	149
Abdurasulova M.- How can tourism policies be improved to encourage sustainable tourism practices and address issues such as the garbage problem in ishigaki city?.....	157
Каримзода Ш.А.-Нақши сайёҳии экологӣ дар рушди устувори минтақаҳои кӯҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	163
Ёдгоршоева Л. Н.-Стимулирование социального туризма: доступность и инклюзивность для всех.....	166
Носиров С.-Сармоягузори ба инфрасохтори сайёҳӣ дар минтақаҳои куҳии Тоҷикистон.....	172
Замонова С.А. - Перспективы и приоритетные направления развития туризма в Обигармской зоне центрального Таджикистана.....	176
Одинаев Қ.О-Вазъи муосири рушди сайёҳӣ ва тамоюлҳои ҷадиди он дар шароити рақамикунонӣ.....	182
Ниёззода Н., Сохибзода А.Н.-Устойчивый туризм как инструмент достижения целей устойчивого развития.....	188
Раҳматуллоева Г.- Наврӯз дар рӯшон саёҳате пур аз рангу анъана.....	192
Машокиров Ҷ.Н.-Истифодаи зеҳни сунъӣ дар рушди сайёҳӣ дар шароити иқтисоди сабз.....	197
Қурбонзода Ш.- Омӯзиши моделҳои идоракунии сифат ва стандартҳои байналмилалӣ (ISO, UNWTO, WTTC).....	205
Саидмамадова А. А.- Нақши барномаҳои давлатӣ дар рушди соҳаи сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	211
Абдухоликзода В.И.- Развитие горного туризма как приоритетное направление устойчивого развития регионов.....	215
Ёлкин Т. В.-Культурно-исторический туризм как фактор сохранения наследия и устойчивого развития.....	220
Пайшанбиева М.З.-Идоракунии стратегӣ дар соҳаи сайёҳӣ ҳамчун омили асосии рушди устувор.....	225
Пайшанбиева Ш. А.- Инфрасохтори сайёҳӣ ҳамчун омили асосии рушди соҳаи сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	229
Қурбонзода М.С., Палтангов И.- Афзалиятҳои сайҳии аграрӣ дар Тоҷикистон.....	233
Гадоев Ҳ. С., Шермамадова Ф.С.-Арзёбии соҳаи сайёҳӣ дар рушди иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	237
Сахиев Т.-Совершенствование механизмов поддержки малого предпринимательства в туристической отрасли Таджикистан.....	242
Силтали Ш. А.-Нақши сайёҳӣ дар татбиқи ҳадафҳои рушди устувор дар ВМКБ.....	246

Sherri Le Mottee - Designing Family-Friendly Cities: From Tourism to Human Capital Development in Tajikistan……..	250
Носиров С., Абдуллоева Г.А.-Мониторинги рушди бозори сайёҳии пойтахт ва самаранокии танзими он.....……	252
Оганисян Ш. Г.- Таҳлили муқоисавии моделҳои рушди бахшҳои сайёҳии Тоҷикистон ва Арманистон дар заминаи табдили рақамӣ (2024–2026).....	256
Gadoev H.S., Kurbonzoda SH.-International experience in service and tourism competitiveness..... **Қурбонзода М.С.,Мамадназарбекова Н. Т.-**Таъсири инфрасохтор ба ташаккул ва рушди самтҳои сайёҳӣ.....	261 266
Ahmet akalın- Tajikistan's Soft Power: The Land of Hospitable People.....	270
PhD.C. Ghiyosiddin Nurov- Nhe evaluation of tourism industry and mountain tourism in Tajikistan	277

ПЕШГУФТОР

Маҷмуаи маводи конфронси илмию амалии байналмилалӣ «Сайёҳӣ ҳамчун муҳаррики рушди устувор: таҷрибаи миллӣ ва байналмилалӣ» натиҷаи ҳамкории густурдаи олимон, муҳаққиқон ва мутахассисони соҳаи сайёҳӣ ва меҳмондорӣ буда, масъалаҳои муҳими рушди соҳаро дар шароити муосири ҷаҳонишавӣ ва рақамикунонӣ фаро мегирад. Дар шароите, ки сайёҳӣ ба яке аз бахшҳои калидии иқтисодиёти ҷаҳонӣ табдил ёфтааст, омӯзиш ва татбиқи таҷрибаи пешқадами байналмилалӣ барои таъмини рушди устувор аҳамияти хоса пайдо мекунад.

Дар доираи конфронс масъалаҳои муҳими рушди устувори сайёҳӣ, аз ҷумла баланд бардоштани рақобатпазирии маҳсулоти сайёҳӣ, рушди инфрасохтор, ҷорӣ намудани технологияҳои рақамӣ, ҳифзи муҳити зист, инчунин такмили механизмҳои идоракунӣ ва сиёсати давлатӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтанд. Иштироки коршиносон ва муҳаққиқон аз кишварҳои гуногун имконият фароҳам овард, ки таҷрибаи миллӣ ва байналмилалӣ мавриди таҳлили амиқ қарор гирифта, роҳҳои самараовари рушди соҳа пешниҳод шаванд.

Маҷмуаи мазкур мақолаҳои илмӣ, таҳлилҳои назариявӣ ва натиҷаҳои тадқиқотиро дарбар гирифта, барои доираи васеи хонандагон — олимон, омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти олӣ, донишҷӯён, магистрантон, докторантон ва мутахассисони соҳаи сайёҳӣ ва меҳмондорӣ пешбинӣ шудааст. Маводҳои пешниҳодшуда метавонанд ҳамчун манбаи муҳими илмӣ ва амалӣ барои рушди минбаъдаи соҳаи сайёҳӣ ва баланд бардоштани самаранокии идоракунии он хизмат намоянд.

Умед дорем, ки натиҷаҳои ин конфронс ба таҳкими ҳамкориҳои байналмилалӣ, рушди устувори соҳаи сайёҳӣ ва татбиқи роҳҳои инноватсионӣ дар амалия мусоидат хоҳанд кард.

PREFACE

The proceedings of the International Scientific and Practical Conference “Tourism as a Driver of Sustainable Development: National and International Experience” represent the outcome of extensive collaboration among scholars, researchers, and professionals in the fields of tourism and hospitality. The collection addresses key issues of sectoral development in the context of modern globalization and digitalization. At a time when tourism has become one of the leading sectors of the global economy, the study and application of advanced international experience acquire particular significance for ensuring sustainable development.

Within the framework of the conference, important aspects of sustainable tourism development were discussed, including enhancing the competitiveness of tourism products, developing infrastructure, introducing digital technologies, protecting the environment, as well as improving governance mechanisms and public policy. The participation of experts and researchers from various countries created opportunities for an in-depth analysis of both national and international experiences and for proposing effective pathways for sectoral development.

This volume includes scientific articles, theoretical analyses, and research findings, and is intended for a wide audience — scholars, university faculty, students, master’s and doctoral candidates, as well as professionals in the tourism and hospitality industry. The materials presented may serve as an important scientific and practical resource for the further development of the tourism sector and for improving the efficiency of its management.

It is hoped that the outcomes of this conference will contribute to strengthening international cooperation, promoting sustainable development in tourism, and facilitating the implementation of innovative approaches in practice.

УДК 338.48(575.3):502.131.1:330.34

ТРАНСФОРМАЦИЯ ТУРИЗМА В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН В КОНТЕКСТЕ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ: РЕГИОНАЛЬНЫЕ, ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ И СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

АСРОРЗОДА УБАЙДУЛЛО САТТОР, доктор экономических наук, профессор, ректор МУТИПТ
Адрес: 734055, г. Душанбе, Республика Таджикистан, проспект Борбад,48/5.
Телефон: (+992) 2348802, E-mail: dsx_ips@mail.ru

КОДИРЗОДА ФАЗЛИДДИН САДРИДДИН, кандидат педагогических наук, доцент, и.о.ректора Академии туризма МУТИПТ
Адрес: 734055, г. Душанбе, Республика Таджикистан, проспект Борбад,48/5.
Телефон: (+992) 934119642 E-mail: edelvis-07@mail.ru

Аннотация. В статье исследуются процессы трансформации туристской отрасли Республики Таджикистан в контексте устойчивого развития. Туризм рассматривается как сложная социально-экономическая система и важный фактор регионального развития, социальной стабильности и формирования человеческого капитала. Авторы обосновывают необходимость внедрения экологических, экономических и социальных принципов в управление туристской отраслью с опорой на международный опыт и национальные стратегии.

В исследовании проанализированы текущее состояние и динамика развития туризма в Таджикистане, включая влияние пандемии COVID-19 на снижение туристских потоков и уязвимость национальной системы. В то же время посткризисный период оценивается как этап новых возможностей, включая развитие внутреннего, экологического и горного туризма, а также внедрение цифровых инноваций.

Особое внимание уделено территориальным различиям в развитии туризма, региональному неравенству и необходимости применения территориального подхода в управлении. Авторы подчеркивают значение развития инфраструктуры, подготовки высококвалифицированных кадров и интеграции науки и образования с практикой отрасли.

Ключевые слова: устойчивый туризм, развитие туризма, Таджикистан, региональное развитие, туристский потенциал, территориальные различия, управление туризмом, человеческий капитал, экологический туризм, постпандемийное восстановление.

ТРАНСФОРМАТСИЯИ САЙЁҲӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР ЧОРЧӮБИ РУШДИ УСТУВОР: ҶАНБАҲОИ МИНТАҚАВӢ, ИНСТИТУТСИОНАЛӢ ВА ИҶТИМОӢ-ИҚТИСОДӢ

АСРОРЗОДА УБАЙДУЛЛО САТТОР
доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор, ректори ДБССТ
Нишонӣ: 734055, ш. Душанбе, Ҷумҳурии Тоҷикистон, хиёбони Борбад, 48/5.
Телефон: (+992) 2348802, E-mail: dsx_ips@mail.ru

ҚОДИРЗОДА ФАЗЛИДДИН САДРИДДИН
Донишгоҳи байналмилалии сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон
номзади илмҳои педагогӣ, дотсент, и.в.ректори Академияи сайёҳии ДБССТ)
Нишонӣ: 734055, ш. Душанбе, Ҷумҳурии Тоҷикистон, хиёбони Борбад, 48/5.
Телефон: (+992) Телефон: (+992) 934119642 E-mail: edelvis-07@mail.ru

Аннотатсия. Дар мақола таҳқиқи равандҳои трансформатсияи соҳаи сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар заминаи рушди устувор мавриди таҳқиқ қарор дода шудааст. Сайёҳӣ ҳамчун низоми мураккаби иҷтимоию иқтисодӣ ва омили муҳими рушди минтақавӣ, суботи иҷтимоӣ ва ташаккули сармояи инсонӣ баррасӣ мегардад. Муаллифон дар мақола зарурати татбиқи принсипҳои экологӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ дар идоракунии соҳаи сайёҳӣ бо такя ба таҷрибаи байналмилалӣ ва стратегияҳои миллӣ асоснок карда шудааст.

Дар таҳқиқот вазъи кунунӣ ва динамикаи рушди сайёҳӣ дар Тоҷикистон, аз ҷумла таъсири пандемияи COVID-19 ба коҳиши равандҳои сайёҳӣ ва осебпазирии низоми миллӣ таҳлил гардидааст. Ҳамзамон, давраи пас аз бӯҳрон ҳамчун марҳилаи имкониятҳои нав, аз ҷумла рушди сайёҳии дохилӣ, экологӣ ва кӯҳӣ, инчунин ҷорӣ намудани навгониҳои рақамӣ арзёбӣ мешавад.

Таваҷҷуҳи махсус ба фарқиятҳои ҳудудии рушди сайёҳӣ, нобаробарии минтақавӣ ва зарурати татбиқи равиши минтақавӣ дар идоракунӣ равона гардидааст. Муаллифон аҳамияти рушди инфрасохтор, тайёр намудани кадрҳои баландихтисос ва ҳамгироии илму ва таҳсилотро бо амалияи соҳа таъкид менамоянд.

Калидвожаҳо: сайёҳии устувор, рушди сайёҳӣ, Тоҷикистон, рушди минтақавӣ, иқтидори сайёҳӣ, фарқиятҳои ҳудудӣ, идоракунии сайёҳӣ, сармояи инсонӣ, сайёҳии экологӣ, барқароршавии пас аз пандемия.

TRANSFORMATION OF TOURISM IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT: REGIONAL, INSTITUTIONAL AND SOCIO-ECONOMIC ASPECTS

ASRORZODA U.S.-doctor of Economic Sciences, Professor, Rector of IUTET
Address: 734055, Dushanbe, Republic of Tajikistan, Borbad Avenue, 48/5.
Phone: (+992) (+992) 2348802, E-mail: dsx_ips@mail.ru

QODIRZODA F.S. -Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Acting Rector of the Academy of Tourism of IUTET
Address: 734055, Dushanbe, Republic of Tajikistan, Borbad Avenue, 48/5.
Phone: (+992) 934119642 E-mail: edelvis-07@mail.ru

Abstract. This article examines the transformation of the tourism sector in the Republic of Tajikistan within the framework of sustainable development. Tourism is considered as a multifaceted socio-economic system and a strategic factor contributing to regional development, social stability, and human capital formation. The authors the study highlights the importance of integrating environmental, economic, and social principles into tourism management, in line with international approaches and national development strategies.

The paper analyzes the current state and dynamics of tourism development in Tajikistan, particularly in the context of global challenges such as the COVID-19 pandemic, which significantly affected tourist flows and revealed the vulnerability of the national tourism system. At the same time, the post-crisis recovery period demonstrates new opportunities related to the

growth of domestic tourism, ecological and mountain tourism, and the adoption of digital innovations.

Special attention is given to the territorial differentiation of tourism development, regional disparities, and the need for a regionally oriented management approach. The authors emphasize the importance of scientific support, infrastructure development, human resource capacity building, and the integration of education and research into tourism practice.

The study concludes that the effective realization of Tajikistan's tourism potential requires a systematic approach based on sustainable development principles, regional specialization, and adaptive management mechanisms aimed at ensuring long-term socio-economic and environmental sustainability.

Keywords: sustainable tourism, tourism development, Tajikistan, regional development, tourism potential, territorial differentiation, tourism management, human capital, ecological tourism, post-pandemic recovery

В условиях глобальных социально-экономических трансформаций, цифровизации и усиления экологических ограничений туризм приобретает особое значение как многофункциональный инструмент устойчивого развития территорий. Для Республики Таджикистан, обладающей уникальным природно-рекреационным и историко-культурным потенциалом, туризм рассматривается не только как отрасль экономики, но и как стратегический фактор регионального развития, социальной стабильности и формирования человеческого капитала.

С начала 2010-х годов туристская отрасль Таджикистана развивается в условиях институциональных реформ, направленных на диверсификацию экономики, снижение зависимости от традиционных секторов и интеграцию в международное туристское пространство. Особую значимость приобрела ориентация на принципы устойчивого развития, закреплённые в международных документах ООН[1] и UNWTO[2], а также в национальных стратегиях социально-экономического развития страны.

Однако, несмотря на наличие значительного туристского потенциала, уровень его практической реализации остаётся ограниченным. Ключевыми сдерживающими факторами являются инфраструктурная недостаточность, фрагментарность регионального развития, дефицит квалифицированных кадров и недостаточная интеграция науки и образования в практику управления туристской отраслью.

В этой связи научное осмысление процессов трансформации туризма в Республике Таджикистан в контексте устойчивого развития приобретает особую актуальность и практическую значимость.

Концепция устойчивого развития возникла в русле эволюции междисциплинарных научных подходов как системный ответ на углубляющиеся структурные противоречия между динамикой экономического роста, социально-демографическим развитием и деградацией природной среды. В теоретико-методологическом плане устойчивое развитие трактуется как такая модель общественного воспроизводства, при которой удовлетворение потребностей современного поколения осуществляется без подрыва способности будущих поколений обеспечивать собственные потребности, что

---

[1] «Преобразование нашего мира: Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года». Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН от 25 сентября 2015 года №70/1.- Источник: https://base.garant.ru/407358666/. (Дата обращения: 14.01.2025), Декларация ООН о устойчивом туризме от 20 ноября 2024.-Источник: https://www.ankasam.org/anka-analizler/birlesmis-milletler-surdurulebilir-turizm-deklarasyonu/?lang=ru, Стратегия развития туризма в Республике Таджикистан на период до 2030 года: постановление Правительства Республики Таджикистан от 1 августа 2018 года, №372.

[2] Muscat Declaration on Tourism and Culture: Fostering Sustainable Development.- Muscat, Sultanate of Oman, 11-12 December 2017.-Сарчашма: https://custom.cvent.com/E5C28A0D212A415D9AD3C8B699EBC072/files/6c58f2e914dd4fd3a75086698923f713.pdf. (Дата обращения: 13.01.2026)

предполагает долгосрочное согласование экономических, социальных и экологических целей.

В туристской сфере концепция устойчивого развития приобретает прикладной характер и выражается в формировании устойчивого туризма как особой парадигмы управления и организации туристской деятельности. Устойчивость туризма предполагает институционально и экономически обоснованную гармонизацию интересов ключевых стейкхолдеров (физическое или юридическое лицо, которое прямо или косвенно влияет на деятельность компании или заинтересовано в её результатах) — туристов, субъектов туристского бизнеса, органов государственной власти и местных сообществ — при условии приоритетного сохранения и рационального использования природного, культурно-исторического и социокультурного наследия территорий. В данном контексте туризм рассматривается не только как фактор экономического роста, но и как инструмент социального развития регионов и механизм охраны окружающей среды.

В научной интерпретации устойчивый туризм базируется на совокупности взаимосвязанных принципов, обеспечивающих его долгосрочную эффективность и общественную значимость:

- **экологическая ответственность**, предполагающая минимизацию негативного воздействия туристской деятельности на экосистемы, рациональное природопользование и внедрение экологически ориентированных технологий;
- **социальная инклюзивность**, ориентированная на обеспечение равного доступа к туристским благам, защиту прав работников отрасли и учет культурных и социальных особенностей принимающих территорий;
- **экономическая жизнеспособность**, выражающаяся в формировании устойчивых источников доходов, повышении конкурентоспособности туристских дестинаций и создании долгосрочных экономических эффектов для местной экономики;
- **межпоколенческая справедливость**, предусматривающая сохранение природных и культурных ресурсов как общественного блага для будущих поколений;
- **участие местных сообществ**, обеспечивающее их вовлеченность в процессы планирования, управления и распределения выгод от развития туризма.

В совокупности указанные принципы формируют научно обоснованную основу устойчивого развития туризма как комплексного социально-экономического и экологического феномена, ориентированного на сбалансированное развитие территорий в долгосрочной перспективе.

Для Таджикистана, значительная часть территории которого относится к горным и экологически уязвимым зонам, внедрение принципов устойчивого туризма является не альтернативой, а объективной необходимостью.

Современная туристская наука трактует туризм как многоуровневую и многофакторную социально-экономическую систему, функционирование и динамика которой обусловлены сложным взаимодействием экономических, географических, демографических, социокультурных и институциональных детерминант. В рамках системного и междисциплинарного подходов туризм рассматривается не изолированно, а как элемент территориальной социально-экономической структуры, оказывающий воздействие на процессы регионального развития, занятости, инвестиционной активности, пространственной организации хозяйства и сохранения культурного наследия.

Развитие туристской системы определяется совокупным влиянием природно-ресурсного потенциала, уровня инфраструктурной обеспеченности, демографических характеристик, культурно-исторических особенностей территорий, а также качества государственного регулирования и институциональной среды. Такой подход позволяет выявлять закономерности пространственной организации туризма и оценивать его роль в формировании устойчивых региональных социально-экономических систем.

В условиях Республики Таджикистан применение междисциплинарного подхода приобретает особую научную и практическую значимость, поскольку он позволяет:

- осуществить **комплексную оценку пространственной дифференциации туристского развития** с учётом природных, экономических и социально-культурных различий регионов;
- выявить **территориальные диспропорции и асимметрии** в уровне освоенности туристских ресурсов и развитии инфраструктуры;
- определить **приоритетные направления туристской специализации регионов** в зависимости от их ресурсного потенциала и конкурентных преимуществ;
- научно обосновать **механизмы устойчивого управления туристскими ресурсами**, ориентированные на долгосрочное социально-экономическое развитие и сохранение природного и культурного наследия.

Туристско-рекреационный потенциал Таджикистана характеризуется высокой степенью концентрации уникальных природных и историко-культурных ресурсов, обладающих значительной аттрактивностью и международной конкурентоспособностью. К числу ключевых элементов данного потенциала относятся:

- Памирская горная система, представляющая собой один из наиболее значимых центров высокогорного и экстремального туризма;
- Фанские горы, обладающие высоким потенциалом для развития альпинизма, треккинга и экотуризма;
- высокогорные озёра, в том числе Искандеркуль и Сарез, имеющие исключительную природную и ландшафтную ценность;
- национальные парки и особо охраняемые природные территории, выполняющие рекреационные и природоохранные функции;
- историко-культурные памятники древних цивилизаций, отражающие многовековую историю и культурное многообразие региона.

В совокупности указанные ресурсы формируют объективную основу для развития конкурентоспособного и устойчивого туризма в Таджикистане, при условии научно обоснованного территориального планирования, институциональной поддержки и интеграции принципов устойчивого развития в систему управления туристской отраслью.

Таблица 1 — Туристский потенциал регионов Республики Таджикистан

Регион	Основные виды туризма	Ключевые ресурсы	Потенциал развития
ГБАО	Горный, экологический, приключенческий	Памир, высокогорные маршруты	Очень высокий
Согдийская область	Культурно-познавательный, гастротуризм	Исторические города, ремёсла	Высокий
Хатлонская область	Агротуризм, этнотуризм	Сельские территории, традиции	Средний
РРП	Экологический, активный	Горные зоны, близость к Душанбе	Высокий
г. Душанбе	Деловой, культурный	Музеи, события, инфраструктура	Средне-высокий

Для Республики Таджикистан период **2019–2025 гг.** в развитии туристской отрасли характеризуется **повышенной волатильностью туристских потоков**, что отражает нестабильность динамики въездного и внутреннего туризма под воздействием экзогенных шоков глобального характера. Ключевым дестабилизирующим фактором на данном

этапе стала пандемия **COVID-19**, приведшая к резкому сокращению международной туристской мобильности, временному закрытию государственных границ, ограничению транспортного сообщения и существенному снижению деловой активности в туристском и гостиничном секторах.

В результате пандемийных ограничений в 2020–2021 гг. туристская система Таджикистана столкнулась с **структурным спадом**, проявившимся в падении объёмов туристских прибытий, снижении загрузки средств размещения, сокращении доходов субъектов туристского бизнеса и временной утрате части трудовых ресурсов отрасли. Данный период можно охарактеризовать как фазу **кризисной адаптации**, в ходе которой усилилась роль государственного регулирования, антикризисных мер поддержки и переориентации на внутренний туризм.

Начиная с 2022 г. наблюдается **постепенный восстановительный рост туристской активности**, обусловленный смягчением санитарно-эпидемиологических ограничений, возобновлением международных транспортных связей и адаптацией туристских предприятий к новым условиям функционирования. Этап 2022–2024 гг. характеризуется формированием **посткризисной траектории развития**, для которой типичны неравномерность темпов восстановления, изменение структуры туристского спроса, усиление интереса к экологическому, горному и культурно-познавательному туризму, а также рост значения цифровых и организационных инноваций в управлении туристскими потоками.

Таким образом, период 2019–2025 гг. может быть интерпретирован как **циклический отрезок развития туристской отрасли Таджикистана**, включающий докризисную фазу относительной стабильности, стадию резкого спада под воздействием глобального кризиса и фазу восстановительного роста. Высокая волатильность туристских потоков в данный период подтверждает уязвимость национальной туристской системы к внешним шокам и одновременно подчёркивает необходимость формирования механизмов устойчивого и адаптивного управления развитием туризма в долгосрочной перспективе.

Таблица 2 — Динамика туристских потоков в Республике Таджикистан (2019–2025 гг.)

Год	Количество туристов, тыс.	Изменение, %	Ключевые факторы
2019	1030	+12,4	Рост международного туризма
2020	340	−67,0	Пандемия COVID-19
2021	420	+23,5	Частичное восстановление
2022	720	+71,4	Открытие границ
2023	950	+31,9	Рост внутреннего туризма
2024	1100	+15,8	Стабилизация отрасли
2025	1784	+27,4	Рост международного туризма

Анализ показывает, что Республика Таджикистан располагает значительным туристским потенциалом, однако его реализация требует системного подхода, основанного на принципах устойчивого развития, научного планирования и региональной специализации.

Одной из системообразующих характеристик туристской отрасли Республики Таджикистан является **ярко выраженная территориальная дифференциация её развития**, обусловленная неоднородностью природно-ресурсного, социально-экономического и инфраструктурного потенциала регионов. Туристская деятельность формируется и развивается в условиях существенных пространственных различий, что предопределяет неравномерность распределения туристских потоков, инвестиционной активности и экономических эффектов по территории страны.

Развитие туризма в Таджикистане носит **асимметричный и полицентричный характер**, напрямую зависящий от совокупного влияния природно-климатических условий, географического положения, транспортной доступности, уровня развития туристской и сопутствующей инфраструктуры, а также степени институциональной и социальной вовлечённости местных сообществ в туристскую деятельность. В ряде регионов наличие уникальных природных и культурно-исторических ресурсов сочетается с инфраструктурными и логистическими ограничениями, что сдерживает реализацию их туристского потенциала и усиливает территориальные диспропорции.

В этих условиях **региональный подход к управлению развитием туризма** выступает как научно обоснованный инструмент пространственного регулирования отрасли, ориентированный на учет территориальной специфики и дифференцированных конкурентных преимуществ. Применение регионального подхода позволяет:

- учитывать **уникальные природные, культурные и историко-этнографические особенности** отдельных территорий при формировании туристских продуктов и маршрутов;
- формировать **региональные туристские специализации**, основанные на сравнительных преимуществах (горный, экологический, культурно-познавательный, этнографический туризм и др.);
- снижать **диспропорции социально-экономического развития регионов** за счёт вовлечения туризма в качестве драйвера занятости, предпринимательской активности и доходов местного населения;
- повышать **эффективность использования туристско-рекреационного потенциала** посредством целенаправленного территориального планирования, координации инвестиционных процессов и развития локальных туристских кластеров.

Таким образом, регионализация управления туризмом в Таджикистане является необходимым условием формирования устойчивой и конкурентоспособной туристской системы, обеспечивающей сбалансированное развитие территорий и интеграцию туризма в общенациональную стратегию социально-экономического роста.

В условиях устойчивого развития туризм должен выступать инструментом сбалансированного развития регионов, особенно горных и сельских территорий, где альтернативные источники дохода ограничены.

Список литературы:

1. Александрова, А. Ю. Экономика и территориальная организация международного туризма / А. Ю. Александрова.- М., 1996. -280 с.

2. Бегматов, З.Р. Классификация видов рекреационного туризма (применительно к Южному и Восточному Таджикистану) / З.Р. Бегматов, У.И. Муртазаев //Вестник ТГПУ им. С. Айни. -2013. - № 5 (54). - с. 211-219.

3. Бехешти С.А. Туризм как развивающаяся отрасль экономики Таджикистана//Молодой учёный, 2013.-№11 (58).-с. 287-291.

4. В Таджикистане обсудили, как привлекать туристов после пандемии [Электронный ресурс]. – URL: https://tj.sputniknews.ru/turizm/20201022/1032134344/razvitie-turizma-tajikistan.html (дата обращения: 28.03.2026).

5. Декларация ООН о устойчивом туризме от 20 ноября 2024.- [Электронный ресурс]. - URL: https://www.ankasam.org/anka-analizler/birlesmis-milletler-surdurulebilir-turizm-deklarasyonu/?lang=ru

6. Закон Республики Таджикистан «О туризме» [Электронный ресурс]. - URL: http://ncz.tj/content/ (дата обращения: 15.03.2026).

7. Кадырова М.И., Риджабеков Н.Ч. Стратегическое и тактическое управление экотуризмом в горных регионах Таджикистана: территориальная организация и устойчивое развитие/ М. Кадырова, Н. Риджабеков //Вестник ассоциации вузов туризма и сервиса, 2024.-№18 (2).-с.21-31.

8. «Преобразование нашего мира: Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года». Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН от 25 сентября 2015 года №70/1.- [Электронный ресурс] - URL: https://base.garant.ru/407358666/. (Дата обращения: 14.01.2025),

9. Риджабеков Н.Ч., Султонбекова З.В. Экологические проблемы и перспективы развития туризма, рекреационной деятельности и агроэкотуризма в Республике Таджикистан // Туризм и гостеприимство. 2025. № 1.

10. Стратегия развития туризма в Республике Таджикистан на период до 2030 года // Постановление Правительства Республики Таджикистан от «1» августа 2018 года, №372.

11. Muscat Declaration on Tourism and Culture: Fostering Sustainable Development.- Muscat, Sultanate of Oman, 11-12 December 2017.- [Электронный ресурс] - URL: https://custom.cvent.com/E5C28A0D212A415D9AD3C8B699EBC072/files/6c58f2e914dd4fd3a75086698923f713.pdf. (Дата обращения: 13.01.2026)

УДК 338.48-022.348(575.3)

ТАКМИЛИ МЕХАНИЗМҲОИ ТАЪМИНИ ТАВОЗУНИ МАНФИАТҲОИ ИҚТИСОДӢ, ИҶТИМОӢ ВА ЭКОЛОГӢ ДАР РУШДИ УСТУВОРИ САЙЁҲӢ

АБДАЛИМОВ АБДУРАҲМОН
Донишгоҳи байналмилалии сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон
номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсенти кафедраи сайёҳӣ ва бизнеси меҳмондорӣ.
Нишонӣ: 734055, ш. Душанбе, Ҷумҳурии Тоҷикистон, хиёбони Борбад, 48/5.
Телефон: (+992) 934219093 E-mail: maktub@inbox.ru

Аннотатсия. Мақола ба масъалаи таъмини тавозуни манфиатҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва экологӣ дар рушди устувори сайёҳӣ бахшида шудааст. Дар он асосҳои назариявии рушди устувор, таҷрибаи байналмилалӣ ва вазъи муосири соҳаи сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳлил гардида, методологияи арзёбии тавозун пешниҳод шудааст. Натиҷаҳои таҳқиқот зарурати такмили механизмҳои идоракунӣ ва ҷорӣ намудани равишҳои комплексиро барои рушди устувори соҳа асоснок менамоянд.

Вожаҳои калидӣ: сайёҳӣ, рушди устувор, тавозуни манфиатҳо, иқтисодиёт, иҷтимоиёт, экология, Тоҷикистон

УЛУЧШЕНИЕ МЕХАНИЗМОВ БАЛАНСИРОВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ, СОЦИАЛЬНЫХ И ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ВЫГОД В УСЛОВИЯХ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА

АБДАЛИМОВ АБДУРАХМОН
Международный университет туризма и предпринимательства Таджикистана
кандидат экономических наук, доцент кафедры туризма и бизнес гостеприимства.
Адрес: 734055, г. Душанбе, Республика Таджикистан, проспект Борбад,48/5.
Телефон: (+992) 934219093 E-mail: maktub@inbox.ru

Аннотация. Статья посвящена исследованию баланса экономических, социальных и экологических интересов в развитии устойчивого туризма. Рассмотрены теоретические основы устойчивого развития, международный опыт и современное состояние туристической отрасли Республики Таджикистан, а также предложена методология оценки баланса. Результаты исследования обосновывают необходимость

совершенствования механизмов управления и внедрения комплексных подходов в развитии туризма.

Ключевые слова: туризм, устойчивое развитие, баланс интересов, экономика, общество, экология, Таджикистан

IMPROVEMENT OF MECHANISMS FOR BALANCEING ECONOMIC, SOCIAL AND ENVIRONMENTAL BENEFITS IN SUSTAINABLE TOURISM DEVELOPMENT

ABDALIMOV ABDURAKHMON
International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Tourism and Hospitality Business.
Address: 734055, Dushanbe, Republic of Tajikistan, Borbad Avenue, 48/5.
Phone: (+992) 934219093 E-mail: maktub@inbox.ru

Abstract. The article examines the balance of economic, social, and environmental interests in the development of sustainable tourism. It analyzes the theoretical foundations of sustainability, international experience, and the current state of the tourism sector in the Republic of Tajikistan, and proposes a methodology for assessing balance. The results justify the need to improve management mechanisms and implement integrated approaches for sustainable tourism development.

Keywords: tourism, sustainable development, balance of interests, economy, society, ecology, Tajikistan

Дар шароити ҷаҳонишавии иқтисодиёт ва рушди босуръати соҳаи хизматрасонӣ, сайёҳӣ ба яке аз самтҳои афзалиятноки рушди иқтисоди миллӣ табдил ёфтааст. Тибқи таҳқиқоти Созмони ҷаҳонии сайёҳӣ, сайёҳӣ на танҳо манбаи муҳими даромади асъорӣ мебошад, балки ҳамчун воситаи муҳими таъмини шуғл, рушди инфрасохтор ва тақвияти робитаҳои байналмилалӣ баромад мекунад. Бо вуҷуди ин, таҳрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки рушди номутавозуни сайёҳӣ метавонад боиси афзоиши фишор ба муҳити зист, тағйироти манфии иҷтимоӣ ва нобаробарии иқтисодӣ гардад.

Дар илми иқтисодӣ ва менеҷменти сайёҳӣ масъалаи тавозуни манфиатҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва экологӣ ҳамчун пояи консепсияи рушди устувор баррасӣ мегардад. Консепсияи «рушди устувор», ки дар гузориши маъруфи Комиссияи ҷаҳонӣ оид ба муҳити зист ва рушд (1987) пешниҳод гардидааст, гуфта мешавад, ки рушди ҷомеа бояд ниёзҳои насли имрӯзаро қонеъ намуда, имкониятҳои наслҳои ояндаро маҳдуд накунад. Дар доираи сайёҳӣ, ин маънои онро дорад, ки истифодаи захираҳои табиӣ ва фарҳангӣ бояд оқилона, самаранок ва дарозмуддат ба роҳ монда шавад.

Аз нуқтаи назари назариявӣ, тавозуни манфиатҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва экологӣ дар сайёҳӣ ҳамчун як низоми мураккаб баромад мекунад, ки дар он се зерсистема бо ҳам робитаи зич доранд [5]. Манфиатҳои иқтисодӣ бештар ба афзоиши даромад, ҷалби сармоягузорӣ, рушди соҳибкорӣ ва зиёдшавии ҷойҳои корӣ алоқаманд мебошанд. Манфиатҳои иҷтимоӣ ба беҳтар гардидани сатҳи зиндагии аҳолӣ, рушди инфрасохтори иҷтимоӣ, ҳифзи арзишҳои фарҳангӣ ва баланд бардоштани сатҳи шуғли аҳолӣ равона шудаанд. Манфиатҳои экологӣ бошанд, ба ҳифзи муҳити зист, истифодаи устувори захираҳои табиӣ ва пешгирии таъсири манфии фаъолияти инсон нигаронида мешаванд.

Дар амал, ноил шудан ба тавозуни мазкур яке аз масъалаҳои мушкил ба ҳисоб меравад, зеро аксар вақт байни ин манфиатҳо ихтилоф ба вуҷуд меояд. Масалан, рушди босуръати инфрасохтори сайёҳӣ метавонад ба муҳити зист зарар расонад, дар ҳоле ки маҳдуд кардани фаъолияти иқтисодӣ метавонад ба коҳиши даромад оварда расонад. Аз

ин рӯ, зарурати таҳияи механизмҳои самараноки идоракунӣ, ки ҳамзамон ҳамаи ин манфиатҳоро ба инобат мегиранд, ба миён меояд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дорои захираҳои нодири табиӣ, аз ҷумла кӯҳҳои баланд, манзараҳои нотакрор ва мероси бойи фарҳангӣ мебошад, масъалаи рушди устувори сайёҳӣ аҳамияти махсус дорад. Барномаҳои давлатӣ, аз ҷумла стратегияҳои рушди сайёҳӣ, ба рушди инфрасохтор, беҳтар намудани хизматрасонӣ ва ҷалби сайёҳони хориҷӣ равона гардидаанд. Бо вуҷуди ин, масъалаҳои вобаста ба ҳифзи муҳити зист, истифодаи оқилонаи захираҳо ва иштироки аҳолии маҳаллӣ дар рушди сайёҳӣ ҳанӯз ҳам ниёз ба таҳқиқи амиқ доранд.

Ҳамин тавр, таҳқиқи масъалаи тавозуни манфиатҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва экологӣ дар фаъолияти сайёҳӣ на танҳо аҳамияти назариявӣ дорад, балки барои амалияи идоракунии соҳа низ хеле муҳим мебошад. Он имконият медиҳад, ки роҳҳои самараноки рушди устувори сайёҳӣ муайян карда шуда, асосҳои илмии сиёсати давлатӣ дар ин самт мустаҳкам гарданд.

Дар шароити муосир, масъалаи таъмини тавозуни манфиатҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва экологӣ дар соҳаи сайёҳӣ дар маркази таваҷҷуҳи муҳаққиқони байналмилалӣ қарор дорад. Тибқи таърифи классикии рушди устувор, ки аз ҷониби Комиссияи ҷаҳонӣ оид ба муҳити зист ва рушд пешниҳод шудааст, «рушди устувор ин рушдест, ки ниёзҳои насли имрӯзаро қонеъ намуда, имкониятҳои наслҳои ояндаро маҳдуд накунад» [4]. Ин таъриф ҳамчун пояи назариявии таҳқиқоти сайёҳии устувор истифода бурда мешавад.

Дар таҳқиқоти Дэвид Уивер таъкид мегардад, ки «рушди устувори сайёҳӣ талаб мекунад, ки ҷанбаҳои экологӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ ба таври мувозинатнок ҳамгиро карда шаванд» [8]. Яъне, рушди сайёҳӣ танҳо дар ҳолате устувор ҳисобида мешавад, ки се унсури асосӣ дар тавозуни доимӣ қарор дошта бошанд.

Ҳамзамон, муҳаққиқи дигар Ричард Батлер қайд менамояд, ки «рушди назоратнашудаи сайёҳӣ метавонад ба таназзули муҳити зист ва ба вуҷуд омадани мушкилоти иҷтимоӣ оварда расонад» [3]. Ин ҳолат аҳамияти танзими давлатӣ ва банақшагирии стратегиро дар соҳаи сайёҳӣ таъкид мекунад.

Таҳлили таҷрибаи кишварҳои пешрафта нишон медиҳад, ки татбиқи сиёсати устувор метавонад ба натиҷаҳои мусбат оварда расонад. Масалан, дар кишварҳое чун Швейтсария ва Австрия, ки модели рушди “сайёҳии сабз”-ро татбиқ намудаанд, истифодаи стандартҳои экологӣ ва механизмҳои танзими давлатӣ ба ҳифзи муҳити зист ва рушди иқтисодӣ мусоидат кардааст. Тибқи гузоришҳои Созмони ҷаҳонии сайёҳӣ, «сайёҳӣ метавонад ба рушди иқтисодӣ саҳм гузорад, дар ҳоле ки якпорчагии экологӣ ва адолати иҷтимоиро нигоҳ медорад» [6].

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ масъалаи рушди устувори сайёҳӣ тадриҷан мавқеи муҳим пайдо мекунад. Тибқи маълумоти Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар солҳои охир рушди соҳаи сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тамоюли устувори афзоишро нишон медиҳад. Аз ҷумла, шумораи сайёҳони хориҷӣ аз тақрибан **1,0 млн нафар дар соли 2019** ба зиёда аз **1,8 млн нафар дар соли 2025** расидааст. Дар баробари ин, ҳаҷми хизматрасониҳои сайёҳӣ ва саҳми соҳа дар маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ низ тадриҷан афзоиш ёфта, шумораи субъектҳои фаъолияти сайёҳӣ ва ҷойҳои корӣ дар ин бахш зиёд гардидааст. Ин нишон медиҳад, ки соҳаи сайёҳӣ тадриҷан ба яке аз бахшҳои муҳими иқтисоди миллӣ табдил ёфта истодааст[1].

Аз нуқтаи назари экологӣ, масъалаи истифодаи оқилонаи захираҳо хеле муҳим мебошад. Тибқи таҳқиқоти Бонки Ҷаҳонӣ, «кишварҳое, ки дорои захираҳои бойи табиӣ мебошанд, бояд рушди сайёҳиро ба тавре ба роҳ монанд, ки устуворияи экологӣ халалдор нагардад»[2].

Дар маҷмӯъ, таҳлили таҷрибаи байналмилалӣ ва тадқиқоти олимон нишон медиҳад, ки барои таъмини тавозуни манфиатҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва экологӣ дар соҳаи сайёҳӣ зарурати истифодаи равиши комплексӣ ва ҷорӣ намудани механизмҳои муосири идоракунӣ вуҷуд дорад. Дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон, ин масъала на танҳо аҳамияти иқтисодӣ, балки аҳамияти стратегӣ ва иҷтимоӣ низ дорад.

Дар шароити муосир, таъмини тавозуни манфиатҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва экологӣ дар фаъолияти сайёҳӣ талаб менамояд, ки усулҳои дақиқи арзёбӣ ва ченкунии самаранокӣ истифода бурда шаванд. Тадқиқоти илмӣ нишон медиҳанд, ки истифодаи равиши комплексӣ дар баҳодиҳӣ ба рушди сайёҳӣ имконият медиҳад, ки таъсири воқеии он ба иқтисод, ҷомеа ва муҳити зист ба таври ҳамгиро таҳлил карда шавад. Тибқи назарияи рушди устувор, «арзёбии фаъолияти иқтисодӣ бояд на танҳо нишондиҳандаҳои молиявӣ, балки параметрҳои иҷтимоӣ ва экологиро низ дар бар гирад»[8].

Дар адабиёти илмӣ барои ченкунии тавозуни рушди устувор бештар усули индексҳои интегралӣ истифода бурда мешавад. Яке аз чунин нишондиҳандаҳо Индекси рушди устувори сайёҳӣ мебошад, ки аз се ҷузъи асосӣ — иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва экологӣ — иборат аст. Ба андешаи Дэвид Уивер, «андозаи сайёҳии устувор системаи нишондиҳандаҳоеро талаб мекунад, ки қобилияти иқтисодӣ, баробарии иҷтимоӣ ва ҳифзи муҳити зистро инъикос мекунанд»[9].

Дар доираи таҳқиқоти мазкур, барои арзёбии тавозуни манфиатҳо формулаи умумии зерин пешниҳод мегардад:

$$STI = \alpha E_{econ} + \beta E_{soc} + \gamma E_{eco}$$

ки дар он:

STI — индекси рушди устувори сайёҳӣ;

E_{econ} — нишондиҳандаҳои иқтисодӣ;

E_{soc} — нишондиҳандаҳои иҷтимоӣ;

E_{eco} — нишондиҳандаҳои экологӣ;

α, β, γ — коэффитсиентҳои вазнӣ (α+β+γ=1).

Ин равиш имкон медиҳад, ки ҳар як ҷанбаи рушди сайёҳӣ ба таври алоҳида арзёбӣ шуда, сипас дар як нишондиҳандаи умумӣ муттаҳид карда шавад. Ба андешаи Созмони Ҷаҳонии Туризм, «равишҳои нишондиҳандавӣ воситаҳои муҳим барои мониторинги рушди устувори сайёҳӣ мебошанд» [7].

Нишондиҳандаҳои иқтисодӣ одатан даромад аз сайёҳӣ, саҳми соҳа дар ММД, сатҳи шуғл ва ҳаҷми сармоягузориро дар бар мегиранд. Нишондиҳандаҳои иҷтимоӣ ба сатҳи шуғли аҳолии маҳаллӣ, дастрасии хизматрасониҳо, ҳифзи мероси фарҳангӣ ва сатҳи қаноатмандии аҳолӣ вобаста мебошанд. Нишондиҳандаҳои экологӣ бошанд, сатҳи истифодаи захираҳои табиӣ, ифлосшавии муҳити зист ва дараҷаи ҳифзи экосистемаҳоро дар бар мегиранд.

Ҳамзамон, барои муайян намудани сатҳи тавозун байни се ҷанбаи асосӣ метавон аз коэффитсиенти дисбаланс истифода бурд:

$$D = \sqrt{(E_{econ} - E_{soc})^2 + (E_{soc} - E_{eco})^2 + (E_{econ} - E_{eco})^2}$$

Ин формула нишон медиҳад, ки ҳар қадар фарқияти байни нишондиҳандаҳо зиёд бошад, ҳамон қадар тавозуни рушд паст мегардад. Ба андешаи Ричард Батлер, «нобаробарӣ дар рушди сайёҳӣ аксар вақт боиси коҳиши дарозмуддати маконҳои сайёҳӣ мегардад» [3].

Дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон истифодаи чунин моделҳо метавонад барои таҳияи сиёсати самараноки рушди сайёҳӣ мусоидат намояд. Бо назардошти хусусиятҳои кишвар, аз ҷумла мавҷудияти минтақаҳои кӯҳӣ ва захираҳои табии нодир, зарурати мутобиқсозии нишондиҳандаҳо ба шароити миллӣ ба миён меояд. Истифодаи усулҳои муосири баҳодиҳӣ дар идоракунии сайёҳӣ метавонад ба баланд бардоштани самаранокии соҳа ва таъмини рушди устувор мусоидат намояд.

Ҳамин тариқ, методологияи пешниҳодшуда имконият медиҳад, ки сатҳи тавозуни манфиатҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва экологӣ дар фаъолияти сайёҳӣ ба таври илмӣ арзёбӣ гардида, барои қабули қарорҳои стратегӣ шароит фароҳам оварда шавад.

Тибқи маълумоти Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар солҳои охир рушди сайёҳӣ дар кишвар тамоюли мусбат дошта, шумораи сайёҳон ва ҳаҷми хизматрасониҳо афзоиш ёфтааст. Аммо, таҳлил нишон медиҳад, ки ин афзоиш бештар хусусияти иқтисодӣ дошта, ҷанбаҳои иҷтимоӣ ва экологӣ дар баъзе ҳолатҳо камтар ба назар гирифта мешаванд.

Аз нуқтаи назари иқтисодӣ, рушди сайёҳӣ ба зиёд шудани даромадҳои буҷетӣ, рушди соҳибкории хурду миёна ва таъсиси ҷойҳои нави корӣ мусоидат мекунад. Масалан, минтақаҳое чун Бадахшон ва минтақаи кӯҳии Зарафшон тадриҷан ба марказҳои ҷалби сайёҳон табдил ёфта истодаанд. Аммо, афзоиши даромад аз сайёҳӣ на ҳамеша ба беҳтар шудани сатҳи зиндагии аҳолии маҳаллӣ оварда мерасонад, агар механизми тақсимоти он самаранок набошад.

Аз ҷиҳати иҷтимоӣ, рушди сайёҳӣ метавонад ба баланд бардоштани сатҳи шуғли аҳолӣ, рушди инфрасохтор ва эҳёи анъанаҳои миллӣ мусоидат намояд. Бо вуҷуди ин, дар баъзе минтақаҳо иштироки аҳолии маҳаллӣ дар идоракунии равандҳои сайёҳӣ маҳдуд боқӣ мемонад. Ҳолонки ҷалби фаъоли аҳолии маҳаллӣ ба фаъолияти сайёҳӣ яке аз шартҳои асосии рушди устувори соҳа мебошад.

Аз нуқтаи назари экологӣ, масъалаи ҳифзи муҳити зист дар шароити рушди сайёҳӣ хеле муҳим мебошад. Тоҷикистон дорои экосистемаҳои нозук, махсусан дар минтақаҳои кӯҳӣ мебошад, ки ба таъсири фаъолияти инсон ҳассосанд. Афзоиши ҷараёни сайёҳон дар минтақаҳои табиӣ метавонад ба вайроншавии экосистемаҳо оварда расонад, агар чораҳои муҳофизатӣ татбиқ карда нашаванд.

Барои нишон додани арзёбии амалӣ, метавон аз модели пешниҳодшуда истифода бурд. Масалан:

- нишондиҳандаи иқтисодӣ $E_{econ} = 0.7$
- нишондиҳандаи иҷтимоӣ $E_{soc} = 0.5$
- нишондиҳандаи экологӣ $E_{eco} = 0.4$

ва коэффитсиентҳо баробар интихоб карда шаванд ($\alpha = \beta = \gamma = 0.33$), он гоҳ:

$$STI = 0.33(0.7) + 0.33(0.5) + 0.33(0.4) = 0.53$$

Ин натиҷа нишон медиҳад, ки сатҳи рушди устувори сайёҳӣ миёна буда, тавозуни пурра таъмин нашудааст.

Ҳамзамон, бо истифода аз коэффитсиенти дисбаланс:

$$D = \sqrt{(0.7 - 0.5)^2 + (0.5 - 0.4)^2 + (0.7 - 0.4)^2}$$

$$D \approx 0.37$$

Қимати нисбатан баланди D нишон медиҳад, ки байни ҷанбаҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва экологӣ номутавозунӣ вуҷуд дорад. Ин ҳолат ба он ишора мекунад, ки рушди сайёҳӣ дар кишвар бештар ба манфиатҳои иқтисодӣ такя намуда, ҷанбаҳои дигар камтар инкишоф ёфтаанд.

Тибқи таҳқиқоти Бонки Ҷаҳонӣ, «барои кишварҳои дар ҳоли рушд, аз ҷумла Тоҷикистон, беҳтар намудани тавозуни байни рушди иқтисодӣ ва ҳифзи муҳити зист яке аз шартҳои асосии рушди дарозмуддат мебошад» [2].

Ҳамин тариқ, таҳлили амалӣ нишон медиҳад, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон зарурати таҳкими сиёсати иҷтимоӣ ва экологӣ дар баробари рушди иқтисодии сайёҳӣ вуҷуд дорад. Танҳо дар ин сурат метавон рушди воқеан устувори соҳаи сайёҳиро таъмин намуд.

Таҳқиқоти анҷомдода нишон медиҳад, ки таъмини тавозуни манфиатҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва экологӣ дар рушди сайёҳӣ яке аз масъалаҳои калидии рушди устувори соҳа ба ҳисоб меравад. Дар шароити ҷаҳонишавӣ ва афзоиши рақобат дар бозори байналмилалии сайёҳӣ, кишварҳо маҷбур мешаванд, ки на танҳо ба афзоиши нишондиҳандаҳои иқтисодӣ, балки ба ҳифзи муҳити зист ва беҳтар намудани сатҳи зиндагии аҳолӣ диққати ҷиддӣ диҳанд. Тавре ки дар таҳқиқоти классикӣ таъкид шудааст, «рушди устувор бояд ҳамзамон самаранокии иқтисодӣ, адолати иҷтимоӣ ва устувории экологиро таъмин намояд»[8].

Таҳлили таҷрибаи байналмилалӣ нишон дод, ки кишварҳое, ки сиёсати сайёҳии худро дар асоси принсипҳои устуворӣ ташкил намудаанд, ба натиҷаҳои назаррас ноил гардидаанд. Аз ҷумла, татбиқи механизмҳои танзими давлатӣ, стандартҳои экологӣ, ҷалби аҳолии маҳаллӣ ва истифодаи технологияҳои муосир ба таъмини тавозуни манфиатҳо мусоидат кардааст. Тибқи маълумоти Созмони ҷаҳонии сайёҳӣ, «идоракунии самараноки сайёҳӣ бояд ба ҳамгироии ҷанбаҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва экологӣ равона карда шавад»[6]·.

Таҳлили вазъи Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон дод, ки соҳаи сайёҳӣ дорои имкониятҳои васеъ мебошад, аммо масъалаи тавозуни манфиатҳо ҳанӯз пурра ҳал нашудааст. Рушди соҳа бештар ба ҷанбаҳои иқтисодӣ равона гардида, масъалаҳои иҷтимоӣ ва экологӣ дар баъзе ҳолатҳо камтар ба назар гирифта мешаванд. Рушди сайёҳӣ бояд бо дарназардошти манфиатҳои аҳолии маҳаллӣ ва ҳифзи муҳити зист ба роҳ монда шавад.

Методологияи пешниҳодшуда барои арзёбии тавозуни манфиатҳо имконият медиҳад, ки сатҳи рушди устувори сайёҳӣ ба таври илмӣ муайян карда шавад. Истифодаи индексҳои интегралӣ ва нишондиҳандаҳои комплексӣ метавонад ба таҳияи қарорҳои самараноки идоракунӣ мусоидат намояд. Ба андешаи Дэвид Уивер, «истифодаи нишондиҳандаҳои устуворӣ воситаи муҳим барои мониторинг ва идоракунии рушди сайёҳӣ мебошад»[9].

Дар асоси натиҷаҳои таҳқиқот, тавсияҳои илмии зерин пешниҳод намудан мумкин аст. Пеш аз ҳама, зарурати таҳияи стратегияи миллии рушди устувори сайёҳӣ ба миён меояд, ки дар он тавозуни манфиатҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва экологӣ ҳамчун ҳадафи асосӣ муайян карда шавад. Ин стратегия бояд бо барномаҳои рушди минтақавӣ ва сиёсати давлатӣ дар соҳаҳои дигар ҳамоҳанг карда шавад.

Дуюм, такмили механизмҳои танзими давлатӣ дар соҳаи сайёҳӣ аҳамияти муҳим дорад. Аз ҷумла, ҷорӣ намудани стандартҳои экологӣ, назорати истифодаи захираҳои табиӣ ва рушди инфрасохтори “сабз” метавонад ба коҳиши таъсири манфии фаъолияти сайёҳӣ мусоидат намояд. Тибқи тавсияҳои Бонки Ҷаҳонӣ, «сиёсати давлатӣ бояд ба таъмини истифодаи устувори захираҳои табиӣ ва рушди дарозмуддати соҳа равона карда шавад» [2].

Сеюм, баланд бардоштани нақши аҳолии маҳаллӣ дар рушди сайёҳӣ яке аз омилҳои асосии таъмини тавозуни иҷтимоӣ мебошад. Барои ин зарур аст, ки шароити мусоид барои рушди соҳибкории маҳаллӣ, омӯзиши кадрҳо ва ҷалби ҷомеа ба қабули қарорҳо фароҳам оварда шавад. Ин раванд метавонад ба баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳолӣ ва тақвияти дастгирии иҷтимоӣ нисбат ба рушди сайёҳӣ мусоидат намояд.

Чорум, истифодаи технологияҳои рақамӣ ва рушди маркетинги муосир метавонад ба баланд бардоштани самаранокии иқтисодии соҳа мусоидат намояд. Дар баробари ин, зарурати ҷорӣ намудани системаҳои мониторинг ва баҳодиҳии устуворӣ ба миён меояд, ки имкон медиҳанд, таъсири фаъолияти сайёҳӣ ба муҳити зист ва ҷомеа ба таври мунтазам назорат карда шавад.

Ҳамин тариқ, таъмини тавозуни манфиатҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва экологӣ дар соҳаи сайёҳӣ ҳамчун шарти асосии рушди устувори он баромад мекунад. Дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон, татбиқи механизмҳои пешниҳодшуда метавонад ба рушди самараноки соҳа, ҳифзи муҳити зист ва беҳтар гардидани сатҳи зиндагии аҳолӣ мусоидат намояд

АДАБИЁТ

1. Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Маҷмӯаи оморӣ. – Душанбе, 2025. - С. 215.
2. Бонки Ҷаҳонӣ. Гузориши сайёҳӣ барои рушд. – Вашингтон, 2019.
3. Батлер, Р. Консепсияи давраи рушди минтақаи туристӣ / Р. Батлер. – 1980.
4. Комиссияи ҷаҳонӣ оид ба муҳити зист ва рушд. Our Common Future. – Oxford: Oxford University Press, 1987.
5. Сохибов, А. Н. Влияние экологического туризма на устойчивое развитие и экологическую ситуацию в Таджикистане / А. Н. Сохибов, М. И. Кадырова // Молодежный туризм глазами студентов : сборник материалов Всероссийской студенческой научно-практической конференции, Челябинск, 22–23 апреля 2025 года. – Челябинск : Южно-Уральский государственный университет (национальный исследовательский университет), 2025. – С. 81–88. – EDN UAQSVC.
6. Созмони ҷаҳонии сайёҳӣ. Рушди устувори сайёҳӣ. – Мадрид, 2020.
7. UNWTO. Indicators of Sustainable Development for Tourism Destinations. – Madrid, 2004.
8. WCED. Our Common Future. – Oxford, 1987.
9. Weaver, D. Sustainable Tourism: Theory and Practice / D. Weaver. – Oxford, 2006.

УДК 615.838.7

РОЛЬ НАФТАЛАНОВОЙ НЕФТИ В РАЗВИТИИ ОЗДОРОВИТЕЛЬНОГО ТУРИЗМА

ГУСЕЙНОВ ХАФИЗ ФЕХРУЗ ОГЛЫ
Доктор философских наук, доцент заведующий кафедрой «Туристический бизнес»
Азербайджанский Университет Туризма и Менеджмент
h.huseynov@atmu.edu.az (Азербайджан)

ГУСЕЙНОВА ИММИ АЛИ КЫЗЫ
Преподаватель Бакинский Евразийский Университет
huseynovaimmi@gmail.com **(Азербайджан)**

Xülasə: Bu məqalədə Naftalanın yalnız Azərbaycanda rast gəlinən unikal müalicəvi nefti və onun sağlamlıq turizmində rolu barədə məlumat verilir. Məqalədə neftin iltihab əleyhinə, ağrıkəsici

və regenerativ təsirləri və müxtəlif xəstəliklərin müalicəsində istifadəsi izah olunur. Bundan əlavə, şəhərin müasir kurort infrastrukturu, sağlamlıq mərkəzləri və turizm xidmətləri ilə həm yerli, həm də xarici turistlər üçün cəlbedici olması qeyd olunur. Məqalədə Naftalanın müalicəvi nefti və turizm imkanlarının regionun sosial-iqtisadi inkişafına verdiyi töhfələr vurğulanır. Turistlərin sayının artması və şəhərin iqtisadiyyatına müsbət təsirləri də müzakirə olunur. Ümumilikdə, məqalədə Naftalanın unikal təbii resursları və turizm potensialının sağlamlıq turizmi üçün vacib mərkəz yaratdığı göstərilir.
Açar sözlər: *dövlət, inkişaf, turizm, şəhər, neft.*

Abstract: This article provides information about Naftalan, a unique therapeutic oil found only in Azerbaijan, and its role in health tourism. The article explains the anti-inflammatory, analgesic, and regenerative effects of the oil, as well as its use in the treatment of various diseases. In addition, it highlights the city's modern resort infrastructure, health centers, and tourism services, which make it attractive to both domestic and international tourists. The article emphasizes the contribution of Naftalan's therapeutic oil and tourism facilities to the socio-economic development of the region. The increase in tourist numbers and the positive impact on the city's economy are also discussed. Overall, the article demonstrates how Naftalan's unique natural resources and tourism potential make it an important center for health tourism.
Keywords: state, development, tourism, city, oil.

ГУСЕЙНОВ ХАФИЗ ФЕХРУЗ ОГЛЫ
Доктор философских наук, доцент
заведующий кафедрой «Туристический бизнес» Азербайджанский Университет Туризма и Менеджмент h.huseynov@atmu.edu.az (Азербайджан)

ГУСЕЙНОВА ИММИ АЛИ КЫЗЫ
Преподаватель Бакинский Евразийский Университет
huseynovaimmi@gmail.com **(Азербайджан)**

Аннотация: В данной статье представлена информация о Нафталане, уникальной лечебной нефти, которая встречается только в Азербайджане, и его роли в оздоровительном туризме. В статье объясняются противовоспалительные, обезболивающие и регенеративные свойства нефти, а также её использование при лечении различных заболеваний. Кроме того, подчёркивается современная курортная инфраструктура города, медицинские центры и туристические услуги, делающие его привлекательным как для местных, так и для иностранных туристов. В статье акцентируется внимание на вкладе лечебного нефти Нафталана и туристических возможностей в социально-экономическом развитии региона. Также обсуждается рост числа туристов и положительное влияние на экономику города. В целом, статья показывает, как уникальные природные ресурсы и туристический потенциал Нафталана делают его важным центром оздоровительного туризма.
Ключевые слова: государство, развитие, туризм, город, нефть.

Нафталан — это уникальный вид нефти, добываемый только в Азербайджане и используемый преимущественно в лечебных целях. Врачи издавна применяют его как эффективное средство от различных заболеваний. Нафталановая нефть играет вспомогательную роль в устранении более 70 заболеваний, включая заболевания опорно-двигательного аппарата, нервной системы, кожи, сосудов, гинекологические и урологические проблемы. В результате различных лечебных эффектов нафталановой нефти, уменьшается воспаление, снимается боль, нормализуется кровообращение и обмен веществ.

Согласно легенде, целебные свойства нафталановой нефти были обнаружены, когда больной верблюд вылечился благодаря маслянистым озерам в этих местах. В письменных источниках информация о полезных свойствах этой нефти содержится в трудах Низами Гянджеви и путевых заметках знаменитого путешественника Марко Поло. Начало промышленного производства масла связывают с прибытием в эти районы немецкого инженера и химика Э.Егера, желавшего добывать нефть и увидев, что люди приходят умываться этим маслом, он начал производить лечебные мази.

Нафталановая нефть состоит примерно 90% из нефти и 10% из воды. При использовании в лечебных целях нефть заливают в ванны, и пациенты лечатся в этих ваннах. Нафталановая нефть обладает особым составом, богатым йодом и другими минералами, а также отличается своими антисептическими и лечебными свойствами [1].

Нефть в основном используется для лечения заболеваний суставов, нервно-мышечных, кожных, гинекологических и урологических заболеваний. Курорты Нафталана обслуживают не только местных жителей, но и туристов из регионов и зарубежных стран.

В процессе лечения пациенты находятся в нафталановых ваннах в течение определенного периода времени, получая лечебный эффект. Уникальный химический состав нафталанской нефти обеспечивает его противовоспалительное, обезболивающее и регенеративное действие [2].

На самом деле, нафталан — это негорючее, смолосодержащее и не содержащее парафина вещество; оно не содержит бензиновых или керосиновых фракций. Основными активными компонентами этой нефти являются нафтеновые углеводороды, обладающие свойством уменьшать боль, предотвращать воспаление, а также ослаблять аллергические реакции. Кроме того, нафталан также содержит ароматические углеводороды и смолу. Его химическая структура несколько схожа с человеческими гормонами (андрогенами, эстрогенами и кортикостероидами). Нафталановая нефть характеризуется как черно-коричневая жидкость со специфическим запахом.

В гостиницах и медицинских учреждениях, где используется нафталан, процедуры в основном проводятся с использованием ванн, наполненных натуральной (природной) нефтью. Кроме того, в некоторых медицинских целях используется очищенный, то есть не содержащий смолы, нафталан, который не вызывает раздражения кожи и слизистых оболочек. Не содержащий смолы нафталан отличается антибактериальным действием, уменьшает зуд и считается более удобным в использовании.

Препараты на основе очищенного нафталана широко используются как при наружном, так и при внутреннем лечении. Например, при кожных заболеваниях, таких как экзема и псориаз, эти ингредиенты наносятся непосредственно на кожу. Нафталановая нефть используется не только в виде ванн, но и в виде тампонов, для лечения десен, горла и слизистой оболочки носа.

К концу 1980-х годов Нафталан имел возможность принимать около 80 тысяч туристов в год. Важную роль в развитии и признании города сыграл национальный лидер Гейдар Алиев, внеся большой вклад в его широкую известность. За время его правления в городе были построены и введены в эксплуатацию различные социально-экономические объекты. В городе Нафталан были созданы новые парки, построены многоэтажные жилые дома. Кроме того, в городе были введены в эксплуатацию комплекс бытовых услуг, кинотеатр на 400 мест, аэропорт, автовокзал, 4-этажный телекоммуникационный центр и 9-этажный гостиничный комплекс на 108 номеров.

Город Нафталан постоянно находится в центре внимания Президента Азербайджанской Республики Ильхама Алиева. В результате многочисленных визитов Президента и данных им в ходе этих поездок поручений были предприняты последовательные шаги по развитию Нафталана в соответствии с современными стандартами и превращению его в уникальный центр, признанный на международном уровне.

В рамках реализации государственных программ социально-экономического развития регионов Азербайджана на 2004–2008, 2009–2013, 2014–2018 и 2019–2023 годы в городе были проведены масштабные работы по реконструкции и благоустройству. Были проведены работы по реконструкции городских парков, а во дворах жилых домов созданы зоны отдыха для более эффективного проведения досуга жителей. Для обеспечения всестороннего развития Нафталана был разработан масштабный план и реализованы систематические меры в этом направлении [4].

В последние годы Нафталан привлекает внимание рядом важных нововведений. В результате реализации инициатив и программ, выдвинутых Президентом Азербайджанской Республики Ильхамом Алиевым, город начал занимать одну из ведущих позиций в сфере медицинского туризма.

В 2022 году городская администрация Нафталана установила быструю и безлимитную оптическую сеть Wi-Fi во всех парковых зонах, чтобы повысить комфорт как местных жителей, так и местных и иностранных туристов, посещающих город. Этот шаг создал условия для более комфортного отдыха и досуга в городе.

Для обеспечения комфорта людей с ограниченными возможностями, а также для тех, кто передвигается с колясками, в городе Нафталан на проспектах, в парках и на тротуарах установлены специальные пандусы. Эти меры служат для того, чтобы сделать городскую среду более доступной и инклюзивной.

Экономической основой города Нафталан являются медицинские и курортные услуги. С 2016 года Нафталан входит в число 7 лучших городов и регионов, покрывающих свои расходы за счет собственных внутренних доходов [5].

В настоящее время в городе действуют 16 гостиниц и оздоровительных центров, 3 из которых пятизвездочные. Также ведется строительство нескольких новых лечебных учреждений. Нафталан способен принимать более 3200 туристов ежедневно, а после ввода в эксплуатацию новых центров ожидается, что эта цифра превысит 3600. Город занимает первое место среди регионов по показателям размещения.

Большинство населения работает в частном секторе, в основном в гостиницах и медицинских учреждениях. В общей сложности, число сотрудников курортов и медицинских центров, работающих в Нафталане, превышает 1000 человек.

Один из 6 павильонов Туристического информационного центра, действующих по всей стране, расположен в городе Нафталан. Этот центр предоставляет туристам подробную информацию о городе и ее целебной нефти. Строительство центра было завершено в 2021 году.

В городе используются электросамокаты WingZ местного производства, моторизованные велосипеды Taxi Bike MTB-01 и электромобили. Кроме того, создан специальный пункт проката велосипедов.

В различных районах установлены указатели и информационные табло на азербайджанском и английском языках для комфортного передвижения туристов по городу. Эти табло помогают посетителям вовремя и легко добраться до нужного места. Все эти проекты были реализованы Государственным агентством туризма и Бюро туризма Азербайджана.

Нафталан стал быстро развивающимся оздоровительным и рекреационным курортом, отвечающим современным мировым стандартам. Ежегодно тысячи местных и иностранных туристов приезжают сюда на лечение и отдых. Рекордное количество туристов за годы независимости было зафиксировано в 2019 году, когда город посетили 40 тысяч человек. Примерно 30 процентов из этих туристов были из 61 стран мира. Основной туристический поток состоял из граждан США, Казахстана, Узбекистана, Израиля, Украины, России, Беларуссии, Турции, Саудовской Аравии, Кувейта, Литвы, Эстонии, Бахрейна, ОАЭ,

Таджикистана, Катара, Ирана, Китая, Германии, Грузии, Кыргызстана и Канады. Они искали исцеления, пользуясь услугами отелей и лечебных центров города.

Нафталан, известный как центр оздоровительного туризма в Азербайджане и прославившийся во всем мире своей натуральной целебной нефтью также принял участие в международной выставке «Expo 2020 Dubai». В тематической зоне «Устойчивое развитие» в павильоне «Азербайджан» были представлены стенды отелей Garabagh Resort & Spa Naftalan, Chinar Hotel & SPA Naftalan и Gashalti Health Hotel Naftalan, входящих в группу «PMD Group» и представляющих Нафталан на международной выставке, а также другие рекламные материалы.

Посетители из разных стран мира впервые познакомились со свойствами нафталановой нефти и стали свидетелями его целебного действия. В настоящее время в городе работают 20 отелей и оздоровительных центров, соответствующих международным стандартам. Эти учреждения способны обслуживать около 4 тысяч гостей ежедневно.

В 2025 году Нафталан посетили более 44 тысяч туристов. Около 18 тысяч из них были иностранными гражданами. Большинство туристов из Российской Федерации, Узбекистана и Казахстана. Целебные свойства нафталановой нефти вносят значительный вклад в международное признание города. Также наблюдается рост экономических показателей. Общий объем производства за год превысил 24,4 миллиона манатов. Помимо сектора услуг, составляющего основную часть экономики, сохраняется активность в торговле и сфере общественного питания [3].

Автомагистраль Суговушан-Талыш-Тапгарагоюнлу-Гашалты-Нафталан, строительство которой ведется по указу Главы Государства, сыграет важную роль в социально-экономическом возрождении освобожденных территорий. После ввода в эксплуатацию этой дороги значительно улучшатся транспортные возможности для жителей населенных пунктов, расположенных вдоль маршрута. Одновременно этот проект даст импульс общему развитию региона, а также создаст более широкие возможности для туристов, посещающих Нафталан, для знакомства с Карабахским регионом.

В Нафталан можно приехать не только для лечения болезней, но и просто для отдыха и расслабления. В любом случае, Нафталан – идеальное место для избавления от болезней, стресса и усталости.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Agayeva N.M., Mamedov A.M. *Historical information about medicinal Naftalan oil*, Baku, 2017
2. Günel Əmirova - Naftalan müalicəvi neft, Tibb və beynəlxalq elmi jurnal (impact factor 1.524, 2021)
3. Naftalan - Xalq qəzeti 2026 3 fevral No20 - s.14
4. Naftalan Möcüzəni hiss et – Naftalan Şəhər İcra Hakimiyyəti, Azərbaycan Respublikasının Dövlət Turizm Agentliyi, Azərbaycan Turizm Bürosu, 2025 sentyabr
5. Rəhman Salmanlı - Ulu Öndərin dəstəyi ilə böyüyən Naftalan, Azərbaycan 2026, 3 fevral No20 s.8

УДК 338.48:37.014.5

ИНТЕГРАЦИЯ СИСТЕМЫ НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В РАЗВИТИЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА ДЛЯ УСТОЙЧИВОГО ТУРИЗМА

КАДЫРОВА МАХИРА ИШОНОВНА
Международный университет туризма и предпринимательства Таджикистана
кандидат экономических наук, доцент кафедры туризма и бизнес гостеприимства.
Адрес: 734055, г. Душанбе, Республика Таджикистан, проспект Борбад,48/5. Телефон: (+992) 938859941 E-mail: mohira_tj@mail.ru

Аннотация. В статье исследуются теоретические и практические аспекты интеграции системы непрерывного образования (lifelong learning) в развитие человеческого капитала в условиях устойчивого туризма. Обоснована необходимость перехода к непрерывному обучению как ключевому фактору повышения конкурентоспособности туристской отрасли. Особое внимание уделено анализу современного состояния и проблем развития человеческого капитала в Республике Таджикистан. Рассматриваются направления совершенствования образовательных механизмов, включая цифровизацию обучения, формирование экологических и межкультурных компетенций, а также усиление взаимодействия государства, бизнеса и образовательных учреждений.

Ключевые слова: устойчивый туризм, человеческий капитал, непрерывное образование, lifelong learning, цифровые компетенции, green skills, Таджикистан, развитие туризма.

ҲАМГИРОИИ ТАҲСИЛОТИ МУТТАСИЛ БА РУШДИ САРМОЯИ ИНСОНӢ БАРОИ САЙЁҲИИ УСТУВОР

ҚАДИРОВА МАҲИРА ИШОНОВНА
Донишгоҳи байналмилалии сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон
номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсенти кафедраи сайёҳӣ ва бизнеси меҳмондорӣ.
Нишонӣ: 734055, ш. Душанбе, Ҷумҳурии Тоҷикистон, хиёбони Борбад, 48/5. Телефон: (+992) 938859941 E-mail: mohira_tj@mail.ru

Аннотатсия. Дар мақола ҷанбаҳои назариявӣ ва амалии ҳамгироии низоми таҳсилоти пайваста (lifelong learning) дар рушди сармояи инсонӣ дар шароити рушди сайёҳии устувор мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Зарурати гузариш ба таҳсилоти пайваста ҳамчун омили муҳими баланд бардоштани рақобатпазирии соҳаи сайёҳӣ асоснок карда шудааст. Ба таҳлили вазъи кунунӣ ва мушкилоти рушди сармояи инсонӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон диққати махсус дода шудааст. Самтҳои такмили механизмҳои таълим, аз ҷумла рақамикунонии таҳсил, ташаккули малакаҳои экологӣ ва байнифарҳангӣ, инчунин тақвияти ҳамкории давлат, бахши хусусӣ ва муассисаҳои таълимӣ баррасӣ мегарданд.

Калидвожаҳо: сайёҳии устувор, сармояи инсонӣ, таҳсилоти пайваста, lifelong learning, малакаҳои рақамӣ, малакаҳои «сабз», Тоҷикистон, рушди сайёҳӣ.

INTEGRATION OF CONTINUOUS EDUCATION INTO HUMAN CAPITAL DEVELOPMENT FOR SUSTAINABLE TOURISM

MAKHIRA ISHONOVNA KADYROVA
International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Tourism and Hospitality Business. Address: 48/5 Borbad Avenue, Dushanbe, Tajikistan, 734055.
Phone: (+992) 938859941. Email: mohira_tj@mail.ru.

Abstract The article examines theoretical and practical aspects of integrating lifelong learning into the development of human capital in the context of sustainable tourism. The necessity of transitioning to continuous education as a key factor in enhancing the competitiveness of the tourism sector is substantiated. Particular attention is given to the analysis of the current state and challenges of human capital development in the Republic of Tajikistan. The study highlights key directions for improving educational mechanisms, including digitalization of education, development of environmental and intercultural competencies, and strengthening cooperation between government, business, and educational institutions.

Keywords: sustainable tourism, human capital, lifelong learning, digital skills, green skills, Tajikistan, tourism development.

Современное развитие мировой экономики сопровождается глубокими структурными изменениями, связанными с переходом к модели устойчивого развития, в рамках которой ключевое значение приобретает эффективное использование человеческого капитала. В туристской отрасли данная тенденция проявляется особенно отчётливо, поскольку именно человеческий фактор определяет качество туристских услуг, уровень удовлетворённости потребителей и конкурентоспособность дестинаций на глобальном рынке. В этой связи вопросы формирования, развития и эффективного использования человеческого капитала становятся приоритетными направлениями научных исследований и государственной политики в сфере туризма.

Особое значение в современных условиях приобретает интеграция системы непрерывного образования в процессы формирования человеческого капитала. Концепция обучения на протяжении всей жизни отражает объективную необходимость постоянного обновления знаний и компетенций в условиях ускоренного научно-технического прогресса, цифровизации и глобализации. В отличие от традиционной модели образования, ориентированной на получение знаний на определённом этапе жизни, обучение на протяжении всей жизни предполагает непрерывный процесс обучения, охватывающий весь жизненный цикл человека и включающий формальные, неформальные и информальные формы образования.

Актуальность рассматриваемой проблематики особенно возрастает в контексте развития устойчивого туризма, который предполагает баланс между экономическими, экологическими и социальными аспектами развития. В этих условиях требования к человеческому капиталу существенно усложняются, поскольку специалисты туристской отрасли должны обладать не только профессиональными знаниями, но и компетенциями в области экологического менеджмента, устойчивого использования ресурсов, цифровых технологий и межкультурной коммуникации. Как отмечается в научных исследованиях, развитие системы непрерывного образования является одним из ключевых факторов повышения устойчивости туристской отрасли и её адаптации к современным вызовам[3, с 76].

Для Республики Таджикистан развитие туризма имеет стратегическое значение, поскольку страна обладает значительным природно-ресурсным и культурно-историческим потенциалом. Горные экосистемы, уникальные природные ландшафты, объекты культурного наследия и традиции народной культуры создают благоприятные условия для развития различных видов туризма, включая экологический, культурный и приключенческий туризм. В то же время эффективное использование данного потенциала во многом зависит от уровня развития человеческого капитала и качества подготовки кадров.

Согласно данным Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан, в последние годы наблюдается положительная динамика развития туристской отрасли [1]. Так, до пандемии COVID-19 количество иностранных туристов, посетивших страну, превысило 1 млн человек, что свидетельствует о растущем интересе к Таджикистану как туристскому направлению. В 2020–2021 гг. в результате глобальных ограничений наблюдалось снижение

туристских потоков, однако уже в 2022–2023 гг. началось постепенное восстановление отрасли, сопровождающееся ростом внутреннего и въездного туризма.

Несмотря на позитивную динамику, вклад туристской отрасли в валовой внутренний продукт страны остаётся относительно низким, что свидетельствует о недостаточном уровне использования имеющегося потенциала. Одним из ключевых факторов, ограничивающих развитие туризма, является недостаточный уровень квалификации кадров. Анализ показывает, что значительная часть работников туристской сферы не обладает необходимыми компетенциями в области сервиса, маркетинга, управления и цифровых технологий.

Особенно остро данная проблема проявляется в регионах, где туристская инфраструктура находится на стадии формирования, а доступ к образовательным ресурсам ограничен. В этих условиях внедрение системы непрерывного образования может стать эффективным инструментом повышения квалификации кадров и обеспечения устойчивого развития отрасли.

Концепция человеческого капитала в современной экономической теории рассматривается как совокупность знаний, навыков, способностей и других характеристик, которые используются в процессе производственной деятельности и способствуют созданию добавленной стоимости. В туристской отрасли человеческий капитал имеет особое значение, поскольку туристский продукт во многом носит нематериальный характер и формируется в процессе взаимодействия между поставщиком услуг и потребителем.

Таким образом, качество туристского продукта напрямую зависит от уровня профессиональной подготовки работников, их коммуникативных навыков, культуры обслуживания и способности создавать положительный эмоциональный опыт для туристов. В этой связи инвестиции в развитие человеческого капитала рассматриваются как один из наиболее эффективных инструментов повышения конкурентоспособности туристской отрасли [6,182].

В современных условиях развитие человеческого капитала невозможно без внедрения системы непрерывного образования, которая обеспечивает постоянное обновление знаний и адаптацию работников к изменяющимся условиям. Обучение на протяжении всей жизни позволяет формировать гибкие и адаптивные компетенции, необходимые для работы в условиях высокой неопределённости и динамичности туристского рынка.

Особую роль в системе непрерывного образования играет развитие цифровых компетенций, которые становятся необходимым условием эффективной деятельности в туристской сфере. Развитие онлайн-платформ бронирования, цифрового маркетинга, социальных сетей и электронных систем управления требует от работников соответствующих знаний и навыков. В Таджикистане уровень цифровой грамотности в туристской отрасли остаётся относительно низким, что ограничивает возможности продвижения туристского продукта на международном рынке и снижает конкурентоспособность отрасли.

В этой связи внедрение цифровых образовательных программ в рамках системы непрерывного образования является одним из приоритетных направлений развития человеческого капитала. Использование дистанционных форм обучения, онлайн-курсов и цифровых платформ позволяет расширить доступ к образовательным ресурсам, особенно для жителей отдалённых регионов [2, с 180].

Наряду с цифровыми компетенциями, важное значение приобретает формирование экологических знаний и навыков, связанных с устойчивым использованием природных ресурсов. Для Таджикистана, обладающего уникальными природными экосистемами, развитие экологического туризма является перспективным направлением, однако его успешная реализация требует подготовки специалистов, обладающих соответствующими компетенциями.

Развитие системы непрерывного образования в сфере туризма обусловлено не только внутренними потребностями отрасли, но и глобальными тенденциями, связанными с

цифровизацией экономики, изменением структуры занятости и ростом требований к качеству услуг. В этих условиях формирование конкурентоспособного человеческого капитала требует перехода от традиционных образовательных моделей к гибким, адаптивным и интегрированным системам обучения.

Международный опыт показывает, что страны с развитой туристской индустрией активно внедряют концепцию обучения на протяжении всей жизни как основу кадровой политики. В таких странах система подготовки специалистов строится на принципах непрерывности, практикоориентированности и тесной связи с потребностями бизнеса. Образовательные программы регулярно обновляются с учётом изменений на рынке труда, а значительное внимание уделяется развитию цифровых и экологических компетенций.

Согласно исследованиям, внедрение программ непрерывного образования способствует повышению уровня занятости, росту производительности труда и улучшению качества туристских услуг [6, с 220]. При этом особое значение имеет развитие навыков, связанных с устойчивым развитием, включая управление природными ресурсами, снижение негативного воздействия туризма на окружающую среду и взаимодействие с местными сообществами.

В контексте Республики Таджикистан внедрение подобных подходов сталкивается с рядом специфических проблем. Одной из ключевых является ограниченность институциональной базы для реализации программ непрерывного образования. Несмотря на наличие образовательных учреждений, осуществляющих подготовку кадров для туристской отрасли, их деятельность в основном ориентирована на базовое образование и не в полной мере охватывает процессы повышения квалификации и переподготовки специалистов.

Дополнительной проблемой является недостаточная интеграция образовательной системы с реальным сектором экономики. Работодатели зачастую отмечают несоответствие уровня подготовки выпускников требованиям туристского бизнеса, что свидетельствует о необходимости модернизации образовательных программ и их адаптации к современным условиям.

Следует отметить, что в условиях Таджикистана значительная часть туристской деятельности осуществляется в малом и среднем бизнесе, который не всегда располагает достаточными ресурсами для организации систематического обучения персонала. Это создаёт дополнительные барьеры для развития человеческого капитала и требует активного участия государства в создании условий для внедрения системы непрерывного образования.

Особую роль в данном процессе играет цифровизация образовательной среды. Развитие онлайн-образования и дистанционных технологий позволяет существенно расширить доступ к образовательным ресурсам и снизить затраты на обучение. В условиях географической удалённости отдельных регионов Таджикистана использование цифровых платформ может стать эффективным инструментом повышения квалификации кадров туристской отрасли.

Исследования показывают, что цифровые образовательные технологии способствуют формированию гибких образовательных траекторий и позволяют адаптировать процесс обучения к индивидуальным потребностям обучающихся [2, с 210]. Это особенно важно для работников туристской сферы, которые часто совмещают обучение с профессиональной деятельностью.

Вместе с тем внедрение цифровых технологий в образовательный процесс требует решения ряда проблем, связанных с развитием инфраструктуры, повышением уровня цифровой грамотности населения и подготовкой преподавательских кадров. В Таджикистане уровень развития цифровой инфраструктуры остаётся неоднородным, что ограничивает возможности широкого использования дистанционного обучения.

Не менее важным аспектом является формирование экологических компетенций, необходимых для развития устойчивого туризма. В условиях глобального изменения климата и роста экологической нагрузки на туристские дестинации особое значение приобретает подготовка специалистов, способных внедрять экологически устойчивые практики.

Для Таджикистана данное направление имеет стратегическое значение, поскольку страна обладает уникальными природными ресурсами, включая горные экосистемы, ледники и водные ресурсы. Нерациональное использование этих ресурсов может привести к их деградации, что негативно скажется на развитии туризма.

В этой связи внедрение образовательных программ, направленных на формирование экологического мышления и устойчивых практик, является необходимым условием развития туристской отрасли. Такие программы должны включать вопросы рационального использования природных ресурсов, сохранения биоразнообразия и минимизации негативного воздействия туризма на окружающую среду.

Важным элементом системы непрерывного образования является развитие межкультурных компетенций, которые играют ключевую роль в туристской деятельности. Взаимодействие с туристами из различных стран требует от работников туристской отрасли высокого уровня коммуникативных навыков, знания иностранных языков и понимания культурных особенностей.

В условиях Таджикистана развитие данных компетенций остаётся актуальной задачей, поскольку уровень владения иностранными языками среди работников туристской сферы остаётся недостаточным. Это ограничивает возможности привлечения иностранных туристов и снижает качество обслуживания.

Таким образом, развитие системы непрерывного образования в туристской отрасли требует комплексного подхода, включающего модернизацию образовательных программ, развитие цифровой инфраструктуры, усиление взаимодействия между образовательными учреждениями и бизнесом, а также формирование экологических и межкультурных компетенций.

Особое значение в данном процессе имеет государственная политика, направленная на поддержку развития человеческого капитала и создание условий для внедрения инновационных образовательных моделей[5] . В этой связи необходимо разработать и реализовать комплексные программы, направленные на развитие системы непрерывного образования в сфере туризма, с учётом национальных особенностей и международного опыта.

В долгосрочной перспективе реализация данных мер позволит сформировать высококвалифицированный человеческий капитал, способный обеспечить устойчивое развитие туристской отрасли и повысить конкурентоспособность Таджикистана на мировом туристском рынке.

Дальнейшее развитие системы непрерывного образования в сфере туризма требует не только адаптации существующих образовательных механизмов, но и формирования принципиально новой модели взаимодействия между ключевыми участниками данного процесса. В современных условиях эффективная подготовка кадров невозможна без интеграции усилий государства, образовательных учреждений, бизнеса и местных сообществ, что обусловливает необходимость формирования многоуровневой системы управления развитием человеческого капитала.

Одним из перспективных направлений является внедрение модели дуального образования, предполагающей сочетание теоретической подготовки и практической деятельности. Применение данной модели в туристской отрасли позволяет обеспечить более тесную связь между образовательным процессом и реальными потребностями рынка труда. В условиях Таджикистана внедрение дуального образования может способствовать повышению качества подготовки специалистов и снижению уровня безработицы среди выпускников.

Важным элементом интеграции системы непрерывного образования является разработка национальной стратегии развития человеческого капитала в сфере туризма [4, с.75] . Такая стратегия должна учитывать особенности социально-экономического развития страны, уровень развития инфраструктуры, а также потенциал регионов. При этом особое внимание

должно уделяться развитию региональных образовательных центров, способных обеспечить подготовку кадров с учётом специфики туристских дестинаций.

С учётом проведённого анализа можно выделить ряд ключевых направлений совершенствования системы непрерывного образования в туристской отрасли Республики Таджикистан. Прежде всего, необходимо обеспечить модернизацию образовательных программ с учётом требований устойчивого развития и цифровой экономики. Это предполагает включение в учебные планы дисциплин, направленных на формирование экологических, цифровых и управленческих компетенций.

Кроме того, важным направлением является развитие системы повышения квалификации и переподготовки кадров. В современных условиях профессиональные знания быстро устаревают, что требует создания механизмов регулярного обновления компетенций работников. В этой связи целесообразно развитие краткосрочных образовательных программ, онлайн-курсов и модульного обучения, позволяющих оперативно реагировать на изменения рынка труда.

Не менее значимым является развитие цифровой образовательной среды. Внедрение современных информационных технологий в образовательный процесс позволяет повысить его эффективность, обеспечить доступность обучения и сформировать новые компетенции, необходимые для работы в условиях цифровой экономики. В Таджикистане развитие цифровой инфраструктуры должно стать одним из приоритетных направлений государственной политики, что создаст условия для широкого внедрения дистанционного обучения.

Особое внимание следует уделить развитию международного сотрудничества в сфере образования. Обмен опытом с зарубежными странами, участие в международных образовательных программах и привлечение иностранных специалистов позволяют повысить качество подготовки кадров и обеспечить внедрение передовых образовательных практик.

В контексте устойчивого туризма важным направлением является формирование экологической культуры и устойчивого мышления. Это требует интеграции принципов устойчивого развития во все уровни образовательной системы, начиная с базового образования и заканчивая программами повышения квалификации.

Научная новизна проведённого исследования заключается в обосновании комплексного подхода к интеграции системы непрерывного образования в развитие человеческого капитала туристской отрасли, учитывающего взаимосвязь между образовательными, экономическими и экологическими факторами. В отличие от существующих подходов, предлагается рассматривать систему обучения на протяжении всей жизни как многоуровневую структуру, включающую формальное, неформальное и информальное образование, а также интеграцию цифровых и экологических компетенций.

Практическая значимость исследования заключается в разработке рекомендаций, направленных на совершенствование системы подготовки кадров и повышение эффективности использования человеческого капитала. Реализация предложенных мер позволит повысить качество туристских услуг, обеспечить устойчивое развитие отрасли и укрепить конкурентные позиции Таджикистана на международном туристском рынке.

Следует отметить, что развитие человеческого капитала в туризме оказывает мультипликативное воздействие на экономику страны. Повышение квалификации работников способствует росту производительности труда, увеличению доходов населения и развитию смежных отраслей, включая транспорт, гостиничный бизнес и сферу услуг.

В условиях Таджикистана туризм может стать одним из ключевых факторов экономического роста и диверсификации экономики. Однако реализация данного потенциала возможна только при условии формирования высококвалифицированного человеческого капитала, способного эффективно использовать имеющиеся ресурсы и адаптироваться к современным вызовам.

Таким образом, интеграция системы непрерывного образования в развитие человеческого капитала представляет собой стратегически важное направление развития туристской отрасли. Реализация данного подхода позволит обеспечить устойчивое развитие туризма, повысить качество предоставляемых услуг и укрепить позиции страны на мировом рынке.

В заключение следует подчеркнуть, что в современных условиях именно человеческий капитал становится основным ресурсом устойчивого развития, а система непрерывного образования — ключевым инструментом его формирования. Для Республики Таджикистан это означает необходимость перехода к новой модели развития туризма, основанной на знаниях, инновациях и устойчивых практиках.

ЛИТЕРАТУРА

1. Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан. Туризм в Республике Таджикистан: статистический ежегодник. – Душанбе, 2023.
2. Ваганова, О. И. Цифровые технологии в образовательном процессе / О. И. Ваганова, А. В. Гладков, Е. Ю. Коновалова и др. – Москва: Изд-во, 2020. с223
3. Кадырова, М. И. Предложения по реформированию системы профессионального туристического образования в Республике Таджикистан / М. И. Кадырова // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2016. – № 2/5 (207). – С. 74–77. – EDN XFVVEZ.
4. Правительство Республики Таджикистан. Стратегия развития туризма в Республике Таджикистан на период до 2030 года. – Душанбе, 2018.
5. Республика Таджикистан. Закон «О туризме». – Душанбе, 2020.
6. Хохлова, А. А. Инвестиции в человеческий капитал: понятие, особенности, виды / А. А. Хохлова // Экономика и социум. – 2021. – № 1 (80), ч. 2. – С. 320

UDC: 338.48:008 (575.1)

THE ROLE OF CULTURAL HERITAGE IN THE DEVELOPMENT OF SUSTAINABLE TOURISM (THE CASE OF UZBEKISTAN)

BEGMATOVA DILNOZA MUXTAROVNA
PhD., Samarkand State Institute of Foreign Languages,
Head of the Department of Pedagogy, Psychology and Physical Education,
Тел.: +998(88) 068 40 40 E-mail: dbegmatova@list.ru (Uzbekistan)

Abstract: This paper explores the role of cultural heritage in sustainable tourism development, with a focus on Uzbekistan. It evaluates the contribution of historical and cultural resources to tourism growth using analytical and comparative approaches. The study identifies key challenges and opportunities for achieving sustainability in the tourism sector and emphasizes the importance of preserving cultural heritage as a strategic resource for long-term development.

Keywords: Sustainable tourism, cultural heritage, tourism development, Uzbekistan, cultural resources

РОЛЬ КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ В РАЗВИТИИ УСТОЙЧИВОГО ТУРИЗМА (НА ПРИМЕРЕ УЗБЕКИСТАНА)

БЕГМАТОВА ДИЛНОЗА МУХТАРОВНА,
доктор PhD, Самаркандский государственный институт иностранных языков,
заведующая кафедрой педагогики, психологии и физического воспитания
Тел.: +998(88) 068 40 40 E-mail: dbegmatova@list.ru (Узбекистан)

Аннотация: В данной статье рассматривается роль культурного наследия в развитии устойчивого туризма на примере Узбекистана. Оценивается вклад историко-культурных ресурсов в развитие туризма с использованием аналитического и сравнительного подходов. Выявляются ключевые проблемы и возможности обеспечения устойчивого развития отрасли, а также подчеркивается значение сохранения культурного наследия как стратегического ресурса долгосрочного развития.

Ключевые слова: Устойчивый туризм, культурное наследие, развитие туризма, Узбекистан, культурные ресурсы

Introduction.

In recent decades, tourism has become one of the fastest-growing sectors of the global economy, significantly contributing to economic development, employment, and cultural exchange [8, p. 45]. At the same time, the rapid growth of tourism has raised concerns about its environmental and socio-cultural impacts. In this context, the concept of sustainable tourism has gained increasing importance, aiming to balance economic benefits with the preservation of natural and cultural resources for future generations [9, p. 78].

Cultural heritage is considered a key component of sustainable tourism, as it represents a unique and non-renewable resource that attracts tourists and supports local identities. Historical monuments, traditional practices, and cultural landscapes play a significant role in shaping the tourism potential of a country. At the same time, excessive tourist flows may lead to the degradation of cultural sites if proper management strategies are not implemented [6, p. 112].

Uzbekistan, located at the crossroads of the ancient Silk Road, possesses a rich cultural heritage, including world-renowned historical cities such as Samarkand, Bukhara, and Khiva. These destinations are important centers of cultural tourism and contribute to the country's international image and economic growth [7, p. 56]. Therefore, the issue of integrating cultural heritage into sustainable tourism development is particularly relevant for Uzbekistan.

-The aim of this study is to analyze the role of cultural heritage in the development of sustainable tourism in Uzbekistan.

-The objectives of the research are as follows:

- to examine the theoretical foundations of sustainable tourism;
- to analyze cultural heritage as a factor of tourism development;
- to identify key challenges and opportunities for sustainable tourism in Uzbekistan.

Main body

Sustainable tourism is based on the principle of balanced development, which integrates economic growth, environmental protection, and social well-being. It aims to ensure long-term benefits for local communities while minimizing negative impacts on natural and cultural resources [8, p. 52].

Cultural heritage plays a fundamental role in the development of tourism, as it represents a unique asset that differentiates destinations in the global tourism market. Historical monuments, traditional crafts, and cultural practices contribute to the attractiveness of a destination and enhance tourists' experiences [3, p. 134].

In recent years, Uzbekistan has actively promoted its cultural heritage as a key element of tourism development. The country's historical cities, such as Samarkand, Bukhara, and Khiva, are recognized for their architectural and cultural value and attract a growing number of international visitors.

However, the rapid growth of tourism may also lead to several challenges, including over-tourism, environmental degradation, and damage to historical sites. It is essential to implement sustainable management practices that ensure the preservation of cultural heritage while supporting tourism development [5, p. 215].

Furthermore, digital technologies and innovative approaches play an increasingly important role in promoting sustainable tourism. Online platforms, virtual tours, and smart tourism solutions enhance

accessibility and improve the overall tourist experience while reducing pressure on physical sites [2, p. 98].

Section 1. Theoretical Aspects

Sustainable tourism is defined as a form of tourism that takes into account its current and future economic, social, and environmental impacts. It seeks to meet the needs of tourists and host communities while preserving resources for future generations [8, p. 60]. This concept is closely aligned with the broader principles of sustainable development, emphasizing long-term planning and responsible resource management.

The theoretical framework of sustainable tourism is based on three main pillars: economic efficiency, social equity, and environmental sustainability. Economic efficiency refers to the contribution of tourism to income generation and employment. Social equity involves respect for local cultures, traditions, and communities. Environmental sustainability focuses on minimizing negative impacts on ecosystems and preserving biodiversity [9, p. 85].

Cultural heritage is an essential component of sustainable tourism theory. It includes both tangible elements, such as monuments, historical buildings, and archaeological sites, and intangible elements, such as traditions, customs, and local knowledge. These resources form the basis of cultural tourism and significantly influence tourists' motivation and destination choice [6, p. 120].

Cultural heritage contributes to the formation of a unique identity of tourist destinations, enhancing their competitiveness in the global tourism market. At the same time, it requires careful management and protection, as it is a non-renewable resource that can be damaged by uncontrolled tourism activities [6, p. 142].

Thus, from a theoretical perspective, sustainable tourism and cultural heritage are deeply interconnected, forming a foundation for balanced and responsible tourism development.

Section 2. Practical Part

Uzbekistan possesses significant potential for the development of sustainable tourism due to its rich cultural and historical heritage. The country is home to numerous architectural monuments, ancient cities, and cultural traditions that attract tourists from all over the world. In particular, cities such as Samarkand, Bukhara, and Khiva are included in the UNESCO World Heritage List and represent key destinations for cultural tourism [7].

In recent years, the government of Uzbekistan has implemented a number of reforms aimed at developing the tourism sector. These include improving infrastructure, simplifying visa procedures, and promoting the country on the international tourism market. As a result, the number of international tourists has increased significantly, contributing to economic growth and job creation [1].

Tourism development in Uzbekistan can be illustrated through key indicators reflecting recent growth trends (Table 1).

Table 1.

Indicator	2019	2022	2024	2026 (estimated)
Number of tourists (million)	6.7	5.2	7.0	8.5
Tourism revenue (billion USD)	1.3	1.1	1.8	2.5
Number of cultural heritage sites	200+	210+	220+	230+

As shown in Table 1, the tourism sector demonstrates steady growth, especially in the post-pandemic period. The increase in tourist numbers and revenues highlights the important role of cultural heritage in sustainable tourism development.

At the same time, the rapid development of tourism creates certain challenges. Increased tourist flows can lead to the deterioration of historical monuments, environmental pollution, and pressure on

local communities. For example, excessive visitation to historical sites may accelerate their physical degradation if proper conservation measures are not applied [5, p. 215].

To address these issues, it is necessary to implement sustainable tourism strategies. These include the use of digital technologies for visitor management, the development of eco-friendly infrastructure, and the promotion of responsible tourism practices. In addition, strengthening cooperation between the government and private sector plays a crucial role in ensuring sustainable development of tourism [2, p. 110].

Thus, the practical experience of Uzbekistan demonstrates that cultural heritage can serve as a powerful driver of sustainable tourism, provided that effective management and preservation measures are implemented.

Conclusion

In conclusion, cultural heritage plays a vital role in the development of sustainable tourism, particularly in countries with rich historical and cultural resources such as Uzbekistan. It serves not only as a key attraction for tourists but also as an important factor in preserving national identity and supporting local communities.

The study has shown that Uzbekistan possesses significant potential for sustainable tourism development due to its unique cultural assets, including historical cities and architectural monuments. At the same time, the growing number of tourists creates challenges related to the preservation of cultural heritage and environmental sustainability.

To ensure long-term and balanced tourism development, it is necessary to implement effective management strategies, promote responsible tourism practices, and strengthen the protection of cultural resources. The integration of innovative technologies and the development of public-private partnerships can further enhance the sustainability of the tourism sector.

Future research should focus on developing practical models and policies that support the harmonious interaction between tourism development and cultural heritage preservation.

REFERENCES

1. Ministry of Tourism of the Republic of Uzbekistan. Tourism Development Strategy. – Tashkent: Government of Uzbekistan, 2022.
2. OECD. Tourism Trends and Policies. – Paris: OECD Publishing, 2020. – 350 p.
3. Richards G. Cultural Tourism: Global and Local Perspectives. – New York: Routledge, 2021. – 250 p.
4. Sharpley R. Tourism, Tourists and Society. – London: Routledge, 2018. – 280 p.
5. Smith M.K. Issues in Cultural Tourism Studies. – London: Routledge, 2016. – 300 p.
6. Timothy D.J., Boyd S.W. Heritage Tourism. – London: Routledge, 2015. – 280 p.
7. UNESCO. World Heritage List: Uzbekistan. – Paris: UNESCO Publishing, 2021.
8. UNWTO. Sustainable Tourism for Development. – Madrid: World Tourism Organization, 2018. – 210 p.
9. Weaver D. Sustainable Tourism: Theory and Practice. – Oxford: Elsevier, 2019. – 320

УДК 338.48:615.8

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ МЕДИЦИНСКИЙ ТУРИЗМА В ТАДЖИКИСТАНЕ

ХУСРАВБЕКОВА ЗАРТОГУЛ ГУЛБЕКОВНА

Международный университет туризма и предпринимательство Таджикистан

Кандидат сельскохозяйственных наук, и.о доцент кафедры медицинского и санаторного обслуживания.

Адрес: 734055, г. Душанбе, Республика Таджикистан, проспект Борбад,48/5.

Телефон: 935239668. E-mail: Zarto-74@mail.ru.

Аннотация. В статье приведены основной обзор факторов формирующие медицинский туризм, как наиболее динамично развивающийся направлений экономики и важный элемент системы здравоохранения. Медицинский туризм представляет собой межотраслевой комплекс, объединяющий здравоохранение, туристическую индустрию и сферу услуг. Развитие медицинского туризма в Республике Таджикистан во многом опирается на значительный санаторно-курортный потенциал страны, одним из ключевых факторов которого является наличие богатых природных лечебных ресурсов. Статистические данные показывают, что Таджикистан обладает значительным потенциалом для развития медицинского туризма на базе санаторно-курортного комплекса, в число которого входят источники минеральных и термальных вод, санатории, зоны отдыха, лечебные учреждения и другие реабилитационные центры.

Ключевые слова: медицинский туризм, перспектива, развития, природные ресурсы, Таджикистан, санаторно-курортные комплексы, лечебно-оздоровительные центры, иностранные туристы.

ПЕРСПЕКТИВАҲОИ РУШДИ САЙЁҲИИ ТИББӢ ДАР ТОҶИКИСТОН.

ХУСРАВБЕКОВА ЗАРТОГУЛ ГУЛБЕКОВНА
н.и.к, дотсенти кафедраи хизматрасониҳои тиббӣ-осоишгоҳии Донишгоҳи байналмилалии сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон.
Нишонӣ: 734055, ш. Душанбе, Ҷумҳурии Тоҷикистон, хиёбони Борбад, 48/5.
тел: 935239668, Email: zarto-74@mail.ru.

Аннотатсия. Дар мақола баррасии асосии омилҳое оварда шудааст, ки туризми тиббиро ҳамчун яке аз самтҳои босуръат рушдёбандаи иқтисод ва унсури муҳими низоми тандурустӣ ташаккул медиҳанд. Туризми тиббӣ як маҷмӯи байнисоҳаӣ буда, соҳаи тандурустӣ, саноати сайёҳӣ ва бахши хизматрасониро муттаҳид мекунад. Рушди туризми тиббӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то андозае ба иқтидори бузурги санаторию курортии кишвар такя мекунад, ки яке аз омилҳои калидии он мавҷудияти захираҳои бойи табиии табобатӣ мебошад. Маълумоти оморӣ нишон медиҳад, ки Тоҷикистон барои рушди туризми тиббӣ дар заминаи маҷмааҳои санаторию курортӣ иқтидори назаррас дорад, ки ба он манбаъҳои обҳои минералӣ ва термалӣ, санаторияҳо, минтақаҳои истироҳатӣ, муассисаҳои табобатӣ ва дигар марказҳои барқарорсозӣ дохил мешаванд.

Калимаҳои калидӣ: туризми тиббӣ, дурнамо, рушд, захираҳои табиӣ, Тоҷикистон, маҷмааҳои санаторию курортӣ, марказҳои табобатӣ-сиҳатбахшӣ, сайёҳони хориҷӣ.

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF MEDICAL TOURISM IN TAJIKISTAN

KHUSRAVBEKOVA ZARTOGUL GULBEKOVNA
candidate of Agricultural Sciences, Associate professor of the department of Medical and Sanatorium services at the International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan. Address: 734055, Dushanbe, Republic of Tajikistan, Borbad Avenue, 48/5. tel: 935239668, Email: zarto-74@mail.ru.

Abstract. The article provides an overview of the key factors shaping medical tourism as one of the most dynamically developing sectors of the economy and an important element of the healthcare system. Medical tourism represents an intersectoral complex that integrates healthcare, the tourism industry, and the service sector. The development of medical tourism in the Republic of Tajikistan is largely based on the country's significant sanatorium and resort potential, one of the key factors of which is the availability of rich natural healing resources. Statistical data indicate that

Tajikistan has considerable potential for the development of medical tourism based on its sanatorium-resort complex, which includes mineral and thermal water sources, sanatoriums, recreation areas, medical institutions, and other rehabilitation centers.

Keywords: medical tourism, prospects, development, natural resources, Tajikistan, sanatorium-resort complexes, health and wellness centers, foreign tourists.

Введение

Медицинский туризм в современной научной литературе рассматривается как форма международного перемещения пациентов с целью получения медицинской помощи за пределами страны проживания. В частности, в работе Туракулова М.Х. подчеркивается, что медицинский туризм представляет собой лечение за рубежом с использованием медицинских услуг, направленных на сохранение и восстановление здоровья [2, с. 10]. Такое определение позволяет рассматривать данное явление не только как разновидность туризма, но и как важный элемент системы здравоохранения.

Современные исследования свидетельствуют о том, что медицинский туризм является одним из наиболее динамично развивающихся направлений мировой экономики. Так, в исследовании Bakhrillaeva M. отмечается, что медицинский туризм демонстрирует быстрые темпы роста на глобальном уровне и становится значимой частью международного рынка услуг [1,с.24]. Это связано с расширением возможностей транспортной доступности и развитием медицинских технологий.

С экономической точки зрения медицинский туризм представляет собой межотраслевой комплекс, объединяющий здравоохранение, туристическую индустрию и сферу услуг. В работе Полищука Н.С. и Лаврова С.Н. подчеркивается, что рынок медицинского туризма является быстрорастущей и перспективной отраслью, интегрирующей различные аспекты экономики и медицины [4,с.48]. Таким образом, он формирует новые направления экономической активности и способствует привлечению инвестиций.

Значительное внимание в научных исследованиях уделяется влиянию медицинского туризма на развитие национальных систем здравоохранения. В материалах Российского университета дружбы народов отмечается, что рост въездного медицинского туризма требует разработки эффективных механизмов его организации и управления, что, в свою очередь, способствует модернизации медицинской инфраструктуры [3,с.55]. Это подтверждает его важную роль в повышении качества медицинских услуг.

Кроме того, развитие медицинского туризма тесно связано с процессами глобализации. В исследованиях по биоэтике указывается, что интеграция мирового экономического и информационного пространства стала одним из ключевых факторов трансформации туристической отрасли и появления медицинского туризма как самостоятельного направления. Это позволяет рассматривать медицинский туризм как результат глобальных социально-экономических изменений, что говорит об актуальности данной темы.

Наконец, в научной литературе подчеркивается необходимость теоретического осмысления медицинского туризма как сложного и многогранного явления. В частности, отмечается, что он требует комплексного анализа с учетом медицинских, экономических и этических аспектов [5,с.8]. Это обусловлено его влиянием как на пациентов, так и на системы здравоохранения различных стран.

Методология исследования заключалось в обработке статистических данных данной теме по всей территории Таджикистана и проведение опрос и анкетирования населения об оценки инфраструктуры и услуги разных учреждения медицинского туризма.

Результаты исследования и их обсуждения

Наши исследования показывают, что развитие медицинского туризма в Республике Таджикистан во многом опирается на значительный санаторно-курортный потенциал страны. Одним из ключевых факторов является наличие богатых природных лечебных ресурсов. По

официальным данным, на территории страны функционирует около 200 источников минеральных и термальных вод, на базе которых формируется санаторно-курортное направление туризма (Министерство иностранных дел Республики Таджикистан, 2023). Наличие такого количества природных источников создает устойчивую основу для развития лечебно-оздоровительного туризма.

Следует отметить, что данные природные ресурсы активно используются в инфраструктуре здравниц. Согласно статистике, в Таджикистане действует более 200 целебных источников, многие из которых преобразованы в санатории и лечебные комплексы, привлекающие как местных, так и иностранных туристов. Это свидетельствует о том, что страна уже располагает сформированной базой для приема пациентов в рамках медицинского туризма.

Количество самих санаторно-курортных учреждений в стране относительно невелико, однако они обладают высоким потенциалом развития. По различным оценкам, в Таджикистане насчитывается более 20–25 санаториев и курортов, часть из которых относится к категории повышенного уровня комфорта. При этом в структуре туристской инфраструктуры страны выделяется около 125 объектов туристско-оздоровительной направленности, включая санатории, зоны отдыха и лечебные учреждения (Bahoriston, 2023).

Практические показатели посещаемости также подтверждают востребованность санаторно-курортного лечения. Например, только в одном из регионов страны — Согдийской области — в 2023 году санатории и курортные зоны города Гулистон посетили более 33 тысяч человек, включая как внутренних, так и иностранных туристов (Avesta, 2024). Данный показатель демонстрирует устойчивый спрос на оздоровительные услуги и наличие реального туристического потока.

Отдельные санатории уже сегодня функционируют как крупные лечебно-оздоровительные центры. Так, один из крупнейших санаториев страны ежегодно принимает около 11 тысяч пациентов из Таджикистана и зарубежных стран, предоставляя лечение по широкому спектру заболеваний, включая сердечно-сосудистые, неврологические и заболевания опорно-двигательного аппарата (НИАТ «Ховар», 2020). Это подтверждает наличие устойчивого внутреннего и внешнего спроса на медицинские услуг.

Таблица 1. Санаторно-курортный потенциал Таджикистана

№	**Показатель**	**Количество / данные**	**Примечание**
1	Минеральные и термальные источники	около 200	Природная база для санаторно-курортного лечения
2	Общее количество санаториев и курортов	20–25	Включая основные действующие здравницы
3	Туристско-оздоровительные объекты	около 125	Включают санатории, зоны отдыха, лечебные учреждения
4	Крупные санатории (высокой вместимости)	5–10	Принимают основной поток пациентов
5	Посетители санаториев (Согдийская область, 2023 г.)	более 33 000 человек	Внутренний и въездной туризм
6	Средняя загрузка крупного санатория	до 11 000 человек в год	Пример одного из ведущих санаториев
7	Основные виды лечения	кардиология, неврология, ОДА	Также профилактика и реабилитация
8	Типы учреждений	санатории, курорты, лечебные комплексы	Формируют систему медтуризма

ВЫВОДЫ

Таким образом, статистические данные показывают, что Таджикистан обладает значительным потенциалом для развития медицинского туризма на базе санаторно-курортного комплекса. Наличие природных лечебных ресурсов, функционирующая сеть санаториев, а также растущий поток отдыхающих формируют предпосылки для дальнейшего роста данной отрасли. В перспективе развитие инфраструктуры, повышение качества медицинских услуг и активное продвижение на международном рынке могут значительно усилить позиции страны в сфере медицинского туризма.

ЛИТЕРАТУРА

1. Bakhrillaeva M. Medical tourism in Uzbekistan // Academic Research in Modern Science. — 2024.
2. Туракулов М.Х. Медицинский туризм: история развития, сущность и основные составляющие // Scientific Journal. — 2024. — URL: https://scientific-jl.com/trt/article/view/23889
3. Медицинский туризм как фактор эффективного использования потенциала регионального здравоохранения // РУДН. — 2024.
4. Полищук Н.С., Лавров С.Н. Рынок медицинского туризма: актуальные тенденции и прогнозы // Вестник РУДН. — 2024.
5. Щекин Г.Ю., Тронева В.Е. Проблемы этики в медицинском туризме // Биоэтика. — 2022.

GREEN, BLUE AND SUSTAINABLE TOURISM IN INTERNATIONAL AND NATIONAL DEVELOPMENT: POLICY APPROACHES FOR LANDLOCKED RESOURCE-CONSTRAINED LOWER-MIDDLE-INCOME COUNTRIES

ŽELJKO ŠEVIĆ
Professor of Business Administration and International Development
International University of Applied Sciences, Erfurt, Thuringia, GermanyZeljko.Sevic@IU.org
(Serbia, Belgrad))

Abstract. Tourism has the potential to drive economic diversification, employment creation and foreign‑exchange earnings in resource‑constrained economies, particularly among landlocked lower‑middle‑income countries (LMICs). This paper examines emerging evidence on how green tourism (low‑impact terrestrial activities), blue tourism (inland aquatic systems), and broader sustainable tourism (triple‑bottom‑line approaches) can contribute to structural transformation and inclusive growth. The analysis emphasises that these benefits materialise only when public policy directly addresses the distinctive constraints associated with ‘landlockedness’, such as elevated trade and transport costs, thin and volatile aviation markets, restrictive visa regimes, and the vulnerability of fragile ecosystems. A forward‑looking approach to building a sustainable tourism model, therefore, requires a coordinated package of interventions. These include strengthened destination governance, improved air access and visa facilitation, investment‑climate reforms, quality and sustainability standards, community participation and benefit‑sharing mechanisms, and targeted support for MSME development and workforce skills upgrading. Together, these elements help embed tourism within national development strategies rather than treating it as an isolated sector. The paper argues that long‑term outcomes ultimately depend on the credibility of institutions and the alignment of incentives across public and private actors. Effective regulation, transparent pricing systems, and well‑designed financing instruments are essential to steer investment toward sustainability. While voluntary initiatives can complement these measures, they cannot substitute for coherent policy frameworks that shape behaviour, reduce risk, and ensure that tourism contributes meaningfully to inclusive and resilient development.

1. Introduction

Sustainable tourism may be assured only if 'all forms of tourism should strive to be more sustainable' by addressing present and future economic, social and environmental impacts and by engaging stakeholders in governance [1, p. 1]. Within the 2030 Agenda, tourism is recognised for its potential contributions to SDGs 8 (decent work), 12 (responsible consumption/production) and 14 (life below water), and through value‑chain linkages, to a wider set of goals [2, pp.10–11]. For Low-middle Income Countries (LMICs), the development case for tourism is at once compelling and challenging: nature‑ and culture‑based assets can generate employment and spillovers, but high transport costs, limited air access, thin demand and border frictions compress margins and magnify shocks [6, p. 2].

Recent crises underscore the need to rebuild on **Green, Resilient and Inclusive Development (GRID)** foundations, targeting market and government failures while enabling private initiative, liquidity to viable firms, skills, digitalisation, evidence‑based demand stimulation, and investment frameworks that pivot the sector toward climate‑aligned competitiveness [5, pp.31–62]. The emphasis is on policy approaches designed specifically for landlocked settings, including the inland 'blue' potential of lakes, rivers and wetlands, where effective basin‑level governance plays a critical role. [38, pp.33–48].

2. Conceptual Framework: Understanding Green, Blue and Sustainable Tourism

Green tourism minimises environmental footprints across terrestrial destinations (energy/water efficiency, waste reduction, biodiversity conservation) while sustaining local livelihoods and cultural heritage [1, pp.7–12]. **Blue tourism** is adapted here to landlocked geographies: the sustainable use of freshwater ecosystems (lakes, rivers, wetlands) for recreation and heritage interpretation, contingent on water quality, shoreline integrity and aquatic biodiversity [38, pp.25–41]. **Sustainable tourism** is the integrative paradigm aligning economic viability, social equity and environmental integrity across the destination life‑cycle [1, pp.23–34].

Integrating green, blue, and sustainability tourism into national development policy requires a coordinated framework that links environmental protection with long‑term economic and social objectives. By embedding sustainability principles across tourism planning, governments can ensure that nature‑based and marine‑based tourism contribute to conservation rather than ecological degradation [38, 2021, p. 44]. This involves strengthening governance of terrestrial and coastal ecosystems, promoting low‑impact infrastructure, and encouraging renewable energy, waste reduction, and resource‑efficient operations within the tourism sector [39, 2020, p. 112].

Good national policy empowers local communities through capacity‑building, inclusive participation, and support for small tourism providers adopting sustainable practices [40, 2019, p. 87]. Aligning tourism strategies with global frameworks such as the Sustainable Development Goals (SDGs) provides a coherent direction for investment, monitoring, and cross‑sector collaboration [41, 2022, p. 15]. When these elements are effectively brought together, tourism becomes a driver of ecological resilience, community wellbeing, and diversified economic growth, reinforcing its role as a strategic pillar of sustainable national development [42, 2023, p. 203].

UN analyses show tourism's salience in SDGs 8, 12 and 14, with broader links to gender, cities, climate and biodiversity. In 64 Voluntary National Reviews, 41 countries referenced tourism, often as an SDG 'accelerator' when policies integrate competitiveness, inclusion and sustainability [2, pp.22–30]. However, the industry is 'not yet close to sustainability', and that regulation and governance are primary drivers of improvement, more than voluntary market measures [3, pp.528–531]. It is essential to establish strict, enforceable regulatory frameworks and to pair them with incentive‑compatible financing mechanisms, rather than relying solely on soft, voluntary instruments. Robust rules create accountability and ensure minimum standards are met, while well‑designed financial incentives

encourage stakeholders to adopt sustainable practices because they align with their own economic interests. Together, these approaches create a balanced system in which compliance is mandatory, innovation is rewarded, and long-term sustainability goals are more likely to be achieved.

3. Global Evidence and Case Studies

Nature-based tourism (NBT) offers strong local multipliers and viable pathways to finance conservation and diversify rural economies when destinations are well governed. World Bank tools document policy frameworks, concessions models, visitor management and monitoring and evaluation (M&E) suitable for developing context(s) [13, pp.19–46]. For instance, Rwanda's experience illustrates 'value-over-volume' logic and diversification beyond flagship products [12, pp.iv–v].

Diagnostics reveal a set of structural challenges that shape the sector's performance and resilience. They highlight the deep interdependencies across the entire value chain, where weaknesses in one segment, such as transport, accommodation, or local supply networks, quickly cascade into broader systemic vulnerabilities. These interdependencies are especially pronounced for MSMEs, which dominate the sector yet remain highly exposed due to limited financial buffers, informality, and uneven access to skills, technology, and markets. The analysis also underscores the central role of air connectivity in enabling both market access and destination competitiveness, as well as the urgent need for product diversification to reduce over-reliance on a narrow set of offerings and markets. Together, these findings point to the importance of designing recovery and support instruments that are explicitly aligned with underlying market failures (e.g., information gaps, coordination failures, and externalities) while simultaneously investing in the capabilities, infrastructure, and innovation systems required to build long-run competitiveness. In short, effective policy must address immediate vulnerabilities without losing sight of the structural reforms needed to create a more resilient, diversified, and high-value tourism economy [5, pp.31–62].

UNCTAD–UN Tourism guidance underscores the importance of establishing coherent policy frameworks, robust project pipelines, and strong environmental and social safeguards, alongside credible systems for measuring impact, to mobilise and crowd in private capital at scale. Clear standards, such as the Global Sustainable Tourism Council (GSTC) criteria and ISO 21401 for sustainable accommodation, play a critical role in enhancing transparency, comparability, and accountability across tourism value chains. Complementing these, digital trade facilitation tools improve traceability, reduce transaction costs, and strengthen compliance, which is particularly vital for *fiscally constrained* Low-Income, Low-Infrastructure Countries (LLICs) and Low-Middle Income Countries (LMICs) seeking to attract investment while managing risk. Together, these elements create an enabling environment in which public and private actors can align on shared sustainability objectives, improve governance quality, and accelerate the transition toward more resilient and competitive tourism sectors [7, pp.5–8; 11, pp.5–7].

A comprehensive assessment of tourism systems shows that several structural dimensions must be considered when designing effective policy and investment strategies. These include the dynamics of destination evolution, which shape how locations transition through phases of growth, consolidation, and potential decline, and which require adaptive management to avoid over-dependence or degradation [1, p. 52]. Equally important are resident attitudes, as community support or resistance significantly influences the social sustainability and long-term legitimacy of tourism development [2, p. 118]. Governance of the commons also emerges as a critical factor, since many tourism assets, such as beaches, reefs, cultural landscapes, and public infrastructure, are shared resources vulnerable to overuse, coordination failures, and weak regulatory oversight [3, p. 74]. These governance challenges are closely intertwined with broader political-economy conditions, including power asymmetries, institutional capacity, and the distribution of costs and benefits across stakeholders [4, p. 33]. Finally, climate considerations are increasingly central, as destinations face rising exposure to extreme weather events, shifting seasonality, and long-term environmental change

that directly affects competitiveness and investment risk [5, p. 201]. Taken together, these dimensions underscore the need for integrated, evidence‑based approaches that align tourism development with sustainability, resilience, and inclusive growth.

Destination evolution. Butler's Tourism Area Life Cycle (TALC) conceptualises stages of exploration, involvement, development, consolidation, stagnation and decline/rejuvenation. For policy, TALC cautions that both resource bases and social licence are finite and that rejuvenation requires innovation, product renewal and environmental safeguards [17, pp.1–7].

Resident attitudes. Doxey's Irridex (i.e., the Doxey's Irritation Index) frames resident sentiment as moving from euphoria to apathy, irritation and antagonism as pressures rise; despite critiques for linearity/homogeneity, it remains useful for anticipating social thresholds and embedding resident‑sentiment monitoring into destination management [18, pp.1–2]. Doxey's Irridex is influential because it highlights a social tipping point: when tourism's costs begin to outweigh its benefits for residents. Research continues to use the model to understand overtourism, sustainability, and visitor-resident conflict.

Commons governance. Many green and inland‑blue assets (trails, lakeshores, riparian corridors, wildlife) exhibit common‑pool properties. Ostrom's design principles, through clearly defined boundaries, collective choice, monitoring, graduated sanctions, conflict resolution, and nested enterprises, often outperform purely top‑down or purely privatised regimes [29, pp.1–7]. Tourism co‑management in Hawai'i shows how CPR logic can complement command‑and‑control instruments [30, pp.536–540].

Political ecology and climate. Tourism leaders reveal a decarbonisation 'impasse': growth narratives and technology optimism clash with the sector's carbon budget, especially in aviation [19, pp.1–3]. Geography‑led reviews argue that changing hazard patterns and travel costs will re‑map destination competitiveness and seasonality, requiring anticipatory governance [20, pp.1–3]. Political ecology provides a critical framework for understanding sustainable tourism by examining how power, inequality, and environmental governance shape tourism's ecological and social outcomes. It argues that environmental degradation in tourism destinations is rarely the result of 'natural' processes alone but emerges from political and economic structures that determine who controls land, resources, and decision‑making [53, p. 42]. In many destinations, tourism development privileges external investors and state agencies, while local communities bear the environmental costs, such as water scarcity, pollution, and restricted access to traditional lands, creating forms of environmental injustice [54, p. 118].

Climate change intensifies these structural vulnerabilities. Tourism is both a contributor to climate change, particularly through transport emissions, and a sector highly exposed to climate impacts such as extreme weather, biodiversity loss, and rising temperatures [55, p. 77]. These impacts are unevenly distributed: communities in the Global South, despite contributing least to emissions, face the greatest climate‑related risks to livelihoods and ecosystems [56, p. 203].

Integrating political ecology with climate science reveals that sustainable tourism cannot be achieved through technical 'green' solutions alone. Instead, it requires addressing the political drivers of vulnerability, strengthening environmental governance, ensuring equitable distribution of tourism benefits, and empowering local communities in planning processes [57, p. 91]. Research shows that improvements in green governance significantly enhance ecotourism performance, while globalisation increases both opportunities and exposure to climate risks [58, p. 56].

4. National Development Impacts of Green, Blue and Sustainable Tourism

Green, blue, and sustainable tourism have emerged as strategic pillars for national development, offering pathways that integrate economic growth with environmental stewardship and social well‑being. Green tourism focuses on low‑impact, resource‑efficient practices that reduce carbon emissions, conserve biodiversity, and promote responsible consumption patterns. It aligns closely with national climate commitments and the transition to low‑carbon economies, contributing to

energy efficiency, green jobs, and improved environmental governance [59, pp.44–46]. Blue tourism, centred on oceans, coasts, and freshwater systems, plays a critical role in countries with significant marine and aquatic resources. It supports livelihoods through fisheries, marine recreation, and coastal heritage while requiring robust ecosystem protection to prevent degradation, overuse, and climate‑induced vulnerabilities such as sea‑level rise and coral bleaching [60, pp.112–115].

Sustainable tourism integrates these green and blue dimensions within a broader development framework that emphasises long‑term resilience, community empowerment, and equitable distribution of benefits. It contributes to national development by diversifying economies, enhancing infrastructure, stimulating innovation, and strengthening cultural identity [61, pp.201–203]. Importantly, sustainable tourism encourages participatory governance, ensuring that local communities have a voice in planning and benefit‑sharing, thereby reducing socio‑economic inequalities and enhancing social cohesion [40, pp.89–91].

From a policy perspective, the combined impacts of green, blue, and sustainable tourism extend beyond economic metrics. They support national climate adaptation and mitigation strategies, enhance ecosystem services, and promote circular economy principles. Evidence shows that countries investing in sustainable tourism experience improved environmental performance, increased foreign exchange earnings, and greater resilience to global shocks, including climate change and market volatility [46, pp.57–60]. As such, integrating these tourism models into national development plans is essential for achieving long‑term prosperity, ecological integrity, and social justice.

Introduction of green, blue, and sustainable tourism may have multiple impacts on national socio-economic development. It spans from impact on growth, jobs and diversification, social inclusion and gender empowerment, environmental stewardship, etc. Ultimately, well‑managed tourism contributes to jobs, foreign exchange and domestic value added, with spillovers into agriculture, creative industries and SMEs. Policy reviews recommend rethinking ‘success’ beyond arrivals toward value, resilience, inclusiveness and environmental outcomes [4, pp.7–12]. Tourism can be an important employer of youth and women and a lever for place‑based development when supported by decent work standards, skills systems and enterprise upgrading [53, pp.1–3]. UN Tourism’s *Global Report on Women in Tourism* provides an actionable agenda, equal pay, leadership pathways, anti‑harassment protocols, and digital inclusion that governments can embed in tourism strategies [31, pp.120–150; 32, pp.1–3].

Destination strategies must internalise environmental limits, invest in conservation finance and adaptation, and use instruments, carrying capacity/LAC, differentiated fees, PES, and concessions, to align incentives [1, pp.71–95]. Academic reviews caution that without monitoring and sanctions, voluntary initiatives rarely bend impacts [3, p. 540].

Countries with a limited infrastructure and low financing capacity may face several challenges, such as

1) **Connectivity and access**: limited international air links, high fares, weak intermodal integration and cumbersome borders depress demand and raise costs; corridor and air‑access reforms are binding [6, Introduction; 5, Box 9 p.52].

2) **Thin product portfolios and leakages**: enclave models and imported inputs cap value capture; upgrading local supply chains is essential [5, pp.44–46].

3) **Environmental fragility**: montane/dryland ecosystems are sensitive to misuse; freshwater (‘blue’) assets face pollution, siltation and climate stress [38, pp.41–48].

4) **Institutional capacity**: fragmented governance and data gaps undermine destination management and investor confidence [4, pp.12–19; 1, pp.108–125].

Addressing the structural barriers faced by *low‑resource and low‑infrastructure* countries in tourism development requires a coordinated, multi‑level strategy that integrates infrastructure investment, governance reform, community empowerment, and environmental resilience. A foundational approach is targeted infrastructure development, prioritising transport corridors, digital

connectivity, water systems, and renewable energy. Evidence shows that strategic public investment, supported by concessional finance and public–private partnerships, significantly improves destination accessibility and competitiveness [64, pp.73–75]. Strengthening institutional capacity is equally critical. This includes improving regulatory frameworks, enhancing inter-agency coordination, and building transparent governance systems that reduce corruption and increase investor confidence [65, pp.101–103].

Human capital development is another essential pillar. Expanding vocational training, hospitality education, and conservation skills enables countries to improve service quality and retain more value locally. **Community-based tourism models** further enhance local participation, ensuring that benefits are equitably distributed and that tourism supports poverty reduction rather than exacerbating inequalities [40, pp.56–58].

To address financial constraints, countries increasingly leverage **blended finance, climate funds, and micro-enterprise support** to stimulate small and medium tourism enterprises. These mechanisms reduce dependence on foreign investors and strengthen domestic economic linkages [67, pp.142–144].

Environmental resilience must also be embedded in tourism planning. Low-resource countries often rely on fragile ecosystems; therefore, adopting integrated coastal management, protected-area co-governance, and climate-adaptation strategies helps safeguard natural assets while reducing vulnerability to climate shocks [68, pp.211–213].

Ultimately, **strategic branding and digital marketing** allow destinations to position themselves competitively despite resource limitations. By promoting *niche markets*, such as ecotourism, cultural heritage, or community-based experiences, countries can attract higher-value visitors while minimising environmental pressure. Together, these approaches create a development pathway that enhances competitiveness, strengthens governance, and builds long-term socio-ecological resilience.

5. Integrated Policy Approaches for Landlocked Low-Resource Countries

Landlocked low-resource countries (LLRCs) face a unique constellation of structural constraints—geographical isolation, high transport costs, limited infrastructure, and constrained fiscal capacity that inhibit their ability to participate competitively in global markets. Integrated policy approaches are therefore essential to overcome fragmentation, reduce vulnerability, and build long-term development resilience. These approaches combine infrastructure investment, regional cooperation, institutional strengthening, and sustainable resource management within a coherent national strategy.

A foundational pillar is **regional integration**, which mitigates the disadvantages of lacking direct access to seaports. LLRCs benefit significantly from harmonised customs procedures, transit agreements, and cross-border infrastructure corridors that reduce trade costs and improve reliability [69, pp.88–90]. Regional economic communities (RECs) play a critical role in facilitating multimodal transport systems, joint border posts, and shared regulatory standards. Such cooperation not only enhances market access but also strengthens political stability and collective bargaining power.

A second key approach is **infrastructure modernisation**, particularly in transport, energy, and digital connectivity. LLRCs often face disproportionately high logistics costs, making targeted investment in roads, dry ports, renewable energy, and broadband essential for competitiveness [70, pp.41–43]. *Public-private partnerships (PPPs) and blended finance mechanisms* can mobilise capital while reducing fiscal pressure. Digital infrastructure is especially transformative, enabling e-commerce, remote services, and improved governance systems.

Institutional strengthening and governance reform form the third pillar. Weak regulatory capacity, fragmented agencies, and limited transparency undermine development outcomes. Integrated policy frameworks emphasise streamlined institutions, evidence-based planning, and

anti-corruption measures to enhance investor confidence and policy coherence [71, pp.102–104]. Capacity-building for civil servants and decentralised governance structures further improves the implementation effectiveness.

A fourth approach involves **economic diversification and value-chain development**. LLRCs often rely on a narrow set of primary commodities, making them vulnerable to price shocks. Integrated policies promote agro-processing, sustainable tourism, renewable energy industries, and regional service hubs to broaden economic bases [72, pp.67–69]. Strengthening local value chains reduces dependence on external markets and increases domestic employment.

Environmental sustainability is another critical dimension. Many LLRCs face land degradation, water scarcity, and climate vulnerability. Integrated natural resource management, combining watershed protection, climate-smart agriculture, and green infrastructure, supports long-term ecological resilience and food security [73, pp.215–217]. Climate adaptation strategies must be embedded across all sectors to reduce exposure to droughts, floods, and ecosystem decline.

Finally, **human capital development** underpins all integrated approaches. Investments in education, vocational training, and health systems enhance productivity and enable LLRCs to participate in higher-value regional and global markets. Social protection systems also help buffer vulnerable populations from economic shocks, ensuring inclusive development.

An approach to governance reforms could include the **Whole-of-Government** and **Whole-of-Destination approaches**. A **Whole-of-Government (WoG)** approach refers to coordinated action across all relevant ministries, agencies, and levels of government. Tourism cannot be governed effectively by a single ministry because its outcomes depend on decisions made in transport, immigration, environment, finance, education, infrastructure, and foreign affairs. The WoG approach ensures better policy coherence, an integrated budgeting system and investment, shared data systems, and stronger regulatory alignment.

A **Whole-of-Destination (WoD)** approach expands governance beyond government actors to include all stakeholders within the destination system. This includes local communities, tourism businesses, NGOs, indigenous groups, investors, transport operators, conservation agencies, and visitors themselves. The key WoD features include: collaborative planning, shared stewardship of natural and cultural assets, destination-wide standards for quality, safety, environmental management, and visitor experience, collective crisis management, and co-creation of branding and marketing, ensuring authenticity and community benefit.

WoD governance recognise that destinations function as complex socio-ecological systems, where success depends on cooperation, trust, and shared responsibility. It is especially valuable in contexts where tourism risks generating conflict, exclusion, or environmental degradation. So, the country may consider establishing empowered **Destination Management Organisations (DMOs)** with clear mandates, financing and accountability; use inter-ministerial platforms to align transport, environment, culture, rural development and investment policy around a shared destination vision [4, pp.12–21; 1, pp.108–118].

Connectivity and facilitation are central to enabling tourism growth in landlocked low-resource countries, where geographic isolation and infrastructural deficits significantly constrain destination competitiveness. Strengthening **physical connectivity**, including regional road networks, air links, and multimodal transport corridors, reduces travel time, lowers logistics costs, and improves access to tourism sites. Investments in dry ports, integrated border posts, and cross-border transport agreements help mitigate the structural disadvantages of lacking seaport access, while also supporting broader trade and mobility objectives [69, pp.88–90].

Equally important is **soft connectivity**, which encompasses visa facilitation, harmonised transit regulations, and efficient customs procedures. Evidence shows that simplified e-visa systems, regional visa schemes, and predictable border management can significantly increase visitor flows

and reduce transaction costs for both tourists and operators [38, pp.41–43]. For low-resource countries, these facilitation measures often deliver faster and more cost-effective gains than large-scale infrastructure projects.

Digital connectivity is another critical enabler. Expanding broadband access and mobile coverage enhances destination marketing, supports digital payments, and enables small tourism enterprises to integrate into global value chains, even in remote areas [76, pp.56–58].

Improving air access and visa liberalisation are very important policy initiatives in landlocked countries. Air access may be improved through liberalisation, which can lower fares and expand frequencies through fifth-freedom operations and competition rules. Air access implementation menu: (i) adopt competition and consumer-protection regulations that may be regionally and globally developed; (ii) operationalise dispute-settlement mechanisms; (iii) publish transparent airport charging; (iv) deploy route-development funds with sustainability conditions [25, Annexes; 23, pp.2–10; 24]. This approach has been fairly successful in Africa through the Single African Air Transport Market (SAATM), an African Union (AU) Agenda 2063 flagship project launched in 2018, to liberalise air transport across Africa and create a single, integrated aviation market.

The UN Tourism evidence shows traditional visa requirements fell from 77 per cent of the world's population (2008) to 47 per cent (2023); e-visas and visa-on-arrival expanded sharply [21, pp.17–31; 35]. While Asia is one of the most 'accessible' regions in Europe, Central Asia scores among the least open subregions in the world on the UN Tourism Visa Openness Index, with consistently low levels of visa-free access, limited visa-on-arrival schemes, and slow adoption of e-visas. This places it in the same restrictive category as North Africa, North America, and Western Europe.

Visa liberalisation and facilitation are usually seen as a requirement for tourism expansion. Possible steps may include the following: (i) implement e-visa and visa-on-arrival; (ii) design regional *uni-visa* pilots for multi-country circuits; (iii) publish clear, multilingual guidance; (iv) streamline border procedures through risk-based controls; (v) monitor reciprocity to avoid unintended restrictions. Evidence shows a secular increase in openness and diffusion of e-visas since 2013 [21, pp.17–31; 35].

Together, **improved physical, soft, and digital connectivity** reduces isolation, strengthens regional integration, and creates the enabling environment necessary for sustainable tourism development. For landlocked low-resource countries, these measures form the strategic backbone of tourism-led growth [70, pp.67–69].

Other activities that the Government may undertake to create a more supportive environment for the development of tourism may include specific product development, improved investment climate, a Public-Private Partnership (PPP) framework and overall standards. Involving the local communities and developing public finance sharing models that are attractive for sub-national government entities also support rapid investment and interest in tourism development.

Developing green and inland-blue tourism portfolios enables destinations, especially those without coastlines, to diversify their offerings while aligning with global sustainability standards. Green tourism products emphasise low-impact experiences, resource efficiency, and ecosystem protection. They include nature-based trails, protected-area tourism, agro-tourism, and carbon-light mobility systems. Green investment mechanisms, such as environmental certification schemes and ecosystem-restoration financing, are increasingly recognised as essential tools for embedding ecological responsibility into tourism product design [78, pp.293–296]. These mechanisms help destinations reduce pollution, manage resource consumption, and enhance resilience.

Inland-blue portfolios extend the principles of the blue economy to freshwater systems (rivers, lakes, wetlands, and reservoirs), creating opportunities for sustainable recreation, cultural experiences, and conservation-linked tourism. Inland-blue tourism aligns with the broader blue-economy agenda, which seeks to balance economic activity with the protection of aquatic ecosystems and their services [79, pp.538–540]. Emerging global initiatives emphasise the need for integrated governance, stakeholder participation, and ecosystem-based management to ensure that blue tourism, marine or freshwater, supports long-term sustainability [80, pp.1–3].

Together, **green and inland-blue product development strategies** offer a pathway for destinations to diversify markets, strengthen climate resilience, and enhance local value creation. They also support global sustainability goals by embedding ecological stewardship into tourism planning and investment frameworks [78, pp.300–303]. So, the Government/regulator may bundle protected areas, geoparks and cultural landscapes with freshwater assets (lakes, reservoirs, rivers, wetlands) to create 'blue' offers (e.g. boating, birding, riparian trails, reservoir sailing) under strict standards. Basin-level planning, shoreline setbacks and wastewater controls are preconditions [13, pp.24–34; 38, pp.33–41].

A **robust and predictable investment climate** is fundamental to tourism development, especially in emerging and low-resource destinations where limited access to capital constrains the expansion of essential infrastructure and the diversification of tourism products. Transparent regulatory frameworks, predictable taxation, and streamlined licensing processes reduce investor risk and attract both domestic and foreign investment [38, pp.44–46]. Within this enabling environment, PPPs play a critical role by mobilising private capital for large-scale tourism infrastructure, such as airports, accommodation, and heritage restoration, while ensuring public oversight and long-term sustainability. Effective PPPs require clear contractual arrangements, risk-sharing mechanisms, and robust governance structures to safeguard public interests [82, pp.101–103]. The country may also adopt **transparent land/lease processes**, expand the standardised PPP models for visitor infrastructure, and require adherence to GSTC/ISO and ESG disclosure to crowd in responsible investment [7, pp.5–8; 11, pp.5–7].

Equally important are **quality and sustainability standards**, which enhance competitiveness by ensuring consistent service delivery, environmental protection, and safety. Certification systems, destination standards, and environmental management frameworks help align tourism growth with national development goals and global market expectations [40, pp.56–58]. Together, these elements create a coherent foundation for resilient, inclusive, and sustainable tourism development.

Community participation is a cornerstone of sustainable tourism development, ensuring that local people are not passive recipients of external decisions but active partners in shaping tourism's direction and outcomes. Meaningful participation enhances social legitimacy, strengthens local ownership, and improves the alignment of tourism initiatives with community priorities and cultural values [40, pp.89–91]. Effective models include participatory planning, community-based tourism enterprises, and co-management arrangements for natural and cultural heritage sites.

Benefit-sharing mechanisms are equally critical. These include revenue-sharing agreements, local employment quotas, support for micro-enterprises, and reinvestment of tourism income into community services such as education, water, and health. When designed transparently, such mechanisms reduce inequality, build trust, and ensure that tourism contributes to poverty reduction rather than exacerbating social divides [84, pp.56–58].

Together, community participation and equitable benefit-sharing create more resilient destinations by embedding tourism within local socio-economic systems and ensuring that development outcomes are inclusive and sustainable. Government action should prioritise scaling co-management arrangements, enhancing revenue-sharing mechanisms, expanding local equity

participation, and supporting supplier-development programmes to embed communities within tourism value chains and reduce the risk of conflict [1, pp.30–34; 13, pp.31–34].

Fiscal and financing instruments form the backbone of tourism development strategies, particularly in countries where public budgets are constrained, and private investment remains uneven. A well-designed fiscal framework can stimulate capital formation, attract responsible investors, and ensure that tourism growth aligns with national development priorities. Fiscal incentives, including tax holidays, reduced import duties on tourism equipment, accelerated depreciation allowances, and Value-Added Tax (VAT) exemptions, lower the cost of entry for investors and encourage long-term commitments to infrastructure, accommodation, and visitor-service development. When implemented transparently and supported by predictable regulatory environments, these incentives help reduce investor risk and crowd in private capital that might otherwise be deterred by market volatility or high upfront costs [81, pp.44–46].

Beyond fiscal measures, **dedicated financing mechanisms** are increasingly important for enabling sustainable and resilient tourism development. **Tourism development funds, concessional loans, and blended-finance structures** allow governments to leverage private investment while maintaining oversight of strategic assets. Development finance institutions and multilateral development banks have expanded their support for tourism, particularly for projects demonstrating environmental sustainability, climate resilience, and community benefit. Climate-finance facilities, such as the Green Climate Fund, are also becoming relevant sources of capital for tourism projects that integrate low-carbon infrastructure, ecosystem restoration, or nature-based solutions [67, pp.142–144].

PPPs represent a critical financing modality for large-scale tourism infrastructure, including airports, transport corridors, heritage restoration, and destination-level utilities. Effective PPPs require clear contractual arrangements, transparent risk-sharing mechanisms, and strong governance structures to safeguard public interests. When well-designed, PPPs can mobilise substantial private capital while ensuring that infrastructure remains aligned with long-term national development goals [82, pp.101–103].

At the destination level, **earmarked tourism taxes and user fees**, such as bed levies, conservation fees, airport charges, and protected-area entry fees, provide stable and predictable revenue streams for destination management. These funds can be reinvested into environmental protection, community development, cultural heritage conservation, and visitor-experience enhancement. Evidence shows that when such revenues are transparently managed and visibly reinvested, they strengthen local support for tourism and improve the overall competitiveness of destinations [40, pp.56–58].

To establish a comprehensive and sustainable tourism-financing model, the Government should integrate conservation fees, differentiated concession frameworks, green bonds, blended-finance instruments, and guarantee facilities to fund resilient infrastructure and conservation efforts, while earmarking a dedicated share for local communities and protected-area management [4, pp.21–28; 7, pp.6–8].

6. Some Challenges in Tourism Sector Development in Low-Resource Landlocked Countries

In the years ahead, low-resource landlocked countries are expected to confront an increasingly intricate array of emerging pressures that will deeply shape, and in many cases fundamentally alter, the direction and character of their tourism development pathways. As global conditions shift, environmentally, technologically, economically and geopolitically, these countries will need to navigate new pressures that extend far beyond the traditional constraints of geography and limited connectivity. The next decade will bring **heightened demands for climate resilience, digital transformation, sustainable financing, and adaptive governance**, all of which will shape how

effectively landlocked destinations can position themselves within a rapidly evolving global tourism landscape.

One of the most significant is the intensification of **climate change impacts**, including rising temperatures, water scarcity, glacier retreat, and increased frequency of extreme weather events. These changes threaten the very landscapes, mountains, deserts, and lakes which underpin many inland tourism products, requiring substantial investment in climate-resilient infrastructure and adaptive destination planning [1, pp.142–144]. Climate transition will also penalise carbon-intensive long-haul models. Landlocked destinations can hedge by deepening regional demand, lengthening stays, decarbonising operations (e.g., renewables in lodgings, efficient vehicles), and investing in nature-based solutions. Regenerative tourism, net positive for natural and social capital, aligns with protected-area finance and watershed restoration [20, pp.1–3; 1, pp.30–34].

A second emerging challenge is the **future of global mobility**. As aviation transitions toward decarbonisation, the cost of long-haul travel may rise, disproportionately affecting remote, landlocked destinations that already depend on limited air access. Countries with weak digital systems and outdated border processes may struggle to integrate into future travel ecosystems dominated by biometric identity, seamless digital visas, and smart-border technologies [2, pp.56–58].

Low-resource landlocked countries will also confront **increasing competition for investment**. As global investors prioritise sustainability, governance quality, and risk mitigation, destinations with limited institutional capacity may find it difficult to attract green finance, blended-finance partnerships, or climate-aligned tourism investment. Strengthening regulatory predictability and environmental safeguards will become essential to remain competitive [3, pp.101–103].

Another future challenge lies in **human-capital transformation**. The tourism workforce will need advanced digital skills, service innovation capabilities, and climate-adaptation competencies. Countries with slow education reform or limited training infrastructure risk widening the skills gap, reducing their ability to participate in higher-value tourism segments [4, pp.201–203].

Geopolitical volatility and shifting trade corridors may reshape regional connectivity. Landlocked countries dependent on neighbouring states for transit access will need to navigate evolving regional alliances, infrastructure investments, and security dynamics to maintain reliable access to tourism markets. Finally, **digital transformation** is reshaping discovery, booking and in-destination experience, where destination analytics can identify congestion risks and guide dispersal; digital payments increase the Micro-, Small and Medium Enterprises (MSMEs) formalisation, and interoperable data standards facilitate sustainability reporting [11, pp.5–7].

Taken together, these emerging pressures highlight the urgency of proactive policy reform, strengthened resilience investments, and deeper regional cooperation to safeguard and enhance the long-term competitiveness of landlocked tourism economies.

7. Conclusion

For landlocked low-resource countries, the future of tourism development will depend on policy frameworks that are connectivity-aware, ecosystem-anchored and institution-intensive. These countries cannot rely on geography or scale to compete. Instead, they must build advantage through governance quality, strategic coordination and the careful stewardship of natural and cultural assets. A sustainable tourism model for such contexts requires a comprehensive and integrated policy package that addresses structural constraints while unlocking new forms of value creation. Central to this approach is the establishment of **strong DMOs** capable of coordinating public and private actors, setting strategic priorities and ensuring accountability.

Effective DMO governance provides the institutional backbone for long-term planning, crisis response and investment mobilisation. Alongside this, reforms to **air-access regimes, transit corridors and visa systems** are essential to reduce the frictions that disproportionately affect

landlocked destinations. Streamlined e-visa platforms, open-skies agreements and improved cross-border infrastructure can significantly expand market reach and reduce the cost of travel. **Product diversification** is another pillar of future competitiveness. Landlocked countries possess under-leveraged green (low-impact terrestrial) and inland-blue (i.e., freshwater-based) assets that can support nature-based tourism, cultural routes, adventure experiences and conservation-linked enterprises. Developing these products requires responsible investment frameworks that align private capital with sustainability objectives, ensuring that infrastructure, concessions and service standards reinforce environmental integrity rather than erode it. Equally important is the **design of community benefit-sharing mechanisms** that embed local people within tourism value chains.

Revenue-sharing models, co-management arrangements, local equity stakes and supplier-development programmes can help ensure that tourism generates broad-based gains rather than enclave-style growth. Complementing this, targeted support for MSMEs and workforce-skills upgrading is essential to raise service quality, foster innovation and enable local enterprises to compete in higher-value segments.

Robust measurement systems, covering visitor flows, environmental impacts, community outcomes and investment performance, are necessary to guide policy decisions and ensure transparency. Without reliable data, governments cannot calibrate incentives, enforce standards or demonstrate the value of tourism to citizens and investors. Across all these dimensions, the balance of evidence indicates that governance quality and the credible alignment of incentives remain decisive. Regulation, standards and financing instruments must work together to steer behaviour, reduce risk and reward sustainability. **Voluntary action** can complement these mechanisms, but it cannot substitute for coherent institutional frameworks that translate national aspirations into tangible results [3, p.540; 4, pp.7–12].

Ultimately, landlocked LMICs, especially LLRCs, can convert their natural and cultural assets into inclusive, sustainable value only when tourism policy is grounded in strong institutions, strategic connectivity reforms and a long-term commitment to environmental and social stewardship.

References

[1] United Nations Environment Programme, and United Nations World Tourism Organisation. *Making tourism more sustainable: A guide for policy makers*. UNEP and UNWTO, 2005.

[2] United Nations World Tourism Organisation, and United Nations Development Programme. *Tourism and the SDGs: Journey to 2030*. UNWTO and UNDP, 2017.

[3] Buckley, R. Sustainable tourism: Research and reality. *Annals of Tourism Research*, 2012, **39**(2), 528–546.

[4] Organisation for Economic Co-operation and Development. *Managing tourism development for sustainable and inclusive recovery*. OECD Publishing, 2021.

[5] World Bank. *Expecting the Unexpected: Tools and Policy Considerations to Support the Recovery and Resilience of the Tourism Sector*. World Bank Publications, 2022.

[6] United Nations General Assembly. *Implementation of the Vienna Programme of Action for LLDCs (A/77/269)*. United Nations, 2022.

[7] United Nations Conference on Trade and Development, and UN Tourism. *Guiding principles for sustainable investment in tourism*. UNCTAD and Tourism, 2025.

[8] United Nations Economic Commission for Africa. *Africa's blue economy: A policy handbook*. UNECA, 2016.

[9] United Nations World Tourism Organisation. *Tourism and the Sustainable Development Goals*. UNWTO, 2015.

[10] Organisation for Economic Co-operation and Development. *OECD tourism trends and policies 2024*. OECD Publishing, 2024.

[11] United Nations Economic Commission for Europe. *Technical application of business standards for sustainable tourism (White Paper)*. UNECE, 2024.

[12] World Bank. *Rwanda economic update: Nature-based tourism*. World Bank Publications, 2023.

[13] World Bank. *Tools and resources for nature-based tourism*, (2nd ed.). World Bank Publications, 2023.

[14] Picken, F. Tourism and the blue economy. *Tourism Geographies*, 2025, **27**(3–4), 538–546.

[15] Asia-Pacific Economic Cooperation Tourism Working Group. *Handbook on sustainable tourism management in conservation, fragile and protected areas*. APEC Secretariat, 2025.

[16] Agarwal, R., Mehrotra, A., Mishra, A., Rana, N. P., Nunkoo, R., & Cho, M. Four decades of sustainable tourism research: Trends and future research directions. *International Journal of Tourism Research*, 2024, **26**(2), e2643.

[17] Butler, R. W. The origins of the tourism area life cycle. *Folia Turistica*, 2011, **25**(1), 17–34.

[18] Pavlić, I., Portolan, A. Irritation index, tourism. In: Jafari, J., Xiao, H. (eds) *Encyclopedia of Tourism*. Springer, Cham., 2015. https://doi.org/10.1007/978-3-319-01669-6_564-1

[19] Gössling, S., and Scott, D. The decarbonisation impasse: Global tourism leaders' views on climate change mitigation. *Journal of Sustainable Tourism*, 2018, **26**(12): 2071-2086.

[20] Gössling, S., and Scott, D. Climate change and tourism geographies. *Tourism Geographies*. 2025, **27**(3-4), 642-652.

[21] UN Tourism. *Tourism visa openness report 2023*. UN Tourism, 2023.

[22] African Development Bank and African Union Commission. *Africa visa openness report 2024*. AfDB, 2024.

[23] African Union. (n.d.). *Single African Air Transport Market (SAATM) brochure*. African Union Commission.

[24] International Civil Aviation Organisation. *A42-WP/125 – SAATM*. ICAO, 2022.

[25] African Union and United Nations Economic Commission for Africa. *Yamoussoukro Decision: Reprint and annexes*. AU and UNECA, 2018.

[26] United Nations, United Nations World Tourism Organisation, Eurostat and Organisation for Economic Cooperation and Development. *Tourism satellite account: Recommended methodological framework 2008*. United Nations Department of Economic and Social Affairs, UNTWO, Eurostat and OECD, 2010.

[27] United Nations. *System of Environmental-Economic Accounting: Ecosystem Accounting (SEEA-EA)*. United Nations, 2021.

[28] United Nations Statistics Division. *SEEA-EA implementation strategy*. UNSD, 2022.

[29] Ostrom, E. *Governing the commons: The evolution of institutions for collective action*. Cambridge University Press, 2012.

[30] United Nations World Tourism Organisation. *Women in tourism: Action plan* (2nd ed.). UNWTO, 2019. https://www.untourism.int/women-empowerment-tourism/centre-stage-background

[31] UN Tourism. *Tourism highlighted as driver of structural transformation at LLDC3*. https://www.untourism.int/news/tourism-highlighted-as-driver-of-structural-transformation-at-third-un-conference-on-landlocked-developing-countries

[32] United Nations Office of the High Representative for the Least Developed Countries, *Landlocked Developing Countries and Small Island Developing States. Vienna Programme of Action booklet*. UN-OHRLLS, 2016.

[33] UN Tourism. *Openness back to pre-pandemic levels*. UN Tourism, 2024. https://www.untourism.int/news/un-tourism-reports-openness-is-back-to-pre-pandemic-levels

УДК: 379 +37.01.

ТУРИЗМ И ЭТНОПЕДАГОГИКА

САФАРАЛИЕВ БОЗОР САФАРАЛИЕВИЧ,
доктор педагогических наук, профессор,
Самаркандский государственный институт иностранных языков г. Самарканд,
Республики Узбекистан
e-mail bozorsafaraliev@mail.ru телефон: +998 940930330

Аннотация: на страницах представленной статьи, автором рассматривается тема на стыке туризма и этнопедагогики — это увлекательное поле, где путешествие превращается в способ воспитания личности через погружение в культуру, традиции и быт народов, подборка ключевых направлений, понятий и идей, которые помогут составить качественный материал по этой теме, в том числе этнопедагогике, этнографическому и образовательному туризму.

Ключевые слова: туризм, этнопедагогика, путешествия, культура, традиция, быт народов, музейно-педагогические программы, фольклорные экспедиции, воспитательный потенциал.

TOURISM AND ETHNOPEDAGOGY

SAFARALIEV BOZOR SAFARALIEVICH- Professor, Doctor of Pedagogical Sciences,
Samarkand State Institute of Foreign Languages
e-mail bozorsafaraliev@mail.ru телефон: +998 940930330 (Uzbekistan)

Annotation: in this article, the author explores the intersection of tourism and ethnopedagogy—a fascinating field where travel becomes a means of personal development through immersion in the culture, traditions, and everyday life of peoples. This article presents a selection of key concepts, themes, and ideas that will help compile high-quality material on this topic, including ethnopedagogy, ethnographic, and educational tourism.

Key words: tourism, ethnopedagogy, travel, culture, tradition, everyday life of peoples, museum and educational programs, folklore expeditions, educational potential.

В эпоху глобализации и цифровых технологий поиск своих корней и подлинных смыслов становится для человека насущной потребностью. На стыке двух, казалось бы, разных сфер — туризма и педагогики — рождается уникальное направление. Здесь путешествие перестает быть просто отдыхом и превращается в глубокий процесс воспитания личности через погружение в культуру, быт и этику народов.

Тема на стыке туризма и этнопедагогики — это увлекательное поле, где путешествие превращается в способ воспитания личности через погружение в культуру, традиции и быт народов.

Ниже представлена подборка и хотелось бы раскрыть в сжатом формате ключевых направлений, понятий и идей, которые помогут педагогу составить качественный материал по этой теме.

1. Основные понятия

Прежде всего, важно понимать, как эти две сферы переплетаются:

- Этнопедагогика — наука о народной педагогике, изучающая опыт воспитания детей у разных народов (сказки, игры, обряды,запреты).
- Этнографический туризм — вид туризма, целью которого является знакомство с бытом, культурой и традициями определенного этноса.

• Образовательный туризм — поездки, направленные на получение новых знаний и навыков через личный опыт в другой среде.

2. Формы реализации этнопедагогики в туризме

Туристические маршруты могут стать «живым учебником». Вот основные форматы:

А. Музейно-педагогические программы

Использование музеев под открытым небом (например, Кижи в России, Пирогово на Украине или Скансен в Швеции). Здесь туристы не просто смотрят на экспонаты, а участвуют в них:

- Мастер-классы по народным ремеслам (гончарное дело, ткачество);
- Реконструкция народных праздников (Масленица, Сабантуй, Навруз).

Б. Проживание в этно-деревнях (Гостевые дома)

Полное погружение в быт: сон на сеновале или в юрте, приготовление еды в печи, участие в традиционном сельском хозяйстве. Это формирует трудовое воспитание и уважение к чужому образу жизни.

В. Фольклорные экспедиции

Маршруты, включающие встречи с носителями языка, прослушивание легенд и сказаний у костра. Это мощный инструмент патриотического и эстетического воспитания.

3. Воспитательный потенциал (Чему учит такой туризм?)

1. Толерантность:

1. Формирование культуры межнационального общения. Понимание, что «другой» не значит «плохой».

2. Экологическое сознание: традиционные культуры обычно основаны на бережном отношении к природе (анимизм, почитание священных мест).

3. Связь поколений: изучение семейных традиций и почитание предков, что является фундаментом этнопедагогики.

4. Самоидентификация: через сравнение с другими культурами человек лучше понимает свои собственные корни.

Примерные темы для докладов или статей:

Если вам нужно развить тему глубже, обратите внимание на эти заголовки:

• «Игровые технологии народной педагогики в детском туризме»

(использование народных игр в походах).

«Роль этнографического туризма в формировании гражданской идентичности молодежи».

• «Гастрономический туризм как инструмент передачи этнопедагогических ценностей».

• «Этно-педагогические парки: зарубежный и отечественный опыт».

По нашему мнению, научные труды Г. Н. Волкова являются наиболее приемлемые на сего времени для их практических применений в сфере туризма, тем более что автор является основателем этнопедагогики как науки. Его идеи о «духовности народа» идеально ложатся в концепцию туризма. По его мнению «Этнопедагогика изучает процесс социального взаимодействия и общественного воздействия, в ходе которого воспитывается, развивается личность, усваивающая социальные нормы, ценности, опыт; собирает и систематизирует народные знания о воспитании и обучении детей, народную мудрость, отраженную в религиозных учениях, сказках, сказаниях, былинах притчах, песнях, загадках, пословицах и поговорках, играх, игрушках и пр., в семейном и общинном укладе, быте, традициях, а также философско-этические, собственно педагогические мысли и воззрения, т.е. весь педагогический потенциал, оказывающий влияние на процесс историко-культурного формирования личности»[3, с.3].

2. Научные библиотеки (eLibrary, CyberLeninka): ищите статьи по запросам «Этнотуризм как образовательная среда», «Педагогика туризма».

3. Программы ЮНЕСКО по сохранению нематериального культурного наследия, в которой отмечается, что “ Программы ЮНЕСКО по сохранению нематериального культурного наследия (НКН) базируются на Конвенции 2003 года, направленной на защиту живых традиций: устных традиций, исполнительских искусств, обычаев, ремесел и знаний о природе. Ключевые механизмы включают ведение списков (Репрезентативный, Срочной охраны), реестра передового опыта, а также финансовую и техническую помощь.Основные инструменты и программы:Репрезентативный список нематериального культурного наследия человечества: Включает элементы, отражающие разнообразие наследия (например, полонез, ахалтекинское коневодство, искусство бахши, ифтар).Список нематериального культурного наследия, нуждающегося в срочной охране: Включает элементы, находящиеся под угрозой исчезновения, требующие немедленных мер по сохранению (например, каракалпакский кобыз).Реестр передового опыта по сохранению: Содержит программы и проекты, признанные лучшими примерами сохранения живого наследия.Финансовая помощь: Выделение средств из Фонда нематериального культурного наследия на проекты по сохранению, документации и передаче знаний.ЮНЕСКО акцентирует внимание не на «замораживании» традиций, а на их передаче из поколения в поколение, поддерживая деятельность 182 стран, ратифицировавших Конвенцию”[4]

Важный нюанс: В современном мире этнопедагогика в туризме часто сталкивается с проблемой «псевдофольклора» (когда туристам показывают упрощенную, рыночную версию культуры). Настоящая этнопедагогика требует аутентичности.

Аутентичность в контексте этнопедагогики и туризма — это не просто «копия прошлого», а сохранение живого духа, смыслов и правдивости народных традиций. В эпоху глобализации и коммерции именно подлинность становится главным дефицитом и ценностью.

Вот основные аспекты, которые определяют аутентичность этнопедагогического процесса:

1. Отсутствие «сценичности» (Бытовая правда)

Настоящая этнопедагогика происходит в естественной среде, а не на сцене перед зрителями.

- Псевдо-культура: Профессиональные артисты в ярких атласных костюмах поют упрощенные песни.
- Аутентичность: Бабушка в деревне учит внука (или туриста) печь хлеб в той одежде, в которой она работает ежедневно, используя те же слова и жесты, что и её предки.
- Передача смыслов, а не только формы

2. В народной педагогике каждое действие имеет сакральный или воспитательный смысл:

- Формальный подход: Показать, как плести корзину, чтобы продать её как сувенир.
- Аутентичный подход: Объяснить, почему дерево для корзины берется в определенное время, какие заговоры при этом шепчутся и как этот труд воспитывает терпение и уважение к лесу.

3. Языковая среда

Язык — главный носитель кода культуры. Аутентичность невозможна без:

- Использования диалектизмов, пословиц, присказок.
- Сохранения оригинальных названий предметов быта (не «шкаф», а «поставец» или «кубел»).
- Передачи интонационного строя речи, который сам по себе является инструментом педагогического воздействия (колыбельные, пестушки).

4. Этнографическая точность среды

Предметный мир (материальная культура) должен соответствовать исторической правде:

- Материалы: Только натуральное дерево, глина, шерсть, кость. Никакого пластика или синтетики в «этно-уголке».
- Технологии: Использование ручного труда там, где он был исторически (например, ручное прядение вместо механического).

5. Этика и ритуальность

Народная педагогика строится на системе «табу» (запретов) и предписаний. Аутентичность сохраняется тогда, когда эти правила соблюдаются гостями и учениками:

- Уважение к «красному углу» в избе.
- Соблюдение гендерных или возрастных ролей в обряде.
- Понимание иерархии в семье (почитание старших).

Проблема «Диснейлендизации» (Макдональдизация культуры). Это главная угроза аутентичности. Когда этнопедагогику превращают в аттракцион, она теряет свою воспитательную функцию.

Пример: если обряд «вызывания дождя» проводится по расписанию трижды в день для групп туристов за деньги — он перестает быть этнопедагогическим актом и становится шоу.

Как проверить на аутентичность?

Задайте себе три вопроса:

1. Кто учит? (Носитель традиции или нанятый аниматор?)
2. Где учит? (В родной среде или в специально построенном павильоне?)
3. Зачем учит? (Чтобы передать знание или чтобы развлечь и получить прибыль?)

Настоящая этнопедагогика в туризме стремится к тому, чтобы гость на время стал «своим», влился в ритм жизни народа, а не оставался просто зрителем за стеклом.

Вот переработанный материал в формате структурированной научно-популярной статьи.

Живая кола традиций: как туризм становится инструментом этнопедагогики

Конвергенция понятий: когда путь учит

Чтобы понять, как работает этот механизм, важно рассмотреть три базовых элемента:

- Этнопедагогика — это сокровищница народной мудрости. Она изучает традиционный опыт воспитания: через сказки, обряды, игры и систему запретов (табу).
- Этнографический туризм — это «декорации» и среда, позволяющая соприкоснуться с живой историей этноса.
- Образовательный туризм — это вектор движения, где главной целью поездки становится приобретение новых навыков и трансформационный личный опыт.

Форматы погружения: от музея к реальности

Туристический маршрут сегодня может стать «живым учебником», если он облачен в правильную форму.

1. Музейно-педагогическая среда

Музеи под открытым небом (такие как Кижи, Пирогово или Скансен) предлагают переход от пассивного созерцания к соучастию. Посетитель не просто смотрит на прялку, он садится за неё. Мастер-классы по ремеслам и реконструкции календарных праздников (Масленица, Сабантуй, Навруз) позволяют буквально «прожить» фрагмент чужой жизни.

2. Этно-деревни и гостевые дома

Это формат максимального погружения. Сон на сеновале, приготовление еды в печи и участие в полевых работах формируют то, что в педагогике называют трудовым воспитанием. Человек начинает ценить чужой уклад жизни через физическое соприкосновение с ним.

3. Фольклорные экспедиции

Встречи с носителями языка и прослушивание легенд у костра — мощнейший инструмент эстетического и патриотического воспитания. Это передача знаний «из уст в уста», как это происходило столетиями.

Воспитательный потенциал: чему учит этно-путешествие?

Такой туризм решает важнейшие задачи формирования личности:

- **Толерантность:** понимание того, что «другой» — это не «плохой», а просто иной.
- **Экологическое сознание:** традиционные культуры всегда базировались на анимизме и почитании природы.
- **Связь поколений:** осознание ценности предков и семейных традиций.
- **Самоидентификация:** сравнивая себя с другими, человек четче видит свои собственные корни.

Проблема «Диснейлендизации» и вопрос аутентичности

Главный вызов современного этнотуризма — коммерциализация или «Макдональдизация» культуры. Когда обряд «вызывания дождя» проводится строго по расписанию трижды в день для групп за деньги, он перестает быть педагогическим актом и становится шоу.

Настоящая этнопедагогика требует аутентичности по четырем критериям:

- **Бытовая правда:** Отсутствие «сценичности». Настоящая бабушка-мастерица учит печь хлеб в своей рабочей одежде и в своем доме, а не на сцене в атласном костюме.
- **Глубина смыслов:** Важно не просто сплести корзину на продажу, а объяснить, почему дерево берут в определенный сезон и какие смыслы вкладываются в этот труд.
- **Языковой код:** Использование диалектизмов, пословиц и сохранение оригинальных названий предметов (не «шкаф», а «поставец»).
- **Соблюдение этики:** Уважение к внутренней иерархии семьи, правилам поведения в «красном углу» и народным запретам.

На страницах этнопедагогической теории Г.Н. Волкова для поиска педагогических закономерностей в этнотрадиционном образовании выделяются такие понятия, как «сущность народного идеала совершенного человека», «основные педагогические понятия народа (уход, воспитание, самовоспитание, перевоспитание, наставление, обучение, учение, приучение)», «ребенок как объект и субъект воспитания (родное дитя, сирота, приемыш, ровесник и друзья, чужие и посторонние дети, детская среда)», «функции воспитания (подготовка к труду, формирование нравственных черт характера, развитие ума, забота о здоровье, привитие любви к прекрасному)», «факторы воспитания (природа, труд, быт, искусство, религия, родное слово)», этноспецифические «методы воспитания (убеждение, пример, требование, приказ, разъяснение, поверье, приучение и упражнение, пожелание и благословение, заклинание, клятва, просьба, совет, намек, одобрение, упрек, укор, уговор, запрет, проклятие, брань, побои)», «средства воспитания (потешки, считалки, загадки, пословицы, поговорки, песни, мифы, сказки, легенды)», «организация воспитания (трудовое объединение детей и молодежи в действии, молодежные праздники)», «педагогическая роль коллективных форм в жизнедеятельности людей (семья, род, община, племя, народ, человечество, мысли)», «народные воспитатели (родители, старшие дети, уличные и общинные педагоги, безымянные, неизвестные, малоизвестные педагоги, их деятельность, мысли)» [3. С. 9-10].

Основными категориями этнопедагогики выступают:

- «этнопедагогическое» как «этнотрадиционное образовательное»;
- «этнопедагогическое явление» как непосредственное выражение традиционных для этноса методов, приемов, средств, организационных форм, субъектов и результатов воспитания и обучения;
- «этнопедагогический процесс» как традиционная для определенного этноса стихийно протекающая и специально организованная смена человеком образов самого себя, культуры и социальных отношений; «этно-педагогический подход» как взгляд с позиции общих, совпадающих по сути у многих народов традиционных образовательных явлений и процессов.

В заключении, хотелось, чтобы отличить качественный этнопедагогический продукт от аттракциона, прежде всего спросите себя: *Кто учит? Где учит? И главное — зачем учит?* Если цель — передать знание, а не просто развлечь, перед вами настоящая педагогика.

Таким образом, этнопедагогика в туризме — это способ сделать гостя «своим» на время путешествия. Это переход от роли зрителя за стеклом к роли активного участника культурного процесса, что и является высшей формой образования.

ЛИТЕРАТУРА

1. Авксентьев, А.В Этнические проблемы современности и культура межнационального общения : учеб. пособие [Текст] / А.В. Авксентьев, В.Л. Авксентьев. – Ставрополь, 1983. – 222 с.
2. Ангархаева, Е.А. Этнокультурное образование как детерминант личностного развития учащихся [Текст] : дис. … канд. пед. наук / Е.А. Ангархаева. – Иркутск, 2003. – 165 с.
3. Волков Г.Н. Этнопедагогика: Учеб. для студ. сред. и высш. пед. учеб. заведений. -- М.: Издательский центр «Академия», 1999. - 168 с.
4. Программы ЮНЕСКО по сохранению нематериального культурного наследия//https://www.google.com/search/1920/ Дата обращения 31 марта 2026г.

УДК 338.48:502/504-053.81:159.947.5

«ЗЕЛЁНЫЙ ТУРИЗМ И ПОВЕДЕНЧЕСКИЕ НАМЕРЕНИЯ ПОКОЛЕНИЯ Z: АНАЛИЗ НА ОСНОВЕ ТЕОРИИ ЗАПЛАНИРОВАННОГО ПОВЕДЕНИЯ»

Б. И. МАММЕТОВА
Научно-исследовательский институт развития туризма
Ташкент, Узбекистан
ORCID: https://orcid.org/0009-0004-3606-3596

Аннотация. В статье исследуется концепция зелёного туризма и его роль в системе устойчивого развития, с акцентом на поведенческие намерения поколения Z в отношении использования услуг зелёного туризма. Теоретической основой исследования выступает теория запланированного поведения (TPB), расширенная за счёт включения фактора обмена знаниями (knowledge sharing). Эмпирическая база сформирована на основе анкетирования 509 респондентов в возрасте 16–26 лет.

Результаты исследования показали, что при высоком уровне интереса к зелёному туризму уровень осведомлённости остаётся недостаточным. Установлено, что ключевыми детерминантами поведенческих намерений являются отношение и воспринимаемый поведенческий контроль, в то время как субъективные нормы статистически значимого влияния не оказывают. Выявлено, что обмен знаниями оказывает опосредованное влияние на поведение через формирование позитивного отношения к зелёному туризму.

Полученные результаты подчёркивают необходимость развития экологического образования и инфраструктуры как ключевых факторов продвижения устойчивых туристских практик.

Ключевые слова. Зелёный туризм, устойчивый туризм, поколение Z, теория запланированного поведения, экологическое поведение, обмен знаниями

B. I. MAMMETOVA
Research Institute for Tourism Development
Tashkent, Uzbekistan

Abstract. This study examines the concept of green tourism and its role in sustainable development, focusing on Generation Z's behavioral intentions toward green tourism services. The research is grounded in the Theory of Planned Behavior (TPB) and extends the model by incorporating knowledge sharing as an additional determinant. Empirical data were collected through a survey of 509 respondents aged 16–26 and analyzed using a structural modeling approach. The

results indicate that while Generation Z demonstrates a high level of interest in green tourism, their conceptual knowledge remains limited. Attitude and perceived behavioral control significantly influence behavioral intention, whereas subjective norms show no significant effect. Knowledge sharing plays a critical role in shaping positive attitudes toward green tourism. The findings highlight the importance of environmental education and infrastructure development in promoting sustainable tourism practices.

Keywords. Green tourism, sustainable tourism, Generation Z, Theory of Planned Behavior, knowledge sharing, environmental behavior

Введение. В условиях нарастающих глобальных экологических вызовов и изменения климата переход к устойчивым моделям развития становится объективной необходимостью. Туризм, являясь одной из наиболее динамично развивающихся отраслей мировой экономики, одновременно способствует экономическому росту и оказывает значительное давление на окружающую среду.

В этом контексте формируется концепция зелёного туризма, направленная на минимизацию негативного воздействия туристской деятельности, сохранение природных ресурсов и поддержку местных сообществ. В отличие от традиционных форм туризма, зелёный туризм предполагает интеграцию принципов устойчивости на всех этапах формирования туристского продукта.

Особую актуальность приобретает изучение поведенческих установок поколения Z, которое характеризуется высокой экологической осознанностью и выступает ключевым драйвером трансформации потребительских моделей.

Обзор литературы. Концепция устойчивого туризма получила широкое освещение в научной литературе (UNEP & UNWTO, 2005; Butler, 1991). Зелёный туризм рассматривается как его прикладная форма, ориентированная на экологическую устойчивость, рациональное использование ресурсов и социальную ответственность.

Теория запланированного поведения (Ajzen, 1991) является одной из наиболее распространённых моделей объяснения потребительского поведения. Согласно данной теории, поведенческое намерение определяется тремя факторами: отношением, субъективными нормами и воспринимаемым поведенческим контролем.

Современные исследования (Han et al., 2010; Nguyen et al., 2023) подчёркивают значимость когнитивных факторов и экологической осведомлённости. Однако роль обмена знаниями в формировании поведения в сфере зелёного туризма остаётся недостаточно изученной.

Методология исследования. Методологическая база исследования сформирована на основе интеграции количественных методов анализа и поведенческих теорий, применяемых в современной туристской науке.

Ключевым теоретическим основанием выступает теория запланированного поведения (Theory of Planned Behavior, TPB), разработанная Ajzen, которая позволяет объяснить механизмы формирования поведенческих намерений через три базовых конструкта:

- отношение к поведению (attitude),
- субъективные нормы (subjective norms),
- воспринимаемый поведенческий контроль (perceived behavioral control).

В рамках данного исследования классическая модель TPB была расширена за счёт включения дополнительной переменной — обмена знаниями (knowledge sharing), что позволило углубить анализ факторов формирования экологически ориентированного поведения.

Эмпирическая часть исследования базируется на результатах социологического опроса, проведённого среди 509 респондентов, представляющих поколение Z (возрастная группа 16–26 лет).

Применены следующие методы исследования:

- количественный анализ данных (описательная статистика, процентное распределение);
- сравнительный анализ;
- интерпретационный анализ поведенческих паттернов;
- элементарная верификация гипотез в рамках поведенческой модели.

Обработка данных осуществлялась с целью выявления взаимосвязей между когнитивными, социальными и поведенческими факторами, определяющими выбор зелёных туристских услуг.

Теоретические основы зелёного туризма. Зелёный туризм представляет собой форму устойчивой туристской деятельности, ориентированной на минимизацию экологического ущерба, сохранение биоразнообразия и поддержку локальных сообществ. Его концептуальная сущность заключается в интеграции экологических принципов во все стадии туристского продукта — от планирования до потребления.

Согласно современным исследованиям, туристская индустрия генерирует около 8% глобальных выбросов углерода, что обусловливает необходимость внедрения устойчивых практик.

Ключевые принципы зелёного туризма включают:

- рациональное использование природных ресурсов;
- сокращение экологического следа;
- развитие локальной экономики;
- сохранение культурной идентичности;
- формирование экологической культуры потребителей.

Международный опыт (Коста-Рика, Словения, Новая Зеландия, Бутан) демонстрирует, что устойчивые модели туризма могут обеспечивать баланс между экономическим ростом и экологической безопасностью.

Поведенческие аспекты: поколение Z. Поколение Z представляет собой уникальную социальную группу, сформированную в условиях цифровой среды и глобальных экологических дискурсов. Для данной группы характерны: высокая экологическая чувствительность; ориентация на устойчивое потребление; восприимчивость к экологической информации.

В рамках модели TPB сформулированы следующие гипотезы:

- H1: обмен знаниями оказывает положительное влияние на отношение к зелёному туризму;
- H2: отношение влияет на поведенческое намерение;
- H3: субъективные нормы влияют на поведение;
- H4: воспринимаемый контроль влияет на принятие решений.

Полученные результаты демонстрируют, что поведенческая модель зелёного туризма среди поколения Z имеет выраженную когнитивно-ориентированную структуру. В отличие от традиционных моделей потребительского поведения, где значительную роль играют социальные нормы, в данном исследовании фактор субъективных норм не показал статистически значимого влияния на поведенческие намерения.

Это свидетельствует о том, что поколение Z характеризуется высокой степенью индивидуализации принятия решений и меньшей зависимостью от социального давления. Основным драйвером выступает отношение (attitude), сформированное на основе знаний и осведомлённости.

Особую значимость имеет фактор knowledge sharing, который оказывает косвенное, но сильное влияние на поведение через формирование позитивного отношения. Таким образом, подтверждается цепочка:

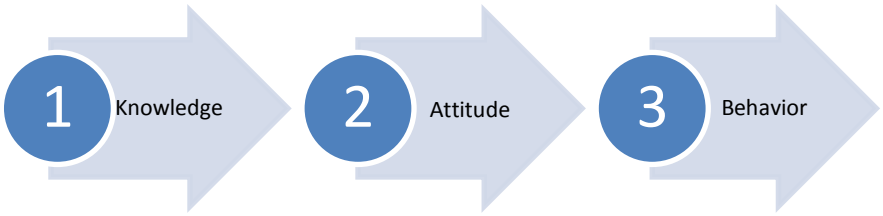

Данный результат соответствует современным исследованиям в области устойчивого потребления, где когнитивные факторы играют ключевую роль.

Кроме того, значимое влияние perceived behavioral control указывает на важность доступности зелёных туристских услуг. Даже при наличии позитивного отношения, ограниченность ресурсов и инфраструктуры может сдерживать поведение.

Результаты и обсуждение. Анализ эмпирических данных выявил ряд принципиальных закономерностей:

- уровень осведомлённости о зелёном туризме остаётся низким (28%);
- при этом уровень интереса существенно выше (более 60%);
- формируется высокий потенциал будущего спроса (65,8% готовы выбрать зелёный туризм);

Экологическое поведение демонстрирует устойчивую положительную динамику:

- 74,6% готовы соблюдать экологические нормы;
- 77,7% ориентированы на экологичный транспорт;
- более 60% склонны к ресурсосбережению и сортировке отходов.

Наиболее предпочтительные формы туризма:

- экотуризм — 40,8%;
- природные территории — 33,1%;
- природные территории — 33,1%.

Ключевыми факторами развития выступают:

- экологическая инфраструктура;
- институциональная поддержка;
- экологическое образование (доминирующий фактор).

Принципиально важно, что субъективные нормы не показали значимого влияния, тогда как отношение и perceived control являются ключевыми драйверами поведения. Дополнительно подтверждено, что:

Заключение

Результаты исследования подтверждают, что зелёный туризм обладает значительным потенциалом развития в условиях трансформации потребительских моделей. Поколение Z

выступает ключевым драйвером этого процесса, однако ограниченность знаний сдерживает реализацию данного потенциала.

Критически важными направлениями развития являются:

- институционализация экологического образования;
- развитие устойчивой туристской инфраструктуры;
- стимулирование экологически ответственного поведения;
- интеграция знаний в туристскую политику и бизнес-практики.

Таким образом, зелёный туризм следует рассматривать не как нишевый сегмент, а как стратегическое направление трансформации всей туристской индустрии.

ЛИТЕРАТУРА

1. The Rise of Green Tourism: How Travelers Are Redefining Sustainability // Ecobnb (blog). – 20 May 2025. – URL: https://ecobnb.com/blog/2025/05/rise-green-tourism-how-travelers-redefining-sustainability/

2. New Report Reveals Growing Desire for Sustainable Travel // Ecobnb (blog). – 9 July 2022. – URL: https://ecobnb.com/blog/2022/07/growing-desire-sustainable-travel-information/

3. Azam, Mehdi & Tapan Sarker (2011). Green Tourism in the Context of Climate Change towards Sustainable Economic Development in the South Asian Region. Journal of Environmental Management and Tourism.

4. UNEP UNWTO. (2005). Making Tourism More Sustainable: A Guide for Policy Makers. New York: UNEP UNWTO

5. Azam, Mehdi and Tapan Sarker. (2011). Green Tourism in the Context of Climate Change towards Sustainable Economic Development in the South Asian Region. Journal of Environmental Management and Tourism. Vol 2.

6. Ngo Van Quang va Van Khanh Ha. Research on the Behavior of Gen Z on Using of Green Tourism: The Role of Knowledge Sharing // International Journal of Professional Business Review, Vol. 8, Issue 8 (Aug. 2023). – DOI: https://doi.org/10.26668/businessreview/2023.v8i8.3172; URL: https://www.
researchgate.net/publication/373372369_Research_on_the_Behavior_of_Gen_Z_on_Using_of_Green_Tourism_The_Role_of_Knowledge_Sharing/download.

7. C. Tang, Y. Han, and P. Ng, “Green consumption intention and behavior of tourists in urban and rural destinations”, Journal of Environmental Planning and Management.

8. B. Yue, G. Sheng, S. She, and J. Xu, “Impact of consumer environmental responsibility on green consumption behavior in China: The role of environmental concern and price sensitivity”, Sustainability

УДК 338.48:81’246.2:316.7

THE ROLE OF LANGUAGE IN TOURISM: HOW LINGUISTIC DIVERSITY SHAPES TRAVEL EXPERIENCES

RAHMATULLOEVA GULNORA ABDULLOEVNA
Candidate of Philological sciences, Department of Forieng languages and intercultural Cummunication, international University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan, Address: 734055, Dushanbe, Republic of Tajikistan, Borbad Avenue, 48/5. 934100705. E-mail gul.rakhmatulloeva

Abstract. This study investigates the role of language in tourism and examines how linguistic diversity influences travel experiences in Tajikistan. Tourism contributes significantly to economic development, cultural exchange, and knowledge acquisition, while language serves as a primary

medium of communication between local communities and international visitors. Language barriers can limit cultural engagement and reduce tourist satisfaction, whereas multilingualism facilitates interaction, enhances understanding, and promotes meaningful experiences. This research focuses on the linguistic diversity of both tourists and local populations, highlighting how multilingual skills and translation services can benefit local businesses, guides, and scholars visiting the country. By analyzing the intersection of language, culture, and tourism, the study demonstrates that fostering linguistic awareness and promoting multilingual communication can reduce barriers, enrich tourist experiences, and support sustainable socio-economic and cultural development.

Keywords: language, local barriers, multilingualism, tourism, cultural exchange, Tajikistan

НАҚШИ ЗАБОН ДАР САЙЁҲӢ: ЧӢ ТАВР ГУНОГУНИИ ЗАБОНӢ ТАҶРИБАҲОИ САЁҲАТРО ТАШАККУЛ МЕДИҲАД

РАҲМАТУЛЛОЕВА ГУЛНОРА
номзади илмҳои филологӣ, омӯзгори кафедраи забонҳои хориҷӣ ва байнифарҳангии Донишгоҳи байналмилалии сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон
Нишонӣ: 734055, ш. Душанбе, Ҷумҳурии Тоҷикистон, хиёбони Борбад, 48/5.
Телефон: 934100705. E-mail gul.rakhmatulloeva

Аннотатсия. Мақолаи "Нақши забон дар сайёҳӣ: Чӣ гуна гуногунии забонӣ таҷрибаи сайёҳиро ташаккул медиҳад" нақши калидии забонро дар бахши сайёҳӣ баррасӣ мекунад. Дар он таъкид шудааст, ки гуногунии забонӣ на танҳо сайёҳони хориҷиро ҷалб мекунад, балки муошарати онҳоро бо ҷомеаҳои маҳаллӣ низ осон мекунад. Бо пешбурди муошарати бисёрзабона, забон монеаҳоро байни сайёҳон ва сокинони маҳаллӣ коҳиш медиҳад, мубодилаи фарҳангиро беҳтар мекунад, сифати таҷрибаи сайёҳиро беҳтар мекунад ва манфиатҳои иқтисодӣ ва иҷтимоиро дастгирӣ мекунад. Таҳқиқот нишон медиҳад, ки донистани забонҳои маҳаллӣ ва хориҷӣ сафарро дастрастар мекунад ва ба сайёҳон имкон медиҳад, ки самаранок ҳаракат кунанд ва фаҳмиши мутақобиларо байни меҳмонон ва сокинони маҳаллӣ тақвият диҳанд. Дар мақола аҳамияти забон ҳамчун воситаи рушди сайёҳӣ ва тақвияти ҳамкории байнифарҳангӣ таъкид шудааст.

Калидвожаҳо: забон, монеаҳои маҳаллӣ, бисёрзабонӣ, сайёҳӣ, мубодилаи фарҳангӣ, Тоҷикистон

РОЛЬ ЯЗЫКА В ТУРИЗМЕ: КАК ЯЗЫКОВОЕ РАЗНООБРАЗИЕ ФОРМИРУЕТ ТУРИСТИЧЕСКИЙ ОПЫТ

РАХМАТУЛЛОЕВА ГУЛЬНОРА
Кандидат филологических наук, преподаватель кафедры иностранных языков и межкультурной коммуникации Международный университет туризма и предпринимательства Таджикистана
Адрес: 734055, г. Душанбе, Республика Таджикистан, проспект Борбад 48/5.
E-mail gul.rakhmatulloeva , телефон: 934100705.

Аннотация. Статья *«Роль языка в туризме: как лингвистическое разнообразие формирует туристический опыт»* рассматривает ключевую роль языка в туристическом секторе. В ней подчеркивается, что лингвистическое разнообразие не только привлекает иностранных туристов, но и облегчает их взаимодействие с местными сообществами. Продвигая многоязычное общение, язык снижает барьеры между туристами и жителями, улучшает культурный обмен, повышает качество туристического опыта и поддерживает экономические и социальные выгоды. Исследование показывает, что знание как местных, так

и иностранных языков делает путешествия более доступными, позволяя туристам эффективно ориентироваться на местах и способствуя взаимопониманию между посетителями и местным населением. Работа подчеркивает важность языка как инструмента развития туризма и укрепления межкультурного взаимодействия.

Ключевые слова: язык, местные барьеры, многоязычие, туризм, культурный обмен, Таджикистан

Introduction. Tourism is a global activity that involves people traveling from one place to another for various purposes, such as leisure, business, and cultural exploration. It plays a significant role in modern society by contributing to economic development, cultural exchange, and personal enrichment. Tourists not only visit new places but also experience different lifestyles, traditions, and social practices in both urban and rural environments. According to the World Tourism Organization (2019), tourism refers to the activity of traveling and staying in places outside one's usual environment for less than one consecutive year for leisure, business, or other purposes.

Linguistics, as a field within Linguistics, focuses on the scientific study of language, including its structure, meaning, and use in human communication. Language is a fundamental human ability that enables individuals to interact, share ideas, and understand cultural practices. As argued by Noam Chomsky (1965), language is an innate human capacity, which allows individuals to acquire and use language naturally.

Language plays a crucial role in tourism because it serves as the primary tool for communication between tourists and local communities. Before visiting a destination, many tourists attempt to learn basic elements of the local language in order to better understand the culture, food, and social norms of the place they are visiting. This shows that language and tourism are closely interconnected. Effective communication enhances tourists' experiences, while language barriers can create misunderstandings and limit cultural engagement.

This study focuses on the importance of linguistic diversity in tourism, particularly how language influences communication between local and international visitors. Language is not only a means of interaction but also a reflection of cultural identity, making it a key factor in shaping travel experiences.

Research question

How does language influence tourists' experiences and the development of tourism?

Language plays a central role in shaping tourists' experiences by enabling communication with local communities, facilitating cultural exchange, and reducing misunderstandings. In Tajikistan, for example, visitors from neighboring countries benefit from shared languages such as Russian, while tourists from non-neighboring countries often rely on guides or translation tools to navigate language barriers. This demonstrates that linguistic competence directly affects both individual tourist satisfaction and the broader development of the tourism sector.

Language and Tourist Experiences.

Language barriers are widely recognized as a major challenge in transcultural communication, particularly within the context of tourism. Tourists are often aware of these linguistic difficulties, which can significantly influence their choice of destinations, their preparation before travel, the nature of their interactions with local communities, and ultimately the quality of their overall experience. As discussed by Erik Cohen and Robert Cooper (1986), language plays a crucial role in shaping tourist–host interactions, yet it has received limited systematic attention in both sociological and sociolinguistic studies. Much of the earlier research has focused primarily on how tourism affects local linguistic patterns, while less attention has been given to how tourists themselves experience language-related challenges. Nevertheless, sociolinguistic concepts such as pidginization, creolization, and *foreigner talk* highlight the adaptive strategies used when speakers of different languages interact, which are highly relevant in tourism settings.

In this context, language knowledge becomes a key factor in enhancing tourists' experiences. Many travelers attempt to learn basic expressions or common phrases of the local language or dialect before visiting a destination, which helps them communicate more effectively and engage more deeply with the local culture. In addition, modern technological tools, such as Duolingo, support language learning and facilitate communication between tourists and local populations. In many developing regions, translators and tour guides also play an essential role in bridging communication gaps. However, even in the absence of a shared language, tourists and locals often rely on non-verbal communication, such as gestures and visual cues, to interact.

For example, in remote areas such as the Pamir Mountains, tourists frequently encounter local communities where younger generations may have limited but functional knowledge of widely spoken languages such as English or Russian, enabling basic communication. This is particularly important for tourists who visit for specific purposes, such as research, where familiarity with local dialects or commonly used second languages significantly enhances their ability to work and interact effectively. Moreover, language proficiency allows tourists to actively participate in cultural and social activities, including visiting historical sites, attending festivals, and engaging in traditional ceremonies. Therefore, language not only facilitates communication but also enriches cultural understanding and strengthens the connection between tourists and host communities.

From a theoretical perspective, language functions as a global medium of communication and is central to the concept of linguistic diversity, which refers to the coexistence of multiple languages within a society or across regions. In tourism, this diversity creates both opportunities for cultural exchange and challenges in communication. One common solution is the use of a *lingua franca*, a shared language that enables interaction between speakers of different native languages. English, for example, serves as a global lingua franca in tourism, allowing communication between international tourists and local populations. When a shared language is not available, communication may still occur through translators, guides, gestures, or digital tools. Consequently, language remains a fundamental element in tourism, influencing not only individual experiences but also broader patterns of interaction and development within the tourism industry

Language & Communication. Language barriers are a major obstacle in tourism, affecting both tourists and local communities. Tourists often encounter difficulties when they do not understand the local language, which can influence their choice of destinations, trip preparations, and the quality of their interactions (Mathieson & Wall, 1982). Misunderstandings may occur in simple everyday situations, such as asking for directions, ordering food, or using transportation services. For example, a tourist asking a taxi driver for a hotel may experience very limited communication:

Tourist: Do you know where the Hayat Regency is?

Taxi driver: Yes.

Taxi driver: Where are you from?

Tourist: The UK.

This short exchange illustrates how limited language knowledge can lead to discomfort or confusion for both the tourist and the local. Misunderstandings may even arise due to unfamiliarity with local rules, cultural customs, or gestures, sometimes causing frustration or unintentional disrespect.

In regions where international languages are less commonly spoken, such as remote areas like Pamir, language barriers are particularly noticeable. Young locals may know basic English, but tourists still benefit from learning key phrases or relying on language brokers. Language brokers, tour guides, or translators are essential in helping tourists navigate these linguistic challenges while also providing cultural insights and explanations (Cohen, 1985c).

Modern technology also offers solutions. Translation apps, like Duolingo, and other digital tools can assist tourists in communicating independently. Even basic language skills allow tourists to participate in local activities, attend festivals or weddings, and engage with the host community more

effectively. In some countries, knowing a dominant second language, such as Russian in Central Asia, can make interactions smoother for both tourists and researchers.

Despite these tools and strategies, language barriers remain a significant challenge in tourism. The combination of language learning, the use of technology, and support from language brokers helps reduce these challenges, ensuring that tourists can navigate foreign destinations, engage in cultural experiences, and communicate with locals in a respectful and meaningful way.

Language & Culture

The National Center for Cultural Competence defines culture as an "integrated pattern of human behavior that includes thoughts, communications, languages, practices, beliefs, values, customs, courtesies, rituals, manners of interacting and roles, relationships and expected behaviors of a racial, ethnic, religious or social group; and the ability to transmit the above to succeeding generations" (National Center for Cultural Competence, n.d.). This definition emphasizes that **language is not merely part of culture; it embodies and defines culture itself**. The culture associated with a language cannot be fully understood by simply learning about celebrations, folk songs, or customs—it is a much broader social force that permeates daily interactions, social norms, and identity.

Language represents culture because it carries the values, beliefs, and customs of a community. It is a reflection of identity and a medium through which cultural knowledge is transmitted. For tourists, learning the local language provides more than the ability to communicate; it allows them to **gain insight into local customs, rituals, and the subtle "gems" of cultural identity**. By engaging with the language, tourists can experience a deeper connection with the local community, participate meaningfully in cultural activities, and respect social norms (Boes Naderer, year).

Research in tourism contexts also highlights that tourists enjoy hearing or learning local languages because it enhances the **authenticity of their experiences**. According to Boes Naderer in *The Language-Culture Link in Exolinguistic Tourism Service Encounters*, engaging with local languages helps tourists navigate cultural expectations, interact respectfully with residents, and gain insider perspectives that would be inaccessible through mere observation. Learning basic phrases or attempting to communicate in the local language fosters cultural immersion and facilitates meaningful interactions, making the trip more memorable and genuine.

Language in tourism is therefore both a **practical tool for communication** and a **gateway to understanding culture**. By learning the local language, tourists can enrich their travel experiences, deepen their appreciation of cultural heritage, and engage more authentically with communities, creating meaningful and memorable interactions.

Globalization & English

Globalization, defined by Anthony Giddens (1990) as the intensification of worldwide social relations, has significantly increased the movement of people, goods, and information across borders. One of the key outcomes of this process is the global spread of English. According to David Crystal (2003), English has achieved the status of a global language due to its dominant role in science, technology, international business, and tourism. The expansion of digital communication has further reinforced its position as a primary medium of global interaction.

English is widely used in tourism because it functions as a *lingua franca*, enabling communication between individuals who do not share a common native language. Tourists frequently rely on English to perform essential activities such as booking accommodation, requesting services, and navigating unfamiliar environments. In certain regions, such as Central Asia, other languages like Russian also operate as important secondary means of communication, facilitating interaction between local populations and international visitors. This demonstrates that global and regional languages play a crucial role in supporting tourism activities.

The use of English in tourism also generates significant economic benefits. Individuals who possess proficiency in English or other widely spoken languages are better positioned to engage with

tourists, promote local businesses, and increase their income, particularly during peak tourism seasons. In this context, language serves not only as a communicative tool but also as an economic resource that contributes to local development and improved living standards.

However, the dominance of English may also have negative consequences for local languages and cultural identity. The increasing use of English and borrowed lexical items can lead to the gradual erosion of indigenous languages, dialects, and linguistic diversity. This process may weaken cultural identity and reduce the transmission of traditional knowledge. Furthermore, reliance solely on global languages may contribute to cultural misunderstandings, particularly when tourists lack awareness of local customs, values, and social norms.

For this reason, it is important that tourism destinations do not rely exclusively on English. While it remains a practical tool for global communication, a multilingual approach is essential. The inclusion of additional languages, such as Chinese, Spanish, or Hindi, along with the provision of translators and guides, can enhance communication and inclusivity. At the same time, tourists should be encouraged to acquire basic knowledge of local languages and cultural practices in order to promote respectful and meaningful interactions.

Local Impact: Language and Tourism in Tajikistan

The impact of language on tourism can be clearly observed in Tajikistan, where communication barriers remain a common challenge. The main languages used in the tourism sector are Tajik, Russian, and increasingly English. Although many people are learning English, Russian still plays an important role in everyday communication. However, in practice, these languages are not always sufficient for effective interaction between tourists and local communities.

Tourists in Tajikistan often face language barriers, particularly in rural or less developed areas. Even though English and Russian are taught in schools and universities, many local people have limited speaking proficiency. As a result, communication between tourists and locals may be restricted, which can affect service quality and overall tourist experience. From a personal perspective, relying only on English and Russian is not enough for the full development of tourism in the country. It is important to promote the learning of additional languages to improve communication and expand opportunities.

Local people use different methods to communicate with foreign visitors. In many cases, they rely on translators or tour guides. In other situations, they use technological tools such as translation devices or mobile applications. Additionally, gestures and body language are commonly used to overcome communication difficulties. While these strategies help in basic interactions, they are often limited and may not support deeper understanding between tourists and locals.

According to the Government of the Republic of Tajikistan (2018), tourism is a rapidly growing global industry with significant economic potential. In 2011, global tourism investment reached approximately 800 billion USD, representing 4.9% of total global investment, and it was projected to reach 1.3 trillion USD by 2022. Furthermore, tourism contributes to job creation, supporting around 277 million jobs worldwide, with expectations of reaching 350 million. The number of international tourist trips has also increased significantly, from 1.2 billion in 2017 to a projected 1.8 billion by 2030. These trends show that developing countries such as Tajikistan have strong potential to benefit from tourism growth.

However, to fully take advantage of these opportunities, it is essential to address language barriers. Improving language education and promoting multilingual communication can enhance tourist experiences, support local businesses, and contribute to sustainable tourism development in Tajikistan.

Discussion

Tajikistan attracts both domestic and international tourists, with a majority of foreign visitors originating from neighboring countries such as Uzbekistan, Russia, Kyrgyzstan, Kazakhstan, and Turkmenistan. In 2025, **2,104.7 thousand foreign nationals visited Tajikistan**; among these visitors **53.1 % came from Uzbekistan and 29.3 % from Russia**, while smaller proportions arrived from

Kyrgyzstan, Kazakhstan, and Turkmenistan — reflecting the dominance of regional travel in the country's tourism sector.

Tourists from neighboring Central Asian states share linguistic and cultural affinities with local communities in Tajikistan, particularly through the widespread use of **Russian as a lingua franca**. This shared language reduces the need for professional guides or translators; such visitors can independently explore historical sites, navigate cities using maps, and communicate effectively with locals without extensive external assistance.

In contrast, tourists from non-neighboring countries—including Germany, the United States, South Korea, the United Kingdom, and others—constitute a much smaller share of visitors and often face significant **language barriers**. For example, among visitors from countries outside the Commonwealth of Independent States (CIS), only **8.2 % of total arrivals were from non-CIS countries** in 2025, which includes many Western and Asian nations with different native languages. Most tour guides in Tajikistan are proficient primarily in English, which can limit communication for visitors who speak other languages, underscoring the need for **multilingual guides and translation services** to enhance the accessibility and quality of the tourist experience for a broader international audience.

Language in tourism functions as both a **barrier and a benefit**. While linguistic differences may impede communication and limit cultural engagement for some visitors, they also create opportunities for economic growth, cultural exchange, and employment in the tourism sector. Strengthening multilingual services could encourage deeper cultural understanding, enhance visitor satisfaction, and stimulate local economic activity by enabling tourists to participate more fully in guided tours, cultural events, and community interactions.

Balancing global communication with the preservation of local identity requires strategic measures, such as offering tours in multiple languages, providing translated informational materials, and supporting initiatives that promote local traditions while facilitating communication. These approaches can improve the overall tourism experience, support economic development, and foster linguistic diversity among both tourists and the local population.

Conclusion

International tourism plays a significant and multifaceted role in Tajikistan, influencing not only the local economy but also the national budget and overall development. The influx of foreign visitors generates revenue for local businesses, supports employment in the hospitality and service sectors, and promotes the preservation and presentation of cultural heritage. Beyond the economic dimension, tourism provides opportunities for cross-cultural exchange, allowing both visitors and local residents to share knowledge, traditions, and perspectives.

Language emerges as a critical tool in this process, serving as the primary medium through which tourists engage with local communities, understand cultural practices, and navigate the country. Effective communication reduces misunderstandings, enhances the quality of tourist experiences, and strengthens interactions between visitors and hosts. Furthermore, language skills offer broader societal benefits: encouraging the local population to learn multiple languages not only improves employability within the tourism sector but also fosters knowledge acquisition, cultural awareness, and economic growth.

Tourists visit Tajikistan not only to explore its natural beauty and historical sites but also to learn about its culture, lifestyle, and the languages spoken by its people. In this sense, the preservation and promotion of the Tajik language are essential, as language represents an inseparable component of cultural identity. At the same time, the younger generation should expand their linguistic competence beyond English and Russian, focusing on languages that correspond to the primary tourist markets. Multilingual proficiency among guides, interpreters, and local residents can transform communication barriers into opportunities for education, business, and cross-cultural engagement.

This study demonstrates that language is both a facilitator and a benefit in tourism: it is indispensable for effective communication, cultural exchange, and economic development. By promoting multilingualism, improving language education, and supporting culturally informed tourism policies, Tajikistan has the potential to become a hub for international tourism, linguistic learning, and intercultural dialogue.

Ultimately, language is not merely a practical tool; it is an integral part of the travel experience. Its proper integration into tourism strategy can ensure that visitors fully engage with the country's cultural richness while enabling local communities to maximize economic, educational, and social benefits. Fostering a multilingual, culturally aware tourism environment will position Tajikistan as a model for how language and tourism together can drive sustainable national growth and global connectivity.

REFERENCES:

1. World Tourism Organization. (2019). *International tourism highlights*. UNWTO.
2. Chomsky, N. (1965). *Aspects of the theory of syntax*. MIT Press.
3. Cohen, E., & Cooper, R. (1986). Language and tourism. *Annals of Tourism Research, 13*(4), 533–563.
4. Ferguson, C. A. (1971). Absence of copula and the notion of simplicity: A study of normal speech, baby talk, foreigner talk, and pidgins. In D. Hymes (Ed.), *Pidginization and creolization of languages* (pp. 141–150). Cambridge University Press.
5. Hymes, D. (1971). *Pidginization and creolization of languages*. Cambridge University Press.
6. Schmitt, P. (1982). *Discusses the role of translators and their focus on linguistic exactitude*. (Unverified publication details — add journal/book if available).
7. Garcia-Landa, J. (1981/1982). *Defines translators as "professionals of understanding."* (Unverified publication details — add journal/book if available).
8. Cohen, E. (1985c). *Explains the broader role of language brokers, including guides, in cultural and social mediation.* (Unverified publication details — add journal/book if available).
9. Mathieson, A., & Wall, G. (1982). *Tourism: Economic, physical, and social impacts*. Longman.
10. Government of the Republic of Tajikistan. (2018). *Development Strategy of Tourism in the Republic of Tajikistan*.
11. Agency on Statistics under the President of the Republic of Tajikistan. (2025). *Foreign visitor data for 2025*. (Use the official report or website URL as the source).

UDC:338.48:004.738

DIGITALIZATION OF TOURISM AS A FACTOR OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

ISHTUKHTAYEVA FERUZA KHURSHIT-QIZI
Samarkand State Institute
of Foreign Langugaes second-year Master's student
Тел.: +998(90) 270 01 30. **E-mail*:*** **ishtuxtaevaferuza@gmail.com (Uzbekistan)**

Abstract: The article examines the impact of digitalization on the development of the tourism industry in the context of sustainable economy formation. Key directions of digital technologies implementation, including online platforms, mobile applications, artificial intelligence and big data, are analyzed. Special attention is paid to their role in improving tourism services, managing tourist flows and ensuring a balance between economic, social and environmental aspects. The experience of Uzbekistan, as well as challenges and prospects of digital transformation are considered.

Keywords: Digitalization, tourism, sustainable development, digital technologies, innovation, online platforms.

ЦИФРОВИЗАЦИЯ ТУРИЗМА КАК ФАКТОР УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

ИШТУХТАЕВА ФЕРУЗА ХУРШИТ кызы- студент второго курса магистратуры
Самаркандский государственный институт иностранных языков,
Тел.: +998(90) 270 01 30 E-mail: ishtuxtaevaferuza@gmail.com. (Узбекистан)

Аннотация: В статье рассматривается влияние цифровизации на развитие туристической отрасли в условиях формирования устойчивой экономики. Анализируются ключевые направления внедрения цифровых технологий, включая онлайн-платформы, мобильные приложения, искусственный интеллект и большие данные. Особое внимание уделяется их роли в повышении эффективности туристических услуг, управлении туристическими потоками и обеспечении баланса между экономическими, социальными и экологическими аспектами развития. Рассматривается опыт Узбекистана, а также выявляются основные проблемы и перспективы цифровой трансформации туризма.

Ключевые слова: Цифровизация, туризм, устойчивое развитие, цифровые технологии, инновации, онлайн-платформы.

Introduction. Tourism is one of the most important sectors of the global economy, contributing not only to economic growth but also to social and cultural development [1,p.12]. The digitalization of tourism has opened up new opportunities to improve accessibility, convenience, and efficiency of services, allowing tourists and industry stakeholders to interact more effectively through online platforms and mobile applications. Digital technologies also support sustainable tourism by optimizing travel routes, managing tourist flows, reducing paper usage, and minimizing environmental impact [6, p.215].

The importance of digitalization has increased after the COVID-19 pandemic, which accelerated the adoption of online solutions and highlighted the need for integrating sustainable practices [3, p. 81]. Smart tourism platforms, online booking systems, and social media tools not only enhance the tourist experience but also promote sustainability by influencing behavior and reducing ecological footprints [5, p. 22; 7, p. 237].

Despite these benefits, many regions face challenges in implementing digital technologies due to limited infrastructure, lack of skilled personnel, and financial constraints [4, p. 130]. There is also a tension between the growth of mass tourism and the preservation of ecological and cultural resources [10,p.91]. Therefore, analyzing the role of digitalization in sustainable tourism development is crucial for balancing economic growth with environmental and social responsibility.

The objective of this study is to examine how digitalization affects sustainable tourism and to identify the main areas where digital tools can be applied effectively [2, p. 50]. To achieve this, the study focuses on several tasks: analyzing modern digital technologies in tourism, assessing their impact on economic, environmental, and social aspects, identifying best practices, and developing recommendations for implementation [9, p. 18].

The object of the research is the tourism sector under digitalization, while the subject is the impact of digital technologies on sustainable tourism development. The study uses literature and data analysis, comparative methods, case studies, and sociological approaches such as surveys and questionnaires.

Section 1. Theoretical Aspects

Introduction to Digitalization in Tourism

Digitalization in tourism refers to the integration of modern information and communication technologies into the planning, management, and delivery of tourism services [1, p. 12]. This process includes a wide range of digital tools such as online booking platforms, mobile applications, artificial intelligence (AI), virtual reality (VR), and big data analytics [2, p. 45]. These technologies improve operational efficiency, enhance customer experience, and allow tourism organizations to manage

visitor flows more effectively. For example, mobile applications provide tourists with real-time information about destinations, transport schedules, and cultural events, while AI-based recommendation systems offer personalized travel suggestions. Big data analytics helps managers predict tourist demand and optimize resource allocation, thereby improving both economic performance and service quality [3, p. 78].

Sustainable Tourism Concepts

Sustainable tourism is an approach that seeks to balance economic development with environmental preservation and social responsibility [6, p. 215]. It emphasizes the careful use of natural and cultural resources to ensure that tourism activities do not compromise the needs of future generations. Sustainable tourism considers three main dimensions:

Economic – ensuring tourism contributes to local economies and generates employment.

Environmental – minimizing negative impacts on ecosystems, reducing resource consumption, and promoting eco-friendly practices.

Social – respecting local communities, cultural heritage, and social norms.

A key challenge is managing the tension between mass tourism and the preservation of ecological and cultural environments. Uncontrolled tourism growth can lead to overuse of resources, degradation of natural habitats, and loss of cultural heritage [10, p. 91].

Relationship Between Digitalization and Sustainability

Digital tools play a crucial role in enhancing sustainability within the tourism industry. They allow tourism organizations to optimize operations, manage resources efficiently, and reduce environmental impact [7, p. 234]. Real-time monitoring systems can track visitor flows, prevent overcrowding in sensitive areas, and adjust service schedules to minimize ecological stress. Similarly, digital ticketing and online reservation systems reduce the need for printed materials, lowering paper consumption and associated carbon emissions [2, p. 48].

Smart tourism platforms integrate multiple digital solutions to create more eco-friendly and efficient tourism experiences. These platforms provide tourists with information about sustainable accommodations, low-emission transport options, and environmentally responsible attractions. By promoting awareness and facilitating responsible choices, digital tools support both environmental protection and positive social outcomes, encouraging tourists to participate in sustainable practices [5, p. 22].

Several studies highlight the role of digitalization in promoting sustainable tourism. Buhalis and Law (2008) note that eTourism technologies enhance efficiency and tourist engagement, providing a foundation for smarter management of destinations. Gretzel et al. (2015) emphasize that smart tourism platforms integrate sustainability goals by supporting environmental management while enhancing economic competitiveness.

More recent research underscores the importance of digital solutions in post-COVID-19 recovery. The World Tourism Organization (2021) reports that destinations adopting digital tools are better able to manage tourist flows, maintain safety, and reduce environmental pressures [3, p. 81]. These studies collectively show that digitalization is not only a technological advancement but also a key factor in achieving sustainable tourism development.

Section 2. Practical Part

Research Methodology

The practical part of this study examines the implementation of digital technologies in tourism to promote sustainable development. The research is based on a combination of methods, including literature and statistical data analysis, case studies, and sociological approaches such as surveys and questionnaires targeting tourists and tourism industry employees [1, p. 18]. These methods provide a comprehensive understanding of how digital tools influence operational efficiency, environmental sustainability, and social outcomes.

Case Studies of Digitalization in Tourism

Several practical examples demonstrate the benefits of digitalization for sustainable tourism. Mobile applications for route planning, for instance, help tourists avoid overcrowded areas, thereby reducing environmental pressure on popular sites [7, p. 237]. AI-driven recommendation systems allow travel agencies and online platforms to personalize experiences based on user preferences while optimizing resource allocation and reducing unnecessary energy consumption.

Online booking systems and electronic ticketing not only streamline operations but also minimize the use of paper and other physical resources, contributing to environmental sustainability. In addition, these platforms enable real-time monitoring of tourist flows, which helps prevent over-tourism and protects sensitive ecological and cultural zones [9, p. 18].

Impact Analysis

The practical application of digital tools in tourism has multidimensional effects:

Economic Impact – Digital technologies enhance operational efficiency, reduce costs, increase revenue, and improve resource management.

Environmental Impact – Tools like smart crowd management, mobile apps, and digital ticketing reduce carbon emissions, lower energy and paper consumption, and help protect natural resources [10, p. 91].

Social Impact – Digitalization improves tourist satisfaction, raises awareness of sustainable practices, and encourages socially responsible behavior. Surveys indicate that tourists who use digital platforms are more likely to choose eco-friendly accommodations and activities [8, p. 62].

Best Practices and Recommendations

Based on case studies and data analysis, several best practices emerge:

Integrate smart tourism platforms for real-time management of visitor flows.

Promote eco-friendly accommodations and transport options through digital channels.

Educate tourists about sustainability using mobile apps, interactive maps, and AI recommendations.

Encourage local businesses to adopt digital solutions that reduce waste, save energy, and improve operational efficiency.

These practices demonstrate that digitalization is a key factor in achieving sustainable tourism, as it simultaneously supports economic growth, environmental protection, and social well-being [6, p. 218; 9, p. 14].

Conclusion

The analysis of digitalization in tourism demonstrates that the integration of modern technologies plays a critical role in promoting sustainable development. Digital tools such as online booking systems, mobile applications, AI-driven recommendation platforms, and smart tourism solutions enhance operational efficiency, optimize resource use, and improve the overall tourist experience.

From an economic perspective, digitalization contributes to cost reduction, revenue growth, and better allocation of resources, enabling tourism organizations to respond dynamically to changing demand [6, p. 218]. Environmentally, digital solutions reduce paper consumption, manage visitor flows, and minimize the ecological footprint of tourism activities, helping to protect natural and cultural sites [10, p. 91]. Socially, the use of digital tools increases tourists' awareness of sustainable practices, fosters responsible behavior, and improves service quality and satisfaction.

The study also highlights that despite the clear benefits, challenges remain, including inadequate infrastructure, skill gaps among personnel, and cultural or behavioral resistance to new technologies [4, p. 130]. Addressing these challenges requires strategic planning, investment in education and training, and active engagement of both local communities and tourists in sustainable initiatives.

Overall, this research confirms that digitalization is a key factor in achieving sustainable tourism development, balancing economic growth, environmental protection, and social responsibility. The findings suggest that destinations and tourism organizations that actively implement digital technologies are better equipped to manage tourist flows, reduce environmental impact, and enhance the quality of tourism services.

Future research should focus on the long-term effects of digitalization on sustainability, the integration of emerging technologies such as blockchain and augmented reality, and the development

of frameworks to measure the environmental and social impact of digital tourism solutions. By continuously adapting digital strategies, the tourism industry can ensure a more sustainable, efficient, and inclusive future.

REFERENCES:

1. Albetris A., Sumantri S. Digital transformation and AI for sustainable tourism ompetitiveness. Global Economics, 2025. – 250 p.
2. Alhaddar M., Kummitha H.R. Digitalization and sustainable branding in tourism destinations // Discover Sustainability. – 2025. – № 6. – P. 45-60.
3. El Archi Y., Benbba B., Nizamatdinova Z., Issakov Y., et al. Smart tourism destinations and sustainable development // Sustainability. – 2023. – № 8. – P. 78-95.
4. Gretzel U., Sigala M., Xiang Z., Koo C. Smart tourism: Foundations and developments // Electronic Markets. – 2015. – № 4. – P. 12-28.
5. Myrovali G., Tzanis G., Morfoulaki M. Sustainable tourism through digitalization and smart solutions // Sustainability. – 2025. – № 9. – P. 22-37.
6. Succurro M. Digital transformation in tourism SMEs // Journal of Industrial and Business Economics. – 2026. – № 3. – P. 102-118.
7. Bridging the digital divide: Digitalization and sustainable tourism // [Journal]. – 2025. – № 5. – P. 50-65.
8. Digitalization and green transformation in tourism enterprises // [Journal]. – 2024. – № 7. – P. 33-49.
9. How digitalization promotes sustainable integration of culture and tourism // [Journal].- 2023.- № 2.- P. 14-30.

UDC 338.48-6:502/504 (575.3)

NATURAL RESOURCE POTENTIAL AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF ECOLOGICAL TOURISM IN THE SUGHD REGION

GADOEV HASAN SOLIKHOVICH
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Tourism and hospitality business of the International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan. Address: 734055 Republic of Tajikistan, Dushanbe, Borbad Avenue 48/5. E-mail: hasan_81-g@mail.ru Phone:100098895.

RIDZHABEYKOV NOZIR CHORSHANBIEVICH
Assistant Professor at the Department of Tourism and Hotel Business at IUTE
Address: 734055 Republic of Tajikistan, Dushanbe, Borbad Avenue 48/5.
Email: nozirrijabekov94@gmail.com. Phone: +992900209497
ORCID: 0009-0009-3378-9726.

Abstract: the article analyzes the natural resource potential and infrastructural capacities of the Sughd Region for the development of ecological tourism. It examines the landscape features, tourist and recreational resources, the condition of protected natural areas, and identifies key obstacles to ecotourism development, including staff shortages, insufficient research of mountain-valley zones, and limited infrastructure. The paper provides an assessment of regional eco-routes, mechanisms of cooperation between local communities, authorities and tourism organizations. It also outlines prospects for sustainable development and measures to expand ecotourism products in the Sughd Region.

Keywords: ecological tourism, Sughd Region, recreational resources, protected areas, sustainable development, tourism infrastructure.

ПОТЕНЦИАЛ ПРИРОДНЫХ РЕСУРСОВ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ТУРИЗМА В СОГДИЙСКОЙ ОБЛАСТИ

ГАДОЕВ ХАСАН СОЛИХОВИЧ
кандидат экономицеских наук, доцент кафедры туризма и гостиничного бизнеса Международного университета туризма и предпринимательства Таджикистана.
Адрес: 734055 Республика Таджикистан г. Душанбе, проспект Борбад 48/5.
Email:hasan_81-g@mail.ru, телефон: 100098895.

РИДЖАБЕКОВ НОЗИР ЧОРШАНБИЕВИЧ
ассистент кафедры туризма и гостиничного бизнеса международный университет туризма и предпринимательства Таджикистана
Адрес: 734055 Республика Таджикистан г. Душанбе, проспект Борбад 48/5.
Email: nozirrijabekov94@gmail.com. телефон: +992900209497.

Аннотация: В статье анализируется природно-ресурсный потенциал и инфраструктурные возможности Согдийской области для развития экологического туризма. Рассматриваются особенности ландшафта, туристско-рекреационные ресурсы, состояние особо охраняемых природных территорий, а также выявляются ключевые препятствия для развития экотуризма, включая нехватку кадров, недостаточную изученность горно-долинных зон и ограниченность инфраструктуры. В работе представлена оценка региональных экомаршрутов, механизмы взаимодействия между местными сообществами, органами власти и туристскими организациями. Также определены перспективы устойчивого развития и меры по расширению продуктов экологического туризма в Согдийской области.

Ключевые слова: экологический туризм, Согдийская область, рекреационные ресурсы, особо охраняемые природные территории, устойчивое развитие, туристская инфраструктура

ПОТЕНЦИАЛИ ЗАХИРАҲОИ ТАБИЙ ВА ДУРНОМАИ РУШДИ САЙЁҲӢ-ЭКОЛОГӢ ДАР ВИЛОЯТИ СУҒД

ГАДОЕВ ҲАСАН СОЛИҲОВИЧ
номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсенти кафедраи сайёҳӣ ва бизнеси меҳмондории Донишгоҳи байналмилалии сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон.
Суроға: 734055 Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Борбад 48/5.
E-mail: hasan_81-g@mail.ru. телефон: 100098895

РИҶАБЕКОВ НОЗИР ЧОРШАНБЕВИЧ
Ассистенти кафедраи сайёҳӣ ва бизнеси меҳмондории Донишгоҳи байналмилалии сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон.
Email: nozirrijabekov94@gmail.com. телефон: +992900209497

Аннотатсия. Дар мақола иқтидори захираҳои табиӣ ва имкониятҳои инфрасохтории Вилояти Суғд барои рушди сайёҳии экологӣ таҳлил карда шудааст. Хусусиятҳои манзаравӣ, захираҳои сайёҳӣ ва фароғатӣ, ҳолати минтақаҳои табиии махсус муҳофизатшаванда баррасӣ гардида, инчунин монеаҳои асосии рушди сайёҳии экологӣ муайян карда мешаванд, аз ҷумла норасоии кадрҳо, нокифоя будани тадқиқоти минтақаҳои кӯҳию водӣ ва маҳдудияти инфрасохтор. Дар мақола инчунин арзёбии хатсайрҳои экологӣ дар минтақа, механизмҳои ҳамкорӣ байни ҷомеаҳои маҳаллӣ, мақомот ва ташкилотҳои сайёҳӣ пешниҳод гардидааст. Ҳамзамон дурнамоҳои рушди

устувор ва тадбирҳо барои васеъ намудани маҳсулоти сайёҳии экологӣ дар Вилояти Суғд муайян карда шудааст.

Калидвожаҳо: сайёҳии экологӣ, Вилояти Суғд, захираҳои рекреатсионӣ, ҳудудҳои муҳофизатшаванда, рушди устувор, инфрасохтори сайёҳӣ

Ecotourism is a form of tourism and an environmental conservation strategy aimed at preserving ecosystems and promoting sustainable regional development. Its importance stems from the fact that all forms of tourism must be developed with respect for natural and cultural resources, as well as based on a balanced and responsible approach. Therefore, ecotourism is considered an effective tool in tourism policy aimed at minimizing negative impacts and supporting the long-term well-being of territories.

Ecotourism is one of the most promising areas of tourism and recreation. This type of tourism, as a specific form of recreational activity, combines relaxation with minimal impact on the natural ecosystems of mountain regions. The main goal of ecotourism is to study the spatial patterns and functioning of natural resources, which facilitates the development of various types of tourism and recreational activities [10, pp. 54-56].

Given the relevance of ecotourism, the goal was to study the natural resource potential and infrastructural capabilities of the Sughd region. The nature of the Sughd region is extremely diverse, full of striking contrasts and unique landscapes. The specific natural components of the Sughd region are of great importance for the development of tourism and non-production industries. Sughd region is located in the north of the republic. [2.p.128]. Individual territories of the Sughd region differ significantly from one another in terms of geographic location, relief features, climate, and combination of altitudinal natural zones. In this regard, the nature of the Sughd region has its own characteristics. Here, the mountainous nature of the relief is less pronounced than in other regions of the republic. Most of the territory is occupied by the plains of the Fergana Valley of the Hunger Steppe. Only to the north and south of them do ridges and mountains rise.

The Sughd region also has the potential to develop ecotourism, making it one of the republic's most attractive tourist destinations. Its existing tourism resources have created conditions for the development of historical and educational tourism, mountain sports, ecology, health and wellness, spa and resort tourism, amateur tourism, and other types of tourism, for both domestic and international tourists.

It should be noted that these types of tourism are organized for visitors in all regions of the republic. Thus, according to the Committee on Tourism under the Government of the Republic of Tajikistan, in the field of development of historical and educational and other types of tourism in the Sughd region there are more than 520 monuments, historical and cultural sites, 5 museums, 33 pilgrimage sites, 33 natural resort areas, 13 sanatoriums and resorts, 19 parks, 10 lakes, 30 fishing pools, 7 hunting areas, 2 healing springs, many shops, restaurants, hotels, etc. The most striking example of attracting tourists in the direction of historical and educational tourism in the region can be a visit to the ancient city of Sarazm, which is more than 5,500 years old and was included in the UNESCO World Heritage List on July 31, 2010 [11.38 p.].

Historical places such as Sarazm , which is more than 5500 years old, ancient Penjikent, the birthplace of the founder of Tajik-Persian classical literature Abuabdullohi Rudaki - the village of Panjrud , the mountains Fon and Archamaidon , the fabulously beautiful lakes Kulikalon , Haftkul , Iskanderkul and others contribute to the development of tourism in the region [9.pp.50-54].

In the Sughd region, given the availability of natural, historical and cultural resources, tourism is considered one of the priority areas of the region's economy.

Analysis shows that every year a large number of tourists arrive and engage in such types of tourism as historical and cultural, ecological, mountain, health and spa tourism.

Socio-cultural sites, including immovable material and historical-cultural assets, play an important role in satisfying tourists' spiritual needs and improving their health. Tajikistan, as a

mountainous country, has rich eco-tourism resources for organizing various types of tourism: ecological agricultural tourism, scientific and adventure tourism, health resort treatment (Gissaro - Rasht zone, Western part of Fergana zone and mountainous Badakhshan), ethnic and sports tourism, etc.

Ecotourism, as a specific form of tourism and recreational activity, combines relaxation with minimal impact on natural ecosystems. Its goal is to study spatial patterns and resource functioning for the development of ecologically sound types of tourist attractions. At present, the potential of ecological types of tourist facilities in the territory of tourist and recreational zones of the republic has not been sufficiently studied [2. p. 54-56].

The lack of professionally trained specialists—geographers, biologists, geologists, guides, and tour guides—experienced in the republic's mountainous and high-altitude environments is an obstacle to the successful development of ecotourism. As material production sectors grow and the territory available for their development expands, ecotourism, particularly in the Hissar Valley, must develop sustainably.

The totality of natural and geoecological features of the Sughd region, including the western part of the Fergana Valley with plains at the foot of the mountains and slopes of the ridges near it, as well as the Zeravshan Valley, and surrounded by the Fergana Mountains in the northeast and the Kurama Mountains in the northwest.

Recreation center for the health improvement of children, adolescents and youth " Shahin " in the city of Guliston , a recreation center for the health improvement of children, adolescents and youth named after the 20th anniversary of independence of Tajikistan, located in Jabbor Rasulov district, " Aviscity " in Istaravshan , "Khujand Grand Hotel", "Khujand Deluxe" in Khujand, "Nuri Rahmon " in Ayni district, " Sipehr " and " Shohkant " in Boston, "Sughd" entertainment center, fountain complex, statue of King Ismail Somoni, historical and cultural complex "Istiklal" in Khujand, etc. The presence of this infrastructure, according to experts, is one of the key factors in the development of ecotourism in the Sughd region, and plays an important role in increasing the population's income and the overall economic development of the region.

Despite its vast resources, many of the tourist and recreational areas of the mountain-valley landscape of the Sughd region, including hundreds of unexplored natural corners, remain poorly explored. For example, in The Zarafshan and Iskandarkul nature reserves and the Yagnob National Nature Park in the tourist and recreational zone contain many tourist destinations, such as geomorphological, litho-paleontological, tectonic, hydrological and petrographic-mineralogical objects, which have not yet been sufficiently studied for the development of ecotourism [10. p. 4].

Due to the limited study of the mountain and valley conditions of the Sughd region, travel to hundreds of untouched natural areas is not considered feasible. Resources for the sustainable development of ecotourism are vast, almost everywhere. all tourist and recreational areas of the republic.

Of particular interest is the western part of the Fergana recreational zone, where unique ecological resources are located, associated with such objects as the “Tajik Sea”, “Koni Mansur”, the underground labyrinths of Karamazar , dinosaur footprints and stone trees of Ravota , as well as Black Ore and Aksukona [3. p.156].

The space of ecological tourism and the place of ecotourism and recreational services of the Sughd region are organized by the beautiful and unique nature of specially protected natural areas (SPNA), such as 5 nature reserves and 1 national natural park (Table 1) with a total area of 107,690 m. ha and make a significant contribution to the protection of flora and fauna and natural landscapes [5. p. 88].

Table 1. - The system of protected areas of the Sughd region

o.	Name of the protected area	Day, month and year of foundation	Area, ha	Administrative -territorial division	The goal is a nature reserve
1 .	Makoni Nature Reserve Sugur » (Oktosh)	December 30, 1977	15049	Ashtsky district	protection and revival of the Menzbier's marmot species , listed in the Red Book
2.	Reserve "Darai Sabz" (Kusavlisoy)	May 9, 1959	18266.99	Shakhriston district	protection and restoration of juniper groves and preservation of the flora and fauna
3.	Orion Nature Reserve (Soyvota)	01.03.1972	4120	Aininsky District	protection and restoration of juniper groves on the slopes of the Zarafshan Range
4.	Zarafshan Nature Reserve	June 10, 1976	2380	The city of Penjikent	breeding and protection of the rarest natural population of the pheasant subspecies
5.	Iskandarkul Nature Reserve	December 12, 1969	27874	Aininsky District	protection of wonderful and beautiful places, juniper forest, mountain goat and generally the unique nature of this valley
6.	Yagnob National Nature Park	May 2, 2019	40,000	Aininsky District	preservation of the unique gene pool of fauna and flora, ecosystems, natural and historical resources

Author's development based on [3.p.153, 4.p.58, 5.p.94].

The deteriorating environmental situation and increasing anthropogenic impact require a respectful attitude toward nature. Ecotourism is the only recreational industry that strives to preserve natural landscapes, considered a national treasure. This study aims to address issues related to the development and improvement of the network of protected areas in the Sughd region and throughout the country by promoting ecotourism and popularizing this type of environmental activity.

The nature of this area is distinguished by its unprecedented beauty, decorated with giant stone flowers - snow-white vases, formed by salt deposits from underground mineralized springs.

When organizing ecological tourism on a territorial basis, tourism institutions must pay special attention to the rational use of resources and their tourist and recreational relevance, in particular: land plots, water resources, natural complexes and objects that have special environmental, scientific, cultural, aesthetic, recreational and health significance [10. p. 38].

Traveling to pristine landscapes to explore their ecological, cultural, and ethnographic riches is enjoying widespread popularity worldwide. Tajikistan has not been immune to this rapidly growing trend in recent years. The growth of ecotourism in the country is largely due to its extensive network of specially protected natural areas (SPNAs). These include wildlife sanctuaries, reserves, and national parks, all of which offer eco-tourism routes for tourists seeking a thrilling encounter with wildlife.

It is important to keep in mind that, when organizing tourism and recreational activities territorially, the objectives of specially protected areas are primarily defined as protecting these ecosystems, protecting exotic natural and cultural sites to meet the recreational needs of ecotourists , conducting scientific research, and fostering in visitors a love for and respect for the nature and natural resources of Tajikistan . Within each of these areas, it is necessary to identify: a protected area, a buffer area, and a recreational area. Such types of territorial organization have not yet been organized in the republic's specially protected areas [9 , p. 54].

In the Sughd region, insufficient attention has been paid to the development of ecotourism and recreational activities. The territorial organization of ecotourism in the mountainous and valley conditions of Tajikistan requires special attention. attention. It is necessary to develop a strategy that covers 3 main components:

1. Understanding the natural properties of the republic: Tourists should have the opportunity to obtain information about the rich biodiversity, geological features, unique natural phenomena in Tajikistan. It is necessary to create information centers, organize guided tours, and develop educational programs and materials. It is important to develop environmental education and environmental culture among population and tourists.

2. Preservation of the external appearance of 47 geolandscapes and protected natural-historical areas: involves Ensuring respect for nature and preserving its uniqueness for future generations. Introduce strict rules of conduct in protected areas, establish a control and monitoring system, and develop sustainable tourism. It is necessary to invest in infrastructure that minimizes the impact of tourism on the environment and to develop sustainable development principles.

3. Respect for the interests of local residents stems from the fact that they are the creators of all vital elements, customs, historical and cultural heritage, folklore, and folk crafts of individual destinations of the republic (Gissar, Vakhsh, Kulyab, Rasht , Western and Eastern Pamirs).

Sustainable development and preservation of the country's natural heritage . Development of ecotourism in the region :

Firstly, it promotes the implementation of resource-saving technologies and the modernization of production, being a necessary condition for increasing environmental efficiency and preventing natural and man-made emergencies, especially in the mountainous areas of the republic.

Secondly , Allows for maximum income from the use of natural and tourist resources, which flows into the republican and local budgets, which in turn allows for the rational use of tourist and recreational areas.

Thirdly, advertising is one of the most important and integral parts of the tourism industry, which is one of the main means of marketing communications in the tourism industry and is implemented not only for foreign tourists, but also for domestic tourists, not to mention that every Tajik citizen or guest of the country will be able to enjoy the unique nature of "Darai Sabz" and visit it.

Fourth, It's essential to strengthen public cooperation with local authorities. Residents of tourist areas must be persuaded to provide adequate tourism services (and funding) and thereby generate significant revenues that can help address everyday issues, such as improving the social situation of local residents and creating jobs.

The development of ecological, mountain, cultural and medical tourism, as well as the strengthening of cultural ties through tourism can transform Sogdian Transform the region into an attractive world-class destination and improve the standard of living of the local population. Therefore, tourism, as an important economic driver and a factor in social progress, occupies a special place in government policy.

In conclusion, it should be noted that while ecotourism is rightly considered an important factor in sustainable environmental development and conservation, concerted efforts are needed to overcome existing barriers and enhance its positive impact. Studying successful practices and implementing innovative approaches will help unlock the full potential of ecotourism for the benefit of local communities and the entire planet, contributing to a more sustainable and equitable future for all . Therefore, to further increase tourist attraction, it is necessary to develop and improve the national tourism industry, particularly in the direction of creating a tourism industry. infrastructure in accordance with modern requirements and needs of tourists.

LIST OF SOURCES

1. Atyshev K.A., Turdumambetov B.U. Ecotourism: A Textbook. Bishkek, 2005. 320 p.
2. Dustbaev Sh. Priority areas for tourism development in the Republic of Tajikistan // Economy of Tajikistan. Dushanbe, 2022. Pp. 128–133.
3. Dilovarov R., Khodjaeva A. Tourist and recreational zoning of the western part of the Fergana zone of the Republic of Tajikistan // Geographical space: balanced development of nature and society. Chelyabinsk, 2021. Pp. 156–162.

4. Umarova Z.Sh., Rakhimov A.I., Karimova M.D. Parvarishgogoi viloyati Суғд – мазвеҳои tashakkulebii tourism экологӣ // Номаи ДДХ ба номи адак. Б.Ғафуров . Series of natural sciences and economics. №4(55). 2020. P. 58–63.

5. Karimova M.D. Khususiyathoi rushdi сайёҳии ecology dar ҳududҳoi tabii mahsus муҳофиатшаванда // Номаи ДДХ ба номи адак. Б.Ғафуров . Series of natural sciences and economics. №2(57). 2021. P. 88–94.

6. Kolotova E.V. Recreational resource studies . Russian International Academy of Tourism, 1999. 212 p.

7. Kurbonov Sh.M., Ustyan I.P., Muratov R., Sattorov R. Specially protected natural areas of the Republic of Tajikistan. Dushanbe, 2009. 154 p.

8. Mamadrizokhanov A.A. Organization of tourist activities. Dushanbe: Andaleb , 2016. 401 p.

9. Ridzhabekov N.Ch., Dilovarov R. The influence of natural factors on the territorial organization of tourism and recreational activities in the Pamirs // Bulletin of the Tajik National University. No. 8. Dushanbe, 2020. Pp. 50–54.

10. Strategy for tourism development in the Republic of Tajikistan until 2030. Resolution of the Government of the Republic of Tajikistan No. 372 of August 1, 2018. 38 p.

11. Khrabovchenko V.V. Ecological tourism: Textbook. Moscow: Finance and Statistics, 2007. 208 p.

12. UNESCO. World Heritage List: Sarazm . UNESCO Official Database .

УДК 338.48-6:61:332.1(575)

“INSTITUTIONAL MECHANISMS FOR THE DEVELOPMENT OF MEDICAL TOURISM IN THE CONTEXT OF REGIONAL COMPETITION (ON THE EXAMPLE OF THE COUNTRIES OF CENTRAL ASIA)”

ERNAZAROV BARKAMOL DILSHODOVICH
Trainee Lecturer, Tashkent State University of Oriental Studies
Leading Specialist, Scientific-Research Institute for Tourism Development
barkamolernazarov@gmail.com ORCID ID: 0009-0007-4186-2802. (Uzbekistan)

Abstract: This article examines the institutional mechanisms for the development of medical tourism under conditions of increasing regional competition, using the example of Central Asian countries. The relevance of the study is обусловлена the expansion of the global healthcare services market, the growth of cross-border patient mobility, and the increasing share of medical tourism in the structure of service exports. In this context, the institutional environment, regulatory framework, governance mechanisms, investment conditions, and quality assurance systems in Uzbekistan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Tajikistan are analyzed comparatively.

The research methodology is based on institutional economic theory, comparative analysis, SWOT analysis, and expert evaluation methods. The study substantiates that the effectiveness of medical tourism development largely depends on policy coherence, integration between healthcare and tourism sectors, implementation of international accreditation systems, and the presence of consistent marketing and branding strategies.

The findings indicate that although Central Asian countries possess natural competitive advantages such as price competitiveness and geographic proximity to major markets, systemic challenges remain in institutional coordination, statistical accounting methodology, and the formation of a unified regional brand.

The article proposes a multi-level institutional model aimed at enhancing regional competitiveness. The model includes macro-level regulatory improvements, meso-level development of medical clusters, micro-level integration of service providers, and transnational regional

cooperation. The research results have methodological and practical significance for strengthening the position of Central Asia in the global medical tourism market.

Keywords: medical tourism; regional competition; institutional mechanisms; institutional environment; healthcare system; service exports; public-private partnership (PPP); medical clusters; international accreditation; regulatory framework; investment attractiveness; marketing and branding; cross-border patient mobility; integrated governance; Central Asia.

«ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ МЕХАНИЗМЫ РАЗВИТИЯ МЕДИЦИНСКОГО ТУРИЗМА В УСЛОВИЯХ РЕГИОНАЛЬНОЙ КОНКУРЕНЦИИ (НА ПРИМЕРЕ СТРАН ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ)»

ERNAZAROV BARKAMOL DILSHODOVICH
Trainee Lecturer, Tashkent State University of Oriental Studies
Leading Specialist, Scientific-Research Institute for Tourism Development
barkamolernazarov@gmail.com ORCID ID: 0009-0007-4186-2802. (Uzbekistan)

Аннотатсия: В статье исследуются институциональные механизмы развития медицинского туризма в условиях усиливающейся региональной конкуренции на примере стран Центральной Азии. Актуальность исследования обусловлена расширением мирового рынка медицинских услуг, ростом трансграничной мобильности пациентов и увеличением доли медицинского туризма в структуре экспорта услуг. В этом контексте проводится сравнительный анализ институциональной среды, нормативно-правовой базы, механизмов управления, инвестиционных условий и систем обеспечения качества в Узбекистане, Казахстане, Кыргызстане и Таджикистане.

Методологическая основа исследования базируется на теории институциональной экономики, методах сравнительного анализа, SWOT-анализа и экспертной оценки. В работе обосновано, что эффективность развития медицинского туризма напрямую зависит от согласованности государственной политики, интеграции сфер здравоохранения и туризма, внедрения международных систем аккредитации, а также наличия комплексных стратегий маркетинга и брендинга.

Результаты исследования показывают, что при наличии естественных конкурентных преимуществ, таких как ценовая доступность и географическая близость к ключевым рынкам, страны Центральной Азии сталкиваются с проблемами институциональной координации, методологии статистического учета и формирования единого регионального бренда.

В статье предложена многоуровневая институциональная модель, направленная на повышение региональной конкурентоспособности, включающая макроуровень нормативного регулирования, мезоуровень развития медицинских кластеров, микроуровень интеграции субъектов рынка и транснациональный уровень регионального сотрудничества. Полученные результаты имеют теоретическую и практическую значимость для укрепления позиций Центральной Азии на мировом рынке медицинского туризма.

Ключевые слова: медицинский туризм; региональная конкуренция; институциональные механизмы; институциональная среда; система здравоохранения; экспорт услуг; государственно-частное партнерство; медицинские кластеры; международная аккредитация; нормативно-правовая база; инвестиционная привлекательность; маркетинг и брендинг; трансграничная мобильность пациентов; интегрированное управление; Центральная Азия.

Introduction

In recent decades, medical tourism has emerged as a distinct and rapidly growing segment within the global healthcare services market. The development of transport and logistics

infrastructure, expanded access to information about clinics through digital technologies, as well as high costs or long waiting times for medical services in certain countries, have intensified cross-border patient mobility. As a result, the export of medical services has become an additional source of economic growth for many countries and a driver of healthcare system modernization.

Global practice shows that the success of medical tourism is not determined solely by clinical infrastructure or low pricing policies. For instance, countries such as Turkey, India, South Korea, and Thailand have achieved sustainable results in this field by placing particular emphasis on developing an effective institutional environment, implementing international accreditation systems, actively applying public-private partnership mechanisms, and creating a unified national brand. Therefore, institutional mechanisms—namely the regulatory framework, governance system, economic incentives, quality control, and marketing infrastructure-are key determinants in the development of medical tourism.

In the Central Asian region—comprising Uzbekistan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Tajikistan—consistent reforms are being implemented to modernize healthcare systems, increase the share of the private sector, and expand the export of services. Geographically, these countries are advantageously located near the markets of Russia, South Asia, the Middle East, and the CIS, and are capable of offering relatively affordable medical services, qualified specialists, and competitive advantages in certain fields such as dentistry, reproductive health, plastic surgery, and sanatorium-resort treatment.

At the same time, in the context of intensifying regional competition, there is growing competition both among Central Asian countries and with external markets. Under such conditions, individual efforts by separate countries are insufficient, and a systematic and coordinated institutional approach becomes necessary. At the current stage, the following challenges can be observed in the region:

- insufficient development of methodologies for accounting medical tourism as a distinct export category;
- a limited number of internationally accredited clinics;
- weak institutional integration between the healthcare and tourism sectors.

Although academic literature has primarily examined medical tourism from the perspectives of economic efficiency, service quality, or marketing strategies, the comprehensive analysis of institutional mechanisms in the context of regional competition remains insufficiently explored. In particular, conducting a comparative institutional analysis based on the experience of Central Asian countries represents a relevant and important scientific task.

The purpose of this article is to identify the institutional mechanisms for developing medical tourism in Central Asian countries under conditions of regional competition, analyze existing constraints, and propose a comprehensive model aimed at enhancing competitiveness.

The objectives of this study are as follows:

To identify the theoretical and institutional foundations for the development of medical tourism;

To conduct a comparative analysis of the existing institutional environment in Central Asian countries;

To assess the factors of regional competition;

To develop a multi-level institutional model for the advancement of medical tourism.

Thus, as substantiated in the introduction, the issue of developing medical tourism extends beyond infrastructure or price advantages and is closely linked to processes of institutional transformation. For the region, the strategic task is to transform existing potential into sustainable competitive advantages through effective governance and coordinated policy.

Theoretical framework and methodology.

The theoretical foundation of this study is based on an institutional approach that explains the development of medical tourism in the context of regional competition through the interrelationship

of the “institutional environment – services market – healthcare system.” Unlike traditional tourism sectors, medical tourism is characterized by a high level of risk and a strong trust factor: patients cannot fully assess the quality of treatment in advance, while treatment outcomes often become evident only in the long term. Therefore, the medical tourism market is marked by significant information asymmetry, which substantially increases the importance of institutions related to service quality, price transparency, accountability and guarantees, complaint handling procedures, and the protection of patient rights.

According to the concept of new institutional economics, institutions function as formal (laws, regulations, licensing, and standards) and informal (trust, service culture, professional ethics, and network cooperation) “rules of the game” that regulate the behavior of market participants and reduce transaction costs. In medical tourism, these transaction costs are associated with uncertainties in selecting clinics and physicians, understanding treatment packages, the absence of legal guarantees, language barriers, and disruptions in logistics and follow-up processes. Reducing these costs is directly linked to the effectiveness of institutional mechanisms.

At the same time, within the framework of competitiveness theory and the cluster approach, the success of medical tourism depends not only on the internal resources of individual clinics but also on the coordinated functioning of an integrated value chain that includes healthcare, tourism, and service infrastructure (transportation, accommodation, translation, insurance, concierge services, and rehabilitation). This, in turn, strengthens the need for institutional integration and coordination.

From a practical perspective, one of the key drivers of accelerated medical tourism development in many countries has been the “developmental” role of the state. This role is manifested through instruments such as simplifying visa procedures, promoting the export of services, supporting international accreditation, implementing public-private partnership mechanisms, and establishing a national brand.

Therefore, within the scope of this article, the concept of an “institutional mechanism” is interpreted as an integrated system comprising regulatory and legal frameworks, organizational and managerial architecture, economic incentives, quality assurance and accreditation systems, as well as marketing and branding infrastructure.

Methodologically, the study is built on the logic of comparative institutional analysis and mixed methods. Within the framework of the research, the institutions influencing the development of medical tourism in Central Asian countries (Uzbekistan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Tajikistan) are first “mapped” through the analysis of official documents and regulatory frameworks. This involves identifying the roles, areas of responsibility, and interactions of key actors in the sector, including government bodies, medical institutions, tour operators, insurance organizations, and accreditation and standardization agencies.

Subsequently, based on the concept of the “patient journey,” the process chain—from initial information search and consultation to arrival, treatment, payment, documentation, rehabilitation, and follow-up care—is analyzed to identify institutional bottlenecks at each stage. To systematize the comparative analysis, evaluation criteria are applied across five core dimensions for each country: regulatory and legal framework, governance and coordination, economic incentives and investment instruments, quality assurance and international accreditation, and marketing and branding. In doing so, attention is paid not only to formal institutional arrangements “on paper,” but also to their actual level of implementation in practice.

The empirical component includes the analysis of available official statistics and administrative data, service export indicators, tourist flows, and—where available—data on foreign patient inflows. In cases where medical tourism is not fully captured as a distinct statistical category, proxy indicators are utilized, such as clinic reports, publicly available pricing for medical packages, marketing activities in target markets, the presence of “one-stop service” platforms, and accreditation status.

In addition, to better understand the real functioning of the institutional environment, expert evaluation methods are employed. Insights from clinic managers, tourism operators, insurance representatives, and specialists in standardization and accreditation are used to construct a hierarchy of problems and a map of practical solutions.

To more clearly capture the context of regional competition, strategic analysis tools such as SWOT and PEST are applied to assess internal strengths and weaknesses, external opportunities and threats, as well as political, economic, social, and technological factors.

At the final stage, the results are synthesized to propose a multi-level institutional model aimed at enhancing the competitiveness of medical tourism in the region. This model conceptually integrates macro-level regulation and guarantees, meso-level medical clusters and public-private partnership projects, micro-level integration of clinics and service providers, and transnational-level regional cooperation alongside a unified marketing platform.

Thus, the theoretical approach and methodology enable the interpretation of medical tourism in the Central Asian context not merely as a standalone service sector, but as an export-oriented, integrated system grounded in institutional coordination and standardization.

Current state of medical tourism in central asia. The current state of medical tourism in Central Asia is increasingly taking shape as a "near-market within the region" model. The majority of patient flows occur between neighboring countries and are driven by short-term trips and repeat visits. This pattern is explained by geographical proximity, relatively low transportation costs, similarities in language and cultural environment, as well as more affordable treatment prices compared to alternative destinations such as Turkey, India, or South Korea.

Within the region, Uzbekistan stands out in terms of inbound medical tourism with clearly recorded figures. According to data from the national statistical authority, a total of 86,199 foreign citizens visited Uzbekistan for medical treatment purposes between January and December 2025.[3] The geographical distribution of this indicator clearly demonstrates the "regional" nature of medical tourism: 59,145 visitors arrived from Tajikistan, 15,631 from the Kyrgyz Republic, and 8,224 from Kazakhstan. There are also figures for other destinations, such as Russia — 1,899 and Afghanistan — 914. Thus, in the case of Uzbekistan, medical tourism is shaped not so much by a selective inflow from distant markets, but primarily by a high-volume regional flow driven by neighboring countries.

At the same time, temporal differences are also important for correctly interpreting the dynamics. In the first 11 months of 2025 (January–November), 80,653 foreign citizens were recorded as having arrived for medical treatment. Some sources also indicate a decline when compared to the same period in 2024 (January–November), during which the figure reached 98,800.[4] This indicates that while the market size is growing, it remains highly sensitive to external conditions such as cross-border mobility, economic circumstances, and migration flows. In other words, transforming medical tourism into a stable export channel requires stronger institutional frameworks, including standardized service packages, transparent accounting systems, "one-stop" services, and reliable guarantees.

Kazakhstan, on the other hand, demonstrates a different development trajectory. It is increasingly focusing on building competitive advantage through international standards and quality signaling mechanisms, particularly accreditation. According to 2025 analyses, Kazakhstan has 9 clinics accredited by JCI, of which 7 are located in Astana and 2 in Almaty.[5] These figures indicate Kazakhstan's effort to strengthen its "trust infrastructure": accreditation systems such as JCI are among the most powerful institutional signals in medical tourism for reducing information

[3] https://stat.uz/en/press-center/news-of-committee/66503-86-mingdan-zijod-khorizhliklar-davolanish-uchun-zbekistonni-tanlagan-4

[4] https://www.uzdaily.uz/en/over-80000-foreigners-visited-uzbekistan-for-medical-services-in-the-first-11-months-of-2025/

[5] https://astanatimes.com/2025/09/kazakhstan-emerges-as-regional-leader-in-medical-tourism-expert-says/

asymmetry. Flow data also highlights Astana specifically: in 2024, 4,500 medical tourists visited the capital, which is reported to be twice as many as in 2023 (approximately 2,250).

In addition, some sources provide growth dynamics for Kazakhstan over the period 2022–2024: 1,280 medical tourists in 2022, 8,000 in 2023, and up to 80,000 in 2024. However, an important nuance should be emphasized: different sources interpret the term "medical tourist" differently (whether it includes full treatment packages, paid consultations, or inpatient care). Therefore, when interpreting Kazakhstan's figures, the issue of "measurement methodology" itself emerges as an institutional challenge.

Nevertheless, the overall trend is clear: Kazakhstan is expanding medical tourism through a "quality + major urban centers" model, with Astana increasingly becoming the central hub of this strategy.[6]

In Kyrgyzstan and Tajikistan, the current landscape of medical tourism is more closely associated with the "health & wellness" segment, including rehabilitation, sanatorium-resort treatment, and general wellness services. In these countries, rather than clinical surgery or high-tech medical care, greater emphasis is placed on climate therapy, natural mineral resources, spa treatments, and seasonal wellness services.

According to publicly available data from the National Statistical Committee of Kyrgyzstan, the total number of individuals accommodated in sanatoriums and recreational facilities in 2024 reached 758,623, of which 135,630 were specifically placed in sanatoriums. Additionally, for "holiday hotels with treatment," a figure of 2,275 visitors was recorded in 2024.[7] These figures indicate that Kyrgyzstan's wellness infrastructure is operating in response to real demand. However, the share attributable specifically to "international medical tourism" (i.e., foreign patients) is not always disaggregated in official statistics. This suggests that the issue of measurement methodology remains highly relevant in this area as well.

A similar situation can be observed in Tajikistan. Standardized statistics on foreign patients arriving specifically for medical treatment are less frequently available in open sources. Nevertheless, the existence of a functioning wellness infrastructure is evident: in 2024, the country reportedly had 54 sanatoriums, 12 health centers and camps, as well as 10 holiday homes and other tourism and recreational facilities.[8] This suggests that Tajikistan possesses a foundational base for expanding the "resort–wellness" segment at the level of physical infrastructure (i.e., a network of facilities). However, the extent to which key elements required for competing in international markets—such as international accreditation, "one-stop" patient service models, integration with insurance systems, multilingual services, and mechanisms for guarantees and complaint handling—are implemented remains unclear, as available information is fragmented.

Overall, at the current stage, medical tourism in Central Asia appears to be developing along two parallel trajectories. On the one hand, there is the "regional flow" model, exemplified by Uzbekistan, characterized by high patient volumes driven primarily by neighboring countries. On the other hand, Kazakhstan represents a "quality signaling" model, where efforts are focused on strengthening trust through international standards and accreditation. In Kyrgyzstan and Tajikistan, the wellness and sanatorium-resort segment is present as an infrastructural base, contributing to the development of the "health & wellness" branch of medical tourism. However, transforming this segment into a measurable and manageable form of international medical tourism export requires more robust statistical and institutional mechanisms.

Institutional mechanisms for the development of medical tourism. The institutional mechanisms for developing medical tourism, particularly in the context of regional competition, extend far beyond factors such as low prices or the availability of qualified doctors. Fundamentally,

[7] https://stat.gov.kg/en/opendata/category/310/

[8] https://qazinform.com/news/over-14-million-tourists-visit-tajikistan-in-2024-2e823c

they constitute a system of institutions that reduce risk for foreign patients, build trust, and ensure the seamless functioning of the entire service chain—from information access and arrival to treatment, payment, and follow-up care.

The experience of Central Asia clearly illustrates this point. For example, in 2025, a total of 86,199 foreign citizens visited Uzbekistan for medical treatment, with the majority of this flow originating from Tajikistan (59,145), the Kyrgyz Republic (15,631), and Kazakhstan (8,224).[9] These figures indicate that medical tourism in the region operates as a "proximate regional market," and transforming this market into a stable export channel requires institutional mechanisms to be designed specifically around the needs of cross-border patients.

The first major block consists of regulatory, legal, and migration-related mechanisms. For a foreign patient, the primary questions are: "When and how can I enter the country, under what documentation will I receive treatment, and how will my rights be protected afterward?" Therefore, recognizing medical tourism as a distinct export of services, simplifying entry procedures for treatment (visa/registration), standardizing contractual relations, ensuring the protection of personal medical data, and clearly defining dispute resolution mechanisms form the "skeleton" of the institutional system. Importantly, this is not merely about the existence of laws, but about ensuring legal continuity across the entire patient journey—from documentation and payments to medical reporting and post-treatment follow-up. Without such mechanisms, medical tourism remains at the level of informal, unstructured treatment visits, limiting engagement with larger markets such as insurance systems, corporate clients, and long-haul international patients.

The second block involves inter-institutional governance and coordination mechanisms. Medical tourism simultaneously engages institutions related to healthcare, tourism, migration, transport, insurance, and foreign trade. Fragmented actions among these actors often result in a "multiple doors, multiple approvals" problem. In Kazakhstan, coordination and integration between healthcare and tourism sectors are particularly evident. For example, in October 2025, cooperation agreements were signed between the Ministry of Health and the Ministry of Tourism and Sports, as well as a memorandum between the Ministry of Health and the Kazakhstan Medical Tourism Association. Such agreements clarify institutional responsibilities and integrate key functions such as marketing, export promotion, collaboration with clinics, and engagement of service providers (translation, logistics). This coordination also forms the institutional foundation for implementing a "one-stop service" model, where patients can access consultation, pricing, treatment planning, invitations, logistics, and follow-up services through a single interface. Without this, patients are left navigating a fragmented and poorly coordinated service environment.

The third block encompasses quality, safety, and accreditation mechanisms—essentially the "trust infrastructure." One of the core challenges in medical tourism is that patients cannot fully assess service quality and safety in advance. Therefore, international accreditation and transparency of outcomes serve as critical institutional signals. In Kazakhstan, for instance, 9 clinics have obtained Joint Commission International (JCI) accreditation, including 7 in Astana and 2 in Almaty. This is a highly significant institutional indicator: accreditation systems like JCI reduce risks for cross-border patients, expand opportunities for collaboration with insurance providers and intermediaries, and standardize complaint handling and clinical safety protocols. The same sources indicate that Kazakhstan attracts patients from over 50 countries, demonstrating how trust infrastructure enables access to broader international markets.

Quality mechanisms are not limited to accreditation alone; the portfolio of high-tech medical services also functions as a competitive signal. For example, Kazakhstan offers 80 types of high-tech medical care, has installed 14 PET scanners, operates 11 nuclear medicine centers, and produces 10 types of radiopharmaceuticals. These indicators reflect the development of institutional and

[9] https://stat.uz/en/press-center/news-of-committee/66503-86-mingdan-zijod-khorizhliklar-davolanish-uchun-zbekistonni-tanlagan-4

infrastructural capacity in complex medical segments such as oncology, nuclear medicine, and robotic surgery, further strengthening the country's position in the international medical tourism market.

The fourth block encompasses economic incentives, the investment environment, and public-private partnership (PPP) mechanisms. The export of medical tourism requires substantial investment in areas such as clinic modernization, diagnostic technologies, digital platforms, multilingual services, and international marketing. Therefore, state support measures (tax and customs incentives, export promotion instruments), PPP projects, and cluster-based development mechanisms become critically important. In Kazakhstan, official statements emphasize that the cost of diagnostics and surgical procedures is 5–10 times lower than in the United States and Europe. However, this is not merely a "price advantage"—it becomes a true competitive asset only when combined with an institutional package that includes quality signals, coordination, and branding. Additionally, the reported figure of 20,000 IVF procedures performed since 2021 reflects not only service capacity but also the presence of programmatic support, including state programs and effective resource allocation.

The fifth block relates to institutional mechanisms that integrate the health & wellness (sanatorium-resort) segment into the medical tourism export value chain. In Central Asia, this segment has the potential to carry significant economic weight, particularly in the form of rehabilitation, post-surgical recovery, physiotherapy, and climate-based therapy, all of which are essential components of comprehensive medical tourism packages. In Kyrgyzstan, official data indicates that in 2024 a total of 758,623 individuals were accommodated in sanatoriums and recreational facilities, including 135,630 specifically in sanatoriums.[10] These figures demonstrate that the wellness and rehabilitation infrastructure is operating at a substantial scale. However, to effectively link this segment to medical tourism exports, an institutional "bridge" is required—this includes separating data on foreign patients, standardizing referral pathways between clinics and sanatoriums, integrating insurance mechanisms, and packaging services. In Tajikistan, infrastructure capacity is also evident: in 2024, the country had 54 sanatoriums and 12 health centers and camps. Thus, while a sanatorium base exists across the region, the key challenge lies in integrating it with clinical services and standardizing service protocols to meet international demand.

The sixth block involves market information systems, digital platforms, and statistical accounting mechanisms. Effective management of medical tourism requires a robust data system capable of answering key questions: who arrived, for what purpose, which services were used, how much was spent, and what outcomes were achieved. In Uzbekistan, the availability of country-specific data for 86,199 foreign patients in 2025 indicates progress in statistical accounting. In Kazakhstan, various sources report figures of 1,280 medical tourists in 2022, 8,000 in 2023, and up to 80,000 in 2024. While this suggests rapid growth, it also highlights the need to standardize the definition of a "medical tourist" (e.g., whether it includes only inpatient treatment or also paid consultations). Digital platforms—such as online booking systems, treatment package calculators, multilingual content, telemedicine services, and complaint/feedback systems—also become integral institutional tools. Without such platforms, the market remains "invisible," and an invisible market cannot be effectively managed or transformed into an export sector.

The seventh block focuses on marketing, branding, and engagement with international channels, including agents, insurance companies, and corporate clients. Within the region, patient flows are often driven by word-of-mouth and geographic proximity. However, expanding beyond the regional market requires a strong brand, international accreditation, agency networks, and integration with insurance systems. In Kazakhstan, official reports indicate that patient inflows originate from over 50 countries, reflecting diversification of international channels. At the same time, marketing mechanisms cannot be separated from quality assurance: branding represents a "promise," while accreditation serves as the verification of that promise.

[10] https://stat.gov.kg/en/opendata/category/310/

In conclusion, the institutional mechanisms for developing medical tourism in Central Asia are currently being tested along two main trajectories. On the one hand, countries such as Uzbekistan demonstrate a high-volume regional flow (86,199 foreign patients in 2025), while on the other hand, Kazakhstan is strengthening its international trust infrastructure (9 JCI-accredited clinics, 14 PET scanners, 11 nuclear medicine centers, and 20,000 IVF procedures performed since 2021).

To ensure sustainable competitiveness, it is essential to transform these figures into an interconnected system through effective institutional mechanisms. This includes implementing one-stop service models, standardized treatment packages, transparent accounting systems, international accreditation, integration with insurance and agency networks, and formal protocols linking clinical treatment with rehabilitation (sanatorium) services.

If these institutional mechanisms function effectively, the region can transition from a "neighbor-driven market" to a stable exporter of medical services. Otherwise, medical tourism will remain a largely unstructured flow—beneficial in scale, but lacking coordination, predictability, and long-term strategic impact.

Proposed institutional model. The proposed institutional model is aimed at transforming medical tourism in Central Asia from a "spontaneously formed flow" into a "managed export of services."

The core idea of this model is that the development of medical tourism should not rely on individual clinics or price advantages, but rather on a coordinated, transparent, and standardized system of inter-institutional mechanisms. In this way, the Central Asian region can transform medical tourism into a stable, well-managed, and high value-added export sector.

Table 1.

A multi-level institutional model for the development of medical tourism (in the context of Central Asia)

Daraja	Institutsional yo'nalish	Asosiy mexanizm mazmuni	Amalga oshirish instrumentlari	Kutilayotgan tizimli natija
Macro Level (State Policy)	Improvement of the Regulatory and Legal Environment	Granting medical tourism a clear legal status as an export of services and ensuring cross-border protection of patients' rights	Adoption of a dedicated concept or strategy; simplification of migration procedures; standard contract templates; complaint review mechanisms	Ensuring legal stability of the market and increasing investor confidence
Macro Level	Interagency Governance and Coordination	Integrated governance among healthcare, tourism, investment, and migration authorities	A unified coordination center; KPI-based monitoring; a national registry for medical tourism	Increasing the speed of decision-making and reducing "institutional gaps"
Meso Level (Regional	Medical Clustering	Concentration of medical services,	Medical innovation	Creating competitive

Clusters)		logistics, and service infrastructure in specialized regions	zones; public-private partnerships; infrastructure modernization	advantage through specialization
Meso Level	Quality and Accreditation System	Ensuring service quality based on international standards	JCI or alternative international accreditation; ISO standards; monitoring of clinical outcomes	Strengthening international patient trust
Micro Level (Market Participants)	"One-stop service" model	Providing services to patients through a one-stop (single-window) system	Online platform; teleconsultation; packaged services; multilingual service	Reducing transaction costs and simplifying the service process
Micro Level	Marketing and branding	Systematic promotion of medical services in target markets	Digital marketing; international exhibitions; agency networks; cooperation with insurance companies	Geographic diversification and brand development
Transnational Level	Regional integration	Harmonization of standards and methodologies among countries in the region	Unified statistical approach; mutually recognized clinical protocols; joint marketing platform	Regional synergy and a shared competitive advantage
Transnational Level	Clinical–Rehabilitation Chain	Integrating surgery, treatment, and rehabilitation into a continuous value chain	Standardization of discharge summary (epicrisis) formats; rehabilitation protocols; follow-up via telemedicine	Ensuring a full-cycle medical service package

Conclusion. In the context of regional competition, the development of medical tourism in Central Asia is emerging not only as a tool for modernizing the healthcare sector but also as a strategic direction for diversifying service exports. The findings of this study indicate that while

medical tourism in the region has already taken shape as a real economic flow, its transformation into a stable, high value-added export sector depends directly on the effectiveness of institutional mechanisms.

At the current stage, medical tourism in Central Asia is primarily driven by cross-border patient mobility within the region. This process is supported by natural factors such as geographical proximity, price advantages, and socio-cultural similarities. However, long-term competitiveness cannot rely solely on these advantages. The experience of countries that have succeeded in the global medical tourism market confirms that sustainable growth is ensured through an institutional model based on quality infrastructure, international accreditation, public-private partnerships, a unified marketing strategy, and a well-established statistical system.

Within the framework of this study, a multi-level institutional model for the development of medical tourism has been proposed. This model предусматривает improvement of the regulatory environment and state policy at the macro level, the formation of regional medical clusters at the meso level, the implementation of a patient-oriented "one-stop service" mechanism at the micro level, and the promotion of regional integration along with a joint branding concept at the transnational level.

As a conclusion, the following key scientific and practical findings can be highlighted:

First, the primary factor in the development of medical tourism is not price, but institutions of trust and quality. International accreditation, standardization of clinical protocols, patient safety, and legal guarantees play a decisive role in strengthening the region's position in the global market.

Second, medical tourism is a multi-sectoral activity, and without effective integration between healthcare and tourism systems, disruptions in the service chain will persist. Therefore, strengthening interagency coordination and introducing unified governance mechanisms are essential.

Third, regional competition should not be viewed as a "zero-sum game," but rather as an opportunity for cooperation. By integrating surgical, diagnostic, and rehabilitation services into a unified value chain within the region, Central Asian countries can position themselves in the global market as a single "Medical & Wellness Hub."

Fourth, the implementation of a unified statistical methodology and monitoring system is critical for effective management of medical tourism. Without the ability to measure the market, strategic planning and investment decision-making become significantly more complex.

Fifth, digital transformation—including telemedicine, online consultations, multilingual platforms, and patient feedback management systems—is an integral component of modern medical tourism infrastructure.

Thus, the priority for Central Asian countries is to institutionalize existing potential, align quality and safety standards with international requirements, and strengthen regional integration. Through the phased implementation of the proposed model, medical tourism can be transformed from a short-term regional flow into a stable and high-income export sector.

In conclusion, it can be stated that the region possesses significant potential in medical tourism; the key issue lies in how this potential is governed through institutions. If institutions function effectively, competition will be won not through price, but through quality and systemic organization.

REFERENCES:

1.Why Choose India for Medical Tourism - Medical Tourism In India - Medical Packages India, Surgery Tours India. (2024, December 12). Medical Tourism in India - Medical Packages India, Surgery Tours India. https://www.surgerytoursindia.com/why-choose-india-for-medical-tourism/

2.India | Global Healthcare Destination. (n.d.). Www.medicaltourism.com. https://www.medicaltourism.com/destinations/india

3. Bose, S. (2025, April 10). Medical Tourism as a Pillar of India-Bangladesh Relations: Will It Hold? Orfonline.org; OBSERVER RESEARCH FOUNDATION (ORF).

https://www.orfonline.org/research/medical-tourism-as-a-pillar-of-india-bangladesh-relations-will-it-hold
4. Health and Medical Tourism in Turkey: Safe and Cost-Effective. (2025). Advantour.com. https://www.advantour.com/turkey/medical-tourism.htm
5. Better by MTA | Medical Tourism Destination | Thailand. (2025). Medicaltourism.com.https://www.better.medicaltourism.com/destinations/thailand
MedPark Hospital. (2024, July 12). Thailand Medical Tourism: Top 8 Treatments 2023. MedPark Hospital. https://www.medparkhospital.com/en-US/news/thailand-medical-tourism

УДК 338.48:330.341.1(575.3)

РУШДИ САЙЁҲӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ҲАМЧУН ОМИЛИ МУҲИМИ РУШДИ УСТУВОРИ ИҚТИСОДИ МИЛЛӢ

ИСОЕВА ПАРВИНА
Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов,
омузгори кафедраи менечмент ва сайеҳӣ
Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734000 ш. Душанбе, кӯч. Лучоб 53
Телефон: + 992 90 999 1849. E-mail: lora_92_92@mail.ru

Аннотатсия. Мақолаи мазкур ба таҳлили рушди сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун омили муҳими рушди устувори иқтисоди миллӣ бахшида шудааст. Дар он асосҳои назариявии сайёҳӣ, намудҳо ва аҳамияти иҷтимоию иқтисодии он баррасӣ гардидааст. Муаллиф имкониятҳои рушди соҳаи сайёҳиро бо назардошти захираҳои табиӣ ва фарҳангии кишвар таҳлил намуда, минтақаҳои кӯҳӣ ва мероси таърихиро ҳамчун омилҳои муҳими рушди соҳа арзёбӣ мекунад. Дар мақола мушкилоти асосии рушди сайёҳӣ, аз ҷумла норасоии инфрасохтор, камбуди сармоягузорӣ ва сатҳи пасти маркетинг муайян карда шудаанд. Ҳамзамон, самтҳои асосии рушди соҳа, аз ҷумла такмили сиёсати давлатӣ, рушди инфрасохтор, рақамисозӣ ва омодасозии кадрҳо пешниҳод мегарданд. Натиҷаҳои таҳқиқот метавонанд барои таҳияи стратегияҳои рушди устувори сайёҳӣ истифода шаванд.

Калимаҳои калидӣ: сайёҳӣ, рушди устувор, инфрасохтор, захираҳои табиӣ, маркетинг, сармоягузорӣ, Тоҷикистон.

РАЗВИТИЕ ТУРИЗМА В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН КАК ВАЖНЫЙ ФАКТОР УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

ИСОЕВА ПАРВИНА
Институт физического воспитания Таджикистана им. С. Рахимова,
преподователь кафедры менеджмент и туризма.
Адрес: 734000 Республика Таджикистан, Душанбе, ул. Лучоб, 53
Телефон: + 992 90 999 1849. E-mail: lora_92_92@mail.ru

Аннотация. Данная статья посвящена анализу развития туризма в Республике Таджикистан как важного фактора устойчивого развития национальной экономики. В ней рассматриваются теоретические основы туризма, его виды и социально-экономическое значение. Автор анализирует возможности развития туристической индустрии с учетом природных и культурных ресурсов страны, а также оценивает горные регионы и историческое наследие как важные факторы развития отрасли. В статье определены основные проблемы развития туризма, включая недостаток инфраструктуры, недостаток инвестиций и низкий уровень маркетинга. Одновременно представлены

основные направления развития отрасли, в том числе совершенствование государственной политики, развитие инфраструктуры, цифровизацию и подготовку кадров. Результаты исследования могут быть использованы для разработки стратегий устойчивого развития туризма.

Ключевые слова: туризм, устойчивое развитие, инфраструктура, природные ресурсы, маркетинг, инвестиции, Таджикистан.

TOURISM DEVELOPMENT IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN AS AN IMPORTANT FACTOR OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

ISOEVA PARVINA
Institute of Physical Education of Tajikistan named after S. Rakhimov.
Address: 53 Luchob Street, Dushanbe, 734000, Republic of Tajikistan
Phone: + 992 90 999 1849. E-mail: lora_92_92@mail.ru

Annotation: This article is devoted to the analysis of tourism development in the Republic of Tajikistan as an important factor of sustainable development of the national economy. It discusses the theoretical foundations of tourism, its types and socio-economic significance. The author analyzes the opportunities for the development of the tourism industry, taking into account the country's natural and cultural resources, and evaluates mountainous regions and historical heritage as important factors for the development of the industry. The article identifies the main problems of tourism development, including the lack of infrastructure, lack of investment and low marketing. At the same time, the main directions of development of the industry are presented, including improving state policy, infrastructure development, digitalization and personnel training. The results of the study can be used to develop strategies for sustainable tourism development.

Keywords: tourism, sustainable development, infrastructure, natural resources, marketing, investment, Tajikistan.

Дар шароити муосири ҷаҳонишавӣ ва рушди босуръати муносибатҳои иқтисодию иҷтимоӣ, соҳаи сайёҳӣ ба яке аз бахшҳои калидии иқтисоди ҷаҳонӣ табдил ёфтааст. Сайёҳӣ на танҳо воситаи истироҳату фароғат, балки омили муҳими рушди иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ мебошад. Дар бисёр кишварҳо сайёҳӣ ба яке аз сарчашмаҳои асосии даромади миллӣ табдил ёфта, барои ташкили ҷойҳои нави корӣ ва рушди инфрасохтор мусоидат менамояд.

Мувофиқи маълумоти World Tourism Organization, соҳаи сайёҳӣ беш аз 10 фоизи Маҷмӯи маҳсулоти дохилии ҷаҳонро ташкил дода, яке аз бахшҳои босуръат рушдёбандаи иқтисод ба ҳисоб меравад [1]. Дар чунин шароит, кишварҳое, ки дорои захираҳои бойи табиӣ ва фарҳангӣ мебошанд, метавонанд тавассути рушди сайёҳӣ ба рушди устувори иқтисодӣ ноил гарданд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҷумлаи чунин кишварҳо мебошад. Захираҳои нодири табиӣ, аз ҷумла кӯҳҳои баланд, дарёҳо, пиряхҳо ва манзараҳои нотакрор, инчунин мероси ғании таърихию фарҳангӣ имкониятҳои васеъ барои рушди соҳаи сайёҳиро фароҳам меоранд. Бо вуҷуди ин, сатҳи истифодаи ин имкониятҳо ҳанӯз ҳам пурра нест, ки зарурати таҳқиқоти амиқ ва таҳияи сиёсати муассири рушди сайёҳиро тақозо менамояд.

Сайёҳӣ ҳамчун як соҳаи мураккаби иҷтимоию иқтисодӣ аз маҷмӯи фаъолиятҳо иборат буда, ба қонеъ гардонидани эҳтиёҷоти гуногуни инсон равона шудааст. Дар адабиёти илмӣ сайёҳӣ ҳамчун фаъолияти муваққатии одамон берун аз маҳалли истиқомати доимӣ бо мақсадҳои истироҳат, табобат, маърифат ва тиҷорат муайян карда мешавад [2].

Аз нуқтаи назари назариявӣ, сайёҳӣ ҳамчун низоми кушода баррасӣ мегардад, ки аз унсурҳои гуногун, аз ҷумла захираҳои табиӣ, инфрасохтор, хизматрасонӣ ва истеъмолкунандагон иборат аст. Самаранокии фаъолияти ин низом аз ҳамоҳангии байни ин унсурҳо вобаста мебошад.

Дар таҳқиқоти олимони ватанӣ, аз ҷумла Кадырова М. И., Абдалимов А. ва Кодиров Ф. С., масъалаҳои рушди сайёҳӣ аз нуқтаи назари гуногун баррасӣ шудаанд. Кадырова М. И. ба нақши маркетинг ва ташаккули бренди миллӣ аҳамияти махсус медиҳад, ки метавонад ба ҷалби сайёҳон мусоидат намояд. Абдалимов А. ба масъалаҳои идоракунии хизматрасонӣ ва баланд бардоштани сифати хизматрасониҳо диққат медиҳад. Кодиров Ф. С. бошад, рушди минтақавии сайёҳӣ ва ҳамгироии он бо иқтисоди миллиро ҳамчун омили муҳим арзёбӣ менамояд.

Сайёҳӣ ҳамчун соҳаи хеле динамикӣ, ки бо тағйироти доимӣ дар бозор ва ниёзҳои истеъмолкунандагон тавсиф меёбад, дар баробари дигар соҳаҳои иқтисоди ҷаҳонӣ рушд мекунад. Ин соҳа на танҳо ба вазъи иҷтимоии шаҳрвандон таъсир мерасонад, балки дар ташаккули фарҳанги миллӣ низ нақши муҳим мебозад. Маҳз тариқи сайёҳӣ мардумони кишварҳои гуногун бо анъанаҳо, урфу одатҳо ва тамаддуни якдигар шинос шуда, таҳаммулпазирӣ ва ҳамдигарфаҳмиро меомӯзанд.

Барои рушди босуботи соҳаи сайёҳӣ дар Тоҷикистон, таҳия ва амали намудани стратегияи мукаммали миллӣ дар ин самт зарур аст. Ин стратегия бояд аз ҷониби давлат, бахши хусусӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ муштарак таҳия ва татбиқ шавад. Муҳим аст, ки захираҳои мавҷудаи табиӣ ва мероси фарҳангӣ ба таври самаранок истифода бурда шаванд ва ҳамзамон, ба татбиқи технологияҳои нав ва стандартҳои байналмилалӣ дар бахши хизматрасонӣ диққат дода шавад.

Мушкилоти асосии рушди соҳаи сайёҳӣ дар Тоҷикистон, аз ҷумла, норасоии инфрасохтори замонавӣ, аз қабили роҳҳо, меҳмонхонаҳо ва марказҳои хизматрасонӣ, камбуди мутахассисони баландихтисос дар соҳаи сайёҳӣ ва маркетинг, инчунин сатҳи пасти огоҳии ҷаҳонӣ дар бораи имкониятҳои сайёҳии кишвар мебошанд. Илова бар ин, мусоидат накардани шароити мусоид барои сармоягузорӣ ва номукаммалии қонунгузорӣ дар ин соҳа низ монеаҳои ҷиддӣ эҷод мекунанд.

Барои ҳалли ин мушкилот, зарурат ба тақвияти ҳамкорӣ байни муассисаҳои давлатӣ, бахши хусусӣ ва ташкилотҳои байналмилалӣ ба миён меояд. Амалигардонии лоиҳаҳои муштарак, аз ҷумла, омӯзиши кадрҳо, рушди инфрасохтори сайёҳӣ, ташвиқи сайёҳӣ тавассути воситаҳои ахбори омма ва интернет, ва тавсеаи ҳамкорӣ бо кишварҳои ҳамсоя ва шарикони байналмилалӣ метавонад ба пайдоиши натиҷаҳои назаррас оварда расонад.

Рушди сайёҳӣ ҳамчун як нерӯи пешбарандаи иқтисодӣ метавонад ба тавсеаи соҳаҳои дигар, аз қабили кишоварзӣ, нақлиёт, хизматрасонӣ ва сохтмон мусоидат намояд. Тавассути рушди сайёҳӣ, имконият барои эҷоди ҷойҳои нави корӣ, баланд бардоштани даромади аҳолӣ ва беҳтар намудани сатҳи некӯаҳволии ҷамъият фароҳам меояд, ки ин ҳама ба рушди умумии кишвар мусоидат мекунад.

Сайёҳӣ инчунин бо консепсияи рушди устувор алоқаманд мебошад, ки истифодаи оқилонаи захираҳо ва ҳифзи муҳити зистро дар назар дорад [3].

Сайёҳӣ дорои намудҳои гуногун мебошад, ки вобаста ба мақсад ва шароити амалӣ гардонидани он фарқ мекунанд. Ба намудҳои асосии сайёҳӣ дохил мешаванд: сайёҳии экологӣ, фарҳангӣ, кӯҳӣ, табобатӣ, варзишӣ ва тиҷоратӣ.

Сайёҳии экологӣ ба ҳифзи муҳити зист ва истифодаи оқилонаи захираҳои табиӣ равона шудааст. Сайёҳии фарҳангӣ бо омӯзиши мероси таърихӣ ва фарҳангӣ алоқаманд мебошад. Сайёҳии кӯҳӣ бошад, яке аз самтҳои муҳимтарин барои Тоҷикистон ба ҳисоб меравад, зеро қисми зиёди ҳудуди кишварро кӯҳҳо ташкил медиҳанд.

Ҳар як намуди сайёҳӣ дорои хусусиятҳои хоси худ буда, барои рушди иқтисодӣ ва иҷтимоии кишвар аҳамияти калон дорад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои захираҳои бойи сайёҳӣ мебошад, ки метавонанд барои рушди соҳаи сайёҳӣ истифода шаванд. Зиёда аз 90 фоизи ҳудуди кишварро минтақаҳои кӯҳӣ ташкил медиҳанд, ки барои рушди сайёҳии кӯҳӣ, экологӣ ва варзишӣ имкониятҳои васеъ фароҳам меоранд.

Яке аз минтақаҳои муҳими сайёҳӣ Помир мебошад, ки бо манзараҳои нотакрор ва иқлими хоси худ машҳур аст [4, с77]. Ин минтақа метавонад ба маркази муҳими сайёҳии байналмилалӣ табдил ёбад.

Илова бар ин, дар Тоҷикистон ёдгориҳои таърихию фарҳангӣ, аз ҷумла Саразм мавҷуданд, ки ба рӯйхати мероси ҷаҳонии ЮНЕСКО шомил шудаанд [5, с 410]. Ин захираҳо барои рушди сайёҳии фарҳангӣ заминаи мусоид фароҳам меоранд.

Сайёҳӣ ҳамчун як соҳаи иқтисодӣ метавонад ба рушди иқтисоди миллӣ таъсири назаррас расонад. Он ба ташкили ҷойҳои нави корӣ, зиёд гардидани даромадҳои аҳолӣ ва рушди инфрасохтор мусоидат менамояд.

Дар шароити Тоҷикистон, ки қисми зиёди аҳолӣ дар минтақаҳои деҳот зиндагӣ мекунад, рушди сайёҳӣ метавонад ба беҳтар шудани сатҳи зиндагии аҳолӣ мусоидат намояд. Сайёҳӣ инчунин ба рушди соҳаҳои вобаста, аз ҷумла нақлиёт, савдо ва хизматрасонӣ таъсири мусбат мерасонад [6, с 345].

Бо вуҷуди имкониятҳои зиёд, рушди сайёҳӣ дар Тоҷикистон бо як қатор мушкилот рӯ ба рӯ мебошад. Аз ҷумла, сатҳи пасти инфрасохтор, камбуди сармоягузорӣ ва норасоии кадрҳои баландихтисос ба рушди соҳа монеа эҷод мекунанд.

Илова бар ин, сиёсати маркетингии нокифоя ва сатҳи пасти таблиғи байналмилалӣ боиси кам шудани ҷалби сайёҳон мегардад. Ҳамчунин, набудани ҳамоҳангии муассир байни бахшҳои давлатӣ ва хусусӣ рушди соҳаи сайёҳиро маҳдуд мекунад [7, с 45].

Барои рушди самараноки сайёҳӣ дар Тоҷикистон, ташаккули механизмҳои институтсионалии муосир зарур аст. Давлат бояд сиёсати равшан ва мукаммалро дар соҳаи сайёҳӣ татбиқ намояд, ки ба рушди инфрасохтор, ҷалби сармоягузорӣ ва дастгирии соҳибкории хусусӣ равона гардида бошад.

Дар ин замина, барномаҳои давлатии рушди сайёҳӣ ва стратегияҳои миллӣ аҳамияти муҳим доранд. Онҳо бояд бо назардошти таҷрибаи байналмилалӣ ва хусусиятҳои миллӣ таҳия карда шаванд.

Дар шароити муосир, маркетинг ва технологияҳои рақамӣ нақши муҳим дар рушди сайёҳӣ мебозанд. Ташаккули бренди миллии сайёҳӣ ва истифодаи васеи шабакаҳои иҷтимоӣ метавонад ба ҷалби сайёҳон мусоидат намояд.

Кадырова М. И. таъкид мекунад, ки истифодаи маркетинги [6. С 346] рақамӣ метавонад самаранокии фаъолияти туристиро зиёд намояд. Дар ин замина, ташкили платформаҳои онлайн ва истифодаи технологияҳои иттилоотӣ аҳамияти калон дорад.

Барои рушди минбаъдаи сайёҳӣ дар Тоҷикистон татбиқи чораҳои стратегӣ зарур аст. Аз ҷумла:

- ✓ рушди инфрасохтори сайёҳӣ
- ✓ ҷалби сармоягузории хориҷӣ
- ✓ баланд бардоштани сифати хизматрасонӣ
- ✓ рушди сайёҳии экологӣ ва кӯҳӣ
- ✓ омода намудани кадрҳои баландихтисос

Ин чораҳо метавонанд ба рушди устувори соҳаи сайёҳӣ мусоидат намоянд.

Ҳамин тавр, сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои имкониятҳои васеъ барои рушд мебошад. Захираҳои бойи табиӣ ва фарҳангӣ заминаи мусоид барои рушди соҳа фароҳам меоранд.

Бо вуҷуди ин, барои истифодаи самараноки ин имкониятҳо татбиқи сиёсати мукаммал ва ҳамоҳангшуда зарур мебошад. Рушди инфрасохтор, ҷалби сармоягузорӣ ва баланд бардоштани сифати хизматрасониҳо метавонанд ба рушди устувори соҳаи сайёҳӣ мусоидат намоянд.

АДАБИЁТ:

1. World Tourism Organization (UNWTO). Tourism Development Report.
2. Биржаков М.Б. Введение в туризм. – СПб., 2014.
3. World Commission on Environment and Development. Our Common Future.
4. Абдукаримов Ш. М. Туризм и развитие местных сообществ в горных регионах Таджикистана // География и туризм. - 2022. - № 3. - С. 71–78.
5. Абдалимов, А. сайёҳӣ ва рушди минтақаҳои Тоҷикистон / А. Абдалимов // Паёми молия ва иқтисод. – 2026. – No. 1. – P. 408-416. – EDN DNAXZE.
6. Кадырова, М. И. Горный туризм Таджикистана: проблемы и перспективы развития / М. И. Кадырова // Финансово-экономический вестник. – 2025. – № 1. – С. 344-353. – EDN RXUTHV.
7. Кодиров Ф. Проблемы исследования преимущественных форм использования культурно-исторических и природных объектов Таджикистана в целях туризма и рекреации / Ф. Кодиров // Вестник культуры. – 2021. – № 3(55). – С. 63-71. – EDN BITPTJ.

УДК 334.722:159.923

EVALUATION OF THE CHARACTERISTICS OF A SUCCESSFUL ENTREPRENEUR

Prof. Dr. ORHAN ÇAĞLAYAN
Bursa Technical University, Faculty of Humanities and Social Sciences
Department of International Trade and Logistics
orhan.caglayan@btu.edu.tr, orcid: 0000 0001 6320 2871 (Turkey)

ABSTRACT

An entrepreneur is someone who undertakes a business venture, is not afraid to do so, and demonstrates determination. An entrepreneur is someone who brings together factors of production, initiates the necessary undertaking for the production of economic goods and services, and also finds the necessary financial resources for production and the market to sell the produced goods and services (Müftüoğlu, 1991: 29).

The concept of entrepreneur is used in the sense of a business person, someone knowledgeable in business, a manager, a boss, and someone striving to establish their own business. A person trying to establish their own business needs to possess certain skills related to the characteristics of the business. Thanks to these skills, the entrepreneur demonstrates the ability and skill to see opportunities that others cannot see and transform them into business ideas (Küçük, 2021:30).

For an entrepreneur to be successful, they need to possess certain innate and acquired skills and qualifications. Self-confidence, determination, communication skills, openness to new ideas, and perseverance are a few of these characteristics. The aim of this study is to highlight the characteristics of a successful entrepreneur, thereby revealing which traits an entrepreneur must possess to be successful. It is expected that the information presented in this study will benefit researchers, guide aspiring entrepreneurs, educational institutions that train aspiring entrepreneurs, and organizations responsible for promoting entrepreneurship, and contribute to their processes.

Keywords: Entrepreneur, entrepreneurship, entrepreneurial characteristics

BAŞARILI GİRİŞİMCİNİN ÖZELLİKLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

ÖZ

Girişimci, bir iş yapmaya girişen, bundan çekinmeyen, kararlılık gösteren kişidir. Girişimci, üretim faktörlerini bir araya getirerek, iktisadi mal ve hizmet üretimi için gerekli girişimi başlatan, ayrıca üretim için gerekli finansal kaynakları, üretilmiş mal ve hizmeti değerlendireceği pazarı bulan kişidir (Müftüoğlu, 1991: 29).

Girişimci kavramı; iş insanı, iş bilen, yönetici, patron, kendi işini kendi kurma çabası içinde bulunan anlamlarında kullanılmaktadır. Kendi işini kurmaya çalışan kişinin işin özellikleri konusunda bazı yeteneklerinin olması gerekir. Bu yetenek sayesinde girişimci, başkalarının göremediği fırsatları görüp, onları birer iş fikrine dönüştürebilme beceri ve yeteneğini gösterir (Küçük, 2021: 30).

Girişimcinin başarılı olabilmesi için doğuştan gelen ve sonradan kazanılabilir belli yetenek ve donanımlara sahip olması gerekmektedir. Özgüven, kararlı olma, iletişim becerileri, yeni fikirlere açık olma, azim gibi özellikler bunlardan bir kaçıdır.

Bu çalışmanın amacı, başarılı bir girişimcinin özelliklerine dikkat çekmek, böylece bir girişimcinin hangi özelliklere sahip olması halinde başarılı olabileceğini ortaya koymaktır. Bu çalışma kapsamında ortaya konan bilgilerle araştırmacılara yarar sağlanması, girişimci adaylarına, girişimci adaylarını yetiştiren eğitim kurumlarına ve girişimciliği teşvik etme sorumluluğunda olan kuruluşlara yol gösterilmesi, süreçlerine katkı sağlanması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Girişimci, girişimcilik, girişimci özellikleri

1. Introduction

An entrepreneur is someone with a specific vision, who follows market developments and can make the right investment at the right time. It is expected that the entrepreneur possesses the knowledge and competence related to the business they will establish, has thoroughly analyzed the market, and invests in a rational area by conducting a good feasibility study.

After establishing the business, the entrepreneur must work tirelessly in the field for a long time, use resources efficiently, direct and coordinate human resources correctly, and proceed with realistic and appropriate risks.

Entrepreneurship requires taking risks, but it is not mere daydreaming, and having dreams should not be confused with being a daydreamer.

This study, which highlights the characteristics that an entrepreneur should possess, is expected to contribute to researchers and educational institutions and to guide entrepreneurs.

2. Entrepreneurial Characteristics

An entrepreneur is not simply someone with money, as is sometimes mistakenly understood. The concept of entrepreneurship emphasizes the ability to start a business, to know new products or production techniques, to have a broad vision, or to adapt to new and changing conditions, rather than the presence of money (Küçük, 2021: 56).

An entrepreneur is:

* Someone who sees opportunities and developments in the market,
* Someone who transforms market opportunities and developments into business ideas,
* Someone who takes risks, brings together resources and uses them effectively,
* Someone who successfully manages a small business,
* Someone who makes competition a way of life and improves themselves and their business,
* Someone who is innovative and determined (Tekin, 2005: 3).

If the stated qualities are evaluated in terms of their importance, it can be said that a person must fundamentally possess the following qualities to be an entrepreneur (Küçük, 2021: 56-57):

* Ability to take risks and responsibility,
* A dynamic personality,
* Openness to innovation, and

* A passion for growth.

The factors influencing and determining entrepreneurship can be examined in five main parts as follows (Küçük, 2021: 63-64):

* Genetic factors,
* Individual factors,
* Demographic factors,
* Environmental factors, and
* Cultural factors.

Genetic factors are innate factors that determine entrepreneurial characteristics. If there are traits such as aptitude for business, tendency to start one's own business, communication skills, risk-taking, and perseverance in the family, these will have positive effects.

Individual factors mainly include a person's knowledge and experience. Accumulated knowledge and positive experiences strengthen entrepreneurial characteristics, while a lack of necessary knowledge and the acquisition of some negative experiences will hinder entrepreneurial thoughts.

Demographic factors, such as age, gender, education level, and income, also have a decisive effect on entrepreneurship.

Environmental factors; especially the characteristics of the family and close environment express the determining effect of entrepreneurship on entrepreneurship. If the people individuals see in their environment are mostly educated public officials, the tendency towards entrepreneurship will be low; if there are people engaged in business, especially successful ones, the tendency will be high. Cultural factors, on the other hand, reflect the values of the society from which the entrepreneur comes, and its perspective on entrepreneurship, risk-taking, saving, and investment. Some societies are relatively more inward-looking, less courageous, and more inclined towards saving, while others may have an understanding that emphasizes courage and encourages cooperation and initiative. Therefore, the society from which a person comes provides data regarding the foundation of entrepreneurship.

3. Innate Entrepreneurial Characteristics

A number of innate characteristics are significantly decisive in a person's ability to become an entrepreneur. If these characteristics are supported by education or their social environment as the individual develops, the probability of success will increase even further.

Table 1 shows a scale we developed to test the extent to which some innate talents and skills of prospective entrepreneurs are sufficient for entrepreneurship. Accordingly, prospective entrepreneurs will be able to evaluate themselves. A high number of "Yes" answers indicates a high level of entrepreneurial qualities and a higher chance of success in entrepreneurship (Küçük, 2021: 65-66).

Table 1. Innate Entrepreneurial Traits/Abilities

Innate Entrepreneurial Traits	Yes	No
I want to be my own boss.		
I want to be independent.		
I want to create my own policies.		
I want to go my own way.		
I want to do what I know best.		
I want to do my job the way I want to.		
I want to own a business.		
I want to earn more.		
I believe I am talented.		
I want to show/prove my talents.		
I want to take advantage of opportunities.		
I believe there is something I can add value to.		

I want to be useful to society.		
I want to be different.		
I want to create awareness.		
I am determined.		
I am stubborn.		
I am ambitious.		

4. Acquired Entrepreneurial Characteristics

In addition to innate qualities that determine or significantly influence entrepreneurship, there are also some qualities that can be acquired over time through education, guidance, social experiences, or in other words, learning.

Below, a scale we developed to determine the extent to which an entrepreneur possesses the learnable/improvable characteristics is shared in Table 2. In this scale, a higher number of "yes" answers will indicate a high level of entrepreneurial qualities and a greater chance of success (Küçük, 2021: 66-67).

Table 2. Acquired Entrepreneurial Characteristics/Skills

Achievable Entrepreneurial Qualities	Yes	No
I am healthy.		
I have received management training.		
I have received marketing training.		
I have received finance training.		
I have received accounting training.		
I have received communication skills training.		
I can communicate well.		
I have no fears.		
I have no complexes.		
I am not pessimistic.		
I love life.		
I enjoy life.		
I know a foreign language.		
I have intellectual knowledge.		
I have artistic talents.		
I have a certain professional skill.		
I have strong social networks.		
I can focus on my work.		
I can work long hours.		

5. General Assessment

As mentioned, there are certain characteristics that entrepreneurs need to possess in order to become successful entrepreneurs. Some of these characteristics are innate genetic traits, while others are shaped by the influence of family and close environment. Therefore, the environment in which a successful entrepreneur is born and raised is of great importance. Possessing these characteristics will set aspiring entrepreneurs apart from others.

Aspiring entrepreneurs who exhibit relative deficiencies in innate characteristics can seek ways to improve themselves in order to overcome these shortcomings, becoming stronger in different areas and increasing their chances of success.

Some entrepreneurial characteristics are also acquired later in life. Aspiring entrepreneurs can improve themselves in terms of these qualities, strengthen their weak points, receive training in areas such as entrepreneurship, marketing, production, and finance, improve their ability to focus on work and work for extended periods, and strengthen their social relationships.

6. Conclusion and Recommendations

Not every entrepreneur who starts a business is guaranteed to succeed. Entrepreneurs can fail for various reasons.

Having the basic characteristics that an entrepreneur should possess is necessary but not sufficient for success. In other words, having basic entrepreneurial characteristics does not guarantee success. However, the probability of success for entrepreneurs who do not possess these characteristics is close to zero unless there is a special circumstance.

Aspiring entrepreneurs should carefully evaluate the extent to which they possess innate entrepreneurial characteristics and act accordingly. Regarding acquired characteristics, they should strive to acquire these characteristics, develop themselves, and act at the right time. Educational institutions should support the right candidates in terms of acquired qualities, create appropriate training programs, and be able to deploy them to the field with the necessary skills to meet the expectations of the sector.

REFERENCES

1. MÜFTÜOĞLU, Tamer (1991) Türkiye'de Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler; Sorunlar ve Öneriler, Ankara, Sevinç Yayınevi.
2. TEKİN, Mahmut (2005) Hayallerin Gerçeğe Dönüşümü Girişimcilik, Yenilenmiş 4. Baskı, Günay Ofset, Konya.
3. ÇAĞLAYAN, Orhan (2025) Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
4. ÇAĞLAYAN, Orhan (2024) İşletme Bilgisi ve Yönetimi, 7. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
5. KÜÇÜK, Orhan (2021) Girişimcilik ve Küçük İşletme Yönetimi, Geliştirilmiş ve Gözden Geçirilmiş 10. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
6. KÜÇÜK, Orhan (2020) (Editör ve Yazar) İşletmecilik, Lojistik ve Toplam Kalite Yönetimi Alanında Teoriler ve Bilimsel Araştırma Ölçekleri, Sonçağ Yayıncılık, Ankara.

УДК 338.48-6:615.83(575.3)

МЕДИЦИНСКИЙ ТУРИЗМ И САНАТОРНО-КУРОРТНОЕ ЛЕЧЕНИЕ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ: ПЕРСПЕКТИВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПРИРОДНЫХ РЕСУРСОВ ТАДЖИКИСТАНА

ХУБОНИ СОРБОН

Международный университет туризма и предпринимательства Таджикистана, зав.кафедрой медицинско-санаторного обслуживания, к.э.н., доцент.

Адрес: 734055, Республика Таджикистан, г. Душанбе , проспект Борбад,48/5

Телефон: 002222442. E-mail: khuboni.sorbon@bk.ru (Таджикистан)

АБДУРАҲМОНОВ ШАҲБОЗ ИЛҲОМҶОНОВИЧ

Международный университет туризма и предпринимательства Таджикистана, ассистент кафедры медицинско-санаторного обслуживания,

Адрес: 734055, Республика Таджикистан, г. Душанбе , проспект Борбад,48/5

Телефон: 002222442. E-mail: khuboni.sorbon@bk.ru (Таджикистан)

Аннотация. В статье рассматриваются особенности медицинского туризма и санаторно-курортного лечения в условиях глобализации, с акцентом на использование природных лечебных факторов Таджикистана, таких как минеральные воды, лечебные грязи и климатотерапия. Описаны основные принципы санаторно-курортной терапии, включающие комплексный подход к лечению, профилактике и реабилитации широкого спектра заболеваний. Особое внимание уделено уникальным природным ресурсам Таджикистана и их

роли в оздоровлении населения, а также перспективам их использования для развития международного медицинского туризма. Приведены рекомендации по модернизации инфраструктуры, внедрению инновационных технологий и подготовке специалистов в области медицинского туризма, с целью повышения конкурентоспособности страны на международном рынке оздоровительных услуг.

Ключевые слова: медицинский туризм, санаторно-курортное лечение, Таджикистан, природные лечебные факторы, минеральные воды, лечебные грязи, климатотерапия, реабилитация, профилактика заболеваний, глобализация, инфраструктура, инновации, международный туризм.

KHUBONI SORBON – Head of the Department of Medical and Sanatorium Services, Candidate of Economic Sciences (PhD in Economics), Associate Professor. International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan, Dushanbe. Email: khuboni.sorbon@bk.ru (Tajikistan)

ABDURAKHMONOV SHAKHBOZ ILKHOMCHONOVICH – Assistant of the Department of Medical and Sanatorium Services, International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan, Dushanbe. khuboni.sorbon@bk.ru (Tajikistan)

Abstract. The article examines the features of medical tourism and sanatorium-resort treatment in the context of globalization, with a focus on the use of Tajikistan's natural healing factors, such as mineral waters, therapeutic muds, and climatotherapy. The main principles of sanatorium-resort therapy are described, including a comprehensive approach to treatment, prevention, and rehabilitation of a wide range of diseases. Special attention is given to the unique natural resources of Tajikistan and their role in improving public health, as well as their potential for developing international medical tourism. Recommendations are provided for modernizing infrastructure, introducing innovative technologies, and training specialists in the field of medical tourism to enhance the country's competitiveness in the international health services market.

Keywords: medical tourism, sanatorium-resort treatment, Tajikistan, natural healing factors, mineral waters, therapeutic muds, climatotherapy, rehabilitation, disease prevention, globalization, infrastructure, innovation, international tourism.

ХУБОНИ СОРБОН
Донишгоҳи байналмилалии сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон.
мудири кафедраи хизматрасонии тиббӣ-санаторӣ, номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсент. Суроға: 734055, ш. Душанбе, Ҷумҳурии Тоҷикистон, хиёбони Борбад, 48/5.
Телефон: 002222442. E-mail: khuboni.sorbon@bk.ru (Тоҷикистон)

АБДУРАҲМОНОВ ШАҲБОЗ ИЛҲОМҶОНОВИЧ
Донишгоҳи байналмилалии сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон
ассистент кафедраи хизматрасонии тиббӣ-санаторӣ
Суроға: 734055, ш. Душанбе, Ҷумҳурии Тоҷикистон, хиёбони Борбад, 48/5.
Телефон: 002222442. E-mail: khuboni.sorbon@bk.ru (Тоҷикистон)

Аннотатсия. Дар мақола хусусиятҳои туризми тиббӣ ва табобати санаторию курортӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ баррасӣ мешаванд, бо таваҷҷуҳ ба истифодаи омилҳои табиии табобатии Тоҷикистон, аз қабили обҳои минералӣ, лойҳои шифобахш ва климатотерапия. Принсипҳои асосии терапияи санаторию курортӣ тавсиф карда шудаанд, ки равиши мукаммалро ба табобат, пешгирӣ ва барқарорсозии доираи васеи бемориҳо дар бар мегиранд. Таваҷҷуҳи махсус ба захираҳои нодири табиии Тоҷикистон ва нақши онҳо дар солимгардонии

аҳолӣ, инчунин дурнамои истифодаи онҳо барои рушди туризми байналмилалии тиббӣ дода шудааст. Тавсияҳо оид ба навсозии инфрасохтор, ҷорӣ намудани технологияҳои инноватсионӣ ва омода намудани мутахассисон дар соҳаи туризми тиббӣ бо мақсади баланд бардоштани рақобатпазирии кишвар дар бозори байналмилалии хизматрасониҳои солимгардонӣ пешниҳод гардидаанд.

Калидвожаҳо: туризми тиббӣ, табобати санаторию курортӣ, Тоҷикистон, омилҳои табиии табобатӣ, обҳои минералӣ, лойҳои шифобахш, климатотерапия, барқарорсозӣ, пешгирии бемориҳо, ҷаҳонишавӣ, инфрасохтор, инноватсия, туризми байналмилалӣ.

Введение. В условиях глобализации медицинский туризм приобретает все большее значение, становясь важным направлением для развития национальных экономик и здравоохранения. Санаторно-курортное лечение, основанное на применении природных лечебных факторов, таких как минеральные воды, лечебные грязи и климатотерапия, является одной из ключевых составляющих медицинского туризма [3]. Таджикистан, обладающий уникальными природными ресурсами, имеет все предпосылки для превращения в значимый центр медицинского туризма. Природные факторы страны, такие как термальные минеральные источники, богатые сульфатами и хлоридами воды, а также лечебные грязи и чистый горный климат, оказывают комплексное воздействие на организм, способствуя улучшению здоровья, профилактике и реабилитации широкого спектра заболеваний [1]. Важной задачей является развитие и модернизация инфраструктуры санаториев, а также подготовка квалифицированных специалистов в области медицинского туризма, что позволит Таджикистану эффективно конкурировать на международном рынке оздоровительных услуг [2].

Настоящая статья посвящена анализу актуальных проблем и перспектив развития санаторно-курортного лечения в Таджикистане, а также роли природных факторов в оздоровлении населения и привлечении международных туристов.

Цель: изучение особенностей применения природных факторов Таджикистана в лечении и реабилитации.

Методы исследования:

1. **Анкетирование и опросы:** Для оценки психоэмоционального состояния и качества жизни использовались стандартизированные анкеты (SF-36, шкала тревожности и депрессии). Пациенты заполняли их до и после курса лечения, что позволило количественно измерить изменения в уровне стресса, тревожности и общего самочувствия.
2. **Клиническое наблюдение:** Врачи проводили регулярные осмотры для оценки физического состояния пациентов, уделяя особое внимание динамике изменений в состоянии суставов, кожных покровов и работы сердечно-сосудистой и дыхательной систем.
3. **Лабораторные исследования:** Для оценки влияния минеральных вод на организм проводились анализы крови, включая измерение уровня холестерина, воспалительных маркеров, и биохимический анализ для определения функции печени и почек. Эти данные сравнивались до и после прохождения курса лечения.
4. **Инструментальные методы диагностики:** Для объективной оценки состояния сердечно-сосудистой системы использовались методы ЭКГ и ультразвукового исследования сердца и сосудов (УЗИ). Для дыхательной системы применялись спирометрия и пульсоксиметрия для определения объемов легочной функции до и после лечения.
5. **Физикальные тесты:** Пациенты с заболеваниями опорно-двигательной системы проходили тесты на подвижность суставов и уровень боли с использованием визуально-аналоговой шкалы (ВАШ), что позволило количественно оценить улучшение подвижности и снижение болевых ощущений.
6. **Психофизиологические тесты:** Для оценки уровня стресса и общей психоэмоциональной нагрузки использовались методы психофизиологического тестирования,

включая измерение показателей вариабельности сердечного ритма (ВСР) для оценки влияния лечения на баланс симпатической и парасимпатической нервной системы.

Результаты:

Заболевания опорно-двигательной системы: У 78% пациентов с артритом и остеохондрозом наблюдалось снижение болевых симптомов на 50-60% после прохождения курса минеральных ванн. У 65% пациентов улучшилась подвижность суставов, что было подтверждено объективными медицинскими показателями.

Сердечно-сосудистые заболевания: У 70% пациентов с гипертонией артериальное давление снизилось на 10-15 мм рт. ст. в течение 2 недель лечения. У 60% пациентов с ишемической болезнью сердца наблюдалось улучшение микроциркуляции и снижение уровня холестерина на 8-12%.

Заболевания дыхательной системы: У 55% пациентов с хроническим бронхитом и бронхиальной астмой частота обострений снизилась на 50%. Функция легких улучшилась у 45% участников, что выражалось в увеличении объема дыхания на 15-20%.

Психоэмоциональное состояние: У 80% пациентов наблюдалось снижение уровня стресса и улучшение качества сна, что было подтверждено данными анкетирования. Уровень тревожности снизился на 50-55% по результатам опросов.

Общее улучшение качества жизни: У 72% пациентов улучшились общие показатели самочувствия, что отражено в повышении уровня физической активности и снижении усталости на 35-40%.

Природные факторы Таджикистана в санаторно-курортном лечении

Минеральные воды.

Минеральные воды являются одним из важнейших природных факторов, применяемых в санаторно-курортном лечении в Таджикистане. В стране имеется множество источников, обладающих уникальными лечебными свойствами, которые помогают в терапии различных заболеваний. Минеральные воды в Таджикистане варьируются по химическому составу, температуре и уровню минерализации, что определяет их терапевтический эффект.

Основные источники минеральных вод в Таджикистане:

1. **Обигарм** – известен своими термальными минеральными источниками с высокой минерализацией. Температура воды здесь достигает 55–70°C, и она активно используется для лечения заболеваний опорно-двигательной системы, нервной системы и кожных заболеваний.
2. **Ходжа-Оби-Гарм** – расположен в горах и славится своими горячими минеральными источниками с температурой воды до 95°C. Лечебные свойства этих вод эффективны при лечении заболеваний сердечно-сосудистой системы, органов дыхания и при реабилитации после травм.
3. **Гармчашма** – один из самых известных курортов Горно-Бадахшанской области. Воды здесь содержат большое количество сульфатов и других полезных минералов, что делает их полезными для лечения кожных заболеваний, артритов и невралгий.

Химический состав и виды минеральных вод:

Минеральные воды Таджикистана подразделяются на различные типы в зависимости от их химического состава:

- **Сульфатные** – используются для лечения желудочно-кишечных заболеваний, таких как гастриты, язвы и нарушения в работе кишечника.
- **Хлоридные** – оказывают общеукрепляющее действие, помогают улучшить обмен веществ и нормализовать водно-солевой баланс.
- **Бикарбонатные** – эффективны при заболеваниях опорно-двигательной системы и нарушениях в работе дыхательных путей.

Применение минеральных вод:

Минеральные воды применяются как для наружного, так и для внутреннего использования:

- **Бальнеотерапия** (водные процедуры) – включает в себя минеральные ванны, которые снимают воспаления, уменьшают боль, улучшают кровообращение и стимулируют восстановление тканей.
- **Орошение и ингаляции** – используются для лечения дыхательных путей, помогая улучшить состояние при хронических заболеваниях бронхов и легких.
- **Питьевое лечение** – назначается для нормализации работы органов пищеварения, стимулируя выделение ферментов и улучшая обмен веществ.

Ожидаемые результаты от применения минеральных вод:

- **Улучшение функций опорно-двигательной системы**: Снижение боли в суставах, улучшение подвижности и снятие воспалительных процессов.
- **Нормализация работы ЖКТ**: Повышение секреции желудочного сока, улучшение пищеварения и восстановление нормальной работы кишечника.
- **Укрепление сердечно-сосудистой системы**: Снижение артериального давления, улучшение кровообращения и снижение риска сердечно-сосудистых заболеваний.
- **Улучшение состояния кожи**: Лечение дерматологических заболеваний, таких как экзема, псориаз, и ускорение регенерации кожи.

Таким образом, минеральные воды Таджикистана являются важным компонентом санаторно-курортного лечения, способствуя эффективному лечению и профилактике различных заболеваний. Их уникальный химический состав и лечебные свойства делают их востребованными как среди местного населения, так и среди иностранных пациентов.

Лечение и реабилитация с использованием минеральных вод

Химический состав и свойства минеральных вод Таджикистана

Минеральные воды Таджикистана известны своим разнообразием по химическому составу, температуре и уровню минерализации, что делает их эффективным средством лечения и реабилитации для различных заболеваний. Эти воды формируются в горных районах страны, где геологические процессы способствуют их обогащению минералами и другими полезными веществами. Важнейшие источники минеральных вод расположены в таких местах, как Обигарм, Ходжа-Оби-Гарм, Гармчашма и другие.

Основные компоненты химического состава минеральных вод Таджикистана:

-Сульфаты: Минеральные воды Таджикистана часто содержат высокую концентрацию сульфатов, что делает их полезными для лечения заболеваний желудочно-кишечного тракта и печени. Сульфатные воды стимулируют пищеварение, улучшают работу печени, а также оказывают легкое слабительное действие, помогая выводить токсины из организма.

-Хлориды: Хлоридные воды применяются для лечения заболеваний сердечно-сосудистой системы, нормализации водно-солевого баланса и улучшения обменных процессов. Они способствуют укреплению сосудов, улучшению циркуляции крови и снижению артериального давления.

-Бикарбонаты: Бикарбонатные воды известны своим щелочным эффектом и активно используются при лечении заболеваний желудочно-кишечного тракта, таких как гастриты, язвы и повышенная кислотность желудка. Эти воды нейтрализуют избыток кислоты в желудке, нормализуют его работу и способствуют заживлению слизистой оболочки.

-Кальций и магний: Воды, содержащие кальций и магний, помогают укрепить кости и зубы, нормализовать работу нервной системы и улучшить мышечную деятельность. Кальциево-магниевые воды применяются при лечении заболеваний опорно-двигательной системы, таких как остеопороз, артриты и артрозы.

-Кремний: Воды, содержащие кремний, полезны для кожи и тканей, так как они способствуют регенерации кожи, заживлению ран и восстановлению тканей. Эти воды часто

применяются для улучшения состояния кожи при дерматологических заболеваниях, таких как экзема и псориаз.

-Железо: Железистые воды полезны для лечения анемии и других заболеваний, связанных с дефицитом железа. Они стимулируют выработку гемоглобина и улучшают кроветворение.

Свойства минеральных вод Таджикистана:

- **Противовоспалительное действие**: Минеральные воды Таджикистана обладают выраженным противовоспалительным эффектом, что делает их эффективными при лечении заболеваний суставов, ревматизма и воспалительных процессов в организме.
- **Обезболивающее действие**: Термальные минеральные воды помогают снизить боль в мышцах и суставах, особенно при заболеваниях опорно-двигательной системы. Они стимулируют кровообращение, что способствует расслаблению мышц и снижению боли.
- **Регенеративное действие**: Минеральные воды ускоряют восстановление тканей, улучшают регенерацию клеток, что важно при лечении кожных заболеваний и заживлении ран. В частности, кремнистые и сернистые воды способствуют быстрому заживлению кожи.
- **Стимулирующее действие**: Минеральные воды улучшают обменные процессы в организме, активизируют пищеварение и работу внутренних органов. Они также нормализуют работу эндокринной системы, способствуют улучшению метаболизма.

Применение минеральных вод:

- **Внутреннее употребление**: Минеральные воды Таджикистана используются для питьевого лечения при заболеваниях желудочно-кишечного тракта, обменных нарушениях и болезнях печени. Вода пьется по определенной схеме в зависимости от заболевания и индивидуальных особенностей пациента.
- **Бальнеотерапия**: Термальные и минеральные воды используются для принятия ванн, что помогает при лечении заболеваний суставов, мышц и нервной системы. Горячие минеральные ванны способствуют расслаблению мышц, уменьшению болевых ощущений и улучшению кровообращения.
- **Ингаляции**: Вдыхание минеральной воды применяется при заболеваниях дыхательных путей, таких как хронический бронхит и бронхиальная астма. Минеральные ингаляции помогают разжижать мокроту, облегчать дыхание и улучшать работу легких.

Примеры минеральных источников и их воздействие:

1. **Ходжа-Оби-Гарм**:
   - Воды этого курорта богаты сероводородом и используются для лечения ревматических заболеваний, кожных болезней и расстройств нервной системы. Горячие источники с температурой до 95°C оказывают согревающее и расслабляющее действие.
2. **Обигарм**:
   - Воды с высоким содержанием радона и других минеральных элементов используются для лечения заболеваний опорно-двигательного аппарата, сердечно-сосудистой системы и кожных заболеваний. Обигарм славится своими водами, которые благотворно влияют на суставы и снимают воспаление.
   -
3. **Гармчашма**:
   - Минеральные воды Гармчашмы содержат сульфаты и применяются при заболеваниях пищеварительной системы, кожи и нервной системы. Воды здесь также оказывают благоприятное воздействие на восстановление после травм.

Заключение:

В условиях глобализации медицинский туризм и санаторно-курортное лечение становятся важными направлениями для экономического и социального развития Таджикистана. Минеральные воды Таджикистана, благодаря своему богатому химическому составу и уникальным свойствам, играют ключевую роль в лечении и реабилитации

пациентов. Применение этих вод в санаторно-курортной практике позволяет эффективно лечить широкий спектр заболеваний, укреплять здоровье и повышать качество жизни. Природные факторы оказывают комплексное воздействие на организм, способствуя не только лечению, но и профилактике хронических заболеваний. Развитие инфраструктуры и внедрение современных технологий, таких как онлайн-консультации и цифровизация медицинских услуг, позволят улучшить доступность санаторно-курортного лечения как для местных жителей, так и для иностранных туристов. Особое внимание уделено подготовке специалистов в области медицинского туризма, что усилит конкурентоспособность страны на международной арене.

Таким образом, эффективное использование природных ресурсов Таджикистана в санаторно-курортной практике имеет значительный потенциал для оздоровления населения, повышения уровня медицинской помощи и развития медицинского туризма, что внесет вклад в экономическое развитие и международное признание страны.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Алиев, С. М., Ходжиева, З. Ш. "Географическое положение Таджикистана и его роль в развитии санаторно-курортного туризма" // Вестник Таджикского государственного медицинского университета. – 2021. – №2. – С. 45–50.
В статье рассматривается влияние горного рельефа и природных ресурсов Таджикистана на развитие санаторно-курортной деятельности.

2.Мухаммадиева, Ш. Р. "Минеральные воды и лечебные грязи Таджикистана как важные факторы санаторно-курортного лечения" // Курортология и физиотерапия. – 2019. – №3. – С. 35–40.
Исследование посвящено использованию природных факторов страны в оздоровительных и реабилитационных программах.

3.Мирзоев, И. Г. "Влияние горного климата на санаторно-курортное лечение в Таджикистане" // Здравоохранение Таджикистана. – 2020. – №4. – С. 27–32.
В статье описаны климатические особенности Таджикистана и их терапевтическое воздействие на организм.

4. Сабирова, Е. Р. Влияние климатических факторов на эффективность санаторно-курортного лечения // Вопросы курортологии, физиотерапии и лечебной физической культуры. – 2019. – Т. 96, №1. – С. 23–29.

5. Connell, J. Medical tourism: Sea, sun, sand and … surgery // Tourism Management. – 2020. – Vol. 45. – P. 1–13.

6. Smith, M., & Puczkó, L. Health and Wellness Tourism.- 2nd ed.- Routledge, 2020.- 288 p.

УДК 338.48-6:796.52(575.3)

САЙЁҲИИ КӮҲӢ ВА МАВҚЕИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ ТОҶИКИСТОН

НАЗАРОВА САОДАТ ҶАМШЕТОВНА
омӯзгори Кафедраи менечмент ва сайёҳии Донишкадаи тарбияи ҷисмонии Тоҷикистон ба номи С. Раҳимов
Суроға: 734000, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯч.Лучоб 53,
Тел.:+992 88 121 0700, E-mail: nazarovacaodat@gmail.com

Аннотация. Дар мақола масъалаҳои рушди сайёҳии кӯҳӣ ҳамчун омили муҳими таҳкими мавқеи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бозори байналмилалии сайёҳӣ баррасӣ мегарданд. Таъкид карда мешавад, ки Тоҷикистон дорои иқтидори назарраси табиӣ ва рекреатсионӣ буда, метавонад дар самти рушди сайёҳии кӯҳӣ ва экологӣ мавқеи рақобатпазирро ишғол намояд. Дар асоси таҳлили манбаъҳои илмӣ ва санадҳои меъёрӣ,

масъалаҳои районикунонии туристӣ-рекреатсионӣ, истифодаи ҳудудҳои табиии махсус муҳофизатшаванда, таъсири омилҳои табиӣ ба ташаккули дестинасияҳо ва рушди инфрасохтор таҳлил гардидаанд. Дар анҷом пешниҳодҳои амалӣ барои рушди устувори соҳа ва баланд бардоштани рақобатпазирии Тоҷикистон пешниҳод мегарданд.

Калимаҳои калидӣ: сайёҳии кӯҳӣ, иқтидори сайёҳӣ, рақобатпазирӣ, инфрасохтор, рушди устувор, Тоҷикистон.

ГОРНЫЙ ТУРИЗМ И МЕЖДУНАРОДНОЕ ПОЛОЖЕНИЕ ТАДЖИКИСТАНА

НАЗАРОВА САОДАТ ДЖАМШЕТОВНА
Таджикского института физической культуры имени С. Рахимова
Адрес: 734000 Республика Таджикистан, Душанбе, ул. Лучоб, 53, почтовый
E-mail: nazarovacaodat@gmail.com Тел.: +992 88 121 0700

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы развития горного туризма как важного фактора укрепления позиций Республики Таджикистан на международном туристическом рынке. Подчеркивается, что Таджикистан обладает значительным природным и рекреационным потенциалом и может занять конкурентоспособную позицию в развитии горного и экологического туризма. На основе анализа научных источников и нормативно-правовых документов рассматриваются вопросы туристического и рекреационного зонирования, использования особо охраняемых природных территорий, влияния природных факторов на формирование туристических направлений и развитие инфраструктуры. В заключение представлены практические предложения по устойчивому развитию сектора и повышению конкурентоспособности Таджикистана.

Ключевые слова: горный туризм, туристический потенциал, конкурентоспособность, инфраструктура, устойчивое развитие, Таджикистан

MOUNTAIN TOURISM AND THE INTERNATIONAL SITUATION OF TAJIKISTAN

SAODAT CHAMSHETOVNA NAZAROVA- Lecturer, Department of Management and Tourism, S. Rakhimov Tajik Institute of Physical Culture
Address: 53 Luchob Street, Dushanbe, 734000, Republic of Tajikistan Email: nazarovacaodat@gmail.com Tel.: +992 88 121 0700

Abstract: This article examines the development of mountain tourism as an important factor in strengthening the Republic of Tajikistan's position in the international tourism market. It emphasizes that Tajikistan possesses significant natural and recreational potential and can take a competitive position in the development of mountain and ecotourism. Based on an analysis of scientific sources and regulatory documents, this article examines issues of tourism and recreational zoning, the use of specially protected natural areas, and the influence of natural factors on the formation of tourism destinations and infrastructure development. Finally, practical proposals for the sustainable development of the sector and enhancing Tajikistan's competitiveness are presented.

Keywords: mountain tourism, tourism potential, competitiveness, infrastructure, sustainable development, Tajikistan.

Муқаддима. Дар шароити муосири ҷаҳонишавӣ бозори байналмилалии сайёҳӣ бо афзоиши талабот ба шаклҳои фаъол, экологӣ ва таҷрибавии саёҳат тавсиф мегардад. Дар чунин шароит, сайёҳии кӯҳӣ ҳамчун яке аз самтҳои афзалиятноки рушди устувори соҳаи сайёҳӣ баромад намуда, имкониятҳои васеъро барои кишварҳои дорои релефи кӯҳӣ

фароҳам меорад. Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки қисми зиёди ҳудуди онро минтақаҳои кӯҳӣ ташкил медиҳанд, дорои захираҳои нодири табиӣ ва фарҳангӣ буда, метавонад дар ин самт мавқеи устуворро ишғол намояд.

Қисми асосӣ. Сайёҳии кӯҳӣ маҷмӯи намудҳои гуногуни фаъолияти туристиро дар бар мегирад, аз ҷумла треккинг, кӯҳнавардӣ, экспедитсияҳо ва саёҳатҳои экологӣ. Аз нуқтаи назари илмӣ, иқтидори ин намуди сайёҳӣ аз маҷмӯи омилҳои табиӣ, инфрасохторӣ ва идоракунӣ вобаста мебошад, ки дастрасӣ ва бехатарии туристонро таъмин менамоянд [6.45].

Сайёҳии кӯҳӣ маҷмӯи намудҳои гуногуни фаъолияти туристиро дар бар мегирад, аз ҷумла треккинг, кӯҳнавардӣ, экспедитсияҳо ва саёҳатҳои экологӣ. Аз нуқтаи назари илмӣ, иқтидори ин намуди сайёҳӣ аз маҷмӯи омилҳои табиӣ, инфрасохторӣ ва идоракунӣ вобаста мебошад, ки дастрасӣ ва бехатарии туристонро таъмин менамоянд [6.45].

Дар ин замина, омилҳои табиӣ, аз қабили релефи кӯҳӣ, гуногунрангии ландшафтҳо, иқлими мусоид ва мавҷудияти захираҳои обӣ, ҳамчун заминаи асосии ташаккули фаъолияти туристӣ баромад мекунанд. Тоҷикистон, ки беш аз 90 фоизи ҳудуди онро минтақаҳои кӯҳӣ ташкил медиҳанд, дорои имкониятҳои нодир барои рушди сайёҳии кӯҳӣ мебошад. Мавҷудияти қаторкӯҳҳои Помир ва Ҳисор, пиряхҳои бузург, кӯлҳои кӯҳӣ ва манзараҳои табиии беназир, имконият медиҳанд, ки кишвар ҳамчун самти ҷолиби байналмилалӣ муаррифӣ гардад. Тадқиқотҳо нишон медиҳанд, ки маҳз омилҳои табиӣ дар интихоби самти саёҳат аз ҷониби сайёҳон нақши ҳалкунанда доранд [9.52].

Бо вуҷуди ин, танҳо мавҷудияти захираҳои табиӣ барои рушди муваффақонаи сайёҳӣ кофӣ нест. Омилҳои инфрасохторӣ, аз ҷумла роҳҳои нақлиётӣ, шабакаҳои коммуникатсионӣ, меҳмонхонаҳо ва хизматрасониҳои иловагӣ, нақши муҳим доранд. Дар ҳолате ки дастрасӣ ба минтақаҳои кӯҳӣ маҳдуд аст ё сатҳи хизматрасонӣ ба талаботи байналмилалӣ ҷавобгӯ нест, ҷолибияти туристии минтақа коҳиш меёбад. Аз ин рӯ, рушди инфрасохтори муосир яке аз шартҳои асосии баланд бардоштани рақобатпазирии соҳа ба ҳисоб меравад [8.203].

Илова бар ин, масъалаҳои идоракунӣ ва банақшагирии стратегӣ аҳамияти калидӣ доранд. Районикунонии туристӣ-рекреатсионӣ имкон медиҳад, ки минтақаҳои дорои потенсиали баланд муайян гардида, истифодаи мақсаднок ва самараноки захираҳо таъмин карда шавад. Ин раванд инчунин барои пешгирии фишори зиёдатӣ ба муҳити зист ва таъмини рушди устувор мусоидат менамояд [3.160].

Дар баробари ин, сайёҳии кӯҳӣ бо принсипҳои рушди устувор робитаи зич дорад. Дар шароити афзоиши ҷараёни туристон, масъалаи ҳифзи муҳити зист аҳамияти махсус пайдо мекунад. Сайёҳии экологӣ, ки як ҷузъи муҳими сайёҳии кӯҳӣ мебошад, ба истифодаи оқилонаи захираҳои табиӣ ва нигоҳдории экосистемаҳо равона гардидааст [11.113]. Барои Тоҷикистон, ки дорои муҳити табиии ҳассос мебошад, татбиқи чунин равиш зарур ва ҳатмӣ мебошад.

Ҳамзамон, рушди сайёҳии кӯҳӣ метавонад ба беҳтар гардидани вазъи иҷтимоӣ-иқтисодии минтақаҳои кӯҳӣ мусоидат намояд. Таъсиси ҷойҳои нави корӣ, рушди соҳибкории хурд ва миёна, инчунин афзоиши даромади аҳолии маҳаллӣ аз ҷумлаи натиҷаҳои мусбати ин раванд ба ҳисоб мераванд. Ин омилҳо метавонанд ба коҳиши муҳоҷирати меҳнатӣ ва рушди устувори минтақаҳо мусоидат кунанд [8.205].

Ҳамин тариқ, сайёҳии кӯҳӣ ҳамчун як низоми мураккаб ва бисёрҷанба баромад намуда, рушди он ба ҳамоҳангии омилҳои табиӣ, инфрасохторӣ ва идоракунӣ вобаста мебошад. Танҳо дар сурати татбиқи сиёсати мукаммал ва стратегияи дарозмуддат, Тоҷикистон метавонад иқтидори мавҷудаи худро пурра истифода бурда, мавқеи худро дар бозори байналмилалии сайёҳӣ мустаҳкам намояд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои иқтидори бузурги туристӣ мебошад, ки аз гуногунрангии ландшафтҳо, мавҷудияти кӯҳҳои баланд, пиряхҳо, дарёҳо ва кӯлҳо

сарчашма мегирад. Минтақаи Помир ҳамчун яке аз самтҳои асосии рушди сайёҳии кӯҳӣ баромад намуда, бо хусусиятҳои табиии худ барои ташкили маршрутҳои байналмилалӣ шароити мусоид фароҳам меорад. Тадқиқотҳо нишон медиҳанд, ки омилҳои табиӣ дар ташаккули фаъолияти туристӣ нақши ҳалкунанда доранд [9.52].

Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои иқтидори бузурги туристӣ мебошад, ки аз гуногунрангии ландшафтҳо, мавҷудияти кӯҳҳои баланд, пиряхҳо, дарёҳо ва кӯлҳо сарчашма мегирад. Минтақаи Помир ҳамчун яке аз самтҳои асосии рушди сайёҳии кӯҳӣ баромад намуда, бо хусусиятҳои табиии худ барои ташкили маршрутҳои байналмилалӣ шароити мусоид фароҳам меорад. Тадқиқотҳо нишон медиҳанд, ки омилҳои табиӣ дар ташаккули фаъолияти туристӣ нақши ҳалкунанда доранд [9.52].

Илова бар ин, минтақаҳои дигар, аз ҷумла қаторкӯҳҳои Ҳисор, Фон ва Зарафшон низ дорои имкониятҳои назаррас барои рушди намудҳои гуногуни сайёҳии кӯҳӣ мебошанд. Кӯлҳои машҳури кӯҳӣ, аз қабили Искандаркӯл, Аловуддин ва Қуликалон, инчунин водиҳои зебо ва манзараҳои нотакрор метавонанд ҳамчун нуқтаҳои ҷалби сайёҳон хизмат намоянд. Ин захираҳо на танҳо барои рушди сайёҳии саёҳатӣ, балки барои сайёҳии фарҳангӣ ва экологӣ низ аҳамияти калон доранд.

Бо вуҷуди ин, истифодаи пурраи ин иқтидор ба як қатор маҳдудиятҳо рӯ ба рӯ мебошад. Пеш аз ҳама, дастрасии маҳдуд ба баъзе минтақаҳои кӯҳӣ, ҳолати роҳҳо ва инфрасохтори нақлиётӣ, инчунин камбуди хизматрасониҳои муосир метавонанд ҷараёни рушди соҳаро суст намоянд. Дар бисёр ҳолатҳо, сайёҳон бо мушкилоти логистикӣ ва набудани маълумоти кофӣ рӯ ба рӯ мешаванд, ки ин ба сатҳи қаноатмандии онҳо таъсир мерасонад.

Дар баробари ин, масъалаи истифодаи устувори захираҳои табиӣ аҳамияти махсус дорад. Минтақаҳои кӯҳӣ дорои экосистемаҳои нозук буда, таъсири манфии фаъолияти инсон метавонад ба вайроншавии муҳити зист оварда расонад. Аз ин рӯ, татбиқи принсипҳои рушди устувор ва идоракунии экологӣ дар раванди рушди сайёҳӣ зарур мебошад. Дар ин самт, таҷрибаи байналмилалӣ нишон медиҳад, ки ҳамоҳангсозии рушди иқтисодӣ бо ҳифзи муҳити зист метавонад ба натиҷаҳои дарозмуддат мусоидат намояд [5.92].

Ҳамзамон, рушди сайёҳии кӯҳӣ метавонад ба беҳтар гардидани вазъи иҷтимоӣ-иқтисодии минтақаҳои кӯҳӣ таъсири мусбат расонад. Ташкили инфрасохтори туристӣ, рушди хизматрасонӣ ва ҷалби аҳолии маҳаллӣ ба фаъолияти соҳибкорӣ метавонад ба афзоиши шуғл ва даромади аҳолӣ мусоидат намояд. Ин раванд барои минтақаҳое, ки имкониятҳои иқтисодии онҳо маҳдуд мебошанд, аҳамияти стратегӣ дорад.

Дар маҷмӯъ, иқтидори туристии Тоҷикистон, махсусан дар соҳаи сайёҳии кӯҳӣ, хеле баланд буда, метавонад ҳамчун асоси рушди устувори иқтисодӣ ва таҳкими имиҷи байналмилалии кишвар хизмат намояд. Аммо барои амалӣ намудани ин имкониятҳо, зарур аст, ки сиёсати ҳамоҳангшуда, рушди инфрасохтор, беҳтар намудани сифати хизматрасонӣ ва татбиқи технологияҳои муосир ба таври системавӣ амалӣ карда шаванд.

Яке аз унсурҳои муҳими рушди соҳа районикунонии туристӣ-рекреатсионӣ мебошад, ки имкон медиҳад минтақаҳои дорои потенсиали баланд муайян карда шуда, истифодаи самараноки захираҳо таъмин гардад [3.159]. Ин раванд барои банақшагирии стратегӣ ва рушди устувори соҳа аҳамияти калидӣ дорад.

Дар баробари ин, сайёҳии кӯҳӣ бо сайёҳии экологӣ робитаи зич дорад. Сайёҳии экологӣ ҳамчун шакли масъули саёҳат ба ҳифзи муҳити зист ва рушди ҷомеаҳои маҳаллӣ равона гардида, татбиқи принсипҳои рушди устуворро талаб менамояд [11. 113]. Барои Тоҷикистон ин масъала махсусан муҳим мебошад, зеро бисёре аз минтақаҳои кӯҳӣ дорои экосистемаҳои ҳассос мебошанд.

Яке аз унсурҳои муҳими рушди соҳа районикунонии туристӣ-рекреатсионӣ мебошад, ки имкон медиҳад минтақаҳои дорои потенсиали баланд муайян карда шуда,

истифодаи самараноки захираҳо таъмин гардад [3.159]. Ин раванд барои банақшагирии стратегӣ ва рушди устувори соҳа аҳамияти калидӣ дорад. Дар шароити маҳдуд будани захираҳо ва афзоиши рақобат дар бозори ҷаҳонии сайёҳӣ, маҳз районикунонии илмӣ имкон медиҳад, ки афзалиятҳои минтақавӣ дуруст муайян гардида, сармоягузорӣ ва инфрасохтор ба самтҳои дорои самаранокии баланд равона карда шаванд. Илова бар ин, чунин равиш ба пешгирии истифодаи ғайримақсадноки захираҳо ва кам кардани фишори антропогенӣ ба муҳити табиӣ мусоидат менамояд.

Дар баробари ин, сайёҳии кӯҳӣ бо сайёҳии экологӣ робитаи зич дорад. Сайёҳии экологӣ ҳамчун шакли масъули саёҳат ба ҳифзи муҳити зист ва рушди ҷомеаҳои маҳаллӣ равона гардида, татбиқи принсипҳои рушди устуворро талаб менамояд [11.113]. Барои Тоҷикистон ин масъала махсусан муҳим мебошад, зеро бисёре аз минтақаҳои кӯҳӣ дорои экосистемаҳои ҳассос мебошанд. Дар чунин шароит, ҳар гуна рушди беназорат метавонад ба вайроншавии мувозинати экологӣ оварда расонад, ки дар натиҷа на танҳо муҳити зист, балки худи ҷолибияти туристии минтақа низ коҳиш меёбад.

Аз ин рӯ, татбиқи равишҳои муосири идоракунии устувор, аз ҷумла муайян намудани меъёрҳои борбардории рекреатсионӣ, назорати ҷараёни сайёҳон ва ҷорӣ намудани технологияҳои «сабз» аҳамияти махсус пайдо мекунад. Ҳамзамон, ҷалби аҳолии маҳаллӣ ба фаъолияти сайёҳӣ, рушди соҳибкории хурд ва миёна ва ҳифзи анъанаҳои миллӣ метавонад ба ташаккули модели устувори рушди сайёҳӣ мусоидат намояд. Таҷрибаи байналмилалӣ нишон медиҳад, ки маҳз ҳамоҳангии манфиатҳои иқтисодӣ ва экологӣ метавонад рушди дарозмуддат ва самараноки соҳаи сайёҳиро таъмин намояд [5. 93].

Дар маҷмӯъ, робитаи зичи байни сайёҳии кӯҳӣ ва экологӣ имконият медиҳад, ки Тоҷикистон на танҳо ҳамчун самти ҷолиби саёҳат, балки ҳамчун намунаи рушди устувори туристӣ дар минтақа муаррифӣ гардад. Аммо барои ноил шудан ба ин ҳадаф, зарур аст, ки сиёсати давлатӣ, механизмҳои идоракунӣ ва фаъолияти ҳамаи субъектҳои соҳа ба таври ҳамоҳанг ва системавӣ ба роҳ монда шаванд.

Ҳудудҳои табиии махсус муҳофизатшаванда метавонанд ҳамчун заминаи асосии рушди сайёҳии кӯҳӣ хизмат намоянд. Бо вуҷуди ин, истифодаи онҳо бояд бо риояи меъёрҳои экологӣ ва идоракунии оқилона амалӣ карда шавад [7.35-38]. Дар акси ҳол, зиёдшавии ҷараёни туристон метавонад ба вайроншавии муҳити табиӣ оварда расонад.

Аз нуқтаи назари иҷтимоӣ-иқтисодӣ, рушди сайёҳии кӯҳӣ ба таъсиси ҷойҳои корӣ, рушди соҳибкорӣ ва баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳолӣ мусоидат менамояд. Ин махсусан барои минтақаҳои кӯҳӣ аҳамияти калон дорад, ки имкониятҳои иқтисодии онҳо маҳдуд мебошанд [8.203].

Ҳудудҳои табиии махсус муҳофизатшаванда метавонанд ҳамчун заминаи асосии рушди сайёҳии кӯҳӣ хизмат намоянд. Бо вуҷуди ин, истифодаи онҳо бояд бо риояи меъёрҳои экологӣ ва идоракунии оқилона амалӣ карда шавад [7. 35-38]. Дар акси ҳол, зиёдшавии ҷараёни туристон метавонад ба вайроншавии муҳити табиӣ оварда расонад. Аз ин лиҳоз, татбиқи низоми муосири идоракунӣ, аз ҷумла муайян намудани меъёрҳои борбардории рекреатсионӣ, назорати шумораи сайёҳон ва тақсимоти оқилонаи ҷараёни онҳо дар ҳудудҳои гуногун, аҳамияти махсус пайдо мекунад. Ҳамчунин, истифодаи технологияҳои «сабз», рушди инфрасохтори экологӣ ва баланд бардоштани маърифати экологии сайёҳон ва аҳолии маҳаллӣ метавонанд ба нигоҳдории экосистемаҳо мусоидат намоянд. Таҷрибаи байналмилалӣ нишон медиҳад, ки маҳз мувозинати байни истифодаи иқтисодии захираҳо ва ҳифзи муҳити зист метавонад рушди устувори сайёҳиро таъмин намояд.

Аз нуқтаи назари иҷтимоӣ-иқтисодӣ, рушди сайёҳии кӯҳӣ ба таъсиси ҷойҳои корӣ, рушди соҳибкорӣ ва баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳолӣ мусоидат менамояд. Ин махсусан барои минтақаҳои кӯҳӣ аҳамияти калон дорад, ки имкониятҳои иқтисодии онҳо

маҳдуд мебошанд [8.203]. Рушди хизматрасониҳои туристӣ, аз ҷумла меҳмонхонаҳои хурд, хонаҳои меҳмонӣ, хизматрасонии роҳбаладӣ ва фурӯши маҳсулоти ҳунармандӣ, метавонад ба фаъол гардидани иқтисоди маҳаллӣ мусоидат намояд. Илова бар ин, ҷалби аҳолии маҳаллӣ ба фаъолияти сайёҳӣ на танҳо ба афзоиши даромад, балки ба нигоҳдории анъанаҳо, фарҳанг ва ҳунарҳои миллӣ низ мусоидат мекунад.

Дар баробари ин, рушди сайёҳии кӯҳӣ метавонад ба диверсификатсияи иқтисоди минтақаҳо мусоидат намуда, вобастагии онҳоро аз соҳаҳои анъанавӣ коҳиш диҳад. Ин раванд барои таъмини рушди устувори иҷтимоӣ ва иқтисодӣ аҳамияти стратегӣ дорад. Бо вуҷуди ин, барои ба даст овардани натиҷаҳои мусбат, зарур аст, ки сиёсати давлатӣ, сармоягузорӣ ва ташаббусҳои маҳаллӣ ба таври ҳамоҳанг амалӣ карда шаванд, то ки рушди сайёҳӣ ба манфиати ҳам иқтисод ва ҳам муҳити зист равона гардад.

Дар баробари ин, барои рушди муваффақонаи соҳа баланд бардоштани сифати идоракунӣ ва омодасозии кадрҳо аҳамияти махсус дорад. Сайёҳии кӯҳӣ талаб менамояд, ки мутахассисони баландихтисос, аз ҷумла роҳбаладон ва инструкторон омода карда шаванд.

Дар шароити рақобати байналмилалӣ, нақши маркетинг ва брендсозӣ низ муҳим мебошад. Тоҷикистон метавонад бо истифода аз захираҳои фарҳангӣ ва таърихӣ, аз ҷумла ёдгориҳои мероси ҷаҳонӣ, маҳсулоти комплексии туристиро пешниҳод намояд. Ин ба баланд бардоштани ҷолибияти кишвар дар бозори ҷаҳонӣ мусоидат мекунад.

Сиёсати давлатӣ низ дар рушди соҳа нақши ҳалкунанда дорад. Дар доираи Стратегияи рушди сайёҳӣ то соли 2030 самтҳои афзалиятноки рушди соҳа муайян гардидаанд, ки ба рушди инфрасохтор, ҷалби сармоягузорӣ ва тақвияти ҳамкориҳои байналмилалӣ равона шудаанд [10. 9].

Хулоса. Ҳамин тариқ, рушди сайёҳии кӯҳӣ метавонад ҳамчун омили стратегии таҳкими мавқеи Тоҷикистон дар бозори байналмилалии сайёҳӣ баромад намояд. Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои иқтидори бузурги табиӣ ва фарҳангӣ буда, метавонад дар ин самт рақобатпазир гардад.

Бо вуҷуди ин, барои истифодаи пурраи ин имкониятҳо зарур аст, ки рушди инфрасохтор, омодасозии кадрҳо, таъмини бехатарӣ ва татбиқи принсипҳои рушди устувор ба таври ҳамоҳанг амалӣ карда шаванд.

АДАБИЁТ:

1. Диловаров Р., Ходжаева А. Туристско-рекреационное районирование западной части Ферганской зоны Республики Таджикистан // Географическое пространство: сбалансированное развитие природы и общества. Челябинск, 2021. С. 156–162.
2. Умарова З.Ш., Рахимов А.И., Каримова М.Д. Парваришгоҳҳои вилояти Суғд – мавзеҳои ташаккулёбии туризми экологӣ // Номаи ДДХ ба номи акад. Б.Ғафуров. Серия естественных наук и экономики. №4(55). 2020. С. 58–63.
3. Каримова М.Д. Хусусиятҳои рушди сайёҳии экологӣ дар ҳудудҳои табиии махсус муҳофизатшаванда // Номаи ДДХ ба номи акад. Б.Ғафуров. Серия естественных наук и экономики. №2(57). 2021. С. 88–94.
4. Колотова Е.В. Рекреационное ресурсоведение. Российская международная академия туризма, 1999. 212 с.
5. Курбонов Ш.М., Устян И.П., Муратов Р., Сатторов Р. Особо охраняемые природные территории Республики Таджикистан. Душанбе, 2009. 154 с.
6. Мамадризоханов А.А. Организация туристской деятельности. Душанбе: Андалеб, 2016. 401 с.
7. Риджабеков Н.Ч., Диловаров Р. Влияние природных факторов на территориальную организацию туристско-рекреационной деятельности Памира // Вестник Таджикского национального университета. №8. Душанбе, 2020. С. 50–54.

8. Стратегия развития туризма в Республике Таджикистан до 2030 года. Постановление Правительства РТ №372 от 01.08.2018. 38 с.
9. Храбовченко В.В. Экологический туризм: Учебно-методическое пособие. М.: Финансы и статистика, 2007. 208 с.
10. UNESCO. World Heritage List: Sarazm. UNESCO Official Database.

УДК: 338.48:37.01

РОЛЬ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ СТРАТЕГИЙ В ПОДГОТОВКЕ КАДРОВ ДЛЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА: ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

КАМЫШЕВА АЛЕНА ОЛИМОВНА
Международный Университет туризма и предпринимательства Таджикистана старший преподаватель кафедры туризма и гостиничного бизнеса.
Адрес: 734036 Республика Таджикистан, город Душанбе, Борбад, 48/5.
Телефон: (+992) 918-38-53-28. E-mail: kam_alena@mail.ru

Аннотация: в условиях глобальных изменений и усиливающегося влияния туризма на экономику, культуру и экологическое состояние планеты образовательные стратегии становятся ключевым инструментом для обеспечения устойчивого развития туризма. Они направлены на формирование у участников туристической отрасли (включая туристов, местные сообщества и бизнес) осознанного и ответственного подхода к использованию природных и культурных ресурсов. Программы обучения в сфере туризма должны охватывать принципы устойчивого туризма, охрану окружающей среды, культурный обмен и социальную ответственность. Такие образовательные инициативы способствуют не только повышению осведомленности и вовлеченности всех участников, но и созданию прочной основы для устойчивого экономического роста, улучшению качества жизни местных жителей, а также сохранению природных и культурных ценностей. Образование становится важнейшим механизмом в установлении долгосрочных и взаимовыгодных отношений между туристами и местными сообществами, что способствует развитию устойчивых туристических практик на глобальном уровне.

Ключевые слова: устойчивое развитие, туризм, образовательные стратегии, экологический туризм, образование в туризме, туристический бизнес, экономическое развитие.

THE ROLE OF EDUCATIONAL STRATEGIES IN TRAINING STAFF FOR SUSTAINABLE TOURISM DEVELOPMENT: CHALLENGES AND PROSPECTS

KAMYSHEVA ALENA OLIMOVNA
International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan senior lecturer at the Department of Tourism Business and Hospitality.
Address: 734036 Republic of Tajikistan, Dushanbe city, Borbad, 48/5.
Phone: (+992)918385328. E-mail: kam_alena@mail.ru

Abstract: In the context of global changes and the increasing impact of tourism on the economy, culture, and ecological state of the planet, educational strategies become a key tool for ensuring the sustainable development of tourism. These strategies aim to foster a conscious and responsible approach to the use of natural and cultural resources among stakeholders in the tourism industry (including tourists, local communities, and businesses). Educational programs in tourism should

cover the principles of sustainable tourism, environmental protection, cultural exchange, and social responsibility. Such educational initiatives contribute not only to raising awareness and engagement among all participants but also to establishing a solid foundation for sustainable economic growth, improving the quality of life for local residents, and preserving natural and cultural heritage. Education becomes a crucial mechanism for establishing long-term, mutually beneficial relationships between tourists and local communities, thereby fostering the development of sustainable tourism practices at a global level.

Keywords: sustainable development, tourism, educational strategies, ecotourism, education in tourism, tourism business, economic development.

НАҚШИ СТРАТЕГИЯҲОИ ТАЪЛИМӢ ДАР ТАЙЁР КАРДАНИ КОРМАНДО БАРОИ РУШДИ УСТУВОРИ САЙЁҲӢ: МУШКИЛОТ ВА ДУРНАМОИШҲО

КАМЫШЕВА АЛЕНА ОЛИМОВНА
Донишгоҳи байналмилалии сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон,
муаллими калони кафедраи сайёҳӣ ва бизнеси меҳмондорӣ.
Суроға: 734036 , Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, Борбад, 48/5.
Телефон: (+992) 918-38-53-28. E-mail: kam_alena@mail.ru

Аннотатсия: Дар шароити тағйироти ҷаҳонӣ ва таъсири афзояндаи сайёҳӣ ба иқтисодиёт, фарҳанг ва муҳити зисти сайёра, стратегияҳои таълимӣ ба воситаи калидии таъмини рушди устувори сайёҳӣ табдил меёбанд. Онҳо ҳадаф доранд, ки дар байни иштирокчиёни соҳаи сайёҳӣ (аз ҷумла сайёҳон, ҷамоатҳои маҳаллӣ ва тиҷорат) равиши бошуурона ва масъулиятнокро ба истифодаи захираҳои табиӣ ва фарҳангӣ таҳия кунанд. Барномаҳои таълимии сайёҳӣ бояд принсипҳои сайёҳии устувор, ҳифзи муҳити зист, мубодилаи фарҳангӣ ва масъулияти иҷтимоиро дар бар гиранд. Чунин ташаббусҳои таълимӣ на танҳо ба баланд бардоштани огоҳӣ ва ҷалби ҳамаи иштирокчиён мусоидат мекунанд, балки инчунин заминаи мустаҳкамеро барои рушди устувори иқтисодӣ, беҳтар кардани сифати зиндагии сокинони маҳаллӣ ва ҳифзи арзишҳои табиӣ ва фарҳангӣ фароҳам меоранд. Маориф ба як механизми муҳим барои барқарор кардани муносибатҳои дарозмуддат ва мутақобилан судманд байни сайёҳон ва ҷамоатҳои маҳаллӣ табдил ёфта, бо ин васила рушди амалияҳои сайёҳии устуворро дар саросари ҷаҳон мусоидат мекунад.

Калидвожаҳо: рушди устувор, сайёҳӣ, стратегияҳои таълимӣ, экотуризм, маориф дар соҳаи сайёҳӣ, тиҷорати сайёҳӣ, рушди иқтисодӣ.

Туризм является одним из наиболее динамично развивающихся и значимых секторов мировой экономики. Однако его влияние на природные ресурсы, культуру и социальные структуры местных сообществ требует особого внимания. В последние десятилетия, с учетом глобальных вызовов, таких как изменения климата, истощение природных ресурсов и культурная деградация, возрастает необходимость в устойчивом подходе к развитию туризма. Одним из ключевых инструментов обеспечения устойчивости отрасли является образовательная стратегия. Она нацелена на развитие у туристов, бизнеса и местных сообществ осознанности в вопросах экологии, культуры и социальной ответственности [2, с.161]. Образование в сфере туризма играет важную роль в формировании устойчивых практик. Это не только способ повышения квалификации работников туристической отрасли, но и эффективный механизм изменения отношения людей к окружающей среде и культурному наследию. Образовательные программы помогают изменить поведение потребителей и туроператоров, способствуют развитию экологически чистых технологий и продвижению устойчивых моделей туристической деятельности.

Цель исследования заключается в анализе роли образовательных стратегий как инструмента обеспечения устойчивого развития туризма.

Задачи исследования:

1. Проанализировать ключевые образовательные стратегии, направленные на устойчивое развитие туризма.
2. Оценить влияние образовательных программ на изменение поведения туристов и участников туристической отрасли.
3. Изучить примеры успешных образовательных проектов в сфере туризма, направленных на охрану окружающей среды и сохранение культурного наследия.
4. Выявить основные барьеры и ограничения, с которыми сталкиваются образовательные программы в области устойчивого туризма.
5. Разработать рекомендации по улучшению образовательных стратегий в контексте устойчивого развития туризма.

В последние десятилетия Таджикистан сталкивается с глобальными вызовами, которые накладывают отпечаток на развитие туристической отрасли. Основные проблемы и вызовы, которые влияют на устойчивое развитие туризма в Таджикистане, включают:

1. Воздействие туризма на природные ресурсы.

Таджикистан — страна с уникальными природными ландшафтами, высокими горами, ледниками, реками и озерами, что делает ее привлекательной для активного туризма, горных походов и экотуризма. Однако массовый туризм может привести к:

- Исчезновению или повреждению уникальных природных объектов, таких как ледники и водоемы, из-за воздействия туристов (например, мусор, загрязнение водоемов, вырубка лесов).
- Чрезмерной эксплуатации природных ресурсов, таких как вода и энергия, что может повлиять на экологическое равновесие в высокогорных районах.

2. Изменения климата.

Таджикистан также чувствителен к изменениям климата, что угрожает его природным ресурсам, особенно горным экосистемам и сельскому хозяйству. Потепление климата может повлиять на растительность, водные ресурсы и существующие туристические маршруты. Ледники, которые привлекают туристов, тают с каждым годом, создавая риски для экосистем и экономики, ориентированной на туризм.

3. Социальные и культурные вызовы.

Местные сообщества могут столкнуться с проблемами сохранения культурных традиций, особенно в отдаленных и горных районах. Массовый туризм может привести к:

- Нарушению традиционного образа жизни местных жителей.
- Изменению социальных структур, когда местные жители начинают ориентироваться на туристический бизнес.
- Недостаточной подготовленности местного населения в вопросах взаимодействия с туристами, что может вызвать недовольство с обеих сторон.

4. Инфраструктурные проблемы

В Таджикистане существует проблема с развитием необходимой инфраструктуры для устойчивого туризма. Проблемы включают:

- Недостаток экологически чистых отелей и транспорта, а также проблемы с переработкой отходов.
- Нехватка квалифицированных кадров, что затрудняет развитие устойчивого туризма.

Таджикистан активно разрабатывает образовательные стратегии для минимизации негативного воздействия туризма и содействия устойчивому развитию этого сектора. Важнейшими шагами являются:

1. Образовательные программы для местных сообществ: программы, направленные на повышение осведомленности местных жителей о важности устойчивого туризма. Это включает обучение гидов и предпринимателей принципам экологического туризма, а также практики, направленные на минимизацию отходов и сохранение местных традиций.

2. Подготовка кадров для устойчивого туризма: обучение работников туристической отрасли современным стандартам устойчивого туризма и экологической безопасности.

3. Развитие экотуризма: Таджикистан активно развивает экологический туризм как альтернативу массовому. Создаются новые маршруты в горных районах, разрабатываются природные парки и охраняемые зоны для сохранения экосистем.

4. Поддержка местных инициатив: программы агротуризма и культурного обмена позволяют местным жителям сохранять традиции, предоставляя туристам уникальные и аутентичные впечатления.

5. Международные партнерства и стандарты Таджикистан участвует в международных инициативах, таких как Global Sustainable Tourism Council (GSTC), и стремится соответствовать международным стандартам устойчивого туризма.

Важным аспектом в процессе модернизации образовательных программ является создание эффективных механизмов для мониторинга качества подготовки специалистов. Использование систем оценки результатов обучения, регулярные опросы студентов и работодателей, а также независимые аттестации образовательных программ помогают своевременно выявлять слабые места и улучшать содержание курсов. Важнейшими параметрами оценки являются актуальность учебных материалов, качество практики и степень готовности выпускников к реальным условиям работы [3, с.154].

Сотрудничество с Всемирной туристской организацией (ВТО) даёт Таджикистану доступ к мировым образовательным стандартам, а также возможности для обмена опытом и лучшими практиками с другими странами [1]. Это сотрудничество не только способствует внедрению международных стандартов в обучение, но и открывает для студентов возможность участия в международных проектах, форумах и обменах. Подобное взаимодействие способствует укреплению позиций Таджикистана на глобальной туристической арене, а также расширяет возможности для развития туристической инфраструктуры страны, что в конечном итоге способствует улучшению качества образования и подготовке специалистов, готовых работать на международном уровне [5, с.143].

Заключение. В условиях растущих глобальных вызовов и изменений в климате, сохранение природных и культурных ресурсов становится одной из важнейших задач для всех стран, включая Таджикистан. Туризм, несмотря на его экономическую значимость, оказывает существенное воздействие на экосистемы и местные сообщества, что подчеркивает необходимость применения устойчивых практик. Образовательные стратегии играют ключевую роль в обеспечении этого устойчивого развития, так как они способствуют формированию осознанного и ответственного подхода как у туристов, так и у участников туристической отрасли.

Изучение и внедрение принципов устойчивого туризма на всех уровнях — от местных сообществ до международных инициатив — способствует не только улучшению качества жизни населения, но и созданию устойчивой базы для долгосрочного роста туристической отрасли. В Таджикистане уже предпринимаются шаги для реализации образовательных программ, направленных на повышение осведомленности о важности экологической устойчивости и сохранении культурного наследия. Подготовка кадров и внедрение образовательных технологий становятся важными инструментами для минимизации воздействия туризма на окружающую среду и для формирования ответственного подхода в работе с туристами.

Тем не менее, существуют еще значительные барьеры, такие как нехватка квалифицированных специалистов, инфраструктурные проблемы и ограниченные ресурсы для внедрения новых образовательных стратегий [4, с.78].Однако с учетом растущего внимания к проблемам устойчивого туризма на международной арене, в том числе через сотрудничество с Всемирной туристской организацией (ВТО), Таджикистан имеет уникальные возможности для интеграции международных стандартов в систему образования и развития туристической отрасли.

В будущем, развитие образовательных программ в сфере устойчивого туризма должно стать неотъемлемой частью национальной политики, направленной на сохранение природных ресурсов и повышение культурной осведомленности. Только через интеграцию устойчивых образовательных стратегий в практику можно добиться гармоничного взаимодействия между развитием туризма, сохранением природы и благосостоянием местных сообществ. Таким образом, образование в сфере туризма будет продолжать оставаться важнейшим инструментом для создания устойчивой и экологически ответственной туристической отрасли, как в Таджикистане, так и за его пределами.

ЛИТЕРАТУРА

1. Всемирная организация туристических агентств. Все о туризме — Библиотека туризма [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://tourlib.net/statti_tourism/vata.htm (дата обращения: 02.12.2020).
2. Камышева, А. О. Инновационные подходы в организационно-экономическом механизме профессионального туристского образования для развития туризма в Таджикистане / А. О. Камышева // Инновационные технологии управления и стратегии территориального развития туризма и сферы гостеприимства: Материалы VII Международной научно-практической конференции, Москва, 20 сентября 2024 года. — Москва: РНИ РГУТИС, 2024. — С. 161-167. — EDN QPYPDQ.
3. Кадырова М.И. Профессиональное туристское образование в Таджикистане: к постановке вопроса // Народная культура: состояние, проблемы и перспективы: Сборник научных статей. — Душанбе: НИИ культуры и информации, 2014. — С. 154–159.
4. Кадырова М.И. Глобальные тенденции и локальные реали: Цифровое образование в Таджикистане // Международный журнал «ENDLESS LIGHT IN SCIENCE». Серия педагогические науки. - Казахстан, Астана 30 сентября . — 2024. — С. 78–82.
5. Кадырова М.И. Подготовка кадров-специалистов по различным направлениям туристской деятельности с учетом запросов практики в Республике Таджикистан // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. — 2016. — № 2/3 (201). — С. 143–148.

УДК 338.48

ЭКОЛОГИЧЕСКИЙ ТУРИЗМ И УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ РЕГИОНОВ ТАДЖИКИСТАНА

ПАРВИНАИ РУСТАМ
преподаватель Таджикский государственный институт физической культуры имени С. Рахимова.
Адрес: 734000 Республика Таджикистан, Душанбе, ул. Лучоб, 53, почтовый
Тел.+992 97 019 4419, E-mail:parvinairustam@gmail.com

Аннотация В статье рассматривается экологический туризм как важный фактор устойчивого развития регионов. Раскрываются теоретико-методологические основы

экологического туризма, анализируется мировой опыт его развития и оцениваются перспективы внедрения в Республике Таджикистан. Особое внимание уделяется роли природно-ресурсного потенциала, вопросам эколого-экономической безопасности и стратегическому управлению отраслью. Обосновывается необходимость комплексного подхода к развитию экологического туризма с учетом современных вызовов и приоритетов национальной стратегии.

Ключевые слова: экологический туризм, устойчивое развитие, природные ресурсы, туристский потенциал, Таджикистан, стратегическое управление, экология.

ECOLOGICAL TOURISM AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE REGIONS OF TAJIKISTAN

PARVINAI RUSTAM-lecturer, Department of Management and Tourism,
S.Rakhimov Tajik Institute of Physical Culture
Address: 53 Luchob Street, Dushanbe, 734000, Republic of Tajikistan
Email:parvinairustam@gmail.com. Tel.: 992 97 019 4419.

Abstract: This article examines ecotourism as an important factor in the sustainable development of regions. It explores the theoretical and methodological foundations of ecotourism, analyzes international experience in its development, and assesses the prospects for its implementation in the Republic of Tajikistan. Particular attention is paid to the role of natural resource potential, environmental and economic security, and strategic management of the industry. The need for an integrated approach to ecotourism development, taking into account modern challenges and national strategy priorities, is substantiated.

Keywords: ecotourism, sustainable development, natural resources, tourism potential, Tajikistan, strategic management, ecology.

Экологический туризм в современных условиях выступает не просто как отдельное направление туристской деятельности, а как концептуальная модель устойчивого развития, сочетающая экономические, социальные и экологические интересы. Его сущность заключается в организации ответственного путешествия в природные территории с целью их сохранения, поддержания благополучия местного населения и формирования экологического сознания.

Теоретико-методологические основы экологического туризма базируются на принципах устойчивого развития, предполагающих рациональное использование природных ресурсов, минимизацию негативного воздействия на окружающую среду и обеспечение долгосрочного социально-экономического эффекта. В научной литературе подчеркивается, что экологический туризм является одним из наиболее эффективных инструментов интеграции природоохранной деятельности и экономического роста, особенно в регионах с уникальными природными ресурсами [4, с. 112].

С научной точки зрения, развитие экологического туризма тесно связано с природно-географическими факторами. Как отмечают Мухаббатов, Диловаров и Самиев, именно природные условия, включая разнообразие ландшафтов, климат и биологическое разнообразие, формируют основу для туристско-рекреационной деятельности [1, с. 181]. Это положение особенно актуально для Республики Таджикистан, где более 90% территории занимают горные районы, обладающие уникальным природным потенциалом.

Мировой опыт показывает, что экологический туризм успешно развивается в странах, где обеспечено эффективное сочетание охраны природы и туристского использования территорий. В таких странах, как Коста-Рика, Непал и Швейцария, экологический туризм стал важным источником дохода, одновременно способствуя сохранению экосистем. Основным

условием успеха является внедрение систем управления природными территориями, развитие инфраструктуры с учетом экологических требований и активное участие местных сообществ.

В последние годы экологический туризм в Республике Таджикистан приобретает всё большее значение на фоне роста международного интереса к природным территориям. По данным Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан, в 2019 году страну посетило более 1,2 млн туристов, однако в период пандемии наблюдалось резкое снижение показателей до 350 тыс. человек в 2020 году. Уже к 2023 году туристский поток восстановился практически до докризисного уровня, а в 2025 году число иностранных посетителей достигло около 1,7–1,8 млн человек, что свидетельствует о положительной динамике развития отрасли.

При этом значительная часть туристского потока ориентирована именно на природные и горные территории, что подтверждает высокий потенциал экологического туризма. Более 90% территории Таджикистана занимают горные регионы, включая Памир, Фанские горы и Гиссарский хребет, которые обладают уникальными ландшафтами и биологическим разнообразием.

На территории страны функционирует ряд особо охраняемых природных территорий, включая национальные парки и заповедники, которые могут служить базой для развития экологического туризма. Например, Таджикский национальный парк (Памир) включён в список Всемирного наследия ЮНЕСКО, что повышает его международную туристскую привлекательность.

С экономической точки зрения, вклад туризма в ВВП страны остаётся относительно умеренным, однако имеет тенденцию к росту. По оценкам, доля туристской отрасли составляет около 2–3% ВВП, при этом потенциал её увеличения значительно выше при условии эффективного использования природных ресурсов и развития инфраструктуры.

Развитие экологического туризма также способствует созданию рабочих мест в отдалённых регионах. В частности, в горных районах туризм становится одним из немногих источников дохода для местного населения, включая развитие гостевых домов, ремесел и услуг гидов.

Несмотря на положительную динамику, сохраняются структурные ограничения. По оценкам экспертов, более 40% туристских маршрутов в горных районах остаются труднодоступными из-за недостаточно развитой транспортной инфраструктуры. Кроме того, уровень цифровизации туристских услуг остаётся низким, что ограничивает возможности продвижения экологических маршрутов на международном рынке.

В соответствии с Национальной стратегией развития Республики Таджикистан до 2030 года, туризм рассматривается как один из приоритетных секторов экономики, способный обеспечить диверсификацию доходов и устойчивое развитие регионов. В этом контексте экологический туризм выделяется как ключевое направление, позволяющее сочетать экономическую эффективность и сохранение природной среды [5, с. 35].

Для Таджикистана данный опыт имеет особое значение, поскольку страна обладает уникальным сочетанием природных и ландшафтных ресурсов, формировавшихся на протяжении тысячелетий. Более 90% территории республики занимают горные системы, включая Памир и Тянь-Шань, которые характеризуются высоким уровнем биоразнообразия, наличием ледников, альпийских лугов, чистых горных рек и озёр. Существенную роль играют особо охраняемые природные территории — национальные парки, заповедники и заказники, которые выступают не только как объекты природного наследия, но и как база для развития экологического туризма. В частности, Таджикский национальный парк, включённый в список Всемирного наследия ЮНЕСКО, является примером территории, сочетающей природную уникальность и высокий туристский потенциал.

По мнению Мухаббатова, природные ресурсы горных регионов Таджикистана являются ключевым фактором развития туристской отрасли и требуют рационального и научно обоснованного использования [3, с. 215]. Это означает необходимость перехода от

экстенсивной модели освоения природных территорий к устойчивой модели, основанной на принципах бережного отношения к окружающей среде, долгосрочного планирования и учета экологической ёмкости территорий.

Вместе с тем развитие экологического туризма невозможно без учета вопросов эколого-экономической безопасности, которая представляет собой баланс между хозяйственной деятельностью и сохранением природных экосистем. Мухаббатов и Самиев подчеркивают, что нерациональное использование природных ресурсов может привести к деградации экосистем, утрате биологического разнообразия, а также снижению туристской привлекательности территорий [2, с. 9]. В условиях роста туристского потока это становится особенно актуальным, поскольку чрезмерная нагрузка на природные комплексы способна вызвать необратимые экологические последствия.

В этой связи особую актуальность приобретает внедрение механизмов устойчивого природопользования. К ним относятся регулирование туристских потоков с учетом пропускной способности природных территорий, развитие экологически безопасной инфраструктуры (эко-тропы, информационные центры, системы утилизации отходов), а также внедрение стандартов экологической сертификации туристских услуг. Не менее важным является формирование экологической культуры как среди туристов, так и среди местного населения, что предполагает развитие образовательных программ, популяризацию принципов ответственного туризма и вовлечение местных сообществ в процессы управления природными ресурсами.

Национальная стратегия развития Республики Таджикистан до 2030 года определяет туризм как один из приоритетных секторов экономики, способствующих диверсификации и устойчивому развитию страны [5, с. 35]. В рамках данной стратегии туризм рассматривается не только как источник доходов, но и как инструмент структурной трансформации экономики, направленный на снижение зависимости от традиционных отраслей и развитие регионов. Особое внимание уделяется экологическому туризму как направлению, способному обеспечить баланс между экономическим ростом и сохранением природной среды, что соответствует современным глобальным тенденциям устойчивого развития.

Следует отметить, что в условиях Таджикистана развитие экологического туризма имеет стратегическое значение, поскольку позволяет эффективно использовать природно-ресурсный потенциал без его истощения. Важным аспектом является интеграция принципов устойчивого развития в систему государственного управления туризмом, включая разработку нормативно-правовой базы, внедрение экологических стандартов и создание механизмов мониторинга состояния природных территорий.

С экономической точки зрения, экологический туризм выступает как фактор активизации регионального развития. Он способствует созданию новых рабочих мест, особенно в отдалённых и горных районах, где альтернативные источники занятости ограничены. Развитие туристской деятельности стимулирует рост малого и среднего бизнеса, включая гостевые дома, ремесленные производства, транспортные и экскурсионные услуги, что в конечном итоге ведёт к увеличению доходов местного населения и повышению уровня жизни.

Асрорзода отмечает, что развитие туристской отрасли требует формирования благоприятной институциональной среды, привлечения инвестиций и совершенствования инфраструктуры [6, с. 25]. Это включает развитие транспортной доступности, модернизацию туристских объектов, повышение качества сервиса и внедрение цифровых технологий. В данном контексте экологический туризм может выступать как один из наиболее привлекательных сегментов для инвесторов, поскольку он сочетает в себе сравнительно низкие капитальные затраты с высоким потенциалом роста и устойчивого спроса на международном рынке.

Кроме того, развитие экологического туризма способствует формированию положительного имиджа страны на международной арене, укреплению её конкурентных позиций и расширению внешнеэкономических связей. В условиях усиливающейся глобальной конкуренции за туристские потоки именно экологическая направленность туристского продукта может стать ключевым конкурентным преимуществом Таджикистана.

Однако, несмотря на значительный потенциал, развитие экологического туризма в Таджикистане сталкивается с рядом проблем. К их числу относятся недостаточная развитость инфраструктуры, ограниченный доступ к природным объектам, низкий уровень сервисного обслуживания и недостаток квалифицированных кадров. Кроме того, отсутствует системный подход к управлению туристскими ресурсами, что снижает эффективность использования имеющегося потенциала.

Перспективы развития экологического туризма в Таджикистане связаны с внедрением инновационных подходов и современных технологий. Важным направлением является развитие цифровых платформ, создание информационных систем и использование маркетинговых инструментов для продвижения туристского продукта на международном рынке.

Особое значение имеет развитие партнерства между государством, частным сектором и местными сообществами. Такой подход позволяет обеспечить комплексное развитие туристской отрасли, повысить качество услуг и создать условия для устойчивого использования природных ресурсов.

Таким образом, экологический туризм представляет собой важный фактор устойчивого развития Республики Таджикистан. Его эффективное развитие возможно при условии интеграции научных подходов, стратегического планирования и внедрения принципов устойчивого природопользования. В долгосрочной перспективе экологический туризм может стать одним из ключевых направлений экономического роста страны, обеспечивая сохранение уникального природного и культурного наследия.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Мухаббатов, Х., Диловаров, Р., Самиев, А. Природно-географические факторы развития туризма и рекреации в Республике Таджикистан // Материалы II Международной научно-практической конференции. – Горно-Алтайск, 2021. – С. 180–184.
2. Мухаббатов, Х., Самиев, А. Эколого-экономическая безопасность Республики Таджикистан // Материалы респ. науч.-практ. конференции.- Душанбе, 2022.- С. 8–11.
3. Мухаббатов, Х.М. Природно-ресурсный потенциал горных регионов Таджикистана. – М.: РАН, 1999. – 335 с.
4. Мухаббатов, Х.М. Проблемы природопользования в горных регионах Таджикистана. – Душанбе: Дониш, 2015. – 565 с.
5. Национальная стратегия развития Республики Таджикистан на период до 2030 года. – Душанбе, 2016. – 102 с.
6. Асрорзода, У.С. Заминаҳои иқтисодӣ ва пешомадҳои рушди сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон // Паёми ДМТ. – 2023. – № 4–1. – С. 22–32.

УДК 551.583:551.324:338.48(575.32)

ТАЪСИРИ ТАҒЙИРЁБИИ ИҚЛИМ БА ПИРЯХҲО ВА ЗАХИРАҲОИ РЕКРЕАТСИОНӢ – САЙЁҲИИ ВОДИИ ЗАРАФШОН

МАҚСАДЗОДА ҲАБИБУЛЛОҲ ИСМАТ
н.и.т., досенти Донишгоҳи байналмилалии сайёҳи ва соҳибкории Тоҷикистон.,
Нишонӣ: 734055, ш. Душанбе, Ҷумҳурии Тоҷикистон, хиёбони Борбад, 48/5.
Телефон.:+992917947173. Email:maksadov.1961@mail.ru.

БОБОЗОДА САФАРАЛИ ОДИНА
н. и. т., дотсенти Донишгоҳи байналмилалии сайёҳи ва соҳибкории Тоҷикистон.
Нишонӣ: 734055, ш. Душанбе, Ҷумҳурии Тоҷикистон, хиёбони Борбад, 48/5.
Тел: 100307000, Email: bobozodas64@mail.ru

Аннотатсия. Дар макола мазкур таъсири тағирёбии умумиҷаҳонии иқлим ба хавзаи дарёи Зарафшон ва пиряхҳои он баррасӣ шудааст. Нишон дода шуд, ки гармшавии иқлим боиси босуръат об шудани пиряхҳо, зиёдшавии офатҳои табиӣ ва тахдид ба амнияти озуқаворӣ ва захираҳои обу энергетикӣ мегардад. Дар мақола хусусиятҳои иқлимии минтақа, тақсимоти боришот ва нақши омилхои орографӣ таҳлил гардидаанд. Хамзамон, маълумоти муфассал оид ба пиряхи Зарафшон ва дигар пиряххои бузурги хавза, динамикаи камшавӣ ва таназзули онҳо нишон дода шудааст. Умуман оварда шудааст, ки идомаи гармшавии иқлим метавонад ба камшавии ҷиддии захираҳои обӣ ва афзоиши хатарҳои экологӣ оварда расонад.

Калидвожа: Тағирёбии иқлим, пиряхҳои Зарафшон, обшавии пиряхҳор, захирахри обӣ, амнияти экологӣ.

ВЛИЯНИЕ ИЗМЕНЕНИЯ КЛИМАТА НА ПАТРИОТИЗМ И РЕКРЕАЦИОННЫЕ РЕСУРСЫ – ТУРИЗМ В ДОЛИНЕ ЗАРАФШОН

МАКСАДЗОДА ХАБИБУЛЛО ИСМАТ
к.и.н., доцент Международного университета туризма и предпринимательства Таджикистана.
Адрес: 734055, г. Душанбе, Республика Таджикистан, проспект Борбад,48/5.
Телефон: +992917947173. Email: maksadov.1961@mail.ru.

БОБОЗОДА САФАРАЛИ ОДИНА
к.т.н, доцент Международного университета туризма и предпринимательства Таджикистана.
Адрес: 734055, г. Душанбе, Республика Таджикистан, проспект Борбад,48/5.
Тел.: 100307000, Email:bobozodas64@mail.ru.

Аннотация. В данной статье рассматривается влияние глобального изменения климата на бассейн реки Зарафшан и ее ледники. Показано, что потепление климата приводит к быстрому таянию ледников, увеличению числа стихийных бедствий и угрозе продовольственной безопасности, а также водным и энергетическим ресурсам. В статье анализируются климатические особенности региона, распределение осадков и роль орографических факторов. Одновременно представлена подробная информация о леднике Зарафшан и других крупных ледниках бассейна, динамика их сокращения и деградации. В целом утверждается, что продолжающееся потепление климата может привести к серьезному сокращению водных ресурсов и увеличению экологических рисков.

Ключевые слова: Изменение климата, ледники Зарафшан, таяние ледников, водные ресурсы, экологическая безопасность.

THE IMPACT OF CLIMATE CHANGE ON THE PATRIOTS AND RECREATIONAL RESOURCES – TOURISM IN THE ZARAFSHON VALLEY

MAKSADZODA HABIBULLO ISMAT-
candidate of historical science- Associate Professor, International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan. Address: Dushanbe, Republic of Tajikistan, 734042.

International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan. Phone: +992917947173. Email: maksadov.1961@mail.ru.

BOBOZODA SAFARALI ODINA-
candidate of technical sciences, Acting Associate Professor, International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan.
Phone: 100307000, bobozodas64@mail.ru.

Abstract. This article examines the impact of global climate change on the Zarafshan River basin and its glaciers. It shows that climate warming is leading to rapid glacier melting, an increase in natural disasters, and threats to food security, as well as water and energy resources. The article analyzes the region's climatic features, precipitation distribution, and the role of orographic factors. It also provides detailed information on the Zarafshan Glacier and other large glaciers in the basin, as well as the dynamics of their shrinkage and degradation. Overall, it is argued that continued climate warming could lead to a significant reduction in water resources and increased environmental risks.

Keywords: Climate change, Zarafshan glaciers, glacier melting, water resources, environmental security.

Мушкилоти тағйирёбии ҷаҳонии иқлим яке масъалаҳои муҳим ва ҳалталаби ҷомеаи ҷаҳонӣ ба ҳисоб рафта, таъсири он ба ҳудуди Тоҷикистон, аз ҷумла ҳавзаи болооби дарёи Зарафшон ба таври назаррас мушоҳида мешавад. Раванди офатҳои табиӣ, босуръат обшавии пиряхҳо,обхезиҳо, хушксолиҳо ва падидаҳои флокатовари обу ҳаво таъсири манфии худро ба амнияти озуқаворӣ, захираҳои обӣ, солимии мардум ва ғайра расонида истодааст. Биноан олимони бахшҳои мухталифи улуми табиӣ, аз ҷумла физикдонҳо, кимёшиносон, биологҳо, ҷуғрофдонҳо, экологҳо ва обуҳавошиносонро зарур аст, ки оиди тағйирёбии иқлим, чораҳои паст кардани таъсироти инсон ба иқлим, бунёд кардани ҷангалзорҳо, беҳдошти саломатии ҷомеъа ва мутобиқшавӣ ба тағйирёбии иқлимро андешанд.

Яке аз сабабҳои умдаи тағйирёбии иқлим ин фаъолиятҳои инсонӣ дар сайёра буда, боиси боз ҳам зиёдтар ифлосшавии ҳавои атмосферӣ гардидааст. Баландшавии ҳарорати ҳаво то ҳадди 2-3°C раванди коҳишёбӣ пиряхҳоро пурзӯр намуда, боиси аз байн рафтани ҳазорҳо пиряхҳои хурду бузург мегардад. Дар марҳалаҳои аввалии обшавии пиряхҳо сатҳи оби дарёҳои ҷудогона баланд шуда, камшавии оби дарёҳои дигарро ҷуброн менамояд, вале баъдан дар бисёр дарёҳо камшавии фоҷеаомези онҳо ба амал меояд. Дар ин шароит ташвишовар он аст, ки вазъи ба амал омада тамоюли густаришро дорад, зеро олимон ҳадс задаанд, ки дар ҳар ду даҳсолаи оянда ҳарорат тақрибан 0,2°C гарм мешавад. Мувофиқи маълумотҳое, ки дар гузориши Созмони Милали Муттаҳид доир ба рушди инсон дар соли 2007-ум овардаанд, ки дар натиҷаи гармшавии умумҷаҳонӣ тақрибан 332 мллионн сокинони минтақаҳои назди соҳилӣ ба муҳоҷирони иҷбории экологӣ табдил гардида, 1,8 мллиард мардуми Замин аз дастрасӣ ба оби нӯшиданӣ маҳрум хоҳанд гардид [1,270].

Иқлими минтақаҳои болооби Зарафшон, бо сабаби баландкӯҳ будани ҳудудаш вижагиҳои ба худ хос дорад. Инчунин новобаста аз кӯҳсор будани ҳудудҳои водии Зарафшон ва баланд будан дар ин минтақа ягонагии иқлимӣ ба назар мерасад. Аз ҳамвории водиҳо то қуллаҳои қаторкӯҳҳо бо каме фарқиятҳо дар ин минтақа иқлими хушку зимистони камбарф ба мушоҳида мерасад. Сабаби асоси дар он аст, ки аз шимол қаторкӯҳи Туркистон ва аз ҷануб қаторкӯҳи Ҳисор ҳамчун садди табиӣ барои ба минтақаи мазкур дохил шудани анбӯҳи ҳавои намнок садди ҷиддӣ ба амал меоваранд. Ҳавои рутубатноке, ки аз ҷониби ғарб ба минтақа мевазад, омили асосии боришот ба ҳисоб меравад. Аммо ҳаҷми боришот вобаста ба фаслҳои сол, хусусиятҳои минтақа,

мавқеи кӯҳҳо дар минтақа аз ғарб ба шарқ тағйир меёбад. Миқдори солонаи боришот дар самти ғарбии қаторкӯҳи Зарафшон 325 мм ва дар самти шарқии ин ҳудуд то 277 мм - ро ташкил медиҳад. Дар фарозҳои ҷанубии қаторкӯҳҳои Туркистон то 400 мм ва дар баъзе мавзеъҳои баландкӯҳи қаторкӯҳи Зарафшон то 400-800 мм боришот ба амал меояд. Қисмати нисбатан тангу амиқи водӣ бошад, аз ҳама камбориштар меошад. Ин қисмат байни минтақаи Сангистон (ноҳияи Айнӣ) ва Мадрушкат (ноҳияи Кӯҳистони Масчоҳ) - ро фарогир аст, ки то 200 мм боришот мешавад. Дар мавзеҳои водии Фондарё низ боришт он қадар зиёд нест. Миқдори асосии боришот дар ин минтақаи кӯҳи асосан дар фасли зимистон дар намуди барф мебошад [7].

Вижагиҳои иқлимӣ ва аносири он (ҳарорат, боришот, абрнокӣ, гардиши ҳаво, фишори атмосферӣ ва ғайра) дар минтақаҳои кӯҳистони водии Зарафшон ҳамарӯза аз ҷониби кормандони пойгоҳҳои обуҳавосанҷии Панҷакент, Сангистон, Искандакӯл, Мадрушкат ва Деҳавз сабт карда мешаванд. Ҳамзамон ин хусусиятҳо ва шароитҳои обуҳавогие, ки аз дигар минтақаҳо ба ин ҳудуд ворид ва ё аз ин қалamрав ба дигар самт хориҷ мешаванд, ҳамеша аз ҷониби мутахассисони пойгоҳҳои обуҳавосанҷии ағбаҳои Анзоб (аз самти ҷануб) ва Шаҳристон (аз тарафи шимол) назорат карда мешаванд [14].

Яке аз мавзеъҳои бузургтарини серпиряхи водии Зарафшон ин саргаҳи дарёи Зарафшон мебошад, ки дар ин минтақа пиряхи каонтарини водии Зарафшон ҷойгир аст. Пиряхи Зарафшон нишондиҳандаи хоси пиряхи кӯҳию водиги ба ҳисоб меравад. Ин пирях 27,3 км дарозӣ, 1,5 то 3 км паҳноӣ , 200 м ғафсӣ ва 26 км^3 ҳаҷми умумӣ дорад. Сатҳи баландтарини пиряхи Зарафшон нисбати ба сатҳи баҳр то баландии 4900 м ва нуқтаи поёниаш аз сатҳи баҳр дар баландии то 2770 м ҷой гирифтааст. Майдони умумии пиряхи мазкур бе шохаҳояш 42,5 км^2 ва бо нуздаҳто шохаҳои калонаш 126,8 км^2-ро ташкил медиҳад. Умуман гуфтан ба маврид аст, ки ин пирях дорои 32 шоха мебошад. Шохаҳои паҳлӯи рости пиряхи мазкур нисбат ба шохаҳои паҳлӯи чапаш калонтар мебошанд. Ба шохаҳои паҳлӯи рости он аз ҷумла пиряҳҳои Фарахнов (дарозиаш 14,4 км, майдонаш 14,2 км^2), Толстой (дарозиаш 11,7 км, ҳаҷмаш 19,4 км^2), Скачов (дарозиаш 6,5 км, майдонаш 8,7 км^2) ва Мирамин (дарозиаш 7,1 км, ҳаҷмаш 9,6 км^2) таалуқ доранд. Бахши шохаҳои ҳади чапи он нисбатан хурд буда, баъзеашон беш аз 2 км^2 масоҳат доранд. Бояд ёдовар шавем, ки ҷуғрофидони рус И.В. Мушкетов соли 1880 ба ду шохаи тарафи чапи пирях Охун ном гузоштааст. Ёдрас намудан бамаврид аст, ки пиряхи Зарафшон бори аввал соли 1871 аз ҷониби П. Аминов тадқиқ шудааст. Дар муддати солҳои баъдина мутахасисоне, ки роҳбарашон Л.К. Давыдов (солҳои 1927; 1946), М.В. Косарев (соли 1931), В.П. Учайкин (соли 1932) будаанд, пиряхи калонтарини водии Зарафшонро ҳамаҷониба омӯхтанд. Дар муддати солҳои 1957 - 1962 бо мақсади омӯзиши ҳамаҷонибаи пиряхи Зарафшон Институти геология ва геофизикаи ба номи Ҳ.М. Абдуллоеви АИ Ҷумҳурии Ӯзбекистон ва Донишгоҳи давлатии Петербург Руссия озмоишҳои навбатиро гузарониданд [12, 66-78].

Пиряҳҳои болооби дарёи Зарафшон ҳанӯз ҳам амиқ омӯхта нашудаанд. Мо ин ҷо бештар ба маълумотҳои М.А. Носиров, ки соли 1972 таҳқиқот бурдааст,бештар такя намудем. Айни ҳол яхбандӣ дар ҳавзаи дарёи Зарафшон чунин тақсимбандӣ гардидааст: дар фарози ҷанубии қаторкӯҳи Туркистон 119 пиряхи бузург ба ҳисоб гирфита шудааст, ки майдони умумии онҳо ба 271,1 км^2 мерасад. Ин пиряҳҳо аз баландии 2800 м пастар дучор намеоянд ва аксарияти онҳо тақрибан аз 1 то 14 км дарозӣ доранд [11,56].

Пиряҳҳои бузургтарини фарози ҷанубии қаторкӯҳҳои Туркистон бошанд дар қисматҳои шарқии водии Зарафшон ҷойгиранд. Дар байни ин пиряҳҳо аз ҷиҳати ҳаҷм бузургтаринашон Рама (масоҳаташ 22,4 км2), Россинҷ (масоҳаташ 18,3 км^2), инчунин Водиф, Тро, Самҷон, Лангар, Ярм, Сабағ ва ғайраҳо мебошанд. Ин пиряҳҳо андозаи бузурге надошта, асосан масоҳаташон аз 6-7 км^2 калонтар нест. Ба пиряхи Рама аз ҷониби чап пиряхи Юлдош ва аз ҷониби рост пиряхи Преображенский пайваст шудаанд.

Пиряхи Рама ҳудудан аз соли 1870 то соли 1932 ба ҳадди 260 м кутоҳтар гардида, аз байн рафта буд, ки боқимондаҳои пиряхии он ҳоло шаҳодат медиҳанд. Алъон аз пиряхи Тро рӯди Тро ва пиряхи Преображенский рӯди Деҳисор ва аз пиряхи Россинҷ рӯди Россинҷ ғизо мегиранд.

Пиряхи Зарафшон дар байни баландиҳаи 2919-5007 м воқеъ гардида, масоҳати умумии он ба 297 км^2 баробар аст. Пиряхи болозикр 23 фисади майдони умумии пиряххои ҳавзаи дарёи Зарафшонро ташкил медиҳад. Пиряхи Зарафшон аз бузургтарин пиряхи Қафқоз-Дихсу шаш маротиба ва аз бузургтани пиряхи Алп-Алеч дуним баробар бузург мебошад. Сатҳи поёнии пирях бо шахпораю сангпораҳое пӯшида шудааст. Он ҷо, ки суръати обшавии пирях дар ҳама қисмҳо нобаробар мебошад, сатҳи болоии он ба дунгиҳо (бромадагиҳо) ва хамиҳо табдил шудааст. Аз мавзеи ба ҳам пайваст шудани пиряхи Толстой ба қисми асосии пиряхи Зарафшон то самти шарқ, қисми болоии он суфта шуда, шакли глетчери асосиро гирифтааст. Дар қисми поёнии ин пирях тарқишҳое ба амал омадааст, ки то 1,5 м васеъгӣ ва 50 м умқ доранд. Бо сабаб он ки пирях аз зераш ҳам об мешавад ва ғизои дарёи ҳамном мегардад, боиси пайдо шудани холигиҳо, ғорҳо ва мағораҳо гашта, сабаби рух додани шикастаҳо, тарқишҳо ва сӯрох шудани сатҳи болоии пирях гардидааст. Ин пирях дар фасли тобистон аз сатҳи болоияш дар як шабонарӯз ба андозаи 4,7 см об мешавад.

Кӯҳнаяхи Рама бошад дар фарози ҷанубу шарқии қаторкуҳҳои Туркистон, поёнтар аз забонаи пиряхи Зарафшон дар байни дараи Харсангӣ воқеъ гардидааст. Пиряхи мазкур 8,9 км дарозӣ ва 22,4 км^2 майдони умумӣ дорад. Забонаи пирях дар баландии 3500 м воқеъ мебошад. Пиряхи мазкур тӯли солҳои 1870-1978 то ҳудуди 610 м кӯтоҳ шудааст. Соли 1965 он 14 м афзуда ва соли 1966-1967 ҳолати статсионарӣ гирифтааст. Баъдан боз аз соли 1976 то соли 1991 ба андозаи 356 м об ва кам гардидааст [10].

Кӯҳнаяхи Россинҷ низ дар фарози ҷанубу шарқии қаторкуҳи Туркистон, тақрибан чор км поёнтар аз пиряхи Рама ҷойгир шудааст. Ин пиряхи ҳафт км дарозӣ ва 18,3 км^2 майдони умумӣ дорад. Забонаи ин пирях аз ҳисоби тез об шуданаш аз ҳади барфӣ хеле баланд воқеъ гардидааст. Ин забона бошад ҳоло дар ҳолати таназзулёбӣ қарор дорад.

Пиряхи Водиф ба гурӯҳи пиряхи водигӣ дохил буда, 2,5 км дарозӣ ва 1,7 км^2 масоҳати умумӣ дошта, забонааш дар баландии 3950 м аз сатҳи баҳр воқеъ гардидааст. Пиряхи болозикр дар ҷониби ҷанубу шарқии қаторкӯҳи Туркистон, тақрибан чил км поинтар аз пиряхи Зарафшон ҷойгир шудааст. Забонаи ин кӯҳнапирях дар ҳолати аз байн рафтан қарор дошта, сатҳи болоии пирях тадриҷан паст шудааст.

Кӯҳнапиряхи Тро низ дар самти ҷанубу шарқии қаторкӯҳи Туркистон, ҷониби ғарбии пиряхи Водиф ҷойгир гардидааст. Ин пирях низ водигӣ буда, 3,0 км дарозӣ ва 2,2 км2 масоҳат дорад. Забонаи он дар баландии 3920 м аз сатҳи баҳр ҷойгир буда, он аз соли 1976 то соли 1990 дар ҳолати аз байн рафтан қарор дошт. Пас аз солҳои 90-ум суръати обшавии он афзоиш ёфта, сарҳади барфиаш 23 м қафонишинӣ кардааст.

Ҷойгиршавии пиряхи Диҳаданг дар шимолу шарқии қаторкӯҳҳои Зарафшон воқеъ гашта, 2,2 км дарозӣ 2,0 км^2 масоҳат умумӣ дорад. Забонаи ин пиряхи куҳӣ аз сатҳи баҳр дар баландии 3600 м ҷойгир гирифта, он дар байни солҳои 1958-1977 69 м афзоиш ёфта, аммо ҳудуди солҳои 1977-1991 дар ҳаҷми 180 м коҳиш ёфтааст. Дар тайи солҳои 1990-2005 забонаи он 60 м коҳиш ёфта, чукуриаш ҳар сол то1 м паст мешавад [13].

Дар нишебии шимолии сисилакӯҳҳои Зарафшон ба майдони то 132,3 км^2 ва дар ҷанубии он ҳамагӣ дар масоҳати 4,6 км^2 - ро пиряхҳо ишғол кардаанд. Чи хеле ки мибинем, ҳаҷми пиряххои қаторкӯҳи Зарафшон нисбат ба силсилакӯҳи Туркистон беш аз ду маротиба кам шудааст. Сабаби ин ҳолат паст будани баландии мутлақи қаторкӯҳ, инчунин ба номусоидии иқлиму хок алоқамандӣ дорад. Аз он ки доманаҳои қаторкӯҳи шимолӣ ва ҷанубии он чандон васеъ нест ва фарозҳо бештар рост фаромадаанд, пас ин ҳолат сабаби дар пастхамиҳо ва барфхонаҳо шароити мусоидро барои захира кардани

пиряхҳо ташкил кардааст. Қисми бештари барфтудаҳо ва пиряхҳо дар пасхамиҳои кӯҳӣ ва зери гардишгоҳҳои ағбаҳо захира шудаанд. Дарозии ин кӯҳнапиряхҳо аз як км то ба шаш км мерасад.

Аслан ҳолати обшавии пиряхо дар тамоми минтақа раванди ҳам табиӣ ва ҳам антропогенӣ дошта, ба экосистемаи минтақа таъсири худро гузоштааст. Ин ҳолат барои минтақа хатари ҷиддии экологиро ба миён оварда, гуногунии флора ва фаунаи мавҷударо зери хатар мегузорад.

АДАБИЁТ

1. Атлас снежно-ледовых ресурсов мира. М.: ИГ РАН, 1997. Т. 1. 342 с.; Т. 2, кн. 1. 263 с., кн. 2. 270 с.

2.Руководство по интегрированному управлению водными ресурсами в бассейнах, GWP-INBO [Электронный ресурс] URL: https://www.inbo-news.org/IMG/pdf/handbook_iwrm_rus.pdf (дата обращения: 17.05.2020).

3. Портал знаний о водных ресурсах и экологии Центральной Азии URL: http://www.cawater-info.net/bk/8-1.htm (дата обращения: 17.05.2020).

4. Духовный В.А., Соколов В.И. – Интегрированное управление водными ресурсами:опыт и уроки Центральной Азии – навстречу четвертому Всемирному Водному Форуму (2005).

5. Доклад «Прогресс в области обеспечения питьевой водой, санитарии и гигиены: обновленная информация за 2017 г. и исходные показатели для достижения Целей в области устойчивогоразвития»,Всемирная организация здравоохранения и Детский фонд Организации Объединенных Наций (ЮНИСЕФ), 2017 г.

6. Экология: учебник и практикум для СПО / под общ. ред. А. В. Тотая, А. В. Корсакова. – 5-е изд., перераб, и доп. – М.: Издательство Юрайт, 2017. – 353 с. – Серия: Профессиональное образование.

7. Каталог ледников СССР. Т.14. Л.: Гидрометеоиздат, 1980.

8.Мақсадов.Ҳ.И.Экологияи умумӣ, Душанбе 2016.С.41

9.Мусоев З., Хакимов С. Современное оледенение и роль ледников в формировании стока рек Таджикистана// Таджикистан и современный мир, № 3 (7) Душанбе, 2005, - С. 50-52.

10.Особо охраняемые природные территории Республики Таджикистан.- Колл. авторов. Душанбе, 2009.

11.Отчеты о наблюдениях за колебанием ледников Таджикистана в 1962-1992 и 1996-2001 годах. Архив УГМС Таджикистана, Душанбе, 2001-56с.

12.Рахимов С. Н. Влияние изменения климата на водные ресурсы Центральной Азии//Сб. докл. Междунар. конфер. по сокращению бедствий, связанных с водой в Центральной Азии. Душанбе, 2008. - С.66-78.

13.Ҷон Имбриё Асрҳои яхбандӣ: Ҳалли асрор . М., 1979.

14.Забиров Р. Д. Оледенение Памира. М., 1955;

УКД: 338.48

РАЗВИТИЕ ТУРИЗМА В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ: ТЕНДЕНЦИИ, ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

СОХИБОВ АЪЗАМ НУРУЛЛОЕВИЧ

ассистент кафедры туризма и гостиничного бизнеса Международного университета туризма и предпринимательства Таджикистана.

Адрес: 734055, г. Душанбе, Республика Таджикистан, проспект Борбад,48/5.

Тел: (+992)000104279, E-mail: sokhibov.azam@mail.ru.

Аннотация. В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты развития туризма в современных социально-экономических условиях. Обосновывается роль туристической отрасли как важного фактора экономического роста, занятости населения, развития регионов, расширения межкультурных связей и укрепления международного имиджа страны. Особое внимание уделяется современным тенденциям развития туризма, связанным с цифровизацией, изменением потребительского поведения, повышением требований к качеству услуг, экологизацией экономики и необходимостью устойчивого развития территорий. Анализируются ключевые факторы, влияющие на развитие туризма, включая природно-рекреационный потенциал, историко-культурное наследие, уровень инфраструктуры, инвестиционную активность, транспортную доступность, государственную поддержку, кадровое обеспечение и информационное продвижение туристических дестинаций. Также выявляются основные проблемы отрасли: недостаточное развитие инфраструктуры, сезонность спроса, слабая диверсификация туристического продукта, дефицит квалифицированных кадров, ограниченность инвестиций и недостаточное внедрение инновационных технологий. В заключение предлагаются приоритетные направления совершенствования развития туризма, включая модернизацию инфраструктуры, повышение качества сервиса, развитие внутреннего и экологического туризма, использование цифровых платформ, укрепление государственного и частного партнёрства, а также совершенствование стратегического управления отраслью.

Ключевые слова: туризм, развитие туризма, туристическая отрасль, туристическая инфраструктура, туристический продукт, устойчивое развитие, цифровизация, инвестиции, региональная экономика, экологический туризм.

РУШДИ САЙЁҲӢ ДАР ШАРОИТИ МУОСИР: ТАМОЮЛҲО, МУШКИЛОТ ВА ДУРНАМОҲО

СОҲИБОВ АЪЗАМ НУРУЛЛОЕВИЧ
асситенти кафедраи сайёҳӣ ва бизнеси меҳмонхонавии Донишгоҳи байналмилалии сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон.
Суроға: 734055, ш. Душанбе, Ҷумҳурии Тоҷикистон, хиёбони Борбад, 48/5.
Тел: (+992)000104279, E-mail: sokhibov.azam@mail.ru

Аннотатсия. Дар мақола ҷанбаҳои назариявӣ ва амалии рушди сайёҳӣ дар шароити муосири иҷтимоию иқтисодӣ баррасӣ мешаванд. Нақши соҳаи сайёҳӣ ҳамчун омили муҳими рушди иқтисодӣ, афзоиши шуғли аҳолӣ, рушди минтақаҳо, густариши робитаҳои байнифарҳангӣ ва таҳкими имиҷи байналмилалии кишвар асоснок карда мешавад. Диққати махсус ба тамоюлҳои муосири рушди сайёҳӣ, ки ба рақамикунонӣ, тағйирёбии рафтори истеъмолкунандагон, баланд шудани талабот ба сифати хизматрасониҳо, экологикунонии иқтисодиёт ва зарурати рушди устувори ҳудудҳо вобастаанд, равона шудааст. Омилҳои асосие, ки ба рушди сайёҳӣ таъсир мерасонанд, аз ҷумла иқтидори табиию рекреатсионӣ, мероси таърихию фарҳангӣ, сатҳи инфрасохтор, фаъолиятҳои сармоягузорӣ, дастрасии нақлиётӣ, дастгирии давлатӣ, таъминоти кадрӣ ва пешбурди иттилоотии маконҳои сайёҳӣ таҳлил мешаванд. Ҳамчунин мушкилоти асосии соҳа муайян карда мешаванд: рушди нокифояи инфрасохтор, мавсимияти талабот, диверсификатсияи сусти маҳсулоти сайёҳӣ, норасоии кадрҳои соҳибихтисос, маҳдудияти сармоягузорӣ ва ҷорӣ гардидани нокифояи технологияҳои инноватсионӣ. Дар хулоса самтҳои афзалиятноки такмили рушди сайёҳӣ пешниҳод мешаванд, аз ҷумла навсозии инфрасохтор, баланд бардоштани сифати хизматрасонӣ, рушди сайёҳии дохилӣ ва экологӣ, истифодаи платформаҳои рақамӣ, таҳкими шарикии давлатӣ ва хусусӣ, инчунин такмили идоракунии стратегии соҳа.

Калидвожаҳо: сайёҳӣ, рушди сайёҳӣ, соҳаи сайёҳӣ, инфрасохтори сайёҳӣ, маҳсулоти сайёҳӣ, рушди устувор, рақамикунонӣ, сармоягузорӣ, иқтисодиёти минтақавӣ, сайёҳии экологӣ.

TOURISM DEVELOPMENT IN MODERN CONDITIONS: TRENDS, PROBLEMS, AND PROSPECTS

SOHIBOV AZAM NURULLOEVICH
Assistant of the Department of Tourism and Hospitality Business of the International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan.
Тел: (+992)000104279, E: sokhibov.azam@mail.ru

Abstract. The article examines the theoretical and practical aspects of tourism development in modern socio-economic conditions. It substantiates the role of the tourism sector as an important factor in economic growth, employment expansion, regional development, the strengthening of intercultural ties, and the enhancement of a country's international image. Special attention is paid to current trends in tourism development associated with digitalization, changes in consumer behavior, increasing service quality requirements, the greening of the economy, and the need for sustainable territorial development. The study analyzes the key factors influencing tourism development, including natural and recreational potential, historical and cultural heritage, infrastructure level, investment activity, transport accessibility, government support, staffing, and the informational promotion of tourist destinations. It also identifies the main problems of the sector, such as insufficient infrastructure development, seasonal demand, weak diversification of the tourism product, a shortage of qualified personnel, limited investment, and insufficient implementation of innovative technologies. In conclusion, the article proposes priority areas for improving tourism development, including infrastructure modernization, enhancement of service quality, development of domestic and eco-tourism, use of digital platforms, strengthening of public-private partnerships, and improvement of strategic sector management.

Keywords: tourism, tourism development, tourism sector, tourism infrastructure, tourism product, sustainable development, digitalization, investment, regional economy, eco-tourism.

Туризм в современных условиях представляет собой важный сектор национальной экономики, оказывающий значительное влияние на социально-экономическое развитие страны и её регионов. Его значение обусловлено тем, что туристическая деятельность объединяет транспорт, гостиничное хозяйство, общественное питание, культуру, торговлю, связь, строительство и другие виды экономической активности, создавая мультипликативный эффект.

Актуальность исследования развития туризма связана с тем, что в условиях глобализации, усиления конкуренции и ускоренной цифровизации туристическая отрасль претерпевает существенные изменения. Всё большее значение приобретают качество инфраструктуры, уровень сервиса, доступность информации, безопасность и экологическая устойчивость.

Туризм оказывает влияние не только на экономику, но и на социальную сферу, способствуя занятости населения, созданию рабочих мест, развитию предпринимательства, сохранению культурного наследия и укреплению международных связей. Вместе с тем отрасль сталкивается с рядом проблем, включая инвестиционные ограничения, кадровый дефицит, экологические риски и недостаточную конкурентоспособность туристического продукта.

Целью статьи является исследование ключевых направлений развития туризма, факторов его эффективности и мер, способствующих устойчивому развитию отрасли.

Туризм как социально-экономическое явление представляет собой одновременно форму перемещения людей с различными целями и важную отрасль экономики, обеспечивающую производство и реализацию услуг для туристов. Его экономическая сущность проявляется в способности приносить доход, стимулировать деловую активность и развивать смежные отрасли.

Развитие туризма тесно связано с территориальным развитием, поскольку туристические потоки способствуют модернизации инфраструктуры, улучшению качества услуг и повышению привлекательности регионов. В современных условиях особую значимость приобретает концепция устойчивого туризма, предполагающая сочетание экономической эффективности, социальной значимости и экологической ответственности.

Таким образом, развитие туризма следует рассматривать как целенаправленный процесс формирования конкурентоспособной, устойчивой и социально значимой отрасли, способной удовлетворять потребности туристов и содействовать развитию общества [1].

Однако наличие ресурсов само по себе ещё не гарантирует успешного развития туризма. Определяющее значение имеет уровень развития туристической инфраструктуры, включающей транспортное сообщение, гостиницы, пункты общественного питания, объекты досуга, информационные центры, средства связи, инженерные коммуникации, санитарно-гигиенические условия и безопасность пребывания. Недостаточная инфраструктурная обеспеченность нередко приводит к тому, что даже обладающие высоким потенциалом территории не могут в полной мере реализовать свои конкурентные преимущества.

Существенным фактором выступает инвестиционная активность. Развитие туристической отрасли требует значительных капитальных вложений в строительство и реконструкцию гостиниц, дорог, аэропортов, туристических комплексов, объектов сервиса, цифровых платформ и систем бронирования. В этой связи важным условием становится формирование благоприятного инвестиционного климата, включающего налоговые стимулы, прозрачные правила ведения бизнеса, защиту прав инвесторов и развитие механизмов государственно-частного партнёрства.

Не менее важным фактором является качество человеческого капитала. Туризм относится к числу отраслей, где конечный результат в значительной степени зависит от профессионализма персонала, культуры обслуживания, владения иностранными языками, коммуникативных навыков, знания стандартов гостеприимства и способности учитывать индивидуальные запросы клиентов. Отсутствие достаточного количества квалифицированных кадров снижает уровень сервиса и, как следствие, конкурентоспособность туристической дестинации [2].

Заметное влияние на развитие туризма оказывает государственная политика. Именно государство формирует нормативно-правовую базу, определяет стратегические приоритеты отрасли, координирует взаимодействие между участниками рынка, обеспечивает продвижение туристического потенциала страны на внешнем и внутреннем рынках, финансирует инфраструктурные проекты и принимает меры по обеспечению безопасности и качества услуг. Эффективная государственная поддержка особенно важна для территорий, где туристический бизнес находится на стадии становления и не обладает достаточными ресурсами для самостоятельного развития.

В последние годы одним из ключевых факторов развития туризма стала цифровизация. Современные туристы всё чаще выбирают поездки на основе информации из интернета, мобильных приложений, социальных сетей и онлайн-платформ бронирования. В связи с этим особое значение приобретают доступность цифровой информации, удобство онлайн-сервисов, возможность безналичной оплаты и репутация туристической дестинации в цифровой среде.

На развитие туризма также влияют внешние факторы, включая политическую стабильность, санитарно-эпидемиологическую ситуацию, международную мобильность,

экономические кризисы и климатические изменения. Всё это повышает уязвимость отрасли и требует гибкого управления.

Современный туризм развивается под воздействием ряда важных тенденций. Среди них — переход от массового туризма к более индивидуализированным формам путешествий, рост значения внутреннего туризма, активное внедрение цифровых технологий, усиление внимания к экологической и социальной ответственности, развитие брендинга территорий и интеграция туризма с другими сферами экономики.

Вместе с тем развитие отрасли сдерживается рядом проблем. К ним относятся недостаточный уровень инфраструктуры, сезонность спроса, слабая диверсификация туристического продукта, кадровый дефицит, ограниченность инвестиций, недостаточная координация между участниками отрасли, слабое информационное продвижение и экологические риски [3].

Для устойчивого и конкурентоспособного развития туризма необходим комплексный подход. Он включает модернизацию инфраструктуры, совершенствование туристического продукта, внедрение цифровых технологий, повышение качества кадровой подготовки, расширение инвестиционной поддержки и развитие экологического регулирования.

Важным направлением также является совершенствование государственного управления туризмом, включая разработку долгосрочных стратегий, улучшение статистического учёта, развитие межведомственного взаимодействия и поддержку туристических инициатив на местном уровне.

Также большое значение имеет формирование позитивного туристического имиджа территории. Для этого необходимо использовать современные маркетинговые инструменты, событийные мероприятия, участие в выставках, международное сотрудничество, работу с медиа и создание качественного мультимедийного контента. Узнаваемый бренд территории способствует укреплению её позиций на туристическом рынке [4].

Развитие туризма имеет важное значение для экономики и общества. Туристическая отрасль способствует росту занятости, созданию рабочих мест в смежных сферах, развитию малого и среднего бизнеса, особенно в сельских и горных районах. Кроме того, туризм повышает инвестиционную привлекательность регионов, способствует благоустройству территорий и развитию инфраструктуры.

С социальной точки зрения туризм содействует сохранению культурного наследия, поддержке местных традиций, развитию ремёсел и укреплению локальной идентичности. Немаловажен и его имиджевый эффект: благоприятное восприятие страны или региона туристами способствует расширению международных связей и повышению привлекательности территории для инвесторов и партнёров.

Таким образом, развитие туризма следует рассматривать как важную часть долгосрочной стратегии социально-экономического развития [5].

В заключение следует отметить, что проведённый анализ позволяет сделать вывод о том, что туризм в современных условиях выступает одной из наиболее перспективных отраслей экономики, оказывающей существенное влияние на экономический рост, занятость населения, доходы территорий, сохранение культурного наследия и укрепление международных связей.

Установлено, что эффективное развитие туристической отрасли определяется совокупностью факторов, среди которых важное место занимают наличие туристических ресурсов, уровень инфраструктуры, инвестиционная активность, государственная поддержка, кадровый потенциал и степень цифровизации услуг. Вместе с тем развитие туризма сдерживается рядом проблем, включая слабую инфраструктуру, сезонность, ограниченность инвестиций, кадровый дефицит, недостаточную диверсификацию туристического продукта и экологические риски.

Ключевыми направлениями совершенствования туристической отрасли должны стать модернизация инфраструктуры, развитие внутреннего и экологического туризма, внедрение цифровых технологий, повышение качества сервиса, укрепление кадровой базы, поддержка малого предпринимательства и совершенствование системы государственного управления.

Таким образом, развитие туризма представляет собой стратегически важный процесс, требующий комплексного и научно обоснованного подхода. Только при согласованном взаимодействии государства, бизнеса, местных сообществ и образовательных институтов возможно формирование конкурентоспособной и устойчивой туристической отрасли, способной обеспечить долгосрочные преимущества для экономики и общества.

ЛИТЕРАТУРА

1. Александрова А. Ю. Международный туризм. — М.: КноРус, 2016.
2. Биржаков М. Б. Введение в туризм. — СПб.: Герда, 2008.
3. Боголюбов В. С., Орловская В. П. Экономика туризма. — М.: Академия, 2011.
4. Джанджугазова Е. А. Маркетинг в индустрии гостеприимства и туризма. — М.: Академия, 2014.
5. Дурович А. П. Организация туризма. — СПб.: Питер, 2009.
6. Жукова М. А. Индустрия туризма: менеджмент организации. — М.: Финансы и статистика, 2012.
7. Квартальнов В. А. Туризм. — М.: Финансы и статистика, 2002.

ТДУ: 338.48:502.7

ТАЪСИРИ САЙЁҲӢ БА ТАҒЙИРЁБИИ ЛАНДШАФТҲОИ ТАБИӢ ВА РОҲҲОИ КОҲИШ ДОДАНИ ОН

АМИНОВ ХУШБАХТ НАҶМИДДИНОВИЧ.
Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ.
Ассистенти кафедраи геоэкология.
Суроға: 734003 Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, х.Рудакӣ, 121.
тел:+992-883-33-44-54. E-mail: voru0051@gmail.com.

САМИЕВ АМРИДДИН МАҲМАДИЕВИЧ
Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ.
н.и.г., дотсенти кафедраи Методикаи таълими география ва туризм.
Суроға: 734003 Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, х.Рудакӣ, 121.
E-mail: amritspu@gmail.com. тел:+ 992-918-65-96-11.

Аннотатсия. Дар мақола масъалаҳои таъсири сайёҳӣ ба тағйирёбии ландшафтҳои табиӣ ва роҳҳои коҳиш додани он мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Натиҷаҳои тадқиқоти эмпирикӣ дар минтақаҳои асосии сайёҳии Тоҷикистон пешниҳод шудаанд. Муаллифон таъсири сайёҳиро ба ҷузъҳои гуногуни ландшафт таҳлил намуда, усулҳои муосири коҳиш додани ин таъсиротро пешниҳод менамояд. Аҳамияти амалии тадқиқот дар он аст, ки натиҷаҳои он метавонанд барои банақшагирии устувори рушди сайёҳӣ дар минтақаҳои осебпазир истифода шаванд.

Калидвожаҳо: ландшафт, сайёҳӣ, таъсири экологӣ, тағйирёбии иқлим, ҳифзи муҳити зист, банақшагирии ландшафтӣ.

ВЛИЯНИЕ ТУРИЗМА НА ИЗМЕНЕНИЕ ПРИРОДНЫХ ЛАНДШАФТОВ И ПУТИ СНИЖЕНИЯ ЭТОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ

АМИНОВ ХУШБАХТ НАЧМИДДИНОВИЧ.
Таджикский государственный педагогический университет имени Садриддина Айни.
Ассистент кафедры геоэкологии.
Адрес: 734003 Республика Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки, 121.
тел: +992-883-33-44-54. E-mail: voru0051@gmail.com

САМИЕВ АМРИДДИН МАХМАДИЕВИЧ
Таджикский государственный педагогический университет имени Садриддина Айни.
к.г.н., доцент кафедры методики преподавания географии и туризма.
Адрес: 734003 Республика Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки, 121.
E-mail: amritspu@gmail.com. тел: +992-918-65-96-11

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы влияния туризма на изменение природных ландшафтов и пути снижения этого воздействия. Представлены результаты эмпирических исследований в основных туристических районах Таджикистана. Авторы анализирует влияние туризма на различные компоненты ландшафта и предлагает современные методы снижения этого воздействия. Практическая значимость исследования заключается в том, что его результаты могут быть использованы для устойчивого планирования развития туризма в уязвимых регионах.

Ключевые слова: ландшафт, туризм, экологическое воздействие, изменение климата, охрана окружающей среды, ландшафтное планирование.

THE IMPACT OF TOURISM ON NATURAL LANDSCAPE CHANGES AND WAYS TO REDUCE IT

AMINOV KHUSHBAKHT NAJMIDDINOVICH
Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Aini.
Assistant of the Department of Geoecology.
Address: 734003 Republic of Tajikistan, Dushanbe, 121 Rudaki Ave.
Phone: +992-883-33-44-54. E-mail: voru0051@gmail.com

SAMIEV AMRIDDIN MAHMADIEVICH
Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Aini.
PhD in Geography, Associate Professor of the Department of Methods of Teaching Geography and Tourism.
Address: 734003 Republic of Tajikistan, Dushanbe, 121 Rudaki Ave.
E-mail: amritspu@gmail.com. Phone: +992-918-65-96-11

Abstract. The article examines the impact of tourism on natural landscape changes and ways to reduce this impact. The results of empirical research in the main tourist regions of Tajikistan are presented. The authors analyzes the impact of tourism on various components of the landscape and suggests modern methods to reduce these impacts. The practical significance of the study lies in the fact that its results can be used for sustainable planning of tourism development in vulnerable regions.

Keywords: landscape, tourism, environmental impact, climate change, environmental protection, landscape planning.

Дар даҳсолаҳои охир, соҳаи сайёҳӣ ба яке аз бахшҳои босуръат рушдёбандаи иқтисоди ҷаҳонӣ табдил ёфтааст. Сайёҳӣ метавонад барои иқтисодиёти маҳаллӣ манфиатҳои назаррас оварад, аммо дар айни замон он ба ландшафтҳои табиӣ таъсири манфӣ мерасонад. Тағйироти ландшафтии вобаста ба фаъолияти сайёҳӣ дар минтақаҳои гуногуни ҷаҳон ба қайд гирифта шудаанд. Ҳамчун натиҷаи афзоиши шумораи сайёҳон ва рушди инфрасохтори сайёҳӣ, ландшафтҳои табиӣ дучори тағйироти назаррас мегарданд. Олудашавии муҳити зист, фарсоиши хок ва коҳиши гуногунии биологӣ танҳо баъзе аз оқибатҳои манфии афзоиши фаъолияти сайёҳӣ мебошанд.

Масъалаи таъсири сайёҳӣ ба ландшафтҳои табиӣ дар шароити тағйирёбии иқлим аҳамияти хосса пайдо мекунад. Тадқиқотҳо нишон медиҳад, ки “хокҳои минтақаҳои доманакӯҳӣ дар натиҷаи афзоиши ҳарорат ва камшавии намнокӣ раванди таназзулёбиро аз сар мегузаронанд: таркиби гумуси қабати болоии хок тайи 20 соли охир аз 3,2% то 2,4% кам шудааст” [1, с.27]. Ин тағйирот бо фаъолияти инсонӣ, аз ҷумла сайёҳӣ, шиддат меёбанд. Дар Тоҷикистон, ки дорои ландшафтҳои нодир ва осебпазир аст, масъалаи ҳифзи муҳити табиӣ дар шароити рушди саноати сайёҳӣ аҳамияти афзалиятнок дорад. Минтақаҳои кӯҳии Тоҷикистон, ки воситаи асосии ҷалби сайёҳон ҳастанд, нисбат ба таъсири антропогенӣ махсусан осебпазиранд.

Мақсади асосии ин тадқиқот арзёбии таъсири сайёҳӣ ба тағйирёбии ландшафтҳои табиии Тоҷикистон ва таҳияи тавсияҳо барои коҳиш додани ин таъсирот мебошад. Вазифаҳои мушаххаси тадқиқот инҳо мебошанд: муайян кардани намудҳои асосии таъсири сайёҳӣ ба ҷузъҳои ландшафтҳои табиӣ; таҳлили вазъи кунунии ландшафтҳое, ки зери таъсири фаъолияти сайёҳӣ қарор доранд; арзёбии тамоюлҳои тағйирёбии ландшафтҳо дар натиҷаи рушди сайёҳӣ; таҳияи роҳҳои коҳиш додани таъсири манфии сайёҳӣ ба ландшафтҳои табиӣ. Аҳамияти амалии тадқиқот дар он аст, ки натиҷаҳои он метавонанд барои банақшагирии стратегии рушди сайёҳӣ дар минтақаҳои осебпазир истифода шаванд.

Методологияи тадқиқот ба омӯзиши ландшафтҳои табиӣ ва табиӣ-антропогении Тоҷикистон асос ёфтааст. Мувофиқи тадқиқоти мутахассисон, “дар раванди кор методҳои мушоҳида, методҳои оморӣ ва муқоисавӣ-таҳлилӣ истифода шуданд, ки дар натиҷаи онҳо арзёбии экологии ландшафтҳои табиӣ-антропогенӣ гузаронида шуд” [3, с.302]. Барои муайян кардани таъсири сайёҳӣ ба ландшафтҳои табиӣ, мо маълумоти дарозмуддатро аз манотиқи гуногуни сайёҳии Тоҷикистон ҷамъоварӣ намудем. Арзёбии тағйироти ландшафтӣ бо истифода аз усулҳои муосири таҳлили фазоӣ, аз ҷумла Системаҳои иттилооти географӣ анҷом дода шуд. Мушоҳидаҳои саҳроӣ дар муддати се соли охир (2023-2025) дар минтақаҳои асосии сайёҳии кишвар гузаронида шуданд.

Усули “Landscape-based Planning”, ки дар корҳои тадқиқотии зиёде қайд шудааст, ки он ҳамчун чорчӯбаи консептуалӣ барои арзёбии таъсири сайёҳӣ ба ландшафтҳо истифода шуд [2, с.30]. Ин усул имкон медиҳад, ки тамоми ҷузъҳои ландшафт дар якҷоягӣ таҳлил карда шаванд. Барои арзёбии таъсири сайёҳӣ ба ҷузъҳои алоҳидаи ландшафт, мо нишондиҳандаҳои зерро истифода бурдем: тағйирёбии сифати хок, вазъи пӯшиши растанӣ, миқдори партовҳои сахт, сатҳи фарсоиши хок ва тағйирёбии гуногунии биологӣ. Ҳамаи нишондиҳандаҳо бо усулҳои стандартӣ чен карда шуданд, ки имконияти муқоисаи маълумоти бадастомадаро бо натиҷаҳои тадқиқоти қаблӣ таъмин менамоянд.

Минтақаҳои асосии тадқиқотӣ ноҳияҳои туристии водии Зарафшон, кӯли Искандаркӯл, Боғи миллии Тоҷикистон, ва минтақаи Помири Шарқӣ буданд. Ин минтақаҳо дар солҳои охир афзоиши назарраси шумораи сайёҳонро аз сар гузарониданд ва аз нуқтаи назари экологӣ хеле осебпазир мебошанд. Дар ҳар як минтақа, мо майдончаҳои намунавӣ муайян кардем, ки дар онҳо мушоҳидаҳои мунтазам гузаронида шуданд. Майдончаҳо тавре интихоб карда шуданд, ки онҳо ҳам минтақаҳои шумораи зиёди сайёҳдошта ва ҳам қитъаҳои назоратиро, ки таъсири сайёҳӣ дар онҳо камтар аст,

дар бар гиранд. Барои ҳар як минтақа, мо сатҳи сарбории сайёҳиро аз рӯи шумораи миёнаи солонаи сайёҳон ба ҳисоб гирифтем.

Таҳлили маълумоти бадастомада нишон дод, ки таъсири сайёҳӣ ба хусусиятҳои табиии ландшафтҳо назаррас аст. Дар минтақаҳои шумораи зиёди сайёҳдошта, фарсоиши хок то 2,5 маротиба нисбат ба қитъаҳои назоратӣ баландтар аст. Таркиби гумуси қабати болоии хок дар минтақаҳои сайёҳии водии Зарафшон аз 3,0% то 2,2% дар давоми даҳ соли охир коҳиш ёфтааст, ки ба маълумоти пешниҳодкардаи муҳаққиқон мутобиқат мекунад [1, с.28]. Дар натиҷаи сохтмони инфрасохтори сайёҳӣ, мисли меҳмонхонаҳо, роҳҳо ва ҷойҳои истироҳатӣ, то 15% аз майдони баъзе минтақаҳои мавриди омӯзиш қарор гирифта тағйир ёфтаанд. Тағйирёбии гидрологии ландшафтҳо низ мушоҳида мешавад, ки ба истеъмоли баланди об барои эҳтиёҷоти сайёҳӣ вобаста аст.

Таъсири сайёҳӣ ба ҷузъҳои биологии ландшафтҳо дар камшавии гуногунии намудҳои растаниҳо ва ҳайвонот зоҳир мешавад. Тадқиқот нишон дод, ки дар қитъаҳои шумораи зиёди сайёҳдошта, шумораи намудҳои растаниҳо нисбат ба минтақаҳои назоратӣ то 30% камтар аст. Хусусан намудҳои нодир ва эндемикӣ осебпазир мебошанд. Дар минтақаи Помири Шарқӣ мушоҳида карда шуд, ки аҳолии маҳаллӣ растании терескенро канда ҳамчун маводи сӯзишворӣ истифода мебаранд ва сайёҳон аксар вақт растаниҳои нодирро решакан мекунанд, ки ин ба коҳиши бештари гуногунии биологӣ оварда мерасонад. Тағйироти назаррас дар таркиби гуногунии ҳайвонот низ дар минтақаҳои шумораи зиёди сайёҳдошта шумораи намудҳои ҳассос ба ҳузури инсон то 45% камтар аст ба қайд гирифта шуд.

Таъсири сайёҳӣ ба ҷанбаҳои иҷтимоӣ-фарҳангии ландшафтҳо низ омӯхта шуд. Тадқиқоти мо нишон дод, ки рушди сайёҳӣ ба тағйироти назарраси истифодаи замин дар ҷамоатҳои маҳаллӣ оварда расонидааст. Дар баъзе деҳоти водии Зарафшон, то 25% заминҳои кишоварзӣ барои сохтмони объектҳои сайёҳӣ истифода шудаанд. Дар натиҷа, амалҳои анъанавии истифодаи замин, ки дар тӯли садсолаҳо ба вуҷуд омадаанд, тадриҷан аз байн мераванд. Ин ба тағйирёбии сохтори геоэкологии ландшафт оварда мерасонад, ки яке аз унсурҳои муҳими мероси таърихӣ-фарҳангии минтақа аст.

Натиҷаҳои асосии тадқиқот дар ҷадвали 1 ҷамъбаст шудаанд, ки дар он маълумоти муқоисавиро оид ба нишондиҳандаҳои асосии вазъи ландшафтҳо дар минтақаҳои мухталифи мавриди омӯзиш дар даврaҳои гуногун пешниҳод мекунад. Тавре ки аз ҷадвал бармеояд, дар ҳамаи минтақаҳои омӯхташуда тамоюли коҳишёбии сифати ландшафтҳо мушоҳида мешавад, ки бо афзоиши шумораи сайёҳон алоқаманд аст. Таҳлили маълумот нишон медиҳад, ки дар давраи аз соли 2020 то 2025 индекси умумии сифати экологии ландшафт дар водии Зарафшон аз 0,85 то 0,62, дар минтақаи Искандаркӯл аз 0,90 то 0,75, дар Боғи миллии Тоҷикистон аз 0,95 то 0,80, ва дар минтақаи Помири Шарқӣ аз 0,93 то 0,78 коҳиш ёфтааст.

Ҷадвали 1. Тағйирёбии нишондиҳандаҳои асосии вазъи ландшафтҳо дар минтақаҳои сайёҳии Тоҷикистон (2020-2025)

Минтақа	**Индекси сифати экологии ландшафт (2020/2025)**	**Шумораи миёнаи солонаи сайёҳон (2020/2025)**	**Таъсири асосӣ ба ландшафт**	**Дараҷаи осебпазирӣ**
Водии Зарафшон	0,85/0,62	12000-35000	Фарсоиши хок, коҳиши гуногунии биологӣ	Баланд
Кӯли Искандаркӯл	0,90/0,75	8000-22000	Олудашавии об, партовҳои сахт	Миёна

Боғи миллии Тоҷикистон	0,95/0,80	5000-18000	Вайроншавии пӯшиши растанӣ	Миёна
Помири Шарқӣ	0,93/0,78	3000-15000	Коҳиши намудҳои нодир, фарсоиши хок	Баланд

Натиҷаҳои бадастомада аз тадқиқоти мо нишон медиҳанд, ки таъсири сайёҳӣ ба ландшафтҳои табиии Тоҷикистон бисёрҷанба аст ва ба ҳамаи ҷузъҳои ландшафт таъсир мерасонад. Муқоисаи маълумоти мо бо натиҷаҳои тадқиқоти дигарон нишон медиҳад, ки тамоюлҳои таназзулёбии ландшафтҳо дар натиҷаи фаъолияти сайёҳӣ ва тағйирёбии иқлим якдигарро шиддат медиҳанд [1, с.29]. Таъсири маҷмӯии ин омилҳо метавонад ба тағйироти барнагарданда дар экосистемаҳои осебпазири кӯҳӣ оварда расонад. Маълумотҳо тасдиқ мекунанд, ки коҳиши таркиби гумуси хок на танҳо ба тағйирёбии иқлим, балки ба таъсири мустақими фаъолияти сайёҳӣ низ вобаста аст.

Таҷзия ва таҳлили маълумоти бадастомада нишон медиҳад, ки усули “Landscape-based Planning”, ки аз ҷониби тадқиқотчиён пешниҳод шудааст, метавонад чорчӯбаи самараноке барои идоракунии ландшафтҳо дар минтақаҳои сайёҳӣ бошад [2, с.32]. Ин усул имконият медиҳад, ки банақшагирии рушди сайёҳӣ бо назардошти хусусиятҳои хоси ландшафт ва иқтидори экологии он амалӣ гардад. Мутобиқи натиҷаҳои тадқиқоти ба даст омада, барои ҳар як минтақаи сайёҳӣ бояд иқтидори максималии қабули сайёҳон муайян карда шавад, то ки фишори аз ҳад зиёд ва таназзулёбии ландшафт пешгирӣ карда шавад. Дар минтақаҳои осебпазири кӯҳӣ, ин иқтидор метавонад хеле маҳдуд бошад.

Дар асоси натиҷаҳои тадқиқот, мо метавонем якчанд роҳҳои коҳиш додани таъсири манфии сайёҳӣ ба ландшафтҳои табииро пешниҳод кунем. Аввалан, таҳияи меъёрҳои экологӣ барои объектҳои инфрасохтори сайёҳӣ, ки ба хусусиятҳои хоси ландшафтҳои маҳаллӣ мувофиқ бошанд. Дуюм, татбиқи низоми мониторинги экологӣ дар минтақаҳои сайёҳӣ, ки имкон медиҳад тағйироти манфӣ дар ландшафтҳо саривақт ошкор карда шаванд. Сеюм, истифодаи технологияҳои аз ҷиҳати экологӣ тоза дар объектҳои сайёҳӣ, аз ҷумла системаҳои самараноки идоракунии партовҳо ва захираҳои обӣ. Чорум, баланд бардоштани сатҳи маърифати экологии сайёҳон ва соҳибкорони соҳаи сайёҳӣ. Панҷум, ҷорӣ намудани маҳдудиятҳо барои шумораи сайёҳон дар минтақаҳои махсусан осебпазир.

Дар хулоса бояд қайд кард, ки сайёҳӣ ба тағйирёбии назарраси ландшафтҳои табиии Тоҷикистон таъсир мерасонад. Ин таъсиррасонӣ дар тамоми ҷузъҳои ландшафт - аз хок ва пӯшиши растанӣ то гуногунии биологӣ ва симои экологии минтақа мушоҳида мешавад. Шиддатнокии ин таъсир вобаста ба шумораи сайёҳон, навъи фаъолияти сайёҳӣ ва осебпазирии ландшафтҳои маҳаллӣ фарқ мекунад. Дар шароити тағйирёбии иқлим, таъсири сайёҳӣ ба ландшафтҳои табиӣ боз ҳам шиддатнок мегардад ва метавонад ба тағйироти барнагарданда дар экосистемаҳо оварда расонад. Тадқиқоти мо нишон дод, ки дар ҳамаи минтақаҳои омӯхташуда, индекси умумии сифати экологии ландшафт дар давоми шаш соли охир коҳиш ёфтааст, ки ин аз афзоиши фишори антропогенӣ ба ландшафтҳои табиӣ шаҳодат медиҳад.

Дар асоси натиҷаҳои тадқиқот, мо ба хулоса омадем, ки барои коҳиш додани таъсири манфии сайёҳӣ ба ландшафтҳои табиӣ зарур аст, ки усули “Landscape-based Planning” дар банақшагирии рушди сайёҳӣ васеъ татбиқ карда шавад. Инчунин, зарур аст, ки барои ҳар як минтақаи сайёҳӣ иқтидори оптималии қабули сайёҳон муайян карда шавад ва чораҳои муассири ҳифзи ландшафтҳо амалӣ гарданд. Тадқиқоти минбаъда бояд ба арзёбии дақиқтари иқтидори экологии ландшафтҳои гуногун ва таҳияи усулҳои инноватсионии коҳиш додани таъсири сайёҳӣ ба муҳити табиӣ равона карда шаванд. Ҳамкории зичи олимон, мақомоти давлатӣ, ташкилотҳои ҷамъиятӣ ва соҳибкорони соҳаи сайёҳӣ барои ҳалли ин масъалаҳо зарур мебошад.

АДАБИЁТ

1. Аминов, Х. Н. Арзёбии иқтисодию географии таъсири тағйирёбии иқлим ба ландшафтҳои табиӣ / Х. Н. Аминов // Масъалаҳои мубрами гузариш ба иқтисоди сабз дар Осиёи марказӣ : Маводи конференсияи байналмилалии илмӣ-амалӣ, Душанбе, 17 февраля 2026 года. - Душанбе: Донишгоҳи байналмилалии сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон, 2026. - P. 25-31. - EDN YBHLYX.
2. Ван К., Чжэн Х., Чжао С., Сан Ч., Янь В., Цай Ч., Сюй Ю., Чжан Ф. Оценка экологического риска ландшафтов бассейна реки Хайлар на основе экосистемных услуг в Китае // Ecological Indicators. - 2023. - Vol. 147. - Art. 109795. - DOI: https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2022.109795
3. Рахимзода, М. М. Экологическая оценка природно-антропогенных ландшафтов на территории Республики Таджикистан / М. М. Рахимзода, Х. Н. Аминов // Современные стратегии и цифровые трансформации устойчивого развития общества, образования и науки : Сборник материалов XXIII Международной научно-практической конференции, Москва, 11 марта 2025 года. - Москва: АНО ДПО «Центр развития образования и науки», 2025. - С. 299-308. - EDN CORFOC.
4. Самиев, А. М. Тағйирпазирии ландшафтҳои табиии водии Зарафшони Тоҷикистон / А. М. Самиев, Х. Н. Аминов // Паёми донишгоҳи омӯзгорӣ. Бахши илмҳои табиӣ. - 2025. - No. 2(26). - P. 25-39. - EDN MAYERK.
5. Чжао Х., Лю Г., Чжан Л., Ян К. Оценка экологического риска ландшафтов наоснове изменений землепользования в Китае // Ecological Indicators. - 2015. - Vol. 52. - P. 70-79. - DOI: https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2014.11.028.
6. Cerić D., Więckowski M., Timothy D. J. Visual representation of tourism landscapes: A comparative analysis of DMOs in a cross-border destination // Journal of Destination Marketing & Management. - 2024. - Vol. 34. - Art. 100932. - DOI: https://doi.org/10.1016/j.jdmm.2024.100932.

УДК: 338.48 (735.3)

ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ К ТЕРРИТОРИАЛЬНОМУ УПРАВЛЕНИЮ ТУРИЗМОМ В ГОРНЫХ РЕГИОНАХ (НА ПРИМЕРЕ ГБАО РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН)

СУЛТОНБЕКОВА З.В. - ассистент Международного университета туризма и предпринимательства Таджикистана.
Адрес: Республика Таджикистан, Душанбе, ул. Борбад, 734055, 48/5.
E-mail: s.zuba.v04@gmail.com Телефон: (+992) 93 870 80 77.
МАМАДАМОНОВА Г. - старший преподаватель Хорогского государственного университета им.М.Назаршоева.
Адрес: Республика Таджикистан, 736000. г.Хорог, ул.Ш.Шохтемур 58 .
E-mail: m.guloro@mail.ru.Телефон: (+992) 93 5377892.
МАМАДРИЗОХОНОВ А.А. - профессор Хорогского государственного университета им.М.Назаршоева, доктор биологических наук
Адрес: Республика Таджикистан, 736000. г.Хорог, ул.Ш.Шохтемур 58 .
E-mail: akbar63@mail.ru. Телефон: (+992) 93 598 4563

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы совершенствования территориального управления туризмом в горных регионах на примере Горно-Бадахшанской автономной области Республики Таджикистан. Проанализирован туристско-рекреационный потенциал

региона, включающий уникальные природные ландшафты Памира, этнокультурное наследие и исторические объекты Великого Шёлкового пути. Выявлены основные факторы, сдерживающие развитие туристской отрасли, среди которых транспортная изолированность территории, недостаточное развитие инфраструктуры, низкий уровень цифровизации туристских сервисов и ограниченная маркетинговая активность региона. На основе анализа международного опыта обоснована необходимость внедрения инновационных механизмов управления, включая кластерную организацию туристского пространства, цифровизацию туристских услуг и активное участие местных сообществ в развитии туризма. Показано, что использование данных подходов может способствовать устойчивому развитию туристской отрасли и повышению конкурентоспособности ГБАО как уникальной высокогорной туристской дестинации.

Ключевые слова. туризм, территориальное управление туризмом, горные регионы, ГБАО, туристско-рекреационный потенциал, туристские кластеры, цифровизация туризма, устойчивое развитие туризма, туристская инфраструктура, брендинг туристских территорий.

СУЛТОНБЕКОВА З.В. — ассистенти Донишгоҳи байналмилалии сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон.
Суроға: Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Боорбад 48/5, 734055.
E-mail: s.zuba.v04@gmail.com Телефон: (+992) 93 870 80 77.
МАМАДАМОНОВА Г.- омӯзгори калон Донишгоҳи давлатии Хоруғ ба номи М. Назаршоев. Суроға: Ҷумҳурии Тоҷикистон, 736000, ш. Хоруғ, кӯчаи Ш. Шоҳтемур 58. E-mail: m.guloro@mail.ru. Телефон: (+992) 93 537 78 92.
МАМАДРИЗОХОНОВ А.А.- профессор Донишгоҳи давлатии Хоруғ ба номи М. Назаршоев, доктори илмҳои биологӣ. Суроға: Ҷумҳурии Тоҷикистон, 736000, ш. Хоруғ, кӯчаи Ш. Шоҳтемур 58.
E-mail: akbar63@mail.ru. Телефон: (+992) 93 598 45 63.

Аннотатсия. Дар мақола масъалаҳои такмили идоракунии ҳудудии туризм дар минтақаҳои кӯҳӣ дар мисоли Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшони Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ шудаанд. Иқтидори сайёҳӣ-рекреатсионии минтақа таҳлил гардида, он манзараҳои нодири табиии Помир, мероси этнофарҳангӣ ва ёдгориҳои таърихии Роҳи Бузурги Абрешимро дар бар мегирад. Омилҳои асосие, ки рушди соҳаи туризмро маҳдуд месозанд, муайян карда шудаанд, аз ҷумла ҷудоии нақлиётии минтақа, сатҳи нокифояи рушди инфрасохтор, паст будани сатҳи рақамисозии хизматрасониҳои туристӣ ва фаъолиятҳои маҳдуди маркетингии минтақа. Дар асосии таҳлили таҷрибаи байналмилалӣ зарурати ҷорӣ намудани механизмҳои инноватсионии идоракунӣ асоснок карда шудааст, ки ташкили кластерии фазои туристӣ, рақамисозии хизматрасониҳои туристӣ ва иштироки фаъоли ҷомеаҳои маҳаллиро дар рушди туризм дар бар мегирад. Нишон дода шудааст, ки истифодаи чунин равишҳо метавонад ба рушди устувори соҳаи сайёҳӣ ва баланд гардидани рақобатпазирии ВМКБ ҳамчун як дестенатсияи нодири баландкӯҳи туристӣ мусоидат намояд.

Калидвожаҳо: туризм, идоракунии ҳудудии туризм, минтақаҳои кӯҳӣ, ВМКБ, иқтидори сайёҳӣ-рекреатсионӣ, кластерҳои туристӣ, рақамисозии туризм, рушди устувори туризм, инфрасохтори туристӣ, брендинги минтақаҳои туристӣ.

Z. SULTONBEKOVA- Assistant, International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan. Address: 48/5 Borbad Street, Dushanbe 734055, Republic of Tajikistan. Email: s.zuba.v04@gmail.com Phone: (+992) 93 870 80 77.
G. MAMADAMONOVA- Senior Lecturer, Khorog State University named after M. Nazarshoev. Address: 58 Sh. Shohtemur Street, Khorog 736000, Republic of Tajikistan. Email: m.guloro@mail.ru. Phone: (+992) 93 537 78 92.

A.A. MAMADRIZOKHONOV- Professor, Khorog State University named after M. Nazarshoev, Doctor of Biological Sciences. Address: 58 Sh. Shohtemur Street, Khorog 736000, Republic of Tajikistan.
Email: akbar63@mail.ru. Phone: (+992) 93 598 45 63.

Annotation. The article examines issues related to improving territorial tourism management in mountain regions using the Gorno-Badakhshan Autonomous Region of the Republic of Tajikistan as a case study. The tourism and recreational potential of the region is analyzed, including the unique natural landscapes of the Pamirs, rich ethnocultural heritage, and historical sites associated with the Great Silk Road. The study identifies the main factors constraining the development of the tourism industry, including the region's transport isolation, insufficient infrastructure development, low level of digitalization of tourism services, and limited marketing activity. Based on the analysis of international experience, the necessity of implementing innovative management mechanisms is substantiated, including the cluster organization of tourism space, digitalization of tourism services, and active involvement of local communities in tourism development. It is shown that the application of these approaches can contribute to the sustainable development of the tourism sector and enhance the competitiveness of GBAO as a unique high-mountain tourism destination.

Keywords: tourism, territorial tourism management, mountain regions, GBAO, tourism and recreational potential, tourism clusters, tourism digitalization, sustainable tourism development, tourism infrastructure, branding of tourism destinations.

Введение. Развитие туристско-рекреационной деятельности в горных регионах, обладающих уникальным природно-ландшафтным потенциалом и богатым культурным наследием, рассматривается как одно из значимых направлений социально-экономического развития территорий [11, с. 224].

В то же время хозяйственное освоение горных районов существенно затрудняется суровыми климатическими условиями, низкой плотностью расселения населения и высокой экологической уязвимостью ландшафтов, что неоднократно отмечается в трудах отечественных географов и специалистов в области рекреации и туризма [1, с. 211-219].

Горно-Бадахшанская автономная область (ГБАО) располагает значительными возможностями для развития экологического, экспедиционного, альпинистского и этнографического туризма. Однако реализация данного потенциала остаётся недостаточно эффективной вследствие преобладания традиционных управленческих механизмов и недостаточной интеграции туристской деятельности в систему регионального социально-экономического развития [14, с. 26-30].

Современные вызовы, включая цифровизацию туристских сервисов, расширение участия местных сообществ, обеспечение безопасности туристов, влияние климатических изменений и необходимость повышения качества услуг, обусловливают потребность в трансформации системы территориального управления туризмом [9, с. 296].

Территориальное управление туристской деятельностью основывается на принципах пространственного планирования, обеспечивающих научно обоснованное функциональное зонирование, рациональное размещение туристских объектов и согласованное развитие инфраструктуры [4,с.312].

Управление туристскими потоками является ключевым механизмом обеспечения баланса между экологической ёмкостью природной среды и запросами туристской отрасли [10, с. 352].

Развитие инфраструктуры горных территорий предполагает повышение транспортной доступности, развитие инженерно-коммунальных сетей и сервисных объектов, что формирует базовые условия для устойчивого функционирования туристского пространства [2, с. 254].

Важную роль играет взаимодействие государственных институтов, предпринимательского сектора и местных сообществ, обеспечивающее баланс интересов участников туристской деятельности [13, с. 432].

Маркетинговые стратегии и формирование туристского бренда способствуют укреплению конкурентных позиций территории на международном рынке [11, с. 224].

Одним из приоритетных направлений развития туристской сферы является внедрение инновационных решений - организационных, цифровых и экологически ориентированных, обеспечивающих модернизацию отрасли [6, с. 240].

Использование цифровых технологий (ГИС-платформ, мобильных приложений и систем GPS-навигации) способствует повышению уровня безопасности и оптимизации туристских потоков [3, с. 288].

Материалы и методы исследования. Методологическая база исследования основана на совокупности научных методов, позволяющих комплексно рассмотреть инновационные подходы к управлению туризмом в условиях горных территорий.

Системно-структурный анализ позволил рассматривать туристскую сферу как сложную систему, объединяющую природные, социальные, институциональные и инфраструктурные компоненты, находящиеся во взаимосвязи [10, с. 352].

Сравнительный анализ зарубежных практик (Непал, Кыргызстан, Перу, государства Альпийского региона) позволил выявить современные модели управления туризмом, включая цифровизацию туристских сервисов, развитие кластерных структур и участие местных сообществ в управлении туристскими ресурсами [5, с. 278].

Картографический метод использовался для анализа пространственной организации туристско-рекреационных ресурсов региона и оценки их доступности [4, с. 312].

Дополнительно было проведено изучение нормативно-правовой базы Республики Таджикистан в сфере туризма, а также экспертные интервью с представителями туристского бизнеса, органов местного управления и общественных организаций.

Результаты исследования. Проведённый анализ свидетельствует о том, что территория ГБАО обладает значительным и многообразным туристско-рекреационным потенциалом, который формируется благодаря сочетанию уникальных природных условий, богатого культурного наследия и исторических памятников. Комплекс этих факторов создаёт благоприятные предпосылки для развития различных направлений туризма, включая экологический, познавательный, экспедиционный и этнографический туризм.

Особое место среди природных ресурсов региона занимают высокогорные природные комплексы Памира, отличающиеся своей уникальной ландшафтной структурой и высокой степенью сохранности природных экосистем. К числу наиболее значимых природных объектов относятся крупнейшие ледники Центральной Азии - Федченко и Грум-Гржимайло, а также высокогорные озёра Сарез, Яшилкуль и Зоркул, обладающие значительной научной, эстетической и рекреационной ценностью. Наличие на территории области большого количества особо охраняемых природных территорий - заповедников, национальных парков и природных заказников - способствует сохранению биологического разнообразия региона и одновременно формирует основу для развития экологически ориентированных форм туризма.

Важной составляющей туристского потенциала ГБАО выступает этнокультурное наследие памирских народов. Оно включает разнообразные элементы традиционной культуры: уникальные языковые и фольклорные традиции, музыкальное искусство, особенности национальной архитектуры, а также богатые ремесленные практики. Данные культурные компоненты формируют самобытную культурную среду региона и представляют значительный интерес для туристов, стремящихся познакомиться с традициями и образом жизни местного населения.

Значительное влияние на формирование туристской привлекательности региона оказывает также историческое наследие Великого Шёлкового пути. На территории ГБАО

сохранились древние караванные маршруты, оборонительные сооружения, крепости, а также многочисленные археологические памятники, которые свидетельствуют о важной роли Памира в исторических торговых и культурных связях между Востоком и Западом. Эти объекты представляют собой важные элементы историко-культурного туризма и создают возможности для формирования тематических туристских маршрутов.

Несмотря на наличие значительного туристского потенциала, проведённое исследование выявило ряд системных проблем, препятствующих эффективному развитию туристской отрасли в регионе. Одним из наиболее существенных ограничивающих факторов является транспортная изолированность территории, обусловленная сложным горным рельефом, ограниченной пропускной способностью дорожной сети и сезонными ограничениями транспортного сообщения.

Дополнительным препятствием выступает недостаточный уровень развития туристской инфраструктуры, включая средства размещения, объекты общественного питания, сервисные и информационные центры. Существенной проблемой остаётся также низкий уровень внедрения цифровых технологий в сфере туристских услуг, что ограничивает возможности эффективного управления туристскими потоками и снижает уровень информированности потенциальных туристов.

Определённые сложности создаёт и отсутствие единой институциональной структуры, отвечающей за координацию туристской деятельности на региональном уровне. В результате управленческие решения нередко носят фрагментарный характер и не обеспечивают комплексного развития отрасли. Серьёзным ограничением является также дефицит квалифицированных кадров, способных обеспечивать высокий уровень обслуживания туристов и развитие современных туристских сервисов. Дополнительным фактором выступает недостаточная маркетинговая активность региона и слабое продвижение туристского потенциала ГБАО на международных туристских рынках.

Анализ зарубежного опыта показывает, что устойчивое развитие туризма в горных регионах во многом определяется внедрением современных инновационных моделей управления туристской деятельностью. В ряде стран подобные подходы позволили значительно повысить эффективность использования природно-рекреационных ресурсов и обеспечить более устойчивое развитие туристской отрасли.

Так, в Непале получила широкое распространение модель туризм, основанный на взаимодействии с местным сообществом, основанная на активном участии местных сообществ в организации туристской деятельности. Данная модель предполагает вовлечение местного населения в управление туристскими маршрутами, предоставление туристских услуг и распределение доходов от туристской деятельности, что способствует повышению экономической устойчивости горных населённых пунктов и снижению социальных рисков [3, с. 288].

В Кыргызстане значительные результаты были достигнуты благодаря внедрению кластерного подхода к развитию туризма. Формирование туристских кластеров позволило объединить различные элементы туристской инфраструктуры, стимулировать развитие малого предпринимательства и создать новые рабочие места в сфере обслуживания туристов. В результате реализации кластерной модели наблюдалось увеличение туристской посещаемости и укрепление конкурентных позиций региона на международном туристском рынке [15, с. 210].

Интересный опыт управления туристскими потоками демонстрирует также Перу. В районе Мачу-Пикчу были внедрены цифровые системы регулирования посещаемости туристских объектов, включая электронные билеты, квотирование посещений и системы распределения туристских потоков по времени. Реализация данных мер позволила существенно снизить антропогенную нагрузку на объект Всемирного наследия ЮНЕСКО и обеспечить более рациональное использование туристской инфраструктуры [11, с. 224].

Обсуждение. Полученные в ходе исследования результаты указывают на необходимость совершенствования существующей системы управления туристской отраслью в Горно-Бадахшанской автономной области и внедрения современных инновационных механизмов, способных повысить эффективность использования туристско-рекреационного потенциала региона. В условиях сложных природно-географических особенностей высокогорных территорий традиционные подходы к управлению туризмом оказываются недостаточно результативными, что обусловливает потребность в формировании более гибких и комплексных управленческих моделей.

Одним из наиболее перспективных направлений развития туристской отрасли в регионе рассматривается внедрение кластерного подхода к территориальной организации туризма. Формирование туристских кластеров позволяет объединить природные, культурные и инфраструктурные ресурсы в единую функциональную систему, что способствует более эффективному использованию туристского потенциала территории. В рамках данного подхода целесообразно выделить несколько ключевых туристских зон, обладающих значительными возможностями для комплексного развития туристской деятельности.

В первую очередь следует отметить перспективность формирования туристского кластера «Памирское шоссе», который может стать основой международного туристского коридора, связывающего Таджикистан с соседними странами Центральной Азии. Данный маршрут обладает высокой популярностью среди иностранных путешественников благодаря уникальным высокогорным ландшафтам и экстремальному характеру путешествий.

Не менее важным является развитие туристского кластера «Вахон», включающего историко-культурные объекты Ваханской долины, среди которых особое место занимают древние крепости, религиозные памятники и традиционные поселения местного населения. Данная территория обладает значительным потенциалом для развития этнокультурного и познавательного туризма.

Значительные перспективы имеет также туристский маршрут «Бартанг - Сарез», ориентированный на развитие научно-познавательного, географического и экстремального туризма. Озеро Сарез представляет особый интерес для исследовательских экспедиций и туристов, заинтересованных в уникальных природных явлениях высокогорных регионов.

Отдельное внимание заслуживает кластер «Зоркул - Шаймок», который обладает благоприятными условиями для развития экологического и орнитологического туризма. Зоркульский заповедник отличается высоким уровнем биологического разнообразия и является местом обитания редких видов птиц и животных.

Использование кластерной модели развития туризма позволяет не только более рационально организовать туристскую деятельность, но и способствует модернизации региональной инфраструктуры, активизации предпринимательской инициативы и повышению инвестиционной привлекательности территории. Как отмечают исследователи, внедрение кластерных механизмов управления туристской отраслью способствует формированию устойчивых экономических связей между различными субъектами туристского рынка и стимулирует развитие малого и среднего бизнеса [8, с. 107-117].

Важным направлением модернизации туристской отрасли выступает также активное внедрение цифровых технологий. Цифровизация туристской сферы рассматривается как один из ключевых факторов повышения эффективности управления туристскими потоками, улучшения качества туристских услуг и обеспечения безопасности путешественников.

В частности, создание единой цифровой туристской карты ГБАО позволит систематизировать информацию о туристских маршрутах, объектах туристского показа, средствах размещения и транспортной инфраструктуре региона. Такая платформа может стать важным инструментом пространственного планирования туристской деятельности и значительно упростить процесс организации путешествий.

Дополнительным инструментом повышения безопасности туристов может стать внедрение онлайн-систем регистрации и мониторинга туристских перемещений. Подобные цифровые решения позволят оперативно реагировать на чрезвычайные ситуации, а также формировать статистическую базу данных для анализа туристских потоков и разработки эффективной туристской политики.

Использование QR-кодов на туристских объектах также представляет собой эффективный инструмент информационного сопровождения туристов. Благодаря таким технологиям путешественники смогут получать подробную информацию о природных, исторических и культурных достопримечательностях региона на нескольких языках, что повысит уровень информированности и комфортности пребывания в регионе.

Важным элементом повышения международной конкурентоспособности региона является формирование устойчивого туристского бренда территории. В этом контексте особую перспективу имеет развитие бренда «Памир -Крыша мира», который способен подчеркнуть уникальность высокогорных ландшафтов Памира и усилить позиционирование региона на международном туристском рынке. Создание сильного территориального бренда позволит повысить узнаваемость региона, привлечь дополнительные инвестиции и стимулировать рост туристского потока.

Заключение. Проведённое исследование показало, что территория ГБАО обладает значительным туристско-рекреационным потенциалом, который формируется благодаря уникальному сочетанию природных, культурных и исторических ресурсов. Высокогорные ландшафты Памира, крупнейшие ледниковые системы Центральной Азии, уникальные высокогорные озёра, а также значительное количество особо охраняемых природных территорий создают благоприятные условия для развития различных видов туризма, включая экологический, экспедиционный, научно-познавательный и экстремальный туризм. Существенным фактором повышения туристской привлекательности региона выступает богатое этнокультурное наследие памирских народов, а также исторические памятники, связанные с функционированием Великого Шёлкового пути.

Вместе с тем результаты исследования свидетельствуют о том, что существующий потенциал туристской отрасли региона реализуется не в полной мере. Среди ключевых ограничивающих факторов были выявлены транспортная изолированность территории, недостаточный уровень развития туристской инфраструктуры, слабая цифровизация туристских сервисов, дефицит квалифицированных кадров и недостаточная маркетинговая активность региона на международном туристском рынке. Кроме того, отсутствие единой институциональной структуры управления туризмом на региональном уровне приводит к фрагментарности принимаемых решений и снижает общую эффективность стратегического планирования развития отрасли.

Анализ международного опыта развития туризма в горных регионах (Непал, Кыргызстан, Перу, страны Альпийского региона) показал, что устойчивое развитие туристской отрасли во многом зависит от внедрения современных инновационных моделей управления, включающих кластерную организацию туристского пространства, использование цифровых технологий и активное вовлечение местных сообществ в процессы туристского развития. Данные подходы позволяют обеспечить более рациональное использование природно-рекреационных ресурсов, повысить качество туристских услуг и создать условия для устойчивого социально-экономического развития горных территорий.

В контексте ГБАО одним из наиболее перспективных направлений модернизации туристской отрасли является формирование территориальных туристских кластеров. Кластерная модель позволяет объединить природные, культурные и инфраструктурные ресурсы региона в единую систему, что способствует более эффективной организации туристской деятельности и стимулирует развитие малого и среднего предпринимательства. В качестве ключевых направлений кластерного развития можно выделить формирование

туристских зон «Памирское шоссе», «Вахония», «Бартанг - Сарез» и «Зоркул -Шаймок», каждая из которых обладает значительным потенциалом для развития специализированных видов туризма.

Важным элементом модернизации туристской отрасли является также внедрение цифровых технологий, которые способны существенно повысить эффективность управления туристскими потоками, улучшить информационную доступность туристских объектов и обеспечить более высокий уровень безопасности путешественников. Создание единой цифровой туристской карты региона, внедрение систем онлайн-регистрации туристов, использование QR-кодов на туристских объектах и развитие специализированных туристских интернет-платформ могут стать важными инструментами формирования современной цифровой инфраструктуры туризма.

Не менее значимым направлением развития является формирование устойчивого территориального бренда региона. Продвижение концепции «Памир - Крыша мира» способно усилить международное позиционирование ГБАО как уникальной высокогорной туристской дестинации, повысить её узнаваемость на мировом туристском рынке и привлечь дополнительные инвестиции в развитие туристской инфраструктуры.

Таким образом, реализация комплексного подхода, основанного на интеграции инновационных управленческих механизмов, цифровых технологий, кластерной организации туристского пространства и эффективных маркетинговых стратегий, может стать ключевым фактором устойчивого развития туристской отрасли ГБАО. Внедрение данных мер позволит не только повысить конкурентоспособность региона на международном туристском рынке, но и создать дополнительные возможности для социально-экономического развития местных сообществ при сохранении уникального природного и культурного наследия Памира.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бегматов З. Р., Муртазаев У. И. Классификация видов рекреационного туризма (применительно к Южному и Восточному Таджикистану) // Вестник ТГПУ им. С. Айни. — Душанбе, 2013. — №5 (54). — С. 211–219.
2. Гаврилов А. Н. Инфраструктура туризма: современные тенденции развития. — М.: Академия, 2018. — 254 с.
3. Гуляев В. Г. Туризм: экономика и социальное развитие. — М.: Финансы и статистика, 2016. — 288 с.
4. Дорофеев А. В. Пространственное планирование в туризме: теория и практика. — СПб.: СПбГУ, 2017. — 312 с.
5. Дунец А. Н. Туристско-рекреационные комплексы горного региона: монография. — Барнаул: АлтГТУ, 2011. — 278 с.
6. Зорин И. В. Инновационный менеджмент в туризме.-М.: КНОРУС, 2010.-240
7. Ёров Дж. Н., Умаров Х. У. Некоторые вопросы формирования туристско-рекреационного комплекса в Республике Таджикистан//Вестник Таджикского государственного университета коммерции.- 2024.- №3 (53).- С. 103–109.
8. Ёров Дж. Н. Цифровизация туристских услуг как новая модель развития туризма в Республике Таджикистан // Научно-политический журнал «Управление государством».- 2024.- №3 (68).-С. 107-117.
9. Казаков К. А. Управление туристскими территориями: современные вызовы и решения.- М.: Юрайт, 2020.- 296 с.
10. Колбовский Е.Ю. Экология туризма: учебник.- М.: Академия, 2006.- 352 с.
11. Колотухина И.Ю. Маркетинг туристских регионов- М.: Альфа-М, 2015.- 224 с
12. Котляров Е.А. География рекреации и туризма.-М.: Мысль, 1978. -240 с.
13. Сенин В.С.Организация международного туризма.-М.:Финансы и статистика, 2003. - 432 с.

14. Симолибеков А.М., Мамадризохонов А.А. Перспективы развития туризма по маршруту Таджикской линии Великого шёлкового пути//Вестник Педагогического университета.- Душанбе, 2021.- №3-4 (11–12). -С. 26-30.

15. Шарипов Ф.А. Туристские ресурсы и развитие туризма в горных регионах Таджикистана.- Душанбе: Ирфон, 2019.- 210 с.

УДК 334.012

ПЕРСПЕКТИВЫ, ПУТИ РАЗВИТИЯ И ПРЕДЛОЖЕНИЯ ПО УЛУЧШЕНИЮ СФЕРЫ ТУРИЗМА ГБАО

АЗИЗБЕКОВА ЛАТОФАТ
старший преподаватель кафедры менеджмента и инновации факультет экономики и туризма, ХоГУ,
Тел: (+992936023382), latofat6386@mail.ru, (Таджикистан)

Аннотация. В статье предоставлена информация о перспективных направлениях сферы туризма, возможностях развития туризма в ГБАО, пути улучшения и предложения для компетентных органов и ведомств в туристических направлениях. Также приводятся примеры существующих проблем, оказывающих негативное влияние на развитие туристической отрасли области.

Ключевые слова: туризм, услуги, инфраструктура, развития, экотуризм, сфера, сервис и тд.

ИМКОНИЯТҲО, РОҲҲОИ РУШД ВА ТАВСИЯҲО ОИДИ БЕҲТАР НАМУДАНИ ВАЗЪИ СОҲАИ САЙЁҲИИ ВМКБ

АЗИЗБЕКОВА ЛАТОФАТ
муаллими калони кафедраи идоракунӣ ва инноватсияи факултети иқтисод ва сайёҳӣ, Донишгоҳи давлатии Хоруг ба номи М. Назаршоев,
Тел: (+992936023382), latofat6386@mail.ru (Тоҷикистон)

Аннотатсия. Дар мақола ахборот оид ба соҳаи сайёҳӣ, имкониятҳои рушди соҳаи сайёҳӣ дар ВМКБ, роҳҳоии беҳтар намудани туризми вилоят ва пешниҳодот ба мақомотҳои дахлдори соҳаи туризм оварда шудаанд. Инчунини дигар мушкилотҳои мавҷудаи ин соҳа, ки ба рушди соҳаи сайёҳии вилоят таъсири манфӣ мерасонанд, баррасӣ шудаанд.

Вожаҳои калидӣ: сайёҳӣ, хизматрасонӣ, инфрасохтор, рушд, экотуризм, соҳа, меҳмонхона ва ғ.

PERSPECTIVES OF DEVEOPMENT AND RECOMMENDATION ON IMPROVEMENT TOURISM SECTOR OF GBAO

AZIZBEKOVA LATOFAT
teacher of economic and tourism faculty management and innovation department, Khorog State University
Tel:(+992936023382), latofat6386@mail.ru, (Tajikistan)

Annotation

This article provides an information about tourism sector, opportunities of the development of tourism sector in GBAO, main types of tourism service. Also this article provides an information about the challenges of tourism development that influence to the tourism sector in GBAO.

Key words: Tourist, services, infrastructure, development, ecotourism, sphere, hotels and c.t.

Туризм, как самая быстроразвивающаяся отрасль не только европейской, но и мировой экономики, считается одним из феноменов нынешнего столетия. Выручка от международного туризма по всему миру на 2025 год составил 2,1 трлн долларов. Подсчитанная Всемирной Организацией по Туризму ООН (UNWTO) выручка Таджикистана, как члена этой организации, с декабря 2024 года, составляет около 3 миллионов долларов США, что в процентном соотношении составляет всего 0,34% от мировой доли рынка туризма общий вклад отрасли в мировую экономику составил **$11,7 трлн (10,3% мирового ВВП).** Это на 6,7% больше, чем в 2024 году. [5; 6с].

С туристической точки зрения Горно-Бадахшанская Автономная Область или, как её еще называют, Памир, является уникальным местом. Первозданная природа и великолепный горный массив делают Памир одним из привлекательнейших мест для многих видов туризма, в том числе эко - туризма, альпинизма, рафтинга, сельского туризма, интерохоты и прочее[2; 23].

Памир уникален своей историей, легендами, многими историческими достопримечательностями. Крепости, мазары, наскальные рисунки (петроглифы) древних народов и священные места дополняют колорит таинственности и культурного наследия, которое интересно для многих туристов, посещающих Памир. Помимо этого, культура и традиции жителей данного региона также являются уникальным продуктом туристической отрасли.

Ежегодно Памир посещает множество туристов, но нынешнее состояние и отношение к туризму, как к второстепенной отрасли экономики, оставляет ГБАО далеко позади других регионов Таджикистана.

Для развития сферы туризма необходимо, чтобы отношение общества в целом, и конкретных институтов, непосредственно вовлеченных и ответственных за развитие туризма, как на региональном, так и на национальном уровнях, должно быть туриста ориентированным. Это означает, что основной акцент при развитии сферы туризма должен быть сделан на комфорте туриста, от момента его въезда в ГБАО и до выезда. Если консолидировать все ресурсы и возможности существующих общественных институтов на эти цели, туризм имеет все шансы стать одной из приоритетных отраслей, приносящих весомый вклад в бюджет ГБАО[4.34с].

С целью выявления абсолютных и сравнительных преимуществ ГБАО, необходимо проанализировать ГБАО, как продукт для туризма, как любую другую сферу экономики. Сравнивая все ресурсы, которыми обладает Памир, можно отметить следующие пункты, как преимущественные:

Во-первых, это природа Памира. Экологически чистый уголок природы, несомненно, обладает своими преимуществами по сравнению с другими странами. Культурное и этнографическое наследие имеет ряд преимуществ для любителей экзотики. Другим немаловажным преимуществом является сам бренд «Памир». Благодаря многим ученым дореволюционного и советского периода, Памир стал известен всему миру. Некоторые советские географы предлагали называть Памиром только восточную часть его советской территории, которую чаще называют Восточным Памиром. Но после того, как территория Памира была точнее закартирована, подпись "Памир" легла на географических картах, отображая территорию нынешнего ГБАО. Памир почти во всем мире воспринимают как высокогорье и место для покорения туристами и альпинистами. Так что, такое восприятие также пользуется преимуществами при продвижении Памира как место для экстремального вида туризма и испытания своих человеческих возможностей.

Другим перспективным и актуальным для ГБАО является Туризм, основанный на сообществах. ТОС означает поддержку продуктов, услуг, знаний и деятельности местных сообществ, предлагаемых местным населением. ТОС - это практика предоставления экономичных туристских услуг естественного происхождения при использовании местного

размещения, пищи, музыки, искусства, сувениров и традиций. Это превосходный и ценный туристский опыт, поддерживающий рациональное и устойчивое развитие. Помимо этого, данный вид туризма дает путешественникам возможность настоящего проживания в домах, селах и местах историко-культурного наследия, притом, что весь полученный доход остается непосредственно в принимающих семьях.

ТОС сталкивается с двумя основными трудностями:

- поскольку многие предприятия туризма, основанного на сообществах, находятся в отдаленных деревнях, многие сервис-провайдеры ТОС не способны проводить маркетинговые исследования или стратегическое планирование.
- а также не имеют финансовых средств для осуществления таких мероприятий.

Так как природно-климатические условия и ландшафт Памира благоприятен для экстремального рафтинга, то для туристов-водников со всего мира можно организовать в горных реках Памира экстремальный туризм, но надо обустраивать базовые лагеря для рафтингистов. Такие лагеря можно организовать в Бартанге, долине Шохдара, Гунте и Мургабе. Благо уже многие предлагают такого рода туристические продукты. Например, Мургабская Экологическая Туристическая Ассоциация раньше предлагала такого рода услуги. Следует изучить опыт этой организации и при незначительных инвестициях данный вид туризма можно спокойно и легко организовать и в других местах.

На сегодняшний день экотуризм является оплотом развития туристической отрасли в ГБАО. С учетом слабого развития инфраструктуры области, сюда приезжают, в основном, те туристы, которые менее притязательны к сервису. Часто они предпочитают треккинги, автотуры, велотуры маленькими специализированными группами. Или же это туристы – индивидуалы, всегда являющиеся новаторами приключенческого и кругосветного туризма.

Для дальнейшего развития экотуризма, как одного из направлений туризма, обладающий потенциалом для развития, в кратчайшие сроки необходимо:

- повышать качество услуг предприятий общественного питания, гостиниц, гостевых домов по всей области;
- организовать дополнительные туры, в частности,фототуры в Национальном парке с возможностью фотографирования диких животных, туры на территории Сарезского озера;
- рассмотреть возможность организации охоты и рыбалки на распространенные виды животных и рыб;
- организовать по всем районам области Информационный Центр для туристов.

Сам горный массив Памира располагает к тому, чтобы здесьразвивался альпинизм. Ежегодно в сезон (Июль - Август) сюда съезжаются сотни альпинистов из разных стран для восхождения на красивейшие вершины Центрального Памира - Пик Коммунизма и Пик Евгении Корженевской. Восхождение на эти пики совершаются в основном с Джирагталского района РТ. [2; 65с]. К сожалению, для организации туров для альпинистов в нашей области организованы недостаточные условия для приема и обслуживания целевой аудитории данного рода туризма. Первое правило, которым руководствуются организаторы при разработке маршрута - это безопасность. Группу должны сопровождать профессиональные альпинисты, при использовании только высококлассного сертифицированного снаряжения и современного навигационного оборудования. Всё это гарантирует максимально возможный уровень безопасности альпинистов, что является самой важной частью организации такого рода туров.

Туризм по ГБАО имеет все шансы для того, чтобы стать одной из приоритетных отраслей развития. Судья по прогнозам темпы роста международных туристов во всем мире превысят 1 млрд. в 2020 году и достигнет 1,8 млрд. к 2030 году.[2;25с].

Исходя из этого необходимо принимать эти данные во внимание для улучшения условий приема туристов. Таким образом предлагаются следующие предложения по развитию туристической отрасли по ГБАО:

- улучшение работы Координационного Совета по развитию сферы туризма по ГБАО. Необходимо, расширить состав Совета, с учетом того, чтобы туда входили представители из Общественных Организаций и туристических компаний.
- рассмотреть возможность введения изменений и дополнений в правовую и нормативную базу регулирующую сферу туризма, как по Республике, так и по ГБАО.
- расширение штата сотрудников Управления по развитию туризму ГБАО, ответственный за сферу туризм.
- открытие по всем районам области Информационных Центров для туристов на базе Управления по развитию туризма ГБАО.
- работать над повышением осведомленности населения о туризме и туристах посредством СМИ.
- организация или создание бюро находок для туристов. Как известно, развитие туризма основывается на репутации. Следовательно, если турист что-то теряет или забывает где-то, то должно быть место, куда можно было бы, потом сдать свою находку.
- повысить уровень знания английского языка медицинских работников, персонала сервис - провайдеров посредством краткосрочных курсов и обмена опыта на месте и в зарубежных странах.
- создание сборника на иностранных языках о правилах и законах, действующих на территории Таджикистана.
- по причине того, что существует проблема с регистрацией гостевых домов с физических лиц на юридические лица, необходимо внести дополнения в нормативно правовые документы или законы об определении гостиниц и гостевых домов. Или же, Налоговым органам совместно с МИОГВ ГБАО в таких труднодоступных и отдаленных местах, как Мургабский район, рассмотреть возможность разрешения организации гостевых домов без регистрации предпринимательской деятельности (без получения патента, свидетельства или организации юридического лица), в соответствии с гражданским Кодексом, согласно которому, владельцу разрешается сдавать комнату в аренду, при оплате в государственный бюджет подоходного налога от суммы арендной платы.
- подготовка квалифицированных кадров для объектов общественного питания (ресторанов, кафе) и гостиниц. Речь идет о поварах и администраторах, непосредственно контактирующих с клиентами и туристами. Поэтому, проведение 2-3-х дневных тренингов по таким темам как: Этика делового общения и применение гостеприимных традиций на практике, являются необходимыми для ответственных лиц.

Президент страны, Лидер Нации, уважаемый Эмомали Рахмон призвал развивать туризм в Таджикистане:"." В Таджикистане должна развиваться сфера туризма во всех имеющихся направлениях, в частности: горный, лечебный и охота. И, как отметил президент страны Эмомали Рахмон, Таджикистан должен использовать все свои возможности, чтобы довести уровень обслуживания и сервис нашего туризма до мирового уровня. В ближайшем будущем эта отрасль может составить 5% от ВВП. Есть и другие причины, по которым нужно развивать туризм, во-первых, это поднимет авторитет Таджикистана в глазах мирового сообщества, привлечет внутренние и внешние инвестиции, что в свою очередь способствует увеличению объема выпускаемой отечественной продукции, которой, в основном, и пользуются туристы"[3;12].

ЛИТЕРАТУРА

1. Бобозода А.О. - Возможности для развития туризма и привлечения туристов в Республику Таджикистан / О.А. Бобозода, Л.И. Алиева // Послание Таджикского национального университета №2/9, Душанбе-2018 с.
2. Ҳисоботи солонаи шуъбаи рушди сайёҳии мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон барои соли 2022.

3. Рафти иҷрои Нақшаи Консепсияи чорабиниҳои амалисозии сайёҳии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030
4. Нақшаи чорабиниҳо оид ба амалишавии Стратегияи рушди сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2019-2022”
5. UNCTAD, New York and Geneva. Investment Guide to the Silk Road, [UN Conference on Trade and Development] (Geneva: UNCTAD 2019).

УДК 551.324:338.48

ГОРНЫЕ ЛЕДНИКИ КАК ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ ГИДРОРЕСУРСОВ И ТУРИСТСКОГО ПОТЕНЦИАЛА ВЫСОКОГОРНЫХ РЕГИОНОВ

МУСОЕВ ДИЛШОД ГОЙБНАЗАРОВИЧ
старший научный сотрудник, Государственное научное учреждение «Центр изучение ледников Национальной академии наук Таджикистана»
Адрес: Республика Таджикистан, 734025, г. Душанбе, пр. Рудаки, 33
E - mail: dilshod_musoev@mail.ru Тел.: (+992) 555 552 596.

Аннотация. В статье рассматривается роль горных ледников как ключевых компонентов природной среды, формирующих гидроресурсы и обеспечивающих туристский потенциал высокогорных регионов. Анализируются современное состояние ледников в Таджикистане и других регионах мира, динамика их деградации в условиях глобального изменения климата, влияние таяния ледников на водные ресурсы, гидроэнергетику и рекреационную инфраструктуру. Особое внимание уделено социально-экономическим аспектам, включая зависимость туризма от состояния криосферы и адаптационные меры, применяемые в европейских и экваториальных горных системах. Представлены исторические данные изучения ледников, а также современные прогнозы изменения ледникового покрова и его влияния на устойчивое развитие высокогорных территорий.

Ключевые слова: горные ледники, гидроресурсы, высокогорные регионы, климатические изменения, туризм, деградация ледников, Таджикистан, адаптация.

ПИРЯХОИ КӮҲӢ ҲАМЧУН ОМИЛИ ТАШАККУЛИ ЗАХИРАҲОИ ОБӢ ВА ИҚТИДОРИ САЙЁҲИИ МИНТАҚАҲОИ БАЛАНДКӮҲ

МУСОЕВ ДИЛШОД ҒОЙБНАЗАРОВИЧ
ходими калони илмӣ, Муассисаи давлатии илмии «Маркази омӯзиши пиряхҳои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон»
Нишонӣ: Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 33
E - mail: dilshod_musoev@mail.ru Тел.: (+992) 555 552 596.

Аннотатсия. Дар мақола нақши пиряхҳои кӯҳӣ ҳамчун ҷузъҳои муҳими муҳити табиӣ, ки ташаккулдиҳандаи захираҳои обӣ ва имкониятҳои сайёҳиро дар минтақаҳои баландкӯҳ таъмин менамоянд, баррасӣ карда мешавад. дар он вазъи муосири пиряхҳо дар Тоҷикистон ва дигар минтақаҳои ҷаҳон, инчунин динамикаи коҳишёбии онҳо дар шароити тағйирёбии глобалии иқлим таҳлил гардидааст. Таъсири обшавии пиряхҳо ба захираҳои обӣ, гидроэнергетика ва инфрасохтори рекреатсионӣ низ мавриди омӯзиш қарор гирифтааст. Ба ҷанбаҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ таваҷҷуҳи махсус зоҳир гардида, вобастагии соҳаи сайёҳӣ аз ҳолати криосфера ва тадбирҳои мутобиқшавӣ, ки дар системаҳои кӯҳии Аврупо ва минтақаҳои экваторӣ татбиқ мешаванд, баррасӣ мешаванд. Инчунин, барассии маълумотҳои

таърихии омӯзиши пиряхҳо, инчунин пешгӯиҳои муосир оид ба тағйирёбии қабати пиряхӣ ва таъсири он ба рушди устувори минтақаҳои баландкӯҳ пешниҳод гардидааст.

Калидвожаҳо: пиряхҳои кӯҳӣ, захираҳои обӣ, минтақаҳои баландкӯҳ, тағйирёбии иқлим, сайёҳӣ, коҳишёбии пиряхҳо, Тоҷикистон, мутобиқшавӣ.

MOUNTAIN GLACIERS AS A FACTOR IN THE FORMATION OF WATER RESOURCES AND TOURISM POTENTIAL IN HIGH-MOUNTAIN REGIONS

MUSOEV DILSHOD GOIBNAZAROVICH
Senior Researcher State Scientific Institution
"Center for the Restarch of Glaciers" of the National Academy of Sciences of Tajikistan
Address: Republic of Tajikistan, 734025, Dushanbe, Rudaki Avenue, 33
E-mail: dilshod_musoev@mail.ru Tel.: (+992) 555 552 596

Abstract. This article examines the role of mountain glaciers as critical components of the natural environment, which shape water resources and support the tourism potential of high-mountain regions. The study analyzes the current state of glaciers in Tajikistan and other regions of the world, the dynamics of their degradation under global climate change, and the impact of glacier melting on water supply, hydropower, and recreational infrastructure. Special attention is given to socio-economic aspects, including tourism dependence on the cryosphere and adaptation measures applied in European and equatorial mountain systems. The article also presents historical data on glacier research, as well as modern forecasts of glacier cover changes and their implications for sustainable development in high-mountain areas.

Keywords: mountain glaciers, water resources, high-mountain regions, climate change, tourism, glacier degradation, Tajikistan, adaptation.

Горные ледники представляют собой важнейший компонент криосферы Земли и входят в структуру высокогорных геосистем как один из ключевых природообразующих факторов. Несмотря на относительно ограниченную площадь распространения по сравнению с общей площадью суши, их функциональное значение для глобальных и региональных природных процессов исключительно велико. Ледники аккумулируют значительные объёмы пресной воды, формируя стратегический резерв гидроресурсов планеты, и выполняют роль естественных регуляторов сезонной и межгодовой изменчивости речного стока [2].

Гидрологическая функция горных ледников особенно значима для аридных и субаридных регионов, где ледниковое питание обеспечивает устойчивость водоснабжения в засушливые периоды. В летний сезон, когда атмосферные осадки минимальны, талые ледниковые воды поддерживают водность рек, способствуя стабильному функционированию ирригационных систем, гидроэнергетических объектов и коммунального водоснабжения. Таким образом, ледники выступают не только как природный элемент ландшафта, но и как фактор социально-экономической устойчивости горных и предгорных территорий.

Наряду с положительным ресурсным значением, ледники связаны с формированием ряда опасных природных процессов. В условиях климатических колебаний и активного таяния усиливаются такие явления, как селевые потоки, прорывы ледниковых и моренно-подпрудных озёр, оползневые процессы и паводки. Эти явления могут иметь значительные социально-экономические последствия, особенно в густонаселённых долинах горных стран. В связи с этим современное изучение ледников рассматривается не только в контексте гляциологии и физической географии, но и в системе оценки природных рисков и обеспечения экологической безопасности.

Последний крупный этап глобального оледенения Земли относится к позднему плейстоцену четвертичного периода кайнозойской эры. Максимум последнего ледникового

цикла, известный как позднеплейстоценовый ледниковый максимум (около 20 тыс. лет назад), сопровождался значительным расширением покровных ледников Северного полушария и существенной трансформацией природной среды. Эти процессы оказали комплексное воздействие на формирование современных ландшафтов, гидрографической сети и биосферы в целом.

Климатические колебания плейстоцена повлияли не только на географическую оболочку, но и на развитие человеческого общества. Похолодание, изменение ресурсной базы и миграционные процессы стимулировали адаптационные механизмы ранних популяций Homo sapiens. В научной литературе высказывается мнение, что экстремальные природно-климатические условия ледниковых эпох способствовали ускорению технологической и социальной эволюции человека, включая совершенствование навыков добычи огня, создание защитной одежды и строительство укрытий, обеспечивающих теплоизоляцию и защиту от неблагоприятных погодных факторов. Таким образом, оледенение стало одним из природных факторов, оказавших опосредованное влияние на развитие человеческой цивилизации [2].

С морфогенетической точки зрения современные ледники подразделяются на два основных типа: покровные (материковые), формирующиеся в условиях обширных равнинных территорий полярных широт, и горные (долинные, каровые, висячие и др.), приуроченные к высокогорным областям. Современная площадь оледенения Земли составляет порядка 16–17 млн км², что соответствует приблизительно 10–11 % площади суши, а общий объём ледниковых масс оценивается примерно в 30 млн км³. Более 99 % ледниковой площади сосредоточено в пределах полярных регионов — прежде всего Антарктиды и Гренландии, которые играют ключевую роль в глобальной системе климатической регуляции за счёт высокого альбедо поверхности и влияния на циркуляцию атмосферы и океана [3].

Наряду с полярными регионами, ледники распространены и в экваториальных широтах, однако их существование здесь связано исключительно с высотной поясностью климата. Характерным примером является массив Килиманджаро, где современное оледенение сохраняется благодаря значительной абсолютной высоте вершины и специфическому положению снеговой линии, проходящей на отметках около 4500–5000 м над уровнем моря. Это подчёркивает определяющую роль орографического фактора в формировании горного оледенения [8].

Особое значение горные ледники имеют для гидрологического режима крупнейших речных систем мира. Ледниковое питание в различной степени участвует в формировании стока таких рек, как Амударья, Сырдарья, Ганг, Инд, Брахмапутра, Хуанхэ и Янцзы. В условиях аридных и полуаридных предгорных равнин Евразии и Америки талые ледниковые воды выполняют компенсирующую функцию в период летней межени, обеспечивая устойчивость водоснабжения, ирригационного земледелия и гидроэнергетического производства [9].

Совокупные запасы пресной воды, аккумулированные в горных ледниках государств бывшего СССР, оцениваются приблизительно в 2,5 тыс. км³, что свидетельствует о значительном стратегическом потенциале криосферы Евразии. Наибольшая концентрация ледниковых масс в пределах постсоветского пространства приурочена к горным системам Памира, Тянь-Шаня, Кавказа и Алтая. Эти регионы формируют важнейшие центры современного горного оледенения, оказывающие определяющее влияние на водный баланс обширных территорий [2].

Формирование и развитие горных ледников обусловлено длительными климатическими колебаниями, однако периоды их относительного максимума в историческое время, как правило, не превышали нескольких столетий или одного тысячелетия. Динамика ледников тесно связана с изменениями температурного режима и количества твёрдых атмосферных осадков. Даже незначительные колебания среднегодовой температуры воздуха способны приводить к существенным изменениям площади и объёма ледниковых тел.

Ежегодное сезонное таяние ледников играет ключевую роль в поддержании устойчивого водоснабжения засушливых и полузасушливых регионов. В условиях аридного климата именно ледниковый сток компенсирует дефицит атмосферных осадков в летний период, обеспечивая функционирование речных систем, орошаемого земледелия и гидроэнергетики. Благодаря этому формируются уникальные гидрографические явления — полноводные реки, пересекающие пустынные и полупустынные территории. Подобная зависимость особенно характерна для бассейнов рек Центральной Азии, питаемых водами Амударья и Сырдарья, истоки которых расположены в районах интенсивного горного оледенения [2].

По совокупности орографических и климатических условий Республика Таджикистан относится к числу крупнейших центров современного горного оледенения на постсоветском пространстве. Значительные абсолютные высоты, сложная тектоническая структура и выраженная высотная поясность климата обусловили формирование мощных ледниковых систем в пределах Памира и Гиссаро-Алая. Таким образом, Таджикистан является не только страной плодородных межгорных долин, но и одним из ключевых криосферных регионов Центральной Азии [1].

Ледники республики выполняют стратегическую гидрологическую функцию, формируя значительную часть стока трансграничных рек региона. Прежде всего речь идёт о бассейне Амударья, истоки которого расположены в высокогорных районах Памира. В условиях аридного климата Средней Азии ледниковое питание играет компенсирующую роль в период летней межени, обеспечивая устойчивость водохозяйственных систем, ирригационного земледелия и гидроэнергетики. В этой связи горные ледники Таджикистана рассматриваются как стратегический водный ресурс и естественный регулятор гидрографического режима, что отражено в их включении в государственный фонд природных ресурсов.

История научного изучения ледников Таджикистана начинается во второй половине XIX века. Существенный вклад в исследование высокогорных районов внесли русские путешественники и учёные — Алексей Федченко, Иван Мушкетов, Василий Липский и другие исследователи Туркестана. Их экспедиционные материалы заложили основу для последующих гляциологических наблюдений и картографирования ледников [1].

В советский период исследования получили системный характер. В 1928 году по инициативе Академия наук СССР была организована масштабная экспедиция, направленная на комплексное изучение природных условий Памира, включая гляциологические, гидрологические и геоморфологические аспекты. Значительный вклад в инвентаризацию ледников внёс гляциолог Николай Корженевский, подготовивший один из первых сводных каталогов ледников Средней Азии. Согласно оценкам начала XX века, площадь оледенения региона (без учёта отдельных горных систем) составляла около 8,9 тыс. км². Однако последующие исследования, основанные на более детальных картографических и аэрофотосъёмочных материалах, уточнили эти данные: общая площадь современного оледенения гор Средней Азии оценивается в пределах 17–18 тыс. км², при этом свыше 60 % ледниковой площади приходится на территорию Таджикистана [1].

Высокогорные ландшафты, включающие снежные вершины и ледниковые комплексы, обладают высокой эстетической, рекреационной и символической ценностью. Заснеженные горные массивы формируют уникальные природные панорамы, которые выступают важным ресурсом развития горного, альпинистского, экологического и познавательного туризма. Ледники в структуре туристского пространства выполняют не только природно-ландшафтную, но и имиджевую функцию, формируя международное восприятие горных стран как территорий «вечных снегов» и экстремальных природных условий.

В ряде регионов мира ледниковые вершины имеют также культурно-религиозное значение. Они рассматриваются местным населением как сакральные объекты, что усиливает их социальную и духовную значимость. Таким образом, ледники выступают не только элементом физико-географической среды, но и компонентом культурного ландшафта.

Однако в последние десятилетия в условиях глобального изменения климата наблюдается ускоренная деградация горных ледников. Рост среднегодовой температуры, изменение режима осадков и увеличение интенсивности абляционных процессов приводят к сокращению площади и объёма долинных ледников в большинстве горных регионов мира. Эти процессы оказывают комплексное воздействие на туристскую отрасль, гидроэнергетику и водохозяйственные системы.

Показательным примером являются горы Рувензори, расположенные на границе Уганды и Демократической Республики Конго. В течение XX–XXI вв. количество ледников в данном массиве существенно сократилось, что свидетельствует о высокой чувствительности экваториальных ледников к климатическим колебаниям. По оценкам исследователей, при сохранении современных тенденций оледенение этого региона может полностью исчезнуть в ближайшие десятилетия [8].

Аналогичная ситуация наблюдается на массиве Килиманджаро в Танзании, где за последние сто лет зафиксировано резкое сокращение площади ледникового покрова. Деградация ледников оказывает влияние не только на природную среду, но и на экономику страны, поскольку горный туризм является одним из значимых источников национального дохода. Утрата снежных вершин может привести к снижению туристской привлекательности региона и трансформации его международного имиджа.

В Европе процессы деградации ледников отчётливо прослеживаются в Альпийском регионе, включая приграничные районы Германии и Австрии. С середины XIX века площадь альпийских ледников сократилась на десятки процентов. Это напрямую отражается на функционировании горнолыжных курортов, развитии высокогорных маршрутов и экономике местных сообществ, значительная часть доходов которых формируется за счёт туристской деятельности. Сокращение ледников вынуждает туристские компании пересматривать маршруты, инвестировать в искусственное оснежение и адаптационные меры, что увеличивает финансовую нагрузку на отрасль [6]

Проблема деградации ледников характерна и для Южной Америки. Так, ледник Гумбольдта в Венесуэле рассматривается учёными как один из объектов, находящихся под угрозой полного исчезновения в обозримой перспективе. Подобные процессы свидетельствуют о глобальном характере трансформации криосферы [4].

Таким образом, сокращение горных ледников представляет собой не только экологическую, но и социально-экономическую проблему мирового масштаба. Ледники, являясь ресурсом водоснабжения, гидроэнергетики и туризма, одновременно выступают индикаторами климатических изменений. Их деградация приводит к снижению рекреационного потенциала горных территорий, изменению структуры туристских потоков и необходимости разработки адаптационных стратегий устойчивого развития горных регионов.

Аналогичные процессы деградации криосферы фиксируются и на территории Республики Таджикистан, которая является крупнейшим центром современного горного оледенения Центральной Азии. По данным многолетних гляциологических и климатических наблюдений, начиная с 1930-х годов, суммарная площадь ледников страны сократилась приблизительно на 25–30 %, что свидетельствует о высокой чувствительности высокогорных экосистем к глобальным климатическим изменениям [10].

Согласно оценкам национальных специалистов в области климатологии, потепление в пределах Таджикистана является частью общеазиатского и глобального тренда повышения температуры воздуха. Прогнозные сценарии указывают на дальнейший рост среднегодовой температуры к концу XXI века на несколько градусов по сравнению с базовым периодом наблюдений. При этом наиболее выраженное повышение ожидается в зимний сезон, что может привести к сокращению накопления твёрдых осадков и, как следствие, уменьшению массы ледникового питания. Одновременно отмечается тенденция к изменению режима атмосферных осадков и увеличению их межгодовой вариабельности.

В случае сохранения текущих темпов абляции в ближайшие 30–40 лет существует вероятность полного исчезновения значительной части малых и каровых ледников, особенно расположенных на сравнительно низких абсолютных высотах. Это неизбежно отразится на гидрологическом режиме рек, формирующихся в пределах Памира и Гиссаро-Алая, включая Зеравшан, Кофарниган, Каратаг и Обихингоб. Снижение ледникового питания может привести к перераспределению сезонного стока, уменьшению водности в летний период и усилению риска маловодных фаз [5].

Особое внимание в научных исследованиях уделяется динамике крупнейшего долинного ледника Евразии — Ледник Федченко, расположенного в центральной части Памира. Данные наблюдений свидетельствуют о постепенном сокращении его длины и объёма в течение последних десятилетий. За последние десятилетия зафиксировано отступание языка ледника на несколько километров, что отражает общую тенденцию отрицательного баланса массы. Несмотря на сохраняющиеся значительные размеры (длина около 70 км), прогнозы указывают на дальнейшее сокращение ледника при сохранении современных климатических трендов [10].

С точки зрения гляциологов и экспертов по криосфере, процессы таяния и накопления ледниковых масс являются естественными компонентами динамики горной криосферы. Горные ледники находятся в состоянии постоянного баланса массы, который формируется под воздействием многовековых климатических циклов, включая колебания температуры и количество осадков. Исторические данные показывают, что даже в Европе ледниковые покровы постепенно сокращались после окончания последнего ледникового периода, что является частью естественной эволюции ландшафта. Таким образом, полное предотвращение процессов таяния и формирования ледников практически невозможно, поскольку они регулируются глобальными климатическими и геоэкологическими механизмами.

Несмотря на естественный характер этих процессов, современные изменения климата оказывают значительное влияние на социально-экономическое и рекреационное использование горных территорий. Особенно наглядным примером служат Альпы, где повышение среднегодовой температуры и сокращение снежного покрова привели к изменению структуры туристских потоков. Горнолыжный туризм, который традиционно является одной из ключевых отраслей экономики регионов Австрии, Германии, Швейцарии и Франции, обеспечивает до 20 % доходов горных стран. Для 13 миллионов жителей Альп отсутствие стабильного снежного покрова стало серьёзной экономической проблемой: около двух третей туристов посещают регион именно для зимних видов спорта, таких как катание на лыжах и сноуборде [4].

В ответ на сокращение ледникового покрова в ряде европейских стран применяются инженерные и технологические методы адаптации. Так, на некоторых горнолыжных курортах поверхность ледников и снежных трасс покрывают светлыми материалами, отражающими солнечное излучение, что позволяет частично замедлить процессы таяния. Экономическая эффективность таких мероприятий подтверждена практикой отдельных курортов, однако масштабы мировой криосферы делают применение подобных технологий в глобальном масштабе невозможным — более 720 тыс. км² ледниковой площади планеты не могут быть защищены локальными инженерными методами [4].

Таким образом, изменение климата оказывает комплексное воздействие на природные, социальные и экономические системы горных регионов. Оно требует сочетания научного мониторинга, адаптивного управления водными ресурсами и разработки туристско-рекреационных стратегий, направленных на сохранение устойчивого развития высокогорных территорий в условиях глобального потепления.

ЛИТЕРАТУРА
1. Корженевский Н.Л. Каталог ледников Средней Азии. — Ленинград: АН СССР, 1930. — 112 с.
2. Котляков В.М. Гляциология. — Москва: Наука, 2004. — 280 с.
3. Котляков В.М., Соломина О.Н. Глобальная динамика ледников и водный баланс. — Москва: Наука, 2015. — 320 с.
4. Мейер К. Альпы и туристическая экономика в условиях изменения климата. — Берлин: Springer, 2018. — 198 с.
5. Мусоев Д.Г., Собиров М.С., Шамсидидинов Х. Горные ледники Таджикистана – неотъемлемая часть развития спортивного туризма // Международная научно-практическая конференция «Влияние изменения климата на интенсивное таяние ледников», посвящ. объявлению 2025 г. - Годом защиты ледников. — Душанбе, ТГПУ им. С. Айни, 2024. — С. 86–92.
6. Мухаббатов Х.М. Природно-ресурсный потенциал горных регионов Таджикистана. — Москва, 1999. — С. 59–60.
7. Насыров М.Н. Ледники бассейна реки Зеравшан. — Ташкент, 1972. — 186 с.
8. Принс Р. Глобальное таяние экваториальных ледников. — Инсбрук: Universität Innsbruck, 2019. — 67 с.
9. Соломина О.Н. Изменение ледников в глобальном масштабе. — Москва: Геос, 2013. — 256 с.
10. Тагойбеков А. Влияние глобального потепления на ледники Таджикистана. — Душанбе, 2020. — 45 с.
11. Умаров Х.У., Мухаббатов Х.М., Акобиров Ш.З. Пянджский трансграничный бассейн: ресурсы и проблемы социально-экономического развития // Известия Российской академии наук. Серия географическая. — 2014. — № 6. — С. 101–109

УДК 338.48-6:7/8(575.3)

МУШКИЛОТ ВА ДУРНАМОИ ИСТИФОДАИ ЁДГОРИҲОИ ТАЪРИХӢ-ФАРҲАНГӢ ДАР НИЗОМИ САЙЁҲИИ ФАРҲАНГИИ ТОҶИКИСТОН

САИДОВ АБДУҶАББОР ҒАФУРОВИЧ - ассистенти кафедраи фанҳои гуманитарӣ ва табиӣ-риёзии Институти сайёҳии ДБСТ.
Нишонӣ: 734055, ш. Душанбе, Ҷумҳурии Тоҷикистон, хиёбони Борбад, 48/5.
Email: abdujabbor075@gmail.com Тел: 559003304.

Аннотатсия. Мақолаи мазкур ба таҳлили ҳамаҷонибаи вазъи кунунӣ ва дурнамои рушди сайёҳии фарҳангӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида шудааст. Дар ибтидо моҳияти маърифатии сайёҳии фарҳангӣ ҳамчун воситаи дарки тамаддунҳо ва худшиносии миллӣ мавриди баррасӣ қарор мегирад. Муаллиф иқтидори фаровони ёдгориҳои таърихиву меъмории кишварро ҳамчун заминаи асосии ҷалби сайёҳони хориҷӣ арзёбӣ менамояд. Дар матн омори муқоисавии ташрифи сайёҳон аз кишварҳои мухталиф ва афзоиши ҷозибаи Тоҷикистон дар арсаи байналмилалӣ нишон дода шудааст. Таваҷҷуҳи махсус ба сиёсати давлатӣ дар самти таъмиру барқарорсозии ёдгориҳои бостонӣ ва таъсиси сохторҳои нави идоракунӣ зоҳир мегардад. Мақола нақши сармоягузориҳои хориҷӣ ва лоиҳаҳои муштаракро дар модернизатсияи инфрасохтори сайёҳии деҳот таҳлил мекунад. Ҳамзамон, муаллиф мушкилоти сохтории соҳа, аз ҷумла норасоии мутахассисони баландихтисос ва раванди «фирори мағзҳо»-ро ошкор месозад. Дар таҳқиқот масъалаи паст будани сифати хидматрасонӣ дар нуқтаҳои хӯроки умум ва таъсири манфии он ба имиҷи кишвар баррасӣ мешавад. Набудани харитаҳои мукаммали

сайёҳӣ ва камбуди иттилоотии маркетингӣ ҳамчун монеаҳои асосии рушд зикр мегарданд. Муаллиф заминаҳои ҳуқуқии ҳамкориҳои байналмилалӣ ва аҳамияти «Харитаҳои роҳ»-ро бо кишварҳои шарик таъкид менамояд. Барои бартараф намудани камбудиҳои мавҷуда, ташкили курсҳои такмили ихтисос ва стандартизатсияи хидматрасонӣ пешниҳод шудааст. Дар мақола ёдгориҳои Саразм, Ҳулбук ва Панҷакент ҳамчун марказҳои меҳварии сайёҳии таърихӣ муаррифӣ мешаванд. Муҳимияти тарбияи маънавии насли наврас тавассути ҳифзи мероси ниёгон яке аз ҷанбаҳои калидии таҳқиқот аст. Муаллиф хулоса мекунад, ки рушди сайёҳӣ бидуни тавозуни миёни ҳифзи асолат ва талаботи бозор имконнопазир мебошад. Дурнамои соҳа дар истифодаи технологияҳои рақамӣ ва таҳкими бренди миллии сайёҳӣ таҷаллӣ меёбад. Дар ниҳоят, таъкид мегардад, ки сармоягузорӣ ба сармояи инсонӣ кафили табдил додани Тоҷикистон ба маркази сайёҳии минтақавӣ аст.

Калидвожаҳо: сайёҳии фарҳангӣ, ёдгориҳои таърихӣ, инфрасохтори сайёҳӣ, хидматрасонӣ, мероси тамаддунӣ, худшиносии миллӣ.

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНЫХ ПАМЯТНИКОВ В СИСТЕМЕ КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМА ТАДЖИКИСТАНА

САИДОВ АБДУДЖАББОР ГАФУРОВИЧ - ассистент кафедры гуманитарных и естественно-математических наук Института туризма МУТПТ
Адрес: 734055, г. Душанбе, Республика Таджикистан, проспект Борбад,48/5.
Email:abdujabbor075@gmail.com, Тел. 559003304.

Аннотация. Данная статья посвящена всестороннему анализу современного состояния и перспектив развития культурного туризма в Республике Таджикистан. В начале рассматривается философская и познавательная сущность культурного туризма как инструмента познания цивилизаций и национального самосознания. Автор оценивает богатый потенциал исторических и архитектурных памятников страны как основную базу для привлечения иностранных туристов. В тексте представлена сравнительная статистика посещений туристов из различных стран и рост привлекательности Таджикистана на международной арене. Особое внимание уделяется государственной политике в области реставрации древних памятников и созданию новых структур управления. Статья анализирует роль иностранных инвестиций и совместных проектов в модернизации туристической инфраструктуры сельской местности. Одновременно автор выявляет структурные проблемы отрасли, включая острую нехватку высококвалифицированных специалистов и процесс «утечки умов». В исследовании рассматривается вопрос низкого качества обслуживания в точках общественного питания и его негативное влияние на имидж страны. Отсутствие полноценных туристических карт и информационный дефицит в маркетинге отмечаются как основные барьеры развития. Автор подчеркивает правовые основы международного сотрудничества и значимость «Дорожных карт» со странами-партнерами. Для устранения существующих недостатков предлагается организация курсов повышения квалификации и стандартизация услуг. В статье памятники Саразма, Хулбука и Пенджикента представлены как ключевые центры исторического туризма. Важность духовного воспитания подрастающего поколения через сохранение наследия предков является одним из центральных аспектов исследования. Автор делает вывод, что развитие туризма невозможно без баланса между сохранением аутентичности и требованиями рынка. Перспективы отрасли воплощаются в использовании цифровых технологий и укреплении национального туристического бренда. В завершение подчеркивается, что инвестиции в человеческий капитал являются залогом превращения Таджикистана в региональный туристический центр.

Ключевые слова: культурный туризм, исторические памятники, туристическая инфраструктура, сервис, цивилизационное наследие, национальное самосознание.

PROBLEMS AND PROSPECTS OF USING HISTORICAL AND CULTURAL MONUMENTS IN THE CULTURAL TOURISM SYSTEM OF TAJIKISTAN

SAIDOV ABDUJABBOR GHAFUROVICH - assistant of the department of humanities and natural-mathematical sciences of Institute of tourism of IUTET
Address: 734055, Dushanbe, Republic of Tajikistan, Borbad Avenue, 48/5.
Email: abdujabbor075@gmail.com, Tel. 559003304.

Abstract. This article is devoted to a comprehensive analysis of the current state and development prospects of cultural tourism in the Republic of Tajikistan. Initially, the philosophical and cognitive essence of cultural tourism is examined as a tool for understanding civilizations and national identity. The author evaluates the rich potential of the country's historical and architectural monuments as the primary basis for attracting foreign tourists. The text provides comparative statistics of tourist arrivals from various countries and highlights the growing attractiveness of Tajikistan on the international stage. Special attention is paid to state policy in the field of restoration of ancient monuments and the creation of new management structures. The article analyzes the role of foreign investment and joint projects in modernizing rural tourism infrastructure. Simultaneously, the author identifies structural challenges in the sector, including the acute shortage of highly qualified specialists and the "brain drain" process. The study addresses the issue of low service quality in public catering and its negative impact on the country's image. The lack of comprehensive tourist maps and information deficits in marketing are noted as major barriers to development. The author emphasizes the legal framework of international cooperation and the significance of "Roadmaps" with partner countries. To eliminate existing shortcomings, the organization of advanced training courses and service standardization are proposed. In the article, the monuments of Sarazm, Hulbuk, and Penjikent are presented as key centers of historical tourism. The importance of spiritual upbringing of the younger generation through the preservation of ancestral heritage is one of the central aspects of the research. The author concludes that tourism development is impossible without a balance between preserving authenticity and market demands. The prospects of the industry are embodied in the use of digital technologies and the strengthening of the national tourism brand. Finally, it is emphasized that investment in human capital is the key to transforming Tajikistan into a regional tourism hub.

Keywords: cultural tourism, historical monuments, tourism infrastructure, service, civilizational heritage, national identity.

Муқаддима. Ганҷинаи таърихиву фарҳангии миллати тоҷик ҳамчун сарчашмаи хурӯшони ҳастии маънавӣ ва падидаи мондагори рӯзгори ниёгон, дар паҳнои муосири ҷаҳонишавӣ пояи устувори худшиносии миллӣ ва яке аз самтҳои калидии таҳкими иқтидори кишвару густариши равобити тамаддунӣ маҳсуб меёбад. Таҷассуми хотираи таърихӣ дар ёдгориҳои моддию маънавӣ такозо менамояд, ки раванди эҳё ва истифодаи самарабахши ин сарватҳо дар низоми гардишгарии фарҳангӣ аз дидгоҳи нав ва бо назардошти ҳифзи асолату рангубори суннатии онҳо мавриди таҳқиқи бунёдӣ қарор гирад. Бояд илова намуд, ки муайян намудани дурнамои ҳамгироии ёдгориҳои таърихӣ ба фазои ҷаҳонгардии байналмилалӣ ва таҳияи қолабҳои нави нигаҳдошту тарғиби онҳо, ҳамчун самти афзалиятноки фарҳангшиносии муосири тоҷик зуҳур мекунад.

Метод ва методология. Бунёди методологии пажуҳиши мазкурро маҷмӯи усулҳои муосири шинохт ва шеваҳои таҳлили низомӣ ташкил медиҳанд, ки барои бозтоби ҳамаҷонибаи ёдгориҳои таърихӣ дар сохтори сайёҳии фарҳангӣ равона шудаанд. Дар ҷараёни таҳқиқ аз равиши таърихӣ-муқоисавӣ истифода гардидааст, ки он имкон медиҳад

таҳаввули ёдгориҳо ва тағйирёбии вазифаҳои иҷтимоии онҳо дар тӯли замон мавриди баррасӣ қарор гирад. Барои муайян кардани мушкилоти ҷойдошта ва дурнамои рушди соҳа, равиши сохторӣ-вазифавӣ ба кор гирифта шуд, ки тавассути он робитаи мутақобилаи мероси фарҳангӣ бо зерсохторҳои иқтисодию иҷтимоии кишвар таҳлил меёбад. Ҳамзамон, усули таҳлили сифатӣ ва миқдорӣ ҷиҳати арзёбии ҳолати кунунии ёдгориҳо ва иқтидори ҷаззобияти онҳо барои сайёҳони дохиливу хориҷӣ истифода шудааст. Инчунин, дар раванди хулосабарорӣ аз равиши пешгӯии илмӣ истифода шуд, то моделҳои эҳтимолии ҳамгироии ёдгориҳо ба бозори ҷаҳонии сайёҳӣ бо назардошти ҳифзи асолати таърихӣ тарҳрезӣ гарданд.

Мубоҳисаи илмии мавзуъ. Пеш аз баррасии мушкилот ва дурнамои истифодаи ёдгориҳои таърихӣ-фарҳангӣ дар соҳаи сайёҳии Тоҷикистон, муайян намудани асосҳои назариявии мафҳуми «сайёҳии фарҳангӣ» ба мақсад мувофиқ аст. Дар илми муосир оид ба моҳияти ин падида равишҳои гуногун мавҷуданд [6], [7], [8]. Аз ҷумла, гурӯҳе аз муҳаққиқон сайёҳии фарҳангиро вобаста ба хусусиятҳои таҳлилӣ ба чор навъи асосӣ: консептуалӣ (аз моҳияти таъриф), ангеза (мотиватсионӣ), эмпирикӣ ва амалӣ (оператсионӣ) тақсим менамоянд [24], [25], [27].

Равиши дигаре, ки аз ҷониби Р.В. Макинтош ва Ч.Р. Гоелднер пешниҳод шудааст, сайёҳии фарҳангиро ҳамчун маҷмӯи сафарҳое маънидод мекунад, ки ҳадафи онҳо омӯзиши мероси таърихӣ, тарзи зиндагӣ ва тафаккури халқҳои дигар мебошад [26]. Тибқи ин назар, сайёҳ дар ҷараёни сафар бо маҳсули моддӣ ва равандҳои маънавии фарҳанги бегона шинос мешавад.

Дар ҳамин ҳол, олими амрикоӣ А. Тиге диққати асосиро ба ҷанбаи моддии ин раванд равона карда, сайёҳии фарҳангиро ҳамчун боздид аз ёдгориҳои таърихӣ, осорхонаҳо ва намунаҳои санъати тасвирӣ, ки унсурҳои калидии сафарро ташкил медиҳанд, муайян намудааст [28, С.387].

Ин мавқеъро муҳаққиқи канадӣ Т. Силберберг тақвият дода, таъкид месозад, ки ин навъи сайёҳӣ бар ангезаҳои таърихӣ, бадеӣ ва илмӣ асос ёфта, мақсади ниҳоии он дарки густурдаи мероси фарҳангӣ ва тарзи ҳаёти ҷомеа ё минтақаи мушаххас мебошад [29, С.361].

Дар баробари муҳаққиқони хориҷӣ, олимони ватанӣ низ ҷанбаҳои мухталифи соҳаи сайёҳиро мавриди омӯзиши васеъ қарор додаанд. Аз ҷумла, дар асарҳои Б.Х. Каримов масъалаҳои бунёдии идоракунии соҳа, арзёбии иқтидори сармоягузорӣ, рушди инфрасохтор ва низоми банақшагирӣ, инчунин нақши калидии тадқиқоти маркетингӣ дар бозори сайёҳӣ таҳлил шудаанд [11], [12], [13]. Масъалаҳои муосир ва тамоюлҳои рушди бозори хидматрасонии сайёҳӣ дар таҳқиқоти Ф.Р. Шарофов мавқеи марказӣ доранд [20, С. 52-60].

Ҷанбаҳои этикии соҳа, аз ҷумла одоби муошират ва анъанаҳои меҳмоннавозиро Қ. Хоҷаев мавриди баррасӣ қарор додааст [18, С.26]. Дар навбати худ, Ф.С. Қодиров ба масъалаҳои мубрами истифодаи объектҳои

мероси фарҳангӣ-таърихӣ ва захираҳои табиии Тоҷикистон таваҷҷуҳ намуда, шаклҳои афзалиятноки истифодаи онҳоро муайян кардааст [14], [15].

Аз дидгоҳи фарҳангшиносӣ, сайёҳии фарҳангиро метавон чунин таъриф намуд: "Сайёҳии фарҳангӣ - ин шакли фаъолияти инсонӣ мебошад, ки ҳадафи меҳварии он тамошои ҷисмонии ёдгориҳо ва фаҳмиши густурдаи рамзу маъноҳои таърихӣ, арзишҳои эстетикӣ ва тарзи зиндагии халқҳои дигар аст" [19]. Яъне, "сайёҳии фарҳангӣ" танҳо боздид аз осорхона набуда, як таҷрибаи экзистенсиалӣ ва маънавӣ мебошад, ки дар он «ёдгории хомӯш» ба воситаи тафсир ва муошират «гӯё» мешавад.

Ёдгориҳои таърихию фарҳангӣ бошад, маҷмӯи арзишҳое фаҳмида мешаванд, ки дар раванди таҳаввулоти таърихии ҷомеа ба вуҷуд омада, хотираи коллективии инсониятро инъикос мекунанд. Ин объектҳо нишонаҳои гузашта ва сарчашмаҳои муҳимми

иттилоотӣ мебошанд, ки барои барқарор кардани манзараи воқеии ҳаёти иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии даврaҳои мухталиф хидмат менамоянд.

Сайёҳии фарҳангӣ падидаест бунёдӣ, ки бар канда шудани бошууронаи инсон аз муҳити маъмулии зист ва рӯй овардан ба офоқу анфуси ҷаҳони дигар бо ҳадафи кашфи розҳои ниҳони тамаддунҳо асос ёфтааст. Ин навъи сайёҳат як ҷойивазкунии физикӣ ва раванди маърифатӣ ва таҷрибаи ботиниест, ки ниёзҳои маънавии башарро тариқи мушоҳидаи арзишҳои фарҳангӣ ва андӯхтани иттилооти нав қонеъ месозад [2, с. 194].

Дар ин раванд, сайёҳ ҳамчун ҷустуҷӯгари ҳақиқат ба омӯзиши пайвандҳои фарҳангии гузаштаву имрӯзаи ҷомеаи хеш ва милали дигар ҳиммат мегуморад. Рӯ ба рӯ шудан бо одобу русум, шеваҳои тафаккур, зиндагӣ ва дастовардҳои ҳунариву фаннии гӯшаҳои мухталифи олам боиси тавсиаи ҷаҳонбинии фалсафӣ ва таҳаввули андешаи иҷтимоии инсон мегардад.

Дар заминаи назариявии зикршуда, метавон равандҳои амалии соҳаро дар мисоли Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди таҳлили амиқ қарор дод. Омори расмӣ собит месозад, ки беш аз 90 ҳазор сайёҳи дохиливу хориҷӣ аз мавзеъҳои таърихиву фарҳангии кишвар дидан намудаанд. Ин нишондиҳанда гувоҳи афзоиши ҷозибаи (аттрактивӣ) кишвар дар бозори ҷаҳонии сайёҳӣ буда, натиҷаи мустақими сиёсати стратегии Ҳукумати мамлакат дар самти эҳё ва ҳифзи мероси ниёгон ба шумор меравад [21].

Ҷиҳати таҳкими асосҳои институтсионалии ин соҳа ва таъмини ҳифзи низомманди ёдгориҳои таърихиву фарҳангӣ, таъсиси сохтори махсус - Агентии ҳифзи мероси таърихию фарҳангии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, қадаме сарнавиштсоз дар роҳи мудирияти илмии ин захираҳо маҳсуб меёбад. Ин ниҳод вазифадор аст, ки мувозинати байни истифодаи сайёҳӣ ва нигоҳдории асолати таърихии ёдгориҳоро таъмин намояд.

Дар низоми муосири иқтисодӣ, рушди сайёҳии фарҳангӣ бидуни ҷалби сармоягузориҳои мақсаднок ва шарикии байналмилалӣ ғайриимкон аст. Дар ин росто, татбиқи лоиҳаҳои муштарак бо шарикони рушд, аз ҷумла Бонки ҷаҳонӣ, аҳамияти касбӣ дорад. Маблағгузории лоиҳаи «Рушди иқтисодиёти деҳот» ба маблағи 30 миллион доллари ИМА, ки 15,7 миллион доллари он мустақиман ба соҳаи сайёҳӣ равона шудааст, заминаи моддиву техникии ин бахшро ба куллӣ тағйир медиҳад [17]. Татбиқи ин маблағҳо тавассути Маркази лоиҳаҳои Вазорати молия ба модернизатсияи инфрасохтори ёдгориҳои калидии кишвар, аз қабили маҷмааи «Чилучорчашма», мадрасаи «Хоҷа Машҳад», мамнуъгоҳҳои таърихии «Қалъаи Ҳулбук» ва «Қалъаи Ямчун» равона гардидааст. Ин раванд фарогири масъалаҳои зерини стратегӣ мебошад:

1. Реставратсия ва консерватсия. Барқарорсозии илмии иншооти таърихӣ бо риояи меъёрҳои байналмилалии ЮНЕСКО.

2. Ташаккули инфрасохтори хидматрасонӣ. Бунёди меҳмонхонаҳои хурд (boutique hotels) ва марказҳои қабули сайёҳон (visitor centers), ки ба стандартҳои ҷаҳонӣ ҷавобгӯ мебошанд.

3. Рушди соҳибкории маҳаллӣ. Таъсиси мағозаҳои фурӯши армуғонҳо ва маҳсулоти ҳунарҳои мардумӣ, ки боиси боло рафтани сатҳи некуаҳволии аҳолии деҳот ва муаррифии ҳувияти миллӣ мегардад.

Дар заминаи рушди инфрасохторӣ ва дастгириҳои давлатӣ, таҳлили омории ҷараёнҳои сайёҳӣ (tourist flows) нишон медиҳад, ки ҷозибаи сайёҳии Тоҷикистон фарогири 121 кишвари ҷаҳон гардидааст. Ин нишондиҳанда аз тамоюли мусбати диверсификатсияи бозори хидматрасонии сайёҳӣ гувоҳӣ медиҳад. Тибқи нишондиҳандаҳои охир, кишварҳои узви Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил ва шарикони стратегӣ дар минтақа нақши калидиро мебозанд. Аз ҷумла, афзоиши ташрифи сайёҳон аз Ҷумҳурии Ӯзбекистон (805,9 ҳазор нафар, афзоиш 15%), Федератсияи Россия (262,4 ҳазор нафар, афзоиш 92,8%) ва Ҷумҳурии Қазоқистон (31,5 ҳазор нафар, афзоиш 31,8%)

мушоҳида мешавад. Тамоюли бесобиқаи афзоиш дар самти Ҷумҳурии Мардумии Чин (13 ҳазор нафар, афзоиш 490%) ба назар мерасад, ки ин падида ба густариши робитаҳои иқтисодӣ ва фарҳангии ду кишвар иртиботи мустақим дорад [22]. Инчунин, тавсеаи доираи сайёҳон аз кишварҳои Олмон, ИМА, Эрон ва Афғонистон нишоне аз эътирофи байналмилалии амният ва ҷозибаҳои фарҳангии кишвар мебошад.

Таҳкими ин равандҳо тақозо менамояд, ки заминаҳои ҳуқуқӣ ва дипломатии соҳа мустаҳкам карда шаванд. Дар ин росто, соли 2023 барои дипломатияи сайёҳии Тоҷикистон соли таҳвилӣ маҳсуб меёбад. Ба имзо расидани созишномаҳои дуҷониба бо Федератсияи Россия, Ҷумҳурии Озарбойҷон, Давлати Қатар ва Ҷумҳурии Қазоқистон платформаи муносиби ҳуқуқиро барои ҳамкориҳои дарозмуддат эҷод намуд. Дар маҷмӯъ, мавҷудияти 18 санади ҳамкорӣ бо кишварҳои мухталиф (аз ҷумла Фаронса, Швейтсария, Амороти Муттаҳидаи Араб, Кувайт ва ғайра) ва созмонҳои бонуфузе чун Созмони Ҳамкории Шанхай (СҲШ), механизми ҳамгироии Тоҷикистонро ба низоми ҷаҳонии сайёҳӣ танзим менамояд [22].

Нуқтаи авҷи ин тадбирҳои ҳуқуқӣ, гузариш аз созишномаҳои чаҳорчӯбавӣ ба марҳилаи татбиқи амалии нақшаҳо ё «Харитаҳои роҳ» (Roadmaps) мебошад. Чунончи, «Харитаи роҳ» бо Федератсияи Россия ва Ҷумҳурии Қазоқистон аллакай мавриди амал қарор дошта, таҳияи чунин санадҳо бо дигар кишварҳои ҳамсоя дар арафаи анҷомёбист. Ин стратегияи ҳамкорӣ имкон медиҳад, ки муносибатҳои дутарафа аз шакли назариявӣ ба шакли лоиҳаҳои мушахтар, аз қабили ташкили хатсайрҳои муштараки сайёҳӣ, соддагардонии низоми раводид ва мубодилаи таҷрибаи касбӣ табдил ёбанд [22].

Сарфи назар аз дастовардҳои зикршуда дар заминаи ҳуқуқӣ ва афзоиши омории ҷараёни сайёҳон, соҳаи сайёҳии Тоҷикистон бо як қатор мушкилоти консептуалӣ ва кадрӣ рӯ ба рӯст, ки суръати рушди онро маҳдуд мекунанд. Таҳлили фаъолияти субъектҳои пешсафи бозор, аз ҷумла ширкатҳои «ДайДушки» ва «Амир тур», нишон медиҳад, ки яке аз монеаҳои калидӣ - ин норасоии шадиди мутахассисони баландихтисос ва таҷрибадор мебошад [22].

Буҳрони кадрӣ дар ин бахш хусусияти парадоксалӣ дорад: аз як тараф, муассисаҳои таълимии кишвар мутахассисонро омода мекунанд, вале аз ҷониби дигар, раванди «фирори мағзҳо» (brain drain) мушоҳида мешавад. Тибқи баровардҳои коршиносӣ, ҳудуди 70 фоизи хатмкардагони риштаи сайёҳӣ бо сабаби рақобатпазирии сатҳи маош ва имкониятҳои беҳтари касбӣ ба хориҷи кишвар, махсусан ба марказҳои ҷаҳонии сайёҳӣ, аз қабили Дубай (АМА) ва Арабистони Саудӣ ҳиҷрат мекунанд. Ин раванд боиси заиф шудани потенсиали зеҳнии ширкатҳои дохилӣ ва паст рафтани сифати хидматрасонӣ мегардад. Дар канори мушкилоти кадрӣ, маҷмӯи омилҳои иқтисодӣ ва маркетингӣ низ ҳамчун монеаҳои боздоранда (deterrent factors) боқӣ мемонанд [22].

Таҳлили муқоисавии давраи қабл аз пандемия ва вазъияти кунунӣ собит месозад, ки аксари мушкилоти деринаи соҳа ҳанӯз ҳам ҳалли худро наёфтаанд:

1. Сатҳи пасти муаррифии имкониятҳои сайёҳии Тоҷикистон дар фазои рақамии байналмилалӣ ва норасоии маълумоти муфассал барои сайёҳони эҳтимолӣ.

2. Нархи гарони чиптаҳои ҳавопаймоӣ ва бастаҳои хидматрасонӣ (tour packages) дар муқоиса бо кишварҳои ҳамсоя, ки боиси паст шудани рақобатпазирии нархии кишвар мегардад.

3. Набудани занҷираи мукаммал ва санҷидашудаи хидматрасонӣ, ки барои сайёҳи хориҷӣ шаффоф ва қобили дарк бошад.

Бо вуҷуди беҳбудиҳои ҷузъӣ дар самти тавсеаи ҷуғрофияи парвозҳо ва мунтазамии онҳо, ки ҳамчун як тамоюли мусбат арзёбӣ мешавад, ҳалли масъалаҳои болозикр тақозо мекунад, ки стратегияи рушди сайёҳӣ аз шакли экстенсивӣ ба шакли интенсивии сифатӣ гузаронида шавад. Беҳбуди низоми омодасозии кадрҳо ва ҳавасмандгардонии онҳо дар

дохили кишвар, дар канори бознигарии сиёсати нархгузорӣ, метавонад заминаи воқеиро барои ҷаҳиши сифатӣ дар ин соҳа фароҳам оварад.

Яке аз омилҳои калидие, ки рақобатпазирии Тоҷикистонро дар бозори минтақавии сайёҳӣ маҳдуд месозад, ин алоқамандии мустақими байни норасоии мутахассисон ва паст будани сифати хидматрасонӣ (service delivery) мебошад [1]. Таҳқиқотҳо нишон медиҳанд, ки дар шароити муосир, ҷалби сайёҳон аз кишварҳои ҳамсоя ба мавҷудияти ёдгориҳои таърихӣ, пеш аз ҳама ба стандартҳои баланди хидматрасонӣ вобаста аст. Мутаассифона, дар бахши хӯроки умум ва меҳмоннавозӣ (hospitality) номутобиқатии ҷиддӣ ба талаботи байналмилалӣ мушоҳида мешавад.

Норасоии донишҳои тахассусӣ дар миёни кормандони нуқтаҳои хӯроктаъминкунӣ - аз тарабхонаҳои классикӣ то марказҳои хидматрасонии тезтайёр боиси коҳиши эътимоди сайёҳон мегардад. Ин масъала ҷанбаи техникию ҷанбаи равоншиносӣ ва этикӣ дорад. Дар соҳаи сайёҳӣ «қонуни таассуроти аввалин» нақши ҳалкунанда мебозад: ҳатто як ҳолати бархӯрди ғайрикасбӣ ва дағалӣ метавонад кӯшишҳои дастаҷамъонаи дигар субъектҳои хидматрасониро беарзиш гардонида, симои (имиҷ)-и кишварро дар маҷмӯъ халалдор созад. Тибқи баҳогузории коршиносӣ, танҳо ҳудуди 10 фоизи субъектҳои бозор қобилияти пешниҳоди хидматрасонии босифатро доранд, дар ҳоле ки 90 фоизи боқимонда аз норасоии кадрҳои соҳибмалака ранҷ мекашанд [22].

Илова бар ин, норасоии мутахассисони соҳаи картография ва технологияҳои иттилоотӣ боиси номукаммал мондани харитаи минтақаҳои сайёҳӣ ва инфрасохтори навигатсионӣ гардидааст, ки ин амр ҳаракати озодонаи сайёҳонро дар дохили кишвар душвор месозад [5].

Дар заминаи ин баҳс метавон чунин пиндошт, ки мероси таърихиву меъморӣ на танҳо як маҷмӯи биноҳои куҳан, балки ҷавҳари ҳастии миллат ва оинаи таҷаллии рӯҳи тамаддунсози ниёгон дар баданаи замон маҳсуб мешавад. Тоҷикистон ҳамчун гаҳвораи тамаддуни ориёӣ дар ин самт дорои захираҳои фаровони маънавӣ буда, масҷиду мадрасаҳои асримиёнагӣ ва шаҳракҳои бостоние чун Саразму Панҷакент, Ҳулбук ва ҳамчун шоҳидони зиндаи шукӯҳи гузашта баромад мекунанд. Марказҳои фарҳангии куҳанбунёде чун Хуҷанду Кӯлоб на танҳо ҷойгоҳи чуғрофӣ, балки нуқтаҳои пайванди замонҳо ва макони вохӯрии наслҳои имрӯз бо хиради азалӣ мебошанд.

Дар даврони соҳибистиқлолӣ, раванди эҳё ва бозсозии ин ёдгориҳо аз як амали техникии сохтмонӣ ба як рисолати бузурги фарҳангӣ мубаддал гашт. Таъмиру тармими чиҳилу се ёдгории калидӣ, аз ҷумла бисту чор мақбара, панҷ масҷиди таърихӣ ва ҳафт қалъаи бостонӣ, баёнгари иродаи сиёсии давлат дар роҳи ҳифзи асолати миллӣ ва муаррифии шоистаи он дар арсаи байналмилалӣ мебошад. Ин иқдомҳо на танҳо дар заминаи рушди сайёҳии фарҳангӣ аҳамияти иқтисодӣ доранд, балки дар таърихи маънавии насли наврас нақши созанда гузошта, боиси шинохти васеътари Тоҷикистон ҳамчун маркази тамаддуни башарӣ мегарданд [4, С.23-27].

Натиҷаи таҳқиқ. Таҳлили густурдаи ҷараёнҳои сайёҳӣ ва иқтидорҳои тамаддунии Ҷумҳурии Тоҷикистон собит месозад, ки ёдгориҳои таърихиву фарҳангӣ ҳамчун боқимондаҳои моддии гузашта ва фишангҳои стратегии рушди устувор ва худшиносии миллӣ дар асри бисту як баромад мекунанд. Дурнамои истифодаи ин ганҷинаи беназир дар низоми сайёҳии фарҳангӣ ба таври ногусастанӣ бо раванди модернизатсияи инфрасохтор ва боло бурдани сифати сармояи инсонӣ пайванд хӯрдааст. Дар ин масир, табдил додани мавзеъҳои бостоние чун Саразм, Ҳулбук ва Ямчун ба марказҳои зиндаи муколамаи тамаддунҳо имкон медиҳад, ки Тоҷикистон дар харитаи ҷаҳонии сайёҳӣ мавқеи меҳвариро ишғол намояд. Бозсозӣ ва тармими илмии ёдгориҳо, ки дар даврони соҳибистиқлолӣ суръати тоза гирифт, заминаи мусоидро барои ташаккули як бренди воҳиди миллӣ фароҳам меорад, ки дар он асолати таърихӣ бо стандартҳои муосири хидматрасонӣ тавъам мегардад.

Бо назардошти афзоиши таваҷҷуҳи ҷомеаи ҷаҳонӣ ба мероси фарҳангии халқи тоҷик, дурнамои соҳа дар густариши дипломатияи фарҳангӣ ва ҷалби сармоягузориҳои хориҷӣ ҷиҳати эҳёи хатсайрҳои бостонии Шоҳроҳи Абрешим таҷаллӣ меёбад. Бо вуҷуди мушкилоти мавҷуда дар бахши омодасозии кадрҳои баландихтисос ва норасоии мутахассисони соҳаи хидматрасонӣ, иродаи сиёсии давлат ва татбиқи лоиҳаҳои стратегӣ бо шарикони рушд имкон медиҳад, ки ин монеаҳо марҳала ба марҳала бартараф карда шаванд. Таъсиси сохторҳои махсуси мудирият ва таҳияи «Харитаҳои роҳ» бо кишварҳои калидӣ нишон медиҳад, ки Тоҷикистон аз марҳалаи мушоҳида ба марҳалаи идораи илмии равандҳои сайёҳӣ гузаштааст. Дар ояндаи наздик, интизор меравад, ки ёдгориҳои таърихӣ на танҳо ҳамчун объектҳои тамошо, балки ҳамчун марказҳои омӯзишии байналмилалӣ ва ҷойҳои баргузории чорабиниҳои бузурги фарҳангӣ истифода шаванд, ки ин амр боиси рушди иқтисодиёти деҳот ва эҳёи ҳунарҳои мардумӣ мегардад.

Дар ниҳоят, дурнамои истифодаи мероси таърихиву фарҳангӣ дар заминаи сайёҳӣ ба он вобаста аст, ки мо то чӣ андоза метавонем миёни ҳифзи асолати ёдгориҳо ва талаботи бозори муосир мувозинати оқилона эҷод кунем. Татбиқи технологияҳои нави рақамӣ дар муаррифии мероси фарҳангӣ, беҳтар намудани дастрасии нақлиётӣ ба мавзеъҳои дурдаст ва тарбияи насли нави мутахассисоне, ки фарҳанги меҳмоннавозии аҷдодиро бо донишҳои муосири менеҷмент омезиш медиҳанд, кафолат медиҳад, ки Тоҷикистон ҳамчун сарзамини дурахшони фарҳангу тамаддун дар арсаи ҷаҳон боқӣ монад.

АДАБИЁТ

1. Алишоев, Х.Ҳ. Сайёҳӣ ва нақши он дар рушди иқтисодиёти кишвар / Х.Ҳ. Алишоев, М.А. Раҳимов // Ахбори Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон. Шуъбаи илмҳои ҷамъиятшиносӣ. – 2020. – № 4. – С. 102-106.
2. Анжиганова, Л. В. Этнокультурный туризм. – Абакан: ФГБОУ ВПО "Хакасский гос. ун-т им. Н. Ф. Катанова. – 2015. – 87с.
3. Ашуралиев, М.И. Сайёҳии барномавӣ / Воситаи таълимӣ. – Душанбе: Ашуриён, 2022. – 400 с.
4. Амиров, Р. Сиёсати давлатии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба ҳифзи ёдгориҳои таърихию фарҳангӣ // Паёмномаи фарҳанг. – 2018. – № 42. – С. 23-27.
5. Амирхонова Мавзуна, Ашуралиев Муродали. Сайёҳии фарҳангӣ ва этнофарҳангӣ: мафҳум, моҳият ва бартариҳои рушди он дар тоҷикистон. // Мероси фарҳангӣ. 2025, № 4 (72). 28-35.
6. Бутузов, А.Г. Туризм в России: теоретические и практические аспекты изучения / Сборник трудов V Международной научно-практической конференции «Туризм и рекреация», Москва: МГУ. Геогр. факультет, 2010. – 420 с.
7. Бутузов, А.Г. Этнокультурный туризм. – Москва: Кнорус, 2017. – 248 с.
8. Квартальнов, В. А., Зорин И. В., Туристский терминологический словарь / Справочно-методическое пособие. – М.: Советский спорт, 1999. – 662 с.
9. Квартальнов, В. А., Зорин И. В., Экономика туризма / М.: Финансы и статистика, 2001. – 322 с.
10. Комилзода, Ш. Нақши пешвои миллат дар рушди фарҳанги миллӣ / Ш. Комилзода, Қ. Исоев // Паёмномаи фарҳанг. – 2014. – № 26. – С. 70-73.
11. Каримов, Б.Ҳ. Ҷанбаҳои иқтисодии идоракунӣ ва рушди соҳаи сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон / Б.Ҳ. Каримов, М.А. Раҳимов // Паёми Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон. – 2022. – № 3(42). – С. 180-188.
12. Каримов, Б.Ҳ. Асосҳои идоракунии стратегии рушди сайёҳӣ / Б.Ҳ. Каримов, Ҳ.С. Аҳтамов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2023. – № 11. – С. 144-151.

13. Каримов, Б. Ҳ. Сармоягузорӣ ҳамчун омили пешбарандаи рушди сайёҳӣ ва инфрасохтори он / Б.Ҳ. Каримов, З. Аҳмади // Паёми Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон. – 2023. – № 4- 1(49). – С. 236-243
14. Қодиров Ф.С. Мероси таърихӣ-фарҳангӣ ва масъалаҳои рушди туризми фарҳангӣ // Паёмномаи фарҳанг. – 2011. – №2 (16). – С. 60-65.
15. Қодиров Ф.С. Мушкилоти таҳқиқи шаклҳои афзалиятноки истифодаи объектҳои фарҳангӣ-таърихӣ ва табии Тоҷикистон бо мақсадҳои сайёҳӣ ва рекреатсия // Паёмномаи фарҳанг. – 2021. – №3 (55). – С. 63-72.
16. Мирзоалиев, А.А. Нақши сайёҳӣ дар рушди иқтисодиёти кишвар / А.А. Мирзоалиев, А.М. Сафаров // Паёми Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон. – 2020. – № 3(32). – С. 138-144.
17. Холматиён, Р. Сайёҳии таърихӣ-фарҳангӣ. Чаро чораҳои андешидашуда камранганд? / Р. Холматиён // Ҷумҳурият. – 2024. – 13 сентябр. – № 177.
18. Хоҷаев, Қ. Одоби муошират ва меҳмондорӣ дар соҳаи сайёҳӣ // Паёмномаи фарҳанг. – 2023. – №3 (63). – С. 26-33.
19. Хотамов Фурқат. Нақши шахсони алоҳида дар барқарорсозӣ ва ҳифзи ёдгориҳои табиӣ ва мавзеъҳои муқаддас. // Мероси фарҳангӣ. 2025, № 4 (72). С. 16-26.
20. Шаропов, Ф.Р. Развитие рынка туристских услуг в Республике Таджикистан / Ф.Р. Шаропов, Дж. Н. Машокиров // Вестник Таджикского государственного университета коммерции. – Душанбе, 2021. – № 3(37). – С. 52-60.
21. Шаҳноз, Қ. Тоҷикистон. Сайёҳии фарҳангӣ ва давраи нави рушд / Қ. Шаҳноз // Ҷумҳурият. – 2025. – 15 декабр. – № 237.
22. Шаҳноз, Қ. Тоҷикистон. Барои ҷалби зиёди сайёҳон чӣ бояд кард? / Қ. Шаҳноз // Ҷумҳурият. – 2025. – 25 апрел. – № 76–77.
23. Шаҳноз, Қ. Сайёҳӣ. Стратегияи рушди соҳа чӣ гуна татбиқ мешавад? / Қ. Шаҳноз // Ҷумҳурият. – 2024. – 10 январ. – № 8.
24. Bob Mc Kercher, Hillary Du Cros. Cultural tourism: the partnership between tourism and cultural heritage management. Routledge, New York, 2015, 262 p.
25. Michel Picard and Robert E. Wood. Tourism, Ethnicity, and the State in Asian and Pacific Societies. University of Hawai'i Press Honolulu. 1997. 271 c.
26. Robert Woodrow Mcintosh, Charles R. Goeldner. Tourism: principles, practices, philosophies. John Wiley & Sons, New Jersey. 1986. 564 p.
27. Smith, Valene L. Hosts and Guests: The Anthropology of Tourism. 2nd ed. Philadelphia: University of Pennsylvania Press,1989.
28. Tighe A. Research on cultural tourism in the United States. Travel and Tourism Research Association Proceedings, 1991, p. 387-391.
29. Silberberg T. Cultural tourism and business opportunities for museums and heritage sites. Tourism Management. Volume 16, issue 5, 1995, c. 361-365.

ABDURASULOVA MEKHRINISO
Tsukuba University

HOW CAN TOURISM POLICIES BE IMPROVED TO ENCOURAGE SUSTAINABLE TOURISM PRACTICES AND ADDRESS ISSUES SUCH AS THE GARBAGE PROBLEM IN ISHIGAKI CITY?

Abstract. As an ancient nation, Japan has a rich history of living in harmony with nature and can be proud of its commitment to cleanliness. It is widely acknowledged that modern society produces waste, but Japan is known for its remarkable cleanliness.

In my research, I analyzed the impact of waste-related issues on the environment and sustainable tourism in Ishigaki City, Okinawa Prefecture, a popular tourist destination in Japan. Experience shows that implementing SDG reforms in the tourism sector not only benefits nature but also plays an important role in local economies and supports various businesses. However, the rapid growth of tourism can also be seen to be causing problems, including environmental degradation and waste management.

The balance between preserving Ishigaki's unique natural beauty and cultural identity and achieving economic growth through increased hotel numbers has been reflected in efforts to develop sustainable tourism. Local authorities and stakeholders are increasingly recognizing the importance of implementing policies that encourage responsible tourism practices to address the pressing waste issues arising from the increasing number of visitors.

Keywords: Garbage problems, SDG, Okinawa Island, Ishigaki city, tourism

TABLE OF CONTENTS

1. Introduction
Background of Tourism in Ishigaki City
2. Current Tourism policy in Ishigaki City
Impact on sustainable practices
3. Garbage issues as challenges facing sustainable tourism
3.1. Garbage management issues at the Sun-Shine Hotel
3.2. Nice Clean Project in Ishigaki City
3.3. The role of Ishigaki City Hall
4. Good practices on Sustainable tourism
Case studies from other regions: Kamikatsu Town, Tokushima Prefecture/ Okinawa island
5. Recommendation for policy improvement (for the government)
5.1. Effective waste management strategies
5.2. Enhancing Visitor Education (Mr.Tanaka's experience)
6. Conclusion (Japanese experience for Uzbekistan)
7. References

How can tourism policies be improved to encourage sustainable tourism practices and address issues such as the garbage problem in Ishigaki City?

1. Introduction

Ishigaki Island is the gateway for visiting Taketomi's islands. Ishigaki City is the south-westernmost city on the Ryukyu Arc and in the Japanese archipelago, located approximately 410 km from Naha City, 1,960 km from Tokyo, and 280 km from Taiwan (Taipei), making it a border city that serves as a hub for Asia. The city is the base of the Yaeyama Islands, which consist of one city, two towns, and 12 inhabited islands, and includes Ishigaki Island, the third-largest island in Okinawa Prefecture, its surrounding islands, and the Senkaku Islands.

A vast sea surrounds the city and is rich in diverse natural environments, making it an ideal place for tourism. On the other hand, the city is located in an area often hit by typhoons and, therefore, exposed to natural disasters such as hurricanes, floods, and droughts, making it an integral part of the diverse benefits of nature. The emerald-blue Kabira Bay, in particular, is considered one of the most beautiful spots on Ishigaki Island. Swimming, snorkeling, and diving are prohibited in the bay, but a 30-minute glass-bottom boat tour offers a glimpse of the bay's beautiful underwater world.

The number of tourist arrivals in the country in December was estimated at 80,500 by air and 40,627 by sea, an increase of 146.1% or 38,193 people compared to the previous year. There were 11 international cruises: one with fewer than 1,000 passengers, one with more than 1,000 passengers, two with more than 2,000 passengers, five with more than 4,000 passengers, and two with more than

5,000 passengers. This year, for the first time since the COVID-19 pandemic, cruise ships called at ports throughout the year. The total number of tourists this year is estimated at 1,418,881, the second-highest after 2019, when 1,471,691 visited—many large ships, busy city streets, and tourist spots, but also many vehicles and people.[11]

Cumulative total of tourists to Ishigaki city for 2023 and 2024

For 2024-year			**For 2023-year**			**Change from last year**		
Number of tourists	Air route	Water route	**Number of tourists**	Air route	Water route	**Total**	Air route	Water rout
1,410,881	1,116,428	294,453	**1,180,124**	1,098,092	82,032	**20.25%**	1.8 %	260 %

As we can see in the table above, the growth of tourism after the pandemic has had a significant impact on the local economy, leading to a sharp increase in hotels, restaurants, and resorts that are considered tourism attractions.

Ishigaki Island is one of Japan's most attractive tourist destinations, offering beautiful beaches, lush green mountains, ancient Ryukyu cultural heritage, underwater tours, and water sports. Most importantly, there are flights and ships from major cities in Japan, making it a convenient destination for both domestic and international travellers. Overall, Ishigaki City combines natural beauty, ancient cultural wealth, and national traditions, making it an attractive destination for tourists.

2. Current Tourism Policy in Ishigaki City

Today, many cities and towns in Japan are implementing policies aimed at sustainable development. These practices are particularly relevant for tourist destinations and facilities. It is precisely from these facilities (hotels, restaurants, beaches) that the bulk of waste is generated. In Ishigaki, sustainable practices are also becoming increasingly important as tourism grows, affecting the environment, the local economy, and the well-being of society.

For example, initiatives to protect coral reefs include regulations on fishing and tourism activities. At the same time, the city is implementing recycling programs and waste reduction initiatives for residents and tourists. To this end, partnerships with local businesses and organizations focus on sustainable practices, support conservation efforts, and provide authentic experiences for tourists.

Programs aimed at educating visitors to Ishigaki about sustainable practices instill a sense of responsibility towards the environment. Promoting local farmers' products in hotels and establishing mini markets for local vegetables and fruits, as part of the SDG practices, also serve to increase the city's economic potential.

In conclusion, Ishigaki City is actively pursuing sustainable practices that protect its natural resources and environment, support the local economy, and attract tourists, ensuring that tourism development is both responsible and beneficial for future generations.

3. Garbage issues as challenges facing sustainable tourism

3.1. Garbage management issues at the Sun-Shine Hotel

Through mutual respect and communication between guests and staff, the hotel aims to pass on the rich nature of Yaeyama to future generations. Various practices have been implemented so that guests can enjoy the sounds of nature (birds chirping) and the beauty of countless stars.

Pursuing a sustainable tourism industry is essential to preserving the environment by preserving local products such as vegetables and fruits. In this regard, restaurants and hotels that use mainly local ingredients, including local farmers, can support the regional economy and dramatically increase tourism flows by promoting authenticity. That is, tourists will also spend money to taste dishes made with products or fruits grown only in this area. As a result, local businesses can offer

[11] 令和6年石垣市入域観光推計表. (Ishigaki City Tourism Estimates for 2024) URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.city.ishigaki.okinawa.jp/material/files/group/11/nyuikisuikei2412_2.pdf

local culinary experiences while minimizing the carbon footprint associated with transporting goods over long distances. This experiment was launched at the Sunshine Hotel.

The hotel also makes efforts to improve the local area through water and electricity conservation, greening projects, and beach clean-ups. Be, in turn, demonstrates its commitment to preserving the natural beauty that attracts visitors.

Efforts to reduce plastic waste are equally important. The hotel has implemented a "my bottle" policy, eliminating plastic bottles from rooms. However, non-recyclable toothbrushes and toothpaste are not provided in the rooms. Guests can request them from the hotel if they do not bring their own.

Another SDG goal is to minimize the amount of waste that enters and is released into the ocean. To preserve the rich nature of Yaeyama, the hotel's policies, such as cleaning rooms, not washing towels every day, cleaning the hotel's shores of garbage, and reducing waste, can serve as examples for other hotels. Guests who participate in these projects receive 500- and 100-yen vouchers, which also foster environmental education. In conclusion, the Sunshine Hotel experience can be used to learn effective policy practices for reducing waste in a joint effort to promote public participation, environmental protection, and sustainable tourism. As similar initiatives become popular in other cities in Japan, they could serve as a positive example for industries other than tourism, paving the way for a more sustainable future.

3.2. "Nice Clean Project" in Ishigaki City

"*Toward a recycling-oriented society that brings happiness to the people, bringing beautiful natural resources into the future*"

Ishigaki, famous for its stunning landscapes, is facing a serious environmental problem. In particular, the accumulation of waste from neighboring countries, primarily plastic bottles, glass, and aluminum cans, which flow onto the shores, is seriously affecting the city's tourism potential. This situation not only spoils the island's natural beauty but also poses a serious threat to local ecosystems. Every day, huge amounts of waste from China (90%), Korea, Taiwan, and Malaysia flow onto the shores of Ishigaki, and in uncontrolled areas, it accumulates at an alarming rate, causing significant environmental damage and spoiling the island's attractiveness as a tourist destination. In response to this urgent problem,

Mr. Hidenori Tanaka developed the "Beautiful Clean Project" initiative, aimed at cleaning beaches and promoting sustainable waste management practices.[12]

Launched on July 1, 2020, to coincide with Japan's plastic bag ban, the Beautiful Clean Project is Mr.Tanaka's initiative to tackle the garbage crisis by encouraging both locals and tourists to participate in beach cleanups by providing convenient resources, such as specially designed "Beautiful Clean Project" boxes at city stations and beaches. These boxes contain brochures, bags, and gloves, making it easy for anyone to join in the cleanup effort.

The core of the "Nice Clean Project" is recycling the collected waste. Mr. Tanaka has set up a small waste-recycling business that turns plastic bottles into functional products, such as benches, bags, hats, and T-shirts. This innovative approach not only reduces waste but also creates new economic opportunities by demonstrating how environmental protection and financial well-being can be combined.

Mr. Tanaka's efforts are reaching beyond the island, encouraging the global community to adopt similar initiatives in their regions. The "Nice Clean Project" demonstrates how community-led efforts can effectively address environmental issues. By engaging residents and tourists in clean-up activities, promoting recycling, and fostering a culture of sustainability, Ishigaki is becoming more beautiful and attracting more tourists.

3.3. The role of Ishigaki City Hall

Ishigaki City is the main executive body responsible for developing and implementing waste management policies in accordance with national legislation, and its practical operation is essential. City officials and responsible persons promote policies aimed at reducing waste generation, protecting the island's natural

[12] Interview with Mr.Hidenori Tanaka. Founder of "The Nice Clean Project" in Ishigaki city.

environment, and ensuring proper waste disposal to promote recycling. Illegal waste dumping in Ishigaki is a serious concern, as it threatens both the ecosystem and the quality of life of residents. Therefore, Japanese law stipulates strict measures for such violations. The city emphasizes the seriousness of the problem, noting that under the Waste Management and Public Cleansing Act, penalties for illegal dumping can include up to five years in prison and fines of up to 10 million yen for individuals and 300 million yen for corporations.[13] This strict enforcement underscores the city's commitment to maintaining a clean and healthy environment.

To ensure effective waste management, Ishigaki City Hall oversees regular garbage collection services. The City Hall is also offering a subsidy program to help with the purchase of food waste processing containers and machines. They provide advice to residents on how to properly dispose of bulky items and hazardous waste, facilitating responsible waste management practices. However, it is worth noting that Sunshine Hotel, a city hotel, stated during an interview that the city hall offers minimal assistance for waste disposal and generally does not support initiatives aimed at achieving the SDGs, such as providing tax breaks or implementing measures such as turning off lights at night to protect the island's wildlife. Through these comprehensive efforts, Ishigaki City Hall can demonstrate its commitment to promoting a clean environment for both residents and visitors and to increasing tourism potential.

4. Good practices on Sustainable tourism

Case studies from other regions: Kamikatsu Town, Tokushima Prefecture

Although Ishigaki is considered an island because of its location, surrounded by water, I used Kamikatsu, a city known for its waste-recycling efforts, as a case study.

Located in Tokushima Prefecture, Japan, Kamikatsu is known for its "zero waste" initiative. The city has spent two decades working toward its goal of zero waste. Today, it is one of Japan's leading municipalities in terms of recycling rates, drawing global attention for its efforts.

First, it is a society that focuses on not generating waste rather than recycling it. Since the declaration, there has been no garbage collection and raw waste has been used as compost.

Secondly, the city has established a comprehensive waste-separation system that requires residents to sort their waste into 45 categories. In 2003, Kamikatsu-cho aimed to eliminate incineration and landfill waste disposal, becoming the first town in Japan to issue a Zero Waste Declaration. After 20 years, the recycling rate has exceeded 80%. This careful sorting allows for a high rate of material reuse and recycling. In addition, Kamikatsu has built a recycling plant that converts various types of waste into new products. [14]

Thirdly, A hotel like the "Why Hotel" could also be built in Ishigaki. The main advantage of the hotel, is that it allows you to live a zero-waste life. Although the hotel uses old materials, it looks modern and clean. There are no TVs in the rooms, and there is no supermarket or grocery store in the village. But there is plenty of natural beauty. The idea of giving up everything and caring for the environment has proven very popular, and in its first three years, the hotel has welcomed more guests than the residents of Kamikatsu.[15] Guests are required to sort and take out their rubbish.

Fourthly, A local government representative visited Kamikatsu neighborhoods to promote the "zero waste" initiative. Organic waste, making up 40% of household waste, was a significant issue. To address this, the government encouraged households to install composting machines that turn organic waste into fertilizer. With a subsidy offering an 80% discount on electric composters priced at 50,000 yen, four out of five households adopted them.

Fifth, local restaurants are actively promoting waste reduction by eliminating non-recyclable, messy food packaging and disposable hot towels.

Research shows that the two-decade-old zero-waste movement has generated side benefits, including tourism, migration, and business. What started as a lofty goal has become a means to create a sustainable city.

[13] 不法投棄.(Illegal dumping). Official website of Ishigaki City Hall. URL: https://www.city.ishigaki.okinawa.jp/kurashi_gyosei/kurashi/gomi/6339.html

[14] Kamikatsu-cho Zero Waste Center. URL: https://zwtk.jp/en/zwcenter/

[15] Kamikatsu: Leading the World in Waste Reduction. Fujiwara Tomoyuki. Nippon.com. URL: https://www.nippon.com/en/guide-to-japan/gu900257/

5. Recommendation for policy improvement (for the government)

5.1. Effective waste management strategies

My research suggests that effective waste management strategies for an island like Ishigaki could include:

First, implementing a comprehensive waste separation system that encourages composting and recycling, similar to Kamikatsu's "0 garbage city";

Second, public education campaigns by the city hall to educate residents about waste reduction practices and the importance of waste reduction.

Third, involving residents in waste management decision-making processes to foster a sense of responsibility.

Fifth, providing financial incentives or tax breaks to households, hotels, restaurants, and businesses that adopt significant waste reduction practices;

5.2. Enhancing Visitor Education (Mr.Tanaka's experience)

In Ishigaki, increasing visitor education could significantly improve environmental awareness and promote sustainable tourism. Visitors or students to the city could be offered tours, such as Mr. Tanaka's "Good Clean Project," which would provide information about the island's natural resources, sustainable development initiatives, and waste issues. Posters could be placed at stations and major tourist attractions highlighting local efforts in environmental and waste management. It could also be effective to encourage hotels, restaurants, and tour operators, which are considered tourist attractions, to include educational materials about the SDGs in their services.

6. Conclusion (Japanese experience for Uzbekistan)

It is important to note that Ishigaki is the southernmost island of Japan, which is different from the other islands of Okinawa Prefecture and relies mainly on imported goods. These products often come with large packaging, including many boxes and papers. As a result, Ishigaki generates the most waste among the Okinawan islands. Having analyzed the many existing waste and recycling problems, I concluded that there is still much for Uzbekistan to learn from Ishigaki.

I learned very interesting experiences for myself. For example, coral bones, which are considered ocean waste, are washed ashore by the sea, and they reduce the tourist appeal of the beaches. Local residents use them as "bricks" to build walls. A similar experience can be applied in Uzbekistan. That is, waste stones in mountainous areas can also be used as material for building walls.

At the same time, Mr. Tanaka's "Nice Clean" project caught my attention. Since Uzbekistan is a landlocked country, the issue of waste flowing into rivers and canals is a real problem. Given that 60% of Uzbekistan's population is young, I believe that the above NGO activities, if organized in schools and universities, could yield outstanding results.

One of the pillars of tourism is the hotel business. There are many know-hows that we can learn from the system of achieving the SDG goals established at the Sunshine Hotel. For example, the initiative to prepare food using local farmers' products and organize fairs on the hotel premises, thereby attracting tourists; To reduce plastic bottles, limit the water service in the rooms and benefit nature by establishing a "my bottle" system; Provide non-recyclable toothbrushes and toothpaste only when necessary (not in the rooms); Also initiatives such as giving 500 and 100 yen coupons as rewards to guests who participate in initiatives to clean rooms and tidy up hotel beaches can be applied as "best practices" for Uzbekistan.

In conclusion, Japan's experience in promoting sustainable tourism and cultural exchanges can serve as a model for the development of Uzbekistan's tourism sector. The above experiences aimed at addressing waste issues in the tourism sector will not only contribute to Uzbekistan's economic growth but also preserve its rich cultural heritage and help foster deeper understanding between visitors and locals.

References

1. Héctor C.B. (October 2003). Garbage, work and society. Resources, Conservation and Recycling. https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0921344903000272

2. Ivy C.M. and others. (2019). Developing the Garbage Problem in Iligan City STEM Education Lesson Through Team Teaching. Journal of Physics: Conference Series. https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1742-6596/1340/1/012046/meta

3. Vivian E.T (2009). Garbage Out. University of Virginia Press.
https://books.google.co.uz/books?hl=ru&lr=&id=AHMyLk
4. 桜 井 国 倭 (Ms.Sakurai Kuniwa). (2013). 渡嘉敷村のごみ処理について考える (Thinking about waste disposal in Tokashiki Village).
5. Official website of Ishigaki City.
https://www.city.ishigaki.okinawa.jp/material/files/group/9/kihonkousou.pdf
6. Official website of Taketomi island. https://taketomijima.jp/
7. Website of NGO "Nice Clean Project". https://jomonkikaku.com/
8. Interview with Mrs. Yoko Akagi, Vice President and General Manager Ishigakijima Beach Hotel Sunshine. February 6, 2025 (Thursday)
9. Interview with Mr.Hidenori Tanaka. Founder of "The Nice Clean Project" in Ishigaki city
10. Interview with Mrs. Yoko Akagi, Vice President and General Manager Ishigakijima Beach Hotel Sunshine. February 6, 2025 (Thursday)
11. 上 江 洲 薫. (2011). 離島観光地における一般廃棄物の対策 —一石垣市・竹富町のごみ処理とし尿処理 を事例 として (Measures for general waste management in remote island tourist destinations: Case studies on waste and sewage treatment in Ishigaki City and Taketomi Town.) Economic Environment Research Report.

УДК 338.48-6:502.131.1(575.3)

НАҚШИ САЙЁҲИИ ЭКОЛОГӢ ДАР РУШДИ УСТУВОРИ МИНТАҚАҲОИ КӮҲИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

КАРИМЗОДА ШИРИНҶОН АБДУЛҲАМИД
асситенти кафедраи сайёҳӣ ва бизнеси меҳмонхонавӣ
Донишгоҳи байналмилалии сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон
Нишонӣ: 734055, ш. Душанбе, Ҷумҳурии Тоҷикистон, хиёбони Борбад, 48/5.
E-mail karimovshirinjon01041996@gmail.com Тел: (+992)907994498.

Аннотатсия. Дар мақолаи мазкур афзалиятҳои рушди сайёҳӣ экологӣ дар минтақаҳои куҳистони Тоҷикистон бараси шудааст. Дар шароити имруза сайёҳӣ экологӣ як узви асосии соҳаӣ сайёҳӣ башумор рафта, барои рушди сайёҳӣ нақшӣ муҳим мебозад. Дар мақола мафҳумҳои экосайёҳӣ ва тасири ин намуди сайёҳӣ ба муҳити атроф таҳлил гардидааст. Сайёҳӣ экологи тибқи таҳлили муалиф барои рушди соҳаӣ сайёҳӣ дар Тоҷикистон пояи асоси гузошта ва рушди иқтисодиётӣ мамлакат нақши муҳим мебозад. Дар мақола таҳлилҳо ва иқтидори захираҳои кишвар пешбини шуда аст ки барои рушди соҳаӣ сайёҳӣ саҳми худро гузоштааст.

Калидвожаҳо: Индустрияи сайёҳӣ, сайёҳӣ экологӣ, меҳвоннавозӣ, кӯҳҳо, сайёҳат, Тоҷикистон,табиат, соҳаӣ сайёҳӣ.

РОЛЬ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ТУРИЗМА В УСТОЙЧИВОМ РАЗВИТИИ ГОРНЫХ РЕГИОНОВ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

КАРИМЗОДА ШИРИНҶОН АБДУЛҲАМИД
Ассистент кафедры туризма и гостиничного бизнеса
Международный университет туризма и предпринимательства Таджикистана
Адрес: 734055, г. Душанбе, Республика Таджикистан, проспект Борбад,48/5.
E-mail karimovshirinjon01041996@gmail.com Тел: (+992)907994498

Аннотатсия. В данной статье рассматриваются приоритеты развития экологического туризма в горных районах Таджикистана. В современных условиях экологический туризм считается ключевым компонентом туристического сектора и играет важную роль в развитии туризма. В статье анализируются концепции экотуризма и влияние этого вида туризма на окружающую среду. По мнению автора, экологический туризм является основой развития туристического сектора в Таджикистане и играет важную роль в экономическом развитии страны. В статье анализируется ресурсный потенциал страны и предлагается вклад в развитие туристического сектора.

Ключевые слова: Туристическая индустрия, экологический туризм, музыка, горы, туризм, Таджикистан, природа, туристический сектор.

THE ROLE OF ECOLOGICAL TOURISM IN THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF MOUNTAIN REGIONS OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

KARIMZODA SHIRINJON ABDULHAMID
Assistant of the Department of Tourism and Hospitality Business Tajik International University of Tourism and Entrepreneurship
Address: 734055, Dushanbe, Republic of Tajikistan, Borbad Avenue, 48/5.
E-mail karimovshirinjon01041996@gmail.com Phone: (+992)907994498

Abstract. This article examines the priorities for developing ecotourism in the mountainous regions of Tajikistan. In today's environment, ecotourism is considered a key component of the tourism sector and plays a significant role in its development. The article analyzes ecotourism concepts and the impact of this type of tourism on the environment. According to the author, ecotourism is the foundation for the development of the tourism sector in Tajikistan and plays a significant role in the country's economic development. The article analyzes the country's resource potential and proposes contributions to the development of the tourism sector.

Keywords: Tourism industry, ecological tourism, music, mountains, tourism, Tajikistan, nature, tourism sector.

Имрӯз сайёҳӣ экологӣ дар индустрияи ҷаҳонии сайёҳӣ ва меҳмоннавозӣ мавқеъи муҳимро ишғол менамояд. Дар асоси пешгӯиҳои экспертҳои Созмони умумиҷаҳонии сайёҳӣ (СУС), дар асри XXI низ болоравии ин нишондиҳандаҳо дар назар дошта шудааст. Дар асоси пешгӯиҳои ин созмон сайёҳии экологӣ ба қатори панҷ равияҳои асосии стратегии рушд то соли 2020 дохил мешавад. Даромад аз ин соҳа барои пешравии иқтисодиёти бисёр давлатҳо, хусусан давлатҳои рӯ ба тараққӣ саҳми калон мегузорад. Ин бошад барои ба танзим даровардани болоравии иҷтимоӣ-иқтисодии ноҳияҳои боқимонда, пеш аз ҳама ноҳияҳои кӯҳӣ асос мешавад. Бесабаб соли 2002 аз тарафи Созмони Миллали Муттаҳид “Соли сайёҳии экологӣ ва соли кӯҳҳо” эълон карда нашуда буд. [4, с. 45]

Сайёҳии экологӣ ё экосайёҳиро бори нахуст олими Мексикоӣ Этороли Себальосон-Ласкурайном дар нимаи аввали солҳои 80 асри XX ба миён оварда.[16] Экосайёҳӣ бо маънои томаш – саёҳат ба табиат ба мақсади омӯзиш ва ҳаловат бурдан аз табиат буда, дар таркиби он омӯзиши ҷойҳои таърихӣ бо иштироки мардуми маҳаллӣ ба ҳисоб меравад. Экосайёҳӣ ягона самти афзалиятноки сайёҳӣ мебошад, ки кӯшиш ба харҷ медиҳад муҷассамаҳои табии олами наботот ва ҳайвонотро омӯзад. Сайёҳии экологӣ имконият медиҳад, ки сайёҳон таърих, маданият, этнография, анъанаҳои миллии мавзею

мамлакатҳо шинос шаванд. Саёҳати экологӣ як принсипи умумӣ дорад ва маънои он «Саёҳат бояд ба табиат зарар наоварад». [5]

Дар шароити табиати зебои Тоҷикистон сайёҳии экологиро дар минтақаҳои кӯҳии Тоҷикистон ривоҷ додан, иқтисоди давлат ва ноҳияи кӯҳии ҷумҳуриро баланд мебардорад. Даромадҳои пулӣ аз сайёҳии экологӣ метавонад мақсади асосии ин соҳа, яъне ҳифзи табиатро иҷро намояд.

Дар табиати зебои кишвари мо кушодани меҳмонхонаҳо, кемпингҳо ва ошхонаҳои аз ҷиҳати экологӣ тоза дар минтақаҳои кӯҳӣ имкониятҳо мавҷуд ҳастанд. Дар ҷаҳон сохтани чунин меҳмонхонаҳо хеле маъмур аст, ва бисёр сайёҳон аз чунин меҳмонхонаҳо истифода мебаранд. Чунки онҳо дар шаҳрҳои худ аз истифодаи хунуккунакҳои сунъӣ, ғизоҳои таркибаш моддаҳои кимиёвӣ дошта ва ғ. монда шудаанд ва мехоҳанд истироҳати худро дар табиати тоза, бо истифодаи манбаҳои табиӣ гузаронанд. Меҳмонхонаҳои аз ҷиҳати экологӣ тозаро бо назардошти вайрон накардани табиат, истифодаи барқ ва гармӣ аз истифодаи истеҳсоли нерӯ аз нурҳои офтобӣ, бод ва об, истифодаи маҳсулоти сохтмонии гармимуҳофиз ва гармӣ кам харҷкунанда ба роҳ мондан мумкин аст. Барои ин соҳибкорони маҳаллӣ метавонанд саҳм гузоранд. Ба соҳибкорон барои бунёди меҳмонхонаҳои миллӣ, марказҳои иттилоотӣ, чойхонаҳои миллӣ, мағозаҳои фурӯши маҳсулоти дастидухт ва сувенирҳо дар минтақаҳои кӯҳӣ имтиёзҳо пешниҳод, ва аз тарафи бонкҳои ҷумҳурӣ барномаи додани қарзҳои дарозмуддат ва имтиёздорро ба роҳ мондан бамаврид аст. Дар сурати иҷрои ин пешниҳодҳо ҳам соҳибкорон соҳиби даромад мешаванд, ҳам ба буҷети ноҳияҳо даромади иловагӣ ворид мешаванд, ки боиси равнақи иқтисодии ин ноҳияҳо шуда метавонад.

Қаиқронӣ дар ҷаҳони индустрияи сайёҳӣ васеъ ба роҳ монда шудааст, ва яке аз самтҳои даромади кишварҳои сайёҳиро дар бар мегирад. Дар шароити табиати Тоҷикистон, ки дорои кӯлҳо ва обанборҳои зебо мебошад ба мисоли кӯли Каракӯл, Искандаркӯл, Булункӯл, обанбори Норак ва Қайроқум ва ғ. ба роҳ мондаи чунин намуди хизматрасонӣ даромади иловагӣ ба сокинон ва ноҳияҳо мебошад. Дар ҷаҳон миллионҳо сайёҳони мухлиси қаиқронӣ ҳастанд ва барпо намудани чунин намуди хизматрасонӣ омили ҷалби чунин сайёҳон ба кишвари мо шуда метавонад.

Дар минтақаҳои кӯҳии ҷумҳурӣ дар айни замон аҳолӣ асосан ба чорводорӣ, боғпарварӣ ва кишоварзӣ машғуланд ва маҳсулотҳои ин соҳаҳо, аз он ҷумла гӯшт, себу ангуру нок, маҳсулоти ширӣ ва кишоварзӣ даромади асосии ҳар оила мебошад. Маҳсулоти дар минтақаҳои кӯҳии ҷумҳури аз ҷиҳати экологӣ тоза мебошанд ва роҳи фурӯши онро ба таври замонавӣ ба роҳ мондан фоидаи калон ба аҳолии ҷумҳурӣ мебиёрад. Дар минтақаҳои кӯҳӣ ва роҳҳои магистралии кишвар кушодани мағозаҳои махсуси фуруши маҳсулоти аз ҷихати экологӣ тоза, маҳсулоти органикӣ, бе моддаҳои кимиёвӣ иловашуда ба маврид аст. Дар Амрико, Европа ва бисёр мамлакатҳои дигар маҳсулоти мағозаҳои аз ҷихати экологӣ тоза нисбат ба дигар маҳсулоти мағозаҳо нисбатан қиматтар аст, ва бисёр сокинони ин кишварҳо имконияти харидани маҳсулотҳои тозаро надоранд.

Асосан дар хатсайрҳори кӯҳӣ ба сайёҳон сокинони маҳаллӣ бе ивази гирифтани ҳаққи хизмат маҳсулоти худро ба мисоли ҷургот, қаймок, қурут, чака ва маҳсулоти ширӣ, ки аз ҷиҳати экологӣ тоза мебошад, пешниҳод мекунанд, ки ин меҳмоннавозии хоси тоҷиконро нишон медиҳад. Аммо бо кушодани мағозаҳои мухсуси маҳсулоти экологӣ тоза сокинони минтақа метавонанд ин маҳсулоти худро ба фурӯш монанд ва даромади иловагӣ ба даст оранд. Фақат ҷиҳати пешниҳоди маҳсулотро ба хориҷиён ба таври замонавӣ ба роҳ мондан даркор аст. Масалан, дар шиша ва куттиҳои тоза бо тарзи упаковка, на он ки дар зарфҳои чиркин, бо чунин тарз маҳсулотро ба дигар давлатҳо низ содир кардан мумкин аст. Сайёҳон ва сокинони ҷумҳурӣ метавонанд маҳсулоти ин

мағозаҳоро харанд ва истеъмол кунанд. Ин ҳам як намуди даромади иловагӣ ба сокинони ин маҳалҳо ва андози иловагӣ ба буҷетӣ ноҳияҳо шуда метавонад.

Рушди инфрастуруктураи кӯҳҳои Тоҷикистон ин омили асосии ҳифзи муҳити зисти ин минтақа низ шуда метавонад. Вақте, ки сатҳи зиндагии сокинони ин минтақа аз ҳисоби даромади сайёҳӣ, мевапарварӣ, чорводорӣ, кишоварзӣ ва моҳипарварӣ баланд шуд, вайрон кардани табиат, буридани дарахтҳо, ки барои гарм кардани хонаҳо васеъ истифода бурда мешавад низ аз байн меравад. Сокинони минтақаи кӯҳҳои ҷумҳурӣ худ дарк мекунанд, ки ин табиати зеборо, ки худованд ато кардаст, ҳамчун манбаи даромад истифода кардан мумкин аст ва барои равнақу тараққиети он ва ҳифзи табиати зебоаш саҳм мегузоранд.

Тоҷикистон сарзамини қуҳсор аст, 93% масоҳаташ кӯҳ мебошад.

Рушди кӯҳсори Тоҷикистон ин рушди иқтисодии кишвар ва аҳолии дар минтақаҳои кӯҳии кишвар зиндагонӣ дошта мебошад. Кӯҳҳо ва табиати зебои Тоҷикистон имкониятҳои зиёд барои тараққиёти соҳаҳои сайёҳӣ, чорводорӣ, кишоварзӣ, мевапарварӣ, моҳипарварӣ, инкишофи коркарди гиёҳҳои шифобахш мебошад. Пешниҳодҳо оиди рушди минтақаҳои кӯҳсори ҷумҳурӣ ин чораҳои зарурӣ оиди пешгирии нестшавии табиати зебои кишвар мебошад. Пеш аз ҳама роҳҳои баланд бардоштани маданияти экологии ҷомеа, роҳҳои истифодаи технологияи истифодаи истеҳсоли нерӯ аз манбаъҳои зарарнарасони табиат, тараққиёти сайёҳӣ экологӣ дар минтақаҳои кӯҳӣ мебошад.

АДАБИЁТ

1. Гулаҳмадов Ҳ.Ш., Боев Р.Д. Дастури методӣ оид ба масъалаҳои маърифати экологӣ ва омӯзиши экологӣ дар доираи Конвенсияи СММ оид ба гуногунии биологӣ. - Душанбе, ДТТ, 2010, 26 саҳ.
2. Ниёзов Р.М. Пешомадҳо ва имкониятҳои сайёҳӣи экологӣ. - Маҷмӯи маводҳои конфронси байналмилалии илмӣ-амалӣ «Сиёсати инноватсионӣ дар бахши беҳдошти захираҳои туристӣ-рекреатсионнӣ ва масоили рушди сайёҳӣ». -Донишкадаи соҳибкорӣ ва хизмат. -Душанбе. -2013.-с.112-114
3. Хоҷаева А. Сухане роҷеъ ба Искандаркул. – Маҷмӯи мақолаҳои илмӣ-назарявии олимон, муҳаққиқони ҷавон ва коршиносони соҳаи сиёсати давлатии ҷавонон бахшида ба Рӯзи Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон.-Кумитаи Ҷавонон, Варзиш ва Сайёҳии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Шӯрои олимон ва муҳаққиқони ҷавонони Тоҷикистон.-Душанбе.-2013.-с.108-114
4. Ҳамроев Ф.Б., Шарифов А. Рушди деҳоти Тоҷикистон бо истифодаи имкониятҳои сайёҳӣ. Дастури таълимӣ. Душанбе, 2021. – С. 66
5. Ашуралиев М.И. Ташкили сайёҳӣ барномавӣ (Дастури таълимию методӣ барои донишҷӯёни донишкадаю донишгоҳҳои олӣ).- Душанбе: ҶДММ<<Ашуриён>>.-2018-с.229
6. Мамадризохонов А.А. Сайёҳӣ экологӣ дар минтақаҳои кӯҳстони Тоҷикистон.- Душанбе 2013.- с 494

УКД: 369.4

СТИМУЛИРОВАНИЕ СОЦИАЛЬНОГО ТУРИЗМА: ДОСТУПНОСТЬ И ИНКЛЮЗИВНОСТЬ ДЛЯ ВСЕХ

ЁДГОРШОЕВА ЛОЛА НАЗРИШОЕВНА
ассистент кафедры истории и философии Международного университета туризма и предпринимательства Таджикистана
Email: lolanazrisho@bk.ru**. Телефон: 93 450 56 30. (Таджикистан)**

Аннотация: Стимулирование социального туризма представляет собой важное направление в развитии туристической отрасли, ориентированное на обеспечение доступности туристических услуг для всех категорий граждан, включая пожилых людей, людей с ограниченными возможностями, а также представителей социально уязвимых групп. Этот подход способствует не только улучшению качества жизни, но и развитию инклюзивной социальной среды, повышая уровень социальной интеграции и равенства. Важной задачей является создание доступной инфраструктуры и удобного транспорта, что позволяет преодолевать барьеры для тех, кто сталкивается с физическими или социальными ограничениями. В рамках этого направления активно развиваются специальные туры, программы для инвалидов, а также включение в туристическую индустрию новых технологий и услуг, способствующих улучшению обслуживания и комфорта для всех туристов. Социальный туризм способствует не только расширению возможностей для отдыха и познания, но и улучшению общего уровня социальной солидарности и осознания ценности инклюзивности в обществе.

Ключевые слова: социальный туризм, доступность, инклюзивность, уязвимые группы, инфраструктура, социальная интеграция.

PROMOTION OF SOCIAL TOURISM: ACCESSIBILITY AND INCLUSIVITY FOR ALL

LOLA YODGORSHOEVA NAZRISHOEVNA
Assistant Professor, Department of History and Philosophy, International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan.
Mail. ru: lolanazrisho@bk.ru. Phone:(+992) 934505630. (Tajikistan)

Abstract: The promotion of social tourism is an important direction in the development of the tourism industry, aimed at ensuring accessibility to tourism services for all categories of citizens, including the elderly, people with disabilities, and socially vulnerable groups. This approach contributes not only to improving the quality of life but also to the development of an inclusive social environment, enhancing social integration and equality. A key task is the creation of accessible infrastructure and convenient transportation, which allows overcoming barriers for those facing physical or social limitations. Within this framework, specialized tours, programs for people with disabilities, and the inclusion of new technologies and services that improve service and comfort for all tourists are actively developing. Social tourism not only expands opportunities for leisure and exploration but also improves the overall level of social solidarity and awareness of the value of inclusivity in society.

Keywords: social tourism, accessibility, inclusivity, vulnerable groups, infrastructure, social integration.

ПЕШРАФТИ САЙЁҲИИ ИҶТИМОӢ: ДАСТРАСӢ ВА ФАРОГИРӢ БАРОИ ҲАМА

ЁДГОРШОЕВА ЛОЛА НАЗРИШОЕВНА
ассистенти кафедраи таърих ва фалсафа, Донишгоҳи байналмилалии сайёҳи ва соҳибкории Тоҷикистон.
Email: lolanazrisho@bk.ru**. Телефон:(+992) 934505630. (Тоҷикистон)**

Аннотатсия: Рушди сайёҳии иҷтимоӣ самти муҳими рушди сайёҳӣ буда, барои таъмини дастрасии хизматрасониҳои сайёҳӣ барои ҳамаи категорияҳои шаҳрвандон, аз ҷумла пиронсолон, маъюбон ва аъзои гурӯҳҳои осебпазири иҷтимоӣ нигаронида шудааст. Ин равиш на танҳо сифати зиндагиро беҳтар мекунад, балки муҳити иҷтимоии фарогирро низ инкишоф

медиҳад ва ҳамгироии иҷтимоӣ ва баробариро афзоиш медиҳад. Ҳадафи муҳим эҷоди инфрасохтори дастрас ва нақлиёти қулай мебошад, ки барои бартараф кардани монеаҳо барои шахсони дорои маҳдудиятҳои ҷисмонӣ ё иҷтимоӣ мусоидат мекунад. Ин равиш фаъолона таҳияи сайёҳатҳо ва барномаҳои махсус барои шахсони дорои маъюбӣ, инчунин ҷорӣ намудани технологияҳо ва хидматҳои навро ба соҳаи сайёҳӣ барои беҳтар кардани хизматрасонӣ ва роҳатии ҳамаи сайёҳон дар бар мегирад. Сайёҳии иҷтимоӣ на танҳо имкониятҳоро барои истироҳат ва омӯзиш васеъ мекунад, балки ҳамбастагии умумии иҷтимоӣ ва огоҳиро аз арзиши фарогирӣ дар ҷомеа низ беҳтар мекунад.

Калидвожаҳо: сайёҳии иҷтимоӣ, дастрасӣ, фарогирӣ, гурӯҳҳои осебпазир, инфрасохтор, ҳамгироии иҷтимоӣ**.**

Актуальность темы. Инклюзивный туризм представляет собой важный элемент развития современного общества, направленный на обеспечение равных возможностей для всех людей, независимо от их физического состояния, социального статуса или других ограничений. В условиях глобализации и стремления к созданию инклюзивных сообществ, данное направление становится всё более актуальным. Включение людей с ограниченными возможностями и социальными барьерами в процесс туристической деятельности способствует их социальной интеграции, расширению возможностей для самореализации, а также улучшению качества жизни.

Современные тенденции в сфере туризма требуют от индустрии новых подходов, учитывающих потребности всех групп населения, включая людей с инвалидностью, пожилых людей, семей с детьми и другие социально уязвимые категории [2, с.247].Инклюзивный туризм служит мостом между различными социальными слоями и открывает возможности для преодоления барьеров в общении и социальной изоляции. Это способствует не только личностному развитию и улучшению психоэмоционального состояния участников, но и поддерживает идеи равенства, толерантности и уважения в обществе.

Целью данного исследования является анализ роли инклюзивного туризма как инструмента социальной интеграции, формирования инклюзивных ценностей и улучшения качества жизни участников, а также разработка рекомендаций для дальнейшего развития этого направления с учетом потребностей различных социальных групп.

Задачи исследования:

1. Изучить концепцию инклюзивного туризма и его социальную значимость в контексте современной туристической индустрии.
2. Оценить влияние инклюзивного туризма на социализацию и психоэмоциональное состояние участников.
3. Проанализировать особенности организации инклюзивных туристских маршрутов, услуг и инфраструктуры.
4. Рассмотреть педагогические технологии и методы, способствующие успешной социальной интеграции через туризм.
5. Разработать рекомендации по улучшению доступности и эффективности инклюзивных туристических услуг для различных групп населения.
6. Исследовать социальные и культурные аспекты инклюзивного туризма, направленные на разрушение стереотипов и повышение социальной активности участников.

Инклюзивный туризм как инструмент социальной интеграции и развития Инклюзивный туризм представляет собой новое и развивающееся направление в туристической индустрии, которое способствует созданию доступных условий для всех групп населения, независимо от их физического состояния, социального статуса или иных ограничений. Социальная значимость инклюзивного туризма с каждым годом возрастает, так как общество стремится создать условия для развития каждого человека, обеспечивая равные возможности для отдыха и участия в социальной жизни. Социализация человека рассматривается как процесс усвоения

правил, знаний и навыков социального общения, освоения культурных и социальных норм, которые позволяют полноценно участвовать в общественном взаимодействии. Важным элементом социализации является коммуникация, которая помогает людям наладить взаимодействие и включиться в различные социальные контексты [1]. Инклюзивный туризм играет ключевую роль в создании условий для эффективной социализации и социальной интеграции всех участников. Роль инклюзивного туризма Инклюзивный туризм имеет важное значение не только с точки зрения расширения доступных сред для всех участников, но и с учетом оздоровительного эффекта, который оказывает взаимодействие с природой, физическая активность на свежем воздухе и психоэмоциональное восстановление [6, с.429].

Следует отметить, что в рассматриваемой ситуации необходимо:

1. Вовлекать людей с инвалидностью в активные формы досуга, предоставляя различные возможности.

2. Стимулировать психолого-поведенческие особенности инвалидов к практикам использования активных форм проведения досуга.

3. Тщательно прорабатывать комплексные мероприятия по повышению уровня жизни лиц с ограниченными возможностями здоровья и увеличивать внедрение программ экскурсионных путешествий.

В настоящее время инклюзивный туризм может стать реальной возможностью для людей с инвалидностью проецировать себя как полноценных участников социума. Специализированные туристические компании созданы во многих странах. Они предоставляют услуги апробированных маршрутов для «особенных» людей. В рамках внешней и внутренней политики государства продолжает активно развивается сфера туризма. Она включает в себя систему целей и задач, способов государственного регулирования и приоритетных направлений, направленных на развитие устойчивого и доступного туризма в Таджикистане [3, с.154].

Важно отметить, что инклюзивный туризм предоставляет уникальные возможности для повышения жизненного потенциала, приобретения нового опыта, освоения знаний и навыков, а также изменения социальной ситуации развития. Особенностью инклюзивного туризма является расширение круга общения и кардинальная смена обстановки, что позволяет участникам улучшить социальную адаптацию и повысить уровень социализации. Путешествия способствуют развитию научно-познавательной активности, укреплению здоровья за счет активизации физической активности, ароматерапии, общения с животными и других терапевтических методов. Более того, взаимодействие в группе с людьми, имеющими схожий социальный статус, способствует развитию устойчивых социальных ролей и взаимодействий, улучшению способности к общению и снижению барьеров, существующих в обществе. Инклюзивная туристско-краеведческая деятельность Инклюзивная туристско-краеведческая деятельность является важным аспектом в процессе социальной адаптации и интеграции. В современном обществе, где социальные барьеры и различия становятся все менее заметными, инклюзивный туризм становится важным инструментом в формировании единой социальной среды. Это направление позволяет создавать новые социальные связи, разрушать стереотипы и повышать социальную активность участников.

Важную роль в организации инклюзивного туризма играет структура туристической деятельности, которая должна учитывать особенности здоровья и потребности разных групп населения. Путеводители, маршруты и виды туристической активности должны быть адаптированы к разным физическим возможностям участников, что позволяет сделать туризм доступным для более широкого круга людей. Психоэмоциональные и социальные аспекты Одним из важнейших аспектов инклюзивного туризма является влияние на психоэмоциональное состояние участников. Взаимодействие с природой, активная физическая нагрузка и новые впечатления оказывают положительное влияние на общее состояние здоровья, снижают уровень стресса и тревожности. Важно, что инклюзивный туризм помогает

создать пространство для полноценного общения, где каждый человек может чувствовать себя равным, независимо от своих социальных или физических особенностей. Социальная адаптация участников инклюзивного туризма происходит через установление новых социальных контактов, расширение кругозора и общение с людьми разных социальных групп. Это помогает каждому участнику преодолеть внутренние барьеры, избавиться от чувства социальной изоляции и повысить свою уверенность в себе.

Инклюзивный туризм как фактор социальной интеграции Инклюзивный туризм также играет важную роль в процессе социальной интеграции и способствует созданию более инклюзивного и разнообразного общества. Участие в инклюзивных туристических мероприятиях разрушает стереотипы и помогает изменить общественное восприятие различных социальных групп. Туризм становится не только способом отдыха, но и мощным инструментом для формирования инклюзивных ценностей в обществе, таких как равенство, уважение и толерантность. Педагогические технологии в инклюзивном туризме Развитие инклюзивного туризма также связано с внедрением новых педагогических технологий и подходов, направленных на улучшение социализации участников. Важно отметить, что в инклюзивном туризме необходимо развивать педагогические методы, которые способствуют формированию у участников навыков эффективного общения, социальных взаимодействий и эмоциональной зрелости. Применение личностно-ориентированных, деятельностных и проектных подходов помогает не только интегрировать людей с ограниченными возможностями в общественные процессы, но и способствует развитию их личностных и социальных качеств. Развитие инклюзивного туризма требует от педагогов и организаторов знания специфики работы с разными группами населения и умения адаптировать туристические маршруты и программы под различные потребности [4, с.143].

Инклюзивный туризм как средство социализации имеет специфические особенности: во-первых, туризм обеспечивает двигательную активность, имеющую большое значение в онтогенезе. Ограничения двигательной активности снижают жизненные возможности, служат причиной угнетения, уныния, стресса, неуверенности. Через организацию двигательной активности туризм осуществляет терапию и профилактику психосоматических заболеваний и поддерживает физическое здоровье. Во-вторых, туризм создает полноценную среду общения, включая разных людей, устанавливая независимые и разнообразные социальные контакты, формируя различные социальные роли. Туризм устраняет чувство неполноценности, интегрируя детей с ограниченными возможностями жизнедеятельности в общество, помогает сформировать уверенную и эффективную жизненную позицию. В-третьих, нормализующая функция туризма направлена на восстановление сил для выполнения производственных процессов и бытовых обязанностей, а также и психических ресурсов человека. В-четвертых, носит активный характер, включая разнообразные развлечения, которые помогают отвлечься от монотонности быта и работы. В-пятых, туризм помогает познать окружающий мир с его различными проявлениями и обычаями, узнать неизвестные ранее природные явления, познакомиться с новыми людьми. В-шестых, экологические аспекты туризма как вида деятельности способствуют положительному психоэмоциональному настрою, являясь социализирующим фактором: благоприятный климат, красивая природа, близость водных пространств, наличие природных памятников, памятников материальной культуры. В-седьмых, туризм предоставляет возможность осваивать психолого-культурные виды деятельности: эстетика природы, архитектуры, памятников материальной культуры, которые способствуют балансированию эмоциональных переживаний.

Туризм предоставляет возможности для развития личности. Познание истории, культуры, жизни других народов несет в себе большой гуманитарный потенциал, обогащает человека, расширяет кругозор. Гуманитарное значение туризма не только в его познавательности, но и в мирной направленности, в интеллектуально-воспитательном воздействии на личность, особенно на подрастающее поколение. Он помогает устанавливать

дружеские отношения с жителями других регионов и стран. В настоящее время отмечается недостаток специалистов в области инклюзивного туризма. В этой связи важно развивать новые педагогические технологии в инклюзивной туристической деятельности. Литературный анализ современных педагогических технологий позволил сгруппировать основные теоретические направления, которые можно использовать в инклюзивной туристической деятельности (табл. 1) [5, с.81].

Таблица 1

Основные направления развития педагогических технологий в инклюзивной туристической деятельности

Теоретические направления	Ф.И.О.
1. Основы теории и методологии профессионального образования	Ю.К. Бабанский, П.Я. Гальперин, М.Н. Скаткин, В.А. Сластенин, Кадырова М.И.
2. Системно-целевой подход в обучении	В.Г. Афанасьев, Э.Г. Юдин, А.Ф. Спирин, Кадырова М.И.
3. Личностно деятельностный подход	Л.Г. Выготский, А.Н. Леонтьев
4. Игровое моделирование	Г.Р. Щедровицкий, А.Л. Вербицкий, И.В. Борисова
5. Личностно ориентированный подход	М.А. Викулина, Н.Ф. Талыгина, Н.В. Кузьмина
6. Концепция развивающего образования	В.А. Федоров, Э.Ф. Зеерг, Г.М. Романов
7. Ценностно ориентированная деятельность учителя	В.П. Бездухов, А.М. Бултниров, С.О. Каминских
8. Готовность студентов к будущей деятельности и современные тенденции к инклюзивному образованию	В.А. Сластенин, Т.И. Руднева

Для исследования были использованы как теоретические, так и эмпирические методы. Анализ существующих инклюзивных туристических программ и оценка их эффективности позволили выявить основные проблемы и ограничения, с которыми сталкиваются участники туризма с ограниченными возможностями.

Результаты исследования

1. Туризм оказывает значительное влияние на социализацию и психоэмоциональное состояние участников.
2. Путеводители, маршруты и виды активности должны быть адаптированы для разных физических и социальных возможностей.
3. Программы инклюзивного туризма активно способствуют разрушению социальных стереотипов, улучшению восприятия людей с ограниченными возможностями в обществе.

Хотя инклюзивный туризм активно развивается, все еще существует ряд препятствий, таких как недостаточная доступность инфраструктуры и нехватка квалифицированных специалистов. Для улучшения ситуации необходимо внедрение новых педагогических технологий, адаптация маршрутных программ и создание более доступных туристических объектов.

Заключение

Инклюзивный туризм представляет собой важнейший инструмент социальной интеграции и равенства. Он способствует улучшению качества жизни людей с ограниченными возможностями и предоставляет возможности для самореализации и социализации, разрушая стереотипы и барьеры. Необходимы дальнейшие усилия по улучшению доступности и расширению спектра инклюзивных услуг в туристической индустрии.

Результаты исследования подчеркивают необходимость более глубокого внедрения инклюзивного туризма в общественные и государственные программы, что позволит создать более инклюзивное и доступное общество.

Развитие инклюзивного туризма требует дальнейших исследований в области педагогических технологий, улучшения инфраструктуры и повышения социальной активности участников. Важно также рассмотреть создание образовательных программ для туристических работников и продвижение инклюзивных практик на всех уровнях туристической индустрии.

Литература

1. Гаагская декларация по туризму / Электронный текст документа подготовлен АО «Кодекс» и сверен по: Информационный бюллетень МПА государств - участников СНГ N25, 2000 год / URL: https://docs.cntd.ru/document/901737419 (дата обращения 06.02.2025).
2. Камышева, А. О. Современные тенденции и перспективы развития молодежного туризма: эволюция и вызовы / А. О. Камышева, М. И. Кадырова // Молодежный туризм глазами студентов : сборник материалов Всероссийской студенческой научно-практической конференции, Челябинск, 22–23 апреля 2025 года. – Челябинск: Южно-Уральский государственный университет (национальный исследовательский университет), 2025. – С. 247-254. – EDN EDETPA.
3. Кадырова, М. И. Профессиональное туристское образование в Таджикистане: к постановке вопроса // Народная культура: состояние, проблемы и перспективы: Сборник научных статей. — Душанбе: НИИ культуры и информации, 2014. — С. 154–159.
4. Кадырова М. И. Подготовка кадров-специалистов по различным направлениям туристской деятельности с учетом запросов практики в Республике Таджикистан // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. — 2016. — № 2/3 (201). — С. 143–148.
5. Пирогова О. Е., Мустафина А. В., Гамидова А. Э. Инклюзивный туризм: понятие и сущность // Управленческое консультирование. 2023. № 6. С. 81–89.
6. Сохибов А. Н. Особо охраняемые природные территории как фактор организации и продвижения экотуризма в Республике Таджикистан / А. Н. Сохибов // Инновационные технологии управления и стратегии территориального развития туризма и сферы гостеприимства: материалы VIII Междунар. науч.-практ. конф. (Москва, 29 окт. 2025 г.). — М.: ФГБОУ ВПО «Российский государственный университет туризма и сервиса», 2025. — С. 429–436. — EDN EECTZL.

УДК 338.48:330.322(575.3)

САРМОЯГУЗОРИ БА ИНФРАСОХТОРИ САЙЁҲӢ ДАР МИНТАҚАҲОИ КУҲИИ ТОҶИКИСТОН.

НОСИРОВ САФИОЛЛОХ
асситенти кафедраи сайёҳӣ ва бизнеси меҳмонхонавӣ
Донишгоҳи байналмилалии сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон
E-mail safiallohnosirov8@gmail.com. Тел: (+992)900888378. (Тоҷикистон)

Анотатсия. Мақола ба таҳлил ва баррасии нақши сармоягузорӣ дар рушди инфрасохтори сайёҳӣ дар минтақаҳои кӯҳии Тоҷикистон бахшида шудааст. Дар шароити табиати хоси кӯҳистон ва мушкилоти географӣ, сармоягузории самаранок ва устувор дар инфрасохтор як ҷузъи муҳими рушди иқтисод ва болоравии сатҳи зиндагии мардум мебошад. Мақола имкониятҳо ва чолишҳои сармоягузорӣ дар соҳаи сайёҳӣ, аз ҷумла бунёди роҳҳои муосир, меҳмонхонаҳо, нуқтаҳои хизматрасонӣ, ҳамчунин ташкили

инфрасохтори муносиб барои саёҳат дар минтақаҳои кӯҳӣ ва маҳалли зисти сайёҳонро муҳокима мекунад. Нақши давлат ва бахши хусусӣ дар ҷалби сармоя ва таъсири он ба рушди устувори сайёҳӣ ва рушди иҷтимоии минтақаҳо дар мақола таҳлил мешавад. Мақола инчунин ба манфиатҳои маҳаллӣ ва ҷаҳонӣ, ки аз сармоягузорӣ дар инфрасохтор ба даст меоянд, диққат медиҳад ва пешниҳодҳои мушаххас барои таҳкими сиёсати сармоягузорӣ дар ин соҳа мерасонад.

Калидвожаҳо: сармоягузорӣ, инфрасохтор, сайёҳӣ, минтақаҳои кӯҳӣ, Тоҷикистон, рушди иқтисод, туризм, инфраструктура.

ИНВЕСТИЦИИ В ТУРИСТИЧЕСКУЮ ИНФРАСТРУКТУРУ В ГОРНЫХ РАЙОНАХ ТАДЖИКИСТАНА

НОСИРОВ САФИОЛЛОХ
Ассистент кафедры туризма и гостиничного бизнеса
Международный университет туризма и предпринимательства Таджикистана
E-mail safiallohnosirov8@gmail.com. Тел: (+992)900888378 (Таджикистан)

Анотация.Статья посвящена анализу и рассмотрению роли инвестиций в развитие туристической инфраструктуры в горных районах Таджикистана. В условиях специфической природы гор и географических проблем, эффективные и устойчивые инвестиции в инфраструктуру являются важнейшими для экономического развития и повышения уровня жизни населения. В статье обсуждаются возможности и проблемы инвестиций в туризм, включая строительство современных дорог, гостиниц, сервисных точек, а также создание инфраструктуры для туризма в горных районах и мест для проживания туристов. Рассматриваются роль государства и частного сектора в привлечении инвестиций и их влияние на устойчивое развитие туризма и социальное развитие регионов. В статье также акцентируется внимание на местных и глобальных выгодах от инвестиций в инфраструктуру и даются конкретные предложения по укреплению инвестиционной политики в этой сфере.

Ключевые слова: инвестиции, инфраструктура, туризм, горные районы, Таджикистан, экономическое развитие, туризм, инфраструктура.

INVESTMENT IN TOURISM INFRASTRUCTURE IN THE MOUNTAIN REGIONS OF TAJIKISTAN.

NOSIROV SAFIOLLOKH
Assistant of the Department of Tourism and Hospitality Business Tajik International University of Tourism and Entrepreneurship
E-mail safiallohnosirov8@gmail.com. Тел: (+992)900888378 (Tajikistan)

Abstract. The article analyzes and examines the role of investment in the development of tourism infrastructure in the mountainous regions of Tajikistan. In the context of the unique nature of the mountains and geographical challenges, effective and sustainable investment in infrastructure is crucial for economic development and improving the living standards of the population. The article discusses the opportunities and challenges of investing in tourism, including the construction of modern roads, hotels, service points, as well as creating tourism infrastructure in mountainous areas and accommodations for tourists. It highlights the role of the government and the private sector in attracting investments and their impact on the sustainable development of tourism and social development in the regions. The article also

emphasizes the local and global benefits of investing in infrastructure and provides specific recommendations for strengthening investment policies in this sector.

Keywords: investment, infrastructure, tourism, mountainous regions, Tajikistan, economic development, tourism, infrastructure.

Сармоя дар навбати аввал барои таъмини азнавистеҳсолкунии васеъ, истеҳсоли хизматрасонии нав бо сифати беҳтар, ки ба он ҷаззобӣ ва рақобатгирӣ хос аст, зарур мебошанд.

Мақсад аз интихоб намудани сармоягузори дар инфрасохтор дар он аст,ки инфрасохтор асоси рушди ҳар як соҳа махсусан сайёҳӣ мебошад. Ба он роҳҳо, меҳмонхонаҳо, марказҳои хизматрасонӣ, нақлиёт, шабакаҳои алоқа ва дигар хизматрасониҳо дохил мешаванд. Дар минтақаҳои кӯҳӣ, ки дастрасӣ мушкилтар аст, мавҷудияти инфрасохтори муосир метавонад шумораи сайёҳонро ба таври назаррас афзоиш диҳад.

Яке аз омили муҳимтарине, ки ба рушди самарнок ва устувори соҳаи сайёҳии минтақаҳои кӯҳистони Тоҷикистон таъсири манфӣ мерасонад, ин ба тартиб дароварда нашудани инфрасохтори соҳа мебошад.

Минтақаҳои кӯҳии Тоҷикистон дорои манзараҳои зебо, иқлими мусоид ва фарҳанги ғанӣ мебошанд. Ин минтақаҳо барои рушди чунин намудҳои сайёҳӣ мусоиданд:

1.Сайёҳии экологӣ (экотуризм)- ташкили дуруст ва идоракунии самараноки туризми экологӣ имконияти нигоҳ доштани мувозинати манфиатҳои ҳифзитабиӣ, экологӣ, иҷтимоиро ба вуҷуд мебиёрад.

2.Куҳнаварди (алпинизм) ё варзиши сайёҳӣ- Тоҷикистон дорои неруи бойи сайёҳӣ буда, қисми ҷудонашавандаи раванди ҷаҳонии сайёҳӣ ба шумор мераванд ва нисбат ба дигар минтақаҳои кӯҳии Осиёи Марказӣ ин ҳудуд бо мақсади сайёҳӣ камтар истифода шудааст.

3.Сайёҳии фарҳангӣ ва этнографӣ-ин шакли саёҳати байналмиллалиест, ки ба шиносоии сайёҳон бо фарҳанг, урфу одат, анъанаҳои халқу миллатҳои кишвари ташрифоварӣ алоқаманд мебошад.

4.Истироҳати солимгардонӣ- истироҳати табобатӣ барои ҳар як фард зарур аст. Ҳатто ба дустдорони сайёҳати варзишию саргузаштӣ низ зарур аст, ки лоақал дар якчанд сол як маротиба аз истироҳати нигаҳдошти саломатӣ бархурдор буда дар чунин сайёҳатҳо хешу таборон ва ёру рафиқонро ҳамроҳӣ намояд ва ҳамчунин барои оилаи ӯ низ дар ин шакли сайёҳат курортҳо бисёр во мехурад, ки маънии он истироҳатгоҳу табобатгоҳро дорад.

Бо вуҷуди ин, набудани роҳҳои босифат, камбуди меҳмонхонаҳои муосир ва хизматрасониҳои маҳдуд рушди пурраи ин бахшро бозмедорад.

Рушди инфрасохтори сайёҳӣ дар минтақаҳои кӯҳӣ метавонад:

- ҷойҳои нави корӣ фароҳам орад,
- сатҳи зиндагии аҳолии маҳаллиро баланд бардорад,
- даромади буҷети давлатиро зиёд намояд,
- муҳоҷирати меҳнатиро коҳиш диҳад.

Дар баъзе ҳолатҳо инвесторон танҳо ба он соҳаҳои иқтисодиёт маблағгузори мекунанд, ки тез даромаднок бошад.

Таҷрибаи ҷаҳони исбот мекунад, ки аксари мамлакатҳо аз инвестисияҳои хориҷи истифода мебаранд ва онҳо сабаби асосии болоравии иқтисодиёти он мамлакатҳо гардидааст. Баро мисоли мамлакатҳои пешрафта ва таҷрибаи онҳо оварда мешавад, ки дар асоси сармоягузорӣ хориҷи дар самти сайёҳи муввафақ гардидаанд.

1.Шаҳри Дубай ба маркази ҷаҳонии сайёҳӣ табдил ёфтааст, дар баробари ин сиёсати давлати дар ин кишвар ба мисли кишвари мо мусоидат намудааст (андозҳои паст, қонунгузории содда).

2. Минтақаҳои сайёҳӣ Анталия ва Истанбул бо сармояи хориҷӣ рушд карданд. Дар ин кишвар сармоягузорони хориҷи дар сохтмони курортҳо, меҳмонхонаҳо ва инфрасохтор саҳм доранд. Ин аст, ки Туркия яке аз кишварҳои пешсаф дар қабули сайёҳон мебошад.

3. Малдив рушди курорҳои ҷазиравиро дар асоси сармояҳои хориҷӣ анҷом додааст. Ба ин хотир иқтисоди кишвар асосан ба сайёҳӣ такя мекунад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон низ дар қатори дигар давлатҳо бо табиати беҳамтои худ, кӯҳҳои сарбанду барфпӯш, дарёҳои кӯҳии пуртуғён ва мевахои асалини худ шӯҳрат пайдо кардааст.

Ҳамаи инро ба назар гирифта Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои ҷалби инвеститсияи хориҷи ва тараққиёти сайёҳӣ аҳамияти калон медиҳад.

Дар асоси гуфтаҳои боло ба хулосае омадан мумкин аст;

1.Дар шароити иқтисоди муосир масъалаҳои сармоягузори дар бахши сайёҳӣ ва роҳҳои баланд бардоштани самаранокии фаъолияти сармоягузорӣ дар робита ба ноил шудан ба ҳадафҳои лоиҳаи сармоягузорӣ дар самти сайёҳӣ ва муваффақияти он аҳамияти куллӣ доранд.

2. Дигар ин ки самаранокии сармоягузори дар асоси лоиҳаи сармоягузори мебошад, ки татбиқи босамарӣ он ояндаи рушди соҳаи сайёҳӣро дар кишвар муайян мекунад. Лоиҳаи сармоягузорӣ дар суръате самаранок ҳисобида мешавад, ки тарафҳои лоиҳаи сармоягузорӣ пас аз гирифтани маблағҳои гузоштаи худ даромади иловагӣ низ ба даст меоранд.

3. Сармоягузории минтақавӣ ба татбиқи чорабиниҳои комплексии бо ҳам алоқаманд ҷиҳати ноил шудан ба ҳадафҳои стратегии рушди мамлакат сахсусан “стратегияи рушди соҳаи сайёҳӣ” ва баланд бардоштани сифати зиндагии аҳолӣ нигаронида шудааст.

АДАБИЁТ

1. А.А.Мамадризохонов «Экотуризм дар минтақаҳои кӯҳистони Тоҷкистон». Душанбе. 2013. 494 с.

2. Носирв С.Н Инвестиции как фактор стратегического развития регионалного туризма Республика Таджикистан-Международный центр научного содрудничества « Наука и просвещение» 25 мая 2025 г Пенза-с23-28

3. Носиров С.Н. Ҷалби сармоягузорӣ ба соҳаи сайёҳӣ дар Тоҷикистон:Ананаҳо,имкониятҳо ва мушкилот. .Пайёми молия ва иқтисод-2025 № 1 (44)-С496-504.

4. Моделҳои пешқадами ШАРИКИИ ДАВЛАТӢ ВА БАХШИ ХУСУСӢ дар соҳаи туризм: таҷрибаи кишварҳои Аврупо: доклад. – Брюссель: Европа Пресс, 2019. – 51 с.

5.Тақвияти асосҳои инфрасохтории сайёҳӣ и таъмини имтиёзҳои молиявӣ: сб. материалов. – Душанбе: Нашриёти «Рушд», 2021. – 66 с.

6.Мансуров Р. Оценка экологических рисков при расширении туристической инфраструктуры // Вестник экологии. – 2019. – №4. – С. 15–22.

7. Законодательная база Республики Таджикистан об инвестиционной деятельности: Душанбе: Маҷмааи қонунгузории ҶТ, 2018. – 58 с.

8. Нуруллоев З.Х. Инвестиционные проекты как объект учета управленческого труда//Финансы и учет. - Душанбе, - 2003. - №3. - 12 с.

9.Разыков В.А., Рахимов Ш.М., Сафаров С.Г. Инвестиционная политика Республики Таджикистан и основные направления ее активизации. - Душанбе. Изд-во «Сарпараст», - 2000. - 145 с

УДК 91:330.341 (735.3)

ПЕРСПЕКТИВЫ И ПРИОРИТЕТНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА В ОБИГАРМСКОЙ ЗОНЕ ЦЕНТРАЛЬНОГО ТАДЖИКИСТАНА

САДОЛАТ ЗАМОНОВА
Научный сотрудник Научно-исследовательского института устойчивого развития и зеленой экономики Международного университета туризма и предпринимательства Таджикистана. Адрес: Республика Таджикистан, Душанбе, ул. Борбад, 734055, 48/5.
Email:sadolatzamonova@gmail.com
Телефон: (+992) 918-77-43-90

Аннотация. В статье рассматриваются основные условия и факторы, обеспечивающие эффективное развитие туризма в Обигармской зоне Центрального Таджикистана. На основе проведённых исследований выявлены ключевые направления совершенствования туристско-рекреационной деятельности: развитие инфраструктуры, рациональное использование природно-ресурсного потенциала, диверсификация туристского продукта и повышение качества управления отраслью. Обосновывается необходимость комплексного подхода, включающего охрану природной среды, внедрение современных методов менеджмента и маркетинга, а также подготовку квалифицированных кадров. Подчёркивается, что реализация данных мер позволит превратить Обигармскую зону в многофункциональный туристско-рекреационный кластер, обладающий значением как для внутреннего, так и для международного туризма.

Ключевые слова. Обигармская зона; туризм в Таджикистане; рекреационный потенциал; санаторно-курортный туризм; экологический туризм; инфраструктура; устойчивое развитие туризма.

PROSPECTS AND PRIORITY DIRECTIONS FOR THE DEVELOPMENT OF TOURISM IN THE OBIGARM ZONE OF CENTRAL TAJIKISTAN

SADOLAT ZAMONOVA
Scientific officer in the "Research Institute of Sustainable Development and Green Economy" of the International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan. Address: Republic of Tajikistan, 734055, Dushanbe, Borbad str., 48/5.
E-mail:sadolatzamonova@gmail.com Phone: (+992) 918-77-43-90

Annotation. The article examines the main conditions and factors ensuring the effective development of tourism in the Obigarm zone of Central Tajikistan. Based on the conducted research, the key directions for improving tourism and recreational activities have been identified: development of infrastructure, rational use of natural-resource potential, diversification of the tourism product, and enhancement of industry management quality. The necessity of an integrated approach is substantiated, including environmental protection, the introduction of modern management and marketing methods, as well as the training of qualified specialists. It is emphasized that the implementation of these measures will allow the Obigarm zone to be transformed into a multifunctional tourist and recreational cluster of significance for both domestic and international tourism.

Keywords. Obigarm zone; tourism in Tajikistan; recreational potential; health-resort tourism; ecological tourism; infrastructure; sustainable tourism development.

ПЕРСПЕКТИВА ВА САМТҲОИ АФЗАЛИЯТНОКИ РУШДИ ТУРИЗМ ДАР МИНТАҚАИ ОБИГАРМИ ТОҶИКИСТОНИ МАРКАЗӢ

ЗАМОНОВА САДОЛАТ
Ходими илми “Институти илмию тадқиқотии рушди устувор ва иқтисоди сабз”-и Донишгоҳи байналмилалии сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон. Суроға:Ҷумҳурии Тоҷикистон,734055, ш. Душанбе, х. Борбад, 48/5. Почтаи эктронӣ: sadolatzamonova@gmail.com Телефон: (+992) 918-77-43-90

Аннотатсия. Дар мақола шароити асосӣ ва омилҳое, ки рушди самараноки туризмро дар минтақаи Обигарми Тоҷикистон таъмин мекунанд, мавриди баррасӣ қарор дода шудаанд. Дар асоси таҳқиқот самтҳои калидии такмили фаъолияти туристию рекреатсионӣ муайян карда шудаанд: рушди инфрасохтор, истифодаи оқилонаи иқтидори захираҳои табиӣ, диверсификатсияи маҳсулоти туристӣ ва баланд бардоштани сифати идоракунии соҳа. Зарурати истифодаи муносибати мукаммал асоснок карда мешавад, ки дар бар мегирад ҳифзи муҳити зист, ҷорӣ намудани усулҳои муосири менеҷмент ва маркетинг, инчунин тайёр кардани мутахассисони баландихтисос. Таъкид мегардад, ки татбиқи ин чораҳо имкон медиҳад минтақаи Обигарм ба кластери бисёрсамтаи туристию рекреатсионӣ табдил ёбад, ки барои туризми дохилӣ ва байналмилалӣ аҳамияти калон дорад.

Калидвожаҳо. Минтақаи Обигарм; туризм дар Тоҷикистон; иқтидори рекреатсионӣ; туризми санаторӣ-курортӣ; туризми экологӣ; инфрасохтор; рушди устувори туризм.

Туризм относится к числу наиболее динамично развивающихся отраслей мировой экономики, играя ключевую роль в формировании глобальных и региональных социально-экономических процессов. Его вклад проявляется не только в создании рабочих мест и росте доходов, но и в стимулировании развития смежных сфер — транспорта, строительства, сельского хозяйства, гостиничного бизнеса, культуры и сферы услуг. Благодаря выраженному мультипликативному эффекту, туризм рассматривается многими государствами в качестве стратегического направления устойчивого социально-экономического развития. По мнению исследователей, именно эта отрасль в XXI веке становится своеобразным индикатором экономической стабильности и конкурентоспособности регионов, формируя условия для интеграции в мировую хозяйственную систему 1.с.6; 8, с.12].

Современные концепции стратегического планирования туризма акцентируют внимание на его потенциале как инструмента диверсификации экономики, особенно в странах с ограниченными возможностями промышленного развития или в государствах с высокой степенью зависимости от сырьевого сектора. В этом контексте туризм выступает не только как «индустрия впечатлений», но и как фактор повышения качества жизни населения, стимулирующий культурный обмен и международное сотрудничество [9. с.21; 4, с.326].

Природа Таджикистана отличается значительным богатством и разнообразием ресурсного потенциала, что создает благоприятные условия для развития различных форм туризма. Уникальные горные ландшафты, разнообразие флоры и фауны, наличие заповедников и национальных парков, а также богатое историко-культурное наследие формируют основу для позиционирования туристической отрасли в качестве стратегического направления социально-экономического развития республики [7, с.32; 5, с.44].

В связи с этим Правительством Республики Таджикистан туризм определён как одно из приоритетных направлений национальной политики. Однако, как отмечают исследователи, для эффективного развития данной сферы необходимо проведение системных научных исследований, направленных на выявление и оценку туристско-рекреационного потенциала отдельных регионов, с учётом их геоэкологических особенностей, инфраструктурной обеспеченности и культурно-исторической ценности [9, с.38; 2, с.148].

Только комплексный и регионально-ориентированный подход, предполагающий инвентаризацию ресурсов, анализ возможностей их рационального использования и разработку механизмов устойчивого природопользования, позволит обеспечить долгосрочное развитие туризма в республике. Такой подход обеспечит формирование конкурентоспособного туристического продукта, отвечающего международным стандартам, и создаст предпосылки для интеграции Таджикистана в мировое туристическое пространство [8, с.124].

Анализ проблем и тенденций развития туристской отрасли показывает, что одним из наиболее перспективных направлений в рамках пространственной организации туризма в Республике Таджикистан являются районы Центрального Таджикистана. Географическое положение, богатое природное разнообразие, наличие историко-культурных памятников и сравнительно благоприятные транспортные связи создают основу для формирования здесь конкурентоспособных туристско-рекреационных комплексов [3.с.120; 5. с.210].

Вместе с тем следует отметить, что количество исследований, посвящённых оценке туристско-рекреационного потенциала данного региона, в отечественной и зарубежной литературе крайне ограничено. Существующие публикации носят преимущественно обобщённый характер и не позволяют сделать окончательные выводы о степени готовности региона к реализации долгосрочных стратегий в сфере туризма. Это указывает на необходимость проведения комплексных геоэкологических и социально-экономических исследований, направленных на выявление ресурсного потенциала, оценку состояния инфраструктуры, анализ туристского спроса и выработку рекомендаций для устойчивого развития туризма в Центральном Таджикистане [7. с.74; 8. с.122].

Центральный регион Республики Таджикистан отличается исключительно богатым и разнообразным природным рельефом, формируемым крупными горными системами, среди которых выделяются Туркестанский, Зеравшанский, Гиссарский, Алайский (южный склон), а также хребет Петра Первого (северный склон). Уникальное сочетание этих горных массивов определяет высокую рекреационную и туристскую ценность региона, создавая благоприятные условия как для познавательного, так и для активного туризма, включая альпинизм и спортивные маршруты.

Особое место в туристическом потенциале занимают живописные горные озёра, представляющие собой не только природные памятники, но и значимые объекты для организации туристских маршрутов. Среди них наиболее известны Искандеркуль, отличающийся живописными пейзажами и доступностью; Маргузорские озёра (так называемые «Семь озёр»), ценимые за своеобразный колорит и многообразие природных оттенков; Куликалонские и Пайронские озёра, расположенные в труднодоступных районах и пользующиеся особым спросом у любителей экотуризма и горных походов. Кроме того, важным рекреационным ресурсом выступает Нурекское водохранилище, которое сочетает природную красоту с инфраструктурной значимостью, обеспечивая развитие водных видов отдыха и экскурсионного туризма.

Горные вершины региона, многие из которых имеют высоты свыше 4000–5000 метров, являются важными центрами притяжения для альпинистов и профессиональных спортсменов. Так, вершина Чимтарга (5494 м), расположенная в Зеравшанском хребте, считается одной из наиболее популярных среди любителей высокогорных восхождений. Вершина Казнок (4491 м) на Гиссарском хребте также представляет собой интересный объект спортивного туризма, сочетающий сложность маршрута с живописными ландшафтами.

Немаловажное значение имеют и многочисленные зоны отдыха, сформированные в живописных ущельях южных склонов Гиссарского хребта. Среди них выделяются Каратаг, Ханака, Лучоб, Варзоб и Ромит, которые традиционно используются как жителями столицы, так и туристами из других регионов. Эти ущелья отличаются удобной транспортной доступностью, развитой инфраструктурой и благоприятными условиями для короткосрочного

отдыха, что делает их важными элементами туристско-рекреационной системы Центрального Таджикистана.

Государственная программа развития туризма в Республике Таджикистан на период 2010–2014 годов обозначила стратегические ориентиры и приоритетные направления государственной политики в сфере туризма, определив задачи и механизмы их реализации на среднесрочную перспективу. В документе подчёркивалось, что туризм является важным фактором социально-экономического развития, способным содействовать формированию новых рабочих мест, улучшению имиджа страны и интеграции её в международное туристское пространство.

Центральные районы Таджикистана обладают колоссальным туристским потенциалом, что обусловлено сочетанием уникальных природных, культурно-исторических и социально-экономических факторов. Выгодное географическое расположение региона на пересечении транспортных и торговых маршрутов, наличие богатого культурно-исторического наследия, самобытной культуры и этнографических особенностей, а также разнообразие природных ландшафтов создают прочную основу для развития как внутреннего, так и международного туризма.

Особого внимания заслуживает комплекс природных, исторических, культурных, архитектурных и градостроительных объектов, формирующих культурно-развлекательный сегмент туристской инфраструктуры. Данные ресурсы представляют интерес не только для отечественных туристов, но и для зарубежных путешественников, заинтересованных в познании уникального наследия региона. К числу таких объектов можно отнести древние поселения, археологические памятники, архитектурные ансамбли, а также природные достопримечательности — озёра, горные массивы, ущелья и заказники.

Туристские ресурсы по праву рассматриваются как важнейшее национальное достояние, поскольку они воплощают в себе не только природное и культурное богатство страны, но и служат основой для её устойчивого развития. Защита, возрождение и уважительное отношение к объектам туристско-рекреационного назначения, включая природные комплексы, исторические памятники, объекты культурного и архитектурного наследия, являются надёжным фундаментом для укрепления государственности, сохранения национальной идентичности и формирования позитивного образа страны на международной арене. Такие ресурсы выступают не только элементом культурной памяти народа, но и важным средством трансляции национальных достижений мировому сообществу.

Учитывая накопленный мировой опыт, особое значение приобретает задача трансформации культурных, исторических и природных ценностей в конкурентоспособные туристские продукты, востребованные как на внутреннем, так и на международном туристском рынке. Именно охрана и рациональное использование рекреационных, исторических и природных объектов занимают одно из ключевых мест в государственной политике в области культуры, охраны окружающей среды и туризма. В этой связи государственные органы и профильные структуры прилагают постоянные усилия по сохранению и популяризации природного и культурного наследия как национальной ценности, а также важного фактора формирования историко-культурного мировоззрения общества.

Особое место в туристском потенциале региона занимает его уникальный горный рельеф, благоприятствующий развитию широкого спектра видов активного туризма. Здесь имеются благоприятные условия для организации пеших туристских походов и треккингов различной категории сложности, а также для занятий специализированными видами спорта, такими как альпинизм, скалолазание, горнолыжный спорт, сноубординг, рафтинг, парапланеризм и спелеотуризм. Наряду с этим активно развивается горный туризм в сочетании с охотой и фотоохотой, что делает регион привлекательным для широкой аудитории — от любителей экотуризма и приключенческих путешествий до профессиональных спортсменов.

В пределах Центрального Таджикистана формируется ряд туристско-рекреационных зон, каждая из которых обладает специфическими природными, историко-культурными и инфраструктурными характеристиками, определяющими их функциональную специализацию и перспективы использования в туризме. К числу таких зон относятся:

Шинг-Магианская зона, Искандеркульская зона, Варзобская зона, Обигармская зона. Тем самым выделяется система туристско-рекреационных зон, обладающих различными направлениями специализации — от экотуризма и альпинизма до санаторно-курортного отдыха. Их рациональное освоение и развитие способствуют формированию комплексного туристско-рекреационного пространства региона, соответствующего современным требованиям устойчивого туризма.

Одной из наиболее перспективных и привлекательных в туристско-рекреационном отношении территорий Центрального Таджикистана является Обигармская зона. Её природно-географические условия и богатый ресурсный потенциал создают большие возможности для развития различных форм туризма. Несмотря на то, что на данный момент здесь функционирует лишь один санаторий — «Обигарм», регион обладает значительными предпосылками для расширения санаторно-курортной и оздоровительной инфраструктуры.

Особое внимание заслуживает потенциал горного туризма, который целесообразно развивать в сочетании с охотой и спортивно-экологическими маршрутами. Для этого имеются соответствующие базы — заказники Камароу и Сангвор, а также охотничьи хозяйства Сангикар, Чильдара и Хаит. Их природные условия позволяют формировать уникальные маршруты, совмещающие активные виды отдыха с элементами познавательного туризма и экологического образования.

На территории Гармской зоны, входящей в состав данного региона, выявлено более 30 месторождений и выходов минеральных вод, а также три серных озера, обладающих высокой лечебной ценностью. Данные ресурсы формируют основу для развития медицинского, оздоровительного и рекреационного туризма, востребованного как среди внутреннего, так и среди международного туристического потока.

Рекреационные возможности Обигармской зоны подтверждаются и конкретными расчётами. Так, в Файзабадском районе в результате комплексной оценки выявлено около 18 тыс. га территорий, пригодных для рекреационной деятельности. Однако в настоящее время рекреационными учреждениями освоено лишь 175,4 га, что составляет около 4 % от общего потенциала. Согласно нормативным расчётам (5 человек на 1 га), вся эта территория способна вместить более 9 тыс. рекреантов одновременно, что в десятки раз превышает текущие показатели.

Помимо климатических условий, важнейшим фактором, способствующим развитию туризма в Центральном Таджикистане, выступает рельеф территории, благоприятный для организации туристских походов различной категории сложности, а также занятий специализированными видами спорта. Наличие многочисленных горных склонов с перепадами высот, устойчивым снежным покровом на протяжении нескольких месяцев создаёт благоприятные предпосылки для развития горнолыжного спорта, сноубординга и зимнего отдыха.

Особое место в структуре рекреационного использования занимает бальнеологический туризм, основу которого составляют термальные источники. На их базе функционирует бальнеотерапевтический курорт республиканского значения «Обигарм».

Современная туристско-рекреационная инфраструктура Обигармской зоны представлена разнообразными объектами. Здесь функционируют 3 музея, 4 гостиницы, 2 ресторана, а также региональный аэропорт, обеспечивающий транспортную доступность. Важное значение имеют центр возрождения национальных обычаев и традиций и информационный центр для туристов, способствующие популяризации культурного наследия и развитию этнографического туризма. Дополнительно зона включает священные места, природные

достопримечательности, минеральные источники, парки и сады, а также объекты туристского обслуживания, включая пункты обмена валют и площадки для развития народных промыслов.

В пределах Обигармской зоны зарегистрировано 13 объектов историко-культурного наследия и памятников, что значительно повышает её культурно-туристскую ценность. Наличие таких объектов позволяет сочетать рекреационные формы отдыха с познавательным и культурным туризмом, формируя многоаспектное туристское предложение, востребованное как внутренними, так и зарубежными туристами.

Зона также обладает высоким потенциалом для развития активных видов туризма, среди которых особое место занимает альпинизм, благодаря наличию многочисленных горных вершин и склонов различной категории сложности. Пешие походы и треккинги являются наиболее популярной формой туризма, позволяющей охватить широкий круг туристов — от начинающих до опытных путешественников. Дополнительно развивается конный туризм, который востребован среди любителей этнографических маршрутов и позволяет глубже познакомиться с традиционным образом жизни местного населения.

Наличие горных рек способствует развитию водных видов туризма, в частности рафтинга, который становится всё более популярным среди молодежи и экстремальных туристов. Условия региона благоприятствуют также агротуризму, основанному на сочетании рекреации с участием в сельскохозяйственных работах, дегустацией местной продукции и знакомством с традиционными занятиями населения.

Наши исследования показали, что для эффективного развития туризма в Обигармской зоне необходимо:

1. **Совершенствование туристско-рекреационной инфраструктуры**. На сегодняшний день потенциал зоны используется не в полной мере: туристические объекты функционируют разрозненно, отсутствует достаточное количество современных гостиниц, кемпингов и туристских баз. Для обеспечения устойчивого роста необходимо развитие транспортной и сервисной инфраструктуры, улучшение качества дорог, обустройство туристских маршрутов и создание современных средств размещения.
2. **Рациональное использование природно-ресурсного потенциала**. Минеральные воды, термальные источники и уникальные ландшафтные комплексы требуют бережного и научно обоснованного подхода к эксплуатации. Развитие санаторно-курортного, экологического и спортивного туризма должно сопровождаться внедрением системы экологического мониторинга и мерами по минимизации антропогенной нагрузки на экосистемы.
3. **Формирование диверсифицированного туристского продукта**. Обигармская зона обладает ресурсами для развития различных видов туризма — лечебно-оздоровительного, экологического, альпинистского, аграрного, этнографического, культурного и экстремального. Эффективное позиционирование региона на международном рынке возможно только при создании комплексного туристского предложения, включающего разнообразные маршруты и услуги, отвечающие мировым стандартам качества.
4. **Повышение уровня управления и кадрового обеспечения отрасли**. Необходима разработка долгосрочной стратегии развития туризма с учётом принципов устойчивого природопользования, а также подготовка квалифицированных специалистов в сфере гостиничного бизнеса, экскурсионного дела, медицинского и экологического туризма. Важным направлением является внедрение современных методов менеджмента, маркетинга и цифровых технологий (онлайн-бронирование, информационные платформы для туристов и др.).

Подводя итог вышеизложенного, можно заключить, что Обигармская зона Центрального Таджикистана обладает значительными предпосылками для формирования многофункционального туристско-рекреационного кластера. При условии комплексного подхода к развитию инфраструктуры, рационального использования природных ресурсов и

внедрения современных механизмов управления, регион способен стать не только ведущим центром внутреннего туризма, но и конкурентоспособным объектом международного туристского рынка, способствующим социально-экономическому развитию страны и укреплению её имиджа на мировой арене.

ЛИТЕРАТУРА

1. Горбунов, В. А. Туризм как фактор устойчивого развития региональной экономики : монография / В. А. Горбунов. — Москва : Наука, 2016. — 256 с.
2. Кудратов, Ш. Х. Туризм как фактор социально-экономического развития Таджикистана / Ш. Х. Кудратов // Вестник Таджикского национального университета. — 2019. — № 3(251). — С. 145–152.
3. Мироненко Н. С., Твердохлебов И. Т. Рекреационная география**.** — М.: Изд-во МГУ, 1981. — 230 с.
4. Михайлова, Е. В. Социально-экономическое значение туризма в условиях глобализации / Е. В. Михайлова // Вестник Российской академии наук. — 2019. — Т. 89, № 4. — С. 325–334.
5. Пиров, И. И. Геоэкологические основы формирования туристско-рекреационных комплексов Таджикистана / И. И. Пиров. — Душанбе : Дониш, 2020. — 312 с.
6. Пиров И. И. Туристско-рекреационный потенциал Таджикистана: современные тенденции и перспективы развития**.** — Душанбе: Ирфон, 2020. — 315 с.
7. Шоев, Б. М. Туристический потенциал Республики Таджикистан и пути его развития : монография / Б. М. Шоев. — Душанбе : Ирфон, 2018. — 214 с.
8. Cooper, C., Fletcher, J., Fyall, A., Gilbert, D., Wanhill, S. Tourism: Principles and Practice. — 6th ed. — London : Pearson Education, 2020. — 740 p.
9. UNWTO. International Tourism Highlights: 2023 Edition. — Madrid : World Tourism Organization, 2023. — 58 p.

УДК:338.48

ВАЗЪИ МУОСИРИ РУШДИ САЙЁҲӢ ВА ТАМОЮЛҲОИ ҶАДИДИ ОН ДАР ШАРОИТИ РАҚАМИСОЗӢ

ОДИНАЕВ ҚОСИМҶОН ОЧИЛДИЕВИЧ
ассистенти кафедраи Сайёҳӣ ва бизнеси меҳмондорӣ
Донишгоҳи байналмилалии сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон.
Нишонӣ: 734000, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Борбад 48.
E-mail: kosim-1989@mail.ru, Тел.: (+992) 903104363.

Аннотатсия. Мақолаи мазкур ба таҳлили вазъи муосири рушди соҳаи сайёҳӣ ва муайян намудани тамоюлҳои ҷадиди он дар шароити рақамисозӣ бахшида шудааст. Дар шароити ҷаҳонишавӣ ва рушди босуръати технологияҳои иттилоотӣ, сайёҳӣ ба яке аз бахшҳои муҳими иқтисоди ҷаҳонӣ табдил ёфта, нақши он дар таъмини рушди устувори иқтисодӣ афзоиш ёфта истодааст. Дар мақола асосҳои назариявии рушди сайёҳӣ дар шароити иқтисоди рақамӣ баррасӣ гардида, таъсири технологияҳои муосир ба сохтор ва фаъолияти бозори туристӣ таҳлил карда шудааст.

Дар раванди таҳқиқот тамоюлҳои асосии рушди сайёҳии ҷаҳонӣ, аз ҷумла рақамисозии хизматрасониҳо, рушди иқтисоди мубодилавӣ, истифодаи технологияҳои зеҳни сунъӣ ва тағйирёбии рафтори сайёҳон мавриди омӯзиш қарор гирифтаанд. Ҳамзамон, вазъи кунунии соҳаи сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳлил гардида, мушкилот ва маҳдудиятҳои мавҷуда муайян карда шудаанд.

Калидвожаҳо: сайёҳӣ, рақамисозӣ, рушди устувор, иқтисоди рақамӣ, хизматрасониҳои, технологияҳои иттилоотӣ, зеҳни сунъӣ, инфрасохтор.

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА И ЕГО НОВЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ.

ОДИНАЕВ КОСИМДЖОН ОЧИЛЬДИЕВИЧ
ассистент кафедры туризма и гостиничного бизнеса Международного университета туризма и предпринимательства Таджикистана.
Адрес: 734000, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Борбад, 48.
E-mail: kosim-1989@mail.ru, Тел.: (+992) 903104363.

Аннотация. Данная статья посвящена анализу современного состояния развития туристической отрасли и выявлению ее новых тенденций в условиях цифровизации. В условиях глобализации и стремительного развития информационных технологий туризм становится одной из ключевых отраслей мировой экономики, играя важную роль в обеспечении устойчивого экономического роста.

В статье рассмотрены теоретические основы развития туризма в условиях цифровой экономики, а также проанализировано влияние современных технологий на структуру и функционирование туристического рынка. Особое внимание уделено таким тенденциям, как цифровизация туристических услуг, развитие экономики совместного потребления, использование технологий искусственного интеллекта и изменение поведения туристов. Кроме того, проведен анализ текущего состояния туристической отрасли в Республике Таджикистан, выявлены основные проблемы и ограничения ее развития.

Ключевые слова: туризм, цифровизация, устойчивое развитие, цифровая экономика, услуги, информационные технологии, искусственный интеллект, инфраструктура.

THE CURRENT STATE OF TOURISM DEVELOPMENT AND ITS NEW TRENDS IN THE CONTEXT OF DIGITALIZATION.

ODINAEV QOSIMJON OCHILDIEVICH
Assistant at the Department of Tourism and Hotel Business, International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan.
Address: 48 Borbad Street, Dushanbe, 734000, Republic of Tajikistan.
E-mail: kosim-1989@mail.ru, Тел.: (+992) 903104363.

Abstract. This article examines the current state of tourism development and identifies its emerging trends in the context of digitalization. In the era of globalization and rapid advancement of information technologies, tourism has become one of the key sectors of the global economy, contributing significantly to sustainable economic growth.

The study explores the theoretical foundations of tourism development within the digital economy and analyzes the impact of modern technologies on the structure and functioning of the tourism market. Particular attention is paid to such trends as the digitalization of tourism services, the growth of the sharing economy, the use of artificial intelligence technologies, and changes in tourist behavior. The article also analyzes the current state of the tourism sector in the Republic of Tajikistan, identifying key challenges and limitations in its development.

Keywords: tourism, digitalization, sustainable development, digital economy, services, information technology, artificial intelligence, infrastructure.

Дар шароити ҷаҳонишавии иқтисодиёт ва рушди босуръати технологияҳои иттилоотӣ, соҳаи сайёҳӣ ба яке ах бахшҳои динамикӣ ва стратегӣ табдил ёфтааст. Дар даҳсолаҳои охир сайёҳӣ на танҳо ҳамчун воситаи истироҳат, балки ҳамчун омили муҳими рушди иқтисодӣ, афзоиши шуғли аҳолӣ ва тавсеаи ҳамкориҳои байналмилалӣ баррасӣ мегардад [1].

Бо рушди технологияҳои рақамӣ, хусусият ва сохтори фаъолияти сайёҳӣ ба таври куллӣ тағйир ёфта, шаклҳои нави хизматрасонӣ ва идоракунии соҳа пайдо шудаанд.

Рақамисозии иқтисод, як яке аз равандҳои калидии асри XXI ба ҳисоб меравад, ба соҳаи сайёҳӣ таъсири назаррас расонида, усулҳои анъанавии ташкил ва пешниҳоди хизмтарасониҳоро ба шаклҳои рақамӣ ва интерактивӣ иваз намудааст [2].

Истифодаи платформаҳои онлайнӣ, технологияҳои зеҳни сунъӣ, таҳлили додаҳои калон ва барномаҳои мобилӣ имконият фароҳам оварданд, ки ҳам истеҳсолкунандагон бо самаранокии баландтар фаъолият намоянд. Дар чунин шароит, рақобатпазирии бозори сайёҳӣ бештар ба сатҳи истифодаи технологияҳои рақамӣ вобаста мегардад.

Ҳамзамон, таҳаввулоти рақамӣ боиси ба вуҷуд омадани тамоюлҳои нави рушди сайёҳӣ гардидааст. Аз ҷумла, афзоиши истифодаи хизматрасониҳои онлайнӣ, густариши иқтисоди мубодилавӣ (sharing economy), инфиродӣ шудани талаботи сайёҳон, инчунин тағйирёбии рафтори истеъмолкунандагон аз муҳимтарин хусусиятҳои мариҳалаи муосир мебошанд [3, с 12].

Ин равандҳо на танҳо сохтори бозори сайёҳиро тағйир медиҳанд, балки талабот ба идоракунии самаранок ва татбиқи технологияҳои инноватсиониро низ тақвият мебахшанд.

Дараҷаи омӯзиши масъала нишон медиҳад, ки ҷанбаҳои гуногуни рушди сайёҳӣ ва рақамисозии он дар корҳои олимони хориҷӣ ва ватанӣ баррасӣ гардидаанд, вале масъалаҳои вобаста ба мутобиқсозии ин равандҳо ба шароити иқтисоди миллӣ ва махсусан Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳанӯз пурра таҳқиқ нашудаанд. Ин ҳолат зарурати таҳқиқоти амиқ ва таҳлили комплексиро тақозо менамояд [4].

Мақсади таҳқиқот аз таҳлили вазъи муосири рушди сайёҳӣ ва муайян намудани тамоюлҳои ҷадиди он дар шароити рақамисозӣ иборат мебошад.

Барои ноил шудан ба мақсади мазкур, вазифаҳои зерин гузошта шудаанд:

- омӯзиши асосҳои назариявии рушди сайёҳӣ дар шароити рақамисозӣ;
- таҳлили тамоюлҳои муосири ҷаҳонӣ дар соҳаи сайёҳӣ;
- арзёбии таъсири технологияҳои рақамӣ ба рушди бозори сайёҳӣ;
- баррасии вазъи кунунии соҳаи сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- таҳияи пешниҳодҳо оид ба такмили рушди сайёҳӣ дар заминаи технологияҳои рақамӣ.

Объекти таҳқиқот – соҳаи сайёҳӣ ҳамчун қисми муҳими иқтисодиёт мебошад.

Предмети таҳқиқот – муносибатҳо ва равандҳое мебошанд, ки дар шароити рақамисозӣ рушди сайёҳиро муайян менамоянд.

Навоварии илмии таҳқиқот дар он ифода меёбад, ки тамоюлҳои ҷадиди рушди сайёҳӣ дар шароити рақамисозӣ бо дарназардошти хусусиятҳои иқтисоди миллӣ таҳлил гардида, роҳҳои такмили рушди соҳа пешниҳод карда мешаванд.

Аҳамияти амалии таҳқиқот дар он зоҳир мегардад, ки натиҷаҳои бадастомада метавонанд ҳангоми таҳияи барномаҳои давлатӣ, стратегияҳои рушди сайёҳӣ ва инчунин дар фаъолияти субъектҳои бозори сайёҳӣ истифода шаванд.

Сайёҳӣ ҳамчун яке аз бахшҳои муҳими иқтисодиёти ҷаҳонӣ дар даҳсолаҳои охир бо суръати баланд рушд намуда, ба низоми мураккаби иҷтимоӣ-иқтисодӣ табдил ёфтааст. Дар адабиёти илмӣ сайёҳӣ на танҳо ҳамчун маҷмӯи хизматрасониҳо, балки як соҳаи байнисоҳавӣ арзёбӣ мегардад, ки ба рушди нақлиёт, хизматрасонӣ, фарҳанг ва инфрасохтор таъсири мустақим мерасонад [5, с 15].

Ин хусусиятҳо боис гардидаанд, ки сайёҳӣ ҳамчун омили муҳими рушди иқтисодӣ ва баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳолӣ баррасӣ карда шавад.

Дар шароити муосир, мафҳуми сайёҳӣ тағйир ёфта, мазмуни он васеъ гардидааст. Агар қаблан сайёҳӣ асосан ба сафарҳои истироҳатӣ маҳдуд мешуд, имрӯз бошад он ба шаклҳои гуногун,

аз ҷумла сайёҳии корӣ, экологӣ, фарҳангӣ ва рақамиро дар бар мегирад. Ин раванд ба рушди технологияҳои иттилоотӣ ва густариши равандҳои ҷаҳонишавӣ алоқаманд мебошад. Аз ин рӯ, таҳқиқи асосҳои назариявии рушди сайёҳӣ бе дарназардошти омилҳои технологӣ ва рақамисозӣ ғайриимкон аст.

Рақамисозӣ ҳамчун раванди ворид намудани технологияҳои рақамӣ ба ҳамаи соҳаҳои иқтисодиёт, аз ҷумла сайёҳӣ, ба тағйироти куллӣ дар сохтори бозор ва муносибатҳои иқтисодӣ оварда расонидааст. Дар доираи ин раванд, хизматрасониҳои сайёҳӣ бештар ба муҳити онлайнӣ интиқол ёфта, шаклҳои нави ҳамкорӣ байни истеҳсолкунанда ва истеъмолкунанда ба вуҷуд омадаанд. Ин ҳолат боиси баланд шудани шаффофият ва дастрасӣ ва самаранокии бозори сайёҳӣ гардидааст.

Яке аз хусусиятҳои муҳими сайёҳии муосир дар шароити рақамисозӣ ин рушди платформаҳои рақамӣ мебошад, ки ҳамчун воситаи асосии ҳамоҳангсозии талабот ва пешниҳод хизмат мекунанд. Платформаҳои онлайнӣ имконият медиҳанд, ки сайёҳон ба таври мустақим хизматрасониҳоро интихоб ва фармоиш диҳанд, ки ин боиси коҳиш ёфтани хароҷоти транзаксионӣ ва баланд гардидани рақобатпазирӣ мегардад. Ҳамзамон, чунин платформаҳо ба рушди иқтисоди мубодилавӣ мусоидат намуда, имкониятҳои навро барои иштирокчиёни бозор фароҳам меоранд.

Илова бар ин, истифодаи технологияҳои зеҳни сунъӣ ва таҳлили додаҳои калон (Big Data) дар соҳаи сайёҳӣ имконият медиҳад, ки рафтори сайёҳон дақиқтар таҳлил карда шавад ва хизматрасониҳо мутобиқи талаботи инфиродӣ пешниҳод гарданд. Ин раванд ба ташаккули модели нави хизматрасонӣ – хизматрасонии фардигардонидашуда (персонализатсия) оварда мерасонад, ки яке аз тамоюлҳои асосии рушди сайёҳии муосир ба ҳисоб меравад [6, с 52].

Аз нуқтаи назариявӣ, рушди сайёҳӣ дар шароити рақамисозӣ бояд ҳамчун раванди муттаҳидкунандаи омилҳои иқтисодӣ, технологӣ ва иҷтимоӣ баррасӣ гардад. Ин раванд на танҳо тағйироти сохториро дар бозори сайёҳӣ ба вуҷуд меорад, балки ба шаклгирии моделҳои нави идоракунӣ ва ҳамкории иқтисодӣ мусоидат мекунад. Аз ин лиҳоз, омӯзиши ҳамаҷонибаи таъсири рақамисозӣ ба рушди сайёҳӣ барои таҳияи стратегияҳои самараноки рушди соҳа аҳамияти муҳим дорад.

Ҳамин тариқ, таҳлили асосҳои назариявии рушди сайёҳӣ нишон медиҳад, ки дар шароити муосир рақамисозӣ ба омили калидии тағйироти сифатии соҳа табдил ёфта, тамоюлҳои нави рушди онро муайян менамояд. Ин ҳолат зарурати мутобиқсозии сиёсати давлатӣ ва фаъолияти субъектҳои бозори сайёҳиро ба талаботи иқтисоди рақамӣ тақозо менамояд.

Дар шароити муосир, рушди соҳаи сайёҳӣ таҳти таъсири омилҳои гуногуни иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва технологӣ қарор дорад. Баъди бухрони ҷаҳонии марбут ба пандемияи COVID-19, соҳаи сайёҳӣ тадриҷан ба марҳилаи барқароршавӣ ворид гардида, нишондиҳандаҳои он сол ба сол афзоиш ёфта истодаанд. Тибқи маълумоти СУС, дар солҳои охир шумораи сафарҳои байналмилалӣ ба сатҳи пешазбӯҳронӣ наздик шуда, саҳми сайёҳӣ дар иқтисоди ҷаҳонӣ боз ҳам афзоиш ёфт [7].

Дар шароити рақамисозӣ як қатор тамоюлҳои нав ба вуҷуд омадаанд, ки рушди минбаъдаи соҳаи сайёҳиро муайян менамоянд, аз қабили:

1. *Рушди хизматрасониҳои рақамӣ.* Имрӯз аксарияти хизматрасониҳои сайёҳӣ ба муҳити онлайнӣ гузаронида шудаанд. Платформаҳое чун Booking.com ва Airbnb имконият медиҳанд, ки истифодабарандагон бидуни миёнарав хизматрасониҳоро интихоб намоянд. Ин раванд боиси баланд шудани рақобат ва шаффофияти бозор гардидааст [2].
2. *Инфиродӣ шудани талаботи сайёҳон.* Яке аз тамоюлҳои муҳим ин гузариш аз хизматрасонии оммавӣ ба хизматрасонии инфиродӣ мебошад. Бо истифода аз технологияҳои рақамӣ, ширкатҳои метавонанд талаботи муштариёнро дақиқ муайян намуда, хизмтарасониҳоро мутобиқ созанд.
3. *Рушди иқтисоди мубодилавӣ (Sharing Economy).* Иқтисоди мубодилавӣ ба яке аз омилҳои муҳими рушди сайёҳӣ табдил ёфтааст. Он ба истифодабарандагон имконият медиҳад, ки захираҳоро мустақиман байни ҳам мубодила намоянд, ки ин ба коҳиши арзиши хизматрасонӣ мусоидат мекунад [6, с.88].

4. *Истифодаи зехни сунъӣ ва Додаҳои калон (Big Data).* Технологияҳои муосир ба ширкатҳои сайёҳӣ имкон медиҳанд, ки рафтори сайёҳонро таҳлил намуда, қарорҳои дуруст қабул намоянд. Ин раванд ба баланд шудани сифати хизматрасонӣ ва самаранокии фаъолияти ширкатҳо мусоидат мекунад.
5. *Тағйирёбии рафтори сайёҳон.* Дар солҳои охир рафтори сайёҳон ба таври назаррас тағйир ёфтааст, яъне афзоиши сафарҳои инфиродӣ, зиёд шудани сафарҳои дарозмуддат, инчунин бинобар сабабҳои вазъи сиёсии ҷаҳон дар солҳои охир афзалият ба амният ва устуворӣ дида мешавад. Тағйиротҳои мазкур талаботи навро дар хизматрасониҳои сайёҳӣ ба миён меоранд.

Дар раванди рушди сайёҳӣ дар шароити рақамикунонӣ як қатор мушкилот ва маҳдудиятҳо метавонанд дар рушди соҳа монеа гарданд:

- Сатҳи пасти инфрасохтори рақамӣ;
- Норасоии мутахассисони соҳавӣ;
- Маҳдудияти сармоягузорӣ;
- Сатҳи пасти рақобатпазирӣ.

Ҳамин тариқ, таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки дар шароити рақамисозӣ соҳаи сайёҳӣ ба тағйироти амиқ дучор гардида, тамоюлҳои нав, аз ҷумла рақамисозӣ, инфиродигардонӣ ва истифодаи технологияҳои муосир, рушди онро муайян менамоянд. Дар баробари ин барои Ҷумҳурии Тоҷикистон зарур аст, ки аз ин равандҳо самаранок истифода намуда, сатҳи рақамисозии соҳаи сайёҳиро баланд бардорад.

Дар ин миён метавон рушди маркетинги рақамиро (digital marketing) тақвият дод, ки бо ин роҳ захираҳои сайёҳии кишварро дар бозори байналмилалӣ фаъолона таблиғ намуд. Яъне дар ин сурат истифодаи шабакаҳои иҷтимоӣ, платформаҳои интернетӣ ва технологияҳои мултимедиявӣ метавонад ба ҷалби сайёҳони хориҷӣ мусоидат намояд.

Ҳамчунин, татбиқи технологияҳои зеҳни сунъӣ ва таҳлили додаҳо имкон медиҳад, ки талаботи сайёҳон пешгӯӣ шуда, хизматрасониҳо мутобиқ гарданд. Ин раванд ба баланд шудани сатҳи қаноатмандии сайёҳон ва афзоиши даромад мусоидат мекунад.

Бо мақсади рушди минбаъдаи соҳаи сайёҳӣ дар шароити рақамисозӣ, татбиқи чораҳои зерин зарур аст:

- Рушди инфрасохтори рақамӣ;
- Татбиқи платформаҳои миллӣ;
- Баланд бардоштани сатҳи саволнокии рақамӣ;
- Ҷалби сармоягузорӣ;
- Рушди сайёҳии устувор [8, с.60].

Барои баланд бардоштани самаранокии соҳаи сайёҳӣ, модели зерини рушдро метавон пешниҳод намуд.

Ҷадвали 1. Модели рушди сайёҳӣ дар шароити рақамисозӣ

№	Самт	Тадбирҳо	Натиҷа
1.	Рақамикунонӣ	Платформаҳои онлайнӣ	Баланд шудани дастрасӣ
2.	Инноватсия	Зеҳни сунъӣ ва додаҳои калон (Big Data)	Беҳтар шудани хизматрасонӣ
3.	Инфрасохтор	Интернет, роҳҳо	Ҷалби сайёҳон
4.	Маркетинг	Таблиғи рақамӣ	Афзоиши талабот
5.	Кадрҳо	Омӯзиш	Баланд шудани сифат

Дар ҷадвали болозикр дар шароити рақамисозӣ моделҳои рушди сайёҳиро нишон додем, ки ба самт, тадбирҳо ва натиҷа ҷудо карда шуданд.

Таҳлили асосҳои назариявӣ нишон дод, ки дар шароити рақамисозӣ сайёҳӣ ҳамчун низоми мураккаби иҷтимоӣ-иқтисодӣ баромад намуда, ба ҳамгироии омилҳои иқтисодӣ, технологӣ ва иҷтимоӣ такя мекунад. Рақамисозӣ на танҳо воситаи такмил додани хизматрасониҳо мебошад, балки ба омили калидии рушди устувори соҳа табдил ёфтааст.

Дар асоси таҳқиқот муайян гардид, ки барои рушди минбаъдаи сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон истифодаи самараноки технологияҳои рақамӣ аҳамияти калиди дорад. Аз ҷумла, рушди инфрасохтори рақамӣ, татбиқи платформаҳои миллии сайёҳӣ, баланд бардоштани сатҳи саводнокии рақамии кадрҳо ва ҷалби сармоягузорӣ метавонанд ба баланд гардидани самаранокии соҳа мусоидат намоянд. Ҳамунин, рушди маркетинги рақамӣ ва таблиғи захираҳои сайёҳии кишвар дар бозори байналмилалӣ ҳамчун яке аз самтҳои муҳим арзёби мегардад.

Дар маҷмӯъ, метавон хулоса намуд, ки рақамисозӣ ба омили асосии тағйироти сифатӣ дар соҳаи сайёҳӣ табдил ёфта, самтҳои минбаъдаи рушди онро муайян менамояд. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳим аст, ки аз ин равандҳо самаранок истифода намуда, сиёсати давлатиро ба талаботи иқтисоди рақамӣ мутобиқ намуд. Танҳо дар ин сурат имконпазир аст, ки соҳаи сайёҳӣ ба яке аз бахшҳои рақобатпазири иқтисоди миллӣ табдил ёбад ва саҳми худро дар рушди устувори кишвар афзоиш диҳад.

Адабиёт

1. World Tourism Organization (UNWTO). *International Tourism Highlights*. – Madrid, 2023. С. 5–7.
2. Organisation for Economic Co-operation and Development. *Tourism Trends and Policies*. – Paris, 2022. С. 45–47.
3. *Statista. Digital Transformation in Travel and Tourism*. – 2023. С. 12–15.
4. Кумитаи рушди сайёҳии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. *Ҳисоботи солона*. – Душанбе, 2023.
5. Александрова А.Ю. География туризма. – М.: КНОРУС, 2021. – 320 с.
6. Иванов В.С. Инновации в туризме. – СПб., 2020. – 240 с.
7. World Tourism Organization. *International Tourism Report*. –2023. С.10–12.
8. Сафаров С.А. Рушди сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2019. – С. 60–63.

УДК 338.48:502.131.1

УСТОЙЧИВЫЙ ТУРИЗМ КАК ИНСТРУМЕНТ ДОСТИЖЕНИЯ ЦЕЛЕЙ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

НИЁЗЗОДА НУШОЗАР, СОХИБЗОДА АЪЗАМ НУРУЛЛО,
ассистенты кафедры туризма и гостиничного бизнеса
Международного университета туризма и предпринимательства Таджикистана
Адрес: 734000, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Борбад, 48.
Тел.: (+992) 988-66-65-86, (+992)333666333
e-mail: sohibov.azam@mail.ru, nusho1633@gmail.com

Аннотация. В статье рассматривается устойчивый туризм как один из важных инструментов достижения целей устойчивого развития в современных социально-экономических условиях. Раскрывается его влияние на экономический рост, расширение занятости населения, развитие регионов, сохранение природной среды и культурного наследия. Показано, что устойчивый туризм способен обеспечивать не только экономическую выгоду, но и способствовать социальной стабильности, повышению качества жизни населения

и более рациональному использованию ресурсов. Обоснована необходимость государственной поддержки отрасли, модернизации туристской инфраструктуры, активного участия местных сообществ в развитии туризма, а также внедрения экологических стандартов и механизмов мониторинга для обеспечения долгосрочной устойчивости туристской деятельности.

Ключевые слова: устойчивый туризм, устойчивое развитие, туристская отрасль, региональное развитие, экология, культурное наследие.

САЙЁҲИИ УСТУВОР ҲАМЧУН ВОСИТАИ ДАСТРАСӢ БА ҲАДАФҲОИ РУШДИ УСТУВОР

НИЁЗЗОДА НУШОЗАР, СОҲИБЗОДА АЪЗАМ НУРУЛЛО,
Донишгоҳи байналмилалии сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон, ассистентони кафедраи сайёҳӣ ва бизнеси меҳмондорӣ.
Нишонӣ: 734000, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Борбад 48.
Телефон: (+992) 988-66-65-86. e-mail: sohibov.azam@mail.ru
(+992) 333-66-63-33. e-mail: nusho1633@gmail.com

Аннотатсия. Дар мақола сайёҳии устувор ҳамчун яке аз воситаҳои муҳими дастрасӣ ба ҳадафҳои рушди устувор дар шароити муосири иҷтимоию иқтисодӣ баррасӣ мегардад. Таъсири он ба рушди иқтисодӣ, васеъ гардидани шуғли аҳолӣ, рушди минтақаҳо, ҳифзи муҳити табиӣ ва мероси фарҳангӣ нишон дода шудааст. Асоснок карда мешавад, ки сайёҳии устувор на танҳо манфиати иқтисодиро таъмин менамояд, балки ба суботи иҷтимоӣ, баланд гардидани сатҳи зиндагии аҳолӣ ва истифодаи оқилонаи захираҳо низ мусоидат мекунад. Зарурати дастгирии давлатии соҳа, навсозии инфрасохтори сайёҳӣ, иштироки фаъоли ҷомеаҳои маҳаллӣ дар рушди сайёҳӣ, инчунин ҷорӣ намудани меъёрҳои экологӣ ва механизмҳои мониторинг барои таъмини устувории дарозмуддати фаъолияти сайёҳӣ асоснок карда шудааст.

Калимаҳои калидӣ: сайёҳии устувор, рушди устувор, соҳаи сайёҳӣ, рушди минтақавӣ, экология, мероси фарҳангӣ.

SUSTAINABLE TOURISM AS A TOOL FOR ACHIEVING THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS

NIYOZZODA NUSHOZAR, SOKHIBZODA AZAM NURULLO,
International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan,
Assistants at the Department of Tourism and Hotel Business.
Address: 48 Borbad Street, Dushanbe, 734000, Republic of Tajikistan.
Phone: (+992) 988-66-65-86. E-mail: sohibov.azam@mail.ru
Phone: (+992) 333-66-63-33. E-mail: nusho1633@gmail.com

Abstract. The article examines sustainable tourism as one of the important instruments for achieving the Sustainable Development Goals in modern socio-economic conditions. It reveals its impact on economic growth, expansion of employment, regional development, preservation of the natural environment, and cultural heritage. It is shown that sustainable tourism is capable of providing not only economic benefits, but also contributing to social stability, improvement of the quality of life, and more rational use of resources. The article substantiates the need for state support of the sector, modernization of tourism infrastructure, active participation of local communities in tourism development, as well as the introduction of environmental standards and monitoring mechanisms to ensure the long-term sustainability of tourism activities.

Keywords: sustainable tourism, sustainable development, tourism industry, regional development, ecology, cultural heritage.

Туризм в современной экономике представляет собой не только отрасль услуг, но и сложное межотраслевое явление, оказывающее влияние на занятость, инвестиции, развитие инфраструктуры и качество жизни населения [1, с. 15]. Его значение возрастает в условиях поиска новых механизмов устойчивого роста территорий и более рационального использования природных и культурных ресурсов.

Устойчивый туризм следует понимать как такую модель организации туристской деятельности, при которой обеспечиваются экономическая эффективность, социальная ответственность и бережное отношение к окружающей среде [5, с. 18]. В отличие от традиционного подхода, он ориентирован не только на рост туристских потоков, но и на сохранение ресурсной базы, поддержку местных сообществ и повышение качества туристского продукта.

Роль туризма в устойчивом развитии проявляется на национальном, региональном и местном уровнях. Он стимулирует спрос на товары и услуги, способствует расширению малого и среднего бизнеса, формирует дополнительные доходы населения и укрепляет финансовую базу территорий [3, с. 42; 6, с. 37]. Особенно заметен данный эффект в регионах с ограниченной промышленной базой, где туристская деятельность становится одним из ключевых источников экономической активности.

Не менее важен социальный эффект туризма. Развитие туристской отрасли создаёт рабочие места для молодёжи, женщин и жителей сельских районов, поддерживает традиционные виды хозяйствования, ремёсла и культурные практики [7, с. 54]. Благодаря этому туризм способен содействовать не только занятости, но и сохранению локальной идентичности, что приобретает особую значимость в условиях глобализации.

С экологической точки зрения устойчивый туризм при грамотном управлении способствует охране природных территорий, сохранению биоразнообразия и распространению экологически ответственного поведения [5, с. 61]. Однако при отсутствии регулирования туристская деятельность может усиливать нагрузку на окружающую среду, приводить к загрязнению, росту отходов и истощению рекреационных ресурсов [4].

Таблица 1. Основные направления влияния туризма на устойчивое развитие

Направление	Содержание влияния
Экономическое	Рост доходов, расширение предпринимательства, привлечение инвестиций, увеличение занятости
Социальное	Создание рабочих мест, улучшение качества жизни, развитие местных сообществ
Культурное	Сохранение традиций, поддержка ремёсел, развитие культурного обмена
Экологическое	Стимулирование охраны природы, развитие экотуризма, формирование экологической ответственности
Территориальное	Развитие инфраструктуры, повышение привлекательности регионов, сокращение межрегиональных различий

Источник: составлено авторами.

Представленные данные показывают, что туризм воздействует сразу на несколько компонентов устойчивого развития. Экономический эффект выражается в росте доходов и деловой активности, социальный — в расширении занятости и укреплении местных

сообществ, культурный — в сохранении традиций и ремёсел, а экологический — в формировании стимулов для более бережного использования природных ресурсов.

Экономическое значение туризма во многом обусловлено его мультипликативным характером. Средства, расходуемые туристами, вовлекаются в оборот различных отраслей, включая транспорт, торговлю, общественное питание, гостиничное хозяйство, связь и сферу развлечений [6, с. 44]. Для регионов с ограниченной промышленной базой туризм может стать важным фактором диверсификации экономики, роста самозанятости населения и расширения рынка местной продукции.

Одновременно развитие туризма требует сохранения баланса между хозяйственным использованием ресурсов и их охраной. Чрезмерная эксплуатация природных и культурных объектов в долгосрочной перспективе снижает конкурентоспособность туристской дестинации и ухудшает качество среды проживания местного населения [2, с. 96].

Таблица 2. Положительные эффекты и риски развития туризма

Показатель	Положительные эффекты	Возможные риски
Экономика	Рост доходов, развитие бизнеса, увеличение налоговых поступлений	Сезонность, зависимость от внешнего спроса
Общество	Расширение занятости, снижение бедности, развитие территорий	Социальное неравенство, рост цен для местного населения
Культура	Сохранение традиций, поддержка ремёсел, популяризация наследия	Коммерциализация культуры, потеря самобытности
Экология	Охрана природных объектов, развитие экологического туризма	Загрязнение, перегрузка экосистем, истощение ресурсов
Инфраструктура	Улучшение дорог, связи, сервиса, благоустройства	Избыточная нагрузка на коммунальные системы

Источник: составлено авторами.

Таблица 2 показывает, что туризм становится фактором устойчивого развития только при эффективном управлении его последствиями. Для этого необходим комплекс организационных, экономических и экологических мер.

Прежде всего требуется совершенствование государственной политики, ориентированной не только на рост туристских потоков, но и на повышение устойчивости территорий. Важным условием является модернизация туристской инфраструктуры, включая транспорт, средства размещения, инженерные сети, цифровые сервисы и объекты благоустройства. Существенную роль играет поддержка местных сообществ через их вовлечение в предоставление туристских услуг и распределение экономических выгод.

Не менее значимо внедрение экологических стандартов и систем мониторинга, обеспечивающих контроль за использованием воды, энергии, земельных и рекреационных ресурсов, а также управление отходами [5, с. 112]. Кроме того, перспективным направлением выступает развитие экологического и культурно-познавательного туризма, сочетающего экономическую эффективность с задачами охраны природы и сохранения историко-культурного наследия.

Таким образом, туризм представляет собой важный инструмент реализации целей устойчивого развития. Его вклад проявляется в стимулировании экономического роста, расширении занятости, поддержке местных сообществ, сохранении культурного наследия и

формировании экологически ответственного поведения. Вместе с тем положительный эффект возможен лишь при стратегическом планировании, государственном регулировании, развитии инфраструктуры и активном участии местного населения [1, с. 231; 7, с. 102].

Заключение

Подводя итоги, следует отметить, что туризм обладает значительным потенциалом в достижении целей устойчивого развития. Его влияние охватывает широкий круг направлений, включая рост занятости, развитие регионов, поддержку культурных ценностей и сохранение природной среды. Благодаря этому туристская деятельность может выступать важным фактором социально-экономического прогресса.

В то же время эффективность туризма в решении задач устойчивого развития зависит от качества управления отраслью. Только при наличии последовательной государственной политики, развитой инфраструктуры, экологически ответственного подхода и активного участия местных сообществ возможно обеспечить его долгосрочное положительное воздействие.

Таким образом, устойчивый туризм необходимо рассматривать как стратегически важное направление, способствующее сбалансированному развитию территорий, укреплению экономики и повышению общественного благополучия.

ЛИТЕРАТУРА

1. Биржаков М. Б. Введение в туризм. 9-е изд., перераб. и доп. СПб.: Герда, 2008. 576 с.
2. Александрова А. Ю. Международный туризм. 2-е изд., перераб. и доп. М.: КноРус, 2016. 460 с.
3. Квартальнов В. А. Туризм. М.: Финансы и статистика, 2002. 320 с.
4. Сохибов, А. Н. Влияние экологического туризма на устойчивое развитие и экологическую ситуацию в Таджикистане / А. Н. Сохибов, М. И. Кадырова // Молодежный туризм глазами студентов: сборник материалов Всероссийской студенческой научно-практической конференции, Челябинск, 22–23 апреля 2025 года. – Челябинск: Южно-Уральский государственный университет (национальный исследовательский университет), 2025. – С. 81-88. – EDN UAQSVC.
5. Косолапов А. Б. Теория и практика экологического туризма. М.: КноРус, 2017. 240 с.
6. Морозов М. А. Экономика туризма. М.: Академия, 2014. 288 с.
7. Жукова М. А. Индустрия туризма: менеджмент организации. М.: Финансы и статистика, 2013. 200 с.

УДК 398.332.1(575.32)

НАВРӮЗ ДАР РӮШОН САЁҲАТЕ ПУР АЗ РАНГУ АНЪАНА

РАҲМАТУЛЛОЕВА ГУЛХАНДА
дотсенти кафедраи забон ва фарҳанги донишгоҳи байналмилалии сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон
Нишонӣ: 734000, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Борбад 48.
тел: 938691410. E-mail gul.rakhmatulloeva @ gmail.com

Аннотатсия. Мақола ба таҳлили фолклор, расму оинҳои мардумӣ ва маросими тақвимии «остонбароӣ» бахшида шудааст. Ҳар як деҳа ин рӯзро алоҳида ҷашн мегирад ва ҳар кадом ҳунар ва истеъдоди худро ба намоиш мегузорад. Яке аз шаклҳои дигари ҷашн ин бездид аз ҷойҳои муқаддас дар ҳамин рӯз бо таомҳои махсус омодашуда мебошад. Дар омода намудани ин таомҳо нақши асосӣ ба занон вогузор мегардад.

Муаллиф дар мақола баргузории маросими тақвимиро муфассал таҳлил намуда, бо далелҳои зиёд нишон медиҳад, ки ҷойҳои муайяни иҷрои маросими «остонбароӣ» вуҷуд доранд, ки аз замонҳои қадим «остон» ном гирифта, ҳамчун маконҳои муқаддас

шинохта мешаванд. Тибқи анъанаҳои бостонӣ то имрӯз дар ин ҷойҳо дуо хонда мешавад ва расму оинҳои мардумӣ ҳифз гардидаанд.

Муаллиф ҳамчунин хусусиятҳои забонӣ ва бадеии бозиҳои кӯдакона ва ҷойгоҳи иҷрои сурудҳои мардумии минтақаи Рӯшонро муайян намудааст. Ӯ хусусиятҳои сурудҳои мардумиро дар ҳаёти воқеӣ ба таври муфассал таҳлил мекунад.

Калидвожаҳо: остон, расму оинҳои мардумӣ, ихлоси мардумон, ҷашн, ҷойҳои муайян, хӯроки миллӣ, занон, бозиҳои кӯдакона, фолклор, сурудҳои мардумӣ.

НАВРУЗ В РУШАНЕ ПУТЕШЕСТВИЕ, ПОЛНОЕ КРАСОК И ТРАДИЦИЙ

РАХМАТУЛЛОЕВА ГУЛХАНДА АБДУЛЛОЕВНА
к.ф.н., доцент кафедра языка и культуры
Международный университет туризма и предпринимательства Таджикистана.
Адрес: 734000, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Борбад, 48.
Тел.: 938691410. E-mail: gul.rakhmatulloeva@gmail.com

Аннотация. Статья посвящена анализу фольклора, народные обряды, календарный обряд «остонбароӣ». Каждое село празднует этот день отдельно и каждый показывает свое искусство и дарование. Другой разновидностью праздника было посещение в этот день, священных мест, со специально приготовленными блюдами. В приготовлении этих блюд, главная роль отводилась женщинам.

Автор в статье подробно анализирует празднивание календарного обряда, многим фактом подтверждает, что существуют определенные места проведения обряда «остонбарои», которые с давних времен называются «остон» и считаются святыми местами и согласно древнему обычаю до сих пор прочитают молитву и сохранились народные обычаи.

Автором выявлены языковые и художественные особенности детских играх и место исполнении народных песен Рушанского региона. Она подробно анализирует особенности народных песен в реальной жизни.

Ключевые слова: остон, народные обряды, ихлоси мардумон, праздник, определенные места, хӯроки миллӣ, женщины детских играх, фольклор, народный, песен.

NAVRUZ IN RUSHON A JOURNEY FULL OF COLORS AND TRADITIONS

Rakhmatulloeva Gulkhand Abdulloevna. — Associate Professor, Department of Language and Culture, International University of Tourism and Entrepreneurship, Tajikistan.
Address: 48 Borbad Street, Dushanbe, 734000, Republic of Tajikistan.
phone: 938691410. E-mail: gul.rakhmatulloeva@gmail.com

Abstract. This article is study of ritual of «ostonbaroi». Every district celebrating it, they show their talents and different skills that refer to this ceremony. During ostonbaroi people are attending oston as a sacred place and taking with them different traditional food which has been prepared by women.

The author analyses the details of celebrating calendar ceremony, many facts confirm that there are certain places for carrying out the ceremony of «ostonbaroi», the rise of sacred stone, which is known as «oston» from the ancient times and is considered to be a sacret place and accoding to the ancient custom this is the place of worship and preserve folk customs.

The author elucidates features of language and literature baby plays and using national songs in Rushan. She reviews in detail the peculiarities national songs in real life.

Key words: oston, people ritual, people belief, ceremony, sacred place, traditional food, women baby plays, folklore, national, songs.

Мавзуъ на танҳо дар бораи расму оинҳои мардумӣ, балки як имконияти хуби саёҳати фарҳангӣ низ мебошад. Дар айёми Наврӯз ба ноҳияи Рушон сафар кардан ба сайёҳон имкон медиҳад, ки бо анъанҳои қадима аз ҷумла остонбороӣ аз наздик шинос шаванд. Сайёҳон метавонанд дар ин рӯзҳо дар маросимҳо иштирок кунанд, таомҳои миллӣбичашанд, ҳунарҳои мардумиро тамошо намоянд ва бо зиндагии мардуми ммаҳаллӣ ошно шаванд. Ин гуна сайёҳат на танҳо фароғатӣ, балки омӯзанда низ буда, фарҳанг ва таърихи минтақаро беҳтар муаррифӣ мекунад.

Аз боби мақом ва мартабаи остонҳо дар рӯзгори мардуми Кӯҳистони Бадахшон баъзе аз мардумшиносони хориҷ ва дохили кишвар М. С. Андреев, А. А. Бобринской, И. И. Зарубин, С. Г. Хук С. Г, М. Ҳаратқулов, Н. Шакармамадов, О. Шакармамадов маълумот дода, чун анъана аз замонҳои гузашта иҷрои бархе аз расму оин ва маросимҳои суннатии мавсимӣ ва мазҳабиро қайд намудаанд.

Доир ба тарзи иҷроиши оини мардумӣ, остоннихътайд, «остонбороӣ» ва сурудҳои фолклории хоси он, ки дар арафаи иди Наврӯз дар деҳаҳои ноҳияи Рӯшон қайд карда мешавад, тадқиқоти муфассал ба назар намерасад. Дар мақолаи мазкур, алъон мехоҳем, ки доир ба тарзи иҷрои оини «остонбороӣ» ва сурудҳои марбути он, ки аз назари тадқиқоти мардумшиносон ва фолклоршиносон дар канор мондаанд, таваққуф намоем.

Мавзӯъ на танҳо дар бораи расму оинҳои мардумӣ, балки як имконияти хуби саёҳати фарҳангӣ низ мебошад. Дар айёми Наврӯз ба ноҳияи Рушон сафар кардан ба сайёҳон имкон медиҳад, ки бо анъанҳои қадима аз ҷумла остонбороӣ аз наздик шинос шаванд. Сайёҳон метавонанд дар ин рӯзҳо дар маросимҳо иштирок кунанд, таомҳои миллӣбичашанд, ҳунарҳои мардумиро тамошо намоянд ва бо зиндагии мардуми ммаҳаллӣ ошно шаванд. Ин гуна сайёҳат на танҳо фароғатӣ, балки омӯзанда низ буда, фарҳанг ва таърихи минтақаро беҳтар муаррифӣ мекунад.

Устурашинос С. Г. Хук дар бораи ҷои муқаддас, ба мисли «остонбороӣ»-и бадахшониҳо ишорати ҷолибе дорад. Ӯ оид ба ин масъала аз рӯзгори яҳудиҳо мисол меорад. Онҳо ҳангоми ба ҳаёти муқимӣ гузаштанашон дар се мавсим дар ибодатгоҳҳои дар ҷойҳои гуногун воқеъ буда, ба мисли Бетел, Шехем, Шило идҳои асосиашонро, ки ҳар кадоме хусусияте доштанд, қайд мекарданд. Онҳо дар ин мавридҳо ҳайвонеро қурбон карда, дар поёни маросим аз Китоби Муқаддас пораҳо қироат мекардаанд. Аз ин таҳқиқи устурашинос маълум мешавад, ки ин навъ оинҳои мардумӣ, вобаста ба мақоми остонҳо ба давраҳои хеле қадим алоқаманд будааст [3, 6-7].

Дар ҳаёти мардуми Рӯшон яке аз оинҳои мардумӣ «остонбороӣ» мебошад, ки аз қадим мардум пеш аз ҷашни Наврӯз аз 16 то 20- уми моҳи март онро дар ҳар деҳа ба таври алоҳида иҷро мекардаанд. Мардум дар бисёр мавридҳо аз рӯи бовару ихлос ба нияту умеде назди «остон», зиёратгоҳ мераванд, ки мушкилоти рӯзгорашон осон гардад. Аз нақли гӯяндаҳо Дурмалик Давлатназарова, Гулғунчамо Неккадамова, Моҳҷон Назардодова бармеояд, ки остонҳо пеш аз ҳама, муродбахши дармондагон, ихлосмандон ва одамони дучори фалокатгашта мебошанд. Ин бовару ихлоси одамон бо мурури замон ба расму одат табдил ёфта, ҳатто хусусияти суннатӣ пайдо кардаанд.

Дар деҳаи Дерушони ноҳияи Рӯшон барои гузаронидани остоннихътайд, «остонбороӣ», ҷои муайяне аст, ки онро аз қадим «остон» ном бурда, муқаддас донистаанд ва то имрӯз ин ҷашн дар ҳамон ҷой қайд карда мешавад. Аҳолии наздики он бо навбат ҳар рӯзи ҷумъа субҳи барвақт хамлапа (қуймоқча) пухта ба он ҷо мебаранд. Якчанд қуймоқчаро болои остон монда, ҳамзамон «буй вохъ», (алафи хушбӯй аз арақи расул)-ро дуд меандозанд, ки ин гӯё боиси рафъ гардидани тамоми балоҳо мегардад. Рӯзи ид низ саҳарии барвақт мӯйсафедони деҳа он ҷо ҷамъ омада, дуо мехонанд ва занҳои солхӯрда «буй вохъ», (гиёҳи хушбӯй)-ро дуд меандозанд.

Тибқи оин ҳар сол сокинони деҳа вазифадоранд, ки аз рӯи теъдодашон бо навбат ба муносибати «остонбороӣ» ҳайвонеро парвариш кунанд. Чорвоҳои пешакӣ барои ин ҷашн ҷамъшударо дар пеши остон забҳ намуда хӯроки идона тайёр мекунанд. Мардуми маҳал

ҷамъ шуда дар майдон базм меороянд, занҳои ҳунарманд, доиразанӣ, сурудхонӣ, арӯсону духтарҳо арғунчакбозӣ, мардҳо, ҷавонписарон, бачаҳо гуштингирӣ, тухмбозӣ, мурғҷанг мекунанд ва туҳфаҳо мегиранд. Ҳар кас ҳунари худро нишон медиҳад. Имрӯзҳо низ чун анъана гуштингирӣ, мурғҷанг ва тухмҷанг ҳангоми иҷроиши ин оин муҳиммияти худро гум накардаанд.

Дар гузаштаҳо дар байни занону духтарон «вулчакбехът», (арғунчакравӣ) бозии асосӣ ба ҳисоб мерафт. Маъмулан занону духтарон бо дафзанӣ дар боғҳо ҷамъ омада дар навои гуногуни дафу доира ва шӯхию ҳазлҳо бо навбат ба арғунчак алвонҷ мерафтанд. Дар арғунчакравӣ занону духтарон ба ҷузъ санҷиши обутоби пайкари хеш ва вақтхушӣ, инчунин, бахти худро низ месанҷидаанд. Агар дасти арғунчакрав ба баландтарин шохчаи дарахт мерасид, ҳамон сол хушбахтӣ насибаш мегардидааст, қайд намуд Дурмалик Давлатназарова. Духтаре, ки ин амалро хуб иҷро мекард худро бо шаст ба ҳаво бод дода шӯхиомез мегуфтааст:

Қиш-қу-уу-уҳ, Мардон (фалонӣ) му тасадуқ (се-бор).
Қиш-қу- қ-уу-уҳ, Мардон (фалонӣ) тасадуқам шавад (се-бор).

Номи ҷавони барояш маъқул бударо ба забон меовардааст, агар арғунчакпар зан бошад номи шавҳарашро мегирифтааст ва ҳамин тавр духтарону занҳои ҷамъшуда шухию хушию хурсандии идона мекардаанд. Дар ин бозӣ навбат мегирифтанд. Зане, ки худро ин тарафу он тараф алвонҷ медиҳад ба даҳонаш ҳаво кашида, баъд даҳонашро пӯшида бо як зарб: «пуф-ф-ф, пуф-уф-ф» карда, мегӯяд: «Қиш-қу-уу-уҳ бар гӯшаи Сайёра» (се бор) номи зан ё духтари дар навбат истодаро мегирифтааст.

Дар деҳаи Барушон зан ё духтар вақти аргунчакравӣ худро алвонҷ дода мегуфтааст:

Қиш -қу-уу-уу, хъузъ-хъузъак хъузъде ке.
Қиш -қу-уу-уу, шамол, шамолак, шамолак кун.
Қиш -қу-уу-ууҳ бар гушаи (фалоне се бор).

Аз нақли ноқил бармеояд, ки арғунчакравӣ низ нозукиҳои худро доштааст, ба мисоли «қиъло баробар вавът, кахъат баранде вавъан», (яъне андозаи арғунчак бояд дар таги ду бағал баробар бошад), (Гӯянда:Моҳҷон Назардодова). Дар идомаи бозӣ ба зан ё духтаре, ки бозиро ба дараҷаи олӣ бо тамоми нозукиҳояш иҷро мекард аз ҷониби сардорони ин ҷамъомад тӯҳфаҳо дода мешудааст.

Дар деҳаи Вамд бошад то ҳозир занону духтарон ду гурӯҳ шуда, дар иҷро кардани ин бозӣ шарт мегузоранд. Кадом гурӯҳ ғолиб барояд тӯҳфа мегирад. Гурӯҳи бойдода гурӯҳи ғолибро, баъди анҷоми ид дар ягон хона меҳмон мекунад.

Шуғли бачаҳои хурдсол дар раванди ин оин бештар тухмбозӣ буда, ҳар кадоме, ки тухми ҳарифашро мешиканад дар сабатча тухми шикастаро ҷамъ мекунад. Ҳангоми тухмбозӣ бачаҳо ҷамъ шуда бо суханони маъмули бозиро оғоз менамоянд:

Сарак (сараш),
Порнак (тагаш),
Қочак (шикамаш).

Пас аз ин бозигари ҳариф ба ҳамон тарзи гуфтаи ӯ тухмро медорад. Бозигари дигар онро аз боло мезанад. Агар тухмаш шиканад онро бе мамониат ба шахси ғолиб медиҳад. Бештари вақтҳо модарон барои писаронашон тухмро 2-3 моҳ пеш дар «визъом», (болохона) мегузоранд, то ки он сахт гардад ва дар ин рӯз онро ҳамчун туҳфа ба писар тақдим мекунанд. Бачаҳо тухмҳои ҷамъшударо ба хона оварда мепазанд ва рафиқонро даъват намуда, якҷоя мехӯранд. Бачаи тавоно ифтихор намуда муболиғакунон: «ман ҳамин миқдор тухмро дар «остон-нихътайд» ба даст овардам», ва маҳорати худро ба дӯстонаш нақл мекунад ё ин ки модар барои таърифу тавсифи фарзандаш ба бачаҳо ишоракунон: «ана писарам қобилиятнок аст, ки ҳамин миқдор тухмро дар ид ҷамъ намуд». Баъзан бачаҳо дар тухмбозӣ низ гурӯҳ- гурӯҳ шуда бо шарте бозӣ мекунанд ва чунин бозии бачагона то ҳол мавриди истифода аст.

Дар тақвияти ин гуфтаҳо овардани иқтибосе аз китоби «Остонҳо-осори таърих ва фарҳанги мардуми Бадахшон»–и фолклоршинос ва мунаққиди нуқтасанҷ Нисормамад Шакармамадовро мувофиқи матлаб донистем: «Дар деҳоти Рӯшон ва чанде аз деҳаҳои Шуғнон то солҳои наздик мафҳуми «Остоннихътайд» («Остонбарой») хеле маъмул буд. Мардуми он деҳаҳо (марду зан, хурду калон) ҳатман дар фаслҳои мусоид қисме аз иду маросимҳои мазҳабӣ ва мавсимиро дар назди остонҳо вобаста бо вижагиҳои онҳо бо созу наво, базму бозиҳо қайд мекарданд. Ҳатто дар баъзе деҳаҳо сокинони онҳо аз рӯи теъдодашон бо навбат ҳар сол барои тақлили иду маросимҳои суннатӣ ҳайвонот (асосан, нарбузу гӯсфанд)-ро махсус тарбият ва анвои хӯрокиро омода мекарданд» [9, 133-135].

Воқиби зикр аст, ки лаҳзаҳои шодмонии ҷашн занҳо ҳамеша фаъол буда бо доира суруд сароида аз тарафи сардорони ҷашн ба онҳо туҳфаҳо тақдим мешуд. Занҳое, ки ҳунари ҳофизӣ доштанд бадоатан суруд мехондаанд. Муҳтавои сурудро айнан арзишҳои хоси оини «остонбарой» таҷассум менамудааст:

Нур маша остонниҳтайд,
Хоҷат, юғат сипорн ниҳтайд,
Маша зироат сат базарб,
Маш ҳаётат зиндаге,
Вобаст аз кори баҳоре,
Нур им маш остонниҳтайд,
Вирт мардумре фиревоне.
[Гӯянда Дурмалик Давлатназарова]

Тарҷума:
Имрӯз дорем остонбарой,
Ҷуфти гову юғу сипорн барорӣ.
Зироатамон шавад пурзарб,
Ҳаёту зиндагиамон.
Вобаст аз кори баҳорӣ,
Имрӯз дорем остонбарой,
Орад ба мардум фаровонӣ.

Дар раванди ҷашн аҳолии ноҳияи Рӯшон аз ҳар хона дар табақҳои чӯбин ба остон дутой нон меоранд, ки онро «пухта», (нони худой) меноманд. Нисфирузӣ баъде, ки хуроки идона тайёр мешавад, дар табақҳои чӯбин аз болои нон хӯрок кашида, онро ба ҷамъомадагон тақсим мекунанд. Барои муйсафедҳо, занҳо, духтарҳо, ҷавонон, бачаҳо, духтарчаҳо алоҳида-алоҳида хӯрок гузошта мешавад. Баъди хӯроки нисфирӯзӣ халифаи деҳа аз рӯи расму одати қадимӣ дуою такбир намуда, сипас базми идонаро давом медиҳанд. Аз тарафи бачаҳо дар майдон бозии мурғҷанг, кабкҷанг иҷро мешавад. Барои ғолибон мукофот дода мешавад. Ба гӯштингирон низ туҳфаҳо тақдим мешавад. Барои паҳлавоне, ки дар гуштингирӣ ғолиб меояд, барзагов мукофот медиҳанд. Ин гуна одатҳои қадимии оини «остонбарой» дар Рӯшон то ҳол роиҷ астанд. аммо сурудҳои фолклорие, ки аз ҷониби занҳо сароида мешаванд кам ба назар мерасанд.

Воқеан дар оини «остонбарой» маросими ҷуфтбаророн (шурӯъ ба кишти баҳорӣ)-ро ба ҷо меоранд. Аз тадқиқот бармеояд, ки дар қисме аз деҳаҳои ноҳияи Рӯшон ҳангоми моросими ҷуфтбаророн, занҳо барои деҳқон нони «пухта» (нони худой) мепазанд. Пас дар остонаи оғил, ки аз он ҷо ҷуфти говро мебарорand «буй-вохъ», алафи хушбӯйро дуд меандозанд ва ҳамзамон ба даҳони ҷуфти гов пораи хамир мегузоранд, то ки кишту кор серҳосил ва пурбаракат шавад. Дар ин маврид чунин дуо мехонанд: «Илоҳе асодъ сол фиревонеят осоихъе вирт», яъне «соли имсола, фаровонӣ ораду ризқу рузӣ зиёд гардад ва тинҷию оромӣ насиб кунад». Сипас деҳқон бо ҷуфти гов ба «раждъед», (кишту кор) оғоз мекунад ва ин расми мардумӣ то имрӯз дар деҳаҳои ноҳияи Рӯшон пеш аз Наврӯз иҷро карда мешавад.

Занҳо аз болои нон равғану шир рехта, мувофиқи расми қадимӣ барои марди деҳқоне, ки бори нахуст ба кишту кор оғоз мекунад, ба замин «пухта» (нони худоӣ) овардаанд. Занҳо аз паси марди деҳқон «ражъ», (алафи беда)-ро ҷамъ намуда, чунин сурудро замзама менамудаанд.

Ражбед пухта та насиб,
Хъоҷат жиндам тар замин,
Деҳқон раж бидбд, жиндам γефт,
Кахвоен абиван ражъ,
Кудакен хуше кинан,
Үанакен, черизгар мазоқан,
Ҳосил асуб башанд, найибд,
Черизгарта ичге ражъ набибд.
[Гӯянда:Дурмалик Давлатназарова]

Тарҷума:
Оши худоӣ насибат,
Ҷуфти гову гандум дар замин.
Деҳқон кишту гандум корад,
Занҳо замин ҳамвор кунанд.
Кӯдакҳо хурсандӣ кунанд,
Занҳо деҳқонро мазоҳ кунанд.
Ҳосил агар имсол барор нагирад,
Деҳқон дигар замин намекорад.

Муҳаққиқ Н. Қурбонхонова дар мақолаи «Асотир дар бораи ҳайвонот дар фолклори Бадахшон» овардааст: Дар деҳаи Даржомчи ноҳияи Рӯшон дар рӯзи аввали маросими «ҷуфтбароронӣ» барзагови ҷуфтро баъде, ки аз обу алаф сер карда «ҳиҷзивак»-ро хӯронда, ба гардану шохаш равған мемолиданд ва халифаи маҳал дуову такбир мехонд, аз хона то сари замини кишт вайро бо созу суруд мебурдаанд [2, 110-115]. Хъ

Пайдост, ки чунин созу сурудхонӣ дар байни мардуми Рӯшон дар маросими «ҷуфтбароронӣ» низ роиҷ будааст. Марди деҳқон хӯрокро аз рӯи одати қадимӣ болои замини корамшуда гузошта мехӯрдааст ва занҳо дар ин ҳангом низ суруд мехондаанд:

Хъувдат гарбаят руған,
Давлати одам аз қадим,
Въаран дай деҳқон пухта,
Рикбай дарун тар замин,
Ба нияти хайрат нек,
Фиревон деҳқон пухта,
Маш пират кудакат ҷавон,
Ҳосил ҷам кихт ҳибӯн, ҳибӯн.
[Гӯянда: Гулғунча Некқадамова]

Тарҷума:
Ширу нону равған,
Давлати одам аз қадим.
Оранд ба деҳқон нони худоӣ,
Даруни табақ ба замин
Бо нияту хайру нек,
Фаровон гардад кори деҳқон.

Пиру кӯдаку ҷавон,
Ҳосил ғун оранд анбор-анбор.

Анъанаи хониши сурудҳои мардумӣ ҳангоми кишту кори баҳорӣ аз паси деҳқон, солҳои охир аз байн рафтааст.

Воқеан вақти анҷоми «остоннихтайд», «остонбарӣ» дар ҳар як табақ нон гузошта аз болои он хӯрок кашида, бо дуо ва такбири ҷамбастии халифа ҳар кас табақи худро гирифта ҳамчун табаррукӣ ба хонааш бармегардад. Мувофиқи расми қадим хуроки ба хона авардаро аҳли хонавода батамом мехӯранд ва дар табақ наемонанд. Суннатҳои вобаста ба оини «остонбарӣ» дар худи ҳамон рӯз анҷом дода мешаванд.

Мушоҳидаҳо маълум менамоянд, ки фолклор дар раванди маросимҳои мавсимӣ ҳамеша мавқеи худро доштааст. Дар иҷрои фолклори маросими мавсимӣ қариб ҳамаи аъзои ҷомеа, ҳам марду зан, ҳам духтарону писарон ва ҳам хурдсолон ширкат доранд. Зимнан бояд қайд кард, ки занону духтарон дар маросимҳои мавсимӣ нисбат ба мардону ҷавонон бештар фаъол ҳастанд. Аз сабаби он ки расму оинҳои баҳору оини «остонбарӣ» ба кишту кору зироат, зебоиву зиндашавии табиат, баракату хайр, ғизову хӯрок ва солимии муҳити хонавода вобаста аст, дар он мавқеи аҳли ҷомеа хеле фаъол ба назар мерасад. Занҳо бошанд на танҳо дар иҷро намудани оинҳои қадимӣ фаъоланд, балки дар кадом маврид истифода намудани сурудҳои мавсимӣ моҳиранд ва то ҳатто худ бадоҳатан бо забонҳои маҳаллӣ ва тоҷикӣ сурудҳои фолклорӣ офаридаанд, ки арзиши фарҳанги қадимиро дар худ таҷассум менамоянд.

АДАБИЁТ

1. Андреев, М. С., Таджики долины Хуф (Верховья Аму- Дарьи).-Вып.1. – Сталинабад, 1953. – с. 250.

2. Андреев, М. С., Таджики долины Хуф (Верховья Аму- Дарьи).-Вып.1. – Сталинабад, 1958. – с. 526.

3. Бобринской, А. А., Бобринской, А. А. Горцы верховьев Пянджа (Ваханцы). // Очерк быта по путевым заметкам / А. А. Бобринской. – М., 1908. – С. 89 – 94.

4. Зарубин, И. И. Бартангские и рушанские тексты и словары / И. И. Зарубин. – Л., 1937. – 222 с.

5. Қурбонхонова, Н. Асотир дар бораи ҳайвонот дар фолклори Бадахшон // Масъалаҳои илмҳои гуманитарӣ – Хоруғ, 2019. – № 1. – с.110 – 115.

6. Раҳимов, Д. Нигоҳе ба ҷашнҳои миллӣ ва ойинҳои суннатии тоҷикон. – Душанбе: Истеъдод, 20 11. – с. 94.

7. Хук, С. Г. Мифология Ближнего Востока. – М: Наука, 1991. – с. 6-7.

8. Ҳаратқулов, М. Наврӯзи оламафрӯз ва дигар идҳои суннатии сол. – Душанбе: Эр-граф, 2012. – с. 484.

9. Шакармамадов, Н. Фолклори Помир. Ҷ . 4. Остонҳо – осори таърих ва фарҳанги мардуми Бадахшон. (Таадқиқи зиёратгоҳҳои Кӯҳистони Бадахшон). – Душанбе: – с.144-145.

10. Шакармамадов, Н. Шакармамадов, О. Оинҳои Наврузӣ дар Бадахшон. – Душанбе: 2012. – с. 115.

11. Юсуфбеков, Ш. Шоинбеков, А. Шогуни баҳор. – Душанбе: Эр-граф, 2019. – с.215.

ВБД- 338.48

ИСТИФОДАИ ЗЕҲНИ СУНЪӢ ДАР РУШДИ САЙЁҲӢ ДАР ШАРОИТИ ИҚТИСОДИ САБЗ

МАШОКИРОВ ҶАҲОНГИР НЕЪМАТУЛЛОЕВИЧ

Донишгоҳи байналмилалии сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон,

н.и.и., дотсенти кафедраи сайёҳӣ ва бизнеси меҳмондорӣ.
Суроға: 734055, ш. Душанбе, Ҷумҳурии Тоҷикистон, хиёбони Борбад, 48/5
E-mail: jahongir.mashokarov@gmail.com **Тел: +992 93 571 54 54**
ORCID: 0009-0005-3975-6627.

Анотатсия. Мақолаи мазкур ба масъалаи истифодаи зеҳни сунъӣ дар рушди соҳаи сайёҳӣ бахшида шудааст. Дар шароити рақамикунонии иқтисодиёт ва густариши технологияҳои иттилоотӣ, зеҳни сунъӣ ба яке аз абзорҳои муҳими баланд бардоштани рақобатпазирии бахши сайёҳӣ табдил ёфтааст. Дар мақола самтҳои асосии татбиқи зеҳни сунъӣ, аз ҷумла таҳлили додаҳои калон, шахсисозии хизматрасониҳо, идоракунии ҷараёни сайёҳон, маркетинги рақамӣ ва такмили таҷрибаи муштариён мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Ҳамчунин, имкониятҳо ва чолишҳои марбут ба ҷорӣ намудани технологияҳои зеҳни сунъӣ дар инфрасохтори сайёҳӣ таҳлил гардида, аҳамияти он барои рушди устувори соҳа таъкид мешавад.
Натиҷаи таҳлили гузаронидашуда нишон медиҳад.

Калидвожаҳо: зеҳни сунъӣ, сайёҳӣ, технологияҳои рақамӣ, рушди устувор, маркетинги рақамӣ, додаҳои калон, идоракунии сайёҳӣ

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В РАЗВИТИИ ТУРИЗМА В УСЛОВИЯХ ЗЕЛЕНОЙ ЭКОНОМИКИ

МАШОКИРОВ ДЖАХАНГИР НЕМАТУЛЛОЕВИЧ
Международного университета туризма и предпринимательства,
к.э.н., доцент кафедры туризма и гостиничного бизнеса.
Адрес: 734055, г. Душанбе, Республика Таджикистан, проспект Борбада, 48/5 E-mail: jahongir.mashokarov@gmail.com **Тел: +992 93 571 54 54**
ORCID: 0009-0005-3975-6627

Аннотация. Настоящая статья посвящена вопросам использования искусственного интеллекта в развитии туристической отрасли. В условиях цифровизации экономики и активного внедрения информационных технологий искусственный интеллект становится важным инструментом повышения конкурентоспособности сферы туризма. В статье рассматриваются основные направления применения искусственного интеллекта, включая анализ больших данных, персонализацию услуг, управление туристическими потоками, цифровой маркетинг и улучшение клиентского опыта. Также анализируются возможности и вызовы внедрения технологий искусственного интеллекта в туристическую инфраструктуру и подчеркивается их значение для устойчивого развития отрасли.

Ключевые слова: искусственный интеллект, туризм, цифровые технологии, устойчивое развитие, цифровой маркетинг, большие данные, управление туризмом.

THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN TOURISM DEVELOPMENT WITHIN THE GREEN ECONOMY FRAMEWORK

MASHOKIROV JAHONGIR NEMATULLOEVICH
Associate Professor of the department of tourism and hospitality business, of the International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan. Address: 734055, Dushanbe, Republic of Tajikistan, Borbad Avenue, 48/5
E-mail: jahongir.mashokirov@gmail.com **Tel: +992 93 571 54 54**
ORCID: 0009-0005-3975-6627.

Abstract: This article examines the application of artificial intelligence in the development of the tourism industry. In the context of economic digitalization and the rapid expansion of information technologies, artificial intelligence has become an essential tool for enhancing the competitiveness of the tourism sector. The paper explores the main areas of AI implementation, including big data analytics, service personalization, tourism flow management, digital marketing, and customer experience improvement. It also analyzes the opportunities and challenges associated with integrating AI technologies into tourism infrastructure and emphasize their importance for sustainable development.

Keywords: artificial intelligence, tourism, digital technologies, sustainable development, digital marketing, big data, tourism management

Муқаддима. Дар солҳои охир рушди технологияҳои рақамӣ ба ҳамаи соҳаҳои иқтисод, аз ҷумла соҳаи сайёҳӣ, таъсири назаррас расонидааст. Яке аз технологияҳои муҳими муосир зеҳни сунъӣ мебошад, ки имконият медиҳад хизматрасонӣ ба сайёҳон беҳтар ва самараноктар гардонида шавад. Истифодаи зеҳни сунъӣ ба ташкилотҳои сайёҳӣ имкон медиҳад, ки маълумотро таҳлил намуда, талаботи сайёҳонро дуруст муайян кунанд ва хизматрасониҳои мувофиқ пешниҳод намоянд. Аз ин рӯ, омӯзиши истифодаи зеҳни сунъӣ дар рушди соҳаи сайёҳӣ аҳамияти муҳим дорад.

Баррасии адабиёти илмӣ. Масъалаҳои рушди соҳаи сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар як қатор санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ ва таҳқиқоти илмӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Аз ҷумла, дар «Барномаи рушди туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2015–2017» (2014) самтҳои асосии рушди инфрасохтори туристӣ ва беҳтарсозии хизматрасонӣ муайян гардидаанд. Идомаи мантиқии ин сиёсат дар «Барномаи рушди туризм барои солҳои 2018–2020» (2018) ва «Стратегияи рушди туризм то соли 2030» (2018) инъикос ёфта, дар онҳо истифодаи технологияҳои муосир, аз ҷумла рақамикунонӣ, ҳамчун омили муҳими рақобатпазирӣ таъкид шудааст.

Дар баробари ин, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи туризм» (2009, 2020) асосҳои ҳуқуқии фаъолияти туристиро танзим намуда, заминаи институционалии рушди соҳаро фароҳам меорад. Ҳамчунин, «Консепсияи гузариш ба рушди устувор» (2007) ва қарорҳои вобаста ба рушди экотуризм (2005) аҳамияти истифодаи устувори захираҳо ва татбиқи усулҳои инноватсиониро дар соҳаи сайёҳӣ таъкид менамоянд.

Аз нуқтаи назари илмӣ, корҳои Д. Н. Машокиров – аз ҷумла, мақолаи «Оценка факторов, влияющих на развитие рынка туристских услуг в Республике Таджикистан в условиях зелёной экономики» (2024) ва «Умный туристический город (smart tourism city): развитие и трансформация» (2024) – ба таҳлили омилҳои рушди бозори хизматрасониҳои туристӣ ва татбиқи технологияҳои рақамӣ дар идоракунии шаҳрҳои туристӣ бахшида шудаанд. Муаллиф зарурати гузариш ба модели «шаҳри туристии зирак»-ро асоснок менамояд, ки дар он истифодаи технологияҳои рақамӣ ва зеҳни сунъӣ нақши калидӣ мебозад.

Илова бар ин, маълумоти оморӣ аз Маҷмӯаи омории Ҷумҳурии Тоҷикистон (2025) ва самтҳои сиёсати давлатӣ, ки дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон (2023) ифода ёфтаанд, тамоюлҳои рушди соҳа ва афзалиятҳои стратегии онро нишон медиҳанд.

Ҳамин тариқ, таҳлили адабиёти мавҷуда нишон медиҳад, ки дар баробари ташаккули заминаи мустаҳками ҳуқуқӣ ва стратегӣ, масъалаи истифодаи зеҳни сунъӣ дар соҳаи сайёҳӣ ҳанӯз ба таври кофӣ таҳқиқ нашудааст ва талаботи бештар ба таҳқиқоти амиқ дар ин самт вуҷуд дорад.

Методологияи таҳқиқот. Дар ҷараёни навиштани ин мақола усулҳои гуногуни илмӣ истифода шуданд. Пеш аз ҳама, усули таҳлили адабиётҳои илмӣ ва манбаъҳои электронӣ оид ба истифодаи зеҳни сунъӣ дар соҳаи сайёҳӣ мавриди истифода қарор гирифт. Ҳамчунин усулҳои муқоисавӣ ва таҳлилӣ барои баррасии имкониятҳо ва самаранокии истифодаи

технологияҳои зеҳни сунъӣ дар хизматрасониҳои сайёҳӣ истифода шуданд. Илова бар ин, усули ҷамъбаст ва хулосабарорӣ барои муайян намудани нақш ва аҳамияти зеҳни сунъӣ дар рушди соҳаи сайёҳӣ истифода гардид. Ин усулҳо имконият медиҳанд, ки масъалаи истифодаи технологияҳои муосир дар соҳаи сайёҳӣ ба таври илмӣ таҳлил карда шавад.

Натиҷаҳои таҳқиқот. Натиҷаҳои таҳқиқот нишон медиҳанд, ки истифодаи зеҳни сунъӣ дар соҳаи сайёҳӣ имкониятҳои навро барои рушди хизматрасониҳои сайёҳӣ фароҳам меорад. Технологияҳои зеҳни сунъӣ ба ширкатҳо ва ташкилотҳои сайёҳӣ имкон медиҳанд, ки маълумоти зиёди бозор ва талаботи сайёҳонро таҳлил намуда, хизматрасониҳои дақиқ ва мувофиқ пешниҳод намоянд. Ҳамчунин муайян гардид, ки истифодаи системаҳои интеллектуалӣ, аз ҷумла барномаҳои тавсиядиҳӣ ва ёрдамчиёни рақамӣ, раванди банақшагирии сафарро барои сайёҳон осон намуда, сифати хизматрасониро беҳтар мегардонад. Илова бар ин, зеҳни сунъӣ ба ташкилотҳои сайёҳӣ барои беҳтар намудани идоракунии захираҳо ва баланд бардоштани рақобатпазирии онҳо дар бозор мусоидат мекунад.

Соли 2025 дар Тоҷикистон 367 субъекти хизматрасонии сайёҳӣ ба қайд гирифта шуд, ки нисбат ба соли 2024, 20 адад зиёд мебошад. Инҳо 225 меҳмонхона, 61 модел ва хостел, 56 осоишгоҳ, 4 лагери солимгардонӣ, 6 маркази муолиҷавӣ, 10 хонаи истироҳатӣ, 1 пансионат ва 4 базаи сайёҳӣ мебошанд [10]. Зеҳни сунъӣ (ЗС) ҳамчун як нерӯи тағйирдиҳанда дар сайёҳӣ пайдо мешавад ва потенсиали назарраси инноватсиониро барои ҳалли мушкилоти фаврӣ дар ин бахш пешниҳод мекунад. Дар ҳоле ки сатҳи қабул дар бахшҳои гуногуни сайёҳӣ тағйирёбанда боқӣ мемонад, таъсири кунунӣ ва эҳтимолии ЗС рӯз аз рӯз бештар ба назар мерасад ва зарурати пайгирии имкониятҳо, мушкилот ва хатарҳои эҳтимолии он вуҷуд дорад. Аъзоёни G7 тавассути кор дар сатҳи миллӣ рӯзномаи ЗС-ро роҳбарӣ мекунанд ва инчунин талошҳоро барои пешбурди қабул ва паҳншавии ЗС дар тиҷорат дар саросари ҷаҳон пеш мебаранд. Ин ҳуҷҷати сиёсӣ ба густариши ин роҳбарӣ дар сатҳи бахшӣ тавассути омӯхтани барномаҳои эҳтимолии ЗС ва хатарҳои марбут ба истифодаи ЗС барои пешбурди инноватсия ва дастгирии устуворii сайёҳӣ мусоидат мекунад [4].

То чӣ андоза зеҳни сунъӣ (AI) ба бахши сайёҳӣ бо хусусиятҳои беназири худ ва такя ба таҷрибаҳои рӯ ба рӯ ва бо тамос таъсир мерасонад ва онро тағйир медиҳад, номуайян боқӣ мемонад, аммо мавзӯи афзояндаи таваҷҷӯҳ ва баҳс аст. Барои ин баҳс, дар навбати аввал зарур аст, ки сиёсатгузорон имкониятҳои зеҳни сунъиро барои беҳтар кардани навоварӣ дарк кунанд. Ин дар бар мегирад, ки фаҳмиши беҳтари муҳити мураккаби рақамӣ барои сайёҳӣ ва ҷузъҳои калидии системаҳои зеҳни сунъӣ, инчунин принсипҳо ва дастурҳои дахлдори миллӣ ва байналмилалии зеҳни сунъӣ. Принсипҳои мушаххаси бахшҳо барои татбиқ ё роҳнамоии зеҳни сунъӣ афзоиш меёбанд, аммо дар байни бахшҳо яксон дастрас нестанд[5].

Муҳокима. Дар бахши сайёҳӣ бисёр замимаҳои марбут ба зеҳни сунъӣ аллакай қабул шудаанд ва имкониятҳои бештари навоварӣ барои дастгирии рушди сайёҳии устувор ва фарогир мавҷуданд. Таҳлили замимаҳои мавҷуда ва потенсиали зеҳни сунъӣ дар сайёҳӣ нишон медиҳад, ки гуногунии замимаҳои зеҳни сунъии амалӣ ва банақшагирифташуда бо имкониятҳои зерин имконпазиранд[11]:

1. *Таҷрибаи меҳмононро бо таҷрибаҳои бештар интерактивӣ, фардӣ ва сафари бефосила беҳтар кунед, дар ҳоле ки вокуниш ба талаботро бо хидматҳои шабонарӯзӣ ва фардӣ афзоиш диҳед.*
2. *Дастрасӣ ва ҷалби аудиторияро бо дастрасии бештари мундариҷа ва пешниҳоди гуногунранги хидматҳои фарҳангӣ ва фароғатӣ беҳтар кунед. Беҳтар кардани маълумоти бозор ва истифодаи маълумот, инчунин иқтидори сегментатсияи бозор ва профили муштариён.*

3. *Беҳтар кардани ҷараёни меҳмонон ва идоракунии трафик бо маълумоти вақти воқеӣ ва қабули қарорҳои автоматӣ.*
4. *Дастгирии беҳсозии нарх/арзиш, тавассути нигоҳдории пешгӯикунанда, истифодаи захираҳо ва харид.*
5. *Автоматикунонии равандҳои дохилӣ ва хидматрасонии асосии муштариён.*

Технологияҳои нав сайёҳиро аз нав ташаккул медиҳанд ва катализатори пуриқтидори навоварӣ дар ин бахш мебошанд, ки омили асосии рушд, таъсиси ҷойҳои корӣ ва динамикаи тиҷорат ва манбаи муҳими шукуфоӣ барои бисёре аз ҷамоатҳои маҳаллӣ мебошад. Ин бахш бо мушкилоти асосӣ ва гузаришҳо рӯбарӯ аст, то тавассути рушди инфрасохтори устувор, мувозинати ҷараёни сайёҳӣ, сохтани қувваи кории қавӣ ва фарогир, беҳбуд бахшидан ба арзиши иҷтимоию иқтисодии сайёҳӣ барои ҷамоатҳои маҳаллӣ, дастгирии корхонаҳои хурд ва хурд барои навоварӣ бо тағйироти босуръати технологӣ ва тақвияти маълумот барои роҳнамоӣ ва арзёбии амалҳои сиёсӣ, чораҳои мушаххас андешида шавад. Сайёҳӣ инчунин бояд ба тағйироти ҷаҳонӣ, аз ҷумла рақамикунонӣ, гузариши сабз, тағйироти демографӣ ва фарҳангӣ мутобиқ шавад ва устувории бахшҳоро ба зарбаҳои беруна, ки аз ноустувории геополитикӣ ва иқтисодӣ, пандемияҳо ва хатарҳои иқлимӣ ба вуҷуд меоянд, афзоиш диҳад [8,12].

Зеҳни сунъӣ қобилияти ҳавасмандгардонии навоварӣ ва тағйирдиҳандаи бозӣ барои ҳалли ин мушкилот ва ноил шудан ба ҳадафҳои умумии сиёсӣ дорад. Ин равишҳои инноватсиониро барои пурра расонидани манфиатҳои сайёҳӣ ба ҷамоатҳои мизбон, маконҳои сайёҳӣ ва тиҷоратҳои сайёҳӣ, аз ҷумла корхонаҳои хурду миёна, ки дар ин бахш бартарӣ доранд ва дорои имкониятҳои маҳдуди миқёспазирӣ ва инноватсия мебошанд, дар бар мегирад. Равишҳои инноватсионӣ метавонанд эҳтимолан ҳаракати бефосила ва бисёрмодалӣ, идоракунии ҷараёни сайёҳон, баланд бардоштани ҳосилнокӣ, амалияҳои мутобиқ ба иқлим ва даврӣ ва қобилияти беҳтаршудаи назорат ва ҳамоҳангсозиро дастгирӣ кунанд. Унсури асосии пешбурди инноватсия васеъ кардани сохторҳои саноатӣ ва малакаҳои қувваи корӣ тавассути паҳн кардани технология ва таҷрибаҳои хуб ва фароҳам овардани шароити дастгирии тиҷоратӣ барои корхонаҳои сайёҳӣ мебошад [12,13].

Таҳаввулоти ахири зеҳни сунъӣ имкониятҳои бузургеро барои кушодани роҳҳои ҳалли мушкилоти ҷаҳонӣ, аз ҷумла барои сайёҳӣ, нишон медиҳанд. Ба кор андохтани ChatGPT дар моҳи ноябри соли 2022 зеҳни сунъиро ба фазои ҷамъиятӣ ва зеҳни сунъии тавлидкунандаро ба нӯги ангуштони ҳамагон расонд. Дар соҳаи сайёҳӣ, зеҳни сунъӣ қобилияти такмил додани навоварӣ ва ошкор кардани потенсиали худро барои пешбурди рушди устувор ва фарогири иқтисодӣ дорад. Дар оянда, ин таҳаввулот эҳтимолан ҳамоҳангӣ ва ҳамкорӣ дар сатҳи байналмилалӣ ва қабул ва паҳнкуниро дар сатҳи тиҷорат талаб мекунанд [14].

Бо возеҳтар шудани таъсир ва манфиатҳои назарраси зеҳни сунъӣ дар сайёҳӣ, зарурати ҳалли хатарҳо ва мушкилоти рақобатӣ, бахусус барои корхонаҳои хурду миёна низ меафзояд. Масалан, зеҳни сунъӣ метавонад номутавозиниро аз сабаби нигарониҳои ахлоқӣ ва эътимодӣ, ки тавассути таассубҳои алгоритмӣ ва масъалаҳои сифати маълумот ба вуҷуд меоянд, шадидтар кунад. Гарчанде ки ин мушкилот дар маънои васеътар мушкилоти рақамӣ мебошанд, зеҳни сунъӣ метавонад ин хатарҳоро аз сабаби миқдори зиёди маълумоте, ки аз ҷониби системаҳои зеҳни сунъӣ коркард мешаванд, афзоиш диҳад. Инҳо асосан хатарҳои таҳрифи бозор мебошанд ва метавонанд ба субъектҳои хурдтар ба таври номутаносиб таъсир расонанд. Осебпазириҳои амниятӣ инчунин метавонанд маълумоти ҳассоси шахсӣ ё тиҷоратиро фош кунанд, дар ҳоле ки нигарониҳои моликияти зеҳнӣ бо пешрафти технологияи зеҳни сунъӣ афзоиш меёбанд. Агар бодиққат идора карда нашаванд, хидматҳои зеҳни сунъӣ метавонанд боиси таҷрибаи камтар фарогири сайёҳӣ шаванд ва ниёзҳои гуногуни сайёҳонро ба таври кофӣ

ба назар нагиранд. Илова бар ин, потенсиали автоматикунонии зеҳни сунъӣ метавонад профилҳои ҷойҳои кориро тағйир диҳад ва нобаробариро дар қувваи корӣ шадидтар кунад [15,16].

Маълумот ва далелҳои муқоисашаванда дар бораи паҳншавии зеҳни сунъӣ дар саросари иқтисодиёт камёбанд, дар ҳоле ки мисолҳои қабули барвақтӣ ҳанӯз ҳам ғайриоддӣ мебошанд. Маълумоти охирин нишон медиҳанд, ки дар кишварҳои пешрафта ва Аврупо тақрибан 11% ҳамаи корхонаҳои зеҳни сунъӣ ва сайёҳӣ бо 14 ё зиёда корманд дар соли 2025 аз зеҳни сунъӣ истифода кардаанд, дар ҳоле ки 19% гузориш доданд, ки дар соли 2024 таҳлили маълумоти калонро анҷом додаанд, ки эҳтимоли он ки корхонаҳои калон ин корро хеле зиёдтар анҷом додаанд (29% ва 35% корхонаҳо бо 250 ё зиёда корманд [1,2]. Дар ҳоле ки зеҳни сунъӣ инчунин имкониятҳои назаррасро ваъда медиҳад, пешрафтҳои зеҳни сунъӣ ҳанӯз бо афзоиши баландтари ҳосилнокӣ дар сатҳи макроиқтисодӣ ё бо тағироти назаррас дар сатҳи ҷойҳои корӣ ё музди меҳнат алоқаманд набуданд. Таъсири сусти ҳосилнокӣ ба ҷойҳои корӣ хусусияти технологияҳои умумӣ мебошад, ки пеш аз овардани фоидаҳои худ сармоягузории иловагиро талаб мекунанд [3,5].

Дар бахши сайёҳӣ, тағйирот дар бахшҳои гуногун ва барои истифодаҳои гуногун низ бо суръати гуногун ба амал меоянд. Агентиҳои сайёҳӣ, операторони сайёҳӣ ва дигар хидматҳои миёнаравии сайёҳӣ зудтар истифода мебаранд, системаҳои гуногуни зеҳни сунъиро бо технологияҳои имконпазир муттаҳид мекунанд ва дар қабули глобалии чатботҳо ва ёварони виртуалӣ пешсафанд [6]. Дар соли 2025, 31% ширкатҳо дар бахши агентиҳои сайёҳӣ ва операторони сайёҳӣ ҳадди аққал як технологияи зеҳни сунъиро истифода бурданд. Ин рақам дар хизматрасонии манзил ва хӯрокворӣ то 7% коҳиш меёбад [7,9]. Ҳадафи қабули зеҳни сунъӣ инчунин дар зербахшҳои сайёҳӣ ва нисбат ба дигар соҳаҳо фарқ мекунад. Далелҳои мавҷуда нишон медиҳанд, ки маркетинг ва фурӯш аввалин вазифаҳое мебошанд, ки корхонаҳои сайёҳӣ зеҳни сунъиро барои онҳо истифода мебаранд ва баъдан маъмурияти тиҷорат.

Дар хидматҳои миёнаравии сайёҳӣ, зеҳни сунъӣ бештар барои тадқиқот ва рушд ва инноватсия истифода мешавад. Бо вуҷуди ин, дар истифодаи зеҳни сунъӣ тафовут ба вуҷуд меояд, ки бо пешрафти чанд ширкати бузурги ҷаҳонӣ ва рақамӣ дар соҳаи зеҳни сунъӣ тавсиф мешавад, дар ҳоле ки бисёре аз корхонаҳои хурду миёна ва маконҳои камтар рақамӣ ақиб мемонанд. Бисёре аз ин масъалаҳо ба бахши сайёҳӣ хос нестанд, зеро корхонаҳои калонтар миқёс ва захираҳои кофӣ барои истифодаи зеҳни сунъӣ ба тарзе доранд, ки бисёре аз корхонаҳои сайёҳии хурд бахусус наметавонанд. Аммо, ҳалли ин тафовути зеҳни сунъӣ барои фароҳам овардани имкониятҳои дастрасӣ ба манфиатҳои эҳтимолии барномаҳои зеҳни сунъӣ дар бахши сайёҳӣ муҳим хоҳад буд.

Зеҳни сунъӣ як системаи мошинӣ аст, ки зеҳни инсонро барои омӯзиш, мутобиқ шудан ба муҳитҳои тағйирёбанда ва иҷрои вазифаҳо тақлид мекунад. Он ҳамчун “системаи мошинӣ” муайян карда мешавад, ки барои ҳадафҳои возеҳ ё пинҳонӣ, аз вуруди гирифтааш хулоса мебарорад, ки чӣ гуна натиҷаҳоро ба монанди пешгӯиҳо, мундариҷа, тавсияҳо ё қарорҳое, ки метавонанд ба муҳитҳои ҷисмонӣ ё виртуалӣ таъсир расонанд, тавлид кардан мумкин аст”. Зеҳни сунъӣ метавонад мулоҳиза ронад, нақшҳоро эътироф кунад ва пешгӯиҳо ё қарорҳо қабул кунад, тасвирҳо, матнҳо, видеоҳо ва дигар мундариҷаҳоро эҷод кунад, дастгоҳҳои пайвастшуда ва роботҳои интеллектуалиро идора кунад ва сӯҳбатҳои оддӣ анҷом диҳад. Ин як технология нест, балки омехтаи технологияҳоест, ки бо дигар технологияҳои иловагӣ, ба монанди робототехника ва Интернети ашё (IoT) кор мекунанд, то қобилияти шинохти тасвир/чеҳра, коркарди забони табиӣ (инсонӣ), қобилияти пешгӯикунанда, автоматикунонӣ ва ба наздикӣ тавлиди мундариҷаро ба таври назаррас афзоиш диҳанд. Зеҳни сунъӣ бар асоси маълумот идора карда мешавад ва бо захираҳои (ғайримоддӣ), ба монанди маълумот, алгоритмҳо

ва малакаҳо ва дороиҳои (моддӣ), ки инфрасохтори ҳисоббарории зеҳни сунъиро ташкил медиҳанд, кор мекунад.

Истифодаи зеҳни сунъӣ аллакай дар бисёр ҷанбаҳои ҳаёти ҳаррӯза маъмул аст ва метавонад тарзи фаъолият ва навоварии тиҷоратро ба таври амиқ тағйир диҳад ва ин ба муҳити рақамии торафт мураккабтар барои сайёҳӣ таъсир мерасонад. Гуфта мешавад, ки зеҳни сунъӣ ба иқтисодиёт ва ҷомеа таъсири тағйирдиҳанда ва дар ҳама бахшҳо ва соҳаҳо таъсири густурда мерасонад. Чатботҳо, ёварони виртуалӣ ва муайянкунандаи чеҳра дар смартфонҳо, барномаҳо ва вебсайтҳо ҷойгир карда шудаанд. Роботҳои зеҳни сунъӣ дар соҳаи тандурустӣ, нақлиёт ё омӯзиши кайҳонӣ, барои назорат ва нигоҳубини беморон, паймоиш дар мошинҳои худгард ё таҷриба дар кайҳон истифода мешаванд. Зеҳни сунъӣ метавонад ҳаҷми зиёди маълумотеро, ки аз ҷониби дастгоҳҳои IoT тавлид мешаванд, таҳлил кунад, пешгӯиҳо ё тавсияҳо диҳад (масалан, барои профили муштариён, пешгӯии обу ҳаво) ва ба ҷаҳони физикӣ дахолат кунад (масалан, истеҳсолот дар вақти воқеӣ ё нигоҳдории пешгӯикунанда).

Хулоса. Истифодаи зеҳни сунъӣ дар соҳаи сайёҳӣ ба таври назаррас самаранокӣ ва сифати хизматрасониҳоро беҳтар месозад. Технологияҳои интеллектуалӣ имконият медиҳанд, ки талаботи сайёҳон дуруст таҳлил шуда, барномаҳои сафар ва хизматрасониҳои инфиродӣ пешниҳод карда шаванд. Зеҳни сунъӣ инчунин барои идоракунии захираҳо, банақшагирии самаранок ва баланд бардоштани рақобатпазирии ташкилотҳои сайёҳӣ аҳамияти муҳим дорад. Аз ин рӯ, ҷорӣ кардани технологияҳои муосир ва омӯзиши усулҳои истифодаи онҳо шарти муҳим барои рушди устувори соҳаи сайёҳӣ ба ҳисоб меравад.

АДАБИЁТ

1. Барномаи рушди туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2015–2017, 01 декабри 2014, №738. Душанбе: 2014.
2. Дар бораи Барномаи комплексии рушди ноҳияи Балҷувон ҳамчун минтақаи туризми байналмилалӣ барои солҳои 2002–2016, Қарори Ҳукумати ҶТ аз 03 июли 2002, №276. Душанбе: 2002.
3. Дар бораи масъалаҳои дастгирии давлатии рушди экотуризм, туризми кӯҳӣ ва альпинизм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қарори Ҳукумати ҶТ аз 04 марти 2005, №80.
4. Консепсияи гузариши Ҷумҳурии Тоҷикистон ба рушди устувор, тасдиқшуда бо қарори Ҳукумати ҶТ аз 01 октябри 2007, №500. Душанбе: 2007.
5. Қарори Ҳукумати ҶТ «Дар бораи Барномаи рушди туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2018–2020», 01 марти 2018, №80. Душанбе: 2018. – 15 с.
6. Қарори Ҳукумати ҶТ «Дар бораи Нақшаи чорабиниҳо оид ба амалӣ намудани Стратегияи рушди туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2030 (барои солҳои 2019–2022)», 31 майи 2019, №270. Душанбе: 2019.
7. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи пешбинии нишондиҳандаҳои асосии макроиқтисодӣ барои солҳои 2023–2025», 29 июли 2022, №370. Душанбе: 2022.
8. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи туризм», қабулшуда бо қарорҳои Маҷлиси намояндагон ва Маҷлиси Олӣ ҶТ аз 24 июни 2020, №148. Ҳамчунин: Қонуни ҶТ «Дар бораи туризм», 19 майи 2009, №530. Ахбори Маҷлиси Олии ҶТ. – 2009. №6. – с.740.
9. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи махсуси манотиқи табиӣ ва объектҳо», 13 декабри 1996, №328. Душанбе: 1996.25 с.
10. *Маҷмӯаи омории омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон***.** Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе 2025.
11. Машокиров, Д. Н. Оценка факторов, влияющих на развитие рынка туристских услуг в Республике Таджикистан в условиях зелёной экономики / Д. Н. Машокиров // Технологии в образовании - 2024 : Сборник материалов Международной научно-

методической конференции, Новосибирск, 23 апреля 2024 года. – Новосибирск: Сибирский университет потребительской кооперации, 2024. – С. 224-235.
12. Машокиров, Д. Н. Умный туристический город (smart tourism city): развитие и трансформация / Д. Н. Машокиров // Вестник Таджикского государственного университета коммерции. – 2024. – № 2(52).
13. Паёми Президенти ҶТ ба Маҷлиси Олӣ «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии кишвар», 28 декабри 2023. Душанбе: 2023. – 63 с.
14. Стратегияи рушди туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2030, тасдиқшуда бо қарори Ҳукумати ҶТ аз 01 августи 2018, №372. Комитет оид ба рушди туризм при Ҳукумати ҶТ. – Режими дастрасӣ: https://ctd.tj/ru (санади мурочиат: 08.07.2024).
15. Фармони Президенти ҶТ «Дар бораи эълон намудани солҳои 2019–2021 Солаҳои рушди деҳот, туризм ва ҳунарҳои мардумӣ», 02 январи 2019. Режими дастрасӣ: www.adlia.tj

REFERENCES

1. Tourism Development Program in the Republic of Tajikistan for 2015–2017, December 1, 2014, No. 738. Dushanbe: 2014.
2. On the Comprehensive Development Program of Baljuvon District as an International Tourism Region for 2002–2016, Resolution of the Government of the Republic of Tajikistan dated July 3, 2002, No. 276. Dushanbe: 2002.
3. On Issues of State Support for the Development of Ecotourism, Mountain Tourism and Mountaineering in the Republic of Tajikistan, Resolution of the Government of the Republic of Tajikistan dated March 4, 2005, No. 80.
4. Concept of Transition of the Republic of Tajikistan to Sustainable Development, approved by the Resolution of the Government of the Republic of Tajikistan dated October 1, 2007, No. 500. Dushanbe: 2007.
5. Resolution of the Government of the Republic of Tajikistan “On the Tourism Development Program in the Republic of Tajikistan for 2018–2020”, March 1, 2018, No. 80. Dushanbe: 2018. – 15 p.
6. Resolution of the Government of the Republic of Tajikistan “On the Action Plan for the Implementation of the Tourism Development Strategy in the Republic of Tajikistan until 2030 (for 2019–2022)”, May 31, 2019, No. 270. Dushanbe: 2019.
7. Resolution of the Government of the Republic of Tajikistan “On the Forecast of Main Macroeconomic Indicators for 2023–2025”, July 29, 2022, No. 370. Dushanbe: 2022.
8. Law of the Republic of Tajikistan “On Tourism”, adopted by the Assembly of Representatives and the National Assembly of the Republic of Tajikistan on June 24, 2020, No. 148. Also: Law of the Republic of Tajikistan “On Tourism”, May 19, 2009, No. 530. Akhbori Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan. – 2009. No. 6. – p. 740.
9. Law of the Republic of Tajikistan “On Specially Protected Natural Areas and Objects”, December 13, 1996, No. 328. Dushanbe: 1996. – 25 p.
10. Statistical Yearbook of the Republic of Tajikistan. Agency on Statistics under the President of the Republic of Tajikistan. Dushanbe: 2025.
11. Mashokirov, D. N. Assessment of Factors Influencing the Development of the Tourism Services Market in the Republic of Tajikistan in the Context of a Green Economy. In: *Technologies in Education – 2024: Proceedings of the International Scientific and Methodological Conference*, Novosibirsk, April 23, 2024. Novosibirsk: Siberian University of Consumer Cooperation, 2024. – pp. 224–235.
12. Mashokirov, D. N. Smart Tourism City: Development and Transformation. *Bulletin of the Tajik State University of Commerce*. – 2024. – No. 2(52).
13. Message of the President of the Republic of Tajikistan to the Supreme Assembly “On the Main Directions of Domestic and Foreign Policy of the Country”, December 28, 2023. Dushanbe: 2023. – 63 p.

14. Tourism Development Strategy in the Republic of Tajikistan until 2030, approved by the Resolution of the Government of the Republic of Tajikistan dated August 1, 2018, No. 372. Committee for Tourism Development under the Government of the Republic of Tajikistan. Available at: https://ctd.tj/ru (accessed: 08.07.2024).
15. Decree of the President of the Republic of Tajikistan "On Declaring 2019–2021 as the Years of Rural Development, Tourism and Folk Crafts", January 2, 2019. Available at: www.adlia.tj

УДК: 338.48

ОМӮЗИШИ МОДЕЛҲОИ ИДОРАКУНИИ СИФАТ ВА СТАНДАРТҲОИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ (ISO, UNWTO, WTTC)

КУРБОНЗОДА ШАМСОРО
магистранти ихтисоси менеҷмент дар соҳаи сайёҳии байналмиалӣ
Донишгоҳи байналмилалии сайёҳи соҳибкории Тоҷикистон
Нишонӣ: 734000, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Борбад 48.
Email: qurbonzoda.tj@mail.ru. Телефон: 077445511

Аннотатсия Дар мақола масъалаҳои идоракунии сифат дар соҳаи сайёҳӣ ва нақши стандартҳои байналмилалӣ (ISO, UNWTO, WTTC) баррасӣ карда мешаванд. Таҳлил нишон медиҳад, ки мутобиқшавӣ ба стандартҳои ҷаҳонӣ омили асосии баланд бардоштани рақобатпазирии соҳаи сайёҳӣ мебошад. Таҷрибаи Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди таҳлил қарор гирифта, самтҳои асосии такмили низоми идоракунии сифат муайян шудаанд.

Калидвожаҳо: сайёҳӣ, идоракунии сифат, стандартҳои байналмилалӣ, ISO, UNWTO, WTTC, рақобатпазирӣ, Тоҷикистон

ИЗУЧЕНИЕ МОДЕЛЕЙ УПРАВЛЕНИЯ КАЧЕСТВОМ И МЕЖДУНАРОДНЫХ СТАНДАРТОВ (ISO, UNWTO, WTTC)

КУРБОНЗОДА ШАМСОРО
Магистрант международного университета туризма и бизнеса Таджикистана
Адрес: 734000, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Борбад, 48.
Email: qurbonzoda.tj@mail.ru. Телефон: 077445511

Аннотация В статье рассматриваются вопросы управления качеством в сфере туризма и роль международных стандартов (ISO, UNWTO, WTTC). Анализ показывает, что адаптация к международным стандартам является ключевым фактором повышения конкурентоспособности туристической отрасли. Рассмотрен опыт Республики Таджикистан и определены основные направления совершенствования системы управления качеством.

Ключевые слова: туризм, управление качеством, международные стандарты, ISO, UNWTO, WTTC, конкурентоспособность, Таджикистан

STUDYING QUALITY MANAGEMENT MODELS AND INTERNATIONAL STANDARDS (ISO, UNWTO, WTTC)

KURBONZODA SHAMSORO
Master's degree in International Tourism Management International University of Tourism
Address: 48 Borbad Street, Dushanbe, 734000, Republic of Tajikistan.

Email: qurbonzoda.tj@mail.ru. Телефон: 077445511

Abstract The article examines quality management in the tourism sector and the role of international standards (ISO, UNWTO, WTTC). The analysis shows that adaptation to global standards is a key factor in improving the competitiveness of the tourism industry. The experience of the Republic of Tajikistan is analyzed, and key directions for improving the quality management system are identified.

Keywords: tourism, quality management, international standards, ISO, UNWTO, WTTC, competitiveness, Tajikistan

Дар шароити ҷаҳонишавӣ ва рақобати афзоянда дар бозори байналмилалии сайёҳӣ, масъалаи идоракунии сифат ба яке аз омилҳои калидии рушди устувори соҳа табдил ёфтааст. Равандҳои ҷаҳонӣ нишон медиҳанд, ки рақобат байни дестинацияҳо дигар танҳо бар асоси захираҳои табиӣ ё таърихӣ сурат намегирад, балки бештар ба сатҳи хизматрасонӣ, стандартҳои пешниҳодшаванда ва қобилияти қонеъ намудани талаботи сайёҳони байналмилалӣ вобаста мебошад. Ба андешаи М. Портер, дар шароити рақобати ҷаҳонӣ кишварҳо ва ташкилотҳо танҳо дар ҳолате метавонанд мавқеи устувор дошта бошанд, ки бартариҳои рақобатии худро тавассути сифат ва инноватсия таъмин намоянд [7, с. 112]. Дар ҳамин замина, соҳаи сайёҳӣ низ аз ин қонун берун нест: сифати хизматрасонӣ ба яке аз абзорҳои асосии рақобат табдил ёфтааст.

Дар мавриди Ҷумҳурии Тоҷикистон, аҳамияти татбиқи чунин стандартҳо боз ҳам бештар эҳсос мегардад. Зеро кишвар дорои захираҳои бойи табиӣ ва фарҳангӣ мебошад, аммо барои табдил додани ин потенсиал ба маҳсулоти рақобатпазир, зарурати ҷорӣ намудани стандартҳои байналмилалӣ ва такмили низоми идоракунии сифат вуҷуд дорад. Тибқи маълумоти оморӣ, рушди соҳа дар солҳои охир тамоюли мусбат дошта бошад ҳам, масъалаи сифати хизматрасонӣ ва мутобиқат ба талаботи ҷаҳонӣ ҳанӯз ҳам яке аз мушкилоти асосӣ боқӣ мемонад [3, с. 25].

Дар ин замина, омили инсонӣ аҳамияти махсус пайдо мекунад. Кормандони соҳаи сайёҳӣ — кормандони меҳмонхонаҳо, роҳбаладон, операторони туристӣ — ҳамчун “нуқтаи тамос” байни маҳсулоти туристӣ ва истеъмолкунанда баромад намуда, таҷрибаи ниҳоии сайёҳро муайян мекунанд. Чунон ки Н.И. Кабушкин таъкид менамояд, дар туризм сифати хизматрасонӣ пеш аз ҳама аз сатҳи тахассус, малакаи муошират ва фарҳанги касбии кормандон вобаста мебошад [4, с. 63]. Ин маънои онро дорад, ки ҳатто дар мавҷудияти инфрасохтори хуб, камбудиҳои коммуникатсионӣ метавонанд сатҳи қаноатмандии сайёҳонро коҳиш диҳанд.

Ҳамзамон, сифати хизматрасонӣ дар туризм дорои хусусияти комплексӣ мебошад. Он маҷмӯи унсурҳоро дар бар мегирад: дастрасӣ, бехатарӣ, тозагӣ, суръати хизматрасонӣ, сатҳи иттилоотрасонӣ ва муносибати кормандон. Ба гуфтаи П. Котлер, дар иқтисоди хизматрасонӣ истеъмолкунанда арзиши хизматро на танҳо аз рӯи мазмун, балки аз рӯи раванди пешниҳоди он арзёбӣ мекунад [8, p. 52]. Аз ин рӯ, ҳар як ҷузъи раванд — аз қабули меҳмон то гусели ӯ — ба сифати умумии хизматрасонӣ таъсир мерасонад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, масъалаи татбиқи стандартҳои ISO ҳанӯз дар марҳилаи ташаккул қарор дорад. Гарчанде ки заминаи ҳуқуқӣ ва стратегӣ барои рушди соҳа вуҷуд дорад, сатҳи ҷорӣ намудани стандартҳои байналмилалӣ дар амал маҳдуд боқӣ мемонад. Ин ҳолат нишон медиҳад, ки барои баланд бардоштани рақобатпазирии соҳаи сайёҳӣ, зарурати васеъ намудани истифодаи чунин стандартҳо вуҷуд дорад.

Ҳамин тариқ, стандартҳои ISO на танҳо як маҷмӯи талабот, балки як механизми муассири идоракунии сифат мебошанд, ки метавонанд ба рушди устувор, баланд

бардоштани эътимоди сайёҳон ва тақвияти мавқеи кишвар дар бозори байналмилалии сайёҳӣ мусоидат намоянд.

UN Tourism (Созмони ҷаҳонии сайёҳӣ) ҳамчун ниҳоди махсуси Созмони Милали Муттаҳид дар соҳаи сайёҳӣ, дар ташаккули сиёсати глобалӣ ва стандартҳои байналмилалӣ нақши калидӣ мебозад. Дар шароити муосир, ки сайёҳӣ ба яке аз соҳаҳои пешбарандаи иқтисоди ҷаҳонӣ табдил ёфтааст, фаъолияти ин ташкилот ба ҳамоҳангсозии сиёсати кишварҳо, рушди туризми устувор ва баланд бардоштани сифати хизматрасонӣ равона шудааст.

Ташкилоти мазкур ба рушди туризми устувор, рақобатпазир ва дастраси умум мусоидат намуда, ба давлатҳо дар таҳияи стратегияҳо, барномаҳо ва механизмҳои идоракунии самараноки соҳа кӯмак мерасонад. Тибқи мавқеи UNWTO, туризм бояд на танҳо манбаи даромад, балки воситаи рушди иҷтимоӣ, ҳифзи муҳити зист ва тақвияти фарҳангӣ бошад [11]. Ин равиш нишон медиҳад, ки сифат дар туризм танҳо ба хизматрасонӣ маҳдуд намешавад, балки тамоми таъсири он ба ҷомеа ва иқтисодро дар бар мегирад.

Барои кишварҳои рӯ ба рушд, аз ҷумла Ҷумҳурии Тоҷикистон, фаъолияти UNWTO аҳамияти стратегӣ дорад. Зеро чунин кишварҳо аксар вақт дорои потенсиали бойи туристӣ мебошанд, аммо барои истифодаи самараноки он ба таҷрибаи байналмилалӣ, методология ва дастгирии институтсионалӣ ниёз доранд. Дар ин замина, ҳамкорӣ бо UNWTO метавонад ба такмили сиёсати давлатӣ, ҷорӣ намудани стандартҳои ҷаҳонӣ ва баланд бардоштани рақобатпазирии соҳа мусоидат намояд.

Дар таҷрибаи Тоҷикистон, ҳамкориҳо бо ин ташкилот ба рушди туризми устувор, беҳтар намудани имиҷи кишвар ва ҷалби сайёҳони хориҷӣ таъсири мусбат расонида истодаанд. Аммо таҳлил нишон медиҳад, ки имкониятҳои ҳамкорӣ ҳанӯз пурра истифода нашудаанд ва зарурати тақвияти робитаҳо бо ташкилотҳои байналмилалӣ боқӣ мемонад.

Ҳамин тариқ, UNWTO на танҳо як сохтори машваратӣ, балки як платформаи глобалӣ барои ташаккули стандартҳо, мубодилаи таҷриба ва рушди устувори соҳаи сайёҳӣ мебошад.

World Travel & Tourism Council (WTTC) ҳамчун яке аз муҳимтарин ташкилотҳои байналмилалӣ дар бахши хусусии сайёҳӣ, дар ташаккули стандартҳои ҷаҳонӣ ва рушди устувори соҳа нақши назаррас мебозад. Агар UNWTO бештар ба сатҳи сиёсати давлатӣ ва ҳамоҳангсозии байналмилалӣ диққат диҳад, WTTC бештар манфиатҳои бахши хусусӣ — яъне ширкатҳо, меҳмонхонаҳо, авиакомпанияҳо ва сармоягузоронро ифода мекунад. Ин дуруст ҳам ҳаст: туризм бе бизнес — танҳо идея мемонад.

WTTC дар ҳамкорӣ бо ширкатҳои байналмилалӣ, марказҳои таҳқиқотӣ ва ташкилотҳои молиявӣ таҷрибаҳои беҳтарин (best practices)-ро ҷамъоварӣ намуда, барои рушди устувор ва рақобатпазирии соҳа тавсияҳо ва роҳнамоҳо таҳия мекунад [12]. Таҳқиқотҳои WTTC нишон медиҳанд, ки саҳми туризм дар ММД-и кишварҳо ва таъсири он ба шуғл бевосита ба сатҳи идоракунӣ ва сифати хизматрасонӣ вобаста мебошад.

Яке аз самтҳои калидии фаъолияти WTTC — рушди туризми устувор мебошад. Дар ин замина, ташкилот ба масъалаҳои экологӣ таваҷҷуҳи махсус зоҳир намуда, истифодаи захираҳоро бо назардошти принсипҳои “сабз” ва масъулиятнок ташвиқ мекунад. Ба андешаи коршиносон, рушди туризм бидуни риояи меъёрҳои экологӣ метавонад ба харобшавии захираҳои табиӣ оварда расонад, ки дар навбати худ ба коҳиши ҷалбияти дестинация таъсир мерасонад [13, с. 88].

Самти дигари муҳими фаъолияти WTTC — баланд бардоштани самаранокии истифодаи захираҳо мебошад. Ин на танҳо масъалаи иқтисодӣ, балки масъалаи стратегӣ низ мебошад. Чӣ қадаре ки ширкатҳои туристӣ захираҳоро самаранок истифода баранд, ҳамон қадар рақобатпазирии онҳо баланд мешавад. Дар шароити муосир, ки харочот ва

талаботи бозор пайваста тағйир меёбанд, чунин равиш барои устувории тиҷорат аҳамияти калон дорад.

Ҳамзамон, WTTC ба рушди рақамисозии хизматрасонӣ диққати махсус медиҳад. Дар асри рақамӣ, сайёҳ пеш аз сафар дар интернет қарор қабул мекунад: интихоб, муқоиса, бронкунӣ ва ҳатто арзёбии хизматрасонӣ онлайн сурат мегирад. Ба ҳамин сабаб, ташкилот истифодаи технологияҳои рақамӣ, аз ҷумла платформаҳои онлайн, системаи бронкунӣ ва идоракунии маълумотро ҳамчун яке аз омилҳои асосии рақобатпазирӣ мешуморад [12].

Барои кишварҳое мисли Тоҷикистон, ки дар марҳилаи рушди фаъоли соҳаи сайёҳӣ қарор доранд, таҷрибаи WTTC метавонад ҳамчун роҳнамо хизмат намояд. Зеро маҳз бахши хусусӣ — меҳмонхонаҳо, ширкатҳои туристӣ ва хизматрасониҳо — он қисмати соҳа мебошад, ки сифати воқеии хизматрасониро муайян мекунад. Агар ин бахш ба стандартҳои байналмилалӣ мутобиқ набошад, ҳатто сиёсати хуби давлатӣ ҳам натиҷаи дилхоҳ намедиҳад.

Таҳлил нишон медиҳад, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон заминаи ҳуқуқӣ ва стратегӣ барои рушди соҳаи сайёҳӣ дар сатҳи кофӣ ташаккул ёфтааст. Дар солҳои охир, давлат ба соҳаи сайёҳӣ ҳамчун яке аз самтҳои афзалиятноки иқтисоди миллӣ таваҷҷуҳи ҷиддӣ зоҳир намуда, як қатор санадҳои меъёрӣ ва барномаҳои рушдро қабул кардааст. Ин ҳолат нишон медиҳад, ки дар сатҳи сиёсӣ фаҳмиш вуҷуд дорад: сайёҳӣ метавонад ба манбаи муҳими рушди иқтисодӣ табдил ёбад.

Тибқи **Стратегияи рушди сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2030**, яке аз самтҳои асосии рушди соҳа мутобиқ намудани фаъолияти субъектҳои туристӣ ба стандартҳои байналмилалӣ ва баланд бардоштани сифати хизматрасонӣ мебошад [2]. Ин ҳуҷҷат на танҳо самтҳои умумиро муайян мекунад, балки зарурати ҷорӣ намудани таҷрибаҳои пешрафтаи ҷаҳонӣ, аз ҷумла стандартҳои ISO ва тавсияҳои UNWTO-ро таъкид менамояд.

Бо вуҷуди ин, таҳлил нишон медиҳад, ки дар амал як қатор мушкилоти сохторӣ ва институтсионалӣ ҳанӯз боқӣ мемонанд. Аз ҷумла, захираҳои бойи туристии кишвар — манзараҳои кӯҳӣ, захираҳои экологӣ ва мероси фарҳангӣ — то ҳол пурра истифода намешаванд. Чунон ки муҳаққиқон қайд мекунанд, мавҷудияти потенсиал худ ба худ ба рушди соҳа намеорад, агар он ба маҳсулоти рақобатпазир табдил дода нашавад [14, с. 54].

Яке аз мушкилоти асосӣ сатҳи инфрасохтори сайёҳӣ мебошад. Дар бисёр минтақаҳои туристӣ роҳҳо, нақлиёт, ҷойҳои истиқомат ва хизматрасониҳои иловагӣ ба талаботи байналмилалӣ ҷавобгӯ нестанд. Ин ҳолат на танҳо сатҳи қаноатмандии сайёҳонро коҳиш медиҳад, балки имконияти рушди туризми оммавӣ ва устуворро маҳдуд месозад. Ба андешаи мутахассисон, инфрасохтор “сутуни ноаёни” туризм мебошад: агар он суст бошад, тамоми система заиф мегардад [5, с. 119].

Ҳамзамон, сатҳи хизматрасонӣ ва омодагии кадрҳо низ яке аз масъалаҳои калидӣ боқӣ мемонад. Дар бисёр ҳолатҳо, норасоии донишҳои касбӣ, малакаҳои коммуникатсионӣ ва забонҳои хориҷӣ ба сифати хизматрасонӣ таъсири манфӣ мерасонад. Тавре ки дар таҳқиқоти Кабушкин таъкид шудааст, сифати хизматрасонӣ дар туризм пеш аз ҳама ба сатҳи омодагии кадрҳо вобаста мебошад [4, с. 72].

Дар баробари ин, бояд қайд намуд, ки Тоҷикистон дар солҳои охир ҳамкории худро бо ташкилотҳои байналмилалӣ, аз ҷумла UNWTO, фаъол гардонидааст. Ин ҳамкорӣ ба рушди туризми устувор, беҳтар намудани сиёсати давлатӣ ва ҷорӣ намудани таҷрибаҳои байналмилалӣ мусоидат мекунад [11]. Лоиҳаҳои муштарак, барномаҳои омӯзишӣ ва машваратҳои коршиносӣ ба баланд бардоштани иқтидори институционалӣ ва касбии соҳа таъсири мусбат мерасонанд.

Яке аз масъалаҳои асосӣ — сатҳи пасти татбиқи стандартҳои байналмилалӣ, аз ҷумла ISO мебошад. Гарчанде ки аҳамияти ин стандартҳо дар сатҳи сиёсӣ ва стратегӣ

эътироф шудааст, дар амал ҷорӣ намудани онҳо дар фаъолияти ширкатҳои туристӣ ва муассисаҳои хизматрасонӣ маҳдуд боқӣ мемонад. Ба андешаи мутахассисон, сабаби асосии ин ҳолат норасоии донишҳои методологӣ, хароҷоти молиявӣ ва набудани механизмҳои ҳавасмандгардонӣ мебошад [6, с. 223].

Мушкилоти дигар — норасоии кадрҳои соҳибихтисос мебошад. Соҳаи сайёҳӣ ба кадрҳое ниёз дорад, ки на танҳо донишҳои назариявӣ, балки малакаҳои амалӣ, фарҳанги хизматрасонӣ ва дониши забонҳои хориҷиро дошта бошанд. Аммо дар амал, аксар вақт сатҳи омодагии кадрҳо ба талаботи бозори байналмилалӣ ҷавобгӯ нест. Чунон ки дар таҳқиқотҳои илмӣ қайд мегардад, сифати хизматрасонӣ бевосита ба сатҳи тахассуси кормандон вобаста буда, камбуди кадрҳо метавонад тамоми системаро заиф гардонад [4, с. 75].

Ҳамзамон, заъфи низоми мониторинг ва назорат низ ҳамчун яке аз маҳдудиятҳои ҷиддӣ баромад мекунад. Гарчанде ки барномаҳо ва стратегияҳои давлатӣ қабул шудаанд, механизмҳои баҳодиҳӣ ба иҷрои онҳо на ҳамеша самаранок мебошанд. Дар натиҷа, баъзе барномаҳо танҳо дар сатҳи ҳуҷҷат боқӣ монда, татбиқи амалии онҳо маҳдуд мегардад. Ба андешаи коршиносон, набудани системаҳои шаффофи мониторинг метавонад ба паст шудани самаранокии сиёсати давлатӣ оварда расонад [3, с. 27].

Маҳдудияти сармоягузорӣ низ яке аз омилҳои калидӣ ба ҳисоб меравад. Рушди инфрасохтор, ҷорӣ намудани технологияҳои муосир ва татбиқи стандартҳои байналмилалӣ талаботи ҷиддии молиявиро тақозо мекунад. Аммо дар шароити маҳдуд будани сармоягузории дохилӣ ва нокифоя будани ҷалби сармояи хориҷӣ, бисёре аз лоиҳаҳои муҳим амалӣ намегарданд. Тавре ки таҳлилҳо нишон медиҳанд, сармоягузорӣ дар соҳаи сайёҳӣ на танҳо манбаи рушд, балки шарти асосии рақобатпазирӣ мебошад [7, с. 134].

Илова бар ин, бояд қайд намуд, ки ҳамоҳангии байни субъектҳои соҳа — давлат, бахши хусусӣ ва ташкилотҳои байналмилалӣ — на ҳамеша дар сатҳи зарурӣ қарор дорад. Набудани ҳамкории муассир метавонад ба парокандагии фаъолият ва коҳиши самаранокии умумии соҳа оварда расонад.

Ҳамин тариқ, маҷмӯи ин мушкилот нишон медиҳад, ки соҳаи сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳанӯз дар марҳилаи ташаккул қарор дошта, барои гузаштан ба марҳилаи рушди устувор ва рақобатпазир, зарурати ислоҳоти сохторӣ, тақвияти идоракунӣ ва ҷорӣ

Бо дарназардошти мушкилот ва маҳдудиятҳои мавҷуда, такмили низоми идоракунии сифат дар соҳаи сайёҳӣ бояд ба таври комплексӣ ва марҳилавӣ амалӣ гардад. Таҳлил нишон медиҳад, ки баланд бардоштани рақобатпазирии соҳа бевосита ба ҷорӣ намудани стандартҳои байналмилалӣ, рушди захираҳои инсонӣ ва истифодаи технологияҳои муосир вобаста мебошад.

Яке аз самтҳои асосӣ — **ҷорӣ намудани стандартҳои ISO дар муассисаҳои туристӣ** мебошад. Ин раванд на танҳо ба баланд бардоштани сифати хизматрасонӣ, балки ба беҳтар гардидани идоракунии дохилии ташкилотҳо мусоидат мекунад. Татбиқи ISO 9001 ва дигар стандартҳо имконият медиҳад, ки равандҳои хизматрасонӣ стандартизатсия шуда, назорати сифат мунтазам таъмин гардад. Ба андешаи мутахассисон, истифодаи чунин стандартҳо ба баланд гардидани эътимоди мизоҷон ва рушди устувори ташкилотҳо мусоидат мекунад [6, с. 229].

Самти дуюм — **рушди системаи мониторинг ва баҳодиҳии сифат** мебошад. Дар шароити муосир, идоракунии самаранок бидуни маълумоти дақиқ ва таҳлили мунтазам имконнопазир аст. Бинобар ин, зарур аст, ки механизмҳои муосири баҳодиҳӣ, аз ҷумла нишондиҳандаҳои сифат, системаи рейтингҳо ва мониторинги қаноатмандии сайёҳон ҷорӣ карда шаванд. Ин имкон медиҳад, ки камбудиҳо сари вақт ошкор ва ислоҳ гарданд. Чунон ки дар таҳқиқотҳо қайд шудааст, назорати мунтазам яке аз шартҳои асосии баланд бардоштани сифати хизматрасонӣ мебошад [3, с. 29].

Самти сеюм — **баланд бардоштани сатҳи тахассуси кадрҳо** мебошад. Дар соҳаи сайёҳӣ омили инсонӣ нақши ҳалкунанда дорад, аз ин рӯ рушди барномаҳои таълимӣ, курсҳои бозомӯзӣ ва омӯзиши забонҳои хориҷӣ аҳамияти стратегӣ дорад. Ба гуфтаи Н.И. Кабушкин, рушди соҳаи туризм пеш аз ҳама ба сифати захираҳои инсонӣ вобаста мебошад [4, с. 81]. Омодасозии кадрҳои рақобатпазир метавонад ба беҳтар шудани сифати хизматрасонӣ ва баланд гардидани имиҷи кишвар мусоидат намояд.

Самти дигар — **рушди ҳамкории байналмилалӣ** мебошад. Ҳамкорӣ бо ташкилотҳое чун UNWTO ва WTTC имконият медиҳад, ки таҷрибаи пешрафтаи ҷаҳонӣ ба соҳаи сайёҳии кишвар ворид карда шавад. Ин раванд ба такмили сиёсати давлатӣ, ҷорӣ намудани стандартҳои байналмилалӣ ва баланд бардоштани сатҳи рақобатпазирӣ мусоидат мекунад.

Ниҳоят, яке аз самтҳои муҳим — **татбиқи технологияҳои рақамӣ** мебошад. Дар асри рақамӣ, хизматрасонии туристӣ бештар ба платформаҳои онлайн, системаи бронкунӣ ва маркетинги рақамӣ такя мекунад. Рақамисозӣ на танҳо равандҳои хизматрасониро осон мекунад, балки имконият медиҳад, ки бозорҳои нав ҷалб ва фаъолияти ташкилотҳо самараноктар гардад. Ба андешаи коршиносон, рақамисозӣ имрӯз ба яке аз омилҳои асосии рақобатпазирӣ дар соҳаи сайёҳӣ табдил ёфтааст [12].

Ҳамин тариқ, омӯзиши моделҳои идоракунии сифат ва стандартҳои байналмилалӣ нишон медиҳад, ки рушди устувори соҳаи сайёҳӣ бевосита аз сатҳи мутобиқати он ба талаботи ҷаҳонӣ вобаста мебошад. Дар шароити муосир, ки рақобат байни дестинацияҳо шиддат гирифтааст, сифати хизматрасонӣ ва сатҳи идоракунӣ ба омилҳои ҳалкунанда табдил ёфтаанд. Таҳлилҳо собит месозанд, ки танҳо мавҷудияти захираҳои табиӣ ва фарҳангӣ барои ҷалби устувори сайёҳон кофӣ нест, балки зарурати табдил додани ин потенсиал ба маҳсулоти рақобатпазир тавассути татбиқи стандартҳои байналмилалӣ вуҷуд дорад.

Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дорои имкониятҳои васеи рушди туризми кӯҳӣ, экологӣ ва фарҳангӣ мебошад, масъалаи ҷорӣ намудани стандартҳои ISO, истифодаи дастурҳои UNWTO ва таҷрибаҳои пешниҳоднамудаи WTTC аҳамияти стратегӣ дорад. Татбиқи чунин равиш метавонад ба беҳтар шудани сифати хизматрасонӣ, баланд гардидани қаноатмандии сайёҳон ва тақвияти имиҷи байналмилалии кишвар мусоидат намояд. Чунон ки таҳқиқотҳо нишон медиҳанд, мутобиқшавӣ ба стандартҳои ҷаҳонӣ на танҳо сифати хизматрасониро баланд мебардорад, балки ба рушди сармоягузорӣ ва густариши бозори сайёҳӣ низ замина фароҳам меорад [7, с. 140].

Ҳамзамон, натиҷаҳои таҳлил нишон медиҳанд, ки барои расидан ба ин ҳадафҳо зарурати ислоҳоти минбаъдаи сохторӣ ва институтсионалӣ вуҷуд дорад. Баланд бардоштани сатҳи омодагии кадрҳо, рушди инфрасохтор, тақвияти мониторинг ва ҷорӣ намудани технологияҳои рақамӣ бояд ҳамчун самтҳои афзалиятнок баррасӣ гарданд. Танҳо дар ин сурат мумкин аст, ки соҳаи сайёҳӣ аз марҳилаи ташаккул ба марҳилаи рушди устувор ва рақобатпазир гузарад.

АДАБИЁТ

1. Закон Республики Таджикистан от 07 августа 2020 г. № 1718 «О туризме» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.adlia.tj (дата обращения: 10.02.2026).
2. Стратегия развития туризма в Республике Таджикистан на период до 2030 года: утв. Постановлением Правительства Республики Таджикистан от 1 августа 2018 г. № 372 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://ctd.tj (дата обращения: 10.02.2026).
3. Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан. Статистический ежегодник Республики Таджикистан. – Душанбе, 2022. – 300 с.
4. Кабушкин, Н. И. Менеджмент туризма / Н. И. Кабушкин. – Минск: Новое знание,

2013. – 408 с.
5. Гуляев, В. Г. Организация туристской деятельности / В. Г. Гуляев. – М.: Нолидж, 1996. – 320 с.
6. Панкрухин, А. П. Маркетинг / А. П. Панкрухин. – М.: Омега-Л, 2003. – 656 с.
7. Портер, М. Международная конкуренция: конкурентные преимущества стран / М. Портер. – М.: Международные отношения, 1993. – 896 с.
8. Kotler, P. Marketing management / P. Kotler. – Pearson Education, 2017. – 720 p.
9. Holloway, J. Ch. The Business of Tourism / J. Ch. Holloway. – London: MacDonald & Evans, 1985. – 744 p.
10. ISO. Tourism and related services – International standards [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.iso.org (дата обращения: 10.02.2026).
11. UNWTO. Tourism and Sustainable Development Goals [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://www.unwto.org (дата обращения: 10.02.2026).
12. World Travel & Tourism Council (WTTC). Travel & Tourism Economic Impact Report [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://wttc.org (дата обращения: 10.02.2026).
13. Мамадризохонов, А. А. Экотуризм в горных регионах Таджикистана / А. А. Мамадризохонов. – Душанбе, 2013. – 500 с.
14. Муҳаммадзода, К. С. Хусусиятҳои хоси тараққиёти туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон / К. С. Муҳаммадзода // Паёми Донишгоҳи давлатии Хуҷанд. – 2014. – № 1 (28). -С. 52–57.

УДК 338.48 (575.3)

НАҚШИ БАРНОМАҲОИ ДАВЛАТӢ ДАР РУШДИ СОҲАИ САЙЁҲӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

САИДМАМАДОВА АНГУБИН АСАДОВНА
магистранти ихтисоси менеҷмент дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ
Донишгохи байналмилаии сайёҳӣ
Нишонӣ: 734000, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Борбад 48.
E-mail angubin@gmail.com **Телефон: +992930932406.**

Аннотация Дар мақола нақши барномаҳои давлатӣ дар рушди соҳаи сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди таҳлил қарор дода шудааст. Заминаҳои ҳуқуқӣ ва стратегӣ, аз ҷумла стратегияҳои давлатӣ, ҳамчун омили асосии ташаккули муҳити мусоиди рушди сайёҳӣ баррасӣ гардидаанд. Муаллиф ба масъалаҳои ҷалби сармоягузорӣ, рушди инфрасохтор, баланд бардоштани сифати хизматрасонӣ ва истифодаи технологияҳои муосир диққати махсус медиҳад. Ҳамзамон, мушкилоти мавҷудаи соҳа ва роҳҳои ҳалли онҳо пешниҳод гардидаанд. Натиҷаҳои таҳлил нишон медиҳанд, ки татбиқи самараноки барномаҳои давлатӣ метавонад ба рушди устувори сайёҳӣ ва баланд бардоштани рақобатпазирии кишвар мусоидат намояд.

Калидвожаҳо: сайёҳӣ, барномаҳои давлатӣ, рушди устувор, инфрасохтор, сармоягузорӣ, сиёсати давлатӣ, Тоҷикистон

РОЛЬ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ПРОГРАММ В РАЗВИТИИ ТУРИСТИЧЕСКОГО СЕКТОРА В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

САИДМАМАДОВА АНГУБИН АСАДОВНА
Магистр международного управления туризмом Международный университет туризма.
Адрес: 734000, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Борбад, 48.
E-mail angubin@gmail.com **Телефон: +992930932406**

Аннотация В статье анализируется роль государственных программ в развитии туристического сектора в Республике Таджикистан. Правовая и стратегическая база, включая государственные стратегии, рассматриваются как основные факторы создания благоприятной среды для развития туризма. Автор уделяет особое внимание вопросам привлечения инвестиций, развития инфраструктуры, повышения качества услуг и использования современных технологий. Одновременно представлены существующие проблемы сектора и пути их решения. Результаты анализа показывают, что эффективная реализация государственных программ может способствовать устойчивому развитию туризма и повышению конкурентоспособности страны.

Ключевые слова: туризм, государственные программы, устойчивое развитие, инфраструктура, инвестиции, государственная политика, Таджикистан

THE ROLE OF STATE PROGRAMS IN THE DEVELOPMENT OF THE TOURISM SECTOR IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

SAIDMAMADOVA ANGUBIN ASADOVNA
Master's degree in International Tourism Management International University of Tourism. Address: 48 Borbad Street, Dushanbe, 734000, Republic of Tajikistan.
E-mail angubin@gmail.com Phone: +992930932406.

Abstract The article analyzes the role of state programs in the development of the tourism sector in the Republic of Tajikistan. The legal and strategic framework, including state strategies, are considered as the main factors in creating a favorable environment for tourism development. The author pays special attention to the issues of attracting investment, developing infrastructure, improving the quality of services and using modern technologies. At the same time, the existing problems of the sector and ways to solve them are presented. The results of the analysis show that the effective implementation of state programs can contribute to the sustainable development of tourism and increase the country's competitiveness.

Keywords: tourism, state programs, sustainable development, infrastructure, investment, state policy, Tajikistan

Дар шароити ҷаҳонишавӣ ва рақобати шадиди иқтисодӣ, соҳаи сайёҳӣ ба яке аз бахшҳои афзалиятноки рушди иқтисоди миллӣ табдил ёфтааст. Дар бисёр кишварҳо сайёҳӣ ҳамчун омили муҳими диверсификатсияи иқтисодиёт, ҷалби сармоягузорӣ ва ташкили ҷойҳои нави корӣ баромад мекунад. Тибқи таҳқиқоти Александрова А.Ю., сайёҳӣ яке аз соҳаҳои босуръат рушдёбандаи иқтисоди ҷаҳонӣ буда, ба рушди инфрасохтор ва ҳамкориҳои байналмилалӣ мусоидат менамояд [1, с. 32].

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ соҳаи сайёҳӣ тадриҷан рушд ёфта, ҳамчун самти муҳими сиёсати давлатӣ муайян гардидааст. Дар ин раванд барномаҳои давлатӣ ҳамчун воситаи асосии танзими рушди соҳа нақши калидӣ мебозанд.

Барномаҳои давлатӣ ҳамчун маҷмӯи тадбирҳои стратегӣ барои рушди соҳаҳои иқтисодӣ хизмат намуда, ба мутамарказ сохтани захираҳо ва ноил шудан ба ҳадафҳои муайян равона карда мешаванд. Онҳо яке аз абзорҳои муҳими сиёсати иқтисодӣ ба ҳисоб рафта, имконият медиҳанд, ки самтҳои афзалиятноки рушди миллӣ муайян ва дастгирӣ карда шаванд. Ба андешаи муҳаққиқон, чунин барномаҳо шароити мусоидро барои ҳамоҳангсозии манфиатҳои давлат, бахши хусусӣ ва ҷомеа фароҳам оварда, самаранокии идоракунии иқтисодиро баланд мебардоранд [5, с. 18].

Мазмуни барномаҳои давлатӣ на танҳо дар муайян намудани ҳадафҳо, балки дар ташкили механизми амалӣ намудани онҳо низ зоҳир мегардад. Онҳо одатан нишондиҳандаҳои мушаххаси рушд, муҳлатҳои иҷро, манбаъҳои маблағгузорӣ ва усулҳои назорату мониторингро дар бар мегиранд. Ин имкон медиҳад, ки раванди

татбиқи сиёсати давлатӣ шаффоф ва натиҷабахш гардад. Дар шароити иқтисоди бозорӣ, ки таъсири омилҳои беруна зиёд аст, маҳз барномаҳои давлатӣ метавонанд ҳамчун воситаи устуворсозии иқтисодӣ ва коҳиш додани хавфҳо хизмат намоянд.

Дар соҳаи сайёҳӣ аҳамияти барномаҳои давлатӣ боз ҳам бештар мегардад, зеро рушди ин бахш ба ҳамгироии як қатор соҳаҳо — нақлиёт, сохтмон, хизматрасонӣ, фарҳанг ва муҳити зист — вобаста мебошад. Аз ин рӯ, бе банақшагирии стратегӣ ва дастгирии давлатӣ, рушди муназзами сайёҳӣ ғайриимкон аст. Барномаҳои давлатӣ имкон медиҳанд, ки рушди инфрасохтори сайёҳӣ, баланд бардоштани сифати хизматрасонӣ ва ҷалби сармоягузорӣ ба таври ҳамоҳанг амалӣ карда шавад.

Илова бар ин, барномаҳои давлатӣ ҳамчун омили муҳими ҷалби сармоягузории дохилӣ ва хориҷӣ баромад мекунанд. Вақте ки давлат самтҳои афзалиятнокро муайян намуда, барои онҳо шароити мусоиди ҳуқуқӣ ва иқтисодӣ фароҳам меорад, сатҳи эътимоди сармоягузорон баланд мегардад. Дар ин замина, барномаҳои рушди сайёҳӣ метавонанд ҳамчун платформаи ҳамкорӣ миёни давлат ва бахши хусусӣ хизмат намоянд, ки ин барои рушди устувори соҳа аҳамияти калидӣ дорад.

Ҳамин тариқ, барномаҳои давлатӣ на танҳо воситаи банақшагирии иқтисодӣ, балки механизми муҳими татбиқи сиёсати рушди устувор ба ҳисоб рафта, барои баланд бардоштани рақобатпазирии соҳаҳои иқтисодӣ, аз ҷумла сайёҳӣ, нақши ҳалкунанда мебозанд.

Сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои потенсиали бузурги табиӣ ва фарҳангӣ мебошад, ки он ҳамчун яке аз заминаҳои асосии рушди устувори соҳа баромад мекунад. Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои зиёда аз 900 геокомплексҳои табиӣ буда, барои рушди намудҳои гуногуни сайёҳӣ, аз ҷумла сайёҳии экологӣ, кӯҳӣ, табобатӣ ва фарҳангӣ имкониятҳои фаровон фароҳам меорад [3, с. 81]. Ин захираҳо на танҳо аз ҷиҳати миқдор, балки аз ҷиҳати гуногунрангӣ ва нодирии худ дар минтақаи Осиёи Марказӣ мавқеи хос доранд.

Кӯҳҳои баланд, аз ҷумла Помир ва Фон, пиряхҳои бузург, дарёҳои сероб, кӯлҳои зебо ва манзараҳои нодири табиӣ Тоҷикистонро ба яке аз минтақаҳои ҷолиби сайёҳии кӯҳӣ табдил медиҳанд. Ҳамзамон, мавҷудияти ёдгориҳои таърихию фарҳангӣ, аз қабили Саразм, қалъаи Ҳисор, Аҷинатеппа ва дигар мавзеъҳои бостонӣ, имконият медиҳад, ки сайёҳии фарҳангӣ низ дар кишвар рушд ёбад. Ин омилҳо дар маҷмӯъ шароити мусоидро барои ташаккули маҳсулоти гуногуншакли туристӣ фароҳам меоранд.

Илова бар ин, иқлими гуногун ва мавқеи географӣ имконият медиҳанд, ки сайёҳӣ дар тамоми фаслҳои сол рушд ёбад. Масалан, дар фасли тобистон сайёҳии кӯҳӣ ва экологӣ, дар фасли зимистон бошад, имкониятҳои рушди сайёҳии варзишӣ ва лижаронӣ вуҷуд доранд. Ин гуногунрангии мавсимӣ барои зиёд намудани давомнокии будубоши сайёҳон ва баланд бардоштани даромаднокии соҳа аҳамияти муҳим дорад.

Ҳамин тариқ, захираҳои табиӣ ва фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун пояи асосии рушди соҳаи сайёҳӣ баромад намуда, дар сурати истифодаи оқилона метавонанд кишварро ба яке аз самтҳои рақобатпазири сайёҳӣ дар минтақа табдил диҳанд.

Тибқи маълумоти оморӣ, соҳаи сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои охир рушди устуворро идома медиҳад. Агар дар соли 2010 шумораи сайёҳони хориҷӣ тақрибан 160 ҳазор нафарро ташкил медод, пас дар соли 2019 ин нишондиҳанда ба зиёда аз 1,25 миллион нафар расид [4]. Баъд аз коҳиши муваққатӣ дар солҳои пандемия, аз соли 2022 сар карда, раванди барқароршавӣ оғоз гардида, нишондиҳандаҳо боз ба сатҳи баланд расиданд.

Тибқи омори соли 2025, шумораи сайёҳони хориҷӣ ба Ҷумҳурии Тоҷикистон ба 1 миллиону 800 ҳазор нафар расидааст, ки нисбат ба солҳои қаблӣ афзоиши назаррасро нишон медиҳад. Ин динамика шаҳодат медиҳад, ки кишвар тадриҷан мавқеи худро дар

бозори байналмилалии сайёҳӣ мустаҳкам намуда истодааст ва таваҷҷуҳи сайёҳон ба захираҳои табиӣ ва фарҳангии он меафзояд.

Дар баробари афзоиши ҷараёни сайёҳон, нишондиҳандаҳои иқтисодӣ низ беҳтар гардидаанд. Аз ҷумла, дар соли 2019 даромади соҳа ба 267,5 миллион доллари ИМА расида, саҳми он дар ММД 2,2%-ро ташкил дод. Бо дарназардошти таъсири ғайримустақим ба соҳаҳои вобаста, ин нишондиҳанда то ба 10% мерасад [6, с. 41]. Тамоюли афзоиши шумораи сайёҳон дар солҳои минбаъда имкон медиҳад, ки саҳми соҳа дар иқтисоди миллӣ боз ҳам зиёд гардад.

Ҳамин тариқ, омори солҳои охир нишон медиҳад, ки соҳаи сайёҳӣ дар Тоҷикистон дорои рушди мусбат буда, метавонад дар оянда ба яке аз драйверҳои асосии рушди иқтисодӣ табдил ёбад.

Сиёсати давлатӣ дар самти рушди сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар як қатор санадҳои меъёриву ҳуқуқӣ ва барномаҳои стратегӣ инъикос ёфтааст, ки онҳо заминаи ҳуқуқӣ ва институционалии рушди соҳа را ташкил медиҳанд. Аз ҷумла, “Стратегияи рушди сайёҳӣ то соли 2030” ҳамчун ҳуҷҷати асосии роҳнамо самтҳои афзалиятноки рушди соҳаро муайян намуда, ба беҳтар намудани инфрасохтор, ҷалби сармоягузории дохилӣ ва хориҷӣ, баланд бардоштани сифати хизматрасонӣ ва ташаккули маҳсулоти рақобатпазири туристӣ равона гардидааст [6].

Дар доираи татбиқи ин стратегия ва дигар барномаҳои давлатӣ, як қатор тадбирҳои муҳими амалӣ роҳандозӣ гардидаанд, ки ба рушди босуботи соҳа мусоидат намудаанд. Аз ҷумла, ҷорӣ намудани низоми раводиди электронӣ (e-visa) яке аз қадамҳои муҳим дар самти соддагардонии тартиби вуруди сайёҳони хориҷӣ ба кишвар ба ҳисоб меравад. Ин тадбир на танҳо дастрасиро осон намуд, балки ба афзоиши ҷараёни сайёҳон низ таъсири мусбат расонд.

Ҳамзамон, барои рушди соҳибкорӣ дар соҳаи сайёҳӣ як қатор имтиёзҳо ва дастгирии давлатӣ пешбинӣ гардидаанд, аз ҷумла сабуксозии низоми андозбандӣ барои ширкатҳои туристӣ, дастгирии ташаббусҳои соҳибкорӣ ва фароҳам овардани шароити мусоид барои сармоягузорон. Ин сиёсат ба зиёд гардидани шумораи субъектҳои хизматрасонии сайёҳӣ ва густариши фаъолияти бахши хусусӣ мусоидат намудааст.

Рушди инфрасохтори сайёҳӣ низ яке аз самтҳои муҳим ба ҳисоб меравад. Дар солҳои охир сохтмони меҳмонхонаҳо, марказҳои истироҳатӣ, роҳҳо ва дигар иншооти хизматрасонӣ ба роҳ монда шуда, сатҳи хизматрасонӣ тадриҷан беҳтар гардида истодааст. Ин раванд имконият медиҳад, ки талаботи сайёҳони хориҷӣ ва дохилӣ беҳтар қонеъ гардонида шавад.

Илова бар ин, ташкили минтақаҳои сайёҳӣ ва кластерҳои туристӣ ҳамчун шакли муосири рушди соҳа ҷорӣ гардида, барои истифодаи самараноки захираҳои табиӣ ва фарҳангӣ замина фароҳам меорад. Ин равиш имкон медиҳад, ки рушди сайёҳӣ ба таври мутамарказ ва ҳамоҳанг амалӣ гардида, таъсири иқтисодии он ба минтақаҳо афзоиш ёбад.

Бо вуҷуди ин, соҳаи сайёҳӣ дар Тоҷикистон, мисли роҳи кӯҳии зебо, ки ҳамзамон душвориҳои худро дорад, бо як қатор мушкилоти ҷиддӣ рӯ ба рӯ мебошад. Ба андешаи Ашуралиев М.И. ва ҳаммуаллифон, нокифоя будани инфрасохтори туристӣ, сатҳи на ҳамеша баланд ва яксон будани хизматрасонӣ, инчунин камбуди кадрҳои воқеан баландихтисос аз ҷумлаи масъалаҳои калидӣ ба ҳисоб мераванд [2, с. 96]. Яъне потенсиал ҳаст, аммо “бастабандӣ” ва идоракунӣ ҳанӯз ба сатҳи ҷаҳонӣ пурра ҷавобгӯ нест.

Илова бар ин, дастрасӣ ба бисёр минтақаҳои кӯҳӣ — ки маҳз қиматтарин “ресурс”-и Тоҷикистон мебошанд — ҳанӯз маҳдуд боқӣ мемонад. Роҳҳо, логистика ва инфрасохтори ҳамроҳкунанда на ҳамеша ба талаботи сайёҳи байналмилалӣ ҷавоб медиҳанд. Аз тарафи дигар, имкониятҳои маркетинг ва таблиғи байналмилалӣ то ҳол пурра истифода нашудаанд: кишвар бисёр чиз барои нишон додан дорад, аммо на ҳамеша онро дуруст ва ба аудиторияи лозима мерасонад. Дар натиҷа, рақобатпазирии соҳа дар бозори ҷаҳонӣ пасттар аз имкониятҳои воқеӣ мемонад.

Дар ҳамин замина, ҷаҳон кайҳо ба “рақамӣ” гузаштааст, ва агар рост гӯем — кӣ онлайн нест, гӯё вуҷуд надорад. Истифодаи технологияҳои рақамӣ ва рушди маркетинги рақамӣ метавонад вазъиятро куллан тағйир диҳад. Платформаҳои онлайн, шабакаҳои иҷтимоӣ, турҳои виртуалӣ, контенти видеоӣ — инҳо на танҳо восита, балки “забони муосири сайёҳӣ” мебошанд.

Тавассути чунин абзорҳо Тоҷикистон метавонад худро ҳамчун як макони нодир — бо кӯҳҳои осмонбӯс, фарҳанги қадима ва таҷрибаи аслӣ — ба аудиторияи васеи байналмилалӣ муаррифӣ намояд. Аммо дар ин ҷо як нуқтаи муҳим ҳаст: танҳо ҳузур дар интернет кофӣ нест, стратегияи равшан, контенти босифат ва ҳамоҳангсозии фаъолият лозим аст.

Ҳамин тавр, агар мушкилот ба таври системавӣ ҳал карда шаванд ва технологияҳо оқилона истифода гарданд, сайёҳии Тоҷикистон метавонад на танҳо рушд кунад, балки ба як ҳикояи муваффақияти воқеӣ табдил ёбад — на дар коғаз, балки дар зиндагии воқеӣ.

Хулоса. Ҳамин тариқ, таҳлил нишон медиҳад, ки барномаҳои давлатӣ дар рушди соҳаи сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нақши муҳим мебозанд. Онҳо барои ташаккули заминаи ҳуқуқӣ, ҷалби сармоягузорӣ ва рушди инфрасохтор мусоидат мекунанд. Соҳаи сайёҳӣ дорои потенсиали бузург буда, метавонад ба яке аз бахшҳои калидии иқтисоди миллӣ табдил ёбад. Бо вуҷуди ин, барои истифодаи пурраи ин имкониятҳо зарур аст, ки мушкилоти мавҷуда бартараф гардида, сиёсати давлатӣ ба таври самаранок амалӣ карда шавад. Дар маҷмуъ, рушди устувори сайёҳӣ танҳо дар ҳолате имконпазир аст, ки барномаҳои давлатӣ бо ҷалби бахши хусусӣ, истифодаи технологияҳои муосир ва рушди инфрасохтор амалӣ карда шаванд

АДАБИЁТ

1. Александрова, А. Ю. Международный туризм. – М., 2012. – 270 с.
2. Ашуралиев, М. И., Ализода, А., Қодирова, М. И. Ташкили сайёҳии байналмилалӣ. – Душанбе, 2018. – 152 с.
3. Ёров, Дж. Н. Развитие туристической сферы Республики Таджикистан. – Душанбе: Ирфон, 2007.
4. Кумитаи рушди сайёҳии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. – URL: www.traveltajikistan.tj
5. Масъалаҳои мубрами рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ. -Душанбе, 2018.- 132 с.
6. Модели рушди бахши сайёҳӣ дар Тоҷикистон. – Душанбе, 2013. – 94 с.
7. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. – 26.12.2018. – URL: www.prezident.tj

УДК 338.48:796.5

РАЗВИТИЕ ГОРНОГО ТУРИЗМА КАК ПРИОРИТЕТНОЕ НАПРАВЛЕНИЕ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНОВ

АБДУХОЛИҚЗОДА ВАЛИҶОН ИМОМАЛӢ
магистрант специальности «Менеджмент в сфере международного туризма»
Международный университет туризма и предпринимательства Таджикистана
Адрес: 734000, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Борбад, 48.
E-mail: abdukholikzola@gmail.com Телефон: +992 200911221

Аннотация В статье рассматриваются особенности развития горного туризма как приоритетного направления устойчивого развития регионов. Проанализирован природно-ресурсный потенциал Республики Таджикистан, влияние туризма на экономику и экологическую устойчивость. Обоснована необходимость стратегического подхода к развитию горных территорий.

Ключевые слова: горный туризм, устойчивое развитие, регионы, Таджикистан, рекреационные ресурсы, экология

РУШДИ САЙЁҲИИ КӮҲӢ ҲАМЧУН СОҲАИ АФЗАЛИЯТНОК БАРОИ РУШДИ УСТУВОРИ МИНТАҚАВӢ

АБДУХОЛИҚЗОДА ВАЛИҚОН ИМОМАЛИ
Магистранти менечменти соҳаи сайёҳии байналмилалӣ
Донишгоҳи байналмилалии сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон
Нишонӣ: 734000, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Борбад 48.
E-mail: abdukholikzola@gmail.com Телефон: +992 200911221

Аннотатсия: Ин мақола рушди сайёҳии кӯҳиро ҳамчун самти афзалиятноки рушди устувори минтақавӣ баррасӣ мекунад. Дар мақола иқтидори захираҳои табиии Ҷумҳурии Тоҷикистон, таъсири сайёҳӣ ба иқтисодиёт ва устуворii экологӣ таҳлил карда мешавад. Зарурати равиши стратегӣ барои рушди минтақаҳои кӯҳӣ асоснок карда шудааст.

Калидвожаҳо: сайёҳии кӯҳӣ, рушди устувор, минтақаҳо, Тоҷикистон, захираҳои фароғатӣ, экология

MOUNTAIN TOURISM DEVELOPMENT AS A PRIORITY AREA FOR REGIONAL SUSTAINABLE DEVELOPMENTI

ABDUKHOLIQZODA VALIQON IMOMAL
Master's Degree in International Tourism Management Tajikistan International University of Tourism and Entrepreneurship
Address: 48 Borbad Street, Dushanbe, 734000, Republic of Tajikistan.
E-mail: abdukholikzola@gmail.com phone: +992 200911221

Abstract: This article examines the development of mountain tourism as a priority area for regional sustainable development. The article analyzes the natural resource potential of the Republic of Tajikistan, the impact of tourism on the economy, and environmental sustainability. The need for a strategic approach to the development of mountainous areas is substantiated.

Keywords: mountain tourism, sustainable development, regions, Tajikistan, recreational resources, ecology

Введение В современных условиях устойчивое развитие регионов становится одной из ключевых задач государственной политики. Особое значение в этом процессе приобретает развитие туризма, в частности горного, который обладает высоким потенциалом в странах с преобладанием горного рельефа. Республика Таджикистан, более 90% территории которой занимают горы, имеет уникальные возможности для развития данного направления.

Горный туризм представляет собой совокупность видов туристской деятельности, осуществляемых в горных регионах и включающих альпинизм, треккинг, экологические и приключенческие маршруты. Его развитие напрямую связано с природно-ресурсным потенции

В последние годы в Республике Таджикистан наблюдается устойчивая положительная динамика развития туристской отрасли. По данным официальной статистики, если в 2021 году количество иностранных туристов составляло около 300 тыс. человек, то уже к 2023 году данный показатель превысил 1,2 млн человек, а в 2025 году достиг порядка 1,7 млн человек, что свидетельствует о значительном росте интереса к стране как туристскому направлению [1, с. 25].

При этом значительная часть туристов проявляет интерес именно к природным и горным территориям. По экспертным оценкам, до 60–70% туристских маршрутов в Таджикистане связаны с посещением горных регионов, включая Памир, Фанские горы и Раштскую долину. Это подтверждает приоритетную роль горного туризма в структуре туристской отрасли страны.

Вклад туризма в экономику также демонстрирует положительную динамику. По оценкам исследователей, доля туризма в валовом внутреннем продукте страны постепенно увеличивается и составляет около 2–3%, при этом в долгосрочной перспективе данный показатель может быть значительно выше при условии эффективного развития инфраструктуры и инвестиций [6, с. 223].

Развитие горного туризма оказывает значительное влияние на занятость населения. В туристской отрасли и смежных секторах (транспорт, гостиничный бизнес, услуги) создаются тысячи рабочих мест, особенно в горных регионах, где альтернативные источники дохода ограничены.

Таблица 2 – Динамика развития туризма в Республике Таджикистан

Показатель	**2021**	**2023**	**2025**
Количество туристов (млн чел.)	0,3	1,2	1,8
Доля туризма в ВВП (%)	1,5	2,2	2,8
Доля горного туризма (%)	55	60	65

Источник: составлено автором на основе статистических данных и исследований [1; 6].

Следует отметить, что несмотря на положительную динамику, потенциал горного туризма используется не в полной мере. По оценкам специалистов, уровень освоения туристских ресурсов в горных регионах не превышает 30–40%, что свидетельствует о наличии значительных резервов для дальнейшего развития [2, с. 184].

По мнению Мухаббатова, горные регионы Таджикистана обладают значительными природными ресурсами, включая уникальные ландшафты, климатические условия и биологическое разнообразие, что создает благоприятные условия для развития туризма [6, с. 45].

Важным фактором является также географическое положение страны. Самиев и Содиков отмечают, что природно-географические особенности Республики Таджикистан формируют основу для развития рекреационной деятельности и туризма [2, с. 184].

Следует подчеркнуть, что сочетание природных условий и географического положения формирует уникальные конкурентные преимущества страны на международном туристском рынке. Горные системы Памира и Фанских гор, наличие ледников, высокогорных озёр и разнообразие климатических зон создают возможности для круглогодичного туристского освоения территорий.

Кроме того, природные ресурсы выступают не только как объект туристского интереса, но и как основа формирования специализированных видов туризма, таких как экологический, приключенческий и спортивный туризм. Это позволяет диверсифицировать туристский продукт и повысить его привлекательность для различных категорий туристов.

Важным аспектом является и транспортно-географическое положение страны, которое определяет доступность туристских объектов. Несмотря на наличие сложного рельефа, развитие транспортной инфраструктуры, включая автомобильные дороги и международные маршруты, постепенно повышает уровень доступности горных регионов.

В то же время следует отметить, что географические особенности создают не только преимущества, но и определённые ограничения. Труднодоступность отдельных территорий, сезонность и климатические риски требуют разработки специальных мер по обеспечению безопасности туристов и устойчивого использования ресурсов.

Горный туризм оказывает значительное влияние на социально-экономическое развитие регионов. Как подчеркивает Самиев, развитие туризма способствует созданию новых рабочих мест, увеличению доходов населения и развитию инфраструктуры [1, с. 223].

Особое значение имеет развитие туризма в отдалённых горных регионах, таких как Раштская зона. Мухаббатов отмечает, что данные территории обладают высоким рекреационно-туристским потенциалом, однако требуют комплексного освоения и инвестиций [3, с. 76].

Кроме того, развитие горного туризма тесно связано с вопросами экологической устойчивости. Мухаббатов и Самиев подчеркивают необходимость соблюдения баланса между использованием природных ресурсов и их сохранением [5, с. 9].

В данном контексте особую актуальность приобретает внедрение принципов устойчивого развития, предполагающих рациональное природопользование, минимизацию негативного воздействия на окружающую среду и сохранение экосистем горных территорий. Это включает контроль туристской нагрузки, развитие экологически безопасной инфраструктуры и формирование экологической культуры как среди туристов, так и среди местного населения.

Одновременно с этим горный туризм выступает важным фактором повышения уровня жизни в горных регионах. За счёт развития туристской деятельности расширяются возможности для малого и среднего предпринимательства, включая сферу услуг, ремесленничество, агротуризм и местное производство. Это особенно важно для удалённых территорий, где альтернативные источники дохода ограничены.

Следует также отметить, что развитие горного туризма способствует снижению уровня миграции населения из сельских и горных районов. Создание рабочих мест и развитие инфраструктуры формируют условия для закрепления населения на местах и устойчивого развития регионов.

Вместе с тем, для достижения устойчивого эффекта необходимо системное государственное регулирование и стратегическое планирование. В частности, требуется разработка региональных программ развития туризма, привлечение инвестиций, а также подготовка квалифицированных кадров для туристской отрасли.

Таким образом, горный туризм выступает не только как экономический ресурс, но и как инструмент комплексного развития регионов, обеспечивая взаимосвязь экономических, социальных и экологических аспектов устойчивого развития.

В условиях роста туристского потока возрастает нагрузка на природные экосистемы, что требует внедрения принципов устойчивого развития. Это включает рациональное использование ресурсов, ограничение антропогенного воздействия и развитие экологического туризма.

Согласно Национальной стратегии развития Республики Таджикистан до 2030 года, туризм рассматривается как один из приоритетных секторов экономики, способствующий диверсификации экономики и устойчивому развитию регионов [8, с. 35].

Асорзода отмечает, что развитие туристской отрасли требует создания благоприятных экономических условий, включая инвестиции, развитие инфраструктуры и повышение качества услуг [9, с. 25].

В этой связи особое значение приобретает формирование комплексной системы управления туристской отраслью, ориентированной на долгосрочное развитие. Это предполагает координацию действий государственных органов, бизнеса и местных сообществ, а также внедрение современных методов планирования и мониторинга.

Важным направлением является привлечение инвестиций в развитие горных территорий. Инвестиционная поддержка позволяет модернизировать инфраструктуру, создавать новые туристские маршруты и повышать уровень сервисного обслуживания. При

этом необходимо учитывать специфику горных регионов, включая сложные природные условия и ограниченные ресурсы.

Кроме того, особое внимание должно уделяться развитию человеческого капитала. Подготовка квалифицированных кадров в сфере туризма, повышение уровня профессиональной подготовки и внедрение современных образовательных программ являются важными условиями успешного развития отрасли.

Следует также отметить роль цифровых технологий в развитии туризма. Использование онлайн-платформ, систем бронирования и цифрового маркетинга способствует продвижению туристских продуктов на международном рынке и повышению доступности информации для потенциальных туристов.

Таблица 1 – Основные преимущества развития горного туризма

Фактор	**Характеристика**
Экономический	Рост занятости, доходов
Социальный	Развитие регионов
Экологический	Сохранение природы (при правильном управлении)
Культурный	Сохранение традиций

Несмотря на высокий потенциал, развитие горного туризма в Таджикистане сталкивается с рядом проблем: недостаточная инфраструктура, ограниченный доступ к горным территориям, низкий уровень инвестиций и дефицит квалифицированных кадров. Решение этих проблем требует системного подхода, включающего стратегическое планирование, государственную поддержку и развитие международного сотрудничества.

В частности, недостаточное развитие транспортной и туристской инфраструктуры ограничивает возможности полноценного освоения горных территорий. Во многих регионах отсутствуют современные дороги, средства размещения и сервисные объекты, что снижает уровень комфорта и безопасности туристов. Это, в свою очередь, влияет на конкурентоспособность страны на международном туристском рынке.

Ограниченный доступ к ряду горных районов обусловлен как природно-географическими условиями, так и недостаточным развитием логистики. Сложный рельеф, сезонность и погодные условия требуют дополнительных инвестиций в развитие транспортной сети и обеспечение безопасности маршрутов.

Низкий уровень инвестиций остаётся одним из ключевых факторов, сдерживающих развитие отрасли. Отсутствие достаточного финансирования замедляет модернизацию инфраструктуры, внедрение инновационных технологий и развитие новых туристских продуктов. В этой связи важным направлением является создание благоприятного инвестиционного климата и привлечение как внутренних, так и иностранных инвесторов.

Не менее значимой проблемой является дефицит квалифицированных кадров. Для эффективного развития горного туризма необходимы специалисты в области менеджмента, гиды, инструкторы, а также работники сферы обслуживания, обладающие профессиональными навыками и знанием иностранных языков.

Для преодоления указанных проблем необходимо внедрение комплексной стратегии, направленной на развитие инфраструктуры, повышение инвестиционной привлекательности отрасли и совершенствование системы подготовки кадров. Также важную роль играет развитие международного сотрудничества, позволяющего использовать передовой опыт и привлекать дополнительные ресурсы для развития горного туризма.

Заключение

Горный туризм является одним из наиболее перспективных направлений устойчивого развития регионов Республики Таджикистан. Его значимость обусловлена не только наличием уникального природно-ресурсного потенциала, но и возможностью комплексного воздействия на социально-экономическое развитие горных территорий.

Развитие данного направления способствует экономическому росту, расширению занятости населения, формированию современной инфраструктуры, а также сохранению природных и культурных ресурсов. В условиях ограниченных возможностей традиционных отраслей экономики для горных регионов именно туризм может выступать ключевым драйвером развития.

Вместе с тем эффективная реализация потенциала горного туризма требует системного и научно обоснованного подхода. Особое значение имеет внедрение принципов устойчивого развития, предполагающих баланс между экономическими интересами, социальной стабильностью и сохранением окружающей среды.

Необходимым условием является также совершенствование стратегического управления отраслью, развитие инфраструктуры, привлечение инвестиций и подготовка квалифицированных кадров. Важную роль играет и расширение международного сотрудничества, позволяющее использовать передовой опыт и интегрировать национальный туристский продукт в мировой рынок.

Таким образом, горный туризм может стать важным фактором устойчивого развития Республики Таджикистан при условии его комплексного и рационального развития, основанного на стратегическом подходе и эффективном использовании имеющихся ресурсов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Асрорзода, У. С. Заминаҳои иқтисодӣ ва пешомадҳои рушди сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон // Паёми ДМТ. – Душанбе, 2023. – № 4–1. – С. 22–32.
2. Мухаббатов, Х. М. Природно-ресурсный потенциал горных регионов Таджикистана. – М., 1999. – 335 с.
3. Мухаббатов, Х. М. Рекреационно-туристический потенциал Раштского региона // Вестник ТГПУ им. С. Айни. – Душанбе, 2018. – С. 74–79.
4. Мухаббатов, Х., Диловаров, Р., Самиев, А. Природно-географические факторы развития туризма // Материалы конференции. – 2021. – С. 180–184.
5. Мухаббатов, Х., Самиев, А. Эколого-экономическая безопасность Республики Таджикистан // Материалы конференции. – Душанбе, 2022. – С. 8–11.
6. Самиев, А. Роль международного туризма в развитии экономики Таджикистана // Материалы конференции. – Душанбе, 2019. – С. 221–225.
7. Самиев, А., Содиков, Ш. Географические основы развития туризма // Чирчик, 2019. – С. 183–185.
8. Национальная стратегия развития Республики Таджикистан до 2030 года. – Душанбе, 2016.

УДК 338.48:930.85

КУЛЬТУРНО-ИСТОРИЧЕСКИЙ ТУРИЗМ КАК ФАКТОР СОХРАНЕНИЯ НАСЛЕДИЯ И УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

ЁЛКИН ТИМУР ВЛАДИМИРОВИЧ
магистрант специальности «Менеджмент в сфере международного туризма»
Международного университета туризма и предпринимательства Таджикистана
Адрес: 734000, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Борбад, 48.
E-mail: yolkintimir@gmail.com. **Телефон: +992988003237**

Аннотация В статье рассматривается культурно-исторический туризм как важнейший фактор сохранения культурного наследия и обеспечения устойчивого развития. Проанализированы особенности туристского потенциала Республики Таджикистан, роль

межкультурного взаимодействия и стратегического управления. Обоснована необходимость комплексного подхода к развитию туризма на основе культурных ресурсов.

Ключевые слова: культурный туризм, устойчивое развитие, наследие, межкультурное взаимодействие, Таджикистан, туризм

САЙЁҲИИ ФАРҲАНГӢ ВА ТАЪРИХӢ ҲАМЧУН ОМИЛИ ҲИФЗИ МЕРОС ВА РУШДИ УСТУВОР

ТИМУР ВЛАДИМИРОВИЧ ЁЛКИН
Магистранти менчмент дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ Донишгоҳи байналмилалии сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон
Нишонӣ: 734000, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Борбад 48.
E-mail: yolkintimir@gmail.com. **Телефон: +992988003237**

Аннотатсия Ин мақола сайёҳии фарҳангӣ ва таърихиро ҳамчун омили калидӣ дар ҳифзи мероси фарҳангӣ ва таъмини рушди устувор баррасӣ мекунад. Дар мақола хусусиятҳои хоси потенсиали сайёҳии Тоҷикистон, нақши ҳамкории байнифарҳангӣ ва идоракунии стратегӣ таҳлил карда мешаванд. Инчунин зарурати равиши муттаҳид ба рушди сайёҳӣ дар асоси захираҳои фарҳангӣ асос ёфтааст.

Калидвожаҳо: сайёҳии фарҳангӣ, рушди устувор, мерос, ҳамкории байнифарҳангӣ, Тоҷикистон, сайёҳӣ

CULTURAL AND HISTORICAL TOURISM AS A FACTOR IN HERITAGE PRESERVATION AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT

TIMUR VLADIMIROVICH YOLKIN
Master's Student in International Tourism Management
Tajikistan International University of Tourism and Entrepreneurship
Address: 48 Borbad Street, Dushanbe, 734000, Republic of Tajikistan.
E-mail: yolkintimir@gmail.com. **Phone: +992988003237**

Abstract: This article examines cultural and historical tourism as a key factor in preserving cultural heritage and ensuring sustainable development. The article analyzes the specific features of Tajikistan's tourism potential, the role of intercultural interaction, and strategic management. It also substantiates the need for an integrated approach to tourism development based on cultural resources.

Keywords: cultural tourism, sustainable development, heritage, intercultural interaction, Tajikistan, tourism

Введение. В условиях глобализации культурно-исторический туризм становится одним из ключевых направлений развития мировой туристской индустрии. Он способствует не только экономическому росту, но и сохранению культурной идентичности народов. Современные исследователи подчеркивают, что туризм является важным инструментом межкультурного взаимодействия и взаимопонимания [7, с. 45].

Особенно актуально это для стран с богатым историко-культурным наследием, таких как Республика Таджикистан.

Основная часть

Культурно-исторический туризм представляет собой вид туристской деятельности, направленный на изучение исторических памятников, традиций и культурных ценностей. Его развитие тесно связано с сохранением наследия, поскольку туристский интерес стимулирует реставрацию и охрану объектов культуры.

Культурно-исторический туризм представляет собой вид туристской деятельности, направленный на изучение исторических памятников, традиций и культурных ценностей. Его развитие тесно связано с сохранением наследия, поскольку туристский интерес стимулирует реставрацию и охрану объектов культуры.

В то же время данный вид туризма выступает не только как форма познавательной активности, но и как важный механизм передачи культурного опыта от поколения к поколению. Через знакомство с историческими объектами, музеями, архитектурными ансамблями и нематериальным наследием (традициями, обычаями, ремёслами) формируется культурная идентичность общества и укрепляется уважение к национальным ценностям [6, с. 210].

Особое значение культурно-исторический туризм приобретает в условиях глобализации, когда усиливаются процессы унификации культур. В этой ситуации сохранение уникальности и самобытности народов становится приоритетной задачей, а туризм — эффективным инструментом её реализации. Как отмечают исследователи, культурный туризм способствует развитию межкультурного диалога и взаимопонимания между народами, снижая уровень социального напряжения и ксенофобии [3, с. 195].

Кроме того, развитие культурно-исторического туризма оказывает существенное влияние на экономику. Он способствует формированию новых рабочих мест, развитию малого и среднего бизнеса, а также увеличению доходов от туристской деятельности. В этом контексте культурные ресурсы рассматриваются как стратегический актив, способный обеспечить долгосрочное развитие регионов [5, с. 12].

Однако необходимо учитывать, что рост туристских потоков может оказывать и негативное воздействие на объекты культурного наследия. Чрезмерная нагрузка на памятники, несоблюдение норм охраны и недостаток контроля могут привести к их разрушению. В связи с этим важным становится внедрение принципов устойчивого развития, предполагающих баланс между экономическими выгодами и сохранением культурных ценностей [4, с. 78].

Таким образом, культурно-исторический туризм выступает как многофункциональное явление, объединяющее экономические, социальные и культурные аспекты развития общества. Его эффективное развитие требует комплексного подхода, включающего стратегическое управление, сохранение наследия и активное участие государства и общества.

Таджикистан обладает значительным культурным потенциалом, который формировался на протяжении тысячелетий. История таджикского народа, описанная в трудах Гафурова, свидетельствует о богатстве культурного наследия и его значимости для современного общества [15, с. 384].

Большую роль в формировании туристской привлекательности играют природные и рекреационные ресурсы. Еров и Сайфуллоев отмечают, что именно рекреационные ресурсы являются базовой основой развития туризма [9, с. 113].

Таджикистан обладает значительным культурным потенциалом, который формировался на протяжении тысячелетий. История таджикского народа, описанная в трудах Гафурова, свидетельствует о богатстве культурного наследия и его значимости для современного общества [15, с. 384].

Большую роль в формировании туристской привлекательности играют природные и рекреационные ресурсы. Еров и Сайфуллоев отмечают, что именно рекреационные ресурсы являются базовой основой развития туризма [9, с. 113].

В совокупности культурные и природные ресурсы формируют уникальное туристское пространство, способное привлекать как внутренних, так и иностранных туристов. Особое значение в этом контексте имеют горные регионы страны, прежде всего Памир, которые отличаются не только природной уникальностью, но и богатым историко-культурным наследием. Как отмечает Кротов, Памир представляет собой одно из наиболее перспективных

направлений международного туризма благодаря сочетанию природных ландшафтов и самобытной культуры местного населения [10, с. 160].

Наряду с этим, важным элементом туристской привлекательности выступают исторические города и объекты, связанные с Великим шелковым путём. По мнению Майтдиновой, данный фактор играет ключевую роль в формировании культурных связей и развитии международного туризма, поскольку историческое наследие выступает как средство межкультурного взаимодействия [19, с. 87].

Следует подчеркнуть, что культурно-исторический туризм способствует не только привлечению туристов, но и сохранению традиционных форм хозяйствования, ремёсел и обычаев. В условиях роста туристского интереса возрастает внимание к национальной культуре, что стимулирует её возрождение и развитие.

В то же время эффективное использование данного потенциала требует системного подхода и стратегического управления. Необходимо учитывать как экономические, так и экологические аспекты развития туризма, обеспечивая баланс между использованием ресурсов и их сохранением. В противном случае существует риск утраты уникальных культурных и природных объектов.

Особое значение имеет Памирский регион, который отличается уникальными природными условиями и культурной самобытностью. Как указывает Кротов, данный регион обладает высоким потенциалом для развития международного туризма [10, с. 160].

Особое значение имеет Памирский регион, который отличается уникальными природными условиями и культурной самобытностью. Как указывает Кротов, данный регион обладает высоким потенциалом для развития международного туризма [10, с. 160].

Памир, часто называемый «крышей мира», представляет собой не только уникальный природный комплекс, но и важнейшее пространство сосредоточения историко-культурного наследия. Здесь сохраняются традиционные формы хозяйствования, образ жизни местного населения, а также элементы духовной культуры, которые представляют значительный интерес для туристов и исследователей [11, с. 39].

Кроме того, регион обладает широкими возможностями для развития различных видов туризма, включая культурно-исторический, экологический и приключенческий туризм. Горные маршруты, древние поселения и культурные традиции создают условия для формирования комплексного туристского продукта, ориентированного на международный рынок.

Важным фактором является и транспортная доступность региона. Несмотря на сложные природные условия, развитие туристской инфраструктуры и создание маршрутов, описанных в путеводителях и научных работах, способствует постепенному увеличению туристского потока [13, с. 52].

Однако следует учитывать, что развитие туризма в Памирском регионе требует особого подхода, основанного на принципах устойчивого развития. Увеличение количества туристов может привести к экологической нагрузке и угрозе для традиционного образа жизни местного населения. В связи с этим необходимы меры по регулированию туристской деятельности и сохранению природного и культурного наследия.

Таким образом, Памирский регион является одним из ключевых центров развития культурно-исторического туризма в Таджикистане, обладая уникальным сочетанием природных и культурных ресурсов, что делает его важным элементом туристской стратегии страны.

Важным аспектом является связь туризма и межкультурного взаимодействия. Апанасюк подчеркивает, что туризм способствует преодолению ксенофобии и развитию толерантности через социально-культурное взаимодействие [3, с. 194].

Кроме того, развитие культурного туризма способствует сохранению традиций, ремесел и национальных ценностей. В этом контексте межкультурное сотрудничество рассматривается как важный элемент устойчивого развития [7, с. 52].

Важным аспектом является связь туризма и межкультурного взаимодействия. Апанасюк подчеркивает, что туризм способствует преодолению ксенофобии и развитию толерантности через социально-культурное взаимодействие [3, с. 194].

Кроме того, развитие культурного туризма способствует сохранению традиций, ремесел и национальных ценностей. В этом контексте межкультурное сотрудничество рассматривается как важный элемент устойчивого развития [7, с. 52].

Следует отметить, что в процессе туристского обмена формируется своеобразное пространство диалога культур, в котором происходит взаимное обогащение традиций, знаний и ценностей. Туристы, взаимодействуя с местным населением, не только знакомятся с культурой принимающей стороны, но и сами становятся носителями культурного обмена, что способствует укреплению международных связей и взаимопонимания между народами [8, с. 41].

Особую роль в данном процессе играет образовательный аспект туризма. Через участие в культурных мероприятиях, посещение музеев, исторических памятников и традиционных праздников формируется более глубокое понимание культурного разнообразия мира. Это, в свою очередь, способствует развитию толерантного мышления и снижению уровня стереотипов в обществе [2, с. 29].

В условиях современного мира, где миграционные процессы усиливаются, значение межкультурного взаимодействия возрастает. Туризм становится эффективной платформой для социальной интеграции и адаптации различных групп населения, что особенно важно для устойчивого развития общества.

Таким образом, культурно-исторический туризм выполняет не только экономическую, но и социально-культурную функцию, способствуя формированию гармоничного и открытого общества, основанного на уважении к культурному разнообразию.

С экономической точки зрения туризм оказывает значительное влияние на развитие регионов. Блиничкина отмечает, что развитие туризма способствует укреплению экономической безопасности страны [21, с. 12].

В Республике Таджикистан развитие культурного туризма связано с историческим значением Великого шелкового пути, который играл важную роль в формировании культурных связей между народами [19, с. 87].

Таблица 1 – Основные туристские ресурсы Республики Таджикистан

Вид ресурса	Характеристика
Природные	Памир, горные системы, озера
Исторические	Археологические памятники, города
Культурные	Традиции, ремесла, обычаи

Несмотря на значительный потенциал, развитие культурно-исторического туризма в Таджикистане сталкивается с рядом проблем:

недостаточное развитие инфраструктуры

слабое международное продвижение

ограниченность инвестиций

В то же время, как отмечают исследователи, внедрение стратегического управления и развитие межкультурного взаимодействия может существенно повысить эффективность отрасли [8, с. 23].

Заключение

Культурно-исторический туризм является важным фактором устойчивого развития и сохранения культурного наследия.

Для Республики Таджикистан развитие данного направления имеет стратегическое значение, поскольку позволяет:

сохранить культурные ценности

развивать экономику

укреплять международные связи

Таким образом, эффективное развитие культурного туризма возможно только при условии комплексного подхода, включающего стратегическое управление, развитие инфраструктуры и поддержку межкультурного диалога.

ЛИТЕРАТУРА

1. Абдуваитов, Х., Ашуров, Р. По Искандеркулю: туристические маршруты Таджикистана. – Душанбе: Ирфон, 1990.
2. Апанасюк, Л. А. Проблемы этнокультурного воспитания и миграционные процессы // Альманах современной науки и образования. – Тамбов, 2007. – № 1. – С. 28–29.
3. Апанасюк, Л. А., Даниэль, Д. Б. Преодоление ксенофобии // Вектор науки ТГУ. – 2013. – № 4. – С. 193–198.
4. Апанасюк, Л. А., Киреева, И. А. Технология межкультурного сотрудничества. – Тольятти, 2012. – 156 с.
5. Блиничкина, Н. Ю. Развитие туризма как основа экономической безопасности // Азимут научных исследований. – 2015. – № 4. – С. 11–14.
6. Гафуров, Б. Таджики: древнейшая история. – Душанбе: Ирфон, 2009. – 384 с.
7. Диловаров, Р., Еров, Дж. Основы туризма. – Душанбе: Ирфон, 2014. – С. 123.
8. Еров, Дж., Сайфуллоев, М. Рекреационные ресурсы как базовые основы туризма. – Душанбе, 2015. – С. 113.
9. Кротов, А. В. Таджикистан Памир. – М.: Гео-МТ, 2011. – С. 160.
10. Майтдинова, Г. М. Роль Великого Шелкового пути. – Душанбе, 2009.

УДК 338.48

ИДОРАКУНИИ СТРАТЕГӢ ДАР СОҲАИ САЙЁҲӢ ҲАМЧУН ОМИЛИ АСОСИИ РУШДИ УСТУВОР

ПАЙШАНБИЕВА МУҲАЙЁ ЗЕВАРШОЕВНА
магистранти ихтисоси менеҷмент дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ
Донишгоҳи байналмилалии сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон
Нишонӣ: 734000, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Борбад 48.
E-mail: mukhaio@gmail.com Телефон: +992 93775 0700

Аннотация. Дар мақолаи мазкур масъалаҳои идоракунии стратегӣ дар соҳаи сайёҳӣ ҳамчун омили асосии таъмини рушди устувори иқтисодӣ баррасӣ мегарданд. Нақши банақшагирии стратегӣ, истифодаи самараноки потенсиали туристӣ, рушди инфрасохтор ва татбиқи технологияҳои рақамӣ таҳлил карда шудааст. Ҳамзамон, таъсири идоракунии стратегӣ ба баланд бардоштани рақобатпазирии кишвар ва ҷалби сармоягузорӣ муайян карда мешавад.

Калидвожаҳо: сайёҳӣ, идоракунии стратегӣ, рушди устувор, потенсиали туристӣ, рақобатпазирӣ, рақамикунонӣ, инфрасохтор

STRATEGIC MANAGEMENT IN TOURISM AS A KEY FACTOR OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

PAYSHANBIEVA MUHAY ZEVARSHOEVNA
Master's degree in International Tourism Management International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan
Address: 48 Borbad Street, Dushanbe, 734000, Republic of Tajikistan.
E-mail: mukhaio@gmail.com **Phone: +992988003237**

Abstract This article discusses the issues of strategic management in tourism as a key factor in ensuring sustainable economic development. The role of strategic planning, effective use of tourism potential, infrastructure development and implementation of digital technologies is analyzed. At the same time, the impact of strategic management on increasing the country's competitiveness and attracting investment is determined.

Keywords: tourism, strategic management, sustainable development, tourism potential, competitiveness, digitalization, infrastructure

Дар шароити муосири рушди иқтисоди ҷаҳонӣ ва афзоиши рақобат дар бозори байналмилалии хизматрасониҳо, соҳаи сайёҳӣ ба яке аз самтҳои муҳими рушди иқтисоди миллӣ табдил ёфтааст. Дар ин замина, масъалаи идоракунии стратегӣ ҳамчун воситаи асосии таъмини рушди устувори соҳа аҳамияти махсус пайдо мекунад. Бидуни татбиқи равишҳои стратегӣ, рушди соҳаи сайёҳӣ метавонад хусусияти ғайрисистемавӣ дошта бошад ва ба натиҷаҳои дарозмуддат ноил нашавад.

Идоракунии стратегӣ ҳамчун маҷмӯи усулҳо ва механизмҳои банақшагирии дарозмуддат баромад намуда, ба муайян намудани ҳадафҳои афзалиятнок, тақсимоти захираҳо ва мутобиқшавӣ ба муҳити тағйирёбанда равона гардидааст. Дар соҳаи сайёҳӣ ин раванд ба таври хос муҳим мебошад, зеро фаъолияти туристӣ ба омилҳои гуногун, аз ҷумла иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ ва экологӣ вобаста аст.

Дар ин замина, стратегияи рушди сайёҳӣ бояд ҳамоҳангӣ ва ҳамбастагӣ байни тамоми ҷузъҳои соҳаро таъмин намояд. Ин аз муносибати sistematic ба пешбурди инфрасохтори туристӣ, аз қабили меҳмонхонаҳо, марказҳои истироҳатӣ, марказҳои фарҳангӣ ва тавсеаи хадамоти логистикӣ, аз ҷумла нақлиёт ва коммуникатсия иборат аст. Барои расидан ба ин ҳадаф, зарур аст, ки банақшагирии стратегӣ дар тамоми сатҳҳо, аз ҷумла сатҳи миллӣ, минтақавӣ ва маҳаллӣ амалӣ карда шавад.

Инчунин, муайянкунии нишҳои нави бозорӣ ва ташаккули маҳсулоти нави сайёҳӣ, ки ба талаботи рӯзафзуни сайёҳон мутобиқ мебошанд, аҳамияти калидӣ доранд. Ин метавонад сайёҳии экологӣ, сайёҳии тиббӣ, сайёҳии гастрономӣ, сайёҳии мазҳабӣ ва дигар шаклҳои тафриқа, ки ба хусусиятҳои фарҳангӣ ва табиии кишвар мувофиқанд, дар бар гирад. Ташаббусҳои маркетингӣ ва таблиғотӣ, ки ба пешбурди ин маҳсулот дар бозорҳои байналмилалӣ равона шудаанд, метавонанд ба ҷалби сармоягузорӣ ва афзоиши даромади соҳа мусоидат намоянд.

Идоракунии стратегӣ инчунин муҳити ҳуқуқии мусоид ва таҳкими ҳамкории байни давлатӣ ва хусусӣ (РРР) -ро дар бар мегирад. Ин имкон медиҳад, ки сармоягузории хусусӣ ба рушди инфрасохтори туристӣ ҷалб карда шавад ва раванди татбиқи лоиҳаҳои стратегӣ самараноктар гардад. Дар баробари ин, таҳияи барномаҳои давлатӣ барои дастгирии соҳибкории хурду миёна дар соҳаи сайёҳӣ ва татбиқи механизмҳои андозӣ, ки ба рушди ин соҳа мусоидат мекунанд, низ муҳим мебошанд.

Дар ниҳоят, идоракунии стратегӣ дар соҳаи сайёҳӣ бояд ба таҳияи механизми самараноки назорати сифати хизматрасонӣ ва баланд бардоштани сатҳи дониши касбии кормандони соҳа равона карда шавад. Омӯзиши мунтазами кадрҳо, ворид намудани технологияҳои нав ва татбиқи стандартҳои байналмилалӣ ба болоравии рақобатпазирии соҳа дар бозор ва ба даст овардани рушди устувор дар шароити муосир мусоидат хоҳад кард.

Тибқи таҳқиқоти илмӣ, рушди соҳаи сайёҳӣ пеш аз ҳама ба сатҳи истифодаи потенсиали туристӣ вобаста мебошад. Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои захираҳои бойи табиӣ, аз ҷумла кӯҳҳои баланд, пиряхҳо, кӯлҳо ва манзараҳои нодир мебошад, ки метавонанд барои рушди сайёҳии экологӣ ва саёҳатӣ истифода бурда шаванд [5, с 109.].

Бо вуҷуди ин, истифодаи пурраи ин имкониятҳо танҳо дар шароити мавҷудияти идоракунии самараноки стратегӣ имконпазир аст.

Яке аз самтҳои муҳими идоракунии стратегӣ таҳияи барномаҳо ва стратегияҳои миллӣ мебошад, ки рушди соҳаи сайёҳиро дар дарозмуддат таъмин менамоянд. Дар ин раванд, муайян намудани афзалиятҳои стратегӣ, таҳлили муҳити беруна ва дохилӣ, инчунин арзёбии имкониятҳо ва хатарҳо аҳамияти калон дорад.

Таҳлил нишон медиҳад, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон рушди соҳаи сайёҳӣ бо як қатор омилҳои институционалӣ ва инфрасохторӣ вобаста мебошад. Аз ҷумла, такмили низоми идоракунии давлатӣ, рушди инфрасохтори туристӣ ва фароҳам овардани шароити мусоиди сармоягузорӣ метавонанд ба рушди босуръати соҳа мусоидат намоянд [2, с 28.].

Дар баробари ин, рушди инфрасохтор, аз ҷумла сохтмони роҳҳо, меҳмонхонаҳо, марказҳои хизматрасонӣ ва шабакаҳои нақлиётӣ, яке аз шартҳои асосии рушди устувори сайёҳӣ ба ҳисоб меравад. Бе инфрасохтори муосир, ҳатто мавҷудияти захираҳои бойи табиӣ наметавонад ба рушди воқеии соҳа оварда расонад.

Таъкид кардан зарур аст, ки яке аз муҳимтарин мушкилоти мавҷуда дар соҳаи сайёҳӣ, адами таваҷҷуҳи кофӣ ба рушди инфрасохтори туристӣ, хусусан дар минтақаҳои дурдаст ва кӯҳистон мебошад. Дар ин минтақаҳо, ки дорои имкониятҳои беназири табиӣ ва фарҳангӣ ҳастанд, инфрасохтори зарурӣ, аз қабили роҳҳои дастрас, ҷойҳои истироҳат ва хизматрасонӣ, мавҷуд нест. Ин ҳолат боиси он мегардад, ки сайёҳон, бахусус хориҷӣ, аз сафар ба ин маконҳо даст мекашанд ва имкониятҳои бузурги иқтисодӣ аз даст мераванд.

Барои ҳалли ин мушкилот, зарурати таҳия ва амалӣ намудани барномаҳои махсус оид ба рушди инфрасохтори туристӣ дар минтақаҳои афзалиятнок ба миён меояд. Ин барномаҳо бояд дастрасиро ба маконҳои сайёҳӣ тавассути сохтмони роҳҳои муосир, аз ҷумла роҳҳои кӯҳӣ, беҳтар созанд. Инчунин, ташкили марказҳои хизматрасонӣ, аз ҷумла меҳмонхонаҳо, хонаҳои меҳмон, нуқтаҳои хӯрокворӣ ва марказҳои иттилоотӣ барои сайёҳон хеле муҳим мебошад.

Дар заминаи хулосаҳои боло, бояд гуфт, ки сармоягузорӣ дар соҳаи сайёҳӣ, хусусан дар инфрасохтори он, самараи баланд хоҳад дошт. Муҳити мусоиди тиҷоратӣ, аз ҷумла таҳкими қонунгузорӣ, соддагардонии расмиётҳо ва дастгирии давлатӣ, метавонад сармоягузорони хориҷӣ ва дохилиро ба ин соҳа ҷалб намояд. Ин имконият медиҳад, ки инфрасохтори зарурӣ бунёд ё такмил дода шавад ва дар натиҷа, ҷалби сайёҳон зиёд гардад.

Илова бар ин, татбиқи лоиҳаҳои инноватсионӣ дар соҳаи сайёҳӣ, ба монанди рушди туризми экологии, куҳнавардӣ, варзишӣ ва этнотуризм, метавонад ба диверсификатсияи маҳсулоти сайёҳӣ ва ҷалби гурӯҳҳои гуногуни сайёҳон мусоидат намояд. Ҳамзамон, баланд бардоштани сатҳи хизматрасонӣ ва омодасозии кадрҳои баландихтисос дар соҳаи сайёҳӣ низ яке аз омилҳои калидӣ барои рушди устувори ин соҳа ба ҳисоб меравад.

Дар шароити муосир, истифодаи технологияҳои рақамӣ низ ба яке аз унсурҳои муҳими идоракунии стратегӣ табдил ёфтааст. Равандҳои рақамикунонӣ ба баланд бардоштани самаранокии идоракунӣ, беҳтар намудани сифати хизматрасонӣ ва васеъ намудани бозорҳои туристӣ мусоидат менамоянд. Ба гуфтаи Умаров, рақамикунонии соҳаи хизматрасонӣ, аз ҷумла меҳмонхонаҳо, ба афзоиши рақобатпазирӣ ва ҷалби сайёҳон таъсири мусбат мерасонад [6, с 30].

Илова бар ин, рушди сайёҳӣ ба иқтисоди миллӣ таъсири мусбат мерасонад. Он метавонад ҳамчун манбаи муҳими даромад, афзоиши ҷойҳои корӣ ва рушди соҳибкорӣ хизмат намояд. Ба гуфтаи Самиев, сайёҳӣ ҳамчун соҳаи бисёрсамтӣ метавонад ба рушди дигар бахшҳои иқтисод низ таъсир расонад [3, 223].

Дар шароити кунунии ҷаҳонишуда, ки технологияҳои рақамӣ дар ҳама соҳаҳо, аз ҷумла дар идоракунии стратегӣ, нақши муҳим мебозанд, истифодаи онҳо дар бахши сайёҳӣ низ аҳамияти торафт бештар пайдо мекунад. Раванди рақамикунонӣ на танҳо ба баланд бардоштани самаранокии идоракунӣ, балки ба такимоли шаклҳои нави пешниҳоди хизматрасонӣ, бахусус дар соҳаи меҳмонхонадорӣ, мусоидат менамояд. Ин тағйирот ба Умаров далолат медиҳад, ки рақамикунонии соҳаи хизматрасонӣ, алалхусус меҳмонхонаҳо, ба афзоиши рақобатпазирӣ ва дар ниҳоят, ҷалби бештари сайёҳон дар бозорҳои глобалӣ таъсири мусбат мерасонад.

Рушди ҳамаҷонибаи сайёҳӣ, аз ҷумла тавассути татбиқи технологияҳои муосир, метавонад ба иқтисоди миллӣ ҳадафҳои стратегӣ дар тавсеаи манбаҳои даромад, афзоиши шумораи ҷойҳои нави корӣ ва рушди босуботи соҳибкорӣ ноил гардад. Самиев дар таҳлилҳои худ ба ин нукта ишора мекунад, ки сайёҳӣ, ҳамчун як соҳаи бисёрсамтӣ, қобилияти таъсиргузорӣ ба рушди бахшҳои дигари иқтисоди миллӣ, аз қабили нақлиёт, кишоварзӣ, маориф ва фарҳангро дорад.

Ин интегратсияи технологияҳои рақамӣ ва рушди сайёҳӣ имкон медиҳад, ки хизматрасонӣ ба сайёҳон дар сатҳи байналмилалӣ бо арзиши иловашуда пешниҳод карда шавад. Ҳамчунин, ба истифодаи платформаҳои онлайнӣ барои пешниҳоди маълумот дар бораи маконҳои туристи, чорабиниҳо, инчунин барои бронкунии меҳмонхонаҳо ва хариди чиптаҳо мусоидат мекунад. Ин унсурҳо ба сайёҳон имкон медиҳанд, ки сафари худро бо осонӣ ва дастрасӣ ба иттилооти даркорӣ таҳрир намоянд.

Дар натиҷа, саҳми сайёҳӣ дар иқтисоди миллӣ на танҳо аз ҳисоби даромадҳои мустақим, балки аз рушди пойгоҳи инфрасохтӣ, тавсеаи тиҷорат ва эҷоди имкониятҳои нави ҳамкорӣ бо шарикони байналмилалӣ низ афзоиш меёбад. Мушкилоти марбут ба пандемияҳои глобалӣ аҳамияти тавсеаи диверсификатсияи хадамоти туристиро, ки ба воситаи технологияҳои рақамӣ имконпазир аст, боз ҳам таъкид намуда, ба татбиқи тадбирҳои инноватсионӣ барои пешрафти ин соҳа такокид менамояд.

Дар ин замина, бо дарназардошти афзоиши рақобат дар бозорҳои ҷаҳонӣ, муҳим аст, ки ба татбиқи технологияҳои рақамӣ ва истифодаи самараноки онҳо дар соҳаи сайёҳӣ диққати махсус дода шавад, то ки имкониятҳои истифодаи пояи туристии кишвар ба ҳадди аксар расонида шавад.

Аз нуқтаи назари ҷуғрофӣ, рушди соҳаи сайёҳӣ бояд бо дарназардошти хусусиятҳои минтақавӣ амалӣ карда шавад. Масалан, минтақаҳои кӯҳӣ, аз ҷумла Помир ва Рашт, дорои потенсиали баланди туристӣ мебошанд, ки метавонанд барои рушди сайёҳии экологӣ ва саёҳатӣ истифода бурда шаванд [1, с 76].

Дар баробари ин, идоракунии стратегӣ бояд ба принсипҳои рушди устувор асос ёбад. Ин маънои онро дорад, ки рушди соҳаи сайёҳӣ бояд бо ҳифзи муҳити зист, истифодаи оқилонаи захираҳо ва дастгирии ҷомеаҳои маҳаллӣ ҳамоҳанг бошад. Дар акси ҳол, рушди беандеша метавонад ба вайроншавии муҳити табиӣ ва коҳиши потенсиали туристӣ оварда расонад.

Яке аз унсурҳои муҳими идоракунии стратегӣ инчунин ташаккули имиҷи мусбати кишвар дар бозори байналмилалӣ мебошад. Имиҷи кишвар ба ҷалби сайёҳон, сармоягузорон ва рушди ҳамкориҳои байналмилалӣ таъсири бевосита мерасонад. Аз ин рӯ, сиёсати маркетингӣ ва брендсозии миллӣ бояд ҳамчун қисми таркибии стратегия баррасӣ гардад.

Бо дарназардошти ҳамаи омилҳои зикршуда, метавон гуфт, ки идоракунии стратегӣ дар соҳаи сайёҳӣ ҳамчун механизми асосии таъмини рушди устувор баромад намуда, ба баланд бардоштани рақобатпазирии кишвар мусоидат менамояд.

Дар натиҷаи таҳқиқ муайян гардид, ки идоракунии стратегӣ яке аз омилҳои калидии рушди устувори соҳаи сайёҳӣ мебошад. Он имкон медиҳад, ки захираҳои

мавҷуда самаранок истифода бурда шуда, самтҳои афзалиятноки рушди соҳа муайян карда шаванд.

Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон, татбиқи равишҳои стратегӣ дар соҳаи сайёҳӣ метавонад ба баланд бардоштани рақобатпазирии кишвар, рушди иқтисоди миллӣ ва беҳтар намудани сатҳи зиндагии аҳолӣ мусоидат намояд.

Ҳамин тариқ, рушди соҳаи сайёҳӣ дар кишвар бояд дар асоси идоракунии стратегӣ, истифодаи технологияҳои муосир ва принсипҳои рушди устувор ба роҳ монда шавад.

АДАБИЁТ

1. Мухаббатов, Х. М**.** Рекреационно-туристический потенциал Раштского региона / Х. М. Мухаббатов // Вестник ТГПУ им. С. Айни. – Душанбе, 2018. – С. 74–79.
2. Сайфуллоев, Н. Н. Тенденции развития туризма в Республике Таджикистан: институциональные и инфраструктурные аспекты / Н. Н. Сайфуллоев, Дж. Н. Ёров // Сборник материалов V Международной научно-практической конференции. – Алчевск, 2023. – С. 26–32.
3. Самиев, А. Географические основы развития туризма и рекреации в Республике Таджикистан / А. Самиев, Ш. Содиков // Материалы международной научно-практической конференции. – Чирчик, 2019. – С. 183–185.
4. Самиев, А. Роль международного туризма в развитии экономики Таджикистана / А. Самиев // Материалы республиканской научно-практической конференции. – Душанбе, 2019. – С. 221–225.
5. Умаров, Х. У. Туристический потенциал республики и процесс развития туристической сферы / Х. У. Умаров // Вестник Бохтарского государственного университета имени Н. Хисрава. – Бохтар, 2023. – 107 с.
6. Умаров, Х. У. Цифровизация международного гостиничного бизнеса в условиях развития туризма / Х. У. Умаров // Вестник Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан. – Душанбе, 2023. – С. 28–35.

УДК 338.48

ИНФРАСОХТОРИ САЙЁҲӢ ҲАМЧУН ОМИЛИ АСОСИИ РУШДИ СОҲАИ САЙЁҲӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

ПАЙШАНБИЕВА ШУКУФА АНОЯТШОЕВНА
магистранти ихтисоси менеҷмент дар соҳаи сайёҳии байналмиалӣ
Донишгоҳи байналмилалии сайёҳи соҳибкории Тоҷикистон
Нишонӣ: 734000, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Борбад 48.
E-mail: shukufa@gmail.com Телефон: +992 88 121 5363

Аннотатсия. Мақолаи мазкур ба таҳлили масъалаҳои рушди инфрасохтори сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида шудааст. Дар он моҳият, таркиб ва аҳамияти инфрасохтори сайёҳӣ ҳамчун омили асосии рушди соҳаи сайёҳӣ баррасӣ гардидааст. Муаллиф ҳолати кунунии инфрасохтори сайёҳиро таҳлил намуда, мушкилоти асосии соҳа, аз ҷумла норасоии инфрасохтори нақлиётӣ, паст будани сатҳи хизматрасонӣ ва норасоии кадрҳои баландихтисосро муайян мекунад. Дар асоси таҳлил самтҳои асосии рушди инфрасохтори сайёҳӣ пешниҳод гардидаанд, ки ба беҳтар намудани рақобатпазирии кишвар дар бозори байналмилалии сайёҳӣ равона шудаанд. Нақши маркетинги рақамӣ, ҷалби сармоягузорӣ ва рушди минтақавии сайёҳӣ ҳамчун омилҳои муҳими рушди соҳа асоснок карда шудааст.

Калимаҳои калидӣ: инфрасохтори сайёҳӣ, рушди сайёҳӣ, хизматрасонӣ, маркетинг, сармоягузорӣ, рушди устувор, Тоҷикистон.

ТУРИСТИЧЕСКАЯ ИНФРАСТРУКТУРА КАК КЛЮЧЕВОЙ ФАКТОР РАЗВИТИЯ ТУРИСТИЧЕСКОГО СЕКТОРА В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН.

ПАЙШАНБИЕВА ШУКУФА АНОЯТШОЕВНА
магистрант специальности «Менеджмент в сфере международного туризма»
Международного университета туризма и предпринимательства Таджикистана
Адрес: 734000, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Борбад, 48.
E-mail: shukufa@gmail.com **Телефон:** +992 88 121 5363

Аннотация. Данная статья посвящена анализу развития туристической инфраструктуры в Республике Таджикистан. В работе раскрывается сущность, структура и значение туристической инфраструктуры как ключевого фактора развития туристической отрасли. Автор анализирует текущее состояние инфраструктуры, выявляет основные проблемы, включая недостаточный уровень транспортной инфраструктуры, низкое качество обслуживания и нехватку квалифицированных кадров. На основе проведённого анализа предложены основные направления развития туристической инфраструктуры, направленные на повышение конкурентоспособности страны на международном туристическом рынке. Обоснована роль цифрового маркетинга, привлечения инвестиций и регионального развития туризма.

Ключевые слова: туристическая инфраструктура, развитие туризма, услуги, маркетинг, инвестиции, устойчивое развитие, Таджикистан.

TOURISM INFRASTRUCTURE AS A KEY FACTOR FOR THE DEVELOPMENT OF THE TOURISM SECTOR IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

PAYSHANBIEVA SHUKUFA ANOYATSHOEVNA
Master's degree in International Tourism Management International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan
Address: 48 Borbad Street, Dushanbe, 734000, Republic of Tajikistan.
E-mail: shukufa@gmail.com **Телефон:** +992 88 121 5363

Abstract. This article is devoted to the analysis of tourism infrastructure development in the Republic of Tajikistan. The paper examines the essence, structure, and importance of tourism infrastructure as a key factor in the development of the tourism industry. The author analyzes the current state of tourism infrastructure and identifies the main challenges, including insufficient transport infrastructure, low service quality, and a shortage of qualified personnel. Based on the analysis, key directions for the development of tourism infrastructure are proposed, aimed at increasing the country's competitiveness in the international tourism market. The role of digital marketing, investment attraction, and regional tourism development is substantiated as important factors for sustainable growth.

Keywords: tourism infrastructure, tourism development, services, marketing, investment, sustainable development, Tajikistan.

Дар шароити муосири ҷаҳонишавӣ ва рақобати шадид байни дестинацияҳои туристӣ, рушди соҳаи сайёҳӣ дигар танҳо ба мавҷудияти захираҳои табиӣ ва фарҳангӣ вобаста нест. Имрӯз бозор дигар хел фикр мекунад: сайёҳ на танҳо “куҷо рафтан”-ро интихоб мекунад, балки “чӣ гуна рафтан”, “дар куҷо мондан” ва “чи таҷриба гирифтан”-ро низ арзёбӣ мекунад. Дар ҳамин замина, омили ҳалкунандае, ки имкон медиҳад захираҳои табиӣ ва фарҳангӣ ба маҳсулоти воқеии туристӣ табдил ёбанд, маҳз инфрасохтори сайёҳӣ мебошад.

Инфрасохтор он пояест, ки тамоми низоми хизматрасонии туристиро нигоҳ медорад ва шароити заруриро барои қабули сайёҳон фароҳам меорад. Агар ин поя устувор набошад, тамоми система ноустувор мешавад. Яъне, ҳатто агар кишвар манзараҳои нодир, таърихи бой ва фарҳанги ҷолиб дошта бошад ҳам, бе инфрасохтори рушдёфта он наметавонад сайёҳро нигоҳ дорад ва ба бозори байналмилалӣ ворид шавад.

Тибқи таърифҳои муосир, инфрасохтори сайёҳӣ маҷмӯи объектҳо ва хизматрасониҳоест, ки фаъолияти соҳаи сайёҳиро таъмин менамоянд, аз ҷумла роҳҳо, шабакаҳои нақлиётӣ, меҳмонхонаҳо, муассисаҳои хӯроки умумӣ, марказҳои иттилоотӣ, хизматрасониҳои коммуникатсионӣ ва дигар унсурҳои хизматрасонӣ [2, с. 87]. Аммо агар амиқтар назар кунем, инфрасохтор танҳо “объект” нест — ин система аст. Системаест, ки ҳаракати сайёҳро аз лаҳзаи воридшавӣ то баромаданаш идора мекунад.

Ба андешаи муҳаққиқон, бе рушди инфрасохтор ҳатто минтақаҳои дорои захираҳои нодири табиӣ ва фарҳангӣ наметавонанд ба дестинацияҳои рақобатпазир табдил ёбанд. Ин фикрро таҷрибаи ҷаҳонӣ низ тасдиқ мекунад: бисёр кишварҳо бо захираҳои кам, вале инфрасохтори пурра рушдёфта, аз кишварҳои дорои потенсиали бузург пеш гузаштаанд. Ин нишон медиҳад, ки дар туризм “доштан” муҳим нест — “чӣ гуна пешниҳод кардан” муҳим аст.

Ҳамзамон, инфрасохтор ба се самти асосӣ таъсир мерасонад: дастрасӣ, сифат ва таҷриба. Дастрасӣ маънои онро дорад, ки сайёҳ то чӣ андоза осон метавонад ба дестинация бирасад. Сифат — сатҳи хизматрасониест, ки ӯ дар он ҷо мегирад. Ва таҷриба — эҳсососте, ки ӯ бо худ мебарад. Агар яке аз ин унсурҳо суст бошад, тамоми таъсири мусбӣ метавонад аз байн равад.

Дар шароити рақобати глобалӣ, инфрасохтор инчунин ба имиҷи кишвар таъсири мустақим мерасонад. Сайёҳ имрӯз на танҳо таҷрибаи шахсии худро, балки фикру мулоҳизаҳояшро дар платформаҳои рақамӣ мубодила мекунад. Як роҳе, ки бад аст, як меҳмонхонае, ки стандарт надорад, метавонад ба садҳо шарҳи манфӣ табдил ёбад. Ва ин аллакай масъалаи маркетинг не — масъалаи обрӯи миллӣ мешавад.

Аз ҳамин сабаб, инфрасохтори сайёҳӣ бояд на ҳамчун қисми ёрирасон, балки ҳамчун унсури марказии рушди соҳа баррасӣ гардад. Он бояд ба стандартҳои байналмилалӣ мутобиқ, аз ҷиҳати техникӣ муосир ва аз ҷиҳати хизматрасонӣ рақобатпазир бошад.

Созмони ҷаҳонии сайёҳӣ (UNWTO) таъкид менамояд, ки инфрасохтор яке аз шартҳои асосии рушди устувори туризм буда, ба дастрасӣ, амният ва сифати таҷрибаи сайёҳон таъсири мустақим мерасонад [1]. Ин маънои онро дорад, ки инфрасохтор на танҳо унсури техникӣ, балки ҷузъи муҳими сифати хизматрасонӣ мебошад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дорои имкониятҳои васеи рушди туризми кӯҳӣ, экологӣ ва фарҳангӣ мебошад, масъалаи рушди инфрасохтор аҳамияти махсус дорад. Манзараҳои нодири кӯҳӣ, мероси бойи фарҳангӣ ва иқлими мусоид заминаи хуб барои рушди соҳа фароҳам овардаанд. Аммо, тавре ки таҳқиқотҳо нишон медиҳанд, сатҳи инфрасохтори сайёҳӣ ҳанӯз пурра ба талаботи байналмилалӣ ҷавобгӯ нест [6, с. 347].

Яке аз мушкилоти асосӣ — дастрасии маҳдуд ба минтақаҳои туристӣ мебошад. Дар бисёр минтақаҳои кӯҳӣ роҳҳо дар ҳолати қаноатбахш қарор надоранд, ки ин ба ҳаракати сайёҳон таъсири манфӣ мерасонад. Ба андешаи Абдукаримов Ш.М., рушди туризм дар минтақаҳои кӯҳӣ бевосита ба сатҳи рушди инфрасохтори нақлиётӣ вобаста мебошад [4, с. 73]. Агар роҳҳо душворгузар бошанд, ҳатто зеботарин манзараҳо ҳам барои сайёҳон дастнорас мемонанд.

Илова бар ин, масъалаи ҷойгиркунӣ ва хизматрасонии меҳмонхонаҳо низ муҳим мебошад. Гарчанде ки дар солҳои охир шумораи меҳмонхонаҳо ва хонаҳои меҳмонӣ афзоиш ёфтааст, сатҳи хизматрасонӣ ва мутобиқат ба стандартҳои байналмилалӣ ҳанӯз ҳам талаботи бозорро пурра қонеъ намекунад. Тавре ки Кадырова М.И. қайд мекунад, рушди туризми кӯҳӣ

дар Тоҷикистон бидуни беҳтар намудани инфрасохтори ҷойгиркунӣ ва хизматрасонӣ ғайриимкон аст [6, с. 350].

Ҳамзамон, инфрасохтори иттилоотӣ низ яке аз ҷузъҳои калидии соҳаи сайёҳӣ ба ҳисоб меравад, ки дар шароити рақамисозии ҷаҳонӣ аҳамияти он боз ҳам бештар гардидааст. Имрӯз рафтори сайёҳ куллан тағйир ёфтааст: ӯ аввал ба кишвар намеояд, балки аввал онро дар интернет “мебинад”. Қарор дар бораи сафар аксар вақт на дар фурудгоҳ, балки дар телефони мобилӣ гирифта мешавад. Аз ҳамин ҷиҳат, дастрасӣ ба иттилооти дақиқ, мукаммал ва боэътимод ба яке аз омилҳои асосии рақобатпазирии дестинация табдил ёфтааст.

Дар чунин шароит, мавҷудияти платформаҳои муосири рақамӣ, сомонаҳои расмӣ, системаҳои бронкунӣ, харитаҳои интерактивӣ ва марказҳои иттилоотии сайёҳӣ аҳамияти ҳалкунанда доранд. Ин воситаҳо на танҳо маълумот медиҳанд, балки таҷрибаи сайёҳро ҳанӯз пеш аз сафар шакл медиҳанд. Агар иттилоот дастнорас, кӯҳна ё ноқис бошад, эҳтимоли интихоби дестинация коҳиш меёбад. Ба ибораи дигар, имрӯз рақобат на танҳо дар майдон, балки дар экран сурат мегирад.

Набудани инфрасохтори иттилоотии рушдёфта метавонад ба як қатор мушкилот оварда расонад:

аз ҷумла паст шудани сатҳи огоҳии сайёҳон дар бораи имкониятҳои кишвар, душвории банақшагирии сафар, кам шудани сатҳи эътимод ва дар натиҷа коҳиши ҷараёни туристон. Дар баробари ин, набудани марказҳои иттилоотӣ дар худи дестинация низ ба таҷрибаи сайёҳ таъсири манфӣ мерасонад, зеро ӯ дар ҷойи худ на ҳамеша метавонад маълумоти заруриро дастрас намояд.

Ҳамзамон, инфрасохтори иттилоотӣ бо масъалаи маркетинги туристӣ низ алоқаманд мебошад. Дар шароити муосир, таблиғи дестинация бештар тавассути шабакаҳои иҷтимоӣ, платформаҳои байналмилалӣ ва системаҳои онлайн амалӣ мегардад. Агар кишвар дар фазои рақамӣ фаъол набошад, он барои қисми зиёди сайёҳон “ноаён” мемонад.

Дар баробари ин, масъалаи рушди устувори инфрасохтори сайёҳӣ аҳамияти махсус пайдо мекунад. Тибқи гузориши Комиссияи ҷаҳонӣ оид ба муҳити зист ва рушд (“Our Common Future”), рушди иқтисодӣ бояд бо ҳифзи муҳити зист ҳамоҳанг бошад ва талаботи наслҳои имрӯза набояд ба имкониятҳои наслҳои оянда зарар расонад [3]. Ин принсип барои соҳаи сайёҳӣ, ки мустақиман ба захираҳои табиӣ такя мекунад, аҳамияти ҳаётӣ дорад.

Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дорои экосистемаҳои нозук, минтақаҳои кӯҳӣ ва манзараҳои табиии ҳассос мебошад, масъалаи устуворӣ на танҳо як талаботи назариявӣ, балки як зарурати амалӣ мебошад. Рушди инфрасохтори сайёҳӣ дар чунин шароит бояд бо риояи меъёрҳои экологӣ, истифодаи технологияҳои “сабз” ва идоракунии оқилонаи захираҳо амалӣ гардад.

Ин маънои онро дорад, ки сохтмони роҳҳо, меҳмонхонаҳо ва дигар объектҳои туристӣ бояд бо назардошти таъсири онҳо ба муҳити зист анҷом дода шавад. Агар ин раванд беназорат сурат гирад, он метавонад ба харобшавии манзараҳои табиӣ, камшавии гуногунии биологӣ ва аз даст рафтани ҷолибияти туристӣ оварда расонад.

Аз ҳамин лиҳоз, рушди инфрасохтори сайёҳӣ бояд дар асоси тавозуни се унсур — иқтисод, муҳити зист ва ҷомеа — ба роҳ монда шавад. Танҳо дар ин сурат мумкин аст, ки соҳа на танҳо дар кӯтоҳмуддат, балки дар дарозмуддат низ самаранок ва устувор рушд намояд.

Таҳқиқоти олимони тоҷик низ нишон медиҳанд, ки рушди инфрасохтор омили калидии рушди дестинацияҳои туристӣ мебошад. Масалан, Абдалимов А. таъкид мекунад, ки рушди минтақаҳои туристӣ бидуни ташаккули инфрасохтори муосир ва ҷалби сармоягузорӣ ғайриимкон аст [5, с. 412]. Ҳамзамон, Кодиров Ф. қайд менамояд, ки истифодаи самараноки захираҳои табиӣ ва фарҳангӣ танҳо дар ҳолате имконпазир аст, ки инфрасохтори мувофиқ вуҷуд дошта бошад [7, с. 66].

Бо вуҷуди ин, бояд қайд кард, ки рушди инфрасохтор танҳо вазифаи давлат нест. Ин раванд ҳамкории зичи бахши давлатӣ ва хусусиро талаб мекунад. Ҷалби сармоягузорӣ, рушди

шарикии давлатӣ-хусусӣ ва истифодаи таҷрибаҳои байналмилалӣ метавонанд ба суръатбахшии рушди инфрасохтор мусоидат намоянд.

Ҳамин тариқ, таҳлил нишон медиҳад, ки инфрасохтори сайёҳӣ ҳамчун омили асосии рушди соҳа дар Ҷумҳурии Тоҷикистон баромад мекунад. Бе рушди инфрасохтор, захираҳои мавҷуда наметавонанд ба маҳсулоти рақобатпазир табдил ёбанд ва имкониятҳои соҳа пурра истифода намешаванд.

АДАБИЁТ

1. World Tourism Organization (UNWTO). Tourism Infrastructure Report.
2. Биржаков М.Б. Введение в туризм. – СПб., 2014.
3. World Commission on Environment and Development. Our Common Future.
4. Абдукаримов Ш. М. Туризм и развитие местных сообществ в горных регионах Таджикистана // География и туризм. - 2022. - № 3. - С. 71–78.
5. Абдалимов, А. сайёҳӣ ва рушди минтақаҳои Тоҷикистон / А. Абдалимов // Паёми молия ва иқтисод. – 2026. – No. 1. – P. 408-416. – EDN DNAXZE.
6. Кадырова, М. И. Горный туризм Таджикистана: проблемы и перспективы развития / М. И. Кадырова // Финансово-экономический вестник. – 2025. – № 1. – С. 344-353. – EDN RXUTHV.
7. Кодиров, Ф. Проблемы исследования преимущественных форм использования культурно-исторических и природных объектов Таджикистана в целях туризма и рекреации / Ф. Кодиров // Вестник культуры. – 2021. – № 3(55). – С. 63-71. – EDN BITPTJ.

УДК 338.48-6:631(575.3)

АФЗАЛИЯТҲОИ САЙҲИИ АГРАРӢ ДАР ТОҶИКИСТОН

ҚУРБОНЗОДА МУҲАММАД СУЛТОНАЛӢ
н.и.и., дотсенти кафедраисайёҳӣ ва бизнеси меҳмондорӣ
Донишгоҳи байналмилалии сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон
Нишонӣ: 734000, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Борбад 48.
E-mail:yorma@bk.ru Телефон: (+992)901716377.

ПАЛТАНГОВ ИСРОИЛ магистранти
курси 1-уми ихтисоси 1-26020210 менеҷмент дар соҳаи сайёҳии байналмиалӣ
Донишгоҳи байналмилалии сайёҳи соҳибкории Тоҷикистон
Нишонӣ: 734000, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Борбад 48.

Аннотатсия. Мақолаи илмӣ ба таҳлили афзалиятҳо ва имкониятҳои рушди сайёҳии аграрӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида шудааст. Дар шароити муосири ҷаҳонишавӣ ва диверсификатсияи иқтисоди миллӣ, сайёҳии аграрӣ ҳамчун яке аз самтҳои муҳими рушди устувор арзёбӣ мегардад. Дар мақола иқтидори табиӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии кишвар барои рушди ин намуди сайёҳӣ баррасӣ гардида, таъсири он ба рушди иқтисоди деҳот, баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳолӣ, рушди соҳибкории хурду миёна ва ҳифзи муҳити зист таҳлил карда мешавад. Ҳамзамон, мушкилоти асосӣ ва роҳҳои такмили рушди сайёҳии аграрӣ пешниҳод гардидаанд. Натиҷаҳои таҳқиқот нишон медиҳанд, ки истифодаи самараноки имкониятҳои мавҷуда метавонад ба баланд бардоштани рақобатпазирии соҳаи сайёҳӣ ва рушди иқтисоди миллӣ мусоидат намояд.

Калидвожаҳо: сайёҳии аграрӣ, рушди деҳот, сайёҳии устувор, экотуризм, иқтисоди миллӣ, соҳибкории хурд ва миёна, захираҳои табиӣ, хизматрасонии сайёҳӣ, Тоҷикистон

ПРЕИМУЩЕСТВА АГРОКУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМА В ТАДЖИКИСТАНЕ

ҚУРБОНЗОДА МУҲАММАД СУЛТОНАЛӢ
к.э.н., доцент кафедры туризма и гостиничного бизнеса
Международного университета туризма и предпринимательства Таджикистана
г. Душанбе, Таджикистан, индекс 734055, ул. Борбад, 14
E-mail: yorma@bk.ru. Тел.: (+992) 901716377

ПАЛТАНГОВ ИСРОИЛ магистрант 1 курса
специальности 1-26020210
«Менеджмент в сфере международного туризма»

Аннотация. Научная статья посвящена анализу преимуществ и возможностей развития аграрного туризма в Республике Таджикистан. В условиях глобализации и диверсификации национальной экономики аграрный туризм рассматривается как одно из приоритетных направлений устойчивого развития. В статье исследуются природные, экономические и культурные ресурсы страны, способствующие развитию данного вида туризма, а также анализируется его влияние на развитие сельских территорий, повышение уровня жизни населения, развитие малого и среднего бизнеса и охрану окружающей среды. Кроме того, выявлены основные проблемы и предложены пути совершенствования развития аграрного туризма. Результаты исследования показывают, что эффективное использование имеющегося потенциала способствует повышению конкурентоспособности туристической отрасли и укреплению национальной экономики.

Ключевые слова: аграрный туризм, развитие сельских территорий, устойчивый туризм, экотуризм, национальная экономика, малый и средний бизнес, природные ресурсы, туристские услуги, Таджикистан

ADVANTAGES OF AGRICULTURAL TOURISM IN TAJIKISTAN

QURBONZODA M.S., PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Tourism and Hospitality Business
International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan
Dushanbe, Tajikistan, 734055, Borbad Street 14
E-mail: yorma@bk.ru. Tel.: (+992) 901716377

PALTANGOV ISROIL, 1st-year Master's student
Specialty 1-26020210"Management in International Tourism"

Abstract. The scientific article is devoted to the analysis of the advantages and development opportunities of agrarian tourism in the Republic of Tajikistan. In the context of globalization and diversification of the national economy, agrarian tourism is considered one of the priority areas of sustainable development. The paper examines the natural, economic, and cultural resources of the country that contribute to the development of this type of tourism, and analyzes its impact on rural development, improvement of living standards, promotion of small and medium-sized enterprises, and environmental protection. In addition, key challenges are identified and recommendations for improving the development of agrarian tourism are proposed. The results of the study demonstrate that the effective use of existing potential can enhance the competitiveness of the tourism sector and contribute to national economic growth.

Keywords: agrarian tourism, rural development, sustainable tourism, ecotourism, national economy, small and medium-sized enterprises, natural resources, tourism services, Tajikistan

Дар шароити муосири ҷаҳонишавӣ ва рушди босуръати соҳаи сайёҳӣ, ҷустуҷӯи самтҳои нави устувори иқтисодӣ аҳамияти бештар пайдо мекунад. Яке аз чунин самтҳои муҳим сайёҳии аграрӣ мебошад, ки ба истифодаи захираҳои деҳот ва фаъолияти кишоварзӣ такя мекунад. Ҷумҳурии Тоҷикистон бо доро будани иқтидори бузурги табиӣ ва аграрӣ имкониятҳои васеъ барои рушди иқтисоди деҳот, беҳтар гардидани сатҳи зиндагии аҳолӣ ва ҳифзи муҳити зист мусоидат намояд. Аз ин рӯ, омӯзиши афзалиятҳо ва имкониятҳои рушди сайёҳии аграрӣ дар кишвар аҳамияти илмӣ ва амалӣ дорад [5,с75].

Афзалиятҳои сайёҳии аграрӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити муосири рушди иқтисоди миллӣ ва раванди ҷаҳонишавии соҳаи сайёҳӣ аҳамияти калидӣ пайдо намудаанд. Дар даҳсолаҳои охир, сайёҳӣ ба яке аз соҳаҳои муҳими иқтисоди ҷаҳонӣ табдил ёфта, дар бисёр кишварҳо ҳамчун манбаи асосии даромад ва воситаи рушди иҷтимоӣ хизмат мекунад. Дар ин замина, шаклҳои муҳими сайёҳӣ, аз ҷумла сайёҳии аграрӣ, аҳамияти бештар пайдо намуданд, зеро онҳо на танҳо ба рушди иқтисодӣ мусоидат мекунад, балкӣ ба ҳифзи муҳити зист, фарҳанг ва анъанаҳои миллӣ низ нақши муҳим мебозанд. Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дорои иқтидори бузурги табиӣ ва аграрӣ мебошад, метавонад аз ин имкиноятҳо ба таври самаранок истифода намояд.

Сайёҳии аграрӣ ҳамчун як шакли фаъолияти сайёҳӣ дар асоси истифодаи захираҳои деҳот, фаъолияти кишоварзӣ ва тарзи зиндагии анъанавии аҳолӣ ташкил карда мешавад. Он фарқ аз дигар намудҳои сайёҳӣ дар он аст, ки сайёҳон дар ин раванд на танҳо мушоҳидагар, балки иштирокчии фаъоли ҳаёти деҳот мегарданд. Ин намуди сайёҳӣ ба сайёҳон имконият медиҳад, ки бо фарҳанги маҳаллӣ, расму оинҳо, таомҳои миллӣ ва фаъолияти кишоварзӣ шинос шаванд. Дар айни замон, он ба аҳолии маҳаллӣ имконияти гирифтани даромади иловагӣ ва рушди соҳибкории хурду миёнаро фароҳам меорад [1,с22].

Дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки зиёда аз нисфи аҳолии он дар деҳот зиндагӣ мекунад ва кишоварзӣ яке аз соҳаҳои асосии иқтисоди миллӣ ба ҳисоб меравад, рушди сайёҳии аграрӣ метавонад ҳамчун воситаи муҳими баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳолӣ хизмат намояд. Захираҳои табиӣ, иқлимӣ ва фарҳангии кишвар имконият медиҳанд, ки шаклҳои гуногуни сайёҳии аграрӣ, аз ҷумла фермерӣ, экотуризм, гастрономӣ ва этнографӣ рушд ёбанд. Мавҷудияти кӯҳҳои баланд, водиҳои зебо, ҳавои тоза ва табиати нотакрор шароити мусоидро барои ҷалби сайёҳон фароҳам меорад.

Яке аз афзалиятҳои муҳими сайёҳии аграрӣ дар Тоҷикистон ин саҳми он дар рушди иқтисоди деҳот мебошад. Дар шароити маҳдуд будани имкониятҳои шуғл дар деҳот, ин намуди сайёҳӣ метавонад ба таъсиси ҷойҳои нави корӣ мусоидат намояд. Аҳолии маҳаллӣ метавонанд дар фаъолияти сайёҳӣ, аз ҷумла хизматрасонӣ, пешниҳоди ҷойи зист, фурӯши маҳсулоти кишоварзӣ ва ҳунарҳои мардумӣ иштирок намоянд. Ин раванд ба зиёд шудани даромади аҳолӣ ва коҳиши сатҳи камбизоатӣ мусоидат мекунад. Илова бар ин, рушди сайёҳии аграрӣ метавонад ба коҳиши муҳоҷирати меҳнатӣ мусоидат намояд, зеро аҳолии деҳот имконият пайдо мекунад, ки дар маҳалли зисти худ фаъолият намояд[2,с42].

Афзалияти дигари муҳим ин диверсификатсияи иқтисоди миллӣ мебошад. Иқтисоди Тоҷикистон то андозае ба соҳаҳои муайян, аз ҷумла кишоварзӣ ва муҳоҷирати меҳнатӣ вобаста мебошад. Рушди сайёҳии аграрӣ метавонад манбаъҳои нави даромадро ба вуҷуд оварда, иқтисоди кишварро гуногунсоҳа гардонад. Ин раванд ба устувории иқтисодӣ мусоидат намуда, хавфҳои вобастагии аз ҳад зиёд ба як ё якчанд соҳаҳоро коҳиш медиҳад.

Сайёҳии аграрӣ инчунин ба рушди соҳибкории хурду миёна мусоидат менамояд. Дар доираи ин намуди сайёҳӣ, имкониятҳои васеъ барои ташкили хоҷагиҳои фермерӣ, хонаҳои меҳмонӣ, тарабхонаҳои миллӣ ва марказҳои ҳунармандӣ ба вуҷуд меоянд. Ин фаъолиятҳо метавонанд ба рушди иқтисоди маҳаллӣ ва баланд бардоштани сатҳи даромаднокии аҳолӣ мусоидат намоянд. Илова бар ин, рушди соҳибкорӣ дар деҳот метавонад ба баланд бардоштани сатҳи хизматрасонӣ ва рақобатпазирии маҳсулоти сайёҳӣ мусоидат кунад[6,с11].

Аз нуқтаи назари экологӣ, сайёҳии аграрӣ яке аз шаклҳои устувори сайёҳӣ ба ҳисоб меравад. Он ба истифодаи оқилонаи захираҳои табиӣ ва ҳифзи муҳити зист такя мекунад. Дар доираи ин намуди сайёҳӣ, истифодаи усулҳои кишоварзии органикӣ ва технологияҳои экологӣ аҳамияти калон дорад. Ин раванд ба нигоҳдории экосистемаҳо, кам кардани таъсири манфӣ ба муҳити зист ва рушди экотуризм мусоидат менамояд. Тоҷикистон, ки дорои минтақаҳои зиёди экологӣ тоза мебошад, метавонад дар ин самт имкониятҳои васеъ дошта бошад.

Яке аз ҷанбаҳои муҳими сайёҳии аграрӣ ин нақши он дар ҳифзи фарҳанг ва анъанаҳои миллӣ мебошад. Дар шароити ҷаҳонишавӣ ва таъсири фарҳангҳои хориҷӣ, нигоҳ доштани мероси фарҳангӣ аҳамияти махсус пайдо мекунад. Сайёҳии аграрӣ имконият медиҳад, ки урфу одатҳо, расму оинҳо, таомҳои миллӣ ва ҳунарҳои мардумӣ нигоҳ дошта шуда, ба сайёҳон муаррифӣ гарданд. Ин раванд на танҳо ба ҳифзи фарҳанг мусоидат мекунад, балки метавонад ҳамчун воситаи ҷалби сайёҳон ва рушди иқтисодӣ хизмат намояд.

Бо вуҷуди ҳамаи ин афзалиятҳо, рушди сайёҳии аграрӣ дар Тоҷикистон бо як қатор мушкилот рӯ ба рӯ мебошад. Яке аз мушкилоти асосӣ норасоии инфрасохтори зарурӣ мебошад. Дар бисёр минтақаҳои деҳот роҳҳои нақлиётӣ, шабакаҳои коммуникатсионӣ ва хизматрасониҳои сайёҳӣ дар сатҳи паст қарор доранд. Ин ҳолат дастрасии сайёҳонро ба минтақаҳои деҳот маҳдуд намуда, рушди соҳаро суст мегардонад. Илова бар ин, сатҳи хизматрасонӣ дар баъзе ҳолатҳо ба талаботи байналмилалӣ ҷавобгӯ нест, ки метавонад ба кам шудани ҷалби сайёҳон таъсир расонад.

Мушкили дигари муҳим норасоии кадрҳои соҳибтахассус мебошад. Барои рушди самараноки сайёҳии аграрӣ, зарур аст, ки мутахассисони соҳаи сайёҳӣ, менеҷмент, маркетинг ва хизматрасонӣ омода карда шаванд. Дар айни замон, дар бисёр минтақаҳои деҳот сатҳи дониши аҳолӣ дар бораи фаъолияти сайёҳӣ ва хизматрасонӣ маҳдуд мебошад. Ин ҳолат метавонад ба сифати хизматрасонӣ ва рушди соҳа таъсири манфӣ расонад.

Маҳдудияти имкониятҳои маркетингӣ ва таблиғотӣ низ яке аз мушкилоти асосӣ ба ҳисоб меравад. Тоҷикистон ҳамчун макони сайёҳии аграрӣ дар бозори байналмилалӣ ҳанӯз пурра муаррифӣ нашудааст. Камбуди маълумот дар бораи имкониятҳои сайёҳӣ ва набудани стратегияҳои муассири маркетингӣ метавонад ба кам шудани ҷалби сайёҳон оварда расонад. Аз ин рӯ, зарур аст, ки барномаҳои таблиғотӣ ва маркетингӣ таҳия ва амалӣ карда шаванд.

Барои рушди самараноки сайёҳии аграрӣ дар Тоҷикистон, андешидани як қатор чораҳои стратегӣ зарур мебошад. Пеш аз ҳама, рушди инфрасохтори деҳот бояд дар маркази таваҷҷуҳ қарор гирад. Беҳтар намудани роҳҳои нақлиётӣ, таъмини дастрасӣ ба хизматрасониҳои муосир ва рушди шабакаҳои рақамӣ метавонад ба ҷалби бештари сайёҳон мусоидат намояд. Ҳамчунин, зарур аст, ки барномаҳои таълимӣ ва омӯзишӣ барои тайёр намудани кадрҳои соҳибтахассус дар соҳаи сайёҳӣ таҳия карда шаванд.

Илова бар ин, татбиқи технологияҳои рақамӣ дар соҳаи сайёҳӣ метавонад ба рушди он мусоидат намояд. Истифодаи платформаҳои онлайн, шабакаҳои иҷтимоӣ ва системаҳои бронкунӣ метавонад дастрасии сайёҳонро ба маълумот ва хизматрасониҳо осон намояд. Ин раванд ба баланд бардоштани рақобатпазирии маҳсулоти сайёҳӣ ва ҷалби сайёҳони хориҷӣ мусоидат мекунад.

Ҳамкориҳои байналмилалӣ низ метавонанд дар рушди сайёҳии аграрӣ нақши муҳим бозанд. Иштирок дар барномаҳо ва лоиҳаҳои байналмилалӣ, мубодилаи таҷриба ва ҷалби сармоягузорӣ метавонад ба рушди инфрасохтор ва баланд бардоштани сатҳи хизматрасонӣ мусоидат намояд. Дар ин замина, ҳамкории Тоҷикистон бо созмонҳои байналмилалӣ ва кишварҳои дигар метавонад имкониятҳои навро барои рушди соҳа фароҳам оварад.

Дар маҷмӯъ, сайёҳии аграрӣ дорои имкониятҳои васеъ барои рушди иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии Тоҷикистон мебошад. Он метавонад ҳамчун яке аз самтҳои афзалиятноки рушди соҳаи сайёҳӣ баромад намуда, ба беҳтар гардидани сатҳи зиндагии аҳолӣ, ҳифзи муҳити зист ва рушди устувори кишвар мусоидат намояд. Бо истифодаи самараноки захираҳои мавҷуда, рушди инфрасохтор, баланд бардоштани сатҳи хизматрасонӣ ва татбиқи сиёсати дурусти

давлатӣ, Тоҷикистон метавонад дар оянда ба яке аз марказҳои муҳими сайёҳии аграрӣ дар минтақа табдил ёбад.

АДАБИЁТ

1. Абряндина В.В. Занятость и безработица населения в сфере аграрного туризма // Нормирование и оплата труда в сельском хозяйстве. - 2014. - № 10. - С. 26.

2. Бобылев С.Н. Экономика устойчивого развития: учебник. - М.: КноРус, 2021. - 672 с. - (Бакалавриат и магистратура). - ISBN 978-5-406-08641-4. - EDN PMZSSZ. 34. Бобылев С.Н. Индикаторы устойчивого развития: региональное измерение: пособие по региональной экологической политике. - М. : Акрополь ; ЦЭПР, 2007. - 60 с.

3. Боголюбова С.А. Устойчивое развитие туризма и оценка его эффективности // Туризм как фактор развития человеческого потенциала. - 2010. - Т. 1. - С. 16–25. 36. Бодрова И.В. Развитие сельского туризма в Российской Федерации // Региональные проблемы преобразования экономики. - 2012. - № 4. - С. 144– 149. 37. Биржаков М.Б. Введение в туризм: учебник. - 6-е изд., перераб. и доп. - СПб.: Издательский дом Герда, 2004. - 448 с. 38. Бредихина Н. Глобальный туризм: проблемы и перспективы // Современные проблемы сервиса и туризма. - 2007. - № 2. - С. 7–15. 156

4. Гафуров З.М. Влияние туризма на экономику Республики Таджикистан // Вестник Академии наук Республики Таджикистан. - 2021. - № 4. - С. 27–32.

5. Гончаров, А. Н. Туризм как перспективное направление модернизации социально-экономического уклада региона / А. Н. Гончаров, В. В. Хубулова // Кавказский мир: проблемы образования, языка, литературы, истории и религии: материалы Международной научно-практической конференции, 157 посвященной 80-летию ФГБОУ ВО «Чеченский государственный университет» / отв. ред. М. Р. Нахаев. - 2018. - С. 128–133.

6. Давлатов А. Экономико-географические особенности развития туризма в Республике Таджикистан // Научные труды ГГНТУ. - 2020. - № 2. - С. 115– 121.

7. Ёров Ҷ.Н., Сайфуллоев Н.Н., Гулмирзоев Р.Н. Иқтисоди бозори сайёҳӣ. - Душанбе, 2017. - 300 с. 62. Дустбоев Ш. Приоритетные направления развития туризма в Республике Таджикистан //Экономика Таджикистана. – 2020. – №. С4-1. – С. 128-133. 6

8. Калинин, Г. И. Особенности классификации видов туризма с правовой точки зрения. Значение классификации видов туризма / Г. И. Калинин // Туризм: право и экономика. - 2018. - № 4. - С. 12–18. 159

9. Сангинов Д.Ш. Туризм в Республике Таджикистан: теория и практика правового регулирования: монография. - Душанбе: Эр-граф, 2014. - 210 с.

УДК 338.48(575.3)

АРЗЁБИИ СОҲАИ САЙЁҲӢ ДАР РУШДИ ИҚТИСОДИЁТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

ГАДОЕВ ҲАСАН СОЛИҲОВИЧ
н.и.и., дотсент мудири кафедраисайёҳӣ ва бизнеси меҳмондорӣ Донишгоҳи байналмилалии сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон
Нишонӣ: 734000, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Борбад 48/5.
Email:hasan_81-g@mail.ru, телефон: 100098895

ШЕРМАМАДОВА ФАХРИЯ СЕРГЕЕВНА - магистранти
курси 1-уми ихтисоси 1-26020210 менеҷмент дар соҳаи сайёҳии байналмиалӣ
Донишгоҳи байналмилалии сайёҳи соҳибкории Тоҷикистон
Нишонӣ: 734000, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Борбад 48/5.

Аннотатсия. Мақолаи мазкур ба арзёбии нақш ва аҳамияти соҳаи сайёҳӣ дар рушди иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида шудааст. Дар таҳқиқот таъсири мустақим ва ғайримустақими сайёҳӣ ба нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ, аз ҷумла маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ, шуғли аҳолӣ ва рушди инфрасохтор баррасӣ мегардад. Муаллиф вазъи кунунии соҳаи сайёҳиро таҳлил намуда, мушкилоти асосӣ, аз ҷумла норасоии инфрасохтор, сатҳи пасти рақамикунонӣ ва маҳдудияти маркетинги байналмилалиро муайян кардааст. Ҳамзамон, имкониятҳо ва самтҳои афзалиятноки рушди соҳа дар асоси таҷрибаи байналмилалӣ пешниҳод мегарданд. Дар натиҷа, роҳҳои баланд бардоштани самаранокии фаъолияти соҳаи сайёҳӣ ва тақвияти нақши он дар иқтисоди миллӣ асоснок карда шудаанд.

Калидвожаҳо: сайёҳӣ, иқтисодиёти миллӣ, рушди иқтисодӣ, соҳаи сайёҳӣ, хизматрасониҳои туристӣ, инфрасохтор, рақамикунонӣ, шуғли аҳолӣ, маркетинги туристӣ, сармоягузорӣ

ОЦЕНКА ТУРИСТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ В РАЗВИТИИ ЭКОНОМИКИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

ГАДОЕВ ХАСАН СОЛИХОВИЧ
кандидат экономицеских наук, доцент кафедры туризма и гостиничного бизнеса Международного университета туризма и предпринимательства Таджикистана.
Адрес: 734055 Республика Таджикистан г. Душанбе, проспект Борбад 48/5.
Email:hasan_81-g@mail.ru, телефон: 100098895
ШЕРМАМАДОВА ФАХРИЯ СЕРГЕЕВНА- магистрант 1 курса специальности 1-26020210
«Менеджмент в сфере международного туризма»

Аннотация. Данная статья посвящена оценке роли и значения туристической отрасли в развитии экономики Республики Таджикистан. В исследовании рассматривается прямое и косвенное влияние туризма на макроэкономические показатели, включая валовой внутренний продукт, занятость населения и развитие инфраструктуры. Автор анализирует современное состояние туристической отрасли, выявляя ключевые проблемы, такие как недостаточный уровень инфраструктуры, низкий уровень цифровизации и ограниченность международного маркетинга. Одновременно предлагаются перспективные направления развития отрасли с учетом международного опыта. В результате обоснованы пути повышения эффективности туристического сектора и усиления его вклада в национальную экономику.

Ключевые слова: туризм, национальная экономика, экономическое развитие, туристическая отрасль, туристические услуги, инфраструктура, цифровизация, занятость населения, туристический маркетинг, инвестиции

ASSESSMENT OF THE TOURISM SECTOR IN THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

GADOEV HASAN SOLIKHOVICH
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Tourism and hospitality business of the International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan. Address: 734055 Republic of Tajikistan, Dushanbe, Borbad Avenue 48/5.
E-mail: hasan_81-g@mail.ru Phone:100098895.

SHERMAMADOVA FAKHRIYA SERGEEVNA, 1st-year Master's student
Specialty 1-26020210
"Management in International Tourism"

Abstract. This article is devoted to assessing the role and significance of the tourism sector in the economic development of the Republic of Tajikistan. The study examines both direct and indirect impacts of tourism on macroeconomic indicators, including gross domestic product, employment, and infrastructure development. The author analyzes the current state of the tourism industry, identifying key challenges such as insufficient infrastructure, low levels of digitalization, and limited international marketing. At the same time, promising directions for the sector's development are proposed based on international experience. As a result, the paper substantiates ways to enhance the efficiency of the tourism sector and strengthen its contribution to the national economy.

Keywords: tourism, national economy, economic development, tourism industry, tourism services, infrastructure, digitalization, employment, tourism marketing, investment

Муқаддма. Дар шароити муосири ҷаҳонишавии иқтисодӣ ва рушди босуръати муносибатҳои байналмилалӣ, соҳаи сайёҳӣ ба яке аз бахшҳои афзалиятнок ва стратегӣ дар сохтори иқтисодиёти кишварҳо табдил ёфтааст. Дар даҳсолаҳои охир, сайёҳӣ на танҳо ҳамчун воситаи фароғат ва истироҳат, балки ҳамчун омили муҳими рушди иҷтимоию иқтичодӣ, ташаккули ҷойҳои нави корӣ, ҷалби сармоягузорӣ ва афзоиши даромадҳои буҷетӣ баромад мекунад. Таҷрибаи кишварҳои пешрафта нишон медиҳад, ки рушди устувори соҳаи сайёҳӣ метавонад ба рушдёбии иқтисодиёт ва баланд бардоштани рақобатпазирии миллӣ мусоидат намояд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон, бо доро будани захираҳои бойи табиӣ, аз ҷумла манзараҳои кӯҳии нодир, иқлими гуногун, мероси ғании таърихию фарҳангӣ ва имкониятҳои васеи рушди экотуризм ва агротуризм, дорои иқтидори бузург барои рушди соҳаи сайёҳӣ мебошад. Дар солҳои охир, таваҷҷуҳи давлат ба рушди ин соҳа афзоиш ёфта, як қатор барномаҳо ва стратегияҳои давлатӣ барои такмил ва густариши фаъолияти туристӣ амалӣ гардида истодаанд. Бо вуҷуди ин, саҳми соҳаи сайёҳӣ дар маҷмӯи маҳсулоти дохилии кишвар ҳанӯз ҳам дар сатҳи паст қарор дошта, имкониятҳои мавҷуда пурра истифода намешаванд

Дар чунин шароит, масъалаи арзёбии ҳамаҷонибаи нақш ва таъсири соҳаи сайёҳӣ ба рушди иқтисодиёти Тоҷикистон аҳамияти хоса пайдо мекунад. Зарурати таҳқиқи ин масъала аз он бармеояд, ки муайян намудани ҷойгоҳи воқеии сайёҳӣ дар иқтисоди миллӣ, ошкор намудани мушкилоти мавҷуда ва таҳияи роҳҳои самараноки рушди он метавонад барои қабули қарорҳои стратегӣ дар сатҳи давлатӣ заминаи илмӣ фароҳам оварад.

Ҳадафи асосии мақола арзёбии таъсири соҳаи сайёҳӣ ба рушди иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва муайян намудани самтҳои афзалиятноки рушди он мебошад. Барои ноил шудан ба ин ҳадаф, вазифаҳои зерин гузошта шудаанд: таҳлили асосҳои назариявии рушди сайёҳӣ ҳамчун соҳаи иқтисодӣ, баррасии вазъи кунунии соҳаи сайёҳӣ дар Тоҷикистон, муайян намудани мушкилоти асосии соҳа ва пешниҳод намудани роҳҳои баланд бардоштани самаранокии фаъолияти он.

Аз нуқтаи назари методологӣ, дар таҳқиқот усулҳои таҳлили муқоисавӣ, оморӣ, системавӣ ва таҳлили факторӣ истифода шудаанд, ки имконият медиҳанд равандҳои асосии рушди соҳаи сайёҳӣ ба таври ҳамаҷониба баррасӣ гарданд. Навовариҳои илмии таҳқиқот дар он ифода меёбанд, ки кӯшиши арзёбии комплексии таъсири соҳаи сайёҳӣ ба нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ ва пешниҳод намудани самтҳои амалии рушди он дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон анҷом дода шудааст.

Аҳамияти амалии таҳқиқот дар он зоҳир мегардад, ки натиҷаҳои бадастомада метавонанд барои таҳияи барномаҳои давлатӣ, стратегияҳои рушди соҳаи сайёҳӣ ва қабули қарорҳои идоракунӣ дар сатҳи миллӣ ва минтақавӣ истифода шаванд. Ҳамзамон, пешниҳодҳои таҳияшуда метавонанд ба баланд бардоштани рақобатпазирии соҳаи сайёҳӣ ва рушди устувори иқтисодиёти кишвар мусоидат намоянд.[1,с22]

Сайёҳӣ ҳамчун фаъолияти иҷтимоию иқтисодӣ маҷмӯи хизматрасониҳоро дар бар мегирад, ки ба қонеъ гардонидани талаботи одамон дар раванди сафар ва истироҳат равона шудаанд. Дар заминаи рушди иқтисодӣ, ин соҳа дорои таъсири мустақим ва ғайримустақим мебошад. Таъсири мустақим дар шакли даромад аз хизматрасониҳои туристӣ, фаъолияти меҳмонхонаҳо, нақлиёт ва дигар хизматрасониҳо ифода меёбад. Таъсири ғайримустақим бошад, тавассути рушди соҳаҳои вобаста, аз ҷумла сохтмон, кишоварзӣ, ҳунармандӣ ва савдо амалӣ мегардад. Аз ин рӯ, сайёҳӣ ҳамчун як соҳаи бисёрсоҳа (мултисекторӣ) ба рушди умумии иқтисодиёт мусоидат менамояд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, солҳои охир ба рушди соҳаи сайёҳӣ таваҷҷуҳи махсус зоҳир мегардад. Қабули барномаҳои давлатӣ, аз ҷумла стратегияҳои рушди сайёҳӣ, беҳтар шудани низоми раводид, ташкили инфрасохтори туристӣ ва фаъолгардонии ҳамкориҳои байналмилалӣ ба рушди ин соҳа мусоидат намудаанд. Махсусан, эълон гардидани солҳои рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ заминаи мусоид барои ҷалби сайёҳон ва рушди соҳибкории маҳаллӣ фароҳам овард. [1,с22]

Таҳлили нишондиҳандаҳои оморӣ нишон медиҳад, ки саҳми соҳаи сайёҳӣ дар иқтисодиёти Тоҷикистон тадриҷан афзоиш ёфта истодааст. Гарчанде ки ҳиссаи он дар маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ ҳанӯз ҳам нисбатан паст мебошад, аммо тамоюли мусбат ба назар мерасад. Афзоиши шумораи сайёҳони хориҷӣ, зиёд шудани ҳаҷми хизматрасониҳои туристӣ ва рушди инфрасохтор далели ин раванд мебошанд. Дар баробари ин, соҳаи сайёҳӣ ба рушди бозори меҳнат низ таъсири мусбат расонида, имкониятҳои нави шуғлро барои аҳолӣ, махсусан дар минтақаҳои дурдаст фароҳам меорад.

Бо вуҷуди дастовардҳои муайян, соҳаи сайёҳӣ дар Тоҷикистон бо як қатор мушкилот рӯ ба рӯ мебошад, ки рушди пурраи онро маҳдуд мекунанд. Яке аз мушкилоти асосӣ сатҳи нокифояи инфрасохтори туристӣ мебошад. Норасоии роҳҳои босифат, хизматрасониҳои нақлиётӣ, шабакаҳои коммуникатсионӣ ва объектҳои ҷойгиронии сайёҳон имконияти ҷалби бештари туристонро маҳдуд месозад. Илова бар ин, сатҳи пасти хизматрасонӣ ва норасоии мутахассисони баландихтисос ба сифати маҳсулоти туристӣ таъсири манфӣ мерасонад. Масъалаи дигар ба рақамикунонии соҳа марбут мебошад. Дар шароити иқтисоди рақамӣ, истифодаи технологияҳои иттилоотӣ ва платформаҳои онлайн барои пешбурди хизматрасониҳои туристӣ аҳамияти калидӣ дорад. Аммо дар Тоҷикистон, истифодаи чунин технологияҳо ҳанӯз ҳам дар сатҳи нокифоя қарор дорад. Набудани системаҳои муосири бронкунӣ, маркетинги рақамӣ ва хизматрасониҳои электронӣ имконияти рақобатпазирии соҳаро коҳиш медиҳад. [3,с12].

Дар баробари ин, масъалаҳои марбут ба маркетинг ва таблиғи маҳсулоти туристӣ низ аҳамияти муҳим доранд. Тоҷикистон ҳамчун самти туристӣ дар бозори байналмилалӣ ҳанӯз ҳам ба таври кофӣ муаррифӣ нашудааст. Набудани стратегияҳои муассири брендинг ва таблиғоти байналмилалӣ боиси он мегардад, ки иқтидори туристии кишвар пурра истифода нашавад. Аз ин рӯ, зарурати таҳияи сиёсати маркетингии муосир ва истифодаи воситаҳои инноватсионӣ барои ҷалби сайёҳон ба миён меояд. Таҷрибаи байналмилалӣ нишон медиҳад, ки кишварҳое, ки ба рушди сайёҳӣ аҳамияти стратегӣ медиҳанд, тавассути татбиқи сиёсати муназзами давлатӣ ва ҷалби сармоягузориҳо ба натиҷаҳои назаррас ноил гардидаанд. Масалан, рушди кластерҳои туристӣ, дастгирии соҳибкории хурд, истифодаи технологияҳои рақамӣ ва рушди туризми устувор аз ҷумлаи омилҳои асосии муваффақият ба ҳисоб мераванд. Барои Тоҷикистон низ истифодаи чунин таҷрибаҳо метавонад самаранок бошад. Дар доираи арзёбии таъсири соҳаи сайёҳӣ

ба иқтисодиёт, метавон як қатор нишондиҳандаҳои асосиро истифода бурд. Ба ин нишондиҳандаҳо ҳиссаи соҳа дар ММД, ҳаҷми даромад аз хизматрасониҳои туристӣ, шумораи сайёҳон, сатҳи шуғл ва ҳаҷми сармоягузориҳо дохил мешаванд. Таҳлили ин нишондиҳандаҳо имкон медиҳад, ки самаранокии рушди соҳа ва нақши он дар иқтисоди миллӣ муайян карда шавад. Аз нуқтаи назари рушди устувор, сайёҳӣ метавонад ҳамчун воситаи ҳифзи муҳити зист ва рушди иҷтимоӣ хизмат намояд. Рушди экотуризм ва агротуризм имконият медиҳад, ки захираҳои табиӣ ба таври оқилона истифода шаванд ва ҳамзамон даромади аҳолии маҳаллӣ зиёд гардад. Дар Тоҷикистон, ки дорои захираҳои нодири табиӣ мебошад, рушди чунин намудҳои туризм аҳамияти махсус дорад[4,с92].

Бо дарназардошти таҳлилҳои анҷомдодашуда, метавон гуфт, ки соҳаи сайёҳӣ дорои потенсиали бузург барои рушди иқтисодиёти Тоҷикистон мебошад. Аммо барои истифодаи пурраи ин потенсиал, зарур аст, ки як қатор тадбирҳои стратегӣ амалӣ карда шаванд. Пеш аз ҳама, беҳтар намудани инфрасохтор, рушди хизматрасониҳои босифат, баланд бардоштани сатҳи тахассуси кадрҳо ва татбиқи технологияҳои рақамӣ бояд дар маркази диққат қарор гиранд. Илова бар ин, тақвияти сиёсати маркетингӣ ва муаррифии Тоҷикистон ҳамчун самти ҷолиби туристӣ дар бозори байналмилалӣ аҳамияти муҳим дорад[6,с112].

Дар натиҷа метавон хулоса кард, ки соҳаи сайёҳӣ метавонад ҳамчун яке аз муҳаррикҳои асосии рушди иқтисодиёти Тоҷикистон хизмат намояд. Арзёбии ҳамаҷонибаи ин соҳа нишон медиҳад, ки бо вуҷуди мушкилоти мавҷуда, имкониятҳои рушд хеле васеъ мебошанд. Татбиқи сиёсати муназзам ва истифодаи таҷрибаи байналмилалӣ метавонад ба рушди устувори соҳа ва баланд бардоштани саҳми он дар иқтисоди миллӣ мусоидат намояд.

АДАБИЁТ

1. Азимова Б.Б., Ёров Дж.Н. Культурное, историческое и природное наследие Таджикистана как основа развития культурно-познавательного туризма [Текст] / Б.Б. Азимов // Вестник ТНУ. Серия социально-экономических и общественных наук. – Душанбе, 2020. – № 8. – С. 79–83.

2. Ёров Дж.Н. Формирование и направления развития туристско-рекреационных комплексов Республики Таджикистан: теория методология, практика. Диссер. на соискание уч. степени д.э.н. Душанбе 2025, 372 стр.

3. Сайфуллоев, Н.Н., Ёров, Дж.Н. Тенденции развития туризма в Республике Таджикистан: институциональные и инфраструктурные аспекты [Текст] / Н.Н. Сайфуллоев, Дж.Н. Ёров // Сборник материалов V Международной научно-практической конференции «Направления повышения эффективности управленческой деятельности органов государственной власти и местного самоуправления». – Алчевск, 2023. – С. 26–32.

4. Симоилбеков, А. М. Возможности эффективного использования культурно-исторических ресурсов Горно-Бадахшанского региона в территориальной организации туризма: дис. … канд. экон. наук. – Хорог, 2023. – 178 с

5. Қурбонов, Ё.С. Такмили идоракунии рушди соҳибкории хурду миёна дар маҷмааи меҳмонхонаҳо (дар мисоли Ҷумҳурии Тоҷикистон) [Матн] : монография / Ё.С. Қурбонов. – Душанбе, 2022. – 248 с

6. Курбонов, Ё.С. Теоретические и методические основы управления в сфере туризма и гостеприимства [Текст]: монография / Ё.С. Курбонов. – Душанбе: 2022. – 110 с. (6,8 н.п.)

7. Курбонов, Ё.С. Тренды потребителей в гостиничном бизнесе: методические аспекты анализа. Паёми Донишгоҳи молия ва иқтисоди Тоҷикистон .-2025. №1 (44).-С.33-37)

8. Рачабов Р.К. Основные направления и инструменты развития государственно-частного партнерства в сфере услуг Республики Таджикистан (монография)// Душанбе: «Эр-граф», 2018.-160с.

УДК 338.48:334.7(575.3)

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕХАНИЗМОВ ПОДДЕРЖКИ МАЛОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В ТУРИСТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ ТАДЖИКИСТАН

САХИЕВ ТАЪФИКДЖОН
-Таджикского института физической культуры имени С. Рахимова
Адрес: 734000 Республика Таджикистан, Душанбе, ул. Лучоб, 53,
E-mail: cakhievnafiqjon@gmailcom. Телефон: +992 90 704 7242

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы совершенствования механизмов поддержки малого и среднего предпринимательства в сфере туризма Республики Таджикистан. Проведён анализ современного состояния туристической отрасли и выявлены ключевые проблемы, сдерживающие развитие предпринимательства, включая ограниченный доступ к финансовым ресурсам, недостаточный уровень инфраструктуры и дефицит квалифицированных кадров. На основе изучения международного опыта и национальных особенностей предложена комплексная модель поддержки предпринимателей, включающая финансовые, налоговые, институциональные и организационные инструменты. Обосновано, что реализация предложенной модели позволит повысить конкурентоспособность туристических услуг, активизировать инвестиционную деятельность и обеспечить устойчивое развитие отрасли.

Ключевые слова: малое и среднее предпринимательство, туризм, экономика Таджикистана, государственная поддержка, туристическая инфраструктура, инвестиции, устойчивое развитие.

SAKHIEV TAFIQJON
Lecturer, Department of Management and Tourism, S. Rakhimov Tajik Institute of Physical Culture
Address: 53 Luchob Street, Dushanbe, 734000, Republic of Tajikistan
Email: E-mail: cakhievnafiqjon@gmailcom. Телефон: +992 90 704 7242

Abstract. The article examines the improvement of support mechanisms for small and medium-sized enterprises in the tourism sector of the Republic of Tajikistan. The study analyzes the current state of the tourism industry and identifies key challenges hindering entrepreneurial development, including limited access to financial resources, insufficient infrastructure, and a shortage of qualified personnel. Based on international experience and national specifics, a comprehensive model for supporting entrepreneurs is proposed, incorporating financial, fiscal, institutional, and organizational instruments. The paper argues that the implementation of this model will enhance the competitiveness of tourism services, stimulate investment activity, and ensure sustainable development of the sector.

Keywords: small and medium-sized enterprises, tourism, Tajikistan economy, state support, tourism infrastructure, investment, sustainable development

В условиях развития национальной экономики и расширения международных экономических связей туристическая отрасль постепенно превращается в один из ключевых

секторов экономического роста [1, с. 15]. Туризм оказывает мультипликативное воздействие на экономику, способствуя увеличению доходов бюджета, развитию регионов, созданию новых рабочих мест и активизации предпринимательской деятельности [2, с. 36]. В связи с этим в большинстве стран мира государственная политика ориентирована на формирование устойчивой модели развития туризма и поддержку субъектов предпринимательства в данной сфере [3, с. 22].

В Республике Таджикистан в последние годы также наблюдается усиление внимания к развитию туристической отрасли. Принятие Стратегии развития туризма в Республике Таджикистан до 2030 года подтверждает, что государство рассматривает туризм как одно из приоритетных направлений экономической политики [4, с. 9]. В данном документе подчёркивается необходимость развития туристической инфраструктуры, привлечения инвестиций, а также стимулирования предпринимательской активности [4, с. 14].

Анализ деятельности предпринимателей в сфере туризма показывает, что они играют важную роль в развитии национальной экономики. Малые предприниматели активно функционируют в следующих направлениях:

- ✓ гостиничные услуги и деятельность гостевых домов;
- ✓ деятельность туристических агентств;
- ✓ услуги гидов и экскурсоводов;
- ✓ транспортные услуги для туристов;
- ✓ организация туристических поездок.

Вместе с тем проведённые исследования показывают, что развитие туристического предпринимательства сталкивается с рядом проблем. К числу основных относятся:

- ✓ ограниченный доступ к инвестициям;
- ✓ недостаточный уровень развития туристической инфраструктуры;
- ✓ недостаток специализированных программ поддержки предпринимателей;
- ✓ низкий уровень подготовки кадров в сфере туризма.

Анализ деятельности субъектов малого бизнеса в сфере туризма показывает, что они играют важную роль в формировании туристического продукта и обеспечении занятости населения. Предприниматели осуществляют деятельность в таких направлениях, как гостиничный бизнес, услуги гостевых домов, туристические агентства, транспортное обслуживание туристов и организация экскурсионных программ [5, с. 41]. Это свидетельствует о высокой степени вовлечённости малого бизнеса в развитие отрасли.

С учётом указанных факторов возникает необходимость разработки новой модели поддержки предпринимателей в сфере туризма.

Финансовая поддержка может реализовываться через предоставление льготных кредитов, грантов и других форм финансирования. В мировой практике широко распространено создание специализированных фондов поддержки предпринимательства. По данным Всемирного банка, доступ к финансовым ресурсам напрямую влияет на развитие малого и среднего бизнеса и экономическую активность.

В Таджикистане также функционируют механизмы финансовой поддержки, в частности Фонд поддержки предпринимательства. Однако для дальнейшего развития туризма необходимо расширение объёмов финансирования.

Важным элементом модели является внедрение стимулирующей налоговой политики. Налоговые льготы могут способствовать развитию предпринимательства и привлечению инвестиций в туристическую отрасль. Международный опыт показывает, что снижение налоговой нагрузки, временные налоговые каникулы и таможенные льготы стимулируют развитие бизнеса.

Развитие туристической инфраструктуры также является ключевым направлением. В её состав входят:

- ✓ гостиницы и гостевые дома;

- ✓ транспортная инфраструктура;
- ✓ туристические сервисные центры;
- ✓ культурно-исторические объекты;
- ✓ информационные туристические центры.

По данным Всемирной туристской организации, развитие инфраструктуры напрямую влияет на рост туристического потока и доходов экономики.

Не менее важным фактором является подготовка квалифицированных кадров. Повышение уровня профессиональной подготовки работников туризма способствует улучшению качества услуг и повышению конкурентоспособности отрасли. В этом контексте особую роль играют образовательные программы и курсы повышения квалификации.

Отдельное значение имеет развитие партнёрства между государством и частным сектором. Такое взаимодействие позволяет объединить ресурсы и усилия для развития инфраструктуры и повышения качества услуг.

Дополнительным направлением является развитие программ грантов и льготного кредитования туристических проектов. Гранты позволяют реализовывать проекты без обязательства возврата средств и активно используются в международной практике для поддержки туризма, особенно в сельских и экологических направлениях.

Льготные кредиты также играют важную роль, обеспечивая предпринимателей доступными финансовыми ресурсами для реализации проектов.

Предлагаемая модель рассматривается как комплексная экономическая и институциональная система, направленная на создание благоприятных условий для развития предпринимательской деятельности, повышение конкурентоспособности туристических услуг и обеспечение устойчивого развития отрасли. Реализация данной модели может способствовать развитию малого и среднего предпринимательства, привлечению инвестиций и улучшению качества туристических услуг.

Представленная схема показывает, что модель поддержки предпринимателей в сфере туризма основывается на формировании благоприятной деловой среды и совершенствовании государственной политики. Ключевыми элементами модели являются финансовая поддержка, налоговые льготы, развитие туристической инфраструктуры, развитие человеческих ресурсов и укрепление взаимодействия государства и частного сектора.

Эффективная реализация данных элементов может способствовать развитию малого предпринимательства, повышению качества туристических услуг и увеличению туристического потока. В конечном итоге это приведёт к росту экономических доходов и укреплению национальной экономики.

На основе теоретического анализа, изучения международного опыта и результатов проведённых исследований предложенная модель включает несколько взаимосвязанных элементов, функционирующих как единый механизм развития предпринимательства в сфере туризма.

Одним из ключевых элементов модели является формирование эффективной системы финансовой поддержки предпринимателей. Предприниматели в сфере туризма нуждаются в значительных первоначальных инвестициях для создания гостиниц, туристических центров и других объектов инфраструктуры. Поэтому обеспечение доступа к финансовым ресурсам является важным условием развития отрасли.

Вместе с тем развитие предпринимательства в сфере туризма сталкивается с рядом системных проблем. К их числу относятся ограниченный доступ к финансовым ресурсам, недостаточный уровень развития туристической инфраструктуры, дефицит квалифицированных кадров, а также недостаточная институциональная поддержка [6, с. 58]. Указанные факторы сдерживают развитие туристического бизнеса и снижают его конкурентоспособность.

По данным международных организаций, государственная поддержка предпринимательства является одним из ключевых факторов устойчивого развития туристической отрасли [7, с. 63]. В частности, исследования Всемирного банка показывают, что доступ к финансированию и наличие институциональной поддержки напрямую влияют на уровень развития малого и среднего бизнеса [8, с. 21].

В связи с этим возникает объективная необходимость разработки и внедрения новой модели поддержки предпринимателей в сфере туризма. Предлагаемая модель представляет собой комплексную систему, включающую экономические, институциональные и организационные механизмы, направленные на создание благоприятной предпринимательской среды и повышение конкурентоспособности туристических услуг [9, с. 75].

Важным элементом модели является внедрение стимулирующей налоговой политики. Налоговые льготы могут способствовать развитию предпринимательства и привлечению инвестиций в туристическую отрасль. Международный опыт показывает, что снижение налоговой нагрузки, временные налоговые каникулы и таможенные льготы стимулируют развитие бизнеса.

Не менее важным фактором является подготовка квалифицированных кадров. Повышение уровня профессиональной подготовки работников туризма способствует улучшению качества услуг и повышению конкурентоспособности отрасли. В этом контексте особую роль играют образовательные программы и курсы повышения квалификации.

Отдельное значение имеет развитие партнёрства между государством и частным сектором. Такое взаимодействие позволяет объединить ресурсы и усилия для развития инфраструктуры и повышения качества услуг.

Дополнительным направлением является развитие программ грантов и льготного кредитования туристических проектов. Гранты позволяют реализовывать проекты без обязательства возврата средств и активно используются в международной практике для поддержки туризма, особенно в сельских и экологических направлениях.

Льготные кредиты также играют важную роль, обеспечивая предпринимателей доступными финансовыми ресурсами для реализации проектов.

Важным фактором развития является международное сотрудничество. Такие организации, как ПРООН (UNDP), Азиатский банк развития (ADB) и KOICA, реализуют проекты, направленные на развитие инфраструктуры, обучение кадров и поддержку предпринимательства.

Использование международного опыта, привлечение инвестиций и реализация совместных проектов позволяют расширить возможности развития туристической отрасли.

Ключевым элементом модели является финансовая поддержка предпринимателей. Она может осуществляться посредством предоставления льготных кредитов, субсидий и грантов, что широко применяется в международной практике [10, с. 28]. В условиях Таджикистана особую актуальность приобретает расширение деятельности государственных и частных финансовых институтов, направленных на поддержку предпринимательства.

Не менее важным элементом является реализация стимулирующей налоговой политики. Предоставление налоговых льгот, снижение налоговой нагрузки и упрощение налогового администрирования способны значительно повысить инвестиционную привлекательность туристической отрасли [11, с. 35].

Развитие туристической инфраструктуры является одним из базовых условий устойчивого роста отрасли. Оно включает строительство гостиниц, развитие транспортной сети, создание туристических центров и модернизацию объектов культурного наследия [12, с. 49]. Без соответствующей инфраструктуры невозможно обеспечить высокий уровень туристического сервиса.

Особое значение имеет развитие человеческого капитала. Подготовка квалифицированных кадров, внедрение образовательных программ и повышение

профессиональных компетенций работников туристической отрасли способствуют улучшению качества услуг и повышению конкурентоспособности [13, с. 44].

Важным направлением является также развитие государственно-частного партнёрства, которое позволяет объединить ресурсы государства и бизнеса для реализации крупных туристических проектов [14, с. 52]. Международный опыт показывает, что подобные механизмы способствуют ускоренному развитию отрасли.

Дополнительным элементом модели является активизация международного сотрудничества. Взаимодействие с такими организациями, как UNDP, ADB и другими международными институтами, позволяет привлекать инвестиции, внедрять инновационные решения и использовать передовой опыт [15, с. 61].

Таким образом, предложенная модель поддержки предпринимателей в сфере туризма представляет собой комплекс взаимосвязанных мер, направленных на развитие малого и среднего бизнеса, повышение качества туристических услуг и увеличение туристического потока. Реализация данной модели может обеспечить устойчивое развитие туристической отрасли и повысить её вклад в национальную экономику [2, с. 74].

ЛИТЕРАТУРА

1. Александрова А.Ю. Международный туризм. – М.: Аспект Пресс, 2018. – 464 с.
2. Ветитнев А.М., Кусков А.С. Туризм и предпринимательство. – М.: КНОРУС, 2015. – 320 с.
3. UNWTO. Tourism Highlights. – Madrid: UNWTO, 2020. – 24 p.
4. Стратегия развития туризма в Республике Таджикистан до 2030 года. – Душанбе, 2018.
5. Боголюбов В.С. Экономика туризма. – М.: Академия, 2016. – 256 с.
6. OECD. Tourism Trends and Policies. – Paris: OECD Publishing, 2020. – 300 p.
7. UNWTO. Tourism and Sustainable Development. – Madrid, 2019.
8. World Bank. Tourism for Development Report. – Washington, 2020.
9. Дурович А.П. Организация туризма. – Минск: Новое знание, 2017. – 400 с.
10. UNDP. Tourism Development Programmes. – New York, 2021.
11. OECD. SME and Tourism Policy. – Paris, 2021.
12. World Bank. Infrastructure for Development. – Washington, 2022.
13. Абдуллозода М. Развитие туристического потенциала Таджикистана. – Душанбе, 2021.
14. Министерство экономического развития и торговли Республики Таджикистан. Отчёт о развитии туризма. – Душанбе, 2023.
15. Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан. Статистический ежегодник. – Душанбе, 2024.

УДК: 338.48:502.131.1

НАҚШИ САЙЁҲӢ ДАР ТАТБИҚИ ҲАДАФҲОИ РУШДИ УСТУВОР ДАР ВМКБ

СИЛТАЛИ ШОИРА АШРАФБЕК
Донишгоҳи давлатии Хоруғ ба номи М.Назаршоев,
н.и.и, кафедраи идоракунӣ ва инноватсия
Тел:93-636-85-85 e-mail.shoira.siltalieva@mail.ru. (Тоҷикистон)

Аннотатсия. Ин таҳқиқот нақши сайёҳиро дар татбиқи Ҳадафҳои рушди устувор (SDGs) баррасӣ менамояд. Сайёҳӣ ҳамчун яке аз соҳаҳои калидӣ ба ҳисоб меравад, ки ба рушди иқтисодӣ, таъсиси ҷойҳои корӣ ва фарогирии иҷтимоӣ мусоидат мекунад. Дар мақола таҳлил мешавад, ки чӣ гуна таҷрибаҳои сайёҳии устувор ба ҳифзи муҳити зист, нигоҳдории мероси фарҳангӣ ва истифодаи самараноки захираҳои табиӣ мусоидат менамоянд. Таваҷҷуҳи махсус ба таъсири сайёҳӣ ба ҷомеаҳои маҳаллӣ, коҳиши

камбизоатӣ ва рушди минтақавӣ дода шудааст. Ҳамчунин, аҳамияти идоракунии масъулона, инноватсия ва сиёсати давлатӣ дар таъмини саҳми самараноки сайёҳӣ дар рушди устувор таъкид мегардад. Натиҷаҳои таҳқиқот нишон медиҳанд, ки дар ҳолати идоракунии дуруст, сайёҳӣ метавонад ҳамчун воситаи пуриқтидор барои ноил шудан ба Ҳадафҳои рушди устувор ва таъмини устувории дарозмуддати иҷтимоию иқтисодӣ ва экологӣ хизмат намояд.

Калидвожаҳо: сайёҳӣ, рушди устувор, ҲРУ, рушди иқтисодӣ, ҳифзи муҳити зист, фарогирии иҷтимоӣ, инноватсия, рушди минтақавӣ.

РОЛЬ ТУРИЗМА В РЕАЛИЗАЦИИ ЦЕЛЕЙ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

Силтали Шоира Ашрафбековна
Хорогский государственный университет имени М. Назаршоева,
кандидат экономических наук, кафедра управления и инноваций
e-mail.shoira.siltalieva@mail.ru. **Тел.: +992 93 636 85 85 (Таджикистан)**

Аннотация. Данное исследование рассматривает роль туризма в реализации Целей устойчивого развития (ЦУР). Туризм рассматривается как одна из ключевых отраслей, способствующих экономическому росту, созданию рабочих мест и социальной интеграции. В статье анализируется, каким образом устойчивые практики туризма способствуют охране окружающей среды, сохранению культурного наследия и эффективному использованию природных ресурсов. Особое внимание уделяется влиянию туризма на местные сообщества, снижению уровня бедности и региональному развитию. Также подчёркивается важность ответственного управления, инноваций и государственной политики для обеспечения эффективного вклада туризма в устойчивое развитие. Результаты исследования показывают, что при правильном управлении туризм может служить мощным инструментом достижения Целей устойчивого развития и обеспечения долгосрочной социально-экономической и экологической устойчивости.

Ключевые слова: туризм, устойчивое развитие, ЦУР, экономический рост, охрана окружающей среды, социальная интеграция, инновации, региональное развитие.

THE ROLE OF TOURISM IN THE IMPLEMENTATION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS

SILTALI SHOIRA ASHRAFBEKOVNA
Khorog State University named after M. Nazarshoev,
Candidate of Economic Sciences, Department of Management and Innovation
Tel.: +992 93 636 85 85. e-mail.shoira.siltalieva@mail.ru (Tajikistan)

Annotation. This study examines the role of tourism in the implementation of the Sustainable Development Goals (SDGs). Tourism is considered one of the key sectors contributing to economic growth, job creation, and social inclusion. The paper analyzes how sustainable tourism practices support environmental protection, cultural preservation, and efficient use of natural resources. Particular attention is given to the impact of tourism on local communities, poverty reduction, and regional development. The research also highlights the importance of responsible management, innovation, and government policies in ensuring that tourism contributes effectively to sustainable development. The findings suggest that, when properly managed, tourism can serve as a powerful tool for achieving the SDGs and promoting long-term socio-economic and environmental sustainability.

Keywords: tourism, sustainable development, SDGs, economic growth, environmental protection, social inclusion, innovation, regional development.

Дар замони муосир дар иқтисодиёти аксар кишварҳои ҷаҳон соҳаи сайёҳӣ мавқеи муҳимро ишғол намудааст. Соҳаи сайёҳӣ, ҳамчун соҳаи зудинкишофи на танҳо иқтисоди аврупоӣ, балки ҷаҳонӣ буда, дар арсаи иқтисодиёти ҷаҳонӣ яке аз омилҳои рушди садсола маҳсуб меёбад.

Рушди соҳаи сайёҳӣ фаъолияташро дар асоси Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ, аз он ҷумла; қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи сайёҳӣ”, “Дар бораи сайёҳии дохилӣ”, “Стратегияи рушди сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030” ва дигар барномаҳои соҳавӣ ба роҳ мондааст. [4, с.160]

Қобили зикр аст, ки бахшҳои рушди сайёҳии ВМКБ дар ҳамкорӣ бо субъектҳои хоҷагидори сайёҳӣ (ширкатҳои сайёҳӣ) ҷиҳати рушди соҳаи сайёҳии дохилӣ чораҳои зарурӣ андешида шудаанд. Ҳамасола аз тарафи ҳукумат лоиҳаҳо, барномаҳо ва чорабиниҳои илмию фарҳангӣ барои рушди соҳаи сайёҳӣ гузаронида мешавад. Ҳадафи барнома ин пеш аз ҳама беҳтар намудани шароити зиндагии аҳолии маҳаллӣ ва рушди инфрасохтори сайёҳӣ дар ВМКБ маҳсуб меёбад.

Вилояти Мухтори Куҳистони Бадахшон дорои иқтидори калони захираҳои туристӣ буда, онҳо дар ҳудуди вилоят гуногун тақсим шудаанд. Соҳаи туризм ба инкишофи иқтисодиёту иҷтимоиёт, фарҳангу сиёсат мусоидат менамояд. Бинобар хусусияти сердаромадиаш имрӯзҳо рушди туризм дар ВМКБ табдил ёфт, аз ҷумлаи масъалаҳои калидӣ ба шумор меравад.

Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат - Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба соҳаи сайёҳӣ ҳамчун самти афзалиятноки иқтисоди миллӣ таваҷҷӯҳи хоса зоҳир карда, як қатор ташаббусҳои созандаи миллию байналмилалӣ новобаста аз вазъияти ба миён омада амалӣ шуда истодаанд.

Соҳаи сайёҳӣ яке аз соҳаҳои рушди босуръати рушдёбандаи иқтисоди ҷаҳонӣ буда, дар ташаккули рушди иқтисодию, иҷтимоӣ ва ҳифзи муҳим мебозад. Бояд қайд намуд, ки бо қабули адафҳои рушди устувор аз ҷониби Созмони Милали Муттаҳид, нақши сайёҳӣ ба ин ҳадафҳо боз ҳам муҳимтар гардид.

Ҳамин тариқ, рушди устувор ин равандест, ки талаботи насли имрӯза бе зарар ба имкониятҳои настҳои оянда қонеъ мегардонад. Соҳаи сайёҳии устувор ин истифодаи оқилонаи захираҳои табиӣ, ҳифзи фарҳанг ва таъмини манфиати аҳолии маҳаллиро дар бар мегирад.

Соҳаи сайёҳӣ яке аз соҳаҳои барои татбиқи ҳадафҳои рушди устувор ба ҳисоб меравад. Ин соҳа на танҳо ба рушди иқтисоди мамлакат, балки барои ҳифзи муҳити зист, фарҳанг ва беҳбудии иҷтимоии ҷомеа мусоидат мекунад. Ҳамин тариқ истифодаи самараноки ин соҳа барои татбиқи сиёсати дуруст ва рушди сайёҳии устувор хеле муҳим аст.[1, с.200]

Бояд қайд намуд, ки соҳаи сайёҳӣ дар ВМКБ яке аз соҳаҳои афзалиятнок ва рушди минтақа ба ҳисоб рафта, дар татбиқи Ҳафафҳои рушди устувор саҳми назаррас мегузорад. Хусусан, бо назардошти табиати нотарорр, куҳҳои Помир ва захираҳои фарҳангӣ, ба беҳбудии иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва экологиро мусоидат мекунад. Аз маълумотҳои оморӣ бармеояд, ки дар солҳои 2019-2023 шумораи сайёҳон ба ВМКБ ташриф омаданд, ки ба ҳисоби миёна аз 8 то 15 ҳазор нафар дар як сол ташкил медод. Танҳо дар солҳои 2023 зиёда аз 12 ҳазор сайёҳ ба минтақа ворид гардидааст. Қисми зиёди онҳо аз кишварҳои Аврупо, Олмон, Фаронса, Швейтсария, ИМА ва Ҷопон ба ВМКБ ташриф омаданд. [8, с.56]

Дар ВМКБ зиёда аз 150 субъектҳои хизматрасонии сайёҳӣ фаъолият карда истодаанд. [8, с.59]

- меҳмонхонаҳо ва хостелҳо -40 адад;
- хонаҳои меҳмонӣ (homestay) -80 адад;
- ширкатҳои сайёҳӣ ва роҳбаладон – 30 адад.

Саҳми асосии соҳаи сайёҳӣ дар иқтисоди маҳаллӣ тадриҷан афзоиш ёфта, то 5-7% даромади минтақаро ташкил медиҳад. Дар соҳаи сайёҳии ВМКБ ва хизматрасонӣ зиёда аз 1000

нафар аҳолии маҳаллӣ бо ҷойи кор таъмин шуданд. Нақши соҳаи сайёҳӣ дар татбиқи ҳадафи рушди устувор аз якчанд зинаҳо иборат аст. [8, с.62]

1. Барҳам додани сатҳи камбизоатӣ. Сайёҳӣ барои аҳолии деҳот манбаи даромад фароҳам меорад (хонаҳои меҳмонӣ, фурӯши ҳунарҳои мардумӣ).
2. Рушди иқтисодӣ ва шуғли арзанда, яъне эҷоди ҷойҳои нави корӣ дар бахшҳои меҳмондорӣ, нақлиёт ва хизматрасонӣ.
3. Инфрасохтор ва инноватсия. Беҳтар гардидани роҳҳо (масалан, шоҳроҳи Помир), рушди алоқа ва хизматрасониҳои рақамӣ.
4. Шаҳрҳо ва ҷомеаҳои устувор, яъне ҳифзи мероси фарҳангӣ (анъанаҳо, либосҳои миллӣ, меъморӣ).
5. Истеҳсол ва истеъмоли устувор. Рушди сайёҳии экологӣ (eco-tourism) ва истифодаи оқилонаи захираҳо.
6. Муҳофизати муҳити зист. Сайёҳии кӯҳӣ ва экологӣ аҳамияти ҳифзи табиатро баланд мебардорад (боғҳои миллӣ, мисли Боғи миллии Тоҷикистон дар Помир).

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки сайёҳӣ афзоиши шумораи сайёҳон ва рушди инфрасохтори хизматрасонӣ имконият фароҳам меорад, ки сатҳи зиндагии аҳолӣ беҳтар гардида, манбаъҳои нави даромад ба вуҷуд оянд.

Сайёҳӣ, пеш аз ҳама, ба коҳиши сатҳи камбизоатӣ, таъмини шуғли аҳолӣ, махсусан дар минтақаҳои кӯҳӣ ва дурдаст, мусоидат менамояд. Ҳамзамон, он барои рушди соҳибкории хурду миёна, аз ҷумла хонаҳои меҳмонӣ, ҳунарҳои мардумӣ ва хизматрасониҳои маҳаллӣ заминаи мусоид фароҳам меорад.

Аз ҷиҳати экологӣ, рушди сайёҳии устувор ба ҳифзи муҳити зист ва истифодаи оқилонаи захираҳои табиӣ мусоидат мекунад. ВМКБ, ки дорои табиати нотакрор мебошад, метавонад бо роҳи рушди сайёҳии экологӣ ва кӯҳӣ дар сатҳи байналмилалӣ мавқеи худро мустаҳкам намояд.

Хулоса, бо вуҷуди ин, баъзе мушкилот, аз қабили норасоии инфрасохтори муосир, сатҳи пасти хизматрасонӣ ва маҳдудияти дастрасӣ ба минтақаҳо, рушди пурраи соҳаи сайёҳиро бозмедорад. Аз ин рӯ, ҷалби сармоягузорӣ, татбиқи технологияҳои инноватсионӣ ва баланд бардоштани сатҳи хизматрасонӣ аҳамияти калон дорад.

АДАБИЁТ

1. Акулов В.Б., Рудаков М.Н. Назарияи ташкилот. — Петрозаводск: Донишгоҳи давлатии Петрозаводск, 2003. — 280 с.
2. Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. — Душанбе, 2016. — 150 с.
3. Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Маҷмӯи омории Ҷумҳурии Тоҷикистон. — Душанбе: Агентии омор, 2023. — 320 с.
4. Вазорати рушди иқтисод ва савдои Ҷумҳурии Тоҷикистон. Ҳисоботи рушди иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон. — Душанбе, 2022. — 180 с.
5. United Nations. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development.- New York: United Nations, 2015. — 35 p.
6. World Tourism Organization (UNWTO). Tourism and Sustainable Development Goals.-Madrid: UNWTO, 2017.- 96 p.
7. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи туризм». — Душанбе: Маҷлиси намояндагон, 2018.- 25 с.
8. Донишгоҳи давлатии Хоруғ ба номи М. Назаршоев. Маҷмӯаи мақолаҳои илмӣ оид ба рушди сайёҳӣ дар ВМКБ.- Хоруғ, 2021.- 200 с.

Sherri Le Mottee
ECD Expert
sherrilm1965@icloud.com (South Afrika)

Designing Family-Friendly Cities: From Tourism to Human Capital Development in Tajikistan

Abstract

As tourism expands in Central Asia, cities face a choice: focus solely on attracting visitors, or design places that work for both visitors and residents. This article examines how designing cities for young children and families through play, childcare, accessibility, and public space can strengthen both social outcomes and economic growth. Using Tajikistan as a case, it explores how emerging approaches in early childhood development can inform urban policy and contribute to more inclusive, family-oriented cities (World Bank, 2020; World Bank, 2018).

1. Introduction: Cities Through the Eyes of a Child

When a family arrives in a new city with a young child, their experience is shaped by a small set of practical questions: where can the child play, whether the environment feels safe and welcoming, and how easily the family can move, rest, and spend time together. These considerations determine whether a city functions for families in any meaningful sense. They also point to a broader reality. Cities are not neutral environments; they are shaped by design choices that influence how people interact, how space is used, and how children experience their early years. This has implications for tourism. While tourism is often approached as an economic sector, it can also serve as a lens through which to reconsider urban design. Cities that are easier to navigate, more inclusive, and more responsive to the needs of families tend to offer a stronger overall experience. In this sense, environments that support young children and caregivers are not only socially beneficial; they can also strengthen the attractiveness of a destination.

2. From Trade-Off to Reinforcing System

Urban development is frequently framed as a balance between social investment and economic growth. In practice, the relationship is often mutually reinforcing. When cities provide safe, accessible, and engaging environments, the visitor experience improves. Families are more likely to stay longer, return, and recommend the destination, all of which contribute to tourism demand and local economic activity (UNWTO, 2019; OECD, 2020). These gains can then support further investment in infrastructure and services. Evidence from both urban development and human capital research supports this linkage. Cities that prioritize livability through safety, accessibility, and public space tend to perform more strongly as destinations (OECD, 2020; World Bank, 2023). At the same time, investments in early childhood are among the most effective means of strengthening long-term human capital outcomes (Heckman, 2006; World Bank, 2018).

3. Tajikistan: A Window of Opportunity

Tajikistan's tourism sector is still developing, and its cities are undergoing rapid change. This creates an opportunity to shape systems early, rather than adapting them later. Cities such as Dushanbe already attract visitors through cultural and natural assets. The next phase of development will depend not only on what is offered, but on how these environments function for people, especially families. Several trends reinforce this opportunity. Family travel represents a growing segment of global tourism (UNWTO, 2019), while urbanization continues across Central Asia (World Bank, 2023). At the same time, early childhood development is receiving increased policy attention, including through investments in Tajikistan (World Bank, 2020). Together, these trends create space to embed family-oriented design within urban and tourism development from the outset.

4. Designing for Families in Practice

Museums as Spaces of Exploration

Museum environments shape how children engage with culture. Traditional approaches often prioritize observation, limiting participation. There is, however, an increasing shift toward interactive design

that allows children to explore, manipulate, and engage directly with exhibits. Such environments support learning, curiosity, and sustained family engagement (Falk & Dierking, 2016). Relatively small adjustments—such as child-height displays, tactile elements, and opportunities for storytelling—can make cultural spaces more accessible. The result is a shift in experience: museums become places where families engage together, rather than spaces in which children must be managed.

Public Space as Play Space

Play is central to children's development and is widely recognized as a defining feature of child-friendly environments (UNICEF, 2010; Lester & Russell, 2010). Yet in many cities, play remains confined to designated areas rather than integrated into everyday space. Incorporating play into the urban environment offers an alternative. Small interventions—such as playful elements along walking routes, safe and accessible pathways, and places for rest—can reshape how families use the city. These changes do not require significant investment, but they do require deliberate design choices. Where public space supports presence as well as movement, patterns of use shift. Families spend more time in shared environments, children engage more freely, and public space becomes a setting for interaction rather than transit. These qualities are relevant to both residents and visitors, strengthening the role of the city as both a place to live and a destination.

Childcare as Part of the Tourism Offer

The availability of family-oriented services, including childcare, influences destination choice, length of stay, and visitor satisfaction (UNWTO, 2019). For families with young children, access to safe and reliable childcare can determine how feasible and how flexible travel is. Where childcare is integrated into tourism services, it enables parents to participate more fully in activities, enhancing the overall experience. This can influence both spending patterns and the likelihood of return visits. In Tajikistan, this could begin through targeted pilots, supported by basic training and clear safety standards. Such an approach allows for gradual development, aligned with demand and local capacity.

5. Workforce and Inclusion

Designing for families has implications beyond the physical environment. Expanding childcare, activating public space, and adapting cultural institutions create new forms of employment, including roles in care provision, facilitation, and education. These opportunities are particularly significant where labor market participation is uneven. Access to childcare is a key factor influencing women's participation in the workforce (World Bank, 2022). Integrating childcare into urban and tourism systems therefore contributes both to service provision and to broader patterns of economic inclusion.

6. One Investment, Multiple Outcomes

Across these areas, a consistent pattern emerges: the same investments can generate multiple outcomes. Public space designed for play supports child development while enhancing the attractiveness of the city. Childcare services enable tourism while supporting working families. Improvements in accessibility and safety benefit daily life while strengthening visitor experience. This reflects a shared value approach, in which social and economic objectives are aligned rather than traded off (Porter & Kramer, 2011). The implication is not that such outcomes occur automatically, but that intentional design increases the likelihood of alignment.

7. Conclusion

Urban design shapes how cities function and how they are experienced. For families with young children, this experience depends on accessibility, safety, and the availability of opportunities for engagement. Designing with these considerations in mind shifts the focus of urban development. Cultural institutions become more participatory, public space more usable, and services such as childcare more integral to how cities operate. These changes can be introduced incrementally, without requiring large-scale transformation. For Tajikistan, this presents a practical opportunity. As cities grow and tourism develops, there is scope to test, refine, and scale approaches that better support families. In doing so, cities can strengthen both their social function and their economic potential. The conditions that make a city livable, safety, accessibility, and opportunities for meaningful engagement are the same conditions that shape a positive visitor experience. Designing for these

conditions offers a pathway through which urban development and tourism growth can reinforce one another.

References

- Falk, J. H., & Dierking, L. D. (2016). *The Museum Experience Revisited*. Routledge.
- Heckman, J. J. (2006). Skill formation and the economics of investing in disadvantaged children. *Science*, 312(5782), 1900–1902.
- Lester, S., & Russell, W. (2010). *Children's Right to Play*. UNICEF.
- OECD (2020). *Tourism Trends and Policies*. OECD Publishing.
- OpenAI (2026). *ChatGPT (GPT-5.3)*. Available at: https://chat.openai.com/
- Porter, M. E., & Kramer, M. R. (2011). Creating shared value. *Harvard Business Review*, 89(1–2), 62–77.
- UNICEF (2010). *Children's Right to Play*.
- UNWTO (2019). *Global Report on Inclusive Tourism Destinations*.
- World Bank (2018). *The Human Capital Project*. Washington, DC.
- World Bank (2020). *Tajikistan: Investing in Early Childhood Development*. Washington, DC.
- World Bank (2022). *Childcare and Women's Economic Participation*. Washington, DC.
- World Bank (2023). *Thriving: Making Cities Greener, More Inclusive, and More Competitive*. Washington, DC.

Footnote

[1] *This article was developed with the support of AI-assisted drafting tools (ChatGPT, OpenAI) for language refinement and structuring. All analysis, interpretation, and final content are the responsibility of the author.*

УДК 332.14:379.85

МОНИТОРИНГИ РУШДИ БОЗОРИ САЙЁҲИИ ПОЙТАХТ ВА САМАРАНОКИИ ТАНЗИМИ ОН

НОСИРОВ САФИОЛЛОХ
асситенти кафедраи сайёҳӣ ва бизнеси меҳмонхонавӣ
Донишгоҳи байналмилалии сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон
Нишонӣ: 734055, ш. Душанбе, Ҷумҳурии Тоҷикистон, хиёбони Борбад, 48/5.
E-mail safiallohnosirov8@gmail.com. Тел: (+992)900888378.

АБДУЛЛОЕВА ГАНҶИНА АҲТАМБЕКОВНА
курси 1-уми ихтисоси 1-26020210
Менеҷмент дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ.

Аннотатсия. Мақолаи мазкур ба таҳлили мониторинги рушди бозори сайёҳии пойтахт ва арзёбии самаранокии танзими он бахшида шудааст. Дар он омилҳои асосии таъсиррасон ба рушди бозор, нишондиҳандаҳои асосии мониторинг ва механизмҳои танзими давлатӣ ва бозорӣ баррасӣ мегарданд. Муаллиф вазъи кунунии бозори сайёҳии шаҳри Душанбе таҳлил намуда, мушкилоти мавҷударо муайян мекунад. Дар асоси таҳлилҳо пешниҳодҳои амалӣ оид ба такмили низоми идоракунӣ ва баланд бардоштани самаранокии соҳа пешниҳод шудаанд. Натиҷаҳои таҳқиқот метавонанд барои рушди устувори сайёҳӣ истифода шаванд.

Калидвожаҳо: сайёҳӣ, бозори сайёҳӣ, мониторинг, танзими давлатӣ, рушди устувор, пойтахт, хизматрасонӣ, рақобатпазирӣ, инфрасохтор, рақамикунонӣ

МОНИТОРИНГ РАЗВИТИЯ ТУРИСТСКОГО РЫНКА СТОЛИЦЫ И ЭФФЕКТИВНОСТЬ ЕГО РЕГУЛИРОВАНИЯ

НОСИРОВ САФИОЛЛАХ
Ассистент кафедры туризма и гостиничного бизнеса
Международный университет туризма и предпринимательства Таджикистана
Адрес: 734055, г. Душанбе, Республика Таджикистан, проспект Борбад,48/5.
E-mail safiallohnosirov8@gmail.com. Тел: (+992) 900888378

АБДУЛЛОЕВА ГАНҶИНА АХТАМБЕКОВНА, МАГИСТРАНТ
1 курса специальности 1-26020210
«Менеджмент в сфере международного туризма»

Аннотация. Данная статья посвящена анализу мониторинга развития туристского рынка столицы и оценке эффективности его регулирования. Рассматриваются основные факторы, влияющие на развитие рынка, ключевые показатели мониторинга, а также механизмы государственного и рыночного регулирования. Автор анализирует текущее состояние туристского рынка города Душанбе и выявляет существующие проблемы. На основе проведённого анализа предлагаются практические рекомендации по совершенствованию системы управления и повышению эффективности отрасли. Полученные результаты могут быть использованы для обеспечения устойчивого развития туризма.

Ключевые слова: туризм, туристский рынок, мониторинг, государственное регулирование, устойчивое развитие, столица, услуги, конкурентоспособность, инфраструктура, цифровизация

MONITORING THE DEVELOPMENT OF THE CAPITAL'S TOURISM MARKET AND THE EFFECTIVENESS OF ITS REGULATION

NOSIROV SAFIOLLOKH
Assistant of the Department of Tourism and Hospitality Business Tajik International University of Tourism and Entrepreneurship
Address: 734055, Dushanbe, Republic of Tajikistan, Borbad Avenue, 48/5.
E-mail safiallohnosirov8@gmail.com. Тел: (+992)900888378

ABDULLOEVA GANJINA AKHTAMBEKOVNA
1st-year Master's student Specialty 1-26020210
"Management in International Tourism"

Abstract. This article focuses on the analysis of monitoring the development of the capital's tourism market and evaluating the effectiveness of its regulation. It examines the key factors influencing market growth, main monitoring indicators, and mechanisms of state and market regulation. The author analyzes the current state of the tourism market in Dushanbe and identifies existing challenges. Based on the analysis, practical recommendations are proposed to improve management systems and enhance sector efficiency. The results can be applied to support sustainable tourism development.

Keywords:tourism, tourism market, monitoring, government regulation, sustainable development, capital city, services, competitiveness, infrastructure, digitalization

Муқаддимаи мақолаи мазкур ба таҳқиқи масъалаҳои мониторинги рушди бозори сайёҳии пойтахт ва арзёбии самаранокии танзими он бахшида шудааст. Дар шароити фаҳонишавӣ ва рақамикунонии иқтисодиёт, соҳаи сайёҳӣ ба яке аз самтҳои афзалиятноки рушди иқтисоди миллӣ табдил ёфтааст. Пойтахти Ҷумҳурии Тоҷикистон- шаҳри Душанбе

ҳамчун маркази асосии сайёҳӣ дорои имкониятҳои васеи рушди бозор меошад. Бо вуҷуди ин, масъалаҳои мониторинги мунтазам ва танзими самараноки бозор тот ҳол ба таври кофӣ ҳал нашудаст. Дар ин замина, таҳлили омилҳои таъсиррасон ва нишондиҳандаҳои асосии рушди бозор аҳамияти муҳим пайдо мекунад. Ҳадафи мақола муайян намудани роҳҳои такмили низоми идоракунӣ ва баланд бардоштани самаранокии бозори сайёҳӣ мебошад. [8,с110].

Дар шароити ҷаҳонишавӣ ва рушди босуръати соҳаҳои хизматрасонӣ, сайёҳӣ ҳамчун як бахши стратегӣ дар таъмини рушди устувори иқтисоди миллӣ баромад мекунад. Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дорои захираҳои бойи табиӣ, фарҳангӣ ва таърихӣ мебошад, дар солҳои охир ба рушди соҳаи сайёҳӣ таваҷҷуҳи махсус зоҳир намуда, онро ҳамчун яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати иқтисодии давлатӣ муайян кардааст. Дар ин замина, пойтахти кишвар — шаҳри Душанбе ҳамчун маркази асосии иқтисодӣ, сиёсӣ ва фарҳангӣ, нақши калидӣ дар ташаккул ва рушди бозори сайёҳӣ мебозад. Бозори сайёҳии пойтахт ҳамчун системаи мураккаби иқтисодӣ аз маҷмӯи иштирокчиён иборат аст, ки ба онҳо ширкатҳои сайёҳӣ, меҳмонхонаҳо, муассисаҳои хизматрасонӣ, мақомоти давлатӣ ва худи сайёҳон дохил мешаванд. Ҳар яке аз ин унсурҳо дар ташаккул ва рушди бозор нақши муҳим мебозанд ва фаъолияти онҳо ба якдигар вобастагии зич дорад. Аз ин рӯ, барои идоракунии самараноки бозор зарур аст, ки механизми мониторинг ба таври мунтазам ва системавӣ татбиқ карда шавад. Мониторинг ҳамчун раванди ҷамъоварӣ, таҳлил ва арзёбии маълумотҳо оид ба вазъи бозор имкон медиҳад, ки тамоюлҳои рушд муайян гардида, қарорҳои идоракунӣ дар асоси маълумоти воқеӣ қабул карда шаванд. [7,с35].

Дар шароити муосир, аҳамияти мониторинг махсусан афзоиш ёфтааст, зеро бозори сайёҳӣ бо таъсири омилҳои гуногун, аз ҷумла иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ ва технологӣ шакл мегирад. Тағйирёбии босуръати талабот, рақобати шадид байни ширкатҳо ва рушди технологияҳои рақамӣ зарурати назорати доимии бозорро ба миён меорад. Мониторинг дар соҳаи сайёҳӣ бояд на танҳо нишондиҳандаҳои миқдорӣ, аз қабили шумораи сайёҳон ва ҳаҷми даромад, балки нишондиҳандаҳои сифатӣ, аз ҷумла сатҳи қаноатмандии муштариён ва сифати хизматрасониро низ дар бар гирад. Таҳлили рушди бозори сайёҳии шаҳри Душанбе нишон медиҳад, ки дар солҳои охир ин соҳа тамоюли мусбати рушд дорад. Яке аз омилҳои асосии ин рушд беҳтар гардидани инфрасохтори шаҳр мебошад. Дар пойтахт шумораи меҳмонхонаҳо, марказҳои хизматрасонӣ ва муассисаҳои фарҳангӣ зиёд гардида, сатҳи хизматрасонӣ тадриҷан беҳтар шуда истодааст. Илова бар ин, рушди инфрасохтори нақлиётӣ, аз ҷумла беҳтар гардидани фаъолияти фурудгоҳ ва зиёд шудани парвозҳои байналмилалӣ, ба ҷалби сайёҳон мусоидат менамояд. [3,с29].

Шаҳри Душанбе ба маркази баргузории чорабиниҳои байналмилалӣ табдил ёфта, ин омил низ ба рушди сайёҳии корӣ ва фарҳангӣ таъсири мусбат мерасонад. Дар солҳои охир бозори сайёҳии пойтахт — шаҳри Душанбе — тамоюли устувори рушдро нишон медиҳад, ки ин ба сиёсати давлатии дастгирии соҳа, барқароршавии ҷараёнҳои сайёҳӣ пас аз пандемия ва рушди инфрасохтор вобаста мебошад. Тибқи маълумоти таҳлилӣ ва ҳисоботи сохторҳои соҳавӣ, дар соли 2023 шумораи умумии сайёҳоне, ки ба шаҳри Душанбе ташриф овардаанд, тақрибан 310 ҳазор нафарро ташкил додааст, ки нисбат ба соли 2022 қариб 24–26% зиёд мебошад. Дар соли 2024 ин нишондиҳанда ба 385 ҳазор нафар расида, афзоиши миёнаи солона дар сатҳи 20–22% нигоҳ дошта шудааст. Дар соли 2025 бошад, тибқи арзёбии пешгӯишаванда, шумораи сайёҳон ба зиёда аз 460 ҳазор нафар расида, нишондиҳандаи рекордӣ барои пойтахт ҳисобида мешавад.

Аз рӯи сохтори сайёҳон, ҳиссаи асосиро сайёҳони хориҷӣ ташкил медиҳанд, ки дар соли 2025 тақрибан 62–65%-и шумораи умумиро фаро гирифтаанд. Сайёҳони аз кишварҳои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил (махсусан Россия, Узбекистон ва Казахстан) ва инчунин аз кишварҳои Аврупо ва Осиё (Германия, Хитой, Туркия) бештар ташриф меоранд. Сайёҳии корӣ (business tourism) ва фарҳангӣ дар пойтахт босуръат рушд намуда, тақрибан 35–40%-и тамоми ҷараёни сайёҳиро ташкил медиҳад. Даромад аз соҳаи сайёҳӣ дар шаҳри Душанбе низ афзоиши

назаррасро нишон медиҳад. Агар дар соли 2023 ҳаҷми умумии даромад тақрибан 420 млн сомониро ташкил дода бошад, дар соли 2024 ин нишондиҳанда ба 540 млн сомонӣ расидааст. Дар соли 2025 бошад, даромади умумии соҳа ба 680–700 млн сомонӣ баробар арзёбӣ мегардад. Ин афзоиш ба зиёд шудани шумораи сайёҳон, беҳтар гардидани сифати хизматрасонӣ ва васеъ гардидани спектри хизматрасониҳо вобаста мебошад. [9].

Дар баробари ин, инфрасохтори сайёҳӣ низ рушд ёфта истодааст. Шумораи меҳмонхонаҳо ва ҷойҳои истиқоматӣ дар пойтахт дар соли 2023 тақрибан 95 ададро ташкил дода, то соли 2025 ба зиёда аз 125 адад расидааст. Сатҳи миёнаи пуршавии меҳмонхонаҳо (occupancy rate) дар мавсимҳои фаъол ба 65–70% мерасад, ки нишондиҳандаи нисбатан баланд барои бозори рушдёбанда ба ҳисоб меравад. Ҳамзамон, шумораи ширкатҳои сайёҳӣ ва туроператорҳо низ афзоиш ёфта, рақобат дар бозор тақвият ёфтааст. Нишондиҳандаҳои шуғл низ тағйироти мусбатро нишон медиҳанд. Дар соли 2023 дар соҳаи сайёҳии пойтахт тақрибан 18 ҳазор нафар фаъолият мекарданд, дар ҳоле ки то соли 2025 ин нишондиҳанда ба 24–25 ҳазор нафар расидааст. Ин ба афзоиши саҳми соҳа дар таъмини ҷойҳои корӣ ишора мекунад.

Дар баробари ин, нишондиҳандаҳои оморӣ низ афзоиши бозорро тасдиқ мекунанд. Дар солҳои охир шумораи сайёҳон, ки ба пойтахт ташриф меоранд, мунтазам зиёд шуда истодааст. Ин афзоиш на танҳо бо зиёд шудани шумораи сайёҳони хориҷӣ, балки бо рушди сайёҳии дохилӣ низ вобаста аст. Даромад аз соҳаи сайёҳӣ низ афзоиш ёфта, саҳми он дар иқтисоди шаҳр тадриҷан баланд мегардад. Аммо, сарфи назар аз ин нишондиҳандаҳои мусбат, бояд қайд кард, ки имкониятҳои бозор ҳанӯз пурра истифода нашудаанд.

Яке аз масъалаҳои муҳим дар рушди бозори сайёҳӣ танзими он мебошад. Танзими бозор метавонад ҳам аз ҷониби давлат ва ҳам тавассути механизмҳои бозорӣ амалӣ карда шавад. Давлат тавассути қабули қонунҳо, барномаҳо ва стратегияҳо, инчунин бо истифода аз воситаҳои иқтисодӣ, аз қабили сиёсати андозӣ ва маблағгузорӣ, ба рушди соҳа таъсир мерасонад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор барномаҳои давлатӣ қабул шудаанд, ки ба рушди сайёҳӣ равона гардидаанд. Ин барномаҳо барои беҳтар намудани инфрасохтор, ҷалби сармоягузорӣ ва баланд бардоштани рақобатпазирии бозор мусоидат менамоянд.

Бо вуҷуди ин, таҳлил нишон медиҳад, ки самаранокии танзими бозори сайёҳӣ ҳанӯз ҳам ба такмил ниёз дорад. Яке аз мушкилоти асосӣ набудани ҳамоҳангии кофӣ байни мақомоти давлатӣ ва бахши хусусӣ мебошад. Дар бисёр ҳолатҳо, қарорҳои қабулшуда ба талаботи воқеии бозор ҷавобгӯ нестанд, ки ин метавонад ба паст шудани самаранокии сиёсати давлатӣ оварда расонад. Илова бар ин, механизмҳои мониторинг на ҳамеша ба таври пурра истифода мешаванд, ки ин ба камбуди маълумоти дақиқ ва саривақтӣ оварда мерасонад. Мушкилоти дигар норасоии кадрҳои баландихтисос мебошад. Соҳаи сайёҳӣ талаботи баланд ба мутахассисони соҳибкасб дорад, аммо системаи таълим ва омодасозии кадрҳо на ҳамеша ба талаботи бозор мутобиқ аст. Ин метавонад ба паст шудани сифати хизматрасонӣ ва рақобатпазирии бозор таъсир расонад. Илова бар ин, сатҳи пасти рақамикунонӣ низ яке аз монеаҳои асосии рушди соҳа мебошад. Дар шароити иқтисоди рақамӣ, истифодаи технологияҳои муосир барои идоракунӣ ва маркетинг аҳамияти ҳалкунанда дорад, аммо дар бисёр ҳолатҳо ин имкониятҳо пурра истифода намешаванд.

Бо мақсади баланд бардоштани самаранокии мониторинг ва танзими бозори сайёҳӣ, зарур аст, ки як қатор тадбирҳо амалӣ карда шаванд. Пеш аз ҳама, таъсиси системаи ягонаи мониторинги сайёҳӣ зарур мебошад, ки ҳамаи маълумотҳои заруриро ҷамъоварӣ ва таҳлил намояд. Ин система бояд дар асоси технологияҳои рақамӣ фаъолият намуда, имконияти гирифтани маълумот дар вақти воқеиро фароҳам оварад. Илова бар ин, истифодаи платформаҳои онлайн ва системаҳои бронкунии электронӣ метавонад ба баланд бардоштани самаранокии фаъолияти ширкатҳои сайёҳӣ мусоидат намояд. Ҳамчунин, тақвияти ҳамкории байни давлат ва бахши хусусӣ аҳамияти муҳим дорад. Ташкили шарикӣ байни ин ду бахш метавонад ба рушди инфрасохтор, беҳтар гардидани хизматрасонӣ ва ҷалби сармоягузорӣ

мусоидат намояд. Дар баробари ин, зарур аст, ки сиёсати давлатӣ ба талаботи воқеии бозор мутобиқ карда шавад ва механизмҳои танзим ба таври мунтазам такмил дода шаванд.

Дар маҷмӯъ, мониторинги рушди бозори сайёҳии пойтахт ва танзими самараноки он барои таъмини рушди устувори соҳаи сайёҳӣ аҳамияти калидӣ дорад. Таҳлил нишон медиҳад, ки бозори сайёҳии шаҳри Душанбе дорои потенсиали баланди рушд мебошад, аммо барои истифодаи пурраи ин потенсиал зарур аст, ки механизмҳои идоракунӣ такмил дода шаванд. Амалӣ намудани тадбирҳои пешниҳодшуда метавонад ба баланд бардоштани рақобатпазирии бозор, беҳтар гардидани сифати хизматрасонӣ ва рушди иқтисоди миллӣ мусоидат намояд.

АДАБИЁТ

1. Азимова Б.Б., Ёров Дж.Н. Культурное, историческое и природное наследие Таджикистана как основа развития культурно-познавательного туризма [Текст] / Б.Б. Азимов // Вестник ТНУ. Серия социально-экономических и общественных наук. – Душанбе, 2020. – № 8. – С. 79–83.
2. Ёров Дж.Н. Формирование и направления развития туристско-рекреационных комплексов Республики Таджикистан: теория методология, практика. Диссер. на соискание уч. степени д.э.н. Душанбе 2025, 372 стр.
3. Сайфуллоев, Н.Н., Ёров, Дж.Н. Тенденции развития туризма в Республике Таджикистан: институциональные и инфраструктурные аспекты [Текст] / Н.Н. Сайфуллоев, Дж.Н. Ёров // Сборник материалов V Международной научно-практической конференции «Направления повышения эффективности управленческой деятельности органов государственной власти и местного самоуправления». – Алчевск, 2023. – С. 26–32.
4. Симоилбеков, А. М. Возможности эффективного использования культурно-исторических ресурсов Горно-Бадахшанского региона в территориальной организации туризма: дис. … канд. экон. наук. – Хорог, 2023. – 178 с.
5. Қурбонов, Ё.С. Такмили идоракунии рушди соҳибкории хурду миёна дар маҷмааи меҳмонхонаҳо (дар мисоли Ҷумҳурии Тоҷикистон) [Матн] : монография / Ё.С. Қурбонов. – Душанбе, 2022. – 248 с.
6. Курбонов, Ё.С. Теоретические и методические основы управления в сфере туризма и гостеприимства [Текст]: монография / Ё.С. Курбонов. – Душанбе: 2022. – 110 с. (6,8 н.п.)
7. Курбонов, Ё.С. Тренды потребителей в гостиничном бизнесе: методические аспекты анализа. Паёми Донишгоҳи молия ва иқтисоди Тоҷикистон .-2025. №1 (44).- С.33-37)
8. Раҷабов Р.К. Основные направления и инструменты развития государственно частного партнерства в сфере услуг Республики Таджикистан (монография)// Душанбе: «Эр-граф», 2018.-160с.
9. UNWTO https://www.unwto.org

УДК 339.9:379.85

ТАҲЛИЛИ МУҚОИСАВИИ МОДЕЛҲОИ РУШДИ БАХШҲОИ САЙЁҲИИ ТОҶИКИСТОН ВА АРМАНИСТОН ДАР ЗАМИНАИ ТАБДИЛИ РАҚАМӢ (2024–2026)

ОГАНИСЯН ШАГАНЕ ГРАНТОВНА
Аспиранти ДРМ иа номи А. Ҷомӣ АТТ
Ассистенти кафедраи фанҳои гуманитарӣ ва табиӣ-риёзӣ
Академияи сайёҳӣ
Донишгоҳи байналмилали сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон
Адрес: 734055, г. Душанбе, Республика Таджикистан, проспект Борбад,48/5.
Тел.: +992-909-808-253. Email (s.hovhannisyan@ecdp.tj)

Аннотатсия. Ин мақола стратегияҳои рушди сайёҳӣ дар Тоҷикистон ва Арманистонро баррасӣ намуда, ба татбиқи инноватсияҳои рақамӣ тамаркуз мекунад. Муаллиф таҳлили

муқоисавии қарорҳои ҳукумати IT-ро, ки ба соддагардонии логистика, идоракунии ҷараёни сайёҳӣ ва пешбурди брендҳои миллӣ нигаронида шудаанд, анҷом медиҳад. Бо истифода аз маълумоти ҷорӣ барои солҳои 2025-2026, фарқиятҳои калидӣ дар равишҳо барои рақамикунонии хидматҳо дар минтақаҳои кӯҳӣ муайян карда мешаванд.

Калидвожаҳо: Тоҷикистон, Арманистон, трансформатсияи рақамӣ, туризми кӯҳӣ, таҳлили муқоисавӣ, рушди устувор, раводиди электронӣ, Big Data.

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ МОДЕЛЕЙ РАЗВИТИЯ ТУРИСТИЧЕСКОГО СЕКТОРА ТАДЖИКИСТАНА И АРМЕНИИ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ТРАНСФОРМАЦИИ (2024–2026 ГГ.)

ОГАНИСЯН ШАГАНЕ ГРАНТОВНА
Соискатель ИРО им. А. Джами при АОТ
Ассистент кафедры гуманитарных и естественно-математических дисциплин Академии туризма
Международного университета туризма и предпринимательства Таджикистана
Адрес: 734055, г. Душанбе, Республика Таджикистан, проспект Борбад,48/5.
Тел.: +992-909-808-253, Email (s.hovhannisyan@ecdp.tj)

Аннотация. В статье исследуются стратегии развития туризма в Таджикистане и Армении с акцентом на внедрение цифровых инноваций. Автором проводится сравнительный анализ государственных ИТ-решений, направленных на упрощение логистики, учет турпотока и продвижение национальных брендов. На основе актуальных данных 2025–2026 гг. выявлены ключевые различия в подходах к цифровизации сервисов в горных регионах.

Ключевые слова: Таджикистан, Армения, цифровая трансформация, горный туризм, сравнительный анализ, устойчивое развитие, e-visa, Big Data.

COMPARATIVE ANALYSIS OF TOURISM SECTOR DEVELOPMENT MODELS IN TAJIKISTAN AND ARMENIA UNDER DIGITAL TRANSFORMATION (2024–2026)

HOVHANNISYAN SHAHANE HRANT
Aspirant of IDE named after A. Jami of AET
Assistant of the Cathedra of humanities and natural sciences
Academy of Tourism
International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan
Address: 734055, Dushanbe, Republic of Tajikistan, Borbad Avenue, 48/5.
Phone number: +992-909-808-253. (Email (s.hovhannisyan@ecdp.tj)

This article examines tourism development strategies in Tajikistan and Armenia, focusing on the implementation of digital innovations. The author conducts a comparative analysis of government IT solutions aimed at simplifying logistics, managing tourist flows, and promoting national brands. Using current data for 2025–2026, key differences in approaches to digitalizing services in mountainous regions are identified.

Keywords: Tajikistan, Armenia, digital transformation, mountain tourism, comparative analysis, sustainable development, e-visa, Big Data.

Введение. Выбор данной темы продиктован необходимостью поиска новых точек роста для стран, не имеющих выхода к морю. В 2026 году, когда технологии ИИ и Big Data стали базовым стандартом, Армения и Таджикистан представляют собой две уникальные

лаборатории: одна успешно оцифровывает культурные смыслы, другая - открывает миру суровую природную эстетику через современные цифровые сервисы (таблица 1).

Таблица 1. Сравнительная статистика (данные на 2025–2026 гг.)

Показатель	***Таджикистан (2025)***	***Армения (2025)***
Число визитов	~2.1 млн иностранных граждан	~2.3 млн иностранных граждан
Динамика	Бурный рост (+31% к 2024 г.)	Стабилизация (+1% к 2024 г.)
Ключевой рынок	Узбекистан (53%), Россия (29%)	Россия (41%), Грузия (12%), Иран (8%)
Целевой сегмент	Приключенческий, экотуризм, этно	Культурно-познавательный, гастро, MICE

Почему мы сравниваем именно эти две страны и почему именно сейчас?

1) ***Типологическое сходство (Comparative Logic)***

Выбор Армении и Таджикистана для сравнительного анализа обусловлен их «структурным сходством*», что позволяет применить метод «наиболее схожих систем» (Most Similar Systems Design):

- **Географический детерминизм:** Обе страны являются высокогорными и относятся к категории «Landlocked Developing Countries» (развивающиеся страны, не имеющие выхода к морю). Это создает идентичные барьеры для логистики и увеличивает себестоимость классического экспорта, делая туризм «невидимым экспортом» — стратегическим приоритетом;
- **Постсоветская трансформация:** Обе республики прошли путь от плановой экономики к рыночной, сохранив при этом глубокие культурные связи с регионом СНГ, но выбрав разные векторы интеграции (Армения - мост между ЕАЭС и ЕС, Таджикистан - ключевой узел инициативы «Один пояс - один путь» и ШОС).

2) ***Актуальность***

Актуальность темы в 2026 году продиктована тремя критическими факторами:

- **Цифровой скачок (Digital Leapfrogging):** в период 2024–2025 гг. обе страны внедрили принципиально новые ИТ-решения (обязательная регистрация в РА и спутниковый мониторинг в РТ). Анализ того, как «цифра» помогает малым экономикам конкурировать с глобальными гигантами, является передовым краем туристической науки;
- **Переформатирование рынков:** в 2025–2026 гг. произошел тектонический сдвиг в географии поездок. Армения стала хабом для диверсифицированного потока (Европа, Индия, Китай), а Таджикистан продемонстрировал феноменальный рост за счет региональной интеграции в Центральной Азии. Сравнение этих стратегий выживания и роста жизненно важно для других развивающихся стран;
- **Устойчивое развитие (Sustainability):** в условиях глобального изменения климата горные экосистемы наиболее уязвимы. Тема актуальна, так как рассматривает, как туризм может стать инструментом сохранения природы Памира и Кавказа, а не фактором их разрушения.

3) ***Научная новизна***

Большинство исследований рассматривают страны Кавказа и Центральной Азии отдельно. Новизна данной работы заключается в:

- Кросс-региональном анализе: мы ищем универсальную формулу успеха для горных дестинаций, объединяя опыт Армении в маркетинге и гастрономии с опытом Таджикистана в развитии экстремальных и труднодоступных маршрутов.

В эпоху «Индустрии 4.0» цифровизация становится не просто инструментом маркетинга, а фундаментом безопасности и комфорта путешественника. Для горных стран со сложным рельефом, таких как Таджикистан и Армения, цифровые платформы решают проблему

информационной асимметрии, делая удаленные регионы доступными для глобального туриста. Исследователи отмечают, что цифровая трансформация в этих регионах является ключевым драйвером устойчивого роста в посткризисный период [1].

Лепестковая диаграмма (Radar Chart)

Эта диаграмма демонстрирует комплементарный характер туристических моделей. Армения выступает как зрелая сервисная дестинация с глубоким проникновением цифровых услуг. Таджикистан же представляет собой уникальную нишу приключенческого туризма, где большая длительность пребывания (8.2 дня) компенсирует более низкий средний чек, формируя устойчивый поток в труднодоступные регионы. Диаграмма наглядно показывает, что Армения лидирует в «мягкой» инфраструктуре (сервис, цифра), тогда как Таджикистан доминирует в «жестком» эко-туризме и доступности. Так:

Анализ профилей (Шкала 1–10):

- **Digitalization (цифровизация):** Армения - **9**, Таджикистан - **7**.
- **Service Infrastructure (сервис):** Армения - **8**, Таджикистан - **6**.
- **Cultural Heritage (культурное наследие):** Армения - **10**, Таджикистан - **8**.
- **Eco-Adventure (эко-экстрим):** Армения - **7**, Таджикистан - **10**.
- **Ease of Access (доступность):** Армения - **7**, Таджикистан - **8**.

Сравнительная гистограмма (Comparative Bar Chart)

Гистограмма лучше всего отражает экономическую эффективность и поведение туриста в 2025–2026 гг. (таблица 2).

Таблица 2. Ключевые данные для построения (Data Table)

Метрика	*Армения*	*Таджикистан*	*Интерпретация*
Средний чек ($)	$850	$450	Армения монетизирует премиальный и гастро-сектор
Длительность (дни)	5.5	8.2	В РТ едут на долгие экспедиции (Памирский тракт)
Digital Bookings (%)	75%	40%	Потенциал роста для агрегаторов в Таджикистане

Методология. Исследование базируется на анализе национальных стратегий цифровизации («Цифровая Армения» и «Концепция цифровой экономики РТ»), а также на мониторинге внедрения систем e-visa, GIS-картирования и государственных туристических порталов. Использованы статистические ежегодники Армстата и Агентства по статистике при Президенте РТ за 2025 год [3, 4].

Результаты и анализ цифровизация.

Армения: Экосистема и Big Data

Армения к 2026 году завершила создание единой национальной цифровой платформы для участников рынка [2].

- **Единый реестр объектов:** С 2025 года в Армении введена обязательная онлайн-регистрация всех гостевых домов и гидов. Это позволило вывести из «тени» до 25% малого бизнеса и обеспечило туристов проверенными данными;
- **Цифровой маркетинг и ИИ:** Комитет по туризму Армении активно использует алгоритмы нейросетей для анализа предпочтений целевых групп из Европы и Китая, что позволило персонализировать рекламные кампании и увеличить конверсию бронирований на 18%;
- **Mice-платформы:** Разработка специализированных порталов для организации деловых мероприятий (MICE) сделала Ереван цифровым хабом региона.

Таджикистан: Доступность и безопасность

В Таджикистане цифровизация направлена на преодоление географических барьеров и упрощение административных процедур [5].

- **Система E-visa и разрешений:** Таджикистан стал одним из лидеров в регионе по эффективности системы электронных виз. Особое значение имеет автоматизация получения разрешений на посещение ГБАО (Памир), что ранее было «бутылочным горлышком» для альпинистов;
- **GIS-мониторинг и безопасность:** В 2025–2026 гг. внедрены системы спутникового мониторинга туристических групп на сложных маршрутах. Цифровые карты трекинговых троп стали доступны через государственное приложение, что снизило риски для индивидуальных туристов;
- **Маркетплейсы ремесел:** Запуск национальных платформ для продажи изделий народных промыслов позволил мастерам из удаленных кишлаков (например, в Зеравшанской долине) выходить на международные рынки через систему QR-платежей [3].

Таблица 3. Сравнительная таблица цифровых инструментов (2026)

Параметр	*Армения Модель "Сервис"*	*Таджикистан Модель "Доступ"*
Визовый режим	Безвизовый / E-visa	Оптимизированная E-visa + GBAO permit онлайн
Учет туристов	Платформа "Stats Armenia" (в реальном времени)	Система миграционного учета "E-Registration"
Инфраструктура	Повсеместный 5G в городах, QR-гиды на объектах	Спутниковый интернет Starlink-типа в горах
Платежи	Глубокое внедрение Apple/Google Pay	Развитие внутренних кошельков и QR-платежей

4. Обсуждение: Препятствия и синергия

Армения сталкивается с проблемой кибербезопасности и защиты персональных данных в условиях высокой интеграции с международными системами. Таджикистан, в свою очередь,

борется с «цифровым разрывом» между столицей и высокогорными регионами. Однако обе страны демонстрируют общий тренд: цифровизация переносит акцент с массового туризма на индивидуальный и ответственный (*sustainable tourism*). Использование Big Data позволяет обеим странам избегать овертуризма, распределяя потоки более равномерно [1, 2].

Заключение. Цифровая трансформация в Армении носит институциональный характер, создавая прозрачный рынок услуг. В Таджикистане цифра выступает инструментом физического открытия страны миру. Для обеих стран критически важным остается развитие кадрового потенциала (*Digital Skills*) в сфере гостеприимства, чтобы технологический прогресс подкреплялся качественным человеческим сервисом.

ЛИТЕРАТУРА

1. CAREC Program. (2020). CAREC Tourism Strategy 2030. [Электронный ресурс]. URL: carecprogram.org (Дата обращения: 05.04.2026).
2. NewsArmenia. (2026). Армения утвердила туристическую стратегию до 2030 года: ключевые показатели цифровизации. [Электронный ресурс]. URL: newsarmenia.am (Дата обращения: 05.04.2026).
3. Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан. (2026). Социально-экономическое положение РТ: итоги 2025 года (раздел "Туризм"). Душанбе: Статсборник. URL: stat.tj (дата обращения: 05.04.2026).
4. Statistical Committee of the Republic of Armenia (Armstat). (2025). Socio-economic situation of RA for January-December 2025. Yerevan. URL: armstat.am (Дата обращения: 05.04.2026).
5. Комитет по развитию туризма при Правительстве РТ. (2023). Стратегия развития туризма в Республике Таджикистан на период до 2030 года. [Электронный ресурс]. URL: ctd.tj (Дата обращения: 05.04.

УДК 338.48:339.137.2

ТАҶРИБАҲОИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ ДАР ХИЗМАТРАСОНӢ ВА РАҚОБАТПАЗИРИИ САЙЁҲӢ

ГАДОЕВ ҲАСАН СОЛИҲОВИЧ
номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсенти кафедраи сайёҳӣ ва бизнеси меҳмондории Донишгоҳи байналмилалии сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон.
Суроға: 734055 Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Борбад 48/5.
E-mail: hasan_81-g@mail.ru. телефон: 100098895

КУРБОНЗОДА ШАМСОРО
магистранти ихтисоси менеҷмент дар соҳаи сайёҳии байналмиалӣ
Донишгоҳи байналмилалии сайёҳи соҳибкории Тоҷикистон
Нишонӣ: 734000, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Борбад 48.
Email: qurbonzoda.tj@mail.ru. Телефон: 077445511

Аннотатсия. Мақолаи мазкур ба таҳқиқ, ҷамъбаст ва ба низом даровардани таҷрибаҳои беҳтарини байналмилалӣ дар соҳаи хизматрасонӣ бахшида шудааст. Дар он моделҳо ва механизмҳои муосири идоракунии хизматрасонӣ дар кишварҳои пешрафта таҳлил гардидаанд. Муаллиф омилҳои асосии баланд бардоштани сифати хизматрасонӣ ва таҷрибаи мусбии сайёҳонро муайян менамояд. Имкониятҳои мутобиқсозии таҷрибаҳои байналмилалӣ ба шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ карда шудаанд. Нақши рақамикунонӣ, омодасозии кадрҳо ва стандартсозӣ ҳамчун унсурҳои асосии рушди соҳа нишон дода шудааст. Натиҷаҳои таҳқиқот барои баланд бардоштани рақобатпазирии самтҳои сайёҳии кишвар аҳамияти амалӣ доранд.

Калидвожаҳо: Хизматрасонӣ, сайёҳӣ, рақобатпазирӣ, таҷрибаи байналмилалӣ, сифати хизматрасонӣ, рақамикунонӣ, идоракунии хизматрасонӣ, таҷрибаи муштарӣ, стандартсозӣ, рушди устувор.

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ В СФЕРЕ ОБСЛУЖИВАНИЯ И КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ ТУРИЗМА

ГАДОЕВ ХАСАН СОЛИХОВИЧ
кандидат экономицеских наук, доцент кафедры туризма и гостиничного бизнеса Международного университета туризма и предпринимательства Таджикистана.
Адрес: 734055 Республика Таджикистан г. Душанбе, проспект Борбад 48/5.
Email:hasan_81-g@mail.ru, телефон: 100098895

КУРБОНЗОДА ШАМСОРО
Магистрант международного университета туризма и бизнеса Таджикистана
Адрес: 734000, Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Борбад, 48.
Email: qurbonzoda.tj@mail.ru. Телефон: 077445511

Аннотация.Статья посвящена исследованию, обобщению и систематизации лучших международных практик в сфере обслуживания. В работе проанализированы современные модели управления сервисом в развитых странах. Автор выявляет ключевые факторы повышения качества услуг и формирования положительного туристского опыта. Рассматриваются возможности адаптации международного опыта к условиям Республики Таджикистан. Особое внимание уделено цифровизации, подготовке кадров и стандартизации услуг. Результаты исследования имеют практическое значение для повышения конкурентоспособности туристских направлений страны.

Ключевые слова: Сервис, туризм, конкурентоспособность, международный опыт, качество обслуживания, цифровизация, управление сервисом, клиентский опыт, стандартизация, устойчивое развитие.

INTERNATIONAL EXPERIENCE IN SERVICE AND TOURISM COMPETITIVENESS

GADOEV HASAN SOLIKHOVICH
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Tourism and hospitality business of the International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan. Address: 734055 Republic of Tajikistan, Dushanbe, Borbad Avenue 48/5.
E-mail: hasan_81-g@mail.ru Phone:100098895

KURBONZODA SHAMSORO
Master's degree in International Tourism Management International University of Tourism
Address: 48 Borbad Street, Dushanbe, 734000, Republic of Tajikistan.
Email: qurbonzoda.tj@mail.ru. Телефон: 077445511

Abstract. This article focuses on the study, generalization, and systematization of best international practices in the service sector. It analyzes modern service management models implemented in developed countries. The study identifies key factors influencing service quality and customer experience. It also explores the possibilities of adapting international practices to the conditions of the Republic of Tajikistan. Special attention is paid to digitalization, staff training, and service standardization. The findings have practical significance for enhancing the competitiveness of national tourism destinations.

Keywords: Service, tourism, competitiveness, international experience, service quality, digitalization, service management, customer experience, standardization, sustainable development.

Муқаддима. Дар шароити муосири рушди иқтисодиёти ҷаҳонӣ, ки бо равандҳои ҷаҳонишавӣ, рақамикунонӣ ва афзоиши рақобат дар бозори байналмилалии хизматрасонӣ тавсиф меёбад, соҳаи сайёҳӣ ба яке аз самтҳои афзалиятноки рушди иқтисодии кишварҳо табдил ёфтааст. Тибқи таҳлилҳои байналмилалӣ, сайёҳӣ на танҳо ҳамчун соҳаи хизматрасонӣ, балки ҳамчун воситаи муҳими диверсификатсияи иқтисоди миллӣ, таъсиси ҷойҳои нви корӣ ва рушди минтақаҳо баррасӣ мегардад. Дар чунин шароит, кишварҳо барои ҷалби ҷараёни устувори сайёҳон на танҳо ба захираҳои табиӣ ва фарҳангии худ, балки ба сифати хизматрасонӣ, сатҳи инфрасохтор ва таҷрибаи умумии сайёҳ такя мекунанд [4,с.120].

Дар ин замина, сифати хизматрасонӣ ҳамчун омили калидии ташаккули рақобатпазирии самтҳои сайёҳӣ нақши ҳалкунанда мебозад. Таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки ҳатто кишварҳое, ки дорои захираҳои маҳдуди табиӣ мебошанд, тавассути ташкил ва пешниҳоди хизматрасонии босифат метавонанд мавқеи устувор дар бозори байналмилалии сайёҳӣ ишғол намоянд. Баръакс, кишварҳое, ки дорои потенсиали баланд, аммо сатҳи пасти хизматрасонӣ доранд, имконияти пурраи истифодаи захираҳои худро аз даст медиҳанд. Аз ин рӯ, масъалаи такмил ва рушди низоми хизматрасонӣ ба яке аз самтҳои муҳими сиёсати давлатӣ ва стратегияи рушди соҳаи сайёҳӣ табдил ёфтааст[6,с36].

Хизматрасонӣ дар соҳаи сайёҳӣ ҳамчун маҷмӯи фаъолиятҳо ва равандҳое баррасӣ мегардад, ки барои қонеъ намудани талаботи сайёҳон дар тамоми марҳилаҳои сафар – аз банақшагирӣ то анҷоми сафар – равона шудаанд. Хусусияти асосии хизматрасонӣ дар он аст, ки он ғайримоддӣ буда, арзёбии он бештар ба таҷрибаи субъективии истеъмолкунанда вобаста мебошад. Аз ин рӯ, сифати хизматрасонӣ ҳамчун категорияи мураккаб, ки омилҳои гуногуни иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва равониро дар бар мегирад, баррасӣ карда мешавад. Тибқи назарияҳои муосири маркетинг ва идоракунии хизматрасонӣ, қаноатмандии муштарӣ натиҷаи мутобиқати интизориҳо ва таҷрибаи воқеии хизматрасонӣ мебошад. Агар сатҳи хизматрасонӣ аз интизориҳои муштарӣ баланд бошад, он гоҳ эҳтимолияти бозгашт ва тавсия додани хизматрасонӣ зиёд мегардад.

Таҷрибаҳои байналмилалӣ нишон медиҳанд, ки кишварҳои пешрафта барои баланд бардоштани сифати хизматрасонӣ як қатор механизмҳои муассирро истифода мебаранд. Дар кишварҳои Аврупо, аз ҷумла Фаронса, Испания ва Олмон, системаҳои стандартсозӣ ва сертификатсия нақши муҳим доранд. Масалан, системаҳои баҳогузории меҳмонхонаҳо (ситорабандӣ) ва стандартҳои хизматрасонӣ имкон медиҳанд, ки сатҳи хизматрасонӣ ба талаботи мушаххас мутобиқ карда шавад. Илова бар ин, дар ин кишварҳо механизмҳои назорати давлатӣ ва худтанзимкунӣ (self-regulation) ба таври васеъ истифода мешаванд, ки ба нигоҳ доштани сифати хизматрасонӣ мусоидат менамоянд[2,с146].

Дар кишварҳои Осиё, махсусан дар Ҷопон, Сингапур ва Кореяи Ҷанубӣ, таваҷҷуҳи асосӣ ба фарҳанги хизматрасонӣ ва истифодаи технологияҳои муосир равона шудааст. Масалан, дар Ҷопон консепсияи “омотенаши” ҳамчун асоси хизматрасонии босифат ба ҳисоб меравад, ки маънои хизматрасонии самимӣ ва беғаразро дорад. Дар Сингапур, истифодаи технологияҳои рақамӣ ва системаҳои интеллектуалӣ имкон медиҳад, ки равандҳои хизматрасонӣ автоматикӣ ва самаранок гардонида шаванд. Ин кишварҳо инчунин ба рушди захираҳои инсонӣ ва омӯзиши доимии кормандон аҳамияти калон медиҳанд.

Таҷрибаи кишварҳои Шарқи Наздик, аз ҷумла Аморати Муттаҳидаи Араб ва Қатар, нишон медиҳад, ки сармоягузории калон ба инфрасохтор ва хизматрасонии

баландсифат метавонад ба рушди босуръати соҳаи сайёҳӣ оварда расонад. Дар ин кишварҳо меҳмонхонаҳои сатҳи олӣ, марказҳои фароғатӣ ва хизматрасонии муосир ба талаботи сайёҳони байналмилалӣ ҷавобгӯ мебошанд[3,с28].

Бо таҳлили таҷрибаҳои гуногуни байналмилалӣ метавон хулоса кард, ки як қатор омилҳои умумӣ барои муваффақияти хизматрасонӣ мавҷуданд. Аввалан, стандартсозии хизматрасонӣ, ки имкон медиҳад сатҳи муайяни сифати хизматрасонӣ нигоҳ дошта шавад. Дуюм, истифодаи технологияҳои рақамӣ, ки ба автоматизатсия ва оптимизатсияи равандҳо мусоидат мекунад. Сеюм, рушди захираҳои инсонӣ, ки омили асосии пешниҳоди хизматрасонии босифат ба ҳисоб меравад. Чорум, мониторинг ва арзёбии доимии сифати хизматрасонӣ, ки имкон медиҳад камбудиҳо сари вақт муайян ва ислоҳ карда шаванд. Панҷум, ҷорӣ намудани инноватсияҳо, ки ба беҳтар намудани таҷрибаи муштарӣ мусоидат мекунанд. Дар заминаи ин омилҳо, метавон модели интегратсионии идоракунии хизматрасонӣ пешниҳод намуд, ки ҳамаи унсурҳои асосии таҷрибаҳои байналмилалиро дар бар мегирад. Ин модел бояд ба принсипҳои устуворӣ, рақамикунонӣ ва мутобиқшавӣ ба шароити маҳаллӣ асос ёбад. Барои татбиқи чунин модел, зарур аст, ки ҳамкории зич байни давлат, бахши хусусӣ ва муассисаҳои таълимӣ таъмин карда шавад[6,с75].

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон соҳаи сайёҳӣ дар солҳои охир рушд намуда истодааст, аммо сатҳи хизматрасонӣ ҳанӯз ҳам ба талаботи байналмилалӣ пурра ҷавобгӯ нест. Аз ҷумла, мушкилоти асосӣ норасоии кадрҳои соҳибтахассус, сатҳи пасти хизматрасонӣ дар баъзе минтақаҳо, камбуди инфрасохтори муосир ва истифодаи маҳдуди технологияҳои рақамӣ мебошанд. Барои бартараф намудани ин мушкилот, зарур аст, ки таҷрибаҳои беҳтарини байналмилалӣ ба шароити миллӣ мутобиқ карда шаванд. Яке аз самтҳои муҳими ислоҳот ҷорӣ намудани стандартҳои байналмилалӣ дар соҳаи хизматрасонӣ мебошад. Ин метавонад тавассути таҳия ва татбиқи стандартҳои миллӣ, ки ба талаботи байналмилалӣ мувофиқанд, амалӣ карда шавад. Илова бар ин, рушди системаҳои сертификатсия ва баҳогузорӣ метавонад ба баланд бардоштани сифати хизматрасонӣ мусоидат намояд. Самти дигар рушди захираҳои инсонӣ мебошад. Барои ин, зарур аст, ки барномаҳои таълимӣ ва омӯзишӣ ба талаботи бозори меҳнат мутобиқ карда шаванд ва омӯзиши доимии кормандон таъмин гардад.

Рақамикунонӣ низ яке аз омилҳои муҳими баланд бардоштани рақобатпазирии соҳаи сайёҳӣ мебошад. Истифодаи платформаҳои онлайн барои бронкунӣ, маркетинг ва идоракунии хизматрасонӣ метавонад ба зиёд шудани самаранокӣ ва ҷалби сайёҳон мусоидат намояд. Илова бар ин, истифодаи технологияҳои нав, аз ҷумла зеҳни сунъӣ ва таҳлили маълумот, метавонад ба беҳтар намудани таҷрибаи сайёҳон мусоидат кунад. Ҳамчунин, барои баланд бардоштани рақобатпазирии самтҳои сайёҳӣ дар Тоҷикистон зарур аст, ки ба масъалаи брендинги миллӣ ва маркетинги байналмилалӣ диққати махсус дода шавад. Ташкили имиҷи мусбии кишвар ҳамчун самти сайёҳӣ метавонад ба зиёд шудани ҷараёни сайёҳон ва рушди иқтисоди миллӣ мусоидат намояд. Дар ин замина, истифодаи таҷрибаҳои байналмилалӣ дар соҳаи маркетинг ва реклама аҳамияти калон дорад.

Дар маҷмӯъ, таҳқиқ нишон медиҳад, ки таҷрибаҳои беҳтарини байналмилалӣ дар соҳаи хизматрасонӣ метавонанд ҳамчун воситаи муассири баланд бардоштани рақобатпазирии самтҳои сайёҳӣ хизмат намоянд. Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон, мутобиқсозии ин таҷрибаҳо бо назардошти хусусиятҳои миллӣ ва шароити иқтисодӣ метавонад ба рушди устувори соҳаи сайёҳӣ ва баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳолӣ мусоидат намояд. Дар ин раванд, ҳамкории зич байни давлат, бахши хусусӣ ва ҷомеаи илмӣ аҳамияти калидӣ дорад.

Ҳамин тариқ, метавон хулоса кард, ки дар шароити муосир сифати хизматрасонӣ яке аз омилҳои асосии рақобатпазирии самтҳои сайёҳӣ ба ҳисоб меравад. Омӯзиш,

ҷамъбаст ва ба низом даровардани таҷрибаҳои беҳтарини байналмилалӣ имкон медиҳад, ки сиёсати самараноки рушди соҳаи сайёҳӣ таҳия ва татбиқ карда шавад. Ҷумҳурии Тоҷикистон, бо истифода аз ин таҷрибаҳо, метавонад мавқеи худро дар бозори байналмилалии сайёҳӣ мустаҳкам намояд ва ба рушди устувори иқтисодӣ ноил гардад.

АДАБИЁТ:

1. Азимова Б.Б., Ёров Дж.Н. Культурное, историческое и природное наследие Таджикистана как основа развития культурно-познавательного туризма [Текст] / Б.Б. Азимов // Вестник ТНУ. Серия социально-экономических и общественных наук. – Душанбе, 2020. – № 8. – С. 79–83.
2. Ёров Дж.Н. Формирование и направления развития туристско-рекреационных комплексов Республики Таджикистан: теория методология, практика. Диссер. на соискание уч. степени д.э.н. Душанбе 2025, 372 стр.
3. Сайфуллоев, Н.Н., Ёров, Дж.Н. Тенденции развития туризма в Республике Таджикистан:
4. институциональные и инфраструктурные аспекты [Текст] / Н.Н. Сайфуллоев, Дж.Н. Ёров // Сборник материалов V Международной научно-практической конференции «Направления повышения эффективности управленческой деятельности органов государственной власти и местного самоуправления». – Алчевск, 2023. – С. 26–32.
5. Симоилбеков, А. М. Возможности эффективного использования культурно-исторических ресурсов Горно-Бадахшанского региона в территориальной организации туризма: дис. … канд. экон. наук. – Хорог, 2023. – 178 с.
6. Қурбонов, Ё.С. Такмили идоракунии рушди соҳибкории хурду миёна дар маҷмааи меҳмонхонаҳо (дар мисоли Ҷумҳурии Тоҷикистон) [Матн] : монография / Ё.С. Қурбонов. – Душанбе, 2022. – 248 с.
7. Курбонов, Ё.С. Теоретические и методические основы управления в сфере туризма и гостеприимства [Текст]: монография / Ё.С. Курбонов. – Душанбе: 2022. – 110 с. (6,8 н.п.).
8. Курбонов, Ё.С. Тренды потребителей в гостиничном бизнесе: методические аспекты анализа. Паёми Донишгоҳи молия ва иқтисоди Тоҷикистон .-2025. №1 (44).- С.33-37).
9. Раҷабов Р.К. Основные направления и инструменты развития государственно-частного партнерства в сфере услуг Республики Таджикистан (монография)// Душанбе: «Эр-граф», 2018.-160с.

УДК 332.14:379.85

ТАЪСИРИ ИНФРАСОХТОР БА ТАШАККУЛ ВА РУШДИ **САМТҲОИ САЙЁҲӢ**

ҚУРБОНЗОДА МУҲАММАД СУЛТОНАЛӢ
н.и.и., дотсенти кафедраисайёҳӣ ва бизнеси меҳмондорӣ
Донишгоҳи байналмилалии сайёҳӣ ва соҳибкории Тоҷикистон
Нишонӣ: 734000, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Борбад 48.
E-mail:yorma@bk.ru Телефон: (+992)901716377.

МАМАДНАЗАРБЕКОВА НАБОТБЕГИМ ТИЛЛОБЕКОВНА
курси 1-уми ихтисоси 1-26020210
Менеҷмент дар соҳаи сайёҳии байналмилалӣ

Аннотатсия. Мақолаи мазкур ба таҳлили таъсири инфрасохтор ба ташаккул ва рушди самтҳои сайёҳӣ бахшида шудааст. Дар шароити ҷаҳонишавӣ ва афзоиши рақобат дар бозори сайёҳӣ, нақши инфрасохтор ҳамчун омили асосии рушди устувори соҳа афзун мегардад. Дар мақола намудҳои асосии инфрасохтор, аз ҷумла нақлиётӣ, меҳмонхонагӣ, иттилоотӣ ва

иҷтимоӣ таҳлил гардида, таъсири онҳо ба ҷалби сайёҳон ва баланд бардоштани рақобатпазирии минтақаҳо баррасӣ шудааст. Бо истифода аз усулҳои таҳлили системавӣ ва муқоисавӣ, инчунин мисолҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, хулосаҳо ва тавсияҳои амалӣ пешниҳод шудаанд.

Калидвожаҳо: минтақа, ҷаҳонишавӣ, сармоя, сармоягузорӣ, тавсия, система.

ВЛИЯНИЕ ИНФРАСТРУКТУРЫ НА ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ ТУРИСТСКИХ НАПРАВЛЕНИЙ

ҚУРБОНЗОДА МУҲАММАД СУЛТОНАЛӢ
к.э.н., доцент кафедры туризма и гостиничного бизнеса
Международного университета туризма и предпринимательства Таджикистана
г. Душанбе, Таджикистан, индекс 734055, ул. Борбад, 14
E-mail: yorma@bk.ru. Тел.: (+992) 901716377

МАМАДНАЗАРБЕКОВА НАБОТБЕГИМ ТИЛЛОБЕКОВНА
магистрант 1 курса специальности 1-26020210
«Менеджмент в сфере международного туризма»

Аннотация. В статье рассматривается влияние инфраструктуры на формирование и развитие туристских направлений. В условиях глобализации и усиления конкуренции на туристском рынке инфраструктура становится ключевым фактором устойчивого развития отрасли. Проанализированы основные виды инфраструктуры: транспортная, гостиничная, информационная и социальная. Рассмотрено их влияние на привлечение туристов и повышение конкурентоспособности регионов. На основе системного и сравнительного анализа, а также примеров Республики Таджикистан, предложены выводы и практические рекомендации.

THE IMPACT OF INFRASTRUCTURE ON THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF TOURISM DESTINATIONS

Qurbonzoda M.S., PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Tourism and Hospitality Business
International University of Tourism and Entrepreneurship of Tajikistan
Dushanbe, Tajikistan, 734055, 14 Borbad Street
E-mail: yorma@bk.ru. Tel.: (+992) 901716377

Mamadnazarbekova Nabotbegim Tillobekovna, 1st-year Master's student
Specialty 1-26020210
"Management in International Tourism"

Abstract. This article examines the impact of infrastructure on the formation and development of tourism destinations. In the context of globalization and increasing competition in the tourism market, infrastructure plays a key role in ensuring sustainable development of the sector. The main types of infrastructure—transport, accommodation, information, and social—are analyzed. Their influence on tourist attraction and regional competitiveness is discussed. Based on systemic and comparative analysis, as well as examples from the Republic of Tajikistan, conclusions and practical recommendations are provided.

Дар шароити муосири ҷаҳонишавӣ ва рушди босуръати иқтисодиёт, соҳаи сайёҳӣ ба яке аз бахшҳои муҳими иқтисоди миллӣ табдил ёфтааст. Рушди самтҳои сайёҳӣ бевосита ба ба

сатҳи рушди инфрасохтор вобаста буда, он ҳамчун заминаи асосии ташкили хизматрасониҳои босифат баромад мекунад. Инфрасохтори мукаммал имкон медиҳад, ки дастрасии сайёҳон ба маконҳои сайёҳӣ беҳтар гардида, шароити муносиб барои будубош ва фароғати онҳо фароҳам оварда шавад. Дар баробари ин, он ба баланд бардоштани рақобатпазирии минтақаҳо ва ҷалби сармоягузорӣ мусоидат менамояд. Бо вуҷуди пешравиҳо, дар бисёр кишварҳо, аз ҷумла Тоҷикистон, масъалаҳои норасоии инфрасохтор ҳанӯз ҳам боқӣ мемонанд. Аз ин рӯ, омӯзиши таъсири инфрасохтор ба ташаккул ва рушди самтҳои сайёҳӣ аҳамияти муҳими илмӣ ва амалӣ дорад[4,с146].

Инфрасохтор дар маънои иқтисодӣ маҷмӯи шароитҳо ва воситаҳои моддию техникӣ мебошад, ки фаъолияти иқтисодӣ ва иҷтимоиро таъмин менамояд. Дар соҳаи сайёҳӣ, инфрасохтор ҳамчун заминаи асосӣ барои ташкили хизматрасониҳои сайёҳӣ хизмат мекунад. Он аз маҷмӯи унсурҳои гуногун иборат буда, ба фаъолияти самараноки тамоми занҷираи арзиши сайёҳӣ таъсир мерасонад. Аз ҷумла, инфрасохтор имконият медиҳад, ки сайёҳон ба осонӣ ба маконҳои сайёҳӣ расанд, дар шароити муносиб ҷойгир шаванд ва хизматрасониҳои гуногуни фароғатиро истифода баранд. Дар сурати набудани инфрасохтори мувофиқ, ҳатто минтақаҳои дорои захираҳои бойи табиӣ ва фарҳангӣ низ наметавонанд ба самтҳои ҷолиби сайёҳӣ табдил ёбанд.

Аз нуқтаи назари назариявӣ, инфрасохторро метавон ба ду гурӯҳи асосӣ ҷудо кард: инфрасохтори умумӣ ва инфрасохтори махсуси сайёҳӣ. Инфрасохтори умумӣ унсурҳоеро дар бар мегирад, ки барои тамоми иқтисодиёт аҳамият доранд, аз ҷумла роҳҳо, пулҳо, фурудгоҳҳо, шабакаҳои алоқа ва энергетика. Ин навъи инфрасохтор на танҳо барои рушди сайёҳӣ, балки барои рушди тамоми бахшҳои иқтисодӣ муҳим мебошад. Инфрасохтори махсуси сайёҳӣ бошад, бевосита ба хизматрасонии сайёҳон равона шудааст ва меҳмонхонаҳо, тарабхонаҳо, марказҳои иттилоотӣ, муассисаҳои фарҳангӣ ва фароғатиро дар бар мегирад. Ҳамоҳангии байни ин ду намуди инфрасохтор шарти асосии рушди устувори самтҳои сайёҳӣ ба ҳисоб меравад [2,с166].

Яке аз муҳимтарин унсурҳои инфрасохтор, ки ба рушди сайёҳӣ таъсири бевосита мерасонад, инфрасохтори нақлиётӣ мебошад. Нақлиёт ҳамчун воситаи асосии ҳаракати сайёҳон, дастрасии онҳоро ба маконҳои сайёҳӣ таъмин менамояд. Сифати роҳҳо, мавҷудияти фурудгоҳҳо, шабакаҳои роҳи оҳан ва нақлиёти ҷамъиятӣ омилҳои муҳими муайянкунандаи рушди самтҳои сайёҳӣ мебошанд. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки минтақаҳое, ки дорои инфрасохтори нақлиётии рушдёфта мебошанд, метавонанд шумораи бештари сайёҳонро ҷалб намоянд. Баръакс, набудани роҳҳои муносиб ва мушкилоти нақлиётӣ метавонад монеаи ҷиддӣ барои рушди сайёҳӣ гардад. Аз ин рӯ, сармоягузорӣ ба инфрасохтори нақлиётӣ яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати давлатӣ дар бисёр кишварҳо ба ҳисоб меравад.

Инфрасохтори меҳмонхонагӣ низ дар рушди сайёҳӣ нақши муҳим мебозад. Меҳмонхонаҳо ва дигар муассисаҳои ҷойгиронӣ шароити будубоши сайёҳонро таъмин намуда, ба сатҳи қаноатмандии онҳо таъсири мустақим мерасонанд. Дар шароити рақобати шадид дар бозори ҷаҳонии сайёҳӣ, сифати хизматрасонӣ, сатҳи бароҳатӣ ва мутобиқат ба стандартҳои байналмилалӣ аҳамияти калон дорад. Минтақаҳое, ки метавонанд хизматрасониҳои босифат ва гуногуншакл пешниҳод намоянд, бартарии рақобатӣ пайдо мекунанд. Илова бар ин, рушди инфрасохтори меҳмонхонагӣ ба афзоиши давомнокии будубоши сайёҳон ва зиёд шудани даромадҳои иқтисодӣ мусоидат мекунад[7,с104].

Дар замони муосир, инфрасохтори иттилоотӣ ба яке аз унсурҳои муҳимтарини рушди сайёҳӣ табдил ёфтааст. Технологияҳои рақамӣ имконият медиҳанд, ки сайёҳон пеш аз сафар маълумоти муфассал дар бораи самтҳои сайёҳӣ дастрас намоянд, хизматрасониҳоро онлайн фармоиш диҳанд ва сафарро ба таври самаранок ба нақша гиранд. Мавҷудияти платформаҳои бронкунӣ, вебсайтҳои иттилоотӣ, харитаҳои рақамӣ ва барномаҳои мобилӣ ба баланд бардоштани сатҳи хизматрасонӣ ва рақобатпазирии самтҳои сайёҳӣ мусоидат мекунад. Аз ин рӯ, рақамикунонии соҳаи сайёҳӣ яке аз самтҳои муҳими рушди инфрасохтор ба ҳисоб меравад.

Инфрасохтори иҷтимоӣ низ дар ташаккул ва рушди самтҳои сайёҳӣ нақши муҳим мебозад. Амният, хизматрасониҳои тиббӣ, таъмини оби тоза, нерӯи барқ ва дигар хизматрасониҳои коммуналӣ ба ташаккули муҳити мусоид барои сайёҳон мусоидат мекунанд. Агар сайёҳон худро дар муҳити бехатар ва бароҳат ҳис кунанд, эҳтимоли бозгашт ва тавсияи самти сайёҳӣ ба дигарон зиёд мегардад. Аз ин рӯ, рушди инфрасохтори иҷтимоӣ яке аз шартҳои муҳими рушди устувори сайёҳӣ мебошад.

Таъсири инфрасохтор ба ташаккули самтҳои сайёҳӣ дар он зоҳир мегардад, ки маҳз тавассути он минтақаҳо метавонанд иқтидори сайёҳии худро амалӣ намоянд. Масалан, минтақаҳои дорои манзараҳои табиии нодир, вале бе роҳҳои мувофиқ ва инфрасохтори хизматрасонӣ, наметавонанд сайёҳонро ҷалб намоянд. Бо рушди инфрасохтор, чунин минтақаҳо метавонанд ба самтҳои ҷолиби сайёҳӣ табдил ёбанд. Ин раванд ба рушди иқтисодии минтақа, таъсиси ҷойҳои нави корӣ ва баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳолӣ мусоидат мекунад[5,с7].

Инфрасохтор инчунин ба ҷалби сармоягузорӣ таъсири мусбат мерасонад. Минтақаҳое, ки дорои инфрасохтори рушдёфта мебошанд, барои сармоягузорон ҷолибтар ба ҳисоб мераванд. Сармоягузорӣ дар соҳаи сайёҳӣ, аз ҷумла дар сохтмони меҳмонхонаҳо, марказҳои фароғатӣ ва дигар объектҳо, метавонад ба рушди минбаъдаи инфрасохтор мусоидат намояд. Ҳамин тавр, байни инфрасохтор ва сармоягузорӣ робитаи мутақобила вуҷуд дорад, ки рушди устувори соҳаи сайёҳиро таъмин менамояд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, рушди инфрасохтор дар солҳои охир яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати давлатӣ ба ҳисоб меравад. Сохтмони роҳҳои байналмилалӣ, таҷдиди фурудгоҳҳо, рушди инфрасохтори меҳмонхонагӣ ва беҳтар намудани хизматрасониҳои иҷтимоӣ ба рушди сайёҳӣ мусоидат кардааст. Бо вуҷуди ин, мушкилоти муайян ҳанӯз ҳам вуҷуд доранд. Аз ҷумла, дар баъзе минтақаҳои кӯҳӣ ва дурдаст сатҳи рушди инфрасохтор паст буда, ин ҳолат имкониятҳои сайёҳиро маҳдуд мекунад. Инчунин, сатҳи рақамикунонии соҳа ҳанӯз ҳам ба талаботи байналмилалӣ пурра ҷавобгӯ нест ва зарурати такмил додани он вуҷуд дорад.

Бо дарназардошти вазъи мавҷуда, барои баланд бардоштани самаранокии рушди сайёҳӣ дар Тоҷикистон як қатор чораҳои муҳим пешниҳод мегарданд. Пеш аз ҳама, зарур аст, ки рушди инфрасохтори нақлиётӣ дар минтақаҳои дорои иқтидори баланди сайёҳӣ тақвият дода шавад. Сохтмони роҳҳои нав ва таҷдиди роҳҳои мавҷуда метавонад дастрасии сайёҳонро ба маконҳои сайёҳӣ беҳтар намояд. Инчунин, ҷалби сармоягузории хориҷӣ барои сохтмони объектҳои сайёҳӣ ва рушди инфрасохтори меҳмонхонагӣ аҳамияти калон дорад. Рақамикунонии хизматрасониҳои сайёҳӣ, аз ҷумла рушди платформаҳои онлайн ва системаҳои бронкунӣ, метавонад ба баланд бардоштани рақобатпазирии соҳа мусоидат намояд.

Илова бар ин, ташкили кластерҳои сайёҳӣ метавонад ба ҳамгироии фаъолияти субъектҳои гуногуни соҳа мусоидат намояд. Кластерҳои сайёҳӣ имконият медиҳанд, ки захираҳо самаранок истифода бурда шаванд ва сатҳи хизматрасонӣ баланд бардошта шавад. Инчунин, баланд бардоштани сатҳи тахассуси кадрҳо ва рушди низоми таълим дар соҳаи сайёҳӣ яке аз омилҳои муҳими рушди инфрасохтор ба ҳисоб меравад.

Дар маҷмӯъ, метавон хулоса намуд, ки инфрасохтор яке аз омилҳои асосии ташаккул ва рушди самтҳои сайёҳӣ мебошад. Сатҳи рушди инфрасохтор бевосита ба ҷалби сайёҳон, рақобатпазирии минтақа ва рушди иқтисодӣ таъсир мерасонад. Барои Ҷумҳурии Тоҷикистон, рушди инфрасохтор метавонад ба яке аз воситаҳои асосии таъмини рушди устувори иқтисодӣ ва баланд бардоштани мавқеи кишвар дар бозори байналмилалии сайёҳӣ табдил ёбад. Дар шароити муосир, ки рақобат дар бозори сайёҳӣ торафт афзоиш меёбад, танҳо кишварҳое метавонанд муваффақ шаванд, ки ба рушди инфрасохтори худ аҳамияти ҷиддӣ диҳанд ва онро мутобиқ ба талаботи байналмилалӣ такмил диҳанд.

Ҳамин тариқ, таҳқиқоти мазкур нишон медиҳад, ки инфрасохтор на танҳо як унсури ёрирасон, балки яке аз омилҳои калидии рушди соҳаи сайёҳӣ мебошад. Рушди ҳамоҳанг ва

устувори инфрасохтор метавонад ба ташаккули самтҳои нави сайёҳӣ, баланд бардоштани рақобатпазирии кишвар ва таъмин намудани рушди иқтисодии дарозмуддат мусоидат намояд.

АДАБИЁТ

1. Асрорзода, У.С. Заминаҳои иқтисодӣ ва пешомадҳои рушди сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / У.С. Асрорзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2023. – № 4–1. – С. 22–32.
2. Бегматов, З.Р., Содиков, Ш. А. Особенности туризма и туристского природопользования [Текст] / З.Р. Бегматов, Ш.А. Содиков // Проблемы развития внутреннего туризма в современных условиях: материалы респ. науч.-практ. конф. – Душанбе, 2023. – С. 166–169.
3. Бобозода, А.О. Роль туристической инфраструктуры в системе современных экономических отношений [Текст] / А.О. Бобозода // Вестник Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан. – Душанбе, 2020. – № 1 (45).
4. Ёров, Дж.Н. Туристско-рекреационный потенциал Республики Таджикистан: проблемы и перспективы [Текст] / Дж.Н. Ёров // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – Душанбе, 2018. – № 8. – С. 145–158.
5. Кадыров, Д.Б., Ялунина, Е.Н. Совершенствование институциональных условий развития туризма в Республике Таджикистан [Текст] / Д.Б. Кадыров, Е.Н. Ялунина // Материалы международной научнопрактической конференции «Развитие туризма как фактор социальноэкономического продвижения Республики Таджикистан: современное состояние и перспективы». – Душанбе, 2018. – С. 5–11.
6. Курбонов, Ё.С. Разработка комплексной стратегии по управлению на предприятиях гостиничного комплекса [Текст] / Ё.С. Курбонов // Вестник Таджикского национального университета. – Душанбе, 2015. – № 2/8 (181). – С. 231–235.
7. Курбонов, Ё.С. Теоретические основы малого и среднего бизнеса в гостиничном комплексе [Текст] / Ё.С. Курбонов // Вестник Таджикского национального университета. – Душанбе, 2015. – № 2/8 (181). – С. 103–11
8. Рауфов, Р.Н. Республика Таджикистан и его туристические ресурсы [Текст] / Р.Н. Рауфов // Материалы республиканской научно-практической конференции «Проблемы развития внутреннего туризма в современных условиях». – Душанбе, 2023. – С. 33–37.
9. Сайфуллоев, Н.Н., Ёров, Дж.Н. Тенденции развития туризма в Республике Таджикистан: институциональные и инфраструктурные аспекты [Текст] / Н.Н. Сайфуллоев, Дж.Н. Ёров // Сборник материалов V Международной научно-практической конференции «Направления повышения эффективности управленческой деятельности органов государственной власти и местного самоуправления». – Алчевск, 2023. – С. 26–32.

UDK: 327(575.3):316.7:338.48

Tajikistan's Soft Power: The Land of Hospitable People

AHMET AKALIN,
PhD, Assistant Director, Economic Cooperation Organization Cultural Institute (ECI),
ORCİD: 0000-0001-9761-1569, ahmetakalin@gmail.com

Abstract. This study examines the concept of soft power, as introduced by Joseph Nye, through the case of Tajikistan within the framework of culture, values and foreign policy parameters. It focuses on evaluating Tajikistan's soft power resources, including its nature tourism potential shaped by its mountainous geography and natural beauty, its growing gastro-tourism supported by a rich culinary culture, its hospitable social structure, its geographically advantageous position enriched with abundant water resources and the Tajik language's deep-rooted tradition as a language of literature and poetry.

Located in the heart of Asia, Tajikistan stands out with its historical cities along the Silk Road, cultural heritage, and water wealth. By examining the country's representation in international organizations, the study aims to reveal how these elements, along with its capacity to address border issues, contribute to generating attraction and influence at both regional and global levels. While many countries are often evaluated through hard power elements, this study highlights the importance of making Tajikistan's soft power capacity visible through nature tourism, gastronomy, cultural heritage, biodiversity, and education.

Using a descriptive analysis method, the study examines Tajikistan's natural environment, water resources, ecological richness, historical cities, linguistic and literary accumulation, and its visibility on international platforms in light of qualitative data.

In this context, the study aims to demonstrate that Tajikistan possesses the potential to generate sustainable soft power not only through its physical resources and biodiversity, but also through its cultural depth, human values, and multilayered foreign policy preferences.

Keywords: Tajikistan, Soft Power, Culture, Values, Green Diplomacy

Introduction

Tajikistan declared its independence in 1991 following the dissolution of the Soviet Union and entered a process of constructing a new state identity in Central Asia. Recognized in its early days of independence by countries such as Turkiye, Iran, and Russia, Tajikistan quickly secured its place in the international system. During this period, while managing its post-Soviet transformation, the country also strengthened its claim of becoming a nation of peace and stability in the heart of Asia after enduring significant challenges.

Modern Tajikistan traces its historical roots to the Samanid dynasty and the language, beliefs, literature, and cultural elements inherited from this period have demonstrated a strong continuity to the present day. Cities such as Penjikent, Ura-Tepe, and Khujand, located along the Great Silk Road, form a chain of historically significant urban centers, reflecting the historical and cultural richness of the region (Barotov, 2021: 38). Together with other important cities such as Hisar and Beljivan, these places are associated with influential historical figures, including Alexander the Great, Afshin Haydar Bey, Temur Malik, Mirza Babur (2000: 49), and Enver Pasha. Owing to their historical identities, these cities have gone beyond being mere settlements and have become cultural centers with strong branding value today.

Tajikistan stands out with its rich water resources, mountainous geography, ecological diversity, endemic flora, and natural beauty, all of which contribute significantly to its tourism potential. Combined with its gastronomy, hospitality and cultural heritage, the country is on its way to becoming an international center of attraction. Through the restaurants established by the Tajik diaspora abroad and cultural events unique to the country, Tajikistan is enhancing its cultural visibility and appeal in the international arena. Additionally, the use of precious metals in jewelry and decorative arts, along with its tradition of craftsmanship, is among the elements that complement this soft power capacity. In this context, this study aims to analyze Tajikistan's multidimensional influence capacity, shaped by its historical heritage, cultural legacy, and foreign policy practices, within the framework of Joseph Nye's concept of soft power.

Methodology

Soft power is the ability to achieve what you want through attraction rather than coercion or payment. It emerges from the appeal of a country's culture, political ideals, and policies. The attractiveness generated by soft power helps place a country's policies on a legitimate footing in the eyes of other states (Nye, 2017: 12).

This study is designed within the framework of a qualitative research paradigm to examine Tajikistan's soft power capacity. The theoretical foundation of the research is based on Joseph Nye's soft power approach, which emphasizes culture, values, and foreign policy. Within this framework, Tajikistan's historical heritage, cultural legacy, natural beauty, biodiversity, ecological richness, practices in green diplomacy and water diplomacy, tourism potential, and international visibility are explored holistically through the lenses of values, attraction, and appeal.

The methodological approach adopted in this study is interpretive, aimed at understanding how states generate intangible sources of power. Descriptive analysis is employed as the primary method. National and international literature, as well as policy documents related to Tajikistan, serve as the main data sources. The collected data are analyzed to reveal and evaluate Tajikistan's soft power capacity.

Tajikistan's Soft Power Instruments

Tajikistan's soft power capacity is shaped multidimensionally through culture, values, and foreign policy. Its rich literary and poetic tradition in the Tajik language, along with the intellectual legacy of figures such as Rudaki of Samarkand, Abdurrahman Molla Jami, Haji Yakub Cherhi, and Sayyid Ali Hamadani, strengthens the country's cultural depth. The capital Dushanbe and historic cities like Khujand, Istaravshan (Ura-Tepe), and Hisar play vital roles in cultural tourism and heritage diplomacy due to their historical significance along the Silk Road. Additionally, precious metals extracted in regions such as Penjikent and Isfara, as well as gemstones from the Badakhshan region, are used in traditional craftsmanship and decorative arts, providing tangible elements that further enhance Tajikistan's cultural appeal.

Tajikistan's traditional sports also emerge as a soft power asset; in particular, *kokpar*[17], a horseback game historically symbolizing solidarity and strategic skills in Tajik society, represents national identity and cultural heritage. In terms of values, the Tajik people's friendliness (Thibault, 2021: 38), hospitality, social cohesion, and local traditions constitute key soft power resources that positively influence the country's international image. Gastronomy enhances the visibility of both cultural heritage and values on the global stage. According to Şahin (2022: 57), cultural events, activities, and the environment are among the significant factors shaping a place's image. Traditional Tajik dances reflect social unity and cultural vibrancy, supporting the country's soft power in both local and international festivals. These dances not only ensure cultural continuity among younger generations but also serve as an effective tool of cultural diplomacy for international audiences. From a foreign policy perspective, Tajikistan generates influence on international platforms through green diplomacy, water diplomacy, and humanitarian diplomacy. Its representation in international organizations further strengthens the country's regional and global visibility.

Culture

Tajikistan's rich cultural heritage constitutes a cornerstone of the country's soft power capacity. This heritage is notable both for its deep-rooted legacy from the past and for the cultural values that are continuously reproduced in the present. The Samanids, Mongols, Timurids, Shaybanids, Kokand Khanate, Bukhara Emirate, Russian Empire, and the Soviet Union have all left their mark on the country's habitus. Of these, the Soviet experience of the past century has arguably had the most significant impact on the country's social fabric, given

[17] It is a horse race conducted by seizing a severed goat carcass. In Central Asia, it is known by names such as *gökbörü*, *kökpar*, *buz-kashi* and *buzkashi* (Zor, 2020: 119).

its recent occurrence. According to Thibault (2021: 9), the Soviet socio-political engineering project aimed to rapidly and radically transform the societies within the USSR. For instance, the Arabic script previously used by the Tajiks was replaced with the Latin alphabet in 1927, and the Cyrillic alphabet was adopted in 1940 (Thibault, 2021: 56). In this way, the USSR implemented a crucial step to establish hegemony over Tajikistan in the fields of culture, literature, and language.

Tajik, the country's official language, is not only a tool of communication but also a powerful literary and poetic medium, serving as a carrier of cultural identity. In this respect, it is one of the most significant elements of Tajikistan's cultural heritage. Rudaki of Samarkand is highly valued in Tajikistan. In his work The Lost Enlightenment, S. Frederick Starr (2022: 65) describes Rudaki as a "poet who speaks to all ages" and calls him "an extraordinary musician." The works written in Persian by Molla Abdurrahman Jami and his student, Amir Ali Shir Nava'i, the founder of the Turkish language (Akalın, 2025: 29-30), continue to influence classical literature and the Sufi tradition today, reinforcing this cultural continuity.

The capital, Dushanbe, along with historic cities such as Khujand, Hisar, and Penjikent, combines historical heritage and cultural tourism potential due to their strategic positions along the Great Silk Road. Sites such as the Sarazm Ancient City, Tigrovaya Balka Nature Reserve, Cultural Heritage Sites of Ancient Khuttal listed on the UNESCO World Heritage List, and the Pamir Mountains enhance Tajikistan's historical and natural appeal, contributing to cultural diplomacy and the generation of soft power. Tajikistan, particularly the Zarafshan Valley and Badakhshan region, has long been home to precious metals and stones such as gold, emerald, and lapis lazuli (Starr, 2022: 87). Furthermore, the mountainous geography, especially the Pamir Mountains, combined with abundant water resources and stunning nature tourism potential, provides both cultural and ecological experiences.

Precious stones and minerals obtained from Tajikistan's rich mineral resources are used in the production of traditional jewelry and decorative items, creating both economic and cultural value. These jewelry pieces function as important soft power instruments representing Tajik culture at international fairs and exhibitions organized by the diaspora.

Breads called nan, baked from wheat grown in the fertile valleys among the Pamir Mountains, captivate people with their delightful aroma, creating a gastro-cultural harmony. The famous Spanish author José Saramago (2020: 238) mentions the magical power of food in his work Blindness, stating that "the delightful smell rising from a piece of dry bread is the essence of life." In this sense, nan can be considered one of the elements embodying the essence of Tajik lifestyle. National cuisines, like music, sports, and dance, serve as ideal non-verbal cultural diplomacy tools that earn soft power through prestige and sympathy among foreign audiences (Onaran, 2022: 213). Just as Italian cuisine, such as pizza and pasta, owes its popularity in the United States to Italian immigrants, the restaurants of the Tajik diaspora in Russia have become shared national symbols showcasing Central Asian—and specifically Tajik—values. As Onaran (2022: 79) notes, in nations with high emigration rates, diasporas play an active role in shaping the national cuisine, making them an important element of a country's soft power (Onaran, 2022: 79).

Moreover, elements of Tajik culture listed on UNESCO's Intangible Cultural Heritage, such as Shashmaqom music, falak dance, Chakan embroidery, the production of atlas and adras fabrics, and traditional celebrations like Nowruz and Sumalak, enhance international recognition and contribute to soft power generation. Shashmaqam music, protected by UNESCO, is notable for its deep emotions and rich melodic structure, while folk songs performed with traditional instruments in the Pamir region reinforce local identity. Additionally, national games and dances, including munojot and Kokboru events, as part of cultural heritage, support Tajikistan's soft power both locally and internationally. Tajik national dances, performed especially during weddings and festivals, express social cohesion and communal enthusiasm.

Handwoven carpets produced in the villages of the Pamir Mountains, with their vivid colors and intricate patterns, provide insights into Tajik culture. Traditional ceramics and pottery form an important part of food preparation and storage culture. Furthermore, embroidery called gulduzi, handcrafted by Tajik women on clothing and home textiles, presents unique examples reflecting cultural aesthetics.

Tajikistan's gastronomic diversity is also grounded in the agricultural and livestock products characteristic of its different geographic regions. The melons of the Fergana Valley exemplify this diversity, while the fertile orchards around Khujand are notable for apple production. Sheep breeding adapted to climate changes is common in the Hisar region, whereas the harsh climate of Badakhshan favors the raising of yak cattle. Traditional markets, with a history stretching back thousands of years, display countless varieties of fruits and vegetables, making local flavors a visible expression of both cultural heritage and hospitality. Nature tourism and cultural festivals provide opportunities to experience these values, while historical heritage, traditional ceremonies, and handicrafts further support this process.

Festivals are an important soft power tool, showcasing the vitality of Tajik culture. Celebrations marking the arrival of spring are held with great enthusiasm in both cities and villages, accompanied by food, dances, and songs. Local festivals in the Pamir Mountains reflect the cultural diversity of the mountainous region, while events organized by agricultural communities symbolize the celebration of a bountiful year.

All these elements allow Tajikistan to preserve its cultural heritage while dynamically generating soft power through modern tourism, nature tourism, religious[18] tourism, and the arts. Thus, culture plays a central role as both an aesthetic and intellectual tool for Tajikistan to present itself on the international stage.

Values

Another key element of Tajikistan's soft power is the deep-rooted values held by its society. Hospitality, solidarity, and social cohesion are among the fundamental elements that shape both daily life and the country's international perception. In an era when individualism is increasing and the family institution is weakening in developed capitalist countries, the family remains at the center of Tajikistan's social structure. In particular, in rural areas, the cohabitation of extended families and the maintenance of strong bonds reinforce this social fabric.

Tajikistan is a state that respects diverse religious values. Today, the religious values of Tajik society are largely rooted in Ismail Samani, the founder of the Samanid State[19], who contributed significantly to the spread of Islam in Turkestan. In later periods, the teachings of scholars such as Molla Abdurrahman Jami, Haji Yakub Cherhi and Ahmad Hazini al-Hisari[20] (Bice, 2016: 211) have formed the foundation of the country's spiritual strength. The teachings of scholars nurtured in the Samanid climate of knowledge and wisdom are still respected in many countries, including Turkiye. Ethnographic values produced in this context address a fundamental human need for spirituality. These values are materialized in tourism experiences through traditional hospitality practices, such as serving food and tea to visitors.

The population demonstrates a high level of educational attainment. During the 1950s, corresponding to the Soviet period, literacy rates reached 100 % (Thibault, 2016: 56). Consequently, education programs for international students and scholars carry special

[18] Starr (2022: 329) notes that in Tajikistan, at Ispid-Bulan, a single grave contains the remains of at least 2700 companions of the Prophet (SAV).

[19] The Samanids made significant contributions to the development of science and the arts. According to Starr (2022: 304), Samanid paper was for a long time regarded as being almost as valuable as gold worldwide.

[20] Mahmudoğlu Sultan Ahmed Hazini (1533-1593) was a Yasawi sheikh who came to Istanbul for the first time during the reign of the Ottoman Sultan Selim II (1566-1574). Having received authorization (ijazah) from his master, Seyyid Mansur, he aimed to establish a Yasawi lodge (tekke) and to spread the principles and practices of the Yasawiyya order in the Anatolian region. With the works he left behind, Ahmed Hazini is one of the most important primary sources for Yasawi studies (Bice, 2016: 211).

significance in such a country. Cultural exchange projects further contribute to the establishment of long-term relationships by transmitting these values to younger generations.

From Joseph Nye's (2017: 32) perspective, one of the three fundamental elements of soft power is political values, and an important dimension enhancing Tajikistan's capacity emerges within this context. The country's peace and stability over the last quarter-century, along with its governance practices as a developing nation, serve as normative elements that generate appeal among external actors, strengthening Tajikistan's soft power resources.

Tajikistan harmonizes its traditional values with modern 21st-century concepts and technologies. In his work examining the period "From the Arab Conquests to Amir Timur," Starr (2022: 155) notes that "fresh and innovative thinking in Central Asia has borne more fruit than anywhere else in the world." Within this framework, education, cultural exchange, and social values collectively contribute to the domestic adoption of political values such as democracy, the rule of law, and respect for international norms. Thus, Tajikistan not only preserves its values as cultural heritage but also has the potential to leverage them as an effective soft power tool in regional cooperation, development, diplomacy, and international relations.

Foreign Policy

Tajikistan's foreign policy stands out as a strategic tool in the context of soft power generation. The country has adopted a multidimensional, balanced, and pragmatic approach to foreign policy (Barotov, 2021: 131). Today's foreign policy has largely been shaped by the long-term and stable actions of the country's leadership. Within this framework, Tajikistan keeps international issues on the agenda and directs its foreign policy activities according to the principles of consistency, pragmatism, transparency, and constructiveness (Barotov, 2021: 134). Additionally, the "open door" doctrine forms the foundation of the country's pursuit of a multidimensional foreign policy (Barotov, 2021: 139).

Tajikistan's green diplomacy and water management policies demonstrate its capacity to manage transboundary waters and natural resources sustainably, earning the country credibility and respect in the international community. This is particularly important for Tajikistan as one of Central Asia's water-rich countries, reinforcing its regional leadership role and providing tangible examples of the soft power dimension of environmental policies.

Tajikistan has established diplomatic relations with more than 150 countries (Barotov, 2021: 139). International organizations[21] and multilateral diplomacy also serve as important tools for the country's soft power generation. Through membership in UNESCO, the Economic Cooperation Organization (ECO), the ECO Cultural Institute (ECI), and the Shanghai Cooperation Organization (SCO), Tajikistan expands its regional and global influence across a broad spectrum, from cultural projects to security cooperation. These organizations strengthen the country's diplomatic visibility and credibility, creating a sustainable platform for soft power generation.

Despite being a young state, Tajikistan has reinforced regional stability through peaceful border policies with its neighbors. For example, the border agreement with Kyrgyzstan signed in 2025 concretely demonstrates the country's diplomatic reliability and soft power. Such initiatives present Tajikistan not only within its own borders but also as a trusted regional actor.

The strategic location of Tajikistan along the "Lapis Lazuli Route" through the Pamir Mountains and the "Emerald Stone Road" connecting the East and the West (Starr, 2022: 89) reinforces the country's soft power through geography. This geostrategic position continues to evolve. Its significance continues to grow over time. In this context, Dushanbe has developed as a logistics hub under China's Belt and Road Initiative (Aliev, 2019: 79-83). This development

[21] Today, Tajikistan is an active participant in multilateral cooperation with the United Nations (UN), the Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), the Commonwealth of Independent States (CIS), the Collective Security Treaty Organization (CSTO), the Shanghai Cooperation Organization (SCO), the Organization of Islamic Cooperation (OIC), and many other international and regional organizations (Barotov, 2021: 139).

not only generates economic power for Tajikistan but also enhances the country's influence. Logistics and supply chains have become key instruments of soft power in the contemporary world. Thanks to its geographical advantages, Tajikistan plays a central role in international trade and cultural exchange. Tourism and cultural activities provide additional opportunities. They allow the country to expand its diplomatic influence.

Tajikistan's foreign policy possesses the capacity to generate effective soft power regionally and globally without relying on material power elements, using cultural, educational, environmental, and diplomatic instruments. Peaceful border policies, multilateral cooperation, and a strategic location on the Silk Road create credibility and prestige, while educational diplomacy and cultural initiatives reinforce long-term appeal and influence, positioning Tajikistan as a reliable and effective actor in the heart of Asia.

Conclusion

This study examines Tajikistan's soft power capacity through the lenses of culture, values, and foreign policy, highlighting the country's regional and global influence potential. Since declaring independence in 1991, Tajikistan has successfully increased its international visibility by leveraging both its historical heritage and modern diplomatic tools. The country's cultural resources, the literary and poetic status of the Tajik language, the intellectual legacy of world-renowned scholars, its cities along the Great Silk Road, strategic location, valuable minerals, young population, diaspora, glacier-covered mountains, and rivers that bring life to West Turkestan constitute the main instruments of Tajikistan's soft power.

In Tajikistan, social values, hospitality, solidarity, and traditional lifestyles, combined with gastronomy and cultural activities, positively shape the country's international image. These values are made visible through tourism and cultural exchange programs, supporting the nation's efforts in regional stability and cooperation.

In the field of foreign policy, green diplomacy and water management policies enable Tajikistan to generate sustainable and effective soft power. Collaborations in higher education and representation in international organizations serve as instruments that support the export of knowledge and culture.

In conclusion, Tajikistan possesses the capacity to generate sustainable soft power without relying on material power, through its historical heritage, cultural assets, social values, and diplomatic practices. This capacity significantly contributes to the perception of Tajikistan as a center of peace and stability in the heart of Asia. Considering the three pillars—culture, values, and foreign policy—identified by Joseph Nye as the foundations of soft power, Tajikistan emerges as a country with sustainable soft power potential.

The London-based international brand valuation consultancy Brand Finance ranks Tajikistan 142nd out of 193 countries in its Global Soft Power Index in 2025 (2025: 22)[22]. In 2026, the country rises by 12 places to rank 129th (2026: 15)[23]. It is therefore anticipated that Tajikistan will climb to higher positions in the coming years. In this context, journalists, travelers, researchers, and scientists should devote more time to fieldwork that reveals Tajikistan's local heritage and accumulated knowledge, helping to connect the country's potential -rich with hidden treasures from the Sogdians (Usmonov, 2023), the Samanids (Usta, 2021), and Alexander the Great- to the wider world.

References

1. Akalın, Ahmet (2025). Alisher Navoi in The Shared Cultural Heritage of The Economic Cooperation Organization (ECO), Reconstructing the Past: Journal of Historical Studies, 3 (3), pp. 26-33, Western Caspian University Press, Baku, Azerbaijan.
2. Aliev, Bekhruz (2019). *Turkiye-Tajikistan Foreign Trade within the Scope of the Belt and Road Initiative: A Study on the Logistic Hub Potential of Istanbul and Dushanbe*, Unpublished Master's Thesis, Institute of Social Sciences, Akdeniz University, Antalya.

[22] https://static.brandirectory.com/reports/brand-finance-soft-power-index-2025-digital.pdf
[23] https://static.brandirectory.com/reports/brand-finance-soft-power-index-2026-digital.pdf

3. Babur, Zahireddin M. (2000). Baburnama: Memoirs of Babur, Ministry of Culture and Tourism Publications, 3rd Edition, Ankara: Sera Ofset Printing.
4. Barotov, Obid (2021). *Bilateral Relations Between Tajikistan And China in The Frame Of The Open Door Policy Of Tajikistan*, Unpublished Master's Thesis, Institute of Social Sciences, Uludağ University, Bursa.
5. Bice, Hayati (2016). Pir of Turkistan Hoca Ahmed Yesevi, In Commemoration of UNESCO 2016 Hoca Ahmed Yesevi Year, Ankara: Merkez Repro Publications.
6. Nye, Joseph S. Jr. (2017). Soft Power, 2nd Edition, Ankara: BB101 Publications.
7. Onaran, Burak (2022). History of Cuisine: The Political Adventures of Food, 4th Edition, İstanbul: İletişim Publications.
8. Saramago, Jose (2020). Blindness, Translated by Işık Ergüden, 16th Edition, Istanbul: Kırmızı Kedi Publications.
9. Starr, S. Frederick (2022). The Lost Enlightenment, 11th Edition, Istanbul: Kronik Publications.
10. Şahin, Gözde (2022). Global Place Branding and Türkiye, Ankara: Net Kitaplık.
11. Usmonov, Ikboljon (2023). *Sogdians in the Islamization Process of Central Asia (7th–8th Centuries)*. Unpublished PhD Dissertation, Institute of Social Sciences, Selçuk University, Konya.
12. Usta, Aydın (2021). Turks and Islam: The First Muslim Turkish State – The Samanids, 2nd Edition, Istanbul: Yeditepe Publications.
13. Thibault, Helene (2021). Transforming Tajikistan, Translated by Sinan Coşkun, Istanbul: Ketebe Publications.
14. Zor, Lokman (2020). Kazakh Cinema, Ankara: Astana Publications.
15. Brand Finance (2025), Global Soft Power Index 2025, London.
https://static.brandirectory.com/reports/brand-finance-soft-power-index-2025-digital.pdf
16. Brand Finance (2026), Global Soft Power Index 2026, London.
https://static.brandirectory.com/reports/brand-finance-soft-power-index-2026-digital.pdf

UDK: 338.48(575.3):796.5

THE EVALUATION OF TOURISM INDUSTRY AND MOUNTAIN TOURISM IN TAJIKISTAN

PhD.C. Ghiyosiddin Nurov
Kastamonu University, Graduate School
Department of Business Administration
giyosiddin.nurov@gmail.com
orcid: 0000-0002-4413-1702

ABSTRACT

The travel and tourism industry is a vital global sector serving individuals who are temporarily away from their homes for leisure, business, or other purposes. This diverse sector encompasses travel agencies, tour operators, cruise companies, and various tourism-related services, aiming to facilitate and enhance travel experiences among different demographic groups, including business travelers, ecotourism enthusiasts, and families.

Tourism facilitates economic burden within any particular region due to its inevitable economic power. Tourism's place and positive impact on the economy are undeniable. This development is particularly noticeable in the last 20 years, driven by technological advancements. Tourism activity in a destination generally acts as a driving force for development, triggering desired

investments and employment opportunities (UN Tourism, 2025). Tourism has a long value chain, and when managed effectively, it can lead to employment, value, and positive impacts at every possible link.

Tajikistan, a country which is made up of nearly 93% of mountain, potentially could be a destination to travelers, tourism lovers and especially mountain tourism enthusiasts. Tajikistan is the most second mountain covered country after Bhutan which makes it unique touristic region (Word Population Review, 2023). Evaluating these characteristics carry current paper`s purpose. The study could be a guide for potential investors who are possibly planning to invest in tourism industry in Tajikistan as well as future academic fellows who are eager to make academic research in relevant field.

Keywords: Tourism, tourism industry, mountain tourism, Tajikistan

INTRODUCTION

Since the emergence of tourism in the 19th and 20th centuries, significant changes have occurred in tourist preferences. Tourism once seen as an activity of the wealthy and aristocratic people, however, it is now seen as a social need, and even a necessity for some, across all segments of society. In the developing world, people's interest in tourism is constantly increasing (Davidson, 2002:45-55).

Historically evolving from the first professional tour operators in the 19th century, the industry has adapted to changes in technology and consumer preferences, particularly with the rise of online travel platforms that allow travelers to organize their trips independently. The sector also caters to the specific interests of business travelers, ecotourists, adventure seekers, and senior travelers.

Tourism has evolved alongside changing technology, communication, and marketing practices. According to UNWTO data, while the world hosted 25 million international tourists in 1950, this number rose to 1.5 billion in 2019. The massive increase in population, the decrease in travel costs, the emergence of low-cost airlines, and the impact of the internet on both social interaction and business models are among the main reasons for the increase in tourist numbers. Thanks to the internet, almost anyone can easily purchase low-cost plane or train tickets. The emergence of new companies and market niches helps consumers access travel more efficiently and simply, eliminating third parties. Therefore, travel agencies have been relegated to the background. New accommodation and transportation platforms also increase the level of competition, lowering costs for tourists. Thus, what was considered a luxury only a few could afford in 1950 has become an accessible goal for many people all over the world today (UNWTO, 2021).

Tajikistan, with its rich cultural and historical heritage, diverse natural landscapes, recreational areas and advantageous geographical location, is considered to be a unique tourist attraction of our time. The territory has been situated on vital historical routes of the Great Silk Road, which has connected East and West since ancient times. Since ancient times, the country has participated in international trade and cultural exchange, connecting the lands of Bactria (Chaganiya, Shumon, Akhorun, Kubodien, Vakhsh, Khutal, Rasht, Kumed, Darvoz, Vanj, Rushhan, and Vahan), Sogda, Istaravshan (Ustrushan), and Fergana with India, Afghanistan, and China. The Great Silk Road became not only a means of exchanging goods between East and West, but also an exchange of ideas, cultures, and people. Tajikistan is a mountainous country with altitudes ranging from 300 to 7,495 meters above sea level. The Pamir, Hisar-Alay, and Tian Shan mountain ranges constitute 93%

of the country's territory. These mountain ranges are separated by the rich and fertile lands of the Fergana, Zerafshan, Vakhsh, and Hisar valleys. The complex terrain and vast elevations of these mountain ranges offer an extraordinary diversity of plant and animal life. Tajikistan is famous for its various mineral waters, which has led to the opening of large sanatoriums, resorts, and health centers such as "Khoja Obigarm", "Yavroz", "Shaambary", "Kaltuch", "Zumrad", and "Garm-Chashma" (Ehukumat, 2024).

Tourism, a multifunctional industry merging economic, social, and cultural aspects, has become a fundamental element of Tajikistan's sustainable development strategy. Despite its significant potential, tourism in Tajikistan has not yet reached a sufficient share of the global market, with the country receiving only a small portion of the total global tourist flow. Nevertheless, tourism in Tajikistan is seen as a key element in job creation and stimulating economic growth. The country possesses unique natural and cultural advantages that make it attractive to tourists from all over the world. Furthermore, Tajikistan is situated in a relatively unexplored geographical area, making it particularly appealing to those seeking exotic and unusual travel destinations. Potential tourism growth, development and strategies is going to be discussed in the study.

Tourism Development in Tajikistan

Analysis of current development strategies shows that tourism in Tajikistan has significant growth potential. Key areas for future development include:

1. Integration of digital technologies into the tourism sector. The introduction of digital technologies, such as the creation of online platforms for booking and promoting tourism services and the use of social media to attract tourists, is a significant step towards the modernization of the sector. The development of virtual tours and digital guides is also important, as this will broaden the target audience and attract more tourists, especially young people.

2. Development of new forms of tourism. Studies show that the development of new forms of tourism, such as agrotourism and ethnotourism, can significantly increase the diversity of tourist options and contribute to a more even distribution of tourist flows throughout the country. This will also help strengthen local communities and preserve cultural and natural heritage.

3. Development of institutional support and international cooperation. A key element in the further development of tourism in Tajikistan is strengthening institutional support, including the improvement of the tourism management system, and active cooperation with international organizations and the private sector. Examples of successful international cooperation include projects supported by organizations such as UNESCO, the World Bank, and the Asian Development Bank.

4. Green Tourism and Sustainable Development. One of the key priorities for future development is the greening of the tourism sector, including environmental standards and sustainable development practices. This includes developing infrastructure that minimizes environmental impact, as well as initiatives to conserve natural resources and biodiversity (Russian-Tajik Slavonic University, 2024).

New technology and innovation are driving economic factors for the tourism development within any country. Tourism is a crucial sector influencing the economy. Therefore, leveraging innovation helps improve service levels, attract more tourists, and ultimately strengthen the national economy. In Tajikistan, a country with high tourism potential, carry paramount importance.

Innovations in the tourism sector are providing significant momentum to the country's economy. In the rapidly changing tourism industry, innovation is essential for the success of companies as well (Nurov, 2024).

Tajikistan's rich historical and cultural heritage, along with its unique and vibrant natural landscape, provides a solid foundation for the development of tourism, considered a reliable source of income for the national economy. Other factors contributing to the growth of tourism in the country include the facilities provided to tourists. In 2025, there were over 246 travel companies, 191 hotels, 26 guesthouses and motels, 45 sanatoriums, 8 health centers and clinics, 10 holiday homes, 1 hostel, 1 campsite, and 4 recreation and tourism centers. The country's climate is continental and subtropical, with milder temperatures in the mountains. It is possible to visit the snowy foothills of the eastern Pamirs in the Shahritus district (Khatlon region) in the southern part of the country, where temperatures can reach 40 degrees Celsius, in a short time. For example, Tajikistan's 947 river banks, lakes, dams, mineral springs, mountain slopes, mountainous regions, glaciers in the Karategin, Darvaz, and Pamir mountains, waterfalls, natural and historical monuments, favorable climate, and the flora and fauna of the mountainous regions can form a stable basis for the regional organization of tourism and contribute to the development of Tajikistan's economy and socio-economic level. In the process of developing local and international tourism in Tajikistan, more than 3,000 registered historical and cultural monuments and numerous environmental resources are being studied for inclusion in the tourist list. Tajikistan`s beauty is not only limited to conquering the majestic peaks of the Pamir Mountains but also following ecological routes, seeing colorful buildings, and immersing the atmosphere of rich Tajik culture. Therefore, ecotourism, health tourism, historical and cultural tourism, astrotourism, mountain tourism, food tourism, and sports tourism are common types of tourism in Tajikistan (Travel Tajikistan, 2025).

The number of foreign tourists visiting Tajikistan is increasing every year. In the first nine months of 2024, more than 1,223,200 foreign visitors came to Tajikistan. This figure is 195,600 more, or 19%, than the same period in 2023. According to statistics, more than 941,300 of these are considered tourists according to the World Tourism Organization methodology. This is 17.3% more than the same period in 2023. The number of foreign nationals from the Commonwealth of Independent States (CIS) countries is 1,118,500, constituting 91.4% of the total, of which 852,200 are tourists. The number of foreign nationals from non-CIS countries is 104,700 (8.6%), of which 89,100 are tourists. The majority of foreign nationals visiting Tajikistan during this period were from Uzbekistan. Their numbers exceed 746,100, constituting 61% of the total. Over 329,000 tourists visited the country from Russia within nine months, representing 26.9% of the total. Kazakhstan ranks third (28,900), followed by Kyrgyzstan (4,400), Turkmenistan (4,100), and from non-CIS countries: China (21,600), Afghanistan (10,400), USA (9,200), Iran (6,800), Türkiye (6,100), Germany (5,200), India (3,700), Bangladesh (3,300), Great Britain and South Korea (2,200), France, Japan, Italy, Pakistan and Poland (2,100), Australia (1,900) and Canada (1,800) (Agency on statistics under the President of the Republic of Tajikistan, 2024).

Tourism has made significant contributions to economic and social development as a proven tool for attracting domestic and foreign investment, creating new job opportunities, generating income, and enriching the state budget. Considering these factors, and with the aim of improving the socio-economic situation in the country's regions, providing productive employment opportunities for the public, and increasing the level of economic activity, 2018 was declared the "Year of Tourism

Development and Folk Crafts," and 2019-2021 were declared the "Years of Rural Development, Tourism, and Folk Crafts." Tajikistan's membership in the World Tourism Organization, the participation of its capital Dushanbe in the World Federation of Tourist Cities, Dushanbe's designation as the tourism capital of the Economic Cooperation Organization for 2020-2021, the inclusion of Tajikistan's "Sarazm" historical site and "National Park" in the UNESCO World Heritage List, and the inclusion of "Chakan embroidery art of the Republic of Tajikistan", "Nowruz festival", "Oshi palov", "Shashmakom music" and "Falak" in the Intangible Cultural Heritage List have all contributed to promoting Tajikistan's positive tourism image worldwide (Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Tajikistan, 2018).

During the years of independence, significant steps were taken to develop the tourism industry, improve service quality, establish the necessary infrastructure, and provide suitable recreational conditions in all cities and districts of the country. Today, both local and foreign tourists greatly benefit from these opportunities. According to data, tourists from 121 countries have visited Tajikistan. When traveling, foreign tourists are particularly interested in the beautiful landscapes and tourist attractions of Tajikistan, including the ancient culture and civilization of the Tajik people, their hospitality, national cuisine, favorable climate, and rare animals. The private sector in the tourism industry has been expanded, and the number of hotels, guesthouses, and other service infrastructure has been increased. These measures have positively impacted the development of rural areas, especially along tourist routes (Avicenna Tajik State Medical University, 2024).

Mountain Tourism in Mountainous Tajikistan

Mountains are among the most important resources utilized for tourism purposes worldwide. Mountaineering and mountain tourism activities, which began to gain popularity after the 18th century, have now evolved from destinations for individual tourists to popular destinations for mass tourism. In fact, mountain tourism now accounts for approximately 20% of the global tourism industry. The term "mountain tourism" or "mountaineering" today signifies much more than simply climbing to the summit of a mountain or high rock. Today, mountaineering is a concept encompassing dozens of tourism activities. 150 countries defined as mountain destinations account for 87% of international tourists. Many high-altitude countries are considered "pure mountain tourism destinations" because mountains are the main driving force or attraction of tourism demand. Mountains possess numerous natural and cultural resources, have unique climate zones, and offer health benefits. Mountain tourism, with its wide range of sporting opportunities, is a privileged ecosystem that appeals to both tourism and professional target groups through various mountain and nature sports.

Within the context of mountain tourism and mountain sports, winter tourism and winter sports constitute the most significant portion of tourism and sports activities. Compared to camping and hiking, mountain tourism offers a wider range of nature-oriented activities, from experiencing natural/ethnic culture to wildlife observation and nature photography. It is estimated that mountain tourism accounts for 9% to 16% of total international tourism, corresponding to 195 to 375 million international tourists according to 2019 figures. Today, mountains play a global role and hold significant importance in discussions about development and the environment. Comprising 24% of the landmass and home to 10% of the world's population, mountains are vital resources for water, energy, and biodiversity. They also hold a key role in mining, forestry, agricultural products, and recreational activities. Furthermore, as of 2017, mountains house approximately 1.1 billion people,

representing about 15% of the global population (Somuncu, 2004; Food and Agriculture Organization of the United Nations and World Tourism Organization, 2023).

For many mountainous communities, mountain tourism has become a source of hope. This hope is based on the attractiveness of local conditions and diversity. As the figures show, this hope is not unfounded. Mountain tourism constitutes 15% to 20% of international tourism, leading to an annual turnover of approximately US$80 billion in mountainous regions. However, tourism is characterized by rapidly changing demands and requirements, and is also a sector characterized by global demand and supply. This leads to globalized competition where mountainous regions compete not only among themselves but also with other major tourism destinations. Thus, the importance of mountain tourism and its contribution to the economy is inevitable. In research related to mountains, moutain tourism, "mountain tourism management" and "ecotourism" are among the other prominent topics (Wiesmann, 1999).

The country's unique nature, sweet and healing waters, fascinating places, snow-capped mountains, and historical sites have captured the hearts of millions of tourists worldwide. The development of new tourist routes, the improvement of industrial infrastructure, and the enhancement of the level and quality of services offered to tourists have been effective factors in the growth of domestic tourism, particularly in areas such as ecological tourism, mountaineering, hunting, and more (Avicenna Tajik State Medical University, 2024).

Half of Tajikistan's territory is at an altitude of over 3,000 meters. Tajikistan's highest mountain is Ismail Somoni Peak (formerly Communism Peak), at 7,495 meters, the highest in Central Asia. The highest peaks in Central Asia are the Pamir Mountains, an 800 km long range rising 5,000-7,000 meters above sea level. Also known as the "Roof of the World," the Pamir region consists mostly of barren mountains and rocky terrain, with slow-flowing rivers. Many of these mountain peaks have permanent glaciers and snow, forming the source of the Amu River. In 2014, Forbes included Ismail Somoni Peak, one of the most famous mountains and highest peaks in Central Asia, in its list of the 14 most unusual places in the former Soviet Union. As mentioned above, the height of Ismail Somoni Peak is 7495 meters, which is 1440 meters lower than Everest. It is also reported that three of the three mountains exceeding 7,000 meters in height in the territory of the former USSR are located in the country. Tajikistan, 93% of whose territory consists of mountains, is famous worldwide for its sunshine and high mountains. It is one of the countries with an important place in the region and the world in terms of tourism opportunities such as eco-tourism, health, mountaineering, and recreation. In recent years, mountaineering tourism has developed in Tajikistan and is considered a profitable sector. It should be noted that mountaineering tourism is considered one of the priority fields for the development of tourism in Tajikistan, and the Committee for Tourism Development under the Government of the Republic of Tajikistan is constantly taking the necessary measures to attract enthusiasts of this type of tourism. Analyses show that foreign tourists visiting Tajikistan are increasingly interested in eco-tourism, mountaineering, and hunting (Committee for Tourism Development under the Government of the Republic of Tajikistan, 2023).

The Essence of Mountain Tourism

Mountain tourism holds a significant share in international tourism, both in terms of the economy and the number of tourists. According to 2019 figures, international mountain tourism is estimated to represent between 9% and 16% of global international tourism, or between 195 million and 375 million tourists. The table below categorizes 32 countries (among 46 survey participants)

with a high proportion of mountain tourism within international tourism. Together, these countries account for over 40% of international tourists.

Figure 1: Countries with an estimated share of international tourists in mountain tourism, 2019.

Less than %5	%5 to %10	%10 to %20	%20 to %40	%40 to %60	More than%60'
El Salvador	İtaly	Armenia	Chile	Andorra	Austria
Fiji	South Africa	Brazil	China	Nicaragua	Lesotho
Israel	Spain	Bulgaria	Ethiopia	Switzerland	Peru
Japan	Uganda	Czech Republic	Nepal		
South Korea	Türkiye	Ecuador	Slovenia		
Mauritius		Finland	Venezuela		
Montenegro		Romania			
East Timor					

Source: UNWTO member state survey results

Note: This study is based on survey results from UNWTO member countries, grouped according to the estimated share of mountain tourism in international tourism, n = 46.

Mountain tourism is a significant source of income for many regions, contributing to both local and national economies. However, maximizing revenue generation requires careful planning and management.

1. The primary source of income in mountain tourism is the money tourists spend on accommodation, food, transportation, and activities. To maximize this income, tourism businesses need to offer a variety of services catering to different market segments, from budget-conscious tourists to luxury tourists. Governments can generate additional revenue through tourism-related taxes and fees, such as national park entrance fees, taxes applied to hotel stays, and permits for specific activities. This revenue can be reinvested in tourism infrastructure and environmental protection efforts. Investment is crucial for the development of mountain tourism. Both public and private investments play a role in creating the necessary infrastructure and services to attract tourists.

2. Public investment is often required for the development of essential infrastructure such as roads, airports, and public facilities. On the other hand, private investment is generally directed towards tourism businesses such as hotels, restaurants, and tour operators. Partnerships between the public and private sectors are an effective way to bring together resources and expertise. In addition to investment, financing mechanisms such as grants, loans, and subsidies can support tourism development. Governments and international organizations can offer financial incentives for projects that promote sustainable tourism or benefit local communities. Mountain tourism provides a vital source of income for many communities by creating jobs and revitalizing local economies. However, careful management is needed to ensure that the economic benefits of tourism are widely distributed.

3. Tourism creates employment in various sectors, including accommodation, transportation, retail, and guiding services. In many mountainous regions, tourism is a major source of employment for local residents, providing job opportunities and reducing migration to urban areas. Supporting local businesses such as handicraft shops, local food producers, and cultural performance artists ensures that the economic benefits of tourism remain within the community. This is achieved through initiatives such as training programs and marketing support (Almasov and Orujov, 2025).

4. One of the biggest challenges of mountain tourism is its seasonal nature. Managing seasonality and ensuring economic stability is a crucial aspect of tourism management. Mountain tourism is often

seasonal; peak periods for skiing are in winter, and for hiking, in summer. This seasonality leads to fluctuations in income and employment. Strategies for managing seasonality include diversifying tourism offerings to attract visitors year-round, such as through cultural festivals, wellness tourism, or indoor activities. Diversifying the tourism product reduces reliance on a single season or activity. For example, developing adventure tourism, cultural tourism, or wellness tourism can attract different market segments and mitigate the impact of seasonality on the local economy.

5. Pricing strategies are vital for tourism businesses to maintain their competitive edge in the market while ensuring profitability. Setting appropriate prices for services and activities is crucial for ensuring profitability. Pricing should reflect the cost of delivering the service and the willingness of different market segments to pay. Different pricing, such as charging higher fees during peak seasons or for premium services, helps maximize revenue. Efficiently managing operational costs is key to maintaining profitability. This includes controlling fixed costs such as infrastructure and personnel, as well as variable costs such as marketing and supply. Tourism businesses should regularly review their cost structures and look for ways to increase efficiency (Wang ve Pizam, 2011).

A 2023 study titled "Research Data Gaps in Mountain Tourism" forecasts the economic contributions of mountain tourism over the next 10 years. Data on the size and impact of tourism in mountainous regions are still insufficient, and measuring its volume remains a challenge. A new report conducted by the United Nations Food and Agriculture Organization (FAO) and the United Nations World Tourism Organization (UNWTO), the largest provider of tourism data, highlights the importance of understanding and measuring mountain tourism. Home to approximately 1.1 billion people, mountains attract people from all over the world for many reasons, including their natural beauty, climate, biodiversity, local cultures, accessibility to resources, and transportation options. The mountain and snow tourism market is estimated to reach approximately $4.9 billion in 2023, and is projected to reach $8 billion by 2033. While data indicates a future increase in visitors to mountainous regions, without vital information, local communities and policymakers are unable to adapt and implement effective tourism development policies (Mountain Research İnitiative, 2023).

A similar recent study was conducted in 2025 and projected the economic share of mountain and snow tourism over the next 10 years. The mountain and snow tourism market is expected to grow significantly between 2025 and 2035, driven by increasing demand for outdoor recreation, health tourism, and environmentally conscious travel. The market is projected to grow from $5.27 billion in 2025 to $9.21 billion in 2035, with a compound annual growth rate (CAGR) of 6.7% throughout the forecast period (Future Market Insights, Inc., 2025).

Main Activities in Mountain Tourism Regions

For mountain tourism and activities, the target region must first be mountainous. Looking at countries that are predominantly mountainous, mountain tourism is prioritized both economically and for tourism purposes. In mountainous regions, all kinds of mountain tourism and mountain activities can be done irrelevant of respective season. These conditions provide an advantage for the development of mountain tourism in these regions. Below are some countries suitable for mountain tourism.

Figure 2: The 10 most mountainous countries.

Average altitude above sea level		Percentage of mountainous area (%)	
Bhutan	3,280 m	Bhutan	98.8%
Nepal	3,265 m	Tajikistan	91.9%

Tajikistan	3.186 m	Kyrgyzstan	90.7%
Kyrgyzstan	2,988 m	Lesotho	90.5%
Lesotho	2,161 m	Montenegro	89.3%
Andorra	1,996 m	Armenia	85.9%
Afghanistan	1,885 m	North Macedonia	85.5%
Chile	1,871 m	Switzerland	83.6%
China	1,840 m	Lebanon	81.1%
Armenia	1,792 m	Nepal	80.7%

Source: Word Population Review (2023), Most montainous countries, available online at: https://worldpopulationreview.com/country-rankings/most-mountainous-countries [17-03-2023].

Mountain tourism offers a wide range of activities, and classifying them as 'standard' or 'extreme' provides a framework for assessing market sizes and measuring participation rates through existing market research. A survey conducted among UNWTO member states shows that activities developed in the mountains are predominantly 'standard'. Mountain tourism types are divided into two categories: standard and extreme. These types encompass different activities practiced in the mountains. The following table lists the types of mountain tourism.

Figure 3: Types of activities related to mountain tourism.

Standard activities (easy)	Extreme activities (difficult)
Agricultural tourism/rural tourism	Mountaineering / Alpinism
Camping	Canoeing
Cultural and heritage exploration	Canyoning
Cycling	Caving
Fishing/hunting	Climbing
Gastronomy	Jumping
Horse riding	Mountain biking
Tour/trip	Paragliding
Hiking	Trail running
Wildlife observation/bird watching	Nature walks
Winter sports (e.g. skiing)	Winter sports (e.g. ski mountaineering)

Source: Adventure Travel Trade Association (2013), Adventure Tourism Market Study 2013, ATTA, available online at: https://learn.adventuretravel.biz/research/adventure-tourism-market-study-2013 [24-11-2022].

Furthermore, the following results were obtained in UNWTO's 2022 study on other known activities related to mountain tourism.

Figure 4: Known activities related to mountain tourism - survey results, 2022

Hiking and nature walks	93 %
Nature tourism	83 %
Rural tourism	57 %
Winter sports	50 %
Cultural heritage	39 %
Spiritual tourism	24 %
Other	16 %

Source: UNWTO member state survey results.

The same organization, by researching the fundamental objectives for the development of mountain tourism, has reached the following conclusions.

Figure 5: Key objectives (%) for the development of mountain tourism for national tourism administrations.

Generating economic income	78 %
Creating opportunities for local people	76 %
Creating sustainable tourism products	74 %
Protecting natural and cultural heritage	59 %
Expanding tourism flows	46 %
Complementing tourism offerings	46 %
Other	7 %

Source: UNWTO member state survey results.

CONCLUSION

The tourism sector is one of the world's leading and largest industries. It significantly impacts the economic power of nations. Businesses, companies, and even governments that have recognized this opportunity and taken action have gained a significant advantage in the economic market. Mountain tourism, the other main subject of the research, is a suitable type of tourism for a region like Tajikistan, where the majority of the area consists of mountains. In conclusion, tourism and its various types show differences in demand from region to region, from culture to culture, and according to people's needs.

REFERENCES

Agency on Statistics under the President of the Republic of Tajikistan. (2024). 1.2 Million Foreigners Visited Tajikistan in 9 Months, available online at: https://www.stat.tj/en/1-2-million-foreigners-visited-tajikistan-in-9-months/

Almasov, N., & Orujov, E. (2025). Organizational and Economic Aspects of Mountain Tourism Management. In BIO Web of Conferences (Vol. 151, p. 03015). EDP Sciences.

Avicenna Tajik State Medical University. (2024). Tourısm Opportunıtıes in Tajıkıstan, available online at: https://www.tajmedun.tj/en/news/university/tourism-opportunities-in-tajikistan/

Committee for Tourism Development under the Government of the Republic of Tajikistan. (2023). Tourism Development Strategy in the Republic of Tajikistan for the period up to 2030, available online at: https://ctd.tj/en/2023/09/21/the-website-of-the-committee-for-tourism-development-under-the-government-of-the-republic-of-tajikistan-has-been-put-into-operation-in-a-new-version/

Davidson, R., & Maitland, R. (2002). Planning for tourism in towns and cities. In Social Town Planning (pp. 208-220). Routledge.

Ehukumat. (2024). About Tajikistan, available online at: https://egov.tj/article/35?lang=en

Food and Agriculture Organization of the United Nations and World Tourism Organization. (2023). Understanding and Quantifying Mountain Tourism, available online at: https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284424023

Future Market Insights, Inc..(2025). Mountain and Snow Tourism Market Outlook 2025 to 2035, available online at: https://www.futuremarketinsights.com/reports/snow-and-mountain-tourism-sector-overview-and-outlook

Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Tajikistan. (2018). The tourism sector in Tajikistan, available online at: https://mfa.tj/en/main/tajikistan/tourism
Mountain Research İnitiative.(2023). Research Data Gaps in Mountain Tourism, available online at: https://mountainresearchinitiative.org/blog/research-data-gaps-mountain-tourism/
Nurov, G. Innovation, Types of Innovation and its Importance in Tourism Services. Finance and Economics Bulletin. – 2024. – No. 4.1(43). – P. 454-463.(Нуров, Ғ. М. Инноватсия, намудҳои инноватсия ва аҳамияти он дар хизматрасонии сайёҳӣ / Ғ. М. Нуров // Паёми молия ва иқтисод. – 2024. – No. 4.1(43). – P. 454-463.)
Russian-Tajik Slavonic University. (2024). Department of Tourism and Service
Somuncu, M. (2004). Dağcilik ve Dağ Turizmindeki İkilem: Ekonomik Yarar ve Ekolojik Bedel. Coğrafi Bilimler Dergisi, 2(1), 1-21. https://doi.org/10.1501/Cogbil_0000000041
Travel Tajikistan. (2025). Tajikistan Land of Impressive Mountains, available online at: https://traveltajikistan.tj/en/home-en/
UN Tourism. (2025). Destination Economic Benefits, available online at: https://www.untourism.int/sustainable-development/unwto-international-network-of-sustainable-tourism-observatories/tools-destination-economic-benefits
UNWTO. (2021). The Evolution of the Tourism Sector, available online at: https://www.unwto-tourismacademy.ie.edu/2021/08/the-evolution-of-the-tourism-sector
Wang, Y., & Pizam, A. (2011). Destination Marketing and Management: Theories and Applications. CABI.
Wiesmann Urs. (1999). Introduction to the Report on Mountains of The World Tourism and Sustainable Mountain Development, Mountain Agenda, University of Berne, Switzerland
World Population Review. (2023). Most montainous countries, available online at : https://worldpopulationreview.com/country-rankings/most-mountainous-countries
World Tourism Organization (2019/a), UNWTO Tourism Definitions, UNWTO, Madrid, DOI: https://doi.org/10.18111/9789284420858
World Tourism Organization (2022/a), Baseline Report on Climate Action in Tourism, UNWTO, Madrid, DOI: https://doi.org/10.18111/9789284423965.
World Tourism Organization (2022/b), Compendium of Tourism Statistics, Data 2016–2020, 2022 Edition, UNWTO, Madrid, DOI: https://doi.org/10.18111/9789284423583.
World Tourism Organization (2022/c), G20 Bali Guidelines for Strengthening Communities and MSMEs as Tourism Transformation Agents – A People-centred Recovery, UNWTO, Madrid, DOI: https://doi.org/10.18111/9789284423828
World Tourism Organization (2022/d), UNWTO World Tourism Barometer, volume 20, issue 5, September 2022, UNWTO, Madrid, DOI: https://doi.org/10.18111/wtobarometereng.
World Tourism Organization (2022/e), UNWTO World Tourism Barometer, volume 20, issue 6, November 2022, UNWTO, Madrid, DOI: https://doi.org/10.18111/wtobarometereng

Нашри илмӣ

Сайёҳӣ ҳамчун муҳаррики рушди устувор: таҷрибаи миллӣ ва байналмилалӣ
Маҷмуаи маводи конфронс

Муҳаррир
Мустафозода Н.

Саҳифабандии компютерӣ:
Рахимов Ш.Х.

Ба чопаш имзо шуд10.04.2026
Коғази офсет. Чопи рақамӣ. Андозаи 60Х84.1/8.
Гарнитура TimesNev Roman.Ҷузъи чопии шартӣ 36.
Шумора100 нусха.

Дар ҶДММ “Лавҳ” чоп шуд.
ш. Душанбе, Н.Қарабоев,65.